

ERDÉLYI MUZÉUM.

MÁSODIK FÜZET.

P e s t e n,

Trattner János Tamás' Nyomtató-műhelyében.

1 8 1 5.

**Imprimatur. Claudiopoli die 22. Novembris
1814**

Jos. MÁRTONEI. m. p.

AZ

ERDÉLYI MUZÉUM MEGINDULHATÁSA.

Kötelességének tartja a' Kiadó azon Méltóságoknak neveit, kiknek segítségével ezen Időszaki folyó - irást megindíthatta, a' mint az első Füzetben is erről említés vagyon, most közönségessé tenni, 's megköszönni segítségeket.

A' Kiadó, még 1810-ben, Juliusban, közölte a' maga plánumát, Mélt. Nagy - Ajtai Cserey Farkas, Cs. Kir. Kamarás és Májor Urral, ki azt tulajdon költségén kinyomtattatta, 's azon Méltóságoknak, kiknek eleikbe terjesztve volt, az akkor folyó Ország Gyűlése alatt, az Ország - házában kiosztotta, vagy, az ott nem lévőknek elküldötte.

Olly renddel említettnek itten a' czélt elémozdított Urak és Dámák nevei, a' mint a' pénzsummának megküldése érkezett. Legelőször kívánta azt elésegíteni N. Mélt. Mártonfi József Püspök Ó Excell. — Azután

M. Gróf Bethlen Ádám Úr Özvegye, M. Gróf Gyulai Katalin; M. Gróf Gyulai Ferencz Ur Özvegye, Kohányi Kacsándy Zsuzsánna; M. Gróf Haller János Cs. Kir. Kamarás Úr; M. Báro Wesselényi Miklós Úr Özvegye, Nagy - Ajtai Cserey Helena, M. Gróf. Bethlen Gergely, Cs. Kir. Kamarás és Kormányszéki Tanácsos Úr; Mélt. Kenderessy Mihály, Kormányszéki Tanácsos Úr, 's Gróf Toldalagi László Úr Özvegye - M. Gróf Korda Anna, Ó Nagyságok. A' plánumnak említett kiosztogatója, Mélt. Cserey Farkas Úr, a' borítékra elkészített rezet fizette - ki. A' nagyobb és kisebb summákból gyűlt pénzzel tehetta azt a' Kiadó, a' mit az Olvasó már látott.

Ez a' legegyszerűsebb út a' Nemzetnek élémenete lében, ha Nagyjaink nyelvünket védelmezik, Irójinkat serkentik. Az Anglusoknál, az ő Gazdagjaik segítettek a' tudományok elterjedését, a' mint azt valamelyik fűzetünkbe menő Literaturájok előadásából látni fogjuk. Nálunk, ha ők nem teszik ügyökké ezen ágát a' nemzeti dicsőségnek, nem lehetnek a' legnagyobbra törekedéseknek is sikerei. Mig a' Németeknél, az ő Uraságaik, magok nyelvét megvetvén egyedül a' francziát tartották szépnek, az alatt, Gellert idejében, az Iróknak még is volt publicumok, mert nagy kereskedő 's magokat jól bíró Városaik olvasták munkájikat, valamint a' sok Universzítások számos ifjai. Mig tehát Literaturájok emelkedését a' Nagyok is észre vet-

ték, 's a' Gallicomaniából megtértének, az alatta' polgári Status elég nagy eléggé jól nevelt vala annak élémozdítására. Ha a' két magyar Hazában, a' Mág-nás, Nemes rang megveti nyelvünket, soha fel nem emelkedhetik. A' ki városainkat ismeri, megvagyon ennek oka, előtte fejtve, 's tudja hogy azok miért nem segítik a' nemzeti Literaturat. Azon Néhányak kik tisztán égnek a' tudományoknak közöttünk terjesztéséért, így csak nem egyedül maradnak, 's em elegek az egésznek mozgásba-hozására.

Ne higyjük azt, hogy virágozhatásunk ideje elenyészett. Azon jeles elmék, mellyek eddig támadtanak, nem arra mutatnak. Csak pálya adassék a' Genienek, tudni fogja ő, merre kell neki menni. De, ha önként felvennők a' kis lelkiség jelét, az elcsüggedést, vagy ha a' szép utat önként kívánnók megvéteni, 's csak azon kapunk, a' mit készen találunk, úgy igen is ezen hajdani szép Nemzet, elveszti érdemét. Hanem tartsuk-meg a' nemes czélt előttünk, arra menjünk. A' mit nőni nem látunk, megdő az idő-mulva, a' nélkül hogy észre-vettük volna. Csak mindenkor előbbre, csak akarjunk és cselekedjünk. — A' nemes lélek dicsően felemelkedik, általöleli az Egészet, fel-fogja a' nagy gondolatot, hogy abban a' mi még nem volt, ő leszen kezdő, dolgozik a' Jövendő fényéért, magvakat szór-ki hogy azoknak kivirágzását, a' maradék láthassa.

Hív tisztelet a' fennemlített Méltóságoknak, hogy ezen gondolatok szerint cselekedtenek. A' Kiadó, mindenkor háladatos fog lenni Ő Nagyságok iránt.

DÖBRENTEI GÁBOR.

M. GRÓF HALLER KRISZTINA

Ő NAGYSÁGÁHOZ

M. CSEREY FARKAS, CS. KIR. KAMARÁS
ÉS MÁJOR ÚR HITVESEHEZ.

Minekutánna az Erdélyi Muzéum első Füzetjét, Krasznára, Nagysád Férjének kiküldöttem, csak hamar érkezék levele, mellyben azt adá tudtomra, hogy Nagysád, önként való indulatjából azoknak számában kíván lenni, kik ezen Időszaki folyó-Irásra előfizetőket gyűjtenek. A' tudósító levél, Irójának azon való öröme hevét festi, hogy Néki, illy hazai - lelki Asszony juta hitvesül. Tőlem, fogadja - el Nagysád, hálával teljes köszönetemet.

A' közönséges szokás szerint, valamint a' feljebb tisztelt Elősegítők neveinél, ugy itt is, dicséretekre kellene ereszkednem. De, ha cselekedeteink szépek, jók, azokra nincs szükségek. Ezeknek egyedül hírek is véghez viszi azt, hogy a' nemes érzésűek figyelmeke-re méltókká tartsanak.

Ohajtom, hogy Nemzetünk élémenetelét minél több fő - Asszonyok is kívánják, 's a' hol csak lehet, mutassák - meg, hogy a' hazának hív leányai. Nagyon sokat segíthetnek, ha a' Nemzet dicsőségét érzik, ha egy alkalmatosságot is el nem múlztanak, mellyben nyelvünknek felsegítésére, hasznot tehetnek.

Intsék gyermekeiket arra, hogy a' Hazának szeretete,
szebb érzéseink közé tartozik, hogy, valamint azon
Familiának, úgy azon Hazának is, mellynek tagjaivá
születtünk, legtöbbel tartozunk.

Kolozsvár, Novemb. 15őjén 1814.

DÖBRENTÉI GÁBOR.

GRÓF BATTYÁNI IGNÁTZ.

Az életleírások klaszszikai kidolgozására nézve, veszünk, ha az olly férfiúnak, a' ki magának arra, hogy élete leirattassék, érdemet szerzett, nem volt olyan közélről való ismerője, ki mint jövendő filozofusi életirója cselekedeteinek indító okaira, czéljára, 's egész természetére figyelmezett volna. A' másoktól halás által bátortalanabbúl léphetünk, 's nem tesszük azt, a' mit érezünk, hogy tenni kellene. A' hisztóriát is mások után írja ugyan a' Történet-író, de előtte még is vagynak festések, mellyek szerint dolgozik. Az ott, a' már leirt cselekedetekből húzza-ki a' Cselekvőnek természetét, mellyet ha jobb Psychologus, és emberismérő, mint az előtte volt író, jobban ki fog fejteni.

Gróf Battyáni Ignátz életéhez tartozó tudósítások egybe-szedésére, egy barátomat kértem-meg, 's közlöm itt azokat, mellyeket készsége által megkaphattam. Az ő irásából valók azon következő rendek, mellyek előtt a' felhozó jegy áll,

„ Gróf Battyáni Ignátz 1741' bén, Jun. 30 -dik án született, Német Újváratt, Öseinek tulajdon mező-

városában, Vas Várm. Atyja, volt Gróf Batthyáni Imre, Magyar Országi fő-ítélő szék Elölülője, Anyja, Gróf Sauer Anna Mária, Styriai Kormányzó leánya. Alsóbb iskoláit a' Poézisig, Pesten a' T. Piaristáknál végezte. Az Ékesen-szóllás tanulására általvitetett Nagy-Szombatba, a' nemes ifjak' nevelőházába. Itt, később az Esztergomi Erseki fő-megye Nevendék Papjainak számába iratta magát. Szorgalmatosságáért, a' Theologia tanulása alatt, Sz. György Vitéz és Martyr Jákról jegyzett Apátur nevezetet kapta.

Tanulási's tapasztalásai bővítése végett, Rómába, az ugy nevezett *Apollinare Kollégiomba* küldetett, mellyben, a' Bibliothekának gondviselése reá bízott. Iskolai bévégzése után, ott Theologia Doktorává lett, 's Pappá is szenteltetett. A' tudományokhoz buzgó szeretetéért egy Római tudós Társaság, *Academia Philalethorum*, tagjává nevezte. Kollár Ádánmal 's Kornidessel már ekkor levelezésben volt.

„Vissza jövéen Rómából, hozzá méltó üres hely épen akkor nem lévén az Esztergomi fő-megyében, Nagy-Szombatból Egerbe utazott, Galantai Gróf Eszterházy Károly Egeri Püspök látogatására, 's azért is, hogy a' Püspök tanácsa, vezetése által még nagyobbakra készíttetnék. Azonban, ott mulatása alatt, Gróf Schmideg, Kánonok megholt, 's annak helyét az Egeri Káptalanban, a' Püspök ajánlásából elfogadta. Utóbb' Préposttá leve. ”

„A' tudományok, 's következképen a' Tudósok, itten is benne barátjokat, 's Pártfőjokat találtak. *Molnár János*, az Egyházi Történetekről irt Munkájának elékelését, Előbeszédjében, ő néki köszöni.”

„Egerben írta, 1779-ben, azon könyvecskét, melyben a' Pannónia hegyén lévő Sz. Márton Apáturságának, Sz. István Királytól nyert Adomány - levelét védelmezi, ezen cím alatt: *Agamantis Palladii* (a' Római tudós Társaság adta neki ezen nevezetet) *Academiae Philalethorum Socii Responsa ad dubia Anonymi adversus Privilegium S. Stephani, Abbatiae S. Martini de monte Pannoniae Anno MI. concessum, proposita.* ”

„1780-ban, Jun. 28 dikán, Erdélyi Püspöknek, egyszersmind Királyi valóságos belső Titkos-Tanácsosnak választatott, 's az Erdélyi fels. Királyi Kormánysház Tanácsosává, 's mind az egyházi mind a' tudománybeli Biztosság Előülőjévé rendeltetett. *) ”

„Püspöksége második esztendejében az Erdélyi K. Papság számára, ezen könyvet adta-ki: *Norma vitae clericalis*, Albae Carolinae, 1781. 1784-ben pedig, az ifjabb K. Papok számára egy mást, melyben hivataloknak, 's különösen a' betegek körül való kötelességeikre oktattatnak. ”

„Ifjú Pap korától fogva nagy szorgalmatossággal jegyezte, valahol járt, 's más tudósokkal is gyűjtette össze a' régiségek ismereteit, különösen azokat, melyek a' Magyar Nemzet, és Anyaszentegyház történeteire tartoztak. Ezen gyűjteményéből a' következő három munkát dolgozta.

1. *Leges Ecclesiasticae Hungariae et Provinciarum eidem adnexarum.* Első darabját 2 Szakaszban ki-

---

*) Az előbbeni Püspök Kollegrádi Gróf Kólonics László 1780-ban leve N. Váradi Püspökké.

nyomtattatta 1785-ben, Károly - Fejérváratt, 's közönséggé tette. A' munkának megelégedéssel fogadtatása kedvet adott neki, a' második, 's harma dik darabnak elkészítésére. A' második, kinyomtatva, Kqlozsváratt, a' maga volt typografiájával együtt zár alatt vagyon, a' harmadik kézírásban hever.

2 Sz. Gerhard Csanádi első Püspök életirása. *Acta et Scripta S. Gerardi Episcopi Csanádiensis, hactenus inedita, cum serie Episcoporum Csanádiensium.* Albae Carolinae 1790.

3 *Disertationes de rebus gestis inter Ferdinandum et Joannem Sigismundum Zápolya Regem, Isabellam Reginam, ac Cardinalem Georgium Martinusium, Episcop. Magno-Varadiensem, ejusque caede in Alvincz.* Ezen munkáját az Erdélyi historikai társaságnak adta által megvizsgálás végett, kinyomtatva még nincsen 's kinyomtatva nem is léssen, mert a' mint halljuk, nem szabad!"

Mindenek felett, Gróf Batthyáni Ignátnak fő érdemét azon Intézete teszi, mellyet Károly - Fejérváratt felállított. A' tiszteletnek buzgóságától felhevítetve járulhat abba minden, a' kinek szíve van örvideni, Hazájában a' tudományos intézetek felállításán. A' Kiadó épen ezért való tekintetből tette mejjképét ezen II-dik Füzet elébe. Megkérte, M. Gróf Kemény Farkasné, született M. Gróf Batthyáni Therézia Ó Nagyságát, ki mint az ilyen érdemet voltaképen érezni tudó Dáma, a' megkívántatott költségeket örömmel kifizette.

Ha valakit, lelke, a' Jövendőnek hasznára való munkálódásra emelni tud, 's fáradhatatlanul áldozik

Nemzete dicsőségéért, javaiból, azt a' Maradéknak illik és megkell becsülni.

Az egész Intézetnek eredete az Erdélyi Időszaki német Irás hetedik esztendőbeli II-dik Negyedjében, *) a' 154-lapon, így vagyon előadva: Gróf Batthyáni azon gondolkodott 1781-ben hogy egy tudós Társaságot állítson, de a' Szebeni Normalis - Iskolák akkori főigazgatója, a' mostani Kath. Püspök-Mártonfi József Ó Excell. azt terjeszté elébe, jobb lenne a' Társaság felállítására szánt summát, valami fontosabbra, 's az Ország szükségéhez képest inkább czélra valóbbra fordítani, 's hogy azt a' mit Jánosi, Hell, és Hartmann Erdélyben elkezdettek, a' Gróf véghez-vihetné. Ezen három Professorai a' Mathezisnek, a' Kolozsvári Lyceumnál, némelly kezdeteket tettek az Astronomia elősegítése körül. Hell egy Muzéum 's Observatorium alapját veté-meg, azon szobákban, mellyekben most a' tartománybeli Számaltató-Tiztség van, de ő, 1756-ban, Bécsbe hívattatott, 's elmenetele után keveset tettek azon dologban, míg Hartmann, 1770-ben, Hell igyekezetét folytatásában megindult. A' mostani Püspök Ó Excellentiája segítségével által, ki akkor Bécsben a' csillagvizsgálás tudományát tanulta, egy jó mozgatható Quadrant, egy astronomiai órát, 's külömbféle teleskopiumokat kapott.

A' fennemlített tanácsot, Gróf Batthyáni helyben hagyá, 's mivel Mártonfi József néhány esztendővel azután Erdélyi Kormányzéki Tanácsossá tétetett,

---

*) Siebenbürgische Quartalschrift, Siebenter Jahrgang, 1801.

testvérét, Apátúr Mártonfi Antalt küldötte-fel a' Püspök Bécsbe, ott a' csillagvizsgálás tudományára négy esztendeig a' maga költségén tanította, 's akkor annak elintézése szerint állította-fel a' csillagvizsgáló tornyot. Azon hely, mellyen ezen épület áll, a' Károly-fejérvári erősség egyik szegelete felé, az alatt folyó Maroshoz képest 108. Bécsi lábnyi magosságú, mellyet a' toronyéhoz számlálván, az egész magosság 216. Bécsi lábnyit teszen. Az Intézet astronomial része leírását találhatóni ezen Könyvben *Initia Astronomica speculae Batthyanianae Albensis in Transilvania. Cujus I. originem et adjuncta, II. Adparatum Astronomicum, III. Rectificationem instrumentorum proposuit Antonius Mártonfi, presbyt. Secul. Philos. Doct. Speculae ejusdem Director et Astronomus. Cum XI. Tabulis aeneis. Albae Carolinae, Typis Episcòp. M. DCC. XCVIII.* Látni fogja ebben az azt olvasni kívánó az Intézet épületjének rajzolatját is, mellynek alsó részében a' Püspök által szerzett könyv-nyomtató műhely volt, a' közép osztályban pedig, úgymint az első emeletben, egy a' vidékre szép kilátást szolgáló szalában, a' Bibliotheka van, fenn a' csillagvizsgáló torony, 's ennek homlokára ezen felülírás téve aranyozott betűkkel: URANIAE POSUIT, Com. IGNATIUS BATTHYÁNI EPISCOPUS TRANSILVANIAE 1794.

A' Bibliothékának bő leírását, az abban találtató könyvek, sok Kéziratok ismertetését, mostani tudós Bibliothekarius Fő-T. Cseresnyés András Urtól várhatja a' Haza. Ohajtyuk, hogy munkája, mentül elébb kijöjjön, minthogy új tudósítás szerint már több darabokkal készen is vagyon.

„ Vagyon ezen Intézethez egy , Természetiek és Régiségek Muzeuma is, melly régi pénzek, ásványok, kőválttak, 's külömbféle érczkövek gyűjteményéből, 's fizikai próbatételekre szolgáló néhány műszerekből, áll. ”

„ Az Intézet igazgatása mindenkor az Asronomus-ra van bízva, de a' fő vigyázat és gondviselés a' Mélt. Káptalannak, és Püspöknek, védelme pedig a' Katholicus Statusnak és Erdélyi Kormányozónak van ajánlva magától a' Felállítótól. A', ki, hogy intézete állandóul fennmaradhasson, 's nevedhessék, 38,200. Rforintokat hagyott fekvő jószágban mellyeknek esztendei jövedelméből fizettetik az Intézet-Igazgatója, a' Könyvtár Gondviselője, ha szükséges az Astronomus segítse, 's fizettetnek a' megkívántató szolgák: ebből tétetnek a' szükséges újítások, szerzettetnek könyvek s' eszközök. Ezen intézetről adott ajándék-levelét, közön-ségessé tette 1798 ban Jul. 31-dikén, Bonczhidán, N. Mélt. Gróf Bánffy György mint Erdélyi Kormányzó-Ő Excellentiája, 's több Kormányszéki Tanácsosok, Káptalanbeli Pap-Uraknak jelenlétében. ”

„ Igy általadván, az Ország díszére szolgáló fadarozásainak gyümölcsét, — a' negyedik hónapban ezután, ugy mint Novemb. 17-dikén estve 7 órakor megholt, 1798. Siettette halálát lábának sebe, melly titkon, fenét kapott, 's ahhoz rothasztó hideg-lelés is járula. Élete' ideje 58. esztendőkre terjede; a' Püspökséget 18. esztendeig viselte. Halotti szomorú pompáját a' melly ékes olly igen dicséretével tisztelte-meg Kolozsvárratt, Fő Tiszt. Kánonok Szabó János, mostani Kolozsvári Plébános. ”

Magaviseletében a' mint ismerősei közönségesen mondják, szelíd volt, — Beszédjében selyp.

Vallásbeli mérték felett való buzgósága, sőt maga teste sanyargatásában is, hasonlított Ximeneshez, a' mint ezen híres igazgató Spanyol Kardinalist 's Toledói Püspöket, Flechier, *) festi, — és az Orleáni Lajos Herczeghez, **) az Orleans - Egalité' nagy atyjához.

A' fennemlített Intézetnek későbbi 's mostani állapotjáról e' következőket tesszük ide, a' mint, a. Kiadóval, közöltetett

„ Az Intézet, Gróf Batthyáni Ignácz halála után, az új Astronomus Kánonok Mártonfi Antal igazgatása alatt volt, ki is esztendő mulva meghala. Az új Püspök, régi gondolatját 's javaslatát megtartani akarván, az Observatoriumnak külső részét, 's az egész épületnek fedelét újra építtette, mivel az égi viz ellen nem volt jól oltalmazva. Azután az akkori Adjunctust (most már Kánonok és Astronomus Bede Urat) Bécsbe köldötte bővebb gyakorlás végett. Innen, Német. és Olasz Országban utazván haza jött, 's folytatja hivatalát. Most épen, készíti a' nagy fal-quadranst. (1814)

A' Bibliothekát pompás drága kiadásokkal szaporította és szaporítja a' mostani Püspök. Gróf Batthyáni Ignáczról maradott egy régi pénzek, gyűjteménye is. Egy újat pedig felállított Mártonfi József Ő Exc. Ezen

---

*) L. Histoire du Cardinal Ximenes, par Flechier. Paris 1693.

**) L. Baur, Gallerie historischer Gemählde aus dem XVIII. Jahrh. Hof, 1805.

új némelly régi pénzeken kívül magában foglalja a' minapi hisztóriának folyamatját pénzekben, mellyek valaha szintúgy régiek lesznek.

A' Természetiek és Régiségek muzéuma némelly jeles darabokkal szaporodik, kivált a' hazai, még kevéssé ismeretes példákkal. Ennek rendbe szedése és öregbítése iránt igen érdemessé tette és teszi magát, Kerczi Apátur és Kánonok Hene Úr.

Ha a' Papságon és némelly utazókon kívül több olvasók volnának itten, találnának mindenkor valami tudós élelmet lelkeknek. Sajnáljuk, hogy csak akkor volt ez a' szép Intézet 's kivált a' szép és drága Bibliothéka telve olvasókkal, mikor francia-tisztek K. Fejérváratt fogságban voltak. “

DÖBRENTAI GÁBOR.

HERCZEG LIBÚ TÖRTÉNETEI, POLYNÉZIA RÖVID ISMERTETÉSÉVEL.

Miolta a' Portugallusok Afrikát 1498-ban déli oldala körül megkerülték, 's az által nyilvánossá lett, hogy Indiába a' tengeren is el lehet jutni, Európa' nyugoti Nemzetei déli Ázsia' keleti felében, mind újabb újabb tartományokat találtak - fel 's az emberi szív' kívánságainak folyama szerént minél többre találtak, annál többre törekedtek. India és Amerika gazdagságai egyszerre nyiltak - meg. Mert Amerikát is a' Spanyolok az előtt csak hat esztendővel találták - fel, 's az ott ka-

pott arany vagy annak csak reménylése is határtalan kívánságokat gerjesztett. Az új találmány olly nagy's váratlan volt, hogy az emberek arról gondolkodni sok ideig nem is érkeztek, hogy a' világnak még egy ötödik része is lehetne.

A' Portugallusok ugyan bójárták Keleti - Indiának minden partjait, mertmár így kellett megkülömböztetni, mivel az Amerika előtt álló szigetek is India nevet kaptak, kereskedésbe elegyedtek a' Színai nagy birodalommal, megjárták azon számos szigeteket is, mellyek az Egyenlítő felé esnek, 's neveik Szunda, Molukk, Filep vagy Manilla Szigetek. Ezeket feltalálni nem vala nagy dolog, minthogy a' száraztól igen messze nincsenek. De azoknak mellyek ezeken is vagy feljül napkelet felé, a' csendes tengerben, vagy alább délre, túl az Egyenlítőn vagynak, még sok esztend őkig kellett ismeretlenségben maradni, noha olly sokak's között néhányak olly nagyok, hogy idővel méltán kaphatták a' világ ötödik része nevét. Ezeket számos létekéért, Polynéziának, *) fekvésekről Ausztraliának neveztek.

Legnagyobb közöttök Új - Hollandia, melly egész Európánál csak valamivel kisebb, **) 's így legnagyobb Sziget a' világon. Nevét nem onnan kapta, mintha az Európai Hollandiához valamelly hasonlatossága volna, hanem mivel a' Hollandusok találták - fel, mikor?

---

*) Polynézia ezen két görög szóból, πολυς, sok, νησος Sziget.

**) Európának kiterjedése 174,012 □ mértföldre, Új - Hollandiáé 150,000 — 170,000 □ mértföldre tétetik.

bizonytalan. Ott talált lakosaitól Ulimarvának nevezetetik. Egészen körös körül még nem járták - meg, 's így egy nagy partirésze ismeretlen.

Ez után legnagyobb Új Gvinea, melly az egész magyar birodalomnál nem kisebb. Alvaro de Saavedra találta fel 1527-ben, 's Papuának nevezte. Új-Gvineának azért nevezetetik, mivel lakosai az Afrikai Gvineáéjához hasonlítanak.

A' többi Szigetek, mint hogy kisebbek, 's egymás mellett többek is vagynak csoportosan szoktak nevezetetni, úgymint, Új-Brittannia, Új-Hannoverá, Új-Hibernia, Új-Georgia, Peléw vagy Pelaosz, Taludjos vagy Mariana, Karolina, Lord Howés, Társaság, Palmerston, Savage-Island, és Hajós Szigetek. Így még a' Barátságos, Új-Zeland, Új-Kaledónia, Új-Hebridés, Marquesas, Lord Mülgrave, Szandvik sziget-csoportok és többek.

Ugy látszik, hogy ezen Szigetek földindulás és tűzokádó hegyek által, mellyeknek sok nyomai látszanak, támadtak. Égaljok nagyobb részént egészséges, kedves, Telek csak a' inelégnek kevesebb mértékéből áll. Ásványokat, még eddig nem igen kaptak benne; Új Gvineát kivévén, érczek, drága köveik nincsenek. De vagynak becses növényeik, mint kenyérfa, pálmák, platanusok, 's az új Zeelandia kender különösen dicsértetik. Emlős állataik, a' kutyát, sertést kivéve nem igen vagynak, de sokféle vízi-madaraik, 's halok. Lakosaik színekre nézve két félek, feketék és világosabb színűek. Amazok vadabbak, kisebb termetűek, 's rútabbak, mint ezek. Még mind bálvány-imádók, 's sok helyeken embereket is áldoznak. Irás nyomait

sehol se találtak nálok. Itt, ott cserélést a' kereskedésben, mivel a' pénzt nem ismerik. Némelly nemzetségek közöttök gyökerekkel gyümölcsökkel élnek, mások vadászat és halászatból. Minden kézi munkájok kevés köntös darabok, halászáshoz tartozó eszközök fegyvereik készítéséből áll. Sokan még mezítelen járnak. —

A' Paláosz Szigetek azon magas pálmafákról nevezettek így a' Spanyoloktól, mellyek messzünnen mint annyi árboczfák látszanak, palos pedig Spanyolúl árboczfát jelent. Nincsenek messze azon úttól, mellyen Bengalából Színába, 's innen vissza szoktak jární. Azért, miolta az Európaiak a' Színai birodalommal kereskedni kezdtek, megtörtént, hogy egy egy eltévedt hajós oda vetődött, de az isméret, mellyet magoknak felőlek szerzetek, majd figyelmet sem érdemlett, míg az Anglus Napkeleti-Indiai Kereskedő társaság egyik Hajós-Kapitánya Vilzon Henrik 1783-ban Színából jövéen ezen a' tájan hajó-törést szenvedett, azokra a' szélvész által kivettetett, 's velek bővebben megismerkedett. Az ő ezekről való tudósításiban, mind a' szigetekről és azok' lakosiról, mind különösen és főként az oda való Király' egyik fia' Liburól, ki vele Európába látni és tanulni jött, olly sok különös és nevezetes dolgok fordulnak elő, hogy azok körül midőn némellyeket előhozunk, úgy gondoljuk, méltán megérdemeljük az olvasó' figyelmét.

Az említett Hajós-Kapitány 1783-ban Augustus 2-dik napján Mákaóból a' Színai Birodalom' egyik Városából kiindulván, a' csak hamar támadott szélvész által ide 's tova hanyattatni kezdett, 's utjából fennebb

napkeletfelé kivetttévén a' Palaosz vagy Pelew Szigetek közül hajójával egy kőszálon fennakadott. Egyszerre elrémített a' hajó' megrázkodása mindeneket 's annak ropogása ijesztőbb lett, a' menyköves csattanásoknál, mellyeket az egészen homályba merült éjszaka ollyformán szórt - ki felduzzadt kebeléből mintha a' Világ végső veszedelmére törekedett volna. A' hajó csak hamar hanyatlani kezdett egyik oldala felé, az alsó bóják vizbe merültek, melly, mind a' hasadásokon, mind az ajtókon bérohant 's a' hajót egy pillantatban eléálló veszedelemmel fenyegette. Mindenek elvesztették bátorságokat. A' halál' félelme kiűtötte magát ábrázatokon 's nagy ijedtekben még azon eszközökről is elfelejtkezvén, mellyekkel magokon talán segíthettek volna, vesztegelve néztek szembe a' pillantattal, mellyben a' habok által elnyeletnek. Egyedül Kapitány Vilzon nem vesztette - el elméje' jelenvalóságát, 's a' megtartás eszközeiről el nem felejtkezett. Azért egy kis beszédet tartott társai' felbátrítására, mellyel elcsüggedt sziveiket reménységre felemelni 's a' veszteglő gyáva félelem helyett, bátor magok' oltalmazására birni kítánta. A' hajó - törés ollyan dolog, szólla : „melyre „mindennek készen kell lenni; ki a' tengerre megyen. „Mindazáltal hogy most megtörténjék, nem bizonyos. „Lehet még reményleni, hogy a' hajó egészen öszve nem „romlik 's ha öszszeromlik is, vagynak még eszközök „megmaradásokra, csak hogy azokhoz nyulni el ne „lassák 's gyáva veszteglésekkel a' szembe - jövő vesze- „delmet ne siettessék. Álljon azért kiki kötelessége mel- „lé, azt pontosan teljesítse 's törekedjék mind magát, „mind az egész társaságot megszabadítani.“ Hogy

idegen és ismételten környékre vették, az ugyan megszabadulásokat egy kevéssé terhesíti, de szükség annyival is inkább törekedni, 's így talán megszabadulnak. Ezen bátrító beszéde után megparancsolta, hogy a' csónakokat állítsák - ki, azon esetre, ha talán a' hajó egészen özszeromlanék, hogy azokban legalább az emberek menekedhessenek - meg 's ezen okos rendelése az előbbi beszéddel együtt, mindenekfelett pedig bátor magaviselete, a' hajósokat annyira felbátrította, hogy magok is egymást biztatni kezdték, rendet tartottak 's kötelességeket pontosan teljesítették. Egyszer egy villám lobbanásánál úgy tetszett mint-ha valamely földet pillantottak volna meg 's ámbár ezen gyanújuk felettébb bizonytalan vala is, a' nap' feljöttét alig várták, 's mely nagy lett örömek, midőn reggel egynehány tengeri mértföldre délfele egy szigetet 's majd napkeletfelé többeket is láttak.

Ezek voltak az említett Palaosz szigetek, mint későbbben látták. Mert még akkor sem neveket, sem egyéb környűllátásaikat, sem főként a' mire legnagyobb szükségek lett volna, hogy vallyon laknaké benne Emberek, nem tudták. Csak ugyan apró hajóikat elkerülhetetlenebb portékáikkal és embereik egy részével megtöltvén elküldötték, hogy azokra kiszálljanak, oly parancsolat mellett, hogy ha valamely Emberekre találának, barátságokat minden módon megnyerni törekedjenek, mivel már megtartások ezek' barátságoktól valamint elvesztek, ellenségeskedésektől függene.

Az elküldettek a' szigetek közül egyre, mely Órólongnak neveztetik, kiszállottak, 's portékáikat és Embereik' egy részét lerakván, délután három órakor

a' hajóhoz megtértek, azt a' tudósítást vévén magokkal, hogy Embereket ugyan nem találtak, hanem igen egy derék kikötőt, melyben a' nagy hajó is elférne, ha a' veszedelemből valahogy kiszabadíthatnák. Ezek' hallására mindenek eltöltek örömmel 's noha a' szél még dühösködött, hinni kezdték, hogy megszabadulnak. Alig várták a' más napot, melyen mind általkötözthessenek 's ez eljövén, ámbár a' tenger' dühössége még mind oly nagy vala, hogy midőn némelyek csónakok nem léte miatt, tutajokra is szállának magokat kötéllel kellett azokhoz kötni, hogy a' habok által le ne mosassanak. Hoszszas bajoskodás után a' legnagyobb merészséggel csak ugyan megérkeztek.

Itt portékáik elrendeléséhez, és sátorok' felállításához fogván, legottan megláttak két csónakot feléjük közelíteni hat Emberekkel, kik szemeiket szüntelen rajtok tartották és ottan ottan egymással beszélgettek, mellyből úgy tetszett, nincsenek barátságos indulattal. Kapitány Vilzon, Embereinek mingyárt megparancsolta, hogy magokat rejtsék - el; maga pedig néhányad magával, kik közt volt egy Malabári szolga is, a' parthoz ment, 's a' szolga által Malakkai nyelven megszollította, kik legyenek? oly gondolattal lévén, hogy mivel a' Malakkai nyelvet azon környékben csak nem mindenfelé beszélik, talán megértik. Vala történetből a' csónakokban lévők közt is egy Malakkai Ember, ki a' mint azután megbeszélte egy hajónak Kapitánya lévén, azon tájon hajóját és embereit az előt néhány holnapokkal szélvész által elvesztette, 's maga egy szál gerendán az egyik szigetre kivettetett, hol a' lakosok' és a' Királytól igen nagylelkű - módon fogad-

tatván az olta velek lakott, minthogy a' haza-menetelre semmi módja nem volt. Ez azt felelte: ők a' Király' követi, és azért jöttek, hogy megtudják, kik légyenek? Erre Vilzon, hajója' szomorú állapotját elbeszélte 's törekedett őket könyörületeségre indítani, és megbátrítani, mivel magokat igen félelmesen viselték 's úgy állottak, hogy minden pillanatban futhassanak, ha őket, talán veszedelem fenyegetné. Czélja' könnyebb elérésére Vilzon kétszer süttet, és jóféle theát hozatott 's őket azokkal kínálta. Ezek a' kétszer-süttet örömet megették, de a' theát, úgy látszott nem szeretik. Csak ugyan ezen barátságos magaviselet, úgy megbátrította, hogy minden félelmet letévén portékájok hordozásában majd segítséggel is kezdtek lenni és még akkor mingyárt bámulásra indították az Anglusokat, mivel a' tengerpart kövecses fővényén, csigahajain, és tövisein mezitelen lábakkal, mint valamely bársony szőnyegen oly bátran jártak 's pedig nem kell gondolni, hogy valamely alacsony Emberek lettek volna, mert egyik közülek éppen a' Király Testvére vala.

Itt egy ideig mulatván haza mentek 's a' Királyt az idegenek környűlállásiról tudósították. Az szerencsétlenségeket maga is érzékenyűl vevén, udvara nagyjaitól kísértetve látogatásokra ment, velek igen nagylelkű módon bánt, 's valamit tartományi termettek mindegyekből igen bőven gazdálkodott.

A' Király' kit Abba Tullának hívtak, ezen nagylelkűsége igen sokat könnyített az Anglusok sorsán. Már csak arról gondolkodtak, mi módon szabadítsák meg hajójokat, hogy azt megjobbítván hazájok felé

indulhassanak. Egész igyekezeteket azért arra fordították, hogy a' kőszálról valami módon levehessék; de ez lehetetlen vala. Azért darabonként kellett elszedni, és a' szárazra hordani, mellyet mig viszont őszverakhattak, három holnapok töltek-el, 's ezen idő több mint elégséges volt, mind a' szigetbeliekkal, illendőleg megismerkedni.

Vagynak ezen szigetek az 5-dik és a' 9-dik grádus között, az Éjszaki szélességben, és a' 150-dik és 155-dik között Ferrotól számlálva a' hosszúságban.

A' Föld' jóságát felettébb segíti a' lakosok bámulást érdemlő szorgalmatossága, mellyet más vad nemzeteknél nem lehet találni. Mindenfelé találtak a' legszebb gyümölcsfák, mellyek alig rakták-le egyik terméseket, viszont virágzanak. Mert azon környékben nincsen soha tél, hanem midőn annak kellene lenni, akkor esőzések vagynak. Midőn némely fák virágoznak, mások érnek, 's minden időkorban a' mi tavaszunk, nyárunk, és ősziünket őszveséggel mutatják. Némelyek közülök akkorát nőnek, hogy 25. sőt 30. embereket is hordozható csónakok vágatnak belőlek. Vagyon ebénus, mahóni, pizáng, bananász, jámbusz, kenyérfa, és mások, melyek közt legnevezetesebb egy cseresnye-formájú, myrtus levelű fa. Ennek a' fája oly kemény, hogy semmiféle Anglus eszközökkel vágni, vagy faragni nem lehet. A' legnagyobb mértékben terem a' citrom, narancs, méznád, bambusz, és sáfrány, de semmiféle gabonát nem találtak nálok az Anglusok azok közül, melyek nálunk ismeretesek, valamint négylábú állatokat sem, egynehány macskán és hörcsökön kívül, melyek közül az elsőket talán vala-

mely Hájós hagyta ott. Szárnyas állat ugyan elég nagyon 's azok közt tyúkok, de semmiféle sincs megszelídítve 's hihető, hogy még sok időig nem is lesznek, minthogy a' Lakosok tojásaikat ugyan megeszik, de husokkal nem élnek.

A' Lakosok barnábbak ugyan, mint a' rézszínű Induszok, de még sem egész feketék, szép állásúak, hajak koudor, 's a' mi ritka együtt, egyszer'smind hosszú 's hátokon szélyel foly. Némelyek azt fejeken koszorúba tekerik. Bőrök úgy fénylik, mint a' balhaszín kordovány; mert kókos-dió olajjal meg szokták kenni. Fogaik feketék, de nem a' természettől; egy bizonyos plánta' égetett gyökere' kormával feketítik. Lábaik szárközéptől fogva czomb középig külömbkülömb figurákra vagynak szurdalva, melyek igen jól kitetszenek, mivel a' szurások' helyei feketébbek mint egyebütt. A' férjfi nem egészen mezítelen; az Aszszony pedig egy pár előruhácskát, vagy inkább rojtos darabocskát visel, mely külömbkülömb árnyékszattokkal sárgára van festve. A' főbbek azon kötöt, melyel azt testekhez kötik, megrakják klárisokkal és csillagokkal, 's nem csak füleikben, hanem orrok' porczogójában is függőket viselnek.

Házaikon egészen elbámultak az Anglusok, mivel olyakról még nem is álmodtak. Ezek boronából valók 's a' föld színén feljúl három lépcsőkön kell felmenni. Fedeleik pálma-ágak és levelekkel oly módjával vagynak befedve, hogy azokon az eső által nem hat. Belőlről nincs osztályok, hanem az egész épület csak egy szoba, melynek közepébe tétetik a' tűz, 's e' mindenkor kicsiny, ne hogy az épületet meggyújtsa. Aj-

taik és ablakaik egészen a' földig vagynak, 's bám-
busz vesszőkből oly formán fonatnak, hogy midőn
tetszik, félre-taszíttathassanak. Vagynak olyan épüle-
tek is, melyek 60, 70, sőt 80. láb hosszúságúak, és
közönséges gyűlésekre készítették.

Eszközeik, melyekkel élnek, tartományjok ter-
méséből valók. A' Paláosziak mindenféle visznek ma-
gokkal egy kosár-forma edényt, melyben egy kés,
egy fésű és egy kevés czérna vagyon. Késeket az
Austriga tekenyőiből készítik; 's ilyenek a' legjobbak.
Némelyeket készítenek fattyú-csigából 's meghasított
bámbuszból, ezek alább-valók.

Fésűjök narancsfából, halászhorgok pedig béka-
tekenyőből valók. Czérnát és hálókat fonnak a' kó-
kos-diófa' haja' belső szálaiból 's mátráczokat a' pizáng-
fa leveleiből. Ugyan ezen levelek szolgálnak asztalaik-
nál tányér gyanánt, valamint a' kókósdió' haja ivó
edény helyett, melyet gyakran igen szépen megsimít-
nak. Egy bizonyos földneméből készítenek, némely
föld-edényeket is. A' vizet tartják bámbuszfa hajából
készült edényben. A' Király' házában az asztali edé-
nyek többnyire békatekenyőből vagynak, 's igen mes-
terségesen készültek. Éjszakára készítenek bizonyos
szurkos fából fáklyákat is, házaikat pedig kiseprük
öszszekötött kókósdió-hajjal.

Fegyverek többnyire egy 12. lábnyi hosszúságú
bámbuszfa lánca, melynek hegye kemény fából és
szakával vagyon, hogy midőn a' testből kivonatik, a'
hust kiszakaszsza; továbbá egy hajtó dárda, és egy
parittyá. A' dárdát el akarván hajtani, annak bám-
buszfából való nyelét megfeszítik annyira, mennyire

a' tapasztalásból tudják, hogy elbocsátatván, magát a' kinézett tárgyig elrúgja, 's akkor elbocsátják, és oly egyenesen megyen, hogy a' kinézett czélt igen ritkán hibázza - el. Ötven vagy hatvan lépésnyire csak nem bizonyosan hajtanak, parittyával pedig három annyira is, 's azt a' legnagyobb serénységgel.

Csónakjaik egy tölgy forma fából valók, mellyeket mind kívül, mind belől veresre festenek, hogy a' vizet annál inkább tartsák 's mindenféle figurákkal megékesítnek. A' főbb Embereké az ők módjok szerint nem kevésbé czifra mint a' Mediciseké az Európai gazdagok közt.*) A' legkisebb négy vagy öt, a' legnagyobbak pedig 30. embereket hordozhatnak.

Az idő megmérésére a' Nap és Holdnál egyéb eszközök nincsen. Az esztendőnek valamint mindenütt a Napfordítók (tropicusok) között csak két részei vannak: száraz és esős, 's ezek együtt egy esztendőt tésznek. Az óráról nincs semmi képzelet; azért a' nap palt az étel, az éjszakát álom kívánások után mérik. Reggeli 8. óra tájban egyszer; 12 tájban másodsor, csak hamar naplemente után harmadszor, 's azután valami két órával alunni mennek. Az idő' forgása abban, mint nálunk nem változtat; mert ott valamint a' tél és nyár keveset különböznek, úgy a' nap és éj is

---

*) A' Medicisek a' Közép- idöben Toskánát birván, a' leg- gazdagabb Fejedelmek közé tartoztak. Midön 2- dik Henrik Francia Hírály a' híres Medicis Hatharinát elvette, ezt az Atyja egy olyan hajóba küldötte Francia Ország széléig, melynek nevezetesebb részei aranyozva 's gyémántokkal kirakva voltak. Csak az egy hajó annyira becsültetett, mint a' mennyit más Fejedelmek leányaikkal mind együtt szoktakadni.

mindenkor egyformák, 's egyik a' másiknál kevéssel hosszabb.

Közönségesebb eledeleik Jámbusz-gyökér, kókus-dió, halak, 's ugy ritkán 's nem is mindenütt vad galambok. Némely alkalmatosságokkal készítenek holmi édességeket is, a' méznád, és pálma gyümölcse' leveleiből, valamint édes italt is kókus-dióból, mely olyan mint a' téj. De átaljában akármely italból keveset isznak. Eledeleiket pedig só nélkül eszik, minthogy savok nincs.

Napfeljöte előtt többnyire felkelnek 's mindenik nem, külön helyen fris vizben megferdik. Igazgatások sokat hasonlít az Európai oly Nemzetekéhez, melyeknél a' Király alatt egy Képviselő, és az igazgatásban résztvevő nemesség van. Ugyan is a' fontosabb dolgok' elvégzésére a' főbbek, kik Rupákoknak mondatnak, egybe - hivatnak. Ezek közt legelső, és a' vitézlő rend' feje vala, a' Király Testvére Raukuk. Midőn a' Király valahová mégyen, a' Rupakok mindenkor kísérték, 's közülök egy épen soha sem marad-el. Ez, fegyvert nem hordozott, a' vitézlők közé nem is tartozott, minthogy hihető, néki háború idején is otthon kell maradni. Ennek felesége is csak egy van, holott a' többinek kettő kettő, 's az Anglusok ámbár a' többekhez mind igen, ehez egyszer sem hivatnak.

Vallásos Czeremóniájokról, bizonyos, semmi sem tudatik. Csak ugyan úgy látszik nincsenek minden vallásos érzés nélkül. Mert midőn az Anglusok Istentiszteletet tattottak, igen nagy figyelemmel jelentek meg. Mikor Wilzon az ifjú Herczegnek, kiről alább

szó leszen, magyarázgatta a' templomba menés és imádkozás célját, azt felelte: a' Paláosziak is hiszik, hogy a' gonoszok a' földben maradnak, a' jók pedig az égbe mennek 's ott szépekké lesznek. Midőn kókus-diót plántálnak is, valamely könyörgés formát mondanak. Egykor Raukuk egy menydörgés alkalmatosságával két feleségeivel együtt a' tengeren lévén, Feleségei minden villámlásra elrejték magokat az ő köpönyege alá, 's valamely esdeklés forma felkiáltásokat mondtak.

A' sok Feleség tartás nálok szokásban van. Csak ugyan, ritka példa, hogy valamely közembernek kétónél több felesége volna. Raukuk, a' Király' Testvéreinek volt három, a' Királynak öt. Az Aszszonyok minden gyönyörűségekben részt vesznek, különben pedig gyümölcsfa szaporítás, háztartás, és gyermekek nevelésével foglalatoskodnak.

Az egész nép' karakterét az Anglusok nagyon dicsérik. Feljül - multa minden képzeletet elmésségek, 's minden alkalmatossággal mutatott józan ítéletek. Ámbár az igen gazdag természet, 's az abból folyó könnyű életmódja a' restségre hívja, nagynak tapasztaltatott köztök a' szorgalmatosság. Nem különben a' szemérmetesség 's az illendőség' érzése. Általában erkölcsös magok viselete azt mutatta, hogy természeti ártatlanságban vagnak.

Ily jó Néphez vetvén a' szerencse a' hajó-törést szenvedett Anglusokat, azzal úgy megarátkoztak, hogy majd midőn meg kellett válni szintúgy nehezen esett. De a' hajó Novemberre elkészült; 's el kellett indulni. 'S mely nagy volt megilletődések, midőn a'

Király, nem csak Tartományi' terméséből utazásokra mindeneket igen gazdagon adott, hanem a' Kapitányt egyszer'smind arra kérte, hogy második fiját Libut, tanulni Európába vigye - el. Ugyan is ő nem tudta eléggé bámulni az Anglusok' hajója' nagyságát, annak mesterséges alkotását, 's eszközeik derékségét és azon sebességet, mellyel a' munkában eléhaladtak. Sőt mindent bámulásra méltónak találván benne, magát arra határozta, hogy velek egyik fiját tanulni, látni, és hallani küldje. Az Anglusok nem tudták megfogni benne vetett ily határtalan bizodalma' fundamentomát, 's feltették magokban, hogy ilyen jó gazdájok kívánságát tellyesítsék.

Elindulások előtt eszközeiket a' Királynak ajánlékozták 's Libuval együtt hajóra szállván, November 12-dik napján elindultak. Feletőbb érzékenyítő vala a' megválás. Számptalan sokaság vette - körül a' hajót csónakokban, 's ezek között a' Király Abba Tulla familiájával, és mindenik valamely ajándékkal közelítvén a' hajóhoz, azon esdeklött, hogy azt tőle vegyék - el. Azonban könnyek gördültek szemeikből, melyek az Anglusokat is sirásra indították. A' Király maga is egy darabig velek menvén, midőn elakart válni, fiját és a' Kapitányt megölelvén, jó utat kívánt, 's oly érzékenységgel kérte ezt a' fióra való gondviselésre, hogy mind ő, mind minden körül lévők sirásra fakadtak, és az Anglusok, a' szokásban lévő hármass kiáltást megtenni nem tudták, 's a' mi a' legnagyobb megilletődés nyilvánosságos jele, egyik az Anglus Tisztek közül, kit Blanchárdnak hívtak, azon pillantában magát arra határozta, hogy a' Királlyal

viszsa - térjen, 's a' szigetben maradjon, 's a' Kapitányt addig kérni meg nem szűnt, míg arra tőle engedelmet nem nyert.

Libu, ki az Anglusokkal útnak indula, igen szép tehetségekkel biró, mindenre könnyen tanítható külföldben pedig igen szelid természetű Ifjú volt, 's elannyira ége a' tanulás kivánságától, hogy azért Hazáját, szüleit, rokonit, és barátit elhagyván, nem álltá magát egy maroknyi szerencse - vadászó Europaiakra, és a' bizonytalan véghetetlen tengerekre bizni, hogy azokon a' világ' egyik végéről a' másikkra menjen, 's magának oktatást olyan embereknél keresen, kiknek néhány holnapok előtt még lételeket sem gyanította.

A' Kapitány mingyárt az elindulás után néki köntösöket adott, 's megtanította, hogy kellessék illendően mind öltözködni, mind magát viselni. De alig öltözött - fel, már felső köntösét elhányta, azt mondván: hogy az néki elszenvedhetetlen. Nadrágát csak ugyan 's egyéb alsó köntösét megtartotta. Sőt midőn a' hidegebb tartományok felé közelítettek, a' felsőket is felvette 's oly hamar megtanulta az Anglusok magaviseletéből az illendőséget, hogy naplemente előtt, soha, hanemha egyedül talált maradni, le nem vetkezett. Mindennap megferedett egynehány izben, 's magát legnagyobb szorgalommal tisztán tartotta.

Megérkezvén Formósa Szigetéhez némely Színai halászokra találtak, kik őket fizetésért másnap Mákaóba vezették.

Az ottani Anglus fő - Igazgató, Vilzont és a' vele valókat a' legnagyobb szívességgel fogadta, minde-

neket küldött, melyekre a' hajóban lévőknek szükségek volt, tudósítván egyszer'smind, hogy Európában a' békesség helyre-állott. Ezzel a' Kapitány, Libu, és a' Tisztek a' szárazra kiszállottak.

Legelsőben egy Portugalliai kereskedőhez mentek, ki Vilzonnak barátja lévén, sürgetőleg kérte, hogy minekelőtté több barátit meglátogatná, hozzá térjen bé. A' szerént az ő háza volt legelső, melyet Libu a' szárazon, belőlről látott. Nem lehet leírni az ő bámulása nagyságát. Minden, valamit látott, olyan valanéki, a' miről legkisebb képzelete sem volt. Azt gondolta, hogy menyországban vagy on 's az az állapot volna a' boldogult jóké, melyben ő vala.

Csak ugyan minden bámulása mellett magát egész illendőséggel viselte, 's midőn látná, hogy mások rajta úgy bámulnak, mint ő mindeneken, megengedte, hogy nézegessék, kezeit, ujjait, fül és orrfüggőit 's megmagyarázta annak módját, hogy azokat nálók miképen készítik 's viselik, és úgy látszott, nagyon meg volt elégedve azon figyelemmel, melyel személye iránt viseltettek.

Innen mentek Vilzonnak az előtti biztosához, Makinthyre nevű Anglus kereskedőhez. Ezen útjokban Libu az ő szíve' jóságát egy igen szembetűnő módon mutatta-ki. Látván némely Tatar Aszszonyokat gyermekeiket hátokon hordozva kéregetni, minden narancsait és citromait kiosztogatta köztök, a' nélkül; hogy magának csak egyet is tartott volna.

Estve lévén mig Makinthyre Urhoz megérkeztek, már gyertyák gyujtattak, és az asztal vacsorára megvala terítve. Libu azt gondolta, hogy valamely

tündéres helyen vagyon. Oly felségesnek tetszett néki minden, hogy azokat halandó kezek munkáinak lenni még csak nem is gyanította. Mindenekfelett sokat bámult egy nagy tükroren, mely a' palota egyik végében volt. Látván magát benne tetétől fogva talpig, azt gondolta, hogy egy más hozzá hasonló van, ki a' megett áll, nézte, nevetett, megint nézte, megint nevetett 's telyességgel nem tudta ki gondolni, mit ítéljen. Az estvét sőt a' más napot is a' portékák' csudálásában töltötte - el, 's minél közelebb 's bőv ebben vizsgálta, annál több bámulásra valót látott. Az alatt az Anglusok holmik' vásárlására kimentek 's mindenik vett Libu számára valamely csekelységet. A' többek között volt egy nagy üvegből álló nyakba - vető, melyen való kimondhatatlan örömeben csak nem megbódult. Azt gondolta, nagyobb kincs birtokában vagyon, mint a' mennyit Atyja birodalma érne. Szaladott Vilzonhoz, arra kérte hogy fogadjon néki egy hajót, melyel Atyját az ő felséges állapotjáról és gazdagságiról tudósíthassa, 's nem kevéssé csökkent öröme, midőn azt tőle meg nem nyerhette. Boldog ártatlansága a' természeti gyermekség állapotjának, melynek oly csekélységekkel legnagyobb kívánságát ki lehet elégíteni!

Mákaóba mulatások alatt számos alkalmatossági adódtak Libunak, sokféle nemzetekből való embereket látni; kiknek barátságát 's szeretetét kellemes, vidám, és ártatlan magaviselete által a' bámulásig megtudta nyerni. Ő hazájában egyéb négy lábú állatot nem látott az Anglusokkal volt ebeknél. Ezeket a' Pelewiek szailornak, vagy tengerinek nevezték, 's itt is

Libu minden négy lábú állatokat szailornak nevezett. Különösen gyönyörködött a' lovakban, ottan-ottan kiment az istállóba, meglapogatta farokat, és serényeket, 's néha-néha fel is ült rájuk.

Az Anglusok Mákaóából néhány napi mulatás után Kántonba mentek. Itt is számtalan dolgot látott Libu, melyeket még nem látott volt, 's elhitte magában, hogy az Anglusokkal minél tovább megyen, annál többet lát. Egy nagy ebéd alkalmatosságával nagyon csudálkozott rajta, hogy tudtak annyi külömb külömbféle dolgokat összszegyűteni. Az ő Atyja úgy szóllott Király, még is alig van egyszerre két háromféle étele, 's azokat minden szolgák nélkül eszi-meg, midőn itt még a' felett az asztalnál számtalan cselédek szolgálnak. Látván, hogy egyik a' vendégek közül megrészegedett, azt mondta: hogy ő soha készített italokat nem iszik; mert azok az embert egészen elváltoztatják,

Egy társaságban (mert annyira szerették mindenek, hogy sohonna ki nem hagyták) némely ifjú emberek vetélkedni kezdtek, hogy melyik tud valamely czélt jobban találni. Czélul egy festett madarat tettek ki, 's arra lövöldöztek; de alig volt egy is, ki ahhoz csak valamennyiben közelített volna. Ekkor Libu egy kis dárdát kapott 's azt oly egyenesen hajtotta, hogy a' madárnak épen fejét találta, 's az effélében mennyiben légyen gyakorlott, a' legszembetűnőbb módon megmutatta.

Kántonban megoszlottak az Anglusok 's külömböző hajókon hazájokba visszaindultak. Azután viszont számos dolgot látván, hogy azokat el ne felej-

tse, emlékezete segítségére egy igen különös eszközt vett-elé. — Egy sinóron mind annyi göcsöt göcsözött, a' hány nevezetes dolgot látott, 's azt napjában néhányszor által-vizsgálta. Még ezen útban már arra kezdett vigyázni, mik azok, mellyekkel a' Pelewieknek szolgálatjokra lehet, 's ezeket igyekezett főként megtanulni. Midőn Sz. Helena szigetéhez jutottak, az Erősség, a' Katonaság, 's az ágyuk látása újabban felgerjeszték figyelmét. Majd egy Oskolába menvén, olly igen érzé a' betűk tanulása 's az olvasás tudása szükséges voltát, hogy meg nem szűnt az Anglusokat arra kérni, tanítsák őket épen úgy, mint a' gyermekeket. Itt vala egy kevés alkalmatossága a' lováglásra is, 's abban hamar nagy előmenetelt tett.

Midőn Londonhoz megérkeztek, a' sok nagy hajók' látása elannyira megzavarta, hogy kénytelen volt a' sinór' göcsözését félbenhagyni, mert minden egyformán nevezetesnek látszott. Elállott minden szava egy ideig csak hallgatott 's azután nem győzte kiáltani: vihi! vihi! mélyvel csudálkozását jelentette-ki. Vilzon a' többeknél hamarébb elment Familiája' látogatására, mellyet már egynehány esztendőök olta nem látott volt. Libut testvére gondviselésére hagyta, ki vele együtt későbbre útnak-indult a' szárazon London felé. Libu midőn ezen útját elbeszélte, azt mondta, hogy ő minekutána a' hajót elhagyta, egy kis házba ült-bé, mellyet lovak vontak.

Megérkezhvén Londonba nem kicsiny volt öröme, Mentorát viszont meglátván, kiről azt gondolta, hogy talán örökre elvesztette. Midőn a' szobája kimutattott, nem képzelhette, mire való abban az ágy épen

nem olyan lévén az, mint a' mellyet a' hajóban lá-
tott. Minekelőtte belé-fekünnék, egynehányszor fel-
szökött arra, 's viszont alá róla; 's azt mondotta:
hogy az Anglusok csudálatos emberek, kiknek min-
denre egy-egy különös házak vagyon. Oh be szép vá-
ros, úgy mond, millyen utszák és hány házak egy-
máson, mellyek szintén az eget érik! Mert Pelewhen
a' házak csak egy emeletűek lévén, az gondolta, hogy
minden emelet egy-egy külön ház. Vilzon bémutatta
őtet a' Napkeleti Indiai kereskedő társaság főbb tagjai-
nak, megmutatta néki a' szebb-szebb épületeket, de Já-
tékszinbe 's egyéb ollyas helyekre szánt-szándékkal
nem vitte, félvén ne hogy a' himlő reá ragadjon, melly-
ről a' szegény Libu osak ugyan meg nem menekedett.

Kapitány Vilzon látván, melly nagy kedve lé-
gyen az olvasás és irás tanulására, Rotherhitei Osko-
lába küldötte, hol csak hamar mindeniket is megta-
nulta, 's kimondhatatlan volt öröme azon: Azt mon-
ta: hogy ha ő haza megyen, épen ollyan iskolát állít-
fel 's bölcs lesz a' maga Nemzete közt. Itt is úgy
szerették mint egyebütt, a' hol megfordult. Mert az ő
ártatlan szíve senkit meg nem tudott bántani, 's az ő
vidám, jó kedvű, tettetés nélkül való magaviselete
mindeniknek tetszett. Midőn az Oskolai kötelesség
megengedte, hogy otthon maradjon, az egész házné-
pet neveltette, 's kaczagtatta, majmolván, hogy a' ta-
nulók az iskolában miként tesznek. Ha Vilzon Urral
volt baja, soha sem szóllította különben, mint Kapi-
tány Ur! elannyira volt teljes eránta való tisztelettel;
ha pedig az Aszszonyhoz szóllott, azt mindenkor any-
jának szóllította; mert ez a' nevezet volt elégsége s
annak kiejtésére a' mit ő érzett.

Midőn valamely ifjú - embert koldulni látott, nagyon boszszankodott, miért nem megyen dolgozni; az öreg kéregetőnek pedig mindenét oda adta, szánakozással mondván, hogy az, az öregség, és egyéb nyavalyái miatt nem dolgozhatik.

Ekkor mintegy húsz esztendősen lehetett, midőn Angliában volt, növésére nézve középszerű, de, ábrázatjában olly sokat jelentő, 's olly eleven nézésű, hogy ámbár még Anglusul keveset, és igen hibásan beszélt, szándékát mindenek könnyen megértették, nyájasságával pedig magának mindeneket megnyert. Vilzonné tulajdon gyermekének nézte, 's az egész háznép senkit nálánál inkább nem féltett, ne hogy valami szerencsétlenség történjék rajta.

Egykor Vilzon házanépével együtt Társaságban lévén, egy Kisaszszony próbát akart tenni, hogy mennyiben érzékeny a Muzsika eránt, 's klavívrozni kezdett, de igen kevés figyelmet fordított a' hang kellemességére, hanem azt vizsgálta és tudakozta, mi módon jó a' hang? honnan vagynak változásai, 's a' t. 's maga is egy Pelewi éneket énekelt, mellynek nótája vad, és bárdolatlan volt.

Ha valamiért megszóllították, hogy nem jól cselekedett, erősen szégyellte. Egykor Vilzonné cseresnyét kért tőle, melly az asztalon volt. Libu csak hamar belémarkolt 's a' tányérra tette. Erre Madám Vilzon azt mondván, hogy az nem illik, nagyon szégyelte 's egy ideig nem volt jó-kedve. Egykor pedig Vilzon gyermekeit némelly hibájokért megpirongatván, noha Libu nem volt hibás, rajta úgy megindult, hogy sirt és ke-

zét megszorítván, mind addig esdekleni meg nem szűnt, míg meg nem ígérte, hogy nem haragszik.

Egykor jelen volt, midőn egy Lunárdi nevű Olasz hajójával a' levegőbe felemelkedett. Erre azt mondta, hogy az annyival is nagyobb bolondság, mivel a' földön nem csak bátrabban, hanem könnyebben is lehet utazni.

Igen nagy szorgalommal gyűjtötte a' plánták' és fák magvait, mellyeket jóknak lenni tapasztalt, hogy azokat Pelewben is megszorítsa, 's egy átaljában olly számtalan dolgok közt, mellyeket egy illy ember Angliában tanulhat, mindenek felett azokra fordította figyelmét, mellyekről gondolta, hogy velek Hazájának szolgálhat.

Illyen kellemetes és az emberiségnek sokat ígérő foglalatossági közt a' hójagos himlő, ez az emberi Nem nagy ostora, minden vigyázat mellett is meglepte. Schmidt nevű híres orvos mingyárt hivatott, 's ez még előre megmondta, hogy Libu meghal. Az egész Ház megszomorodott ezen, mintha épen annak akármelyik tagja forgott volna veszedelemben. Mindent elkövettek mellette, az orvosságot is a' legnagyobb pontossággal vette, mert a' jó tanácsnak, akármibe került is; engedett, de semmi sem használt. Midőn mondták, hogy Vilzon még azon nyavalyában nem volt, az pedig ragadó, ennek a' szükségnek is örömet engedett, hogy őtet ne láthassa. Sőt midőn Vilzonné, némelly nap rosszszúl lévén, házából ki nem mehetett, ennek hallására Libu ágyából felugrott, és látogatására szaladott, kiáltozván mit? hát az én jó Anyám is beteg?

Halála előtt kevéssel megnézte magát a' tükörben, és eliszonyodott ábrázatja felpuffadásán s' elundokidásán. Ekkor szeméit az orvosra függesztette 's azt mondta: Barátom! mikor az én hazámba mészsz, mondd-meg Atyámnak Libu elég mindenféle italokat iszik, hogy a' hólyagos himlőt elűzze, mindazáltal ő meghal; mondd-meg azt is: a' Kapitány és az Anyám igen jó emberek. Ah, mint boszszankodom, hogy meg nem mondhatom Abba Tullának, mennyi nagy és szép dolgok vagynak ebben a' Tartományban! Ekkor elészedte, a' mellyeket ajándékban kapott, 's által-adván, arra kérte, hogy az ő baráti és a' Rupákok közt osztogassa - el.

Illyen beszéde a' természet' azon haldokló fijának, annyira meghatotta az orvost, és a' körül-állókat, hogy könnyeiket nem tartóztathatták. Tám értem sirtok? úgy szóllott, sajnálom, hogy nektek szomorúság' oka vagyok, 's azt gondolván, hogy a' betegség Vilzonéra is róla ragadott, számtalanszor kiáltozta - által a' más szobába: Anyám! Libu nem beteg.

A' rettentő utolsó pillantat elérkezvén az orvosnak azt mondta: én megyek, 's minekelőtte többet szólhatott volna, ártatlan lelkét kiadta minden megrettenés, vagy illetlen rázkodás nélkül, mellyek egész életében is az ő karakterében nem látszattak.

Halála Vilzon házának valóságos gyászt okozott, 's azon könnyek, mellyeket érette az egész háznép hullatott sem csupa szokás, mint számtalan helyeken, sem érdekszéből valók nem voltak, hanem szeretet sajtolta - ki azokat. Sőt mindenek, valakik ismerték igen nagyon sajnálták. A' kereskedő - Társaság néki pompás temetést tétetett, mellyen annyin jelentek-

meg, hogy könnyű volt abból megérteni, mennyire fájlalták halálát mindenek. Tanuló - Társai közül alig maradt - el vagy egy. Temetése' helyére Rotherhit - hében, a' Társaság egy oszlopot emeltetett - fel, ilyen feljül - irással: *Libunak született Pelewi vagy Palá - szi Herczegnek, Abba Tulla Király' fijának, Rupák - nak, vagy Kururai Királynak emlékezetére, ki meg - holt December 27 - dik napján 1784 - ben életének 20 - dik esztendejében emelte a' napkeleti, Indiai Kereskedő Tár - sasdág háldatosságból azon jószág és barátságért, mel - lyel Atyja a' Vilzon Kapitánysága alatt 1783 - ban Au - gusztus 9 - dikén ezen a' téjan hajó - törést szenvedett > Antelop nevű hajót elfogadta. Megállj utazó, megállj! itt fekszik Herczeg Libu, a' természet' ártatlan fija.*

A' szerencsétlen Libu Atyja 30. göcsöket kötött vala az ő elindulásakor egy sinorra, annak megjegy - zésére, hogy 30. holdnapok mulva megérkezik 's azok - ből minden új holdkor egyet - egyet kioldván, má r mind kioldá 's még Libu nem érkezék. Több holna - pok is telének - el 's az Atyja szorongató gondolatokba kezde esni, hogy fiján talán valamely veszély történt, 's azért késik. Ah, de azt fel sem tette, hogy az tör - tént volna, a' mi valóban történt. Majd kezdé az egész Háznépe visszajövedele iránt reménységét elveszteni 's még is jött volna csak egyetlen egy Európai hajó; egy sem lesz vala, ki, nem szaladott volna tudakozni, hogy Libu eljött e? Minden reménytelenségek mellett is a' partokat szüntelen lesték, 's ípedig nem jobb lett volna e' bizonytalanságba maradni, melly ámbár a' történhető gonosszal rettent, csak ugyan mindenkor helyt hágy a' reménységnek is, mint olly gyászos vi -

lágosságra jutni? Oh nem! egy olyan fiú' halála' megtudása, mint Libu vala, mindenkor sebhetőbb. Ki kell állani az őtet szerető szívnek a' fájdalmat, akár mikor jusson - el annak megtudására. Azért a' bizonytalanság által nem kissebbedik, sőt a' szorongató gondolatokban pótlása vagyon. Az Indiai Napkeleti Kereskedő Társaság nem előbb, mint 1790-ben gondoskodhatott arról, hogy ezen gyászos igazság' megizzenésére Abba Tullához két hajót küldjön. Azért ezen hosszas idő' szorongatási az ő házanépének meg meg annyi bánatot okoztak, mint maga a' halálos hír.

A' társaság Kapitány Kluert nevezte - ki a' két hajók vezérlésére, ki 1790-ben elindulván Januarius' 18-dik napján 1791-ben Paláoszba megérkezett. Midőn a' Szigethez két tengeri mértföldre jutott, számalan csónakok mentek vele szembe, de a' mellyek csak ugyan a' hajóig menni nem mertek. Ezt látván Kapitány Kluer, Hadnagy Wedgeboroughot, ki a' Vilzonnal való nálók mulatása alatt nyelveket megtanulta, egy csónakba hozzájok küldötte, 's a' Hadnagy feléjük közelítvén, őket nyelveken megszóllította, mellyre mindenek hozzá tódultak' a' nagyobb rész őtet megölelte 's mindenek egyszerre kiáltották: az Anglusok megérkeztek! az Anglusok megérkeztek! Azután legelső kérdések vala: Libu hol vagyon? Az Anglusok kénytelenek voltak az igazat megvallani, 's elbeszélvén a' nyavalyát, mellyben megholt, úgy látszott megnyugottak rajta.

Ezután némely csónakok mentek a' Királyhoz Kururába, hogy az Anglusok megérkezéséről tudósítsák. Ő ezen ohajtott hírt hallván Udvara Nagyjaitól

kísértetve mingyárt elindult, 's midőn a' csónak épen a' kikötőbe bément, megérkezett. Alig pillantotta meg Wedgeboroughot, mingyárt nyakába borult, a' legnagyobb érzékenységgel megölelte, és legottan Liburól tudakozódott. Minekelőtte egyenes feleletet kapna, a' csónakba felmentek, hogy a' hajókkal szembe-evezzenek 's a' Hadnagy az utban Libu' szerencsétlen történetét elbeszéllette, mellyre a' Király minden kedvét elvesztette, egészen megnémult, egy darabig egyet sem szóllott. Egy idő mulva viszont megszóllalt, 's azt mondta, hogy a' Vilzon szívességébe soha sem kételkedett, 's most sem kételkedik, hogy fija' megtartására mindent el ne követett volna. Ő a' holnapot jelentő sinórára Libu' elindulásakor, több mint 100. göcsöket kötven, 's azokat mind kioldván, midőn még sem érkeznék, veszedelmét mintegy bizonyosnak tartotta, 's főként azt gondolta, hogy a' hajó mellyet építettek, olly sok embert Szináig vinni elégtelen lévén, valahol hajótörést szenvedtek; azért azon sinórt Orolong szigetbe vitte, mellyet az Anglusoknak ajándékozott volt, 's ott eltemette.

Az Anglusok már néhány izben kérdezősködtek Blanchádról, ki elmenetelekkor a' Királlyal visszament és a' szigetben maradt, de mind eddig feleletet, sem maga a' Király, sem a' vele valóktól nem kaphattak. Most elbeszélte, hogy az Anglusok elmenetele után csak hamar szomszédaival igen véres háborúja támadván abban mind Blanchárd, mind más igen számos fő emberei elvesztek. Mig ezeket mondá az alatt a' hajóhoz érkeztek, a' Király felment a' hajóba, és a' Kapitányt igen érzékenyül megölelte, mert már setét

lévén Vilzonnak lenni gondolta. De tévedéséből csak hamar megjött. Adott volt ugyanis Vilzonnak elmentekor egy karkötőt, a' millyent csak a' legfőbb Rupákok viseltek mellyet nem látván a' Kluer karján, bosszankodni kezdett, 's kérdezte, hogy miért nem viseli. Ebből tévelygését Kluer megértvén, ki légyen ő, megmondotta, mellyre bosszankodása mingyárt megszűnt, 's hogy Vilzon miért nem jött-el azt tudakozta. Erre azt felelték, hogy ő nagyobb hajó' vezérlésére lépett, mellyel oda, mivel még a' helyet eléggé nem ismerik, nem lehet menni, 's ezzel úgy látszott meg volt elégedve.

Ezután a' hajók' küldetése ezéjlát a' Kapitány tudtára adta, hogy azokat a' Kereskedő Társaság jószágáért való háládatosságból küldötte légyen, mind azért, hogy fija' szerencsétlen történetéről tudósítsa, mind azért, hogy néki némely olly ajándékokat küldhessen, mellyek az ő tartományinak hasznosak lehetnek, 's némely küldött márhák megmutattatván nem csak minden szomorúságát elfelejtette, hanem örömben egészen magán kívül ragadtatott.

A' hajóban valami két órát mulatván haza indult, noha már setét volt, és az Anglusok esekedve marasztották, hogy háljon ott. De nem cselekedte, azt adván okául, hogy sok embereivel mint kísérőivel kelle-ne ott maradnia, kik az Anglusoknak alkalmatlanok lennének, midőn olly hosszúsas utazások után a' nyugodalomra különösen szükségek volna. Hogy fija ott maradjon reá állott, hogy arra kérte a' Kapitányt, hogy White Hadnagynak engedje meg a' vele való elmegyetést, mellyet megnyervén, legottan számtalan

esónakok vették körül, 's egész meglepéssel indult haza, minthogy régi barátit feltalálta.

Más nap reggel viszont megjelent a' hajóknál, White Hadnagy is számtalan csónakoktól kísértetve, de nem ment fel azokba, ne hogy számos emberei ntánn men- vén a' hajósokat foglalatosságaikban akadályozzák, hanem két vagy három embereket felküldött, kik azokat a' kikötőbe vezessék; maga pedig White Hadnagy társaságába sietséggel vissza-tért, hogy illy kedves vendégi elfogadására szükséges rendeléseket tegyen. A' hajók is mingyárt utána indultak, de a' szeles idő miatt csak ugyan nem előbb mint 26-ban estve érhettek a' kikötőbe.

Másnap reggel legelőbb is az ajándékba vitt marhák szállítottak - ki, ugymint négy borjúzó tehének és két bikák, mellyek Lábójéből hozattak, tiz Bengalai juhok, és két Szurátai eredetű berbécek, nyolcz nőstény és két bak kecskék, öt maladzó sértések, két kanokkal együtt; két ludak, három réczék, 's egy vad récze Bengalából; két tyukok egy kakas, nyolcz fogoly - madarak és két papagájok; azután a' több ajándékban vitt portékák, ugymint fegyverek 's ezek' töltési, és egynehányféle k. - zületű Európai vas és aczél műszerek. Ezeket Kapitany Kluer magához vévén egy csapat fornaruhás Indiai Katonaság, és Tisztjeitől kísértetve, sipok, dob, és trombita harsogások közt a' Királyhoz indult. Számtalan sokaság tódult ezen soha sem látott jelenés látására, 's a' melly vélekedéssel eddig az Anglusok eránt voltak, hogy azoknak minden dolgaik nagyok és felségesek, abban ekkor még inkább megerősödtek. Az Anglusok a' vég-

hetetlen sokaság sorai között egy épületbe vezettettek, mellyben a' lakosok közönséges gyűléseket szoktak tartani, 's abban csak hamar megérkezések után kókusz-dióval, és Jambusz-gyökérrel megvendégeltettek. Kluer a' vendégség' végződésekor elővitte rendre az ajándékokat, mellyek' látása, milyen érzésbe hozta a' sokaságot, leírni nem lehet. Majd ezt, majd amazt látván, olly nagy volt bámulások, hogy a' szüntelen való ha! ha! ha -nál egyebet szóllani nem tudtak. A' Király a' fegyvereket a' Rupákok között mingyárt kiosztogatta, megparancsolváu, hogy azokat a' haza szolgálatjára tisztán tartsák.

Még némely más portékák is hozatván -elő, ugyanint fűrészek, lapátok, köszörűk 's több effélék maga a' Király is a' megnémulásig elbámult 's csak nem egy óra mulva szóllalt -meg. Ezeket is emberei között kiosztotta, a' mellyben úgy látszott szemre főre is vigyáz 's azután egy beszédet tartott, melyben az Anglusok neve gyakran fordult -elé és hihető abban jószágokat és barátságokat dicsérte, 's az Anglusokhoz fordulván, azt mondta, hogy ajándékaik igen sokak, mivel ő hasonlókat adni nem elégséges. Erre az Anglusok azt felelvén, hogy azokért semmit sem kívánnak, hanem háládatosságból hozták azon' jótéteményiért, melyet Kapitány Vilzon és vele voltakkal tett; viszont azt mondta, hogy mind akkor, mindeneket örömmel adott, mind most valamit tartományi teremnek örömmel ad. Ezek megésvén az Anglusok sátorokat állítottak -fel, a' mellyeken a' Pelewiek nem kevésbé bámultak, mint egyebeken. A' Király pedig estvefelé tőlök megvált.

Harmínczadikban ismét meglátogatta a' Király a' hajókat, megvizsgált és nézegetett azokon mindene-
ket 's figyelmét főképen függesztette a' szivókra (pum-
pok) mellyekkel a' viz a' hajóból kiszivatik. Ekkor egy
karddal és egy paizszsal viszont megajándékozott,
de a' paizsról telyességgel nem tudta mire való, mig
egy katona azt tőle elvevén hasznát meg nem mutat-
ta. Elbámult rajta midőn a' katona arra biztatta, hogy
a' karddal arra döfjön 's még inkább midőn látta,
hogy azon a' kard' hegye elromlik. Az ágyuk nem ke-
vésbé nyerték - meg figyelmét. Ezek közül az ő kedvé-
ért egyet elsütöttek 's látván, hogy az abban volt
golyóbis milyen meszsze megyen, azon való bámulá-
sát eléggé kijelenteni nem tudta. Még egyet el akartak
sütni, de nem engedte, ezt mondván, hogy füle an-
nak hangját nem állhatja. Egy asztalos műszerekkel
megtöltött ládán nem kevésbé bámult, valamint kü-
lönösen egy Bombejjában készült Sándor főn, melyet
az Anglusok néki ajándékozták, látván, hogy annyira
bámul rajta. Ebben annyira gyönyörködik, hogy va-
lamerre ment, mindenütt magával vitte. Ez úttal is e-
gész örömmel tért - meg házához, 's nem győzte elég-
gé bámulni az Anglusok tudományát.

Harminczegyedikre Kapitány Kluert magához hi-
vatta Kururába. A' Rend, mellyel ezen által - evezés
megesett, valóban szép volt, és megmutatta, hogy a'
szépről és illendőről ezen vad embereknek van képze-
letek. Elöl ment egy csónak, azután a' Király, Ru-
pákjaitól kísértetve, kik őtet rangjok szerént követ-
ték. Ezután Kapitány Kluer egy hajóban Tisztjeivel
együtt, 's végre némely apróbb csónakok, mellyek az

utolsó sort formálták. Kururához közelítvén, a Király körül valók énekelni kezdtek, hogy közelítéseket hirül-adják, 's minden vers vége, melyet énekeltek, az egész sokaságtól énekeltetett 's arra az Evezők lapátjaikkal a' taktust ütötték. A' parthoz közelítvén, mindnyájan kiáltottak: Viel! Viel! A' szárazra kiszállván, egy kírakott uton mentek a' Városba, mindenütt két soran ültetett palmafák árnyékában. Megérkezvén egy közönséges épületben megvendégeltettek, 's meghatározott, hogy másnap a' katonaság' mustrája tartassék, és ezzel az Anglusok' sátoraikhoz ismét visszamentek.

Másnap ugymint Februarius' első napján a' Katonaság a' sátorok mellé katonai rendbe kiállítatott, hol a' Király is megjelenvén, egészen magán kívül volt annak szépségén való bámulásában. Ezután a' katonai gyakorlások csak hamar elkezdődtek, melyeknek számos és mesterséges fogásait a' Király sem győzte eléggé csudálni. A' tüzelésnek vége lévén egy nagy edény édes italt vitetett-ki, mellyel a' katonákat kínáltatta; azután azt kérdete, hogy mind Európaiak é? melyre midőn azt mondták, hogy nem, hanem a' fegyverben Európai-módon gyakoroltattak, úgy látszott igen nagy gondolat ütődött elméjébe, 's legottan arra kérte az Anglusokat, hogy mehessen ezen katonákkal, minekelőtte baza mennének, ellenségeire. Az Artigalliak lettek volna főként ezen ellenségek, de az Anglusok nem állottak rá, hanem törekedtek ezen kívánságáról lebeszélteni azt igérvén, hogy az Artigalliak, az ők elmenetelek előtt békesség kérésére hozzá fognának jöni. Ekkor egy bizonyos jelre a' ha-
jók

jók is a' tengeri fordulásokot elkezdették, melyeket a' Királynak lövés által való köszöntése előzött-meg. Azután tüzeléshez fogtak, de midőn a' hatodik lövést megtették, a' Király arra kérte, hogy szünjenek-meg, mert füle a' nagy hangot nem állhatja. Erre az Anglusok azt felelvén, hogy a' tüzelésnek különben is mingyárt vége lészen, nem foghatta-meg honnan tudhatják azt előre, 's nem gondolta különben lehetségesnek, minhog' hatalmokban vagyon gondolataikban kezdeni, vagy megállítani a' lövést, midőn tetszik.

A' gyakorlások' végződésével történt, hogy Kapitány Kluer dicsérte a' Király tartományai' termékenységet, és boldogságát. Ezt a' Király hallvá a' Szigetet mellyen voltak, Orolongot, újra az Anglusoknak ajándékozta, és abban legottan egy Anglus zászló ütett-fel, melly alatt a' katonaság keresztül-ment 's ezen jel által a' Sziget az Anglusok' számára elfoglaltatott, és benne egy erősségnek, melyet a' Bombéjji Igazgató nevérol Aberkrombinak neveztek, fundamentum tétetett. Így múlattatván a' Paláosziakat, minekutána küldetések célját egészen elérték, és magokat eléggé kinyugották, a' haza-menetelről kezdtek gondolkodni.

De Kapitány Kluer, valamint az előtt Blánchárd, ezen vad nemzet boldogságát eléggé bámulni nem győzvé, magát arra határozta, hogy attól soha meg ne váljon. Ezen maga elszánását Februarius' 2-dik napján Levél által Hadnagy Wedgeboroughgal közölte, melynek foglalatja szerént a' hajók vezérlését néki által-adta, 's azt ígérte, hogy arról mind az Indiai kereskedő Társaságot, mind a' Bombéjji Kormányozót tudósítja.

Tudja ugyan így irt továbbá, ezen levelében, hogy szándékát jelenvaló állapotjában ostoba mézészségnek fogják tartani, de az már meg vagyon állítva, 's tőle el nem áll, reménylven, hogy a' mellett mind Hazájának, mind az egész emberi nemnek szolgálni fog, mert azt tette-fel magában, hogy ezen nemesen gondolkodó Szigetbeliek elméjét bővebben megvilágosítsa. Azért arra kéri a' Hadnagyot, és a' hajók egész népét, hogy elkerülhető portékáikat hagyják nála, úgymint 20 puskát bajonnetokkal, 12 pisztolyt, egy pár kétélű tőrt, 12 viadalra való kardot, 2. tölcséres puskát töltésekkel együtt, 240 puskatöltéseket, 8 láda közönséges puskaport, 500 puska-kovákat, 20 darab patronást, szijjakkal együtt, a' kovács műhelyt ülővel és fuvóval, egy nagy fűrészt és egy sutut.

Erről a' hajókhoz tartozók tanácskozáván, azt határozták, hogy kivánságát oly feltétel alatt teljesítsék, hogy ha a' társaság, meg nem egyezik benne, Indiai gondviselője mindent kifizessén, melyre rá állott, 's a' portékák legottan általadattak. Februarius 3-dik napján megjelent, 's ekkor utoljára a' hajóban, és a' vezerséget mindenek latta és hallatára Hadnagy Wedgeboroughnak általadta, 's a' seregtől elbucszván a' szigetbe vissza ment.

A' több Anglusok a' más napot készülétkkel és bucsúvétellel töltvén, mely mind rájok, mind a' Szigetbeliekre nézve igen érzékenyítő vala. Februarius' 5-dik napján elindultak, 's minden akadály, vagy szerencsétlenség nélkül Bengalába vissza tértek. Azért itt már ezen történetek előszámlálását bévégezhetnök 's bé is vegeznök ha okunk nem volna reményleni,

hogy Kapitány Kluer további története is még egy kevéssé az Olvasó' figyelmét megnyeri.

Az ő Paláoszban lett maradásáról való tudósítását Hazafiai Indiában, és Angliában nem egyformán vették. Mindenek váratlannak tartották ugyan azt, és sokan mint ő is gyanítá ostoba mérészségnek nevezték, de voltak sok olyak is, kik abból az emberiségnek nagy hasznokat igérvén, lelkekből örvendettek. A' Libu szerencsétlen történetéből való oly közönséges részvétel, ha nem volt is egyéb a' sokaságban, mint egy hirtelen való megindulás, melynek oka nem a' dolog' belső érdemében, hanem csupán az érzékenyítő kűIsőben vagyon, sokakban csak ugyan, kik a' dologba mélyebben pillantanak, és az emberiség baráti, azt jelentette, mennyit reménylettek ők az emberiség elősegítésére nézve egy oly derék tulajdonságu Fejedelemtől, mint Libu, ha Hazájába vissza-térhet vala, és mennyire szánták azon közben álló eszköz' elenyészését, mely által Európának sok szép ismeretei, és találmányai a' Világ' leg-neszszebb való lakosival közöltetvén azokat az emberi nevezet érdemeire felsegéllették volna, szintugy boszszankodik az ember' barátja a' sorsra, hogy miért nem vihette sokféle új ismereteit Hazájába, annak jóindulatú lakosi boldogítására, de megbékéllik azzal némű-néműképen annak hallására, hogy a' sors, a' mely hibát Libu ellen ejtett, Kluer által kiakarja pótolni. Azért képzelhetni mekkora volt mindenek' bámulása, midőn 1794-ben Junius 14-dik napján tőle Mákaóból egy levelet kaptak!

Ezen levélben arról tudósította a' Társaságot, hogy Paláoszban tízen-négy hónapokat töltvén, ott,

maradását megbánta 's három Malakkai emberekkel és két sklávjaival egy csónakba ült, elindult, hogy Ternátéba menjen, de az idő rosz lévén szándékát megváltoztatta, és Szinába ment, 's mivel nagy nyavalyába esett, az olta ott vagyon.

Tudósította továbbá barátit Paláosz Szigetei termékenységéről, mely a' mint irta, oly nagy, hogy a' riskását kilencz holnapok alatt kétszer lehet béaratni a' fű oly buján terem, 's oly jó, hogy az oda vitt szarvas marhák a' sok evés miatt szinte mind elvesztek. Ott mulatása alatt született egy fíja, melyen a' Paláosziak nagyon örvendettek, 's azt mondták, hogy már egy Anglus Abba Tullájok is lészen, egyszersmind arra kérte a' Társaságot, hogy a' tengerikatonák közt valamely hivatalra ismét vegye fel.

Meggyógyulása után Mákaóban 10,000 dollárdo kon egy hajót vett Bombéjjai váltó levéllel, 's azzal Paláoszba ismét visszament, hogy házanépét elhozza, és nem csak háza' népet hanem még némely szigetbelieket is felvévén a' hajóba, ismét elindult. Utjában Benkulába bétért, hol egy Bombéjji frégatot találván, azzal emberei' egy részét Bombéjjába küldötte, maga pedig némely Paláosziakkal Bengalába evezett a' honnan ismét kiindult, de hogy hová ment továbbá vagy hová lett senki sem tudja.

Kapitány Vilzon 1797-ben ismét Bombéjjába ment, és ott megtudván hogy némely Paláoszi Aszszonyok, kiket Kluer oda küldött volt a' várostól nem meszsze egy faluban laknak. mellyeknek neveik: Ximó, Kokilla, és Kokárti, azokat meglátogatta. A' Kapitánnyá

Ilett Wedgeborough is irt azután csak hamar egy levelet felőlek, melyben Vilzont arra kérte, hogy azokat hazájokba küldje - vissza. Ezt Vilzon véghez is vitte, elküldvén velek Hadnagy Snookot Szinába, hogy onnan valamely hajón küldje haza, 's a' Hadnagy 1798-ban Januarius' 2-dik napján Szinába megérkezvén, egy hajót vásárlott; 's némely ajándékokat vévén magához az Aszonyokkal együtt Paláoszba evezett. Ott ez uttal is nem kisebb volt az Anglusok látásából való öröm, mint az előtt, és Hadnagy Snook épen oly jószívvel fogadtatott, mint Wilzon és Kluer.

Hadnagy Snooknak a' Paláosziak azt mondták, hogy Kluer elmenetele után még két Európai hajók jártak ott, melyeknek egyike hihető Spanyol volt. Az Anglusoktól oda küldött szelid állatok nagyon megsaporodtak, a' sertések valamint a' keeskék is csordákká lettek, hanem a' juhok egészen, a' szarvas marhák pedig a' felnttöbb jó fű 's abból következett sok evés miatt szinte mind elhullottak.

Hadnagy Snook e' képen végezvén a' rábizott dolgot, egy Szinai emberrel, kit Kluer még a' Szigetbe hagyott volt vissza - ment, elsőben Mákaóba 's onnan osztán Bombéjjába 's azolta egy Európai utazó is, tudunkra, ezen szigetekeket meg nem kereste. Azért hihető most is azon állapotban vagynak, mellyben az Anglusok találták; mert az Emberiség' azon legalsó pontjáról elébb indulni, a' legbajosabb. Könnyebben felemelkedik valamely Nemzet a' kimiveltség' harmadik vagy negyedik lépcsőjéről, az ötödik, hatodik vagy hetedikre, 's onnan a' felsőbbekre, mint az első, a' másodikra. Azért a' Libu szerencsétlen halála,

és a' Kluer állhatatlansága az Ember barátjában egyformán szánakozást gerjesztenek. Mít nem ígérhetett volna magának az Emberiség, ha Libu Hazájába vissza térhetett, vagy Kluer szándékát meg nem változtatta volna. Az Anglusokkal való barátság ezen veszteségeket még kipótolhatná, de a' ki tudja, hogy bánnak ezek Bengalai, elsőben barátaik, ma pedig meg hódolt jobbágyaikkal, ezen barátságokat nem kívánja. Ohajtani lehet inkább, hogy a' belőlről ébredt szikra, mely ugyan felettébb ritka, de épen azért mint minden ritka a' legbecsesebb, gyúlaszsa benne azon csilámat, mely lassanként lánggá gyarapodván, őket az Emberiség' méltósága felé vezérelje.

Prof. MOLNOS DÁVID.

A' TAVASZ BÁJA.

Serkenj! már az öröm kifakadt a' tarka mezőken;
 Élet ragyog már mindenütt, a' szép tavasz
 Színezett kellemeit mutogatja, zenegnek az erdők
 Pán fujja sipját, a' Szatír ugrik a' gyepen.
 A' Chariszok koszorús vállakkal tánczra szaladnak
 Gúnyolkodó szemekben a' hajnal ragyog,
 Cypris, Eroszra tekint 's mosolyogva mutatja Adóniszt
 Ki a' liget' árnyék' közt virágokat
 Szed, piros ajkán a' szerelem bájolja Charisz'it,
 Égnek, de lángjokat mutatni nem merik.
 Itt az idő, Chlorisznak szenteli innep'it a' rét,
 Örvendj barátom, énekeljed a' tavaszt.
 Lantomat e' csörgő nyárfára akasztom, az élet'
 Szépségit érzem én is a' puha zöld gyepen.

AZ Ő DICSŐSÉGE.

Merhet e' szokatlan hangjain
 Egy Versező a' tisztelet hevében,
 Énekelni Néked' egyike
 Szép Nemed, nemesbbinek, kinél az
 Érezésnek forró lángjai
 A' Szépet és Nemest mejjedbe' lengik.

O! meg ne vessed ezen figyelmemet
 Mellyre, tűzbe lobbanó mejjemnek
 Szent hevét egy hallhatatlanabb
 Gerjedés vezérli, — a' barátság.
 Melly az élet' irtózatj'i vad
 Győzödelmesit bilincsbe huzza.

Szép az embereknek sorsait
 Diadalmáson emelni föbbre
 'S nem hervad - el dicsőebb homlokán
 A' Hadak' fíjának a' borostyán. —
 Kit a' képzelet világa hi;
 Kit pedig tartóztat a' valóság.

Boldog, a' kit elragad heve
 'S nem érzi, hogy nem ér csudált egébe,
 És mikor repült'iből lehull
 Önnön nehéze terhe egybe - zúzza.
Boldog, a' kit a' más képzete
 Uj világba tézzen boldogabbnak.

De, vélek együtt hal ki érdemek,
 Vélek együtt tűnnek a' világok
 Hogyha a' barátság szent keze
 Nem kötöz borostyánt osztopokra.
Örökre hunynak - el ha szép nemed
 Emlékeikre könnyeket nem áldoz,

~~~~~

ERKÖLCS — SZABADSÁG.

Erköles! Szabadság! hív örangyalok
 Kik a' Jambort belőlről őrзитеk
 Eloldva minden kötelekről.
 Lám a' gonosznak fondor útjai
 Elállva vagynak. Ezt kívülről
 A' kénytelenség tartja féken.
 Mást a' dicsőség, név, hir, elragad,
 'S magasra felkap a' szerencse
 Forgó szelével. Rabja még is ő
 Magának, e' csak vékonyabbra szőtt
 Hálója néki; — nem szabadság.
 A' Rény magába rejtve fénylik,
 'S nem kölesönöz fényt. A' nagy lelkek
 Független önmagoktól függenek:
 Nem a' reménység 's félelemtől.
 Alattok a' szerencse mennykővi
 Egymásra sűrűn hulljanak bár:
 Nem ijedeznek 's bánthatatlanok.
 Nem kér nem ohajt semmit a' Szabad.
 Vágyása nincs egyébre, mint hogy
 Szabad lehessen. A' ki többre vágy
 A' szűz Szabadság attól elrepül
 'S ott hagyja kötve azt a' hitetlent
 A' ki nem érte gerjedett volt.
 Ahhoz ki biznék, hogy megoldaná
 A' ki magára bátran bizva nincs?
 De a' jóltevő, segíteni kész kezét
 Az Istenek se köthetik meg.
 Természet el nem fajzott gyermekit
 Bár Zeüs haragja szirthez csapja-le.
 Bir ott is a' Szabadság lelkel.
 Tud ott is embert lelkesíteni

Csak jóra van, de roszra nincs szabad
 Erő - tehetség; embereknél
 Erőtlen ember a' ki vétetni tud
 'S a' kit nem köt- meg a' Szabadság.

S Í P O S P Á L.
 Tordasi Ref. Pap.

I.

A' B Á J O S K E H E L Y.

Idvvel tölt kelyhét Hüprisz kényemnek ajánlja
 Égi malaszt! 's vallyon merjek e élni vele?
 „Elj bizvást-habozásom közt ezt ihli Camoenám —
 'S a' szép Istenné rífka kegyének örülj.
 Hálaül oltárt hű tiszteletére emelvén
 Szived lángjaival tégy neki áldozatot “
 Megteszem: és im a' bájkegyh' nectára azonnal
 Szent hévvel tölt-el; 's égi örökre ragad;
 Új szebb érzelmek kezdnek fakadozni keblemben
 'S elbájolt lelkem mennyei lángra hevül,
 Tündér rózsá világ nyílik - ki mosolygva előttem
 'S a' gyönyörű Amathusz illatos' öble fogad.

II.

C H L O E' A J A K A.

Kisded virágos
 Kertjében egy nyílt
 Rózsát szakasztá
 A' szép Chloé.

Egy fúrge méhe
 Repült - ki dongva
 Belőle 's bibor
 Ajkára szállt.

Látván, hogy ottan
 Szebb rózsá nyilik
 Mint mellynek ambrás
 Öblében ült.

His Méhe! nectárt
 E' rózsá kelyből
 Nem szivsz te, az csak
 Nekem virít.

A' mellynek édes
 Mézében ajkam
 Midön feredhet
 Isten vagyok.

III.

SZÉPEMHEZ ESTHAJNALKOR.

Ah, mély szépen ragyog
 Azt esthajnal kies
 Rubintja kék szemidben?
 A' rózsá illy gyönyör
 Tüzzel csillog midön
 Violák között virágzik.

Primóczi SZENTMIKLÓSSY ALOYZ.

A' REMÉNYHEZ.

Szonetto.

Szeliden, mint a' szép esttünemény
 Kecsekkel bájorczádon, mint Auróra
 Lengtél reám setét sohajtozóra,
 'S megenyhült sorsom a' vad, a' kemény.

De, most nem tűnsz-fel nékem, szép Remény!

A' Végezet ezélotmól messzeszóra ;

Faggat, gyötör, remegtet minden óra,

'S küzdell keblemben minden érzemény.

Ah jöjj, 's ringassd - el e' nagy kinokat!

'S Endymionként a' szent rózsaberken

Hagyd éljek boldog Isten álmokat.

'S ha lelkeg egykor álmaiból felszerken

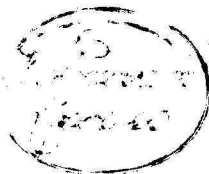
Mint a' kedvest Chitóné' lángjai,

Lepjék orczámat hölgyem' csókjai.

SZEMERE PÁL.

I.

MINIHEZ.

Mit pereg folyvást eleven patakként
Máskoron kedvet 's örömet mosolygó
Kék szemedből, szép Mini, könnyeidnek

Bánatos árja.

Íme orczádon szomorú barázdát
Vájtanak 's rózsás ajakid', hol annyi
Gráziák lengtek, halavány epesztés'

Szine befogta.

Hasztalan gyötröd magad, a' kit egyszer
A' halál elvisz 's betemet, ha tengert
Sirsz - ki, 's jajjiddal tele töltöd a' Mennyt

Vissza nem adja,

Kit szerettél, hiv Janid, a' setét föld'

Néma párnáján örök álmod alszik,

Fájdalom! mellyből soha fel nem ébred

Elni közöttünk.

Nézd, az elmulás közös e' világon
Minden élövel; mi ma élt, virágzott,
Holnap elhal, fogy 's az enyészet' éhes
Öbliben eltün.

Idvezültednek ne sirasd nyugalmát,
Élj az élökkel, Janid, ezt sohajtja,
'S hamva mellé, majd ha elér az órád,
Szállj-le poroddal.

II.

E P I G R A M M Á K.

AZ IGAZ EMBERI DÍSZ.

Szép vagy lányka! ne tudd; jót tettél férjfi! felejtse el:
Néktek ezen két mód ad igaz emberi dísz.

A Z Ü V È

Hivséget majmoz sokszorta az édes enyelgő
Így ad gyémánt-fényt sok töredékeny üveg.

E G Y F E C S E G Ö H E Z.

Szüntelenül fecseged, mi nagyot fogsz tenni, Libányi!
Am a' sok fecsegés erre nem enged időt.

P A L I M H O Z.

Nem szükség Diplóma, Palim, hogy légy szabad ember;
A' becsület-szerető férjfi valóba szabad.

Ö R Z S I H E Z.

Ép fogad egy maradott, mellyel húst őrleni szoktál,
Tegnap az is kiesett, nincs mivel, Örzszi, harapj.
Am nyelved, noha mindég lóg, nem esik-ki, örülhetsz,
Nincs mivel Örzszi harapj, van de mivel marakodj.

AZ ÚJSÁG - IRÓKHOZ.

Titeket a' Maradék egyedül fog tartani beesben,
Majd ha, hazugságtok régi igaznak avúl.

PESTI ORVOS - DOKTOR, 'S LITERÁTOR
KOVÁCS MIHÁLYHOZ.

Jól gyógyítsz, nyelvünk' szereted, nagy férfji, csudállak;
Jó ész, 's nemzeti szív mennyire ritka dolog!

VITROVICS MIHÁLY.

PHILOSOPHIÁRA VEZETŐ
É R T E K E Z É S E K.
ELSŐ FOLYTATÁS.

Philosophiának mondtuk előbbeni elmélkedésünkben azt a' tudományt, mellynek tulajdon tárgyait tészik az emberi léleknek tehetségei, munkálódásai és törvényei, Elmellőzvéen azért minden ide nem tartozó dolgokat, siessünk az említett tárgyakkal minél hamarább eshető megismerkedésre. Ösztöne 's indító oka lelkünk' tehetségeinek megismerésére törekedő igyekeretünknek 's fáradozásunknak légyen egy azzal biztató jó reménység, hogy épen ezen tehetségeknek tiszta 's világos esmérete téssen és tehet alkalmasakká bennünket mind arra, hogy mint okos erköltsi valóságok legnemesebb természetünkkel, úgymint az okossággal megegyezőleg éljünk, mind pedig arra, hogy erköltsi tehetségünket

ne csak megtartsuk eredeti ártatlanságában, hanem tökéletesítsük is. Darabos, nehéz, fárasztó és sok helyeken unalmas lészen, meg kell vallani az út, melly feltett tzielunk felé viszen; de gondoljuk - meg egy felől azt, hogy valamint testi úgy lelki tehetségeink is erőnkhez mérséklett munka és gyakorlás által erősödnek, másfelől pedig azt, hogy ezen munkát és törekedést tulajdon emberi méltóságunk' iránt való kötelességünk kívánja tőlünk.

Az állatjában egy 's természetére nézve megoszolhatatlan emberi lélekben sok különböző tehetségek vagynak. Mellyek között jóllehet mindenik tehetség külön véve is maga saját törvényei szerint munkálódik — meghatározott rendet 's bizonyos egymástól-függést tapasztalunk.

Legelsőben is három fő tehetségeket kell megjegyeznünk az emberi lélekben, úgymint az okosságot, értelmet, és akaratot, mellyek mind munkáikra, mind törvényeikre nézve különböznek egymástól.

a) Az okosság mindenkor 's mindenekben azt mondja meg és adja tudunkra, a' minek lenni kell, vagy a' minek lenni nem kell. Azokhoz ellenben a' mik voltanak, vagy lésznek, az okosság nem szól; és ha néha szól azokban is csak azt mondja - meg, a' minek kellett volna vagy kellene lenni. Az okosság szava szerint csak annak kell lenni minden mi gondolatunkban, akaratunkban, és tselekedetünkben, a' mi illendő, igaz, tökéletes és törvényes; az okosságot azért úgy lehet

nézni a' léleknek több tehetségei között, mint egy törvény - hozó vagy törvény - adó hatalmat valamely országban. Az okosság' törvényei ellene mondhatatlan 's tagadhatatlan igazságokat foglalnak magokban; mellyekben az emberi lélek tökéletesen megnyugszik és azoknál feljebb menni igazságért nem kíván. Okosság'nak neveztetik ezen lelki - tehetségünk azért, mivel mind az értelemnek, mind az akaratnak törvényeik az okosságban találják - fel a' magok legfelsőbb okaikat és igazságait, 's ezen tehetségtől költsönöznek magoknak erőt és állandóságot.

b) Az értelem, mellynek ismét több tehetségei vagynak, azokat vizsgálja 's azon dolgokról értekezik, mellyek voltak, vagynak, vagy léznek. Ezen lelki tehetsége által gyűjt az ember magának esmérteket 's tudományokat. Mindeneket, mellyek vagy magában az emberben, vagy az emberen kívül az egész természetben találatnak vizsgálni, ismérni, érteni, és tudvikíván az értelem; és az ő vizsgálódásainak tárgyai számtalanok. Az értelem különböző tehetségeinek tulajdon törvényeik az okosság' törvényeitől költsönöznek magoknak igazságot, erőt 's állandóságot; és ezen igazságot költsönöző munkálódásában mondatik az értelem okoskodni, az az, minden dolognak okát keresni vagy okát adni, mint alább bővebben meglátjuk.

c) Az akarat vezérli azon szabad tselekedeteinket, mellyek az akarattól függenek, akaratunk szerint lesznek, 's erköltsi szabad tselekedeteknek, hogy megkülönböztettessenek azon tselekedetektől, mellyeket bennünk a' természet viszen - véghez, és szabad akaratunktól nem függenek, minémük: a' szívnek do-

bogása és a' vérnek ereinkben folyása. Az akarat nem egyéb az emberben, hanem maga a' szabadság; azért is semmi erőszakosan kínszerítő törvény alá nintsen vetve. Mind az akaratban, mind pedig a' szabad tselekedetekben tsak úgy vagon valóságos erköltsi jószág, ha azok az okosság' törvényeivel megegyeznek. De az akaratnak önként és szabadon kell magát ezen törvényekhez alkalmaztatni; mert az okosság az akaratot arra, hogy szabadságával vissza ne éljen, nem kínszerítheti. Ha az okosság az akaratot kínszerítené, úgy az akarónak és tselekedőnek, az az, az embernek minden jó tselekedetei mellett is, semmi személyes erköltsi érdeme nem volna. Mert mitsoda erköltsi érdemet adhatnak azon tselekedetek, mellyek nem ő maga szabad tetszése 's akaratja szerént, hanem a' természet viszen benne véghez; p. o. hogy a' szívnek dobogása, az az, szüntelen való kinyílása 's bezáródása által testünkben a' vér folyni meg nem szünik, 's hogy a' vérnek ezen folyása életünket és egészségünket fenntartja 's a' t. semmi erköltsi érdemet nekünk nem adhat; mert azt nem a' mi szabad akaratunk, hanem a' természet viszi bennünk véghez.

Ezeket előre rövideden megjegyezvén, hogy elmélkedésünkben valami előnkbe szabott 's megbatározott rendet követhessünk, az egész philosophiát 's az abban eléadandó különböző tárgyakat osztom két fő részekre. A' philosophiának első részében, mellyet közönségesen *theoretica philosophiának* neveznek szólnok előszer az Okosságról mint az egész philosophiának fundamentomáról, másodsor az Értelemről annak munkálódásairól és törvényeiről. A' philosophia' második

sedik, vagy is a' közönséges nevezet szerint *practica* részét téstik: az emberi szabad akarat, az akarat által 's akarat szerint véghez menni szokott szabad tseledetek, az embernek mint okos erköltsi valóságnak, erköltsi jussai 's kötelességei, végre ezen jusokból 's kötelességeikből folyó jutalmi a' jelenvaló életnek, és reménységei a' következendőknek.

Legszükségesebb 's leginkább megkivántató részét a' philosophiának helyheztetnünk kell annak fundamentomában; melly az egésznek, mint valamely gondolatbéli alkotmányoknak, állandóságot, erőt, és tartósságot ad. Mert valamiképen még a' legkeményebben, 's legszebb forma szerint készült épület is, ha annak fundamentoma rossz és süllyedező, előbb vagy későbbre leomlik: úgy a' philosophia is, ha elég ép és erős fundamentomon, az az, a' józan okosságoknak szoros próbáit kiálható igazságokon nem épül, állandóságra és erősségre számot nem tarthat. A' philosophiának olyan tudományoknak kell lenni, melly minden egyéb tudományoknak fundamentom gyanánt szolgáljon, 's azoknak igaz állandó principiumokat adjon és adhasson. De hogy és honnan adhatja azokat a' philosophia, ha magának sem lészen állandó fundamentoma 's principiuma; és hogy költsönözhetnek egyéb tudományok igazságot a' philosophiától, ha maga a' philosophia sem tudja mi az igazság. A' philosophia fundamentomának azért olyan erővel bírónak kell lenni, mellyhez minden egyéb tudományok támaszkodhassanak, de a' mellynek magának semmi egyéb fundamentomhoz támaszkodnia ne kellessék; hanem legyen magától maga által és magában állandó. Ezt a'

fundamentomot pedig sem a' rajtunk kívül lévő természetben, sem az értelemben magában vagy annak valamelyik tehetségében, sem pedig az akaratban feltalálni nem lehet; hanem egyedül az okosságban 's az okosságnak ellene mondhatatlan és tagadhatatlan törvényeiben. Minekelőtte azért a' philosophiának egyéb részeihez fognánk, szóllok az Okosságról, annak tulajdonságairól és törvényeiről.

Az Okosság, mint feljebb is megjegyeztük, mindenkünknek és mindnyájunknak azt mondja - meg 's azt adja tudtunkra, a' minek lenni kell, vagy a' minek lenni nem kell, és ebben áll az okosságnak tulajdon munkálódása. De ha az okosság ezt mondja és ha ezt mindenkünknek mondja; lehetetlen, hogy mindnyájan egyformán ne értsük és ne tudjuk azt is, a' minek az okosság szava szerént lenni kell, vagy a' minek lenni nem kell. Lássuk tehát mitsoda 's minémű dolog az, mellynek az okosság' szava szerént lenni kell, és mi ellenben az is a' minek lenni nem kell.

Gondolatom szerént semmit nem hibázom, és senkinek gondolatja, ítélete, okoskodása, 's akaratja ellen nem véték, ha minden embereknek képekben azt mondom: hogy az, a' minek az okosság' szava és törvénye szerént lenni kell, vagy is a' mit az okosság tellyességgel 's kifogás nélkül minden embertől egyformán megkíván nem egyéb, hanem igasság és tökéletesség; az pedig, a' minek lenni nem kell, az az, a' mit az okosság tellyességgel helybe nem hágy és nem hágyhat, ismét nem egyéb, hanem igazságtalanság és hijánosság, vagy is nem igasság 's nem tökéletesség. Annak; a' ki ezen áliatást tagadná, meg kellene vallani egy

felől magáról azt, hogy ő sem a' maga tulajdon gondolataiban, itéleteiben és tselekedeteiben, sem pedig a' más emberekében semmi igasságot 's tökéletességet nem keres, és nem kíván; 's hogy ő előtte a' nem igazság és nem tökéletesség, az az, a' hazugság és hijánosság, épen annyit ér, mint az igazság és tökéletesség. Meg kellene továbbá mutatni ezen embernek azt is, hogy nem csak ő, hanem vele együtt minden emberek épen úgy nem ügyelnek az igazságra és tökéletességre semmit mint ő maga; és hogy minden emberek úgy meg elégesznek a' hazugsággal és hijánossággal, mint az igazsággal és tökéletességgel. De mivel nem gondolom 's nem is hiszem, hogy találkozzék az emberek között ilyen csak egy is; feltésem mint ellene mondhatatlan 's tagadhatatlan igazságot, hogy az emberi lélek és okosság minden dolgokban igazságot 's tökéletességet keres, és hogy az igazságra 's tökéletességre törekedés az emberi lélekben egy vele született természeti tulajdonság.

Azon ellenvetés, hogy az emberekben sok hijánosság vagyon, és hogy közöttök sok igazságtalanság megyen - véghez, — mellyből talán az következhetnék, hogy az igazságot és tökéletességet kívánás nem természeti tulajdonsága az emberi léleknek — ezen állatást nem gyengíti. Mert bátor némely emberek az igazságtalanságot és hijánosságot magokban elszenvedik, 's azért magoknak könnyen megengednek; tsak ugyan ezen emberek sem kételkednek semmit az iránt, hogy azt hibának tartani tökéletes jussa vagyon minden embernek; sőt sokszor az igazságtalan ember kívánja - meg legszorosabban 's leginkább az igazságot

másokban. Ha valaki az egész emberi nemzetet vádolná is igasságtalansággal, többet nem gondolhatna annál, hogy az emberek még eddig - elé tsak értelmeket művelték - ki, szivekről és erköltsi természetekről pedig nagyon elfelejtkeztenek. És ha hallhatnók mind azon kedvetlen intéseket 's szemrehányásokat, mellyeket az igasságtalannak tulajdon lelki - esmérete térszen és eleibe - terjeszt — itten eszünkbe juthatnak Nérónak 's más hozzája hasonlóknak lelki környűlállásaik — bizonyosan nem kételkednék semmit is, hogy az emberi lélek igasságot kíván 's arra törekedik. A' minek tehát az okosság' szava 's törvénye szerént lenni kell nem egyéb, hanem igasság és tökéletesség, a' minek pedig lenni nem kell igasságtalanság és hijánosság.

Ha természeti tulajdonsága lelkünknek az igasságra 's tökéletességre való törekedés, legelsőben is azt kell tudnunk: mi az igasság 's hol lehet azt feltalálni, és mi a' tökéletesség, 's miben áll annak tulajdonsága.

Mi az igasság 's hol lehet azt feltalálni? A' milyen régiek magok az emberek, olyan régi azon vágyódása 's törekedése is az emberi léleknek, hogy az igasságot feltalálhassa 's megesmérhesse. És jóllehet maga az igasság is mi hozzánk emberekhez mindeneknél legközelebb vagyon: bámulással sőt sajnálva kell szemlél-nünk még is sok olyan tudósokat, kik kételkedtenek 's másokat is kételkedésre akartanak bírni az iránt, hogy találtassék reánk emberekre nézve valami igasság. Ugyanis két ezernél valamivel még több eszten-dőknek lefolyások alatt, Pyrrhótól és Sextus Empiri-custól fogva Hume Dávidig, nem voltak é minden időszakaszokban úgy neveztetni szokott Skepticusok;

kik kétségbe hozták és tagadták, hogy mi emberek vagy érzékenységeink vagy valamelyik lelki tehetségünk által az igasságnak esméretére juthatnánk. Lásd: *Geschichte und Geist des Skepticismus von D. Carl Friedrich Staudlin. Leipzig. 1794.*

Jegyzés. Humét feljebb is említettem úgy mint Ideálistát, most pedig a' Skepticusok közé számlálom; mert ezekhez tartozik ő tulajdonképen. De a' ki annyira vitte a' maga Skepticismussát, hogy az egész természeti és látható világot is csak az emberi képzelő erőpuszta játékának vagy képzeletének vélte.

A' Skepticusokról mindazonáltal, legalább mindenikről, nem kell úgy gondolkozni, mintha ők az igazságot akarták volna az emberi nemzet' kezéből kiragadni's a' földről elűzni; sőt egy *Huétnek, Montagnenak* és *Humenak* írásaikban megelégedést találtak eleitől fogva az emberek, 's gyönyörűséggel lehet olvasni más. A' Skepticusok nem az igazságot kívánták számkivetésbe küldeni, hanem a' magok tudományaikkal 's mély béléatásaikkal néha felfuvalkodva ditsekedő némelly dogmaticus philosophusoknak gyengeségeiket akarták a' világgal megesmértetni. Némelly tárgyakat azért, mellyeket a' dogmaticusok úgy adtanak - elé, mint előttök tudvalévő, bizonyos és igaz dolgokat, a' Skepticusok nem csak kétségbe hozták, hanem hogy azok még megbizonyítva niutsenek meg is mutatták. Azonban sok szép 's az emberi okossággal megegyező gondolatokat hinteggettenek - el írásaikban.

A' Dogmaticusok és Skepticusok között folyt vettékedések, 's ezen utolsóknak az elsőken vett némelly győzedelmeik szülték eleinte — úgymint Wolff, és Kánt

idejek között — a' mindenfelé kapdosó 's inkább tetszeni vagy kedvet találni kívánó, mint bizonyos fundamentomra építő Eklektica, végre pedig a' dolgokat szorosán megvizsgáló, kemény próba alá vonó 's értelmével megítélő Critica philosophiát; mellynek tzielja az, hogy a' philosophiából kiirtson mindent, a' minek állandó fundamentoma nintsen, és törekedjék azt a' mi megmaradható jó lábra állítani. — De térjünk vissza az igasságra; mellyről hogy magunknak annál tisztább esméretet szerezhessünk, szükséges azt, egy néhány különböző nemei szerint megvizsgálunk.

En mosttsák e' következő külömségeik, úgymint, eredetek', erejek', hasznok', hihetőségek' és esmeretes vagy közönséges voltokra nézve akarok az igasságokról egy rövid megjegyzést tenni.

1) Eredetekre nézve az igasságok,

a) Ollyanok, mellyeket az emberi lélek tapasztalásból és tapasztalás által gyűjtött vagy gyűjt magának; p. o. Arra a' tudva lévő és bizonyos igasságra, hogy „minden emberek halandók” tapasztalás által jutottunk. Mert látták eleitől fogva minden emberek és látjuk mi is egy felől azt, hogy végre minden emberek meghalnak, más felől pedig tapasztalás, úgymint, az emberi test' természetének megvizsgálása által tuduk azt is, hogy a' mi testünk nem örök életre vagy on teremtetve.

b) Ollyanok, mellyek az emberi lélek' valamelyik tehetségének természetéből folynak. Mík és millyenek légyenek az emberi lélek' tehetségeinek természetéből folyó igasságok, alább meglátjuk.

2) Erejekre 's egymástól függésekre nézve az igazságok ismét kétfélék:

a) Ollyanok, mellyek magokban magoktól 's magok által állandók, és semmi egyéb igazságtól nem függenek 's erejeket nem költsönözik; p. o. hogy az egész mindenkor nagyobb, mint annak fele vagy harmada, ellene mondhatatlan és magában állandó igazság vagy is *axioma*.

b) Ollyanok, mellyek magokban nem állandók, hanem a' magok erejeket és állandóságokat valamely magában állandó igazságtól költsönözik 's attól függenek. Ezen mástól függő igazságok közé tartoznak a' Mathesisben minden theoremák és problémák; mellyek mindenkor vagy valamely axiomától, mint magában állandó igazságtól, vagy már meghibonyított theoremától költsönözik erejeket 's igazságaikat.

Jegyzés. Az erejekre nézve egymástól bizonyos függésben lévő igazságokról szükségesnek tartom e' következő megjegyzéseket tenni.

1) Az igazságoknak egymástól-függéseikben, midőn tudniillik valamely igazság erejére nézve más igazságtól függ, egy olyan bizonyos és megváltozhatatlan rend vagy on, hogy ezen függésnek rendében lehetetlen az utolsót elsőnek 's az első utolsónak tenni. Azon igazságot vagy dolgot, mellynek szükségesképen előre kell menni, hogy más igazság vagy dolog is következhessek, szoktuk nevezni ezen utolsó 's következő igazság' vagy dolog' szerző okának; az utolsó az elsőből szükségesképen következő igazságot vagy dolgot pedig következésnek, következett, lett, és okoztatott igazságnak vagy dolognak. A' szerző oknak

szükségesképen megkell előzni mindenkor azt, a' mi azon szerző ok által lett vagy léssen; és ezen rendet megváltoztatni lehetetlen; p. o. a' fiú a' maga atyjának nemzője nem lehet, és a' számlálás rendében elsőnek 's másodiknak szükségesképen lenni kell, hogy harmadik is lehessen 's a' t.

2) Mivelhogy az ilyen formán és módon valami szerző okból következni szokott igasságok és dolgok magokban nem állandók 's következésképen erejekre nézve hijánosak, mellyekkel a' szüntelen tökéletességre és magában állandó igasságra törekedő emberi lélek meg nem elégedhetik; és mivelhogy az egész természetben nem találunk 's nem tapasztalunk egyetlen egy dolgot is olyant, mellyről tökéletesen megvolnának győződve, hogy az magában magától 's maga által állandó: az emberi lélek természeti tulajdonsága által ösztönöztetik 's mintegy kényszerítettik arra, hogy mindennek valami a' természetben vagy on okát 's származásának módját keresse és tudakozza. Innen vagyon, hogy a' két vagy három esztendő gyermeke is mindennek, a' mit hall és lát, okát 's származásának módját kérdezi, és annak is, a' mit maga mond vagy tselekszik, legottan valami okát kívánja adni. Mert sajdítja és érzi magában azon meggyőződést, hogy mindennek, a' mi vagyon vagy történik, lenni kell szerző okának, a' melly által, és módjának, a' melly szerént lett, származott, vagy történt.

3) Valamelly igasságnak 's akármelly egyéb dolognak is, melly magában nem állandó, hanem más-tól függ vagy más által lett, okát 's eredetének vagy származásának módját keresni nem egyebet téssen,

hanem tudni kívánni vagy akarni azt, hogy a' magától's magában nem állandó, és azért még hiányos igazság vagy dolog, mitsoda magában állandó igazsággal vagy dologgal foglaltathatik egybe. És egy ilyen mástól függő igazságnak vagy dolognak valamely magában állandó igazsággal vagy dologgal való egybekötését mondjuk megbizonyításnak. Láthatni itten is, hogy a' megbizonyítás nem egyéb, hanem egyik igazságnak vagy dolognak a' másikkal való egyeztetése. Midőn tehát az emberi lélek valamit megbizonyít, nem egyebet tsinál, hanem különbözőket egyeztetet.

4) A' léleknek mint munkálódó erőnek vagynak bizonyos törvényei, mellyeket munkálódásaiban követni szokott. Valamint a' munkálódás, úgy azon törvények is, mellyeket munkálódásaiban követ, bizonyosan nem valami egyéb's a' lélektől különböző dologban találtatnak, hanem a' léleknek természetébe vagnak béoltva, és az ő természeti tulajdonságai közé tartoznak. Ugyanis ha ezentörvények nem a' léleknek, hanem valami egyéb a' lélektől különböző dolognak természetében lennének: úgy nem a' léleknek, hanem azon dolognak volnának törvényei; p. o. azon törvények, mellyek szerint a' pókok magok hálójokat fonják és szövök bizonyosan a' pókoknak és nem egyéb állatoknak természetekbe vagnak oltatva. — A' lélek természetébe oltatott's annak munkálódására megkívántató törvények mindnyájan olyanok, mellyek nélkül a' lélek nem is munkálódhatnék, az az, nem tapasztalhatna, nem gondolhatnék, nem okoskodhatnék, és nem akarhatna; hanem, mint maga idejében és helyén meg látjuk, épen ezen törvények által tétetik alkalmas-sá mind arra, hogy munkálódjék, mind pedig arra

hogy úgy munkálódjék a' mint munkálódjék, és nem egyébképen.

5) Egy ilyen természeti törvénynek és tulajdonságnak mondotta Kant az emberi lélekben azon vágyódást, hogy mindennek okát keresse, és azon meggyőződést is, hogy mindennek lenni kell okának; a' melyért majd minden Németországi philosophusok ellene támadtak, 's azt akarták megmutatni, hogy a' lélek ezen maga vágyódását és meggyőződését tapasztalásból hosszas szokás által gyűjti magának. *L. Joh. Georg. Heinrich Feder über Raum und Caussalität. Göttingen 1787.* — Ugyan sokat is tapasztalt és tapasztalhatott egy három esztendő gyermek, a' ki épen olyan jól tudja, 's úgy meg vagyon győződve az iránt, hogy minden dolognak lenni kell okának, mint a' hatvan esztendő ember.

Kant ezekről a' léleknek természetébe oltatott törvényekről mellyeket ő néha formáknak nevez, azt mondja, hogy azoknak megismerésére a' tapasztalás serkent-fel ugyan bennünket, és a' tapasztalás ad alkalmatosságot arra, hogy lelkünknek ezen törvényeit magunkban feltalálhassuk: de magokat azon törvényeket és formákat nem a' tapasztalás nyomja - bé lelkünkbe hosszas szokás által, mint Locke 's őutána sok philosophusok tanították, hanem a' léleknek természeti tulajdonságai közé tartoznak. A' Kant állatása szerint legelső munkálódása 's a' magától való munkálódásra felszerkenése a' léleknek esik tapasztalás által. Mert ha a' lélek soha nem tapasztalhatna, soha nem is esmérné vagy tudná- meg, sem magát sem a' magán kívül való dolgokat. Külső öt érzékenységei, úgymint: látás,

hallás, szaglás, izlés és érzés vagy tapasztalás által a' külső vagy is magán kívül lévő dolgokat, belső érzékenysége által pedig a' maga mindenkor belső állapotját, az az, örömét vagy bánatját érzi, ismeri, és tudja - meg a' lélek.

Tapasztalása által felserkentetvén a' lélek, legelsőben is a' külső dolgok megismerésében foglalatoskodik, és későre jut eszébe, hogy magába vissza térjen, magát, maga természeti tulajdonságait 's törvényeit vizsgálja, 's mikor eszébe jutott is nagy munkával; és sok 's sokszor elvétett próbák után mehet és ment, mint a' tapasztalás bizonyítja arra, hogy magáról, a' maga tulajdonságairól és törvényeiről, az okosságot valamenynyire kielégíthető esméretek gyűjthessen. Leibnitz, Locke, Hume 's ezeken kívül még nagy és a' dolgokba mélyen belátó sok emberek próbálták az emberi léleknek tulajdonságait és törvényeit megmagyarázni; de tökéletességre nem vihették. Hogy ezen magával való megismerkedése olly sokba került és kerül még ma is az emberi léleknek tsudálni nem kell 's nem is lehet. Mert ezen magunk' vizsgálásában külső érzékenységeink rajtunk semmit nem segíthetnek, sőt még a' belső sem mindenkor; hanem a' léleknek, minden érzékenységeitől elválva magának kell vizsgálni, érteni, 's képzelni azt, a' mit érzékenységeink nem tapasztalhatnak.

Az eddig mondottakat rövideden így értsük - meg: az igasságok erejekre nézve vagy magokban állandók és más igasságtól nem függenek, vagy pedig magokban 's magok erejek által meg nem áthatók, hanem más igasságtól függők. Ezen utolsókban az emberi lélek,

mellynek természeti tulajdonsága az, hogy mindenkor magában állandó 's tökéletes igasságot keressen, hijánosságot találván — azt a' hijánosságot t. i. hogy erejekre nézve nem magokban állandók, hanem más igazságtól függenek — azokkal meg nem elégedhetik mind addig, míg fel nem találta azon magában állandó igazságot, mellytől a' magokban nem állandók erejeket költsönözik. Azon igazságot, mellyből valamely más igazság következik, és a' mellytől lételét 's erejét költsönözi, mondjuk ezen utolsó 's következett igazság' okának; mellyre nézve a' léleknek természeti tulajdonsága az, hogy minden magában nem állandó, hanem másból következett vagy más által lett igazságnak, sőt minden egyéb ilyen módon lett dolognak is, okát keresse, az az, hogy okoskodjék. A' lélek ezen okoskodó vagy is minden dolognak okát kereső tehetségének és természete tulajdonságának a' többek között az a' nagy haszna vagyon; hogy értelembéli tudományainál és a' természeti dolgokkal való megesmerkedésinél fogva, tsak az által emelkedhetik - fel a' magokban nem állandó természeti dolgokról az egész természetnek egy magában állandó fő okára, természetére, és alkotójára.

---

3) Hasznokra nézve az igazságok vagy az értelemnek tárgyait illetik, az az, a' mi esmereteinkben, gondolatainkban, ítéleteinkben 's okoskodásainkban találtnak, és a' theoretica philosophiában használhatók; vagy pedig az akaratra és az erköltsi szabad tselekedetekre alkalmaztathatók, 's a' practica philosophiába tartoznak. Mind a' két rendbeliek ismét vagy tsak formájokra, vagy pedig matériájokra nézve is igazak, az

az, vagy csak gondolatunkban, képzeletünkben, szándékunkban és akaratunkban vagynak - meg; vagy pedig azokon kívül is a' természetben valóságos létellel bírnak. Mikor találtassék a' mi gondolatunkban, képzeletünkben, szándékunkban, és akaratunkban csak formális, mikor pedig egyszer'smind materialis igasság is, a' magok helyeken meglátjuk.

4) Hihetőségekre, az az, azon módra nézve, melly szerént az emberi lélek hiheti, gondolhatja, képzelheti, és akarhatja, az igasságok háromfélék.

a) Ollyanok, mellyeket az emberi ész csak gondolhat képzelhet, hihet, és akarhat, de hogy vagynak e' valósággal vagy nintsenek nem tapasztalhatja; p. o. hogy a' Holdban is lakjanak okos teremtések, gondolható és hihető, de mi azokat nem láthatjuk 's nem tapasztalhatjuk.

b) Ollyanok, mellyeket az ember bizonyosan tud; mivel vagy tapasztalta maga, vagy pedig minden más emberektől egyformán hallotta és hallja. Ezeket mondjuk közönséges és bizonyos igasságoknak; p. o. hogy a' földet a' nap világosítja közönséges, bizonyos, és mind eredetére, mind pedig erejére nézve a' tapasztaláson épült igasság.

c) Ollyanok, mellyeket az emberi észnek, még pedig minden ember eszének, szükségesképen gondolni, képzelni, hinni és akarni kell: nem gondolni, nem képzelni, nem hinni, 's nem akarni lehetetlen; p. o. gondolni vagy képzelni egy várost, a' melly vagyon 's még is sohol nintsen, vagy egy ütközetet, melly meg történt, 's még is sehol és soha nem történt, épen ollyan lehetetlen, a' millyen lehetetlen gondolni 's kép-

zelní azt, hogy valami dolog egyszer'smind, az az, ugyan azon idő pontban legyen is, ne is. Mellyre nézve a' várossal együtt annak helyét és az ütközettel együtt annak helyét 's egy bizonyos idejét szükségesképen gondolni kell, 's nem gondolni lehetetlen. Ezen igasság eredetére nézve az ember gondoló 's képzelő tehetségének természetéből foly, erejére nézve pedig magában állandó 's nem mástól függő.

5) Utoljára különböznek még az igasságok a' magok kisebb vagy nagyobb esméretes és közönséges voltokra nézve. Mert némelleyeket nem minden emberek tudnak és esmérnek; p. o. sok mathematicai 's egyéb tudománybéli igasságokat, nem tudnak és nem esmérnek minden emberek: másokat pedig a' legtudatlanabb embertől fogva, fel a' legtudósabbakig mindenek egyformán tudnak és esmérnek; p. o. hogy az ember a' vízben úgy mint a' halak, és a' halak a' szárazon úgy mint az emberek, meg nem élhetnek, tudja minden ember. Végre vagynak olyan igasságok is, mellyeket nem csak tudnak, esmérnek, és hisznek minden emberek, hanem szükségesképen tudni esmérni és hinni kell mindeneknek, vagy is nem tudni, nem esmérni és nem hinni lehetetlen; p. o. hogy minden test valami helyet foglal el nem csak tudja, esmérni és hisz minden ember, hanem a' ki azt kétségbe hozná még a' gyermekektől is lenevettetnék. Ez is eredetére nézve az emberi képzelő és gondoló tehetségnek természetéből folyó, erejére nézve pedig magában állandó igasság, — Igy vagynak a' practica philosophiában is sok olyan igasságok, mellyeket minden emberek egyformán helyben hagynak és akarnak: de vagynak olyanok is, mellye-

ket helyben nem hagyni 's nem akarni lehetetlen mind addig, valameddig valaki józan okosságáról le nem mond, 's azt magában meg nem tagadja; p. o. hogy az ártatlan halálra ne büntetessék, a' józan okosságnak 's jó lelki esméretnek szükségesképen helyben kell hagyni; helyben nem hagyni 's nem akarni, az okosságot 's annak törvényét meg nem tagadva, lehetetlen.

Nékünk most a' philosophiának fundamentomát tévő igasságokra lévén szükségünk, fordítsuk figyelmünket azokra, 's azokról értekezzünk. — A' philosophiának fundamentomát tévő igasságoknak azoknak is olyanoknak kell lenni, mellyek: 1) Eredetekre nézve nem a' tapasztalásban, hanem egyedül az okosságban fundáltak; 2) Ezekre nézve magokban állandók, és semmi más igasságtól nem függenek; és a' mellyeket 3) hihetőségek és közönséges voltokra nézve az emberi léleknek szükségesképen gondolni, képzelni, binni és akarni kell: nem gondolni, nem képzelni, nem hinni és nem akarni lehetetlen. Mellyre nézve a' magokban nem állandó, hanem valamely magában állandóból következett vagy következő, úgy a' tapasztalásból vétetett igasságok is, lehetnek egyéb tudományoknak fundamentomaik, de a' philosophiának nem. A' tapasztalásból vett igasságokról különösen jegyezzük meg: hogy akármilyen közönségesek 's minden emberek előtt tudva lévők légyenek is azok, de még sem olyanok, mellyeknek ellenkező részeket vagy megváltozásokat legalább gondolni lehetetlen volna. A' tapasztalás csak azt mondhatja - meg nekünk, a' mi volt is vagy, 's azon módot, melly szerént valami volt vagy. Azt pedig a' minek szükségesképen lenni kell,

's nem lenni lehetetlen, a' tapasztalás soha meg nem mutatta 's meg sem mutathatja soha; mert ezt csak az okosság mondja - meg. A' tapasztalás közönségesebb 's erősebb igazságot nekünk sem mondhat mint az, hogy a' nap eleitől fogva ott és arról felől jött - fel, a' hol 's a' melly felől most is feljő; de gondolni azt, hogy a, nap ott jöhessen valaha - fel, a' hol mind eddig lement 's lemegyen most is, épen nem lehetetlen; mert arra, hogy ez megeshessék egyéb nem kívántatnék, hanem csak a' föld' mindennapi napkeletfelé való forgásának ellenkező útra, az az, napnyúgot felé vissza térő megváltozása. A' tapasztalásból vett igazságok azért lehetnek egyéb, úgymint minden természetű tudományoknak fundamentumaik és principiumaik, de a' philosophiának nem; mert a' philosophia' fundamentomát csak olyan igazságok tehetik, mellyeknek ellenkező részeket gondolni se lehessen. Illyen igazságokat pedig csak az okosságban, vagy a' lélek' valamellyik tehetségében találhatunk. A' philosophiának fundamentomát tévő igazságok közönségesen neveztetnek az emberi értelem' és esméret' legfelsőbb principiumainak; és mind öszvevéssel négy illyen principiumok vagynak.

1) Az elsőnek akkor veszi hasznát a' lélek, mikor egyeztet, és szokták nevezni egység vagy eggyezés principiumának. Az első legfelsőbb 's magában állandó igazság azért, mellynek az okosság szava 's törvénye szerént lenni kell, nem lenni pedig lehetetlen, semmi nem egyéb, hanem egy megválthatatlan, az az, még csak gondolatunk 's képzeletünk által is elválaszthatatlan egység vagy megegyezés; mellyet mint legfelsőbb igazságot és törvényt maga ad 's maga tészén az okosság,

ság, és a' mellyet az értelemnek úgy kell gondolni 's képzelni, hogy nem gondolni vagy nem képzelni lehetetlen.

Ezen egységet vagy egyezést, mint az okosságnak legfelsőbb törvényét így szokták kimondani: a' melly két vagy több dolgokat úgy kell egyeztetnünk, az az, együtt, egybe, és együvé gondolnunk vagy képzelnünk, hogy nem egyeztetni, vagy együtt egybe és együvé nem gondolni 's nem képzelni lehetetlen: azoknak egymással való megegyezések magában állandó 's ellene mondhatatlan igasság; p. o. ha gondolunk 's képzelünk egy épületet, szükségesképen gondolnunk 's képzelnünk kell az épülettel együtt azon helyet is, mellyben az épület vagyon. Az épületnek helyét azért szükségesképen együtt, egybe, és együvé kell gondolnunk és képzelnünk az épülettel; együtt, egybe, és együvé nem gondolni 's nem képzelni lehetetlen. — Az egységnek ezen legfelsőbb törvényéhez kell alkalmaztatni magát az emberi akaratnak is minden szándékaiban, és hajlandóságaiiban, ha az okossággal ellenkezni, vagy arról végképen lemondani nem kíván, mint a' maga idejében meglátjuk.

2) A' második 's az elsővel épen ellenkező principiumot, melly közönségesen külömbség vagy ellenkezés principiumának szokott neveztetni, 's mellynek a' lélek akkor veszi hasznát, midőn valamelly dolgot más dologtól megkülömböztet, így mondhatjuk - ki: a' melly két dolgokat lehetetlen még tsak gondolatunk 's képzeletünk által is egyeztetni, az az, együtt, egybe, és együvé gondolni, azoknak egymással való ellenkezések 's meg nem egyezések magában állandó és

tagadhatatlan igasság; p. o. hogy ugyan azon egy asztal tökéletesen kerek, 's egyszer'smind négyszegű is legyen, gondolni 's képzelni lehetetlen. — Hogy ugyan azon egy dolog valamelly tulajdonsággal 's egyszer'smind azon tulajdonságnak épen ellenkezőjével is birjon nem lehet; de nem azért nem lehet, mivel a' tapasztalás bizonyítja, hanem azért, hogy azt gondolnunk 's képzelnünk lehetetlen. A' mit pedig mi nem gondolhatunk 's nem képzelhetünk, azt nekünk a' tapasztalás sem mutatja soha 's nem is mutathatja; mert a' gondolható, képzelhető, tapasztalható tárgyoknak, hogy mi azokat gondolhassuk, képzelhessük, 's tapasztalhassuk, meg kell egyezni a' mi gondoló, es képzelő tehetségeinknek formáikkal, és törvényeikkel. — Az egységnek és ellenkezésnek principiumai mind ketten egyenlő erővel 's elsőséggel birnak; úgy hogy az egyik épen olyan állandó 's ellene mondhatatlan igasság mint a' másik, és az egyik épen úgy lehet első mint a' másik.

3) Harmadik magában állandó és a' léleknek természetébe oltatott igasság és törvény ez: minden dolognak, mellyet mi úgy gondolunk és képzelünk, mint külső érzékenységeink által tapasztalható tárgyat szükségképen lenni kell helyének a' hol, és egy bizonyos idejének a' mikor legyen vagy lehessen. Ugyan is külső érzékenységeink által tapasztalható olyan tárgyat, a' melly legyen 's még is sohol és soha ne legyen, nemcsak tapasztalni, de még gondolni és képzelni is lehetetlen. A' helynek képzelete nélkül megszűnéséről, figuráról, mozgásról, hosszúságról, szélességről, és ezeknek megméréséről, az időnek képzelete nélkül pedig az

elmultról, jelenvalóról, és következendőről semmi képzeletünk nem volna.

4) Negyedik 's szintén úgy mint az előbbiek az okosságban fundálódó magában állandó principiuma és törvénye az emberi értelemnek áll ezen igasságból; minden dolognak a' melly lett, vagy valaha léssen, szükségesképen lenni kell okának is, a' miért lett, vagy léssen, és a' melly által épen azon dolog nem pedig egyéb, és épen úgy nem pedig másképen lett, vagy léssen.

Azon gondolat, hogy valami dolog lett, vagy léssen, — akár a' nem lételből, az az, a' semmiből a' valóságos lételre való általmenését értsük valamelly dolognak, akár pedig tsak más formára lett változását, — mindenkor magában foglalja azt a' gondolatot is, hogy azon lett dolog annak előtte nem volt, vagy legalább más formában volt. Mert ha valami tsak azzá, és olyanná lenne a' mi és millyen már az előtt is volt; úgy mi is tsak azt mondhatnók - el róla hogy volt és vagyon 's hogy most is épen az és olyan, a' mi és millyen az előtt volt; de azt nem, hogy lett vagy megváltozott. A' mi úgy lett, hogy az előtt nem volt, az az, a' semmiből állott - elé 's lett valósággá, magától 's maga által tellyességgel nem lehetett; mert a' semmi sem magának, sem egyébnek lételt nem adhat. Ha vagyon azért valami a' mi lett, — hatsak egy fűszál volna is az — szükségesképen lenni kell valaminek olyannak is a' mi soha nem lett, hanem öröktől fogva volt, vagyon, és léssen is örökké, és a' mi által a' nem volt dolgok lettek;

Ha a' természetben lévő dolgoknak lételeket olly szükségesen 's elkerülhetetlenül kellene gondolnunk és képzelnünk, hogy azoknak nem léteket vagy másképen lehetéseket gondolni vagy képzelni lehetetlen volna: bizonyosan az emberi lélek épen úgy nem ment és mehetett volna soha azon gondolatra, hogy a' természetben lévő dolgoknak 's azon dolgok lételének okát és módját keresse vagy tudakozza, a' mint nem kérdi 's nem is fogja kérdeni soha senki azt, hogy miért nintsenek a' természetben olyan bujdosó és álló tsillagok is, mellyek sohol nintsenek és soha nem voltak. De a' természeti dolgoknak nem léteket vagy másképen lehetéseket nem tsak gondolhatjuk, és képzelhetjük, hanem hogy szüntelen változnak, és sokak azok közül el is enyésznek, a' tapasztalás bizonyítja. — A' millyen igaz annakokáért egy felől az hogy a' lélek semmi magában nem állandó igasságon vagy dolgon meg nem állapodhatik, hanem magában állandóra törekedik, másfelől pedig az, hogy minden magában nem állandó igasságnak vagy dolognak valamelly magában állandótól kell függeni, 's attól magának igasságot, lételt 's állandóságot költsönözni; és a' millyen igaz továbbá az, hogy ezen látható világot a' magokban állandó valóságok közzé számlálni semmi helyes és bennünket tökölletesen meggyező okunk nintsen; sőt változandó és mulandóságát a' tapasztalás bizonyítja; épen ollyan igaz az is, hogy lenni kell egy magában állandó és soha senkitől nem lett valóságnak, kitől ez a' világ a' maga lételét, és állandóságát vette.

Ez a' mindeneknek lételt adó örök valóság a' többek között egy ollyan tulajdonságot is öntött az embe-

ri lélekbe, mellynél fogva az a' változandóságnak és elenyészésnek világából, úgy mint a' változandó természetből, épen ezen világi változandó 's elmulandó dolgok által emelkedhessék - fel oda, a' hol nintsen változandóság, és a' hoz, a' ki nem mulandó és nem változandó, hanem öröktől fogva 's örökön örökké magában állandó. Ezen tulajdonság pedig az emberi lélekben nem egyéb, hanem azon tökéletes meggyőződés, hogy mindennek, a' mi létt és léssen, lenni kell okának is, a' mi által lett, és épen úgy lett a' mint vagyon. Az okossággal 's annak törvényeivel ellenkezőleg böltselkedvén, az az, oktalankodván, vallyon helyes volna é azt gondolni és hinni, hogy épen azon tulajdonság, úgymint az okoskodó tehetség, melly az embert minden egyéb földi állatoktól megkülömbözteti 's azoknál nemesebbé teszi, minden ok és haszon nélkül öntetett volna az emberi lélekbe? Nem ok nélkül 's nem is haszontalanul vágyódik a' lélek állandóságra, vagy is az elenyészésnek félelmétől való megszabadulásra; melly vágyódásról az emberi léleknek lemondani lehetetlen. Tsak azért, hogy a' jelenvaló élethen meg tudjon az ember élni, semmi szüksége nem volt okosságra; mert az okatlan állatok okosság nélkül, tsak tetmészeti kínszerítő ösztön által, életeknek módjában sokkal jobban követik az okosságnak törvényeit, mint az emberek okosságaiknál fogva és szabadon.

Azt, hogy nintsen semmi dolog, mellynek oka ne volna, minden emberek egyformán jól tudják, hiszik 's kétségbe soha nem hozzák; mert az egy természeti 's vele született meggyőződése az emberi léleknek. De azt, hogy ez vagy amaz dolognak a' természetben mi legyen

az oka, még a' legtudósabb emberek sem tudják mindenkor 's mindenkben; mert arra csak a' tapasztalás, és a' természeti dolgok' tulajdonságaikkal való megismerkedés taníthat - meg bennünket. A' természetben pedig igen sok olyan dolgok vagynak, mellyeknek okait, származásaiknak módját még a' természetnek legtudósabb vizsgálóji sem tudják; p. o. a' buza megüszögösödésének oka a' mezei gazdaságban máig is titok.

Ha az emberi ész és értelem' legfelsőbb törvényeire 's principiumaira figyelmezzünk úgy látjuk: hogy azok mindnyájan vagy egységnek és egyeztetésnek, vagy külömbségnek és ellenkezésnek törvényei 's principiumai. Az első principium egy olyan egységet vagy egyeztetést foglal magában, mellyet nem gondolni 's nem képzelni lehetetlen; és épen egy olyan külömbséget vagy is ellenkezést foglal magában a' második is. A' harmadik principiumnál fogva az értelemnek törvényei a' külső és tapasztalható tárgyakkal, 's viszontag a' külső 's tapasztalható tárgyak, az értelemnek törvényeivel egyesítettnek. Ezen principium azt a' módot foglalja magában, mellynél fogva az egész természet és látható világ az emberi értelem' esmérének tárgyává lehet, és e' nélkül reánk emberekre nézve a' tapasztalás lehetetlen volna. A' harmadik principiumnál fogva pedig a' lett vagy származott 's következésképen mástól függő dolgok egyeztetnek - meg vagy foglaltatnak - egybe a' magok szerző okaikkal. Az első, harmadik és negyedik törvényei által az okosságnak azt tudjuk - meg, hogy mikor és mitsoda dolgok között lehet vagy kell lenni megegyezésnek, a' második által pedig azt,

hogy mikor és mitsoda dolgok között nem lehet egység, hanem különbségnek kell lenni.

Ha az okosságnak törvényei és principiumai mindnyájan egységnek és egyeztetésnek, vagy különbségnek és különböztetésnek principiumai 's törvényei, és ha a' lélek' több tehetségeinek úgymint az értelemnek és akaratnak törvényei az okosságnak törvényeitől függenek, 'azok alá vagnak rendeltetve; úgy bizonyosan azon tziel is, mellyet mind az értelem, mind pedig az akarat a' magok munkálódásaik által elérni kívánanak, nem egyéb, hanem valami egység és különbség, vagy is különböző dolgoknak egyesülések. Ha továbbá az emberi lélek mindenkor 's mindenkben igasságot keres és tökéletességre törekedik, mint már feljebb láttuk; és ha azokat az emberi lélek az egységnek és különbségnek törvényei szerint kívánja elérni és feltalálni: úgy vagy az igazság és tökéletesség nem egyéb, hanem különböző dolgoknak egyesülések, vagy pedig a' különböző részekből álló egység nem egyéb, hanem igasság és tökéletesség. Úgy vagyon e a' dolog vagy pedig nintsen, még most nem tudhatjuk. Mert hogy azt megtudhassuk és megítélhessük, szükséges a' tökéletességnek természeti tulajdonságait előre ismernünk, és értenünk 's tudnunk kell azt is, hogy valyon a' tökéletesség magában foglalja e' az igasságot vagy pedig nem. Lássuk tehát mit kellessék érteni a' tökéletességen, és miben találhatjuk - fel mi emberek az igasságot.

1) *A' tökéletességről.* Tökéletességnek a' legközönségesebb magyarázat szerint nem egyebet szoktunk mondani: hanem több egymástól különböző részeknek

vagy dolgoknak egyesüléseket valamelly bizonyos tzel-
nak elérésére. A' tökéletességet azért úgy kell gondol-
ni és képzelni, mint sok egymástól különböző, de
ugyan azon egy tzelnek elérésére szorosán egyesült és
egyetértőleg munkálódó részekből álló tellyes egészet.
A' több vagy sok egymástól különböző részek tészik a'
tökéletességnek matériáját, ezen különböző részek-
nek pedig egységek, egyesülések, és egyesüléseknek mód-
ját mondjuk a' tökéletesség' formájának. A' tökéletes-
ségről jegyezzük - meg e' következőket:

1) A' tökéletességet formáló részeknek egymástól
különbözőknek kell lenni, és még is úgy egyesülni,
hogy azokból egy tökéletes egész formáltassék; p. o.
az énekben és muzsikában a' harmónia nem egyéb, ha-
nem egymástól különböző hangokból a' megegyezés-
nek vagy egységnek törvényei szerént formálódott egy
tellyes és tökéletes hang.

2) Ha a' tökéletességet alkotó részek valami mun-
kálódó erővel és tehetséggel birnak, mindenik résznek
tulajdon tehetségének és munkálódásának kell lenni,
mellyre tsak az a' rész egyedül alkalmas. Vegyük fel
például az emberi testet, és annak tsak ezen néhányré-
szeit vagy tagjait: szem, fül, kezek, lábak, és a' szív.
Ezen részek és tagok mind különböznek egymástól, és
épen úgy különböznek azoknak tehetségeik 's munká-
lódásaik is. Mert a' szem lát, de nem hall, mivel az a'
fülnek kötelessége, a' gyomor pedig emészt, de se nem
lát se nem hall; és épen úgy vagynak a' kezeknek, lá-
baknak és szívnek is különös kötelességeik 's munká-
lódásaik, mellyekre tsak ezen tagok alkalmasak.

3) Ha egy tökéletes egészben mindenik rész vagy munkálódó tag külön véve ép, — melly épség ismét azon tagnak tulajdon tökéletességében áll, — és ha mindenik tag maga kötelességét jól teljesíti: úgy mind maga az egész — az előbbeni pelda szerént az emberi test — ép, tartós, és állandó lészen, mind a' több részek különkülön. De mihelyt valamellyik rész vagy tag elgyengül és megromlik, az egészben is hijánosság 's gyengülés esik. Midőn pedig mindenik rész megszűnik munkálódni, megszűnik legottan az egész is maga előbbeni állapotjában maradni; p. o. az emberi test élni. Egy ilyen tökéletes egységben azért mindenik rész vagy tag az egésznek 's a' több részeknek vagy tagoknak megmaradásokért munkálódik; és épen úgy a' több részek is mindnyájan az egésznek 's mindenik magános tagnak épségét törekednek fenntartani.

A' természetben minden kisebb és nagyobb teremtmények vagy productumok, ugymint az állatoknak testek, a' növények és az ásványoknak kristályaik, ezen különbözők' egységének törvényei szerént formálódtak és formálódnak még ma is, olyan tökéletes testté, a' millyeneknek azokat mi lenni látjuk. És ha szabad a' természetet vizsgáló tudósoknak tapasztalásaiakon és tapasztalásaikból vett 's formált vélekedéseiken valamit építeni, nem tsak a' földön találtató minden teremtményeket, hanem magát az egész természetnek országát és a' tsillagos égnek roppant alkotmányát is egy ilyen számtalan egymástól különböző égi testekből, — holdakból, planetákból, és napokból, — álló tökéletes egységnek lehet nézni. Mert a' mai Astronomusoknak vélekedések szerént, valamiképen a' mi napunk a' ma-

ga planétáival, úgy a' több állótsillagok is, mint megannyi napok, a' magok planétáikkal bizonyos egységet, az az, Systemákat formálnak. Melly állótsillagokat vagy is napokat, a' mi napunkkal egyetemben, ismét úgy lehet nézni, mint egy nagy állótsillag — nemelleyek szerint a' Szíriusz — körül forgó égitesteket. *L. Joh. Elert Bode Anleitung zur Kenntniss des gestirnten Himmels.* Berlin. 1792. lap. 547 — 611. És hány ezer esztendőök kívántatnak - meg arra, hogy ezen állótsillagok a' magok középpontjokat egyszer megkerüljék, holott miolta az emberek a' tsillagos eget esmérni kezdeték még mind ugyan azon egy helyen állani látszanak, A' mi földünk a' naptól költsönöz magának a' termékenységére 's lakosainak életekre megkívántató erőt, az az, világosságot és meleget. Kétség kívül a' jobb állótsillagoknak planétáik is a' magok napjaiktól költsönözik azon erőt, melly által élő állatokat 's okos teremteket táplálni alkalmasakká tétetnek. Ha a' több állótsillagok is a' mi napunkkal egyetemben ismét a' magok napjoktól költsönözik azon tulajdonságaikat, mellyekkel mint napoknak birniok kell; úgy az a' napoknak napja annyival felségesebb a' mi napunknál 's a' több állótsillagoknál, a' mennyivel felségesebb a' mi napunk a' maga planétáinál.

A' természetnek törvényei tehát különbözők' egységének, az az, tökéletességnek törvényei. Az egységnek törvénye által nem tsak minden teremtmények különkülön, hanem maga az egész természet is tökéletes egységet és harmóniát formál; a' külömbőségnek törvénye szerint pedig mindenik teremtmény különbözik a' másiktól, és tsak két tökéletesen egyforma embereket

sem lehet találni. Ha Pythagoras az égi testeknek harmóniáján, és Aristoteles az *εὐτέλεια*-n melly tökéletességet tészon, ezeket a' minden teremtményekben 's magában az egész természetben is különbözőknek egységét formáló törvényeket értették: úgy méltán nevezhet-e mind Pythagorász a' harmóniát, mind pedig Aristoteles az *εὐτέλεια* az egész világ' lelkének.

De nem tsak az egész természetben, hanem valamint az emberi lélek' munkálódásainak módjában, úgy az állatokéban is épen ezen különbözők' egységének, a' tökéletességnek törvényeit lehet feltalálni. Ugyan is ha az emberi ész és elme, minden mesterség által készülő tárgyokban, úgymint építésben, rajzolásban, éneklésben, muzsikában 's a. t. proportio, symmetria, rend, és harmonia szerént munkálódik: nem elég szép symmetria és proportio szerént rakják-e, hogy most egyéb állatokat elhallgassak, minden madarak a' magok fészkeiket, és a' méhek a' magok lépjeiket. Ha továbbá az emberek arra mentenek, hogy magoknak polgári társaságot formáljanak; nem épen azt tselekszik é a' méhek, hangyák, és sok egyéb állatok is. Tsak annyiban különbözik az ember egyéb állatoktól, hogy ő a' természetnek törvényeit tudva 's szabad akaratja szerént követi 's követheti a' maga szabad tselekedeteiben; melly törvényeit a' természetnek az állatok nem tudva 's nem szabadon követik. Az ember a' mesterségekben 's még egyéb dolgokban is tsak követi a' természetet, de azt felül nem haladhatja. Épen úgy lehet nézni az embert a' természet törvényeinek követésében, mint a' járni és beszélni tanuló kis gyermeket; ki minekelőtte tökéletesen járni és beszélni tudna, sokszor elbukik, és so-

káig beszéll hibásan. Az emberek a' legjobb polgári társaságnak alkotmányában is, mellyet valaha formáltak, a' jó rendtartásra 's közhaszonra való törekedésre nézve még felül nem multák, sőt el sem érték, tsak a' méheket és hangyákat is. Egy polgári alkotmány tsak az által 's tsak úgy lehet tökéletes, ha az a' különbözők' egységének vagy is tökéletességnek törvényei szerint épül 's igazgattatik.

II) *Az igasságról.* Mi az igasság és hol lehet azt feltalálni? azokból, mellyeket az igasságról, annak némelly nemeiről, nem különben a' tökéletességről 's annak tulajdonságiról eddig - elé láttunk már most szorosabban meghatározhatjuk azt is, mi legyen az igasság és hol lehessen azt feltalálni; figyelmezzünk azért e' következőkre:

1) Az okosság azt mondja - meg nekünk, a' minek lenni kell, vagy a' minek lenni nem kell. Mellyre nézve mind azon dolgok, mellyeknek az okosság' szava szerént szükségesképen lenni kell, és nem lenni lehetetlen, az az, mellyeket nekünk úgy kell egyfelől ismernünk, gondolnunk és képzelünk másfelől pedig hinnünk, és akarnunk, hogy nem esmérni, gondolni, képzelni, hinni, és akarni lehetetlen, — minéműek valának az emberi esméretnek és értelemnek legfelsőbb, 's az okosságban fundálódó törvényei vagy principiumai, — reánk emberekre nézve mind még annyi bizonyos ellene mondhatatlan, és magokban állandó igasságok.

2) Mind azon dolgok, mellyek az okosságnak valamely legfelsőbb törvényéből, mint magában állandó igasságból szükségesképen folynak és következnek, reánk emberekre nézve igazak; mellyeket tsak úgy hoz-

hatunk kétségbe, ha az okosságról 's annak törvényeiről lemondunk ; p. o. az okosságnak törvénye azt kívánja, és az okosság' szava szerént úgy kell lenni : hogy a' gonoszság meggátoltassék, a' jóságos tselekedet pedig boldogsággal jutalmaztassék ; és ezt az emberi okosságnak nem kívánni 's nem akarni lehetetlen. Ugyanis nem irtóznék e az okosság, 's nem vádolná - e igasságtalansággal még a' természetnek alkotóját is, midőn látná, hogy ártatlan, jó lelki esméretű, és igasságos embertársainak sorsok ebben az életben szüntelenváló kínos szenvedés, üldöztetés, és elnyomattatás ; ellenben a' gonoszoknak állapotjuk szerencse, világi dítőség és boldogság : ha mégis azt kellene hinni, hogy a' halál által minden emberek semmivé lésznek 's nem lészen idő és élet többé mellyben az okosság' ezen kívánságának és törvényének : " a' virtus boldogsággal jutalmaztassék, " valaha elégtétessék. Így miért és mire való volna az emberi lélekben az igasságnak esmérete, 's egy jövődő életnek kívánása. A' legérzéketlenebb 's magokról, a' magok mostani sorsokról legkevesebbet tudó, a' jövődőről pedig semmit nem gondolkozó teremtmények, ugymint a' plánták és állatok, így legboldogabbak, az ember pedig — még pedig az igasságot szerető, azt híven követő, és azért világi szerentséjét és boldogságát feláldozni kész, és semmit nem kételkedő ember — legboldogtalanabb volna. Azt tehát, hogy lenni kell valaha egy olyan időnek, mellyben a' virtus maga méltó jutalmát elvégye, úgy kell néznünk mint az okosságnak principiumaival 's törvényeivel megegyező, sőt azokból szükségesképen folyó igasságot.

3) Az okosságnak szava és törvénye szerént tökéletességnek nem pedig hijánosságának kell lenni. A' tö

kélettelesség nem egyéb, hanem különböző részeknek egyesülésekből álló valamely tellyes egész, mellynek matériáját tészik a' különböző részek, formáját pedig a' részeknek egymással való egyesülések, megegyezések, vagy harmóniájok. Valamint a' tökéletességet formáló különböző részeknek tellyes száma nélkül, úgy azon részeknek megegyezések nélkül is tökéletesség nem lehet. A' formáló vagy alkotó részeknek tellyes száma által lészen a' tökéletesség egészsze; az alkotó részeknek pedig egymással való megegyezéseiket mondjuk igasságnak; a' mint alább bővebben meglátjuk. Ezen tökéletességet alkotó részeknek mind az okosság legfelsőbb törvényeivel, mind pedig magok között egymással való megegyezéseikben 's egymástól függéseikben helyhezítették a' régi philosophusok is az igasságot; tsak hogy ők rendnek nevezték azt, a' mit mi megegyezésnek vagy egymástól függésnek mondunk; de egy olyan rendnek, mellynek egyik dolog szerző oka annak, hogy a' másik azzá és olyanná légyen, a' minek és millyennek lenni kell, az az, hogy igaz légyen. Azért mondotta Leibnitz: hogy ha a' dolgoknak semmi okaik nem volnának, úgy igasság sem volna.

4) Az emberi lélek tsak a' különböző és tellyes számmal lévő részeknek megegyezéseikben 's egy tzelra törekedő munkálódásaikban talál tökéletességet és igasságot de épen ezen dolgokban talál a' lélek szépséget is. A' jó képiró fekete krétával egy darabotska fehér papirosra a' legszebb, 's az emberi indulatokat szemmel láthatólag kimutató képet festheti; és épen ezt teheti a' képöntő és képfaragó is, midőn egyik az értznek a' másik pedig kőnek emberi formát ad. De mi adja 's adhatja ezen képnek a' szépséget, és mi jelenti vagy mutatja,

ki azokban az emberi indulatokat? bizonyosan nem a kréta, papiros, értz, és kő; az az, nem a' matériája, hanem azon forma, melly szerént a' mesternek esze azokat rajzolta, öntötte, faragta, vagy metszette. Ez a' forma pedig nem egyéb, hanem harmónia, proportio, és symmetria, az az, a' részeknek mind egymással, mind pedig az egészszel, mint a' mesternek képzeletében eléállott Ideállal való megegyezések. Ebből könnyen által-láthatjuk, hogy az egység, tökéletesség, igasság, rend, illendőség, és szépség, formájokra nézve semmit nem különböznek egymástól; mert mindenik különbözőknek megegyezések által léssen és származik. Hanem a' melly egységet a' tökéletes tárgyának különböző nemeik szerént különkülön véve harmóniának, proportionak, rendnek, symmetriának, illendőségnek és systemának, közönségesen véve pedig formának nevezünk; és a' melly egység, a' tökéletes tárgyának szépséget ad: ugyan azon egységet a' mi szabad tselekedeteinknek egymással, és az okosságnak törvényeivel való azon megegyezésekben, és harmóniájokban, melly teszi 's a' melly által formálódik és léssen a' mi erköltsi tökéletességünk, mondjuk erköltsi igasságnak.

A' szépség mint szintén az igasság is mindenkor gyönyörűséget és kedvet okoz vagy szerez mibennünk. Hanem a' melly szép vagy igaz tárgyban a' materiát kedveljük, abban mindenkor hasznót és interesszét keresünk; a' melly dolog pedig csak formájáért kedves e-lőttünk, annak matériájára 's azon materiának reánk háramolható hasznára semmit nem ügyelünk. Az ilyen formális szépséget és igasságot szoktuk nevezni tiszta,

az az minden materiától üres vagy megtisztult szépségnek és igazságnak. Ezen tiszta és csak formális vagy ideális szépségben 's igazságban minden emberek egyformán gyönyörködnek. Mert egy ilyen szépségben és igazságban az emberi lélek az okosságnak különbözők' egységét, az az, tökéletességet kívánó törvényeit, és így magát 's a' maga tulajdon törvényeit találja - fel; ezen törvények pedig minden emberekben egyformán megvagyának, és mindeneknek egyformán tetszenek. A tiszta igazság a' philosophiának a' tiszta szépség pedig az Aestheticának tárgya.

Nem csak a' természetben és az emberi mesterségekben 's tudományokban, hanem a' mi erköltsi szabadszelekedeteinkben is az okosságnak különbözők' egységét, az az, tökéletességet és igazságot kívánó törvényeit keresi, szereti, és betsúli az emberi lélek, mint ezt a' következőkben, midőn az erköltsi tökéletességről, annak tulajdonságairól és segítő eszközeiről kell értekeznünk meg fogjuk látni. De mikor megyen az emberi nemzet annyira, hogy magát 's a' maga szelekedeteit az okosságnak ezen törvényeihez önként alkalmaztassa! Már pedig valameddig ez nem leszen, nem lehet, 's nem leszen az emberi nemzet is az, a' minek legnemesebb természete szerént lennie kell. E' nélkül tökéletes, igazságos és az emberiségnek megfelelő polgári társaság, mellyben Wielandnak mondása szerént az éjjeli őrzőtől fogva fel a' Királyig minden tag az és olyan légyen, a' minek és millyennek lennie kell, soha nem leszen 's nem is lehet. Épen úgy nem lehet akár melly egyéb emberi társaság is a' tagoknak mint alkotó

részek

részeknek egymást valóban segíteni törekedő akarat-jok igyekezetek éstselekedeteik nélkül tökéletes es igaz.

Tsak két vagy három szót még azon tzélról, mellyet a' tökéletességnek el kell érni; mivelhogy tökéletességnek mondottuk: "a' több egymástól különböző részeknek vagy dolgoknak egyesüléseket valamely tzélnak elérésére."

Azon tárgy, mellyet valamely okossággal értelemmel és szabad akarral bíró valóság, minémű az ember is, a' tökéletesség által maga munkálódásaiban el akar érni, neveztetik tzélnak. Melly tzélről jegyezzük meg e' következendőket:

1) Arra, hogy valamely valóság magának tzélokattégyen-fel, és a' maga feltett tzélját ki is vihesse, szükségesen megkívántatik: hogy azon magának tzélokattégyen-fel, és feltett tzélját tulajdon munkálódásai által kivinni kívánó valóság, okossággal, értelemmel és szabad akarral bírjon. Okossággal bírni kell azért, mert azon tzélt, mellyről itten szó vagyom, az okosságnak különbözők' egységét, az az, tökéletességet kívánó törvényei szerént, és tökéletesség által kell elérni; különben nem volna a' tökéletesség által elérhető tzél. Már pedig az okosságnak tökéletességet kívánó törvényeit tsak az okossággal bíró valóság érti és tudja. Értelemmel bírni kell egyfelől azért, hogy valami bizonyos tzélt előre kigondolni, maga e-leibe terjeszteni és azt képzelni alkalmas legyen, másfelől pedig azért, hogy mind azon tökéletes tárgyat, melly által tzélját el akarja érni, mind pedig annak alkotó részeit, és a' részek' egymással való megegyezéseknek módját, előre elláthassa és érthesse; kü-

lőmben sem a' részeket nem tudná, sem a' megegyeztetésnek módját nem értené, és így egy tökéletes egésznek nzm gondolhatna; p. o. azon eszközt, mellyben a' tzél az, hogy az időnek részeit mindenkor kimutas-
sa, és a' mellyet az ember magával hordozhasson, úgy-
mint a' zsebbeli órát, az ember, értelem nélkül, soha fel nem találhatta volna. Szabad akarattal birni kell az-
ért, hogy azon sok különböző tzélok közzül, mellye-
ket az értelem kigondolni alkalmas, választhasson,
és a' már magának elválasztott tzélt kivinni vagy fél-
ben-hagyni hatalmában legyen. Hatalmában legyen
pedig azért: mert ha az okos és értelmes valóság tzélt
magának nem önként választana, és azt nem szabad a-
karatja szerént vinné - ki, úgy semmi személyes érde-
me nem volna. A' melly valóság ezen tehetségekkel uem
bír, az nem is alkalmas arra, hogy maga tulajdon
tzéljai szerént munkálódjék. Egy okossággal, értelem-
mel, és szabad akarattal nem bíró valóság, ha állít is
elé valami tökéletes tárgyat, és ha látszik is tzélok
szerént munkálódni; de sem a' tzélt, mellyre töreke-
dik, nem maga tette - fel magának, sem a' törvényeket,
mellyek szerént azon tzélra munkálódik, nem maga
gondolja - ki; hanem csak egy olyan eszköznek lehet
tartani, melly által valamely okos, értelmes, és sza-
bad akarattal bíró valóság a' maga tzéljára munkáló-
dik. Az egész természet és az okatlan állatok, a' tökél-
letességnek törvényeit és formáit követik a' magok mun-
kálódásaikban; de azon törvényeket és formákat, mel-
lyek szerént munkálódnak, nem magok gondolták és
gondolják - ki, és nem magok szabták és szabták ma-
gok eleikbe. Még ezeknek is alkalmasakká kell tétel-

ni valaha arra, a' mit nagy szorgalmatossággal várnak, és a' miért keservesen fohászkodnak.

2) A' földi minden teremtmények között tsak az ember alkalmas arra, hogy a' tökéletességről, annak sokféle különböző formáiról és nemeiről magának gondolatokat 's képzeleteket formáljon, és a' kigondolt formák szerint munkálódván, valami tökéletes tárgyat elállítson. Az ember alkalmas mind arra, hogy a' sok gondolható és lehetséges tzélok között önként 's szabad akaratja szerint választhasson, mind pedig arra, hogy feltett tzélját maga tulajdon munkálódásai 's tselekedetei által elérni vagy akarja vagy pedig ne akarja; és ebben áll az ő egyéb teremtmények felett való emberi méltósága 's nemessége. Mind a' tzélnak választásában, mind pedig annak kivitelében tökéletesen szabad az ember; hanem, ha az egyszer magának elválasztott és feltett tzélt valósággal elis akarja érni, azon módoknak elkövetésére szükségesek, és a' mellyek nélkül azt el nem lehet érni, köteleztetik. Ennyiben már, és azon feltétel alatt, hogy a' maga tzélját el akarja érni, nem szabad az embernek azon módokat, eszközöket és tselekedeteket elmellőzni vagy elmulatni, mellyek a' tzélnak elérésére szükségesen megkívántatnak. De látni való itten is, hogy az embert tulajdon maga akaratja és okossága kötelezi, az az, maga az ember kötelezi magát; mert maga tette - fel a' tzélt magának, és maga akaratja elérni.

3) Hogy az emberi lélek tzélok szerint munkálódik, és hogy a' maga tzéljait az okosságnak különbözők' egységét, az az, tökéletességet kívánó törvényei és formái szerint igyekeznek elérni, leginkább megtet-

szik, mind a' hasznos, mind pedig a' szabad mesterségeknek és tudományoknak feltalálásában 's kimívelésében. Ezekben mutatta - ki magát az emberi elme. (ingenium, talentum, Genie.) A' Genieről és annak tulajdonságairól az ujjabb időkben némelly kérdések adták-éle magokat. A' mái tudósoknak magyarázatjuk szerint a' Genie egy olyan természeti tulajdonsága az emberi elmének, melly a' szép mesterségeknek törvényt szab. Leibnitz és Wolff helyheztették az elmésséget a' dolgok' hasonlatosságának könnyen és hamarsággal való feltalálásában. Már pedig a' szép mesterségeknek törvényt szabni, és a' dolgok között a' hasonlatosságot feltalálni nem egyebet térszen : hanem a' dolgokat egyeztetni, rendbe szedni, és azokat az okosságának különbözők egységét kívánó törvényei szerint elrendelni. Legjobb és legnagyobb Genienek mondhatjuk azért azt az emberi elmét és észet, melly akár a' hasznos akár pedig a' szabad mesterségekben és tudományokban a' tökéletességnek törvényeit és formáit, úgymint az egységet legjobban eltalálja. Phidiasz, Apellesz, Homer, Raphaél, és Mozárt mindnyájan Geniek voltak.

4) Különösnek látszó dolog az, hogy az emberi lélek szüntelen tökéletességre törekszik, és kell is törekednie, mint valamelly bizonyos tzelra; a' tökéletességet is azonban ismét úgy kell gondolnunk, mint az ember tzeljának elérésére szükséges módot és eszközt. Ezt a' homályosnak látszó dolgot így lehet megvilágosítani: az embernek mindenik elért tökéletessége eszköz és mód lészen egy feljebb való és nemesebb tökéletességnek mint tzelnak elérésére. Midőn azon tökéletességet, mellyre mint feltett tzeljára most törekszik

az ember eléri: akkor egy más tzel áll - elé, még pedig az előbbeninél nemesebb, mellyet ismét tsak ugyan tökéletesség által kell elérnie. És ezen egymást felváltó tzelokra, vagy is egyik tökéletességből és tökéletesség által, más felsőbbre való emelkedésében áll az emberi léleknek örök élete.

Minekutána mind az okosságnak legfelsőbb törvényeiről és principiumairól, mint a' philosophiának fundamentomáról, mind pedig az igasságról és tökéletességről, a' legszükségesebbeket előre botsátottam; ez úttal megállapodom, 's Olvasóimnak a' magányos elmélkedésre időt engedek. A' philosophiát, egy Németországi tudósnak szava szerént, olvasásból is ugyan, de leginkább magányos elmélkedés és gondolkozás által tanulja - meg az ember. Épen ezt lehet mondani minden egyéb tudományokra nézve is.

GRÓF TÖRÖK LAJOSHOZ.

1801.

Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperta.

VIRGIL.

Hatalmas Mesterének egy szava
 Miként hozá-ki a' puszta Semmiből
 Ezt a' temérdek Mindent, 's önmagát
 Az Érthetlent, a' megfoghatatlan
 Nagy Mestert fejtik leczkéid nekem.
 Oh! a' helyett hogy e' mélységeket
 Elöttem felnyitnád, kérlek, borítsd-el;
 'S kikapva e' szép világból, hol magamnak

Honn lenni látszom, és a' hol szemem
 Gyönyörködéseit' millió tárgyait,
 A' legvarázsbbr Setéttiszta-ban és
 Nem elvakító fénynél látni szokta,
 Ne kényszerits időn 's üren keresztül,
 Addig repülni, hol csak fény lakik.
 És a' holott én durva föld' fija
 A' fény miatt magamra nem találok.
 Ifjú koromnak boldog reggele olta
 Mind addig a' midőn havát az ősz
 Fejemre még nem kezdte hinteni,
 E' viszketeg gond kinzott engem is.
 Lángoltam látni 's megkapni a' Valót
 És mint menyasszonyt mellyemhez szoritni,
 'S új szebb jobb éltet élni hív kebleben.
 De ő futotta a' vakmerőt, 's az éj'
 Lidérczei között eltűne; nem haraggal,
 De mint ki később' hozzám vizsaterend, —
 Kétség 's elcsüggedés rohaut reám.
 Kérdeztem a' Természetet; siket volt;
 Kérdeztem Bölcsseinket: ők csevegtek
 'S bizonytalanbba tettek mint valék.
 Barátim vállat vontak 's hallgatának
 S arany korom használatlan' repült- el
 'S büntetve voltam kábaságimért.
 Többé nem űztem a' futót, 's magamba
 Vonulva azt kérdém a' mit tudhatok
 Es a' mit tudnom használ. 'S ő jutalmúl
 Megtért, 's így szólla: Láss! A' mit kerestél
 Nyulj- bé lelkedbe 's felleled — —

Szaiszban egy ifju — így beszélte nékem
 Egy Celta Bölcs, ki már Egyiptuszi
 Hosszú utazásiból honn érkezék;
 És a' mit ott, a' titkok' szent helyén,
 Őnéki látni engedtetett, keblembé
 Örülve öntötte-ki — panaszra költ

A' Hierophanta ellen, hogy reményeit
 Ravasz sikamlatokkal játszodozza,
 És a' Valót felfedni néki kés.
 Mim van ha mindenem nincs? kérdi az ifju;
 Van itt több és kevésbb? Hát a' Való
 Úgy summa, mint a' test' érzékinek
 Ál boldogságaik, mellyeket nagyobb
 'S kisebb mértékeikben birhatunk
 És még is birunk? Nem megoszthatatlan,
 Nem egy e' a' mit látni óhajtozom?
 Ám végy-ki egy hangot a' lant zengzetéből,
 Az ég' ívéből egy szint ám szakassz - ki,
 'S semmid marad, míg a' szép zengzet' és
 Szin' mindene egyyüvé nem szerkezik.

Ekként beszélvén egy szent Gömbölyeghez
 Jutának-el, hol egy beleplezett kép
 Oriási nagyságban tünt a' megijedt
 Ifjú' szemébe. — Szólj, kérdé, mi ez?
 Ez a' Való, mond a' Pap. — „A' Való?
 Hisz annak látásáért lángolóq,
 'S előttem épen ő lepleztetik!“

Perelj az Istenséggel érte; mond'
 A' Hierophanta. Nincs az a' halandó
 Ki fellebbentse e' leplet, míg magam
 Fel nem lebbentem. 'S a' ki ezt illetendi,
 A' szentet, a' tiltottat, mond az Isten - - -
 — „'S mit mond?“ — az a' Valót meg fogja látni.
 „Csudálatos! 's te még fel nem vetted?“
 — Én é? nem én soha! 's e' vizketeg
 Meg sem kísérte még. — „Nem értelek.
 Ha tőle nem több mint e' gyenge közfal,
 Rekeszt-el, úgy könnyű lesz - - - „ — És az Isten'
 Tilalma! mond rendítő hanggal a' Pap.
 E' gyenge fátyol nem nehéz karodnak,
 Fiam: lelkednek sokmázsányi suly.

Az ifju mely gendok közt tért haza,
 A' tudni-vágyás' szomja csendes álmát
 Szemeitől messze elüzi; kínosan
 Fetreng fekvésén, 's éjfélkor felugrik.
 Rezzent lépései vaktában viszik
 A' Gömbölyeghez. Megmászni a' kerítést
 Nem volt nehéz; 's egy bátor felszökellel
 A' kép' elébe teszi a' vakmerőt.

Itt áll immár, 's borzasztva fogja környül
 Az egyedülvalót az éltelen csend,
 Mellyet csak á' lépdellés' dobbanásai
 Szaggatnak-meg a' kripták' boltjaikban.
 A' kuppolának nyílánan keresztül
 Sápadt ezüstkék fényt lövell-le a' hold;
 'S rémitve, mint a' megjelent Istenség,
 Ragyoglik a' boltnak setéte közt
 A' szent alak, lenyúló fátyolában.

Bizonytalan lábakkal lép az ifju
 Közelbbre a' képhez, 's im szentségtörő
 Hezei a' fátyolt már illetni akarják.
 Hévség 's fagy járnak végig tetemeit,
 'S látatlan kar repíti-vissza. El innen,
 Boldogtalan! el innen! így kiált
 Mellyéből egy hiv szózat. Te fogod
 A' Legszentebbet megkisérteni? —
 Nem érti ő, nem hallja a' szózatot.
 „E' leplet (mond az Istenség) halandó
 Fel nem vetendi, míg azt én vonom-le.
 De nem vetette e mellé önn-maga:
 Ha ki ezt eltolja, meglátja a' Valót?
 Ám érjen a' mi akar, én eltolom,
 És meg fogom, sikolta, látni.“

Látni?

Ezt zúgja utána egy nyúlt Echo nevetve.

* Így szóll, 's lekapja a' leplet. — A' Papok
 Eldölve lették más nap' öt az Ízisz'
 Szent zsámolyánál. Bomlott sápadt arca
 Mély kinokat hagyott sejdíteni.
 Eltűnt az élet' vidámsága tőle,
 'S korán sir nyelte- el a' boldogtalant.

HAZINCZY FERENCZ.

N A G Y G Á B O R

BARÁTOMHOZ,

nagy tekintetű 's tudományú Prókátorhoz
 a' Tiszántúli Itélő Szék mellett. 1811.

Az a' rettentő tűz melly Debreczennek
 Öt nyolczadát vad lángja alá boritá,
 Földiglén égetett-le téged is.
 Ugy mondja a' Hir. 'S a' Hir ennél nagyobb
 'S hihetlenebbet is mond mind azoknak
 Kik lelkedet, mint én, nem ismerik.
 Hogy, jó férj és atya, a' dühösködő
 Lángból kikapván hitvesed' 's leányod',
 Olly nyugalomban nézted a' csapást
 Melly téged érdemessé tehete
 Helyt fogni a' Porticusz' Bölçsei között;
 Hogy Kézírásaid' gazdag Gyűjteményét
 'S rakott könyvtárodát prédára eresztvén,
 Eggy gondod az volt hogy Clienszeidnek
 Tartassanak-meg papirosaik.
 'S így megmaradtak e' rongyok, de ah!
 Hazánk' viszontagságainak tanúji,

Az a' való kincs, mellyért éltedet
 Méltóbban vethetéd koczkára, hamv lön,
 Hamv lön könyvtárod is, 's a' mit belé
 Didot, Bodoni 's Baskerville adának.
 Az Encyclopaedie Bayleddel, a'
 Természet' és való' nagy férjfiával,
 Filangiérival 's Montesquieuvel
 Raynallal 's azzal a' csufolkodóval
 Ki szüntelen' dult, békét predikálván,
 Együtt-lelek - fel itt a' vad halált
 Mellyre egy más Debreczen Servétet hányta.
 Puszták rezeidtől a' falak, 's szemed
 Nem fogja már csudálni Sócrateszt, *)
 A' feddtelent, és veszni még is készet,
 Davidnak szép remekjét; nem csudálja
 Bervienek tüjét a' két Nyillövőben,
 'S midőn Verbőczy megpihenni hagy,
 S felold a' lelket-öldöső dologból,
 Vernétnek bájos tengerszéleit
 A' hold' szelid fényében, nem találod,
 Nem már Tempéjit Claude-nak a' falon,
 'S illy veszteségek, ennyi kár után
 Te nem kesergesz? nem hallatsz panaszt?

Ha téged a' Hir másnak nem kiált
 Mint a' mit önn-magadban önn-magad lelsz,
 Ha nyugalmad tiszta nyugalom,
 Ha ment kevély nagyságtól, tettetéstől,
 Uralkodásra-lépett Ész' szava,
 'S diadal és erő 's nem gyengeség:
 Csudáalom bölcseséged' 's szánlak értte.

---

*) Sócratesznek halála, David által festve, 's Massard által metszve. — Chiron és Achillesz, Bervic' igen szép metszése. — Vernet nagy Mester a' vizi-darabokban, 's Claude Gelée, vagy közönségesen Lorrain, a' legtiszteltebb Tájfestő

Jaj annak a' ki így szenved, 's elvakítva
 Egy fennen-hangzó névtől, kínjait
 Pirúl enyhítő könnyekben kisírni!
 Azért adott a' legkegyesbb anya
 Mellyeinkbe szívet, hogy tompítsuk-el
 S öldössük édes szent érzéseit?
 Azért e' könnyet a' gyuladt szemeknek
 Hogy egy elposhadott Sophista előtt
 Ne merjen arczót 's keblet áztatgatni?
 Ah! a' midőn Természet 's Bölcseség,
 Két szent testvérek, meghasonlanak,
 Ki fog, ha józan, térni ennek feléhez,
 Midőn a' haramia, kit társainak
 Nem rettegett bukások eldühít,
 'S most még kegyetlenbb tettekre ingerel,
 'S bosszús örömmel sujtja a' védtelent
 'S fut, 's vérben úszva hágy a' gyáva gyilkos.
 Vagy a' midőn egy furfang, vett tanúkkal
 Törvénybe idéz, 's őseimnek birtokát,
 A' szint úgy gyilkos 's szint úgy gyáva, eleski,
 'S gazság 's erőszak engem bukni hagynak:
 Oh! akkor én is némán szenvedek;
 Tetszem magamnak a' kínban, 's nevelni
 Bántóm' diadalmát retteg büszke lelkem.
 Nem így midőn az ég' gerjedt haragja
 Lövelli rám nyilait, 's elveszi tölem
 Vissza a' mit adni nem tud. Akkor én
 Gyermeökké lészek, érzem a' csapást,
 'S hogy érzem, vallja kínos nyögdelésem.
 Fakadnak könnyeim, 's lángoló szememre
 Írt attól kérnek a' ki megcsapott,
 'S az irrá változtatja a' könnyeket
 'S a' lángoló seb orvasolva van.

Oh! hagyd Zenónak azt a' kérdedést
 Hogy néki nem fáj a' mi faj, hogy a' kin

Nem kin, 's a' veszteség nem veszteség.
 Barátodat ha szálni nem pirulsz,
 Miért pirulnál szálni tenn - magad' ?
 Elég meg nem csüggedni a' szenvedésben,
 Elég a' terhet gyáván nem viselni.
 Gyűjts újra 's kedved' ingerelje károd.
 De hogy ne érjen új veszély, keress
 Más lakhelyt, mellyre a' tűz' ádáz ura
 Még nem kiálta pusztító átkokat.
 Csak hogy, ha majd futsz, megtiltsd asszonyodnak,
 Hogy a' legszebb szemet vissza ne vesse,
 'S kövé ne váljon karjaid között.

KAZINCZY FERENCZ.

A' TISZTVÁLASZTÁS.

Ha én Ügyész lehetnék,
 Mindég az olly perekre,
 Függeszteném figyelmem'
 Mindég az olly ügyekben
 Ajánlanám segédem',
 Mellyekben a' leánykák'
 Nevek forog veszélyben.

Ha iskolát tanítnék,
 Mindég csak azt tanitnám,
 Hogy' kelljen a' leánykák'
 Szerelmeket hevíteni,
 'S hogy kelljen a' kegyelmet
 Körültök érdemelnék

Ha jó Poéta volnék
 Mindég csak a' leánykák'
 Hüségeket dicsérném,
 Mindég csak a' legények'
 Vadságokat puhitnám,

Ha Predikátor volnék
 Minden beszédeimből
 Ez volna a' tanútság:
 Hívek szeressük egymást.

Seborvos is lehetnék
 'S nem volna érdemetlen
 Szolgálatom, reménylem,
 Mert szüntelen szerelmes
 Lyánkákat orvosolnék,
 'S mindég szerelmet irnék
 Elébe a' betegnek.

Még Ötvös is lehetnék,
 'S mindég gyűrűt csinálnék,
 Ha erre volna kedvem.
 Minden leánynak egypárt,
 Minden legénynek egypárt,
 Hogy hirtelen' megessék
 Minden dolog közöttök
 Midőn jegyet cserélnek.

Szolgálatot tehetnék
 Mind ennyi hivatalban.
 De minthogy egyre érek
 Válasszatok leánykák,
 Mi légyek, 's mit csináljak
 Hogy hasznomat vegyétek.

UNGVÁR-NÉMETI TÓTH LÁSZLÓ.

SZÁSZ JÓZSEF EMLÉKE, 'S HÁTRA-MARADOTT VERSEL.

Ilenczfalvi Szász József, fija egy becsületes Reformatus Papnak, Dextrád - Széplakon született Kolos - Vármegyében Jun. 1-sőjén 1782. Atyja, később Pókába, Torda - Várm. menvén, tanulását a' gyermek ott kezdte. Tíz esztendőskorában a' M. Vásárhelyi Kollégiomba vitetett, hol iskolái végzéséig tanult. Szelíd magaviselete, eleven elméje, szorgalmatossága által Professorainak szeretetét megnyervén, bizonyos Fundációkból segített. Prof. Antal János ajánlására, Erdélyi Cancellarius, Gróf Teleki Samuel Ó Exclja, Bibliothékájának Felvigyázójává tette, 1802, 's felekküdtetett. E' mellett a' Kollégiomban, mint Deák, Logikát tanított. A' Gróf megegyezéséből, 's annak különös pénzbeli segedelmével, 1807-ben, Oktober 22-dikén, Bécsbe ment - fel, hogy tanulását, tapasztalásait bővítse, 's ott 1808-nak tavaszáig, tanult. Akkor, Prágán, Drezdán, Lipszián keresztül Jénábá ment, hol magát a' Bibliothekariusi hivatalra készítette, 's a' Literaturák történeteit, Botanikát, Mineralogiát, mellyek tőle leginkább megkívántattak, szorgalmasan tanulta. 1810-ben, tavasszal Regenszburg felé, visszajött, 's Oktober 14-dikén, a' Bibliothéka gondviselését egészen átvette.

1811-ben, Dec. ismerkedém - meg vele, mikor a' közhaszon vételre felállított gazdag Bibliothékának nézé-

sére mentem. Tudományokhoz égő szeretete, meleg ohajtása Nemzete élémenetelének, tiszta ártatlan lelke, jószívűsége, 's az a' lekötelező szolgálatra készség melly benne volt, becsülőjévé tevé. Majd nem sokára az ismeretlenség szavait a' barátságának könnyen jövő, megnyúgott kifejezéseiváltották - fel közöttünk.

Kiválasztott tudományait itten is szorgalmasan folytatta, 's feltétele volt, hogy Nemzetének dolgozással is, szolgáljon.

1812-nek Juniusában látogatására készülék, 's utamban halála hírére kelle hallanom! Kiejtém a' könnyet, a' Hazának élni akaró férjfiúnak elhunyasán, melly a' nevezett esztendőben, Majus 29-dikén, száraz betegsége miatt történt, életének 30-dik esztendejében. Eltemtetése méltán nehezen eshetett mind azoknak, kik a' szeretetre - méltót ismérték.

Utolsó elválásunkkor mutatta verseit. Tetszetek ezek természetes folyamatjokért. Látszott, jobban értette a' Poézis mivoltát, mint azok, kik annak nagyságát egymásra halmozott czifra kifejezésekben, dagadt 's messzéről hozott trópusokban lenni gondolják, 's úgy írnak, hogy verseikből tiszta értelmet kihozni nem lehet. Ez pedig minden munkálódásnak fő 's egyedül egy czélja, hody abban tiszta értelem legyen.

De, tónusát nézve dalainak, mellyekben ártatlan egyszerűség vonsz egy kedves elmosolyodásra, ő nem is veszhette - el magát a' fenn említett hibákban, mert lelke naívsággal adta ki szívének érzéseit. A' kinek pedig a' természet naívságot ada, annak az önkényen jó, úgy hogy maga nem is tudja, nem is igyekezik az-

zal szállani, hanem csak az lepettetik meg általa, a' ki hallja vagy olvassa.

Hamarább el lehet téveszteni az igaz útat a' Poezisnek azon nemében, melly nagyobb, mélyebb indúlatot érzést fest. Ha itt a' Költő tisztán nem látja tárgyát, kész igaznak venni a' kényszerítettet, valónak a' hamisat. Valóságos Költő az ilyen nemben is csak a' z kinek ez olly könnyen, természetesen jó, mint a' naív kifejezés 's valóságos Költő az, a' kinek a' természet diktál.

Versciből, néhányakat Prof. Tompa János, néhányakat Prof. Hegedüs Samuel küldé kezemhez, kéresemre, mellyekről még ezt tesszük - ide:

Az illy nemű versekhez különös poétai talentum kívántatik, 's a' temperamentumnak épen olly szelíd kedves gyermeki - játszisága, millyen ő benne volt. Nyájasan mosolygó, 's a' világ forgásától el nem fogódott leányka, az illyen dalok Múzsája, mellynek arczán a' tavasznak legszebb rózsájanyílik, 's tisztaságában vagyon még érzésének. Nem érti ha neki valami rosszul magyaráztathatik - é, kedves egyenességgel ejti ki ajaka, a' mi szívéen van, 's mi, látván benne a' tiszta természetnek gráziáját, szelíd érzéssel mosolyodunk - el az ártatlan leány' szavait.

Vagynak írásai között néhány filozofiai darabok is, mellyek közül a' *falusi életet* fel is vevők. Ezeket úgy látszik akkor írta, mikor a' Poéta szünni kezd már, csupán érező lenni, hanem erőre kapkodó lelke a' szív' ömléseit maga alá hajtogatja, vagy azokkal párosul. Tovább kell vala neki élni, hogy ezeket egész erejébe lépve

lépve, maga tisztitgathatta volna ki. Nyomosabb általnézéseket maga is kívánta, — Dalai, itt következnek;

I.

Látám a' Maros berkei között,
 Apollónak szavára,
 Midőn koszorút, Hlió, kötözött
 Egy Poéta számára.
 Nagyra-vágyással lelkem eltele
 Kérem adna trombitát
 Nekem, hogy én is hirdetném veie
 A' nagy Vitézek' dolgát.
 Nevetve mond, az ott játszadozó
 Amornak, adj egy olyan
 Tilinkát, mint ő, e' bolondozó
 Ifjunak hogy sipoljon.
 A' pajkos gyermek, egy fűz hajából
 Készült sipot hozzám hoz,
 'S azzal a' Múza böles tanácsából
 Engem megajándékoz.
 Lássátok, Bölcsék! mért itélnétek
 Balúl hát meg engemet?
 Illy sippal, ti sem énekelnétek
 Egyebet, csak Szerelmet.

II.

Kis Istene éltémnek
 * Játszi Szerelem!
 Te vagy ura szívemnek
 Tied kebelem
 Győzödelmi szekered
 Lám én követem

Ne lödd rám új fegyvered
 Hagyd-meg életem,
 Nem tudják a' szerelmet
 Még elég sokan,
 Dicsőbb új győzdelmet
 Venni azokon,
 Nézzed millyen szabadon
 Játszadzaik még
 Lilla 's nevet rabodon
 A' ki értte ég.
 Nézzd a' büszke leánykát
 Kedvére mint él,
 Istenséged hatalmát!
 Nem hiszi, 's nem fél.
 Szebb ő mint a' hajnali
 Harmattal hintett
 Rózsa, ah melly angyali
 Kedves tekintet!
 Melly dicsőségre vál
 Ollyan szép Rabod!
 Oh, hogy én rajtam nem áll,
 Nem volna szabad!

III.

Az én Lillam mint a' tói
 Réczepipe, olyan vad,
 Nem voltak még csábitóji
 Szive tiszta és szabad
 Sikamló mint a' zúgónak
 Hövén játszó halfú,
 Melly a' legsürübb hálónak
 Lyukain is általbú,
 Ollyan ő, mint a' májusi
 Rózsabimbó kebele,

A' mellyet a' szép Cziprusi
 Istenaszony nevele.
 De, hogy olly szép, elég nagy kár
 Mivel ollyan csintalan,
 Oh, csak lenne szelidebb már,
 Ne szeretnék hasztalan.

IV.

Proteus ám változzék
 Majommá, fává, kövé,
 Hogy minden csudálkozzék.
 Legyen ez' erő övé,
 Én inkább kedvelleném *)
 Aranyos tükör lenni
 Úgy Lillát reményleném
 Gyakran rám tekinteni
 Tiszta vízzé kívánnék
 Változni regvelenként,
 Ajkára csókot adnék
 Reá folyván cseppenként.
 Hogy nyakát ölelhetném
 Szép mejjén mulatozva,
 Drága gyönggyé szeretném
 Lenni általváltozva,

V.

Te csevegő kis madár,
 Mondd, mivel büntesselek
 Hogy szájad mind addig jár
 Mig álmamból felkelek,

---

*) Erdélyben így mondják. Így kellene: kedvellenék,
 vagy szeretnék lenni, nem szeretném lenni.

Ha elfoglak tégedet
 Elvágjam e' nyakadat?
 Vagy kimetszvéen nyelvvedet
 Megnémitsam torkodat;
 Még csak alig hajnallott
 'S te már nem csak hogy felkelsz,
 Hanem ablakom alatt
 Szüntelen ficserikelsz.
 Az én boldog álmomat
 Ki hajhászod szememből,
 'S elragadod Lillámat
 Edesgető ölemből.

VI.

Kupidó egyszer mene
 Méz lopni 's az esztelen
 Midön marokkal venne
 Hogy lenne - meg hirtelen.
 Egy méh megfuláncolja
 Véletlen, ujjacskáját.
 Fáj, helyét sem találja,
 Felkeresi Mamáját.
 Néki sirva mutatja
 Ujjának dagadását,
 Reszket alig állhatja
 A' kis méhnek marását.
 Vénus ötet nevette
 'S ekként szóllott hozzája:
 Csak egy kis méh sértette
 'S már hogy' fáj ujjacskája.
 Hát a' kiknek kebleket
 Nyila keresztül járja,
 Mit gondol, hogy sziveket
 Millyen kin közé zárja.

VII.

Ha Lilla, holnap jökor
 Eljö, hogy rózsát szedjen
 Rolad kedves kis bokor,
 Mellyet keblébe tegyen,
 Ártatlan töviseddel
 Sértsed-meg gyenge bőrét,
 'S ha haragszik, szenvedd-el
 Én is szenvedem törét.
 Mondjad-meg, én kértelek,
 Adjad néki tudtára,
 Hogy békéljen-meg velek
 Kiknek él fájdmára,

VIII.

Várj-meg, várj-meg te kis madár
 Hogy elfogjalak,
 Ne félj semmit, nem ér baj 's kár
 Meg, nem fojtalak,
 Hanem inkább adlak téged'
 A' szép Lillának,
 Melly jól leszen dolgod néked
 Ott, nem kinoznak.
 Az ő kedves kis kezéből
 Vészed ételed,
 Itat hőszin tenyeréből
 'S játszodik veled.
 Gyenge ujját megcsipkeded
 Csintalankodva,
 'S ő mejjéhez szorit téged
 Gyakran sohajtva.
 Szép aranyos kaliczkában
 Leszen lakhelyed.

De, te gyakran ablakában
 Ezt énekeljed:
 Melly kedves a' szép Lillánál
 Még a' fogság is!
 Unalmasabb volna másnál
 A' szabadság is.
 Nyájaskodó tekintete
 Örökös tavasz,
 Az ő szive, szeretete
 Nem lehet ravasz.

IX.

Jere, Lilla, hogy szívemhez
 Hapcsoljanak karjaim,
 Hogy kössenek szerelmemhez
 Édesgető csókjaim.
 Elfelejtve minden bűjät
 A' boldogült szerelem
 Falun köti koszorúját
 Jere hát oda velem,
 Az ibolyák, a' rózsák is
 Édesb szagot lehellnek
 Falun, a' kis pacsirták is
 Kedvesbben énekelnek.
 Szebb sugárral süt a' reggel,
 Feljöve a' hegyeken,
 Tisztább harmat-gyöngy sereggel
 Játszodik a' völgyeken,
 Gyümölcsfájim virágoznak
 Szántó földim termenek
 És, valamit ezek hoznak,
 Tiéd lesznek mindenek.

X.

Bárcsak Tyrus lakóját

A' hab nyelte volna el,

Vagy kalmári hajóját

Tördelte volna széllyel!

Inkább innánk kancsókból

Fény nélkül parasztosan,

Vagy a' hójagosokból,

'S nem pohárból urasan.

Inkább lenne lantorna

Kinek kinek ablaka,

Csak elébb szegett volna

Annak átkozott nyaka,

A' ki azt feltalálta

Mint készítse hutáját

A' mig meg nem csinálta

A' legelső tábláját.

Lilla, hányszor meglátja

Magát, csinos tükrében

Mingyárt nagyobbra tartja,

'S hozzám beszéll büszkébben.

XI.

Azt mondják, kogy mindennek

Nevet, még Ádám adott,

A' kiről a' vétkeknek

Súlya reánk maradt.

Hibázott, sok úgy ítél

Hogy az almát megetté

Mert attól fogva van tél

Hogy Édent elvesztette.

Azolta nevekedik

A' bogács a' mezőken,

Azolta gyepesedik
 A' perje a' földeken.
 De, hogy nem jól nevezett
 Sokat, azt tartom, vele
 Tiz akkorát vétkezett
 Mint száz alma étele.
 A' mosolygó szemeket,
 A' hősziq homlokokat,
 A' patyolat kezeket,
 A' kláris ajakokat,
 A' karcsú termeteket,
 A' rózsaszín orcákat,
 Eejér gyenge mejjeket,
 Serény kisdéd lábakat,
 Mellyek nékem tetszenek
 Olly erősen Lillában,
 Ha rútnek, vagy nem szépnek
 Mondta volna, Évában
 Lilla nem kevélykedne *)
 Nem vetné-meg szívemet
 És keblem nem epedne
 Ha érez is szerelmet,

XII.

Drága kedves leányka!
 Eddig Anyád vár,
 Nézzd borúl az éjszaka
 Siess haza már.
 Nyolczat ütött az óra
 Elhaladt a' nap,

---

*) Kevélykednék, kell, nem kevélykedne.

Kész otthon a' vacsora
 Sétalhatsz holnap
 A' szerelem pajkosabb
 Mikor setét van,
 Kedves itt, de hasznosabb
 Lesz még is otthonn
 Gyakran kísértetet lát
 A' ki későn jár,
 'S köbe üti a' lábát,
 Siess haza már.

XIII.

Mihelyt eljött a' bimbózó
 Tavasz meleg szelekkel
 Kertem' hinté 'balzsamozó
 Ezerféle füvekkel,
 Béboritá virágokkal
 Termő fájim' galyait
 'S héterité pázsintokkal
 Arnyékozott aljait,
 Eljött Vénus kis fiával
 Bokrétaikat kötözött,
 'S itt enyelgett Klórisával,
 Zefir a' rózsák között.
 Itt mulattak a' Grátziák
 A' Gyönyörűségekkel
 És magokat felczifrázák
 Engem nefelejtsekkkel.
 Ha magányos lételemben
 Az únalom busított
 Sétálgattam kis kertemben,
 És az öröm ujitott.
 Vagy csevegő madárkákat
 Andalogva hallgattam,

Vagy a' himbós violákat
 Vigadozva szaggattam,
 De már régen, csak hijában
 Napot esttig vizsgálom
 Kertem' hives árnyékában
 Egyiket sem találok.
 Mind Lillához költöztenek
 Hertem' hagyták pusztában,
 Nála több szépet leltének
 Mint virágim sorában
 Olyan ő mint a' hajnalnak
 Asszonya, vagy Cythere
 Vagy a' rózsák, mellyek nyilnak
 A' tavasznak díszére.
 Szép pipacsok biboroznak
 Kedves kicsiny ajakán,
 Liliomok virágoznak
 Gyenge mejjén és nyakán.
 Gráziák 's a' Gyönyörűség —
 'S Venusz ott kell keresnem,
 Megtalálom őket ott még,
 Csak félek, hogy Amort, nem.

EGY LEÁNYKA DALA.

Tegnap előtt egy legénykét láttam az utzán,
 Piros rózsá virágozott feje orczáján,
 Térne-bé egy szóra, kértem
 De nem hallotta,
 Egy pár csókot is ígértem
 Azt is elhagyta.

Violából és rózsából össze-köttöttem
 Egy bokrétát 's ablakomból alá vetettem
     Csak megnézte és elfordult
     Ügyhe se vette,
 Szememből a' köny kicsordult
     Hogy megvetette.

A' viola és a' rózsza ott maradtanak,
 A' forró nap délhevétől elszáradtanak,
     Elsétált a' büszke legény
     Kényes lépéssel
 Sarkantyúján játszván a' fény
     Tündökléssel.

Megátkoztam a' köszivet bús haragomban,
 De csak szóval, jót kívánván még is magamban
     Ámor átkom' meghallotta
     'S mint a' violát
 A' hev dél, elhervasztotta
     Rózsás orcáját.

Te, ne vesd-meg kedves Elek, tiszta szívemet,
 Megbosszúlja Amor hidd-el szenvedésimet.

Két bokrétát készítettem
 A' te számodra,
 'S négy csókot ad szeretetem
 Szép ajakodra.

A' FALUSI ÉLET.

Inkább kis kunyhómban lakom nyugodalmas lélekkel *)
 Mint félelem között éljek pompás elegekkel.

---

*) Bárcsak, ezen harmoniatlan hosszú rendű versekben,
 poetájink írni megszűnének.

Egy kunyhócska csendesb szállas mint a' magas palota;
 Fedezöm nem czifra selyem, de jól nyugszom alatta,
 Mindenféle sok lárma távozzék az életnek,
 'S hiü fények, a' mellyeket sokan mindég kergetnek.
 Se a' tisztség, se gazdagság meg nem nyugtatnak minket,
 Ha a' kevély nagyra-vágyás kinozza kebleinket.
 Az arany, vagy a' főrangtól nem születik boldogság,
 Sokszor mind kettő pompás kin, vagy csak ragyogó fogság.
 Ha a' reggel felemeli harmattal rakott fejét
 'S méltósággal általfutja Ceres' termő mezejét,
 A' falunak lakóival együtt jökor felkelek,
 Eltöltöm az egész napot a' zöld mezőken velek,
 Járom alatt nyögő marhám' lassanként hajtogatom,
 És az élet-termő földet barázdákra forgatom,
 A' pacsirta a' felkőkig emelkedik felettem,
 Tavaszi ujjult örömet csevegdegél érettem.
 Este csendes hajlékomhoz megyek nyugodalomra,
 'S vacsorára tejet, turót teszek kis asztalomra,
 Itt érzem én boldogságom az Égnek hálát adva,
 Mert tudom hogy nem kerestem étkem' alacsonykodva.

AZ ELMÉSSÉG ÉS TUDOMÁNY.

ALLEGORIA.

— — — *Ego nec studium sine divite vena
 Nec rude quid possit ingenium: alterius sic
 Altera poscit opem res, et conjurat amice.*

Horat. de arte poet. v. 409.

Az Elmésség és Tudomány Apollónak különböző a-nyáktólszármazott gyermeki voltak. Az Elmésség Eu-

phrosyne fija lévén, eleven természetű, jó kedvű volt, mint az anyja. A' Tudomány, Anyjától Uraniától komoly természetet 's szemérmertességet nyert örökségül. Mind ketten szerencsétlen körülállások közt nevedtek - fel, minthogy anyjaik szüntelen háborgás és irigykedésben éltek. Nem mulattak - el ezek semmit, a' mi által gyermekeikben az egymás ellen való gyűlölséget táplálhatták. Elis érték czéljokat, jóllehet Apollo, előre - látván az Anyák vissza-vonása' következéseit, a' gonosz' meggátlására mind a' két gyermekkel egyenlő mértékben éreztette atyai szeretetét. De, a' kölcsönös gyűlölség, mellyet ezek az anyai téjjel beszoptak, nem sokára kimutatta magát, 's napról napra hevesebb lett. Alig értek - el több-Istenségekhez szabad bemenetel' idejét, már is az Elmésség, azzal múlatta Venust, az öltöző - asztalnál, hogy a' Tudománynak mértékre vett járását csúfolta, 's a' Tudomány, gúnyolva emlegette Minerva előtt, az Elmésség' gyermeki enyelgését szélességét és tudatlanságát.

Az ellenséges indulat hova tovább jobban megrögzött benne, mivel anyjaiktól szünetlen ösztönöztettek. Mind ketten vágytak Jupiter asztalánál az Istenek vendégségeiben részt venni, nem annyira dicsőség-kívánásból, mint azért, hogy egymás tekintetét kisebbíthetnék.

Feltetszett végre a' nap, mellyen mind ketten szokott czerimóniákkal az Istenek számára béavattattak. Azon szempillantástól fogva, mellyben a' Hébe által nekik nyujtott nektárt megkóstolták, elvesztette az Egyesség, Jupiter asztalánál, tekintetét. A' megtiszteltetés még vakmerőbbé tette a' két ellenséges Isteneket, 's u-

gyan azért olly foganatosan vitálkodtak egymással, hogy egyiket sem lehetett, se egészen nyertesnek, se egészen meggyőzetettnek tartani.

Nevezetes környülállás volt az, hogy a' vitálkodás kezdetében mindenkor ez elmésség nyert's az első megtámadáskor az egész társaságot kaczagásra fakasztotta. A' Tudomány ellenben mindég, akkorra halasztotta győzedelmét, midőn a' tapsolás lecsendesedett's a' nagy nevetésből, jó kedvből származó lankadság, nagyobb figyelmet ígért. Akkor kezdette magát védelmezni's ha illyenkor ellenkezőjének állításait megvizsgálta, vagy ügyének helytelenségét megmutatta, rendszerint szégyenben hagyta az Elmésséget. A' társaság kicsinyenként vissza vette elébbeni halvélekedését,'s a' Tudomány iránt belső tiszteletnek érzésével oszlott el, az Elmésséghez pedig nyájas udvariságot mutatott.

Valahányszor közönséges helyen megjelentek, mindenkor ellenkeztek magok viseletekben. Az Elmésség bátor, vakmerő, a' Tudomány gondolkodó's tartózkodó volt. Az Elmésséget minduntalan botlásokkal lehetett vádolni, a' Tudomány semmitől sem őrizte magát úgy, mint a' botlástól. Az Elmésség, minekelőtte a' dolgot megértette volna, minden gondolkodás nélkül felelt, attól hogy a' dologban való jártassága kétségbe hozhatnék; a' Tudomány ollyankor is késedelmezett, midőn senki nehézséget nem látott, attól tartván, hogy valamely neki ártható hamis okoskodás lehetne elrejtve. Az Elmésség igen hirtelen természetü lévén, azonnal félben szakasztotta a' beszédet, mihelyt elkezdődött, a' Tudomány sok különböztetésével unalmat okozott, gyakran azt a' mit senki se tagadott; sok okok-

kal megbizonyítván, értekezését szükségtelen hosszúvá tette. Az Elmésség kívánván azt, hogy csudálják, olyan dolgokat hozott-elé, mellyekről soha nem gondolkodott, 's ez gyakran szerencsésebb foganattal ment véghez, mint reménylhette: a' Tudomány minden új gondolatot, vélekedést félre-vetett, attól félvén, hogy azoknak olyan következései lehetnének, mellyek őtet megakaszthatnák 's gyakran ezen felesleg való vigyázás miatt nem győzhetett.

Mind ketten olyan balvélekedéseket tápláltak, mellyek a' tökéletes győzedelmet gátolták. Az Elmésség az újat, a' Tudomány a' régit szerette - meg. Az Elmésség előtt minden igaznak látszott, a' mi új volt, a' Tudomány pedig, a' mit a' régiség ajánlott, mindent tisztelt. Az Elmésség keveset gondolt a' meggyőzéssel, de a' kiket meg nem győzhetett is, mindenkor gyönyörködtette; a' Tudomány olly mesterségesen összefonta állításait, hogy még akkor is csudálni kellett mesterségét, midőn vesztett.

Gyakorta megtörtént, hogy mind a' ketten megtagadták természeteket, 's egyik a' másik fegyverét akarta forgatni. Az Elmésség néha okoskodni kezdett, a' Tudomány csufolódni, de ilyenkor mindég szerencsétlenek voltak 's magoknak ártottak.

Idővel egész felekezeteket formáltak, 's mindenik részére nevezetes Istenségek állottak. Az Elmésségnek a' nyájas Venus fogta pártját, a' Mosolygásokkal és Kellemeikkel együtt. A' Tudomány Minerva előtt nyert kedvességet, ritkán ment ki palotájából úgy hogy a' Mértékletesség, Vitézség, Munka 's más virtusok ne kísérték volna. Az Elmésség buja szerelemben élt a' Gonosz-

sággal, 's azzal egy fíjat nemzett, kinek Gúnyolás volt neve. Ez, szüntelen vele jára, 's egy olly nyilakkal te-le lévő tegzet viselt, mellyeknek sebjeit semmi mester-ség sem gyógyíthatta - meg. Ezen nyilakat gyakorta a' tudományra lőtte, midőn ez nehéz dolgok vizsgálásá-ban foglalatoskodott. Minerva, ezt látván segítségül küldötte a' Kritikát, melly a' nyilakat vagy eltörte, vagy más felé intézte, vagy az Elmésségre magára vis-szalötte.

Végre megharagudott Jupiter hogy az Olympus bé-kességét szüntelen háborgatták, 's elvégzé magában a' földre való számkivetéseket. Lejöttek, de a' halandók között is folytatták pereket, 's mind kettő talált köve-tőket. Az Elmésség vidámságával az ifjak szívét nyer-te-meg, a' Tudomány az öregeket tette barátjaivá ko-moly és sanyarú természetével. Nem sokára meg is lát-szott, melly nagy felekezetre tettek szert. Az Elmésség számára Játékszínek állítottak, hogy magát azokban mutogathassa, a' tudománynak az iskolák adattak meg annyi paloták gyanánt. Mindenik felekezet azon volt, hogy mennél nagyobb pompát űzzön 's magának, men-nél nagyobb tekintetet szerezzen.

Voltak azonban ollyanok is, kik se az Elmésségnek se a' Tudománynak részére nem állottak, 's ezt a' fele-kezetet különösen Plutusznak, a' gazdagság Istenének szolgálói formálták. Ezeknél igen ritkán történt - meg, hogy az Elmésség minden nyájasságaival is egy kis mo-solygást vagy a' Tudomány minden ékesenszóllásával egy kis figyelmet nyerhetett volna. Köz megvettetése-kért boszszút akarván állani mind ketten szövetségre léptek, 's hadat indítottak a' Plutusz szolgálói ellen. De

seregeik, mellyekkel kikeltek gyakran hűségtelenek lettek, parancsolatjaikat félre-tették, 's külsőképen 's a' világ láttára a' Gazdagoknak hízelkedtek, ha szintén szívekben azokat megvetették is. 'S midőn az ilyen árulók és hitetlenek Plutusz kedvét megnyerték, többnyire kevélyen néztek azokra, míg az Elmésségnek és Tudománynak szolgálatjában voltak.

Ezen hívtelenségen felette megilletődvén, mindketten csak nem egyszerre könyörögtek Jupiternek, hogy vegye őket vissza hazájokba. Jupiter meghallgatta kéréseket, 's a' nyert engedelem szerént útnak indultak. Először az Elmésség emelkedett-fel szárnyaival, de mint hogy nem tudott messze látni, elbódult az ég és föld között lévő véghetetlen térségben. Utána a' Tudomány kezdett repülni. Ez ugyan tudta az útat, de nem lévén a' repülésre tehetsége, felette lassan repült. Utóbb többszöri próbák után mindketten leestek a' földre, 's ezen közös szerencsétlenségből általlátták melly igen szükséges legyen egyesülniek. Összeölelkeztek tehát 's úgy kezdték - el újra repüléseket. Az Elmésség erőt adott a' Tudománynak a' repülésre, a' Tudomány értelme pedig útmutatóul szolgált az Elmésségnek. Nem sokára felértek Jupiter trónusához, 's attól fogva tartós egyességben kezdték élni. A' Tudomány, ösztönözve az Elmésségtől társalkodni kezdett a' Grátziákkal, az Elmésség pedig a' Tudomány javaslásából, a' Virtusok szolgálatjába lépett. E' meglévén, minden Istenek előtt kedvet találtak 's nem volt egy vendégség is Olympusban, mellyen jelen nem lettek volna. Végre Jupiter parancsolatjára házasságra léptek egymással, 's ezen

összeparosulásból származtak minden csudálásra's tiszteletre méltó szép Mesterségek és hasznos Ismértek.

Ford. Kis János.
Superint.

A' SZÉP SZEMEK.

Szép Szemek! ne nézzetek,
Ti szivem' fellobbantjátok
Nyugalmam elraboljátok
Elvész minden szabadságom
Fut tőlem az édes álmom
És ez mind csak érttetek.
Szép Szemek! ne nézzetek.

— Y.

A' MAGYAR VERSELÉSNEK NÉGY NEMEIRŐL.

A' magyar Poézis négy különböző nemeit ismeri a' Verselésnek:

Első az, midőn a' négy, vagy *Bessenyei György* olta már csak két sorok utolsó két syllabájikban egyenlő hangzás (*rím*, németül *Reim*, görögül *homocioteleuton*) kerestetik, a' nélkül hogy a' Versíró a' láboknak hosszú vagy rövid voltára ügyeljen. Ha a' sor tizenkét lábból áll, úgy ezen felül arra is vagon gond, hogy a' szó a' hatodik syllabán mindég megakadjon, és a' sort két hasonló hosszúságú részre ossza. — Könnyebb ne-

me a' Verselésnek nincs; 's látni, hogy valamely így írt költeménynek csak egy sora hozatik - elő, nem tekintvén a' szóknak poétai öszvefűzéseket, egyedül a' caesúra támaszthat gyanút, hogy az előhozott mondás talán ugyan vers akar lenni. De minekutána Horvát-oroszági Bán *Gróf Zrínyi Miklós*, és őutána *Gyöngyösi István*, a' most elmúlt századnak utolsó negyedében pedig *Faludi Ferencz*, *Bessenyei György* és *Barcsay Ábrahám*, a' Paulínus *Ányos Pál*, Generalis és Abauji Fő-Ispán *Báró Orczy Lőrincz*, *Gróf Ráday Gedeon* az Id. (szül. 1713. Octob. 1 jén, mh. 1792. Aug. 6-dikán) és testvérétől született unokája *Gróf Teleki József*, Koronaőr 's Ugocsai Fő-Ispán és már az előtt Királyi Fő-Igazgatója a' Pécsi Kerületbeli Oskoláknak (szül. 1742. Aug. 1-sőjén, mh. 1796. Sept. 1-jén.) későbbben osztán *Virág Benedek* Székes-Fejérvári Professzor, és még ma is három elhalhatatlan dísze a' magyar Helikonnak, *Kis János*, a' Dunán túl lévő Evang. Superintendense Sopronyban, a' Himfy neve alá rejtezett *Kisfaludy Sándor*, Sümegen, Szala. Vármegyében, és *Berzsenyi Dániel*, Niklán Somogyban, versificatióknak e' nemét nem tartották érdemetlennek, hogy rajta örökké-élendő költeményeket költsenek: minekutána látjuk, hogy nyelvünk a' rímekben felette szegény — százszorta szegényebb mint a' német, 's ezerszerte, mint a' fránzia és olasz — véghetetlenül finnyásoknak kellene lennünk ha ennek zengésében gyönyörűséget nem találánk; noha *Virág* tiszteletet érdemel, hogy a' *Classicusok* péltájára tért, 's nem csak fennrepülő Ódájit, hanem még azon énekeit is, mellyek felől azt hittük volna, hogy csak rímes versekben dallathatnak, görög és római mó-

duszokon dallotta, mint a' nagy Klopstock a' magáéit. Ezen négy húrú lant egygyűjű hangzása azon időkre emlékeztethet bennünket, midőn a' Lacedaemon Ephoruszai leszedették a' Jóniai Timótheusz' citharájáról az új példával szaporított négy húrú, 's azt parancsolták neki, hogy továbbá is csak hét húrú pengessen. *)

Gvalterus Mápesen kívül (kinek deák versei, *Mihi est propositum in taberna mori, Large vinum fundere sitientis ori, Vt dicant cum venerint angelorum chori: Deus sit propitius huic potatori!* ismeretesek vol-

*) Versezetünknek e' nemét a' Napkeletiektől vevénk, Bartholomaeus Georgieuz-nek a' Törökök' életek módjáról, 's szokásaikról írt munkájában (Wittemberga, 1560' czet lelem:

„Carmina ab ipsis Bethler dicta;

„Birechen bes on eiledum derdumi;

„Jaradandam istemescem iardumi:

„Terch eiledum zahmanumi gurdumi:

„Ne ileim? jenjemezum glunglumi!

„Sunt enim carmina amatoria, Deae, ipsorum lingua As-
„siah vocatae, id est Deae amoris, quorum interpretatio
„haec est de verbo ad verbum:

„Birechen id est: ex una, — bes, quinque; — on-
„decem, eiledum, feci; derdumi tribulatione mea:

„Jaradandam, a Creatore; — istemescem, post-
„stulavi; iardumi, auxilium.

Terch eiledum, neglexi; — zahmanumi, pa-
triae meae; — gurdumi, visitationem.

„Ne, quid; — ileim faciam; — jenjemezum, non
possum vincere; — glunglumi, mentem meam.

Derdumi, iardumi, gurdumi glunglumi —
mind meg' annyi rotyogni, potyogni 's a' t. Hellasznak
szép népe, a' te füled nem talált ebben semmi csiklandó ked-
vességet! Mennyivel vagyunk hátrább náladnál annak érzésé-
ben a' mi szép és nemes!

nának Orpheuszomból, ha a' nyomtató az éneket megbocsáthatatlan oktalansággal nem rakta volna - ki) nem ismerek az élő nemzetek poetáji között senkit, az egy Lavateren kívül, a' ki ezt a' duda módra zengő tetrachordont pengetni nem szégyelte volna; 's örvendhetünk, hogy *Bessenyei György* a' Francziákat követvén négy *glunglumi* helyett csak kettővel élt, verseiben. Őutána írta a' tetrastichonok helyett a' distichonokat a' két *Gróf Teleki, Ádám*, a' Czid fordítója (Kir. Commissarius a' Kolosvári Districtusban 2-dik József alatt; szül. 1740; mh. 1792) és *József, Horváth Ádám Péczeli*, 's a' köz kedvességet nyert *Csokonai*, 's mások, kiknek nevek légió, *Édes Gergelyig* 's *Mátyási Józsefig*, hímek és nők egyetemben.

Második neme az, meilylet a' Görögök után a' Rómaiaktól vettünk. Első példát erre *Erdösi* (Sylvester) *János* mutatott. Verseit láthatd Új-Szigeten 1541-ben kijött Új-Testamentomának elején, 's *Virág Benedeknek* magyar poetájiban, kik római mértékre írtak 1540-től 1780-ig. Pestén Trattnernál 1804. — Erdősinek nyomán sokan indultak - el, de mindnyájan haszontalan alkalmi versezetekkel. *Birsi* is illy köszöntő verssel újította meg az avuló példát 1764-ben. *Kalmár Györgynek* vala fenn-tartva az a' dicsőség, hogy legelőbb egy egész csomóval ő jelenjen-meg; de ő hosszantásokra énekelt a' Múzáknak. Sivatag verseit lásd Prodrómuszában Pozsony, 1770. — A' nagy *Ráday*, (Gedeon, kiről már feljebb is vala emlékezet; a' szint olly nagy, és hasonlóképen szerencsés verselő Pálnak fija, 's Atyja az 1801-ben meghalálozott Korona - Őr 's Septemvir Gróf II. Ráday Gedeon Excell-nak) jóval az előtt, hogy

Kalmár megjelent, gyakorlotta magát e' versnemben, 's már 1772-ben, midőn én, még gyermek, ismeretségebe jutottam, titkos szekrényéből olvasgatta előttem verseit; 1766-ban pedig Péczeli kastélyának száláját colosszális nagyságú 's rézmetszeteknek tetszeni akáro festésekkel ékesítetvén, minden kép alá egy egy hexametert csinált 's íratott-fel. (Lászd erről Orpheuszomat az I. Kötet' 434-dik lapján.) — *Baróti Szabó Dávid* Kassai volt Professzor, *Köszegi Rajnis József* és mingyárt utánok *Révai Miklós*, csak nem ugyan azon egy időben adák-ki verseiket; *Szabó* megvallván kiadatott verseiben, hogy *Rajnis*, kit ő a' versek kiadásában megelőzött, az új lant pengetésében megelőzte őtet, *) 's a' dicső példa számos követőket talált, kik között *Virág Benedek* és *Berzsenyi Dániel* ragyognak első karu csillagzat gyanánt, még pedig vetélkedni mérészlő társ nélkül.

A' *harmadik* nemére Ráday adott mind példákat, mind leczkét. Érezvén, hogy a' nem scandalt ének örök ellenkezésben van a' muzikai compositiókkal, 's szeretlen olvasása szerént járatos lévén a' Németek, Fran-

---

*) A' Németek közt Klopstock kezdette a' jobb példát Denis Mihály Schardingi születésű Jezsuita, végre Alörje a' Cs. K. Bibliothekának Bécsben, 's Ud. Cons. (mh. 1800) Követőjévé lett Klopstocknak. A' Jezsuiták örvendve nézték, hogy egyik társok új fényt ragaszt Szerzetekre. Szó esvén Denisznek verseiről Besztercei Klastromjokban (1773) egy Rauch Ignác nevű Jezsuita a' fiatal Székelyt arra buzditotta, hogy tenne próbát lehetne e' homoeoteleüntalau verseket írni magyarbanis. Igy támad Szabónak az a' verse, mellyet e' székön kezd: Egy izmos Csatló st inárol leszedé, A' kinzó köszvény 's a' t.

cziaák és Olaszok literaturájokban, kik verseiket scanda-
látlanúl soha nem irtak, ezeknek példája szerént kez-
dette mérni dalainak lábait. Ő tanította ezt a' külömb-
séget érezni Verseghit, Földit, engemet. Az új leczkét
Földi Csokonainak én Daykának adánk által 's Litera-
turánk amattól *Kleistnak Tavaszát, Lillát és egyne-
hány szép dalát* kapta az Ódák kötetében: Dayka pedig
annyira megkedvellé a' Hermióne új példáit, hogy az
első versnem szerént írt becsesbb darabjait nem saj-
nállta nagy részben újra dolgozni.

Negyedik nemét teszik a' Leoninus versek, mellyek
a' setét századoknak példája után nálunk is szokásba és
kedvességbe hozattak azoknál, kik a' poézis belső be-
csét nem értették. Ezen versek arra vannak kárhoztatva
a' Muzáik által, hogy semmi szépségeket ne fogadhas-
sanak el. Soha nem olvasta ezeket, nem mondom gyö-
nyörűséggel, de nem csak eltűrhetetlen bosszúság nél-
kül is, senki, a' ki érzi, mi a' szép, az az, a' ki izlését
a' régi és új Classicusok studiuma által képzelte. Azon
felül, hogy Leoninus Versfaragóinknak még eddig ismer-
etes munkájokban nincs egyéb intempestiva eruditio-
nál, — ha t. i. az ollyas eruditio érdemes a' szép neve-
zetre! — semmi elmésség, semmi szökelése a' phanta-
ziának, semmi nemesebb, melegítő érzés; a' római
mértékű verseknek cadentiára szedése (ők így nevezik
a' rímet a' homoeoteleütont) olly nevetséges dolog, mint-
ha valaki a' Vaticanus Apolló szép statuáját testi szín-
nel kenné-bé, a' vakon-hagyott szemalmák helyébe
üvegszemeket rakna, az Isten' lobogó üstökét a' már-
ványról lefaragtatná, 's helyébe egy undok parókat ten-
ne. —

Versificatióknak e' négy nemét a' *Zrinyi*, — *Sylvester* — *Ráday* és — *Leoninus* nevekről lehetne és ille-
ne elneveznünk. Az első rendbeli verselés ugyan régen
ismeretes vala már a' *Zrinyiász* Írója előtt: de ezen a'
Régiek között leginkább Ő dicsőítette - meg magát;
minden bizonnal méltóbb a' szent koszorúra, mint a'
szerencsés - erű *Gyöngyösi István*. — A' negyedik vers-
nemnek könnyű folyamatú nem feltalálója, hanem csak
elterjesztője, kímélést érdemel, és e' miatt eléggé is-
meretes nevét szíves tisztelettel elhallgatom.

HAZINCZY FERENCZ.

A' HEXAMETERREL ÉLÉS KEZDETE A' RÉGI 'S ÚJ-NEMZETEK KÖZÖTT.

Nem ismert a' legelső Költő semmiféle versmértéket.
A' természet istenítő lángot lobbantott annak mejjébe,
's érzésének tüze, melegítő szavakban, merész képek-
ben, néki önnkéntesen jött metaforákban ütötte - ki ma-
gát. Éneklett, 's a' Hallgatóval mélyebben, eleveneb-
ben éreztette azt, a' mit önnmagában ő maga is sejtett,
de kifejezni nem tudott. Illyenek lenni tapasztaljuk
mindenkor azt az Ifjút, kit a' mély érzés, tüzes képzelő-
dés Költővé teszen, mert ő is nem találván még igaz ál-
lópontjára, elbeszéléseiben szökdös, kifejezéseiben
heves Jelke minden rend nélkül csapong.

Mínthogy egyik ész a' másikat gyújtja, 's a' lélek
a' mástól feltalálthoz ismét újat talál, többet teszen,
gondolhatjuk, hogy ezen úton szabott-ki magának, egy

második vagy harmadik költői Genie tárgya szerint való mértéket, A' poézis a' léleknek muzsikája, 's a' modulációkat az érzés igazgatója. Így ostán a' vers, nem csak ömlő, érzékeny magas gondolatokkal hanem mértékkel is kezdett különböző lenni a' prózától.

Mellyik versmérték találtatott-fel legelsőben, bizonytalan. Ha igaz, a' mit József, Zsidó Történetíró mond, a' hexameter volna az első, mivel a' mint ő írja, Mózes, a' veres tengeren való általmenetel után egy költeményt hexameterekben írt. *)

Pausanias, Femonoenak, egy Delfusi első Papnének tulajdonítja feltalálását. **) A' história szerént az Orakulum, hexameterekben felelt. Mások mind annyinak, a' hánynak a' Hősi-Költemény kezdését. Anyi bizonyos, hogy midőn Homerus, a' mesés világnak ezen hatalmas Genieje fejét felemelé, a' hexameter már volt.

A' Rómaiaknál Ennius kezdette a' hexameterrel való élet.

A' közép setét-időnek vers-írói a' szótagok hosszú vagy rövid létek helyett, azoknak végső együtt hangzására figyelmeztek, 's abban találták gyönyörűségeket ***) Nem a' hexameter harsógó folyamatja, nem a' Szafói versnek édes epedése, nem az Alcaicum büszke modulációja ragadta - el magával az Olvasót; a' dur-

---

*) L. Handbuch der Erfindungen. II-dik Rész. Art: Hel-
dengedicht, Hexameter.

**) Pausan. X. 5.

***) A' rim eredetéről lásd: Busch, Handbuch der Erfin-
dungen. Art. Reim, vagy Origine della Poesia rinata di Bar-
bieri, public. da Tiraboschi Modena 1790. 4.

va Nemzet nem vala erre elkészítve. Mert azoknak rythmusa érzésére elébb el kell készülni. — Elterjede a' rímhez *) való szeretet, 's *Guittone* **) a' legelső valamire való Olasz Költő rimelt versekkel állott - elé. Ezekbe tette energiáját *Dante Alighieri*, az ő már most bizarrnak tetsző *Divina Commediájában*, — melly valóssággal Komédia —, rímekben kesergé a' sentimentalis *Petrarcha* olvasztó lágyságu 's Platóval ideálozó énekeit, Szonettójit. Majd megszokta minden Európai fül 's úgy is látszik, hogy a' római nyelv' leányainak tulajdona egyedül ollyas mit, mint a' rím, kívánt poézise' mester-ségéül.

De, feltámadván újra a' nap a' tudományoknak hosszú éjszakába esése után, érezni kezdték, mind a, görög mind a' római elmék szépségeit, 's megbarátkozván nyelveikkel, az újabb nyelvek verseit a' régi hangmértékhez szabni próbálgatták. Nézzük - meg millyen szerencsével. Menjünk rendre az esztendőök szerént. Elsők

A' CSEHEK.

A' Bécsi Csász. Bibliothékában vagy on egy, 1414-ben iratott cseh Katekizmus, mellyet Denis, a' híres néhai

---

*) A' cadentia helyett jobb lesz rimmel élnünk, 1) mert a' cadentia voltaképen azt a' taktust teszi, mellyet a' tánczban, éneklésben, versben meg kell tartani. - 2) Más Nemzeteknél is az a' neve van. Német. reim, Olasz. rima Franciaul rime Angol. rime.

**) Guittone, a' XIII-dik Századnak második felében élt. Ő adta legelőször a' Provenzálok által kezdődött Szonettónak azt a' formát, mellyben most írják, az az, megparancsolta gondolatjainak, 's érzéseinek, hogy se több, se kevesebb hanem csak 14. rendbe szorúljanak, vagy addig nyuljanak,

Bibliothekarius Huss Jánosénak tartott. Ennek végén ez a' hexameter van :

Pro čtyri přičiny bywa moži posndnie Zény
 Aby chlipnil vawal plodil dluh Zakona pelnil 's a' t.
 Új próbákat tettek 1577, 1660, 1667.

Jegyzés. A' Csehek előlvoltak némellyekben. De nem lévén elég előre látások, 's energiájok, nyelveket a' nálok már most másik anyanyelvvé vált német nyelvé alól kiszabadítani, majd majd által fognak változni. Nekünk tükörül lehetnek.

AZ OROSZOK.

Csudálni lehet, hogy a' mérték próbálásában nem ők az elsők, holott a' Konstantinápolyból általköltözött görög tudósok, őket vitték legelőször a' régi nyelvek jobb ismeretére. De a' rímeket már akkor nagyon megkedvellették. Dantét, azt írja *Gravina*, az édes *Metastasio* nemes lelkű tanítója, ha nem rímekben ír vala, az akkoriak nem nézték volna Költőnek. Petrarchát pedig, Dante magas, bátor elméje becsülése mellett, annyira megkedvellették, hogy sok ideig csak petrarchizáltak. Mert, a' Nagy maga után ragadja a' kisebbeket, kik annak fényét vakított szemmel nézik, 's — majmökká lesznek.

Alberti János Leo († 1480-85 táján) próbált legelőször görög mértékű olasz verseket, de senki se figyelmeztet rá *) Monsignor Tolommei Klaudius 1539-ben egy

---

*) Fernow, italiänische Sprachlehre, Tübing. 1804.

Akademiát állított-fel Rómában, melyet *Academia della poesia nuovának* nevezett, hol társai mind csupán görög mértékű verseket olvastak - fel, 's maga főképen Tolommeinek czélja, a' mint *Ruscelli* mondja, az volt, hogy ezen móddal a' poetizálást inkább a' világos tanultak közé hozza, 's a' köznépet attól eltérítse, melyet, könnyebb lévén a' rimelés az Olaszban, hol annyi rím tolja elé magát, könnyen tehetett. Intézete, elsőben tetszett, 's a' legjobb fejek adván magokat az útra, 1539-ben már egy csomót nyomtattatott, ezen cím alatt: *Versi e regole della nuova poesia*. Im egy példa.

Ecco'l chiaro rio, pien eccolo d'acque soavi

Ecco di verdi erbe carca la terra ride.

De, Tolommei halálával, eloszlott az Akadémia 's viszatérték a' szótagok számlálásához. Vagynak azonban közöttök későbbi próbák is, nem csak hexametekben, hanem Szafo, Alkéis' mértékein, 's jambusaik, de az olasz poézis Muzsája nem hagyta-helybe újabb próbájakat is, mert szótagaiknak bizonyos hosszúsága 's rövidsége nincs.

A' N É M E T E K.

1537-ben ezen Könyv jöve-ki: Ein Verantwortung Podagrae, vor dem Richter vber vilfaltige Klage der armen Podagrischen rott. Zu Meyntz bey Ino Schaeffer.*) Ebben ezen Szafói mértékű vers vagyon:

---

*) L. Az 1807-diki Jénai Literatúrai-Ujságnak Februáriusi füzetjét, az Intell. Blatt 143 d. A' Németek tehát nem hexameterrel kezdették. (Ezen példa vétetett Kazinczy jegyzésiből.)

Der durst Tantali under steyn Sisyphi
 Yxionis rad peinge dich nacht und tag,
 Harpie fressen dich yetz und ewiglich
 Der teuffel hol dich.

A' MAGYAROK.

Erdősi János, 1541-ben kiadott Új - Testamentomába ezt írta:

Profeták által szolt righen néked az Isten,
 Az kit ighirt ime, végre meg atta fiat. 's a' t. *)
 Denis, ezt nem tudta, azért hoz - elé 1558 - beli példát,
 Osszián fordítása előtt álló hexameter - gyűjteményé-
 ben, a' honnan az ide tett példák részszerént vétettek.

A' FRANCZIÁK.

Egy *Jodelle* nevű Verselő, 1553-ban adta - ki: *Les amours d' Olivier de Magny et quelques Odes de lui*, melly könyv elejére ezt írta:

Phoebus, Amor, Cypris veüt sauver nourrir et
 orner

Ton vers, coeur et chef d' ombre de flamme de
 fleurs.

A' franczia nyelv, melly minden egyéb új nyelveken
 hatalmasan uralkodik **) erre egészen alkalmatlan,

---

*) Virág, Magyar Poéták, kik római (görög) mértékre írtak.

**) A' franczia nyelv régi tekintetét mutatja ez: Egy *Martin de Canale* nevű Olasz, francziául írt egy 1275 - dig jövő

ámbár a' Grammatikus *Mozin* szerint némelly szótagai-
kat bizonyosan hosszúknak, rövideknek vehetik. *Vol-*
taire maga ezt mondja: Nos syllabes ne peuvent produ-
ire une harmonie sensible par leurs mesures longues ou
brèves; la rime est donc nécessaire aux vers fran-
çois. *) Sőt, nekik, minden verseket, csak a' rím kü-
lömbözteti - meg a' prózától, a' mit magok is megvalla-
nak: Nos vers affranchis de la rime ne paroissent diffé-
rer en rien de la prose. *Prevot*. Je ne garde de vouloir abo-
lir les rimes, sans elles notre versification tomberoit. *Fe-*
nelon. „La poésie françoise (et il faut dire la même chose
de toutes celles qui sont modernes) manque absolument
de la delicate et harmonieuse variété des piés, qui donne
à la versification grecque et latine son nombre, sa
douceur et son agrément; et elle est forcée de se contenter
de l'assortiment uniforme d' un certain nombre
de syllabes d' une mesure égale pour composer ses vers.
Il a donc fallu, pour arriver à son but, qui est de flat-
ter l' oreille, chercher d' autres graces et d' autres
charmes, et suppléer à ce qui lui manquoit d' ailleurs
par la justesse, *la cadence*, et la richesse des *rimes*,
ce qui fait la principale beauté de la versification fran-
çoise. „ *L. De la maniere d' enseigner et d' etudier les*
belles lettres par Rollin. à Paris 1764, lap. 293.

Velencei Krónikát, 's azt mondja, Olasz létére azért válaszo-
totta ezen nyelvet: parceque langue françoise cort parmi le
monde, et est la plus délitable á lire et aoir, que nulle
autre. *L. Ideler Handbuch der italiänisch. Sprache. I-ső R.*

*) Herders sämtliche Werke, Wien 1813. VII. kötet,

A' SPANYOLOK.

D. Estevan Manuel de *Villegas* 1617-ben *Eroticas* cím alatt költeményeket ada-ki. A' IV-dik Kötet második része mind régi mértékekben van írva. Egy Ekloga így kezdődik:

Lycidas y Coridon, Coridon el amante de Phyllis
 Pastor el uno de cabras, el otro de blancas ovejas
 Ambos a dos tiernos, moços, ambos, Arcades
 ambos.

AZ ANGLUSOK.

1622 - ben jött - ki *Sidney* Filep *Arcadiája*, mellyben hexametereket, szafói ódákat íra. Következő hexameterében, Filides úgy beszélget a' viszhanggal, mint Gyöngyösy István Karikléájában, Kaliziris 's Kemény János maga fogságában:

Fair rocks, gvodly rivers, sweet woods! when
 shall I see peace? — Peace.

Peace? what bars me my tongue? who is that come
 me me so nigh? — I.

Oh, i do know, what guest i have met! It is Echo
 — 't is Echo.

Melly okokból nem írhatnak hexametereket, lásd: *Home Grundsätze der Kritik*, II-dik darab, lap 435. és *Hugh Blairt*. De irnak jambusokat. Ezekrenyelvek, sok, egy, két szótagból álló szavaiknál fogva, mel-

yék közt sok anceps van, alkalmas. Ezekben irt Shakespeare, Milton, Thomson's többek. — Mindazonáltal bizonyos mértékek nincs, Blair szerint.

A' HOLLANDUSOK.

A' legelső hexametert közöttök 1625-ben irta *Hugenus Konstantin*. Később, hexameterekben fordította *Van de Kastele*, a' borongó lelkü Osszián énekeit, azokban *Groenewald* és *Meermann* Klopstock *Messziását*. *) *Ez, a' II-dik Ének' kezdete:*

Thands steeg over de çederboschen de morgen bene-
enwart,
Jezus verreas, in de Zonne gezien van de zielen
der vaadren
Als ze hem zagen, zo zongen twee zielen dus de-
gen alkander.

A' DÁNUSOK.

1641-ben jött-ki, Norden Bertalan által: *ad poeticam Danicam deductio* 's a' t. mellyben a' legelső hexametert próbálta. — Ezeknek, 's a' következő Nemzetek nyelvéből a' példákat elhagyom. Az azokat látni kívánók Denisnek említett fordításában, feltalálják.

A' SVÉ-

---

*) Eichhorn Geschichte der Literatur IVter Band IIIte Abth. Götting. 1810.

A' SVÉDEK.

Upszálában, 1658-ban jelent-meg Stjernhjelm György-
nek Hercules választásáról irt költeménye hexamete-
rekben.

A' HORVÁTOK.

1670-ben próbált legelőször Magdelenich Mátyás.

A' LENGYELEK.

1743-ból mutatnak példát. *A' KARNIOLIAIAK*,
1781-ből.

Mind ezen Nemzetek' Költőjinek, mint feljebb is
említés vala, inkább a' rím mellett kelle megmaradni,
vagy épen csak azzal.

Megjelenvén a' nagy Költő, Klopstock, hexamete-
rekben irt Messziásával, (1748) azt hitték a' Németek,
hogy a' régiek mértékeire egyedül az ő nyelvek alkal-
matos. Azonban, *Storm*, Dánus Költő is hexameterek-
ben adta - ki furcsa Hős - Költeményét, 1774, 's *Hertz*,
hasonlóképen Dánus, a' megszabadított Izraél nevű
Versezetét még szebb hexameterekben, énekelvén 1804-
ben mint Storm, versentfutóra találtak. De, a' Dán nyelv
atyafiságos lévén a' Némettel, csak olyan kényszerített
módra fog lenni, mint a' Német.

A' Németek irnak ugyan görög mértékű verseket,
hanem az ő sok mássalhangzójik nehézsége miatt mes-

sze maradnak a' könnyű folyamatnak harmóniájában. Ők, sok szótagot rövidnek vesznek, a' positió regulája ellen is, melly épen a' tiszta hangzásnak fundamentoma. A' mi hangmérséklésünket pedig ez a' positió igazgatván, a' Német nyelvtől, ezen tekintetben az elsőséget elveszi. Német hexametert, még *Vossét* is, hol a' sok darabos mássalhangzó állít - meg a' siető dactylusban, 's mingyárt azután magyart, olvasni, nagy különbsége tetszik ki a' nehéz és természetes könnyű folyamatnak. A' Német prozódiaja, csak az értelemé, a' mi nyelvünk természete maga, hosszúnak, vagy rövidnek venni, érezni parancsolja szótagainkat. *Jenisch* csudálkozik, miképen próbálhatták felvenni nyelvekbe a' régi mértéket. *)

Mindazonáltal ámbár nyelvünk, minden görög versmértékek elfogadására természetes módon alkalmazatos, nem kell a' rimtől egészen elállanunk. Az Ódának szent felhevülésből jövő repülését, magasabbra vinni legalkalmasabb az alkéusi vagy egyéb mérték, kedves a' szelíden - ömlő Szafói rendek csendes folyamataja, ohajtom, hogy megjelenendő Szomorú - Játékaink jambusokban szálljanak, de az Ének, az elbeszélő poézis, különösen a' sentimentalis darabok, úgy tetszik, kedvesebbek, rímekben. *Gray* Tamás temetői elegiája' melankoliájának szomorún - édes tónusát, a' rímeknek esése is segíti. Csak tudjon a' Költő rímjével úgy bánni, mint jobban kikeresett regulái mutatják, 's legyen elegendő kényes érzése, hogy a' *holt-ra*, *volt*

---

*) Vorlesungen über die Meisterwerke der griechischen Poesie, mit Hinsicht auf die poetische Meisterwerke der neu-europäischen Literatur. I. Th.

ne jöjjön, 's ne tudjuk előre, hogy a' látom-, ot *barátom* fogja követni 's több e' félek. Mindenek felett ne legyünk benne ízetlen 's lélek nélkül mázolóok, 's ne elégedjenek meg azzal a' költői nevet érdemelni akarók, hogy csak *rímjek* legyen.

A' mérték és rím kezdése között az a' különbség látszik, hogy amaz egészen a' szív érzéseinek sebesebb vagy lassabb mozgásaiból származott, ez pedig a' fülnek csiklándoztatásából. Tetszett neki a' két egybeszólló hang, 's így mind kettő meg van az ember természetében. Az alkotni tudó Költő érti miképen kell a' nagyságot mind a' kettőben elérni.

DÖBRENTAI GÁBOR.

III.

RÉGI MAGYAR LEVÉL.

Ezen becses foglalatú régi magyar levelet, nagy érdemű Poétánktól, Kisfaludi Kisfaludy Sándor Urtól, kapta a' Kiadó a' múlt September hónapban, Sümegen, a' végre, hogy itt kiadja. — Mivel az írásmódja úgy sem egyenlő vala a' kéziratban, azt a' mostani szerént fogja találni az Olvasó.

**GYULAI PÁL FELELETE SIBRIK
GYÖRGY VÁRADÍ UJ KAPITÁNY LEVELÉRE
1585 Esztendőben.**

Megadá Ugron István nékem a' Kegyelmed levelét, mellyből értem, hogy a' Kegyelmed Kapitányságának eleje minden rendeknek kedves volt: a' kegyelmes Isten adja! reménylem pedig, hogy meg is adja ő szent Felsege, hogy e' dolognak mind közepe, vége hasonlatos légyen a' kezdetihez: hogy a' Kegyelmed Kapitánysága, mellynél az Erdélyi birodalomban a' Gubernatorságtól megválva sem nagyobb sem gonoszb' tiszt nincsen, légyen mind Istennek tisztességére, mind Fejedelmünknek országával egyetemben 's mind Kegyelmednek jó hírére, nevére.

Tudom, hogy Kegyelmed mint ennek előtte való dolgaiban, azonképen ebben is minden cselekedetinek áldását kéri, és várja; de a' mi eszközöket Isten Kegyelmednek az előmenetelre, és jó hírének, nevének kérésére adott, azokat tudom Kegyelmed magában keresi, azok pedig nem egyebek, hanem az elme, az okosság, a' szolgálatban való szorgalmatosság, mindenekhez való emberség, és egyéb féle virtusok, kiket, ugy mint becsületre vivő eszközöket születésében ad embernek.

Annakutána sok dolgoknak látásából, és azokban való elmélkedésből tellyes életében nevel, és öregbit; eze-
ket embernek magának kell keresni, és naponként kell vélek élni, áldást, és segítséget Istentől kell várni. Mikor Cato a' Római Tanácsban egykor az ő nem barátja Julius Császár sententiája ellen szállana, több be-

szédi között így szóllott: A' jó tanácsból, ugymond, vigyázásból, és szorgalmatosságból minden dolgod jó szerencsésen történik, de ha magadat restségnek, tunyaságnak adod, hijába kiáltasz Istenhez. Köz mondás a' pogány Bölcsseknél, hogy munkánk által segítnek az Istenek. Értem, hogy az Kegyelmed uj tisztiben mindeu rendek nagy szeretettel vagynak Kegyelmedhez, melly jó jel, méltán is kedves lehet Kegyelmednek, de tudom, meggondolja azért Kegyelmed, hogy a' dolognak az elein, mind a' szeretet, mind a' becsület fundamentom nélkül való; mert Kegyelmed mind ezekre igen kevés okot adhatott. Az emberek szeretetinek, és becsületinek fundamentoma, a' Kegyelmed maga ott-való tartása, és gondviselése lészen, ki ha valahogy az embereknek kedve szerént nem kezd lenni oda vagyon mingyárt a' szeretet, marad tsak a' külsőképén-való becsület, melly ha szeretetből nincs, becsületnek sem mondathatik. Meghigye Kegyelmed, semmi nincs e' világi dolgainkban nehezebb, mint az emberek szeretetit megtartanunk. Számtalan példát hozhatnék erre minden rendbéli fő Népekről, de minthogy nem könyvet írok most, hanem levelet, azt is pedig igen hamar, emlékezem tsak két fő emberről, kiknek életekről egynehányszor, és dolgairól beszéllettünk Kegyelmeddel.

Tudod, mi állapottal volt Scipio Romában, Carthagoban Annibal, a' két embernek emberségén forgott sokáig, mind a' Romai, 's-mind, a' Carthagobéli birodalom, mind a' kettő nagy hadakat vert, és Országokat vett hazájának, de mi volt jutalma szolgálatjoknak? Annibalt Carthago számkivetésre üzé, Scipio a' Romaiaknak gyalázatos háládatlanságokat nem szenvedhetvén

egy Linternum nevű falucskájába úgy mint szabad akaratra szerént való számkivetésbe ment és ugyan ott holt meg, testamentomában meghagyván, hogy testét se vigyék az háládatlan Rómába. Mi időnkbeli és ugyan jelenvaló dolgokat-is mondhatnék, kiből igen megtetzsenék melly nehéz nem hogy megtartani, de még megtalálni is az emberek szeretetit. Ki lehet mostan e' világban igazabb, emberségesbb, és kegyelmesbb Fejedelem a' mi kegyelmes Urunknál, István Királynál? Se tudja Kegyelmed még -is mint vagyon alatta - valóinak nagy részénél. Melly dolognak semmi nem egyéb az oka, hanem az embereknek különböző természeti, erkölcsi, kívánsága, és azokban - való állhatatlansága. Három ember egy dolgot nem akar, azon embernek ha ma egy holnap más tetszik. Ha mit mivelsz, ki jónak, ki gonosznak mondja; ha mit egyiknek adsz más úgy tartja, mintha tőle vennéd el, ha önének nem adhatasz. Ha eggyel, vagy kettővel szeretettel beszélgetsz, és tanácskozol, az többi azt tartja, hogy őket csak semminek tartod, nem szereted, nem becsülöd. Így szolgál lassan lassan az emberek szereteti, nevelkedik az irigység, és gyűlölség. Soha nincs olly emberséges, és elég ember semmi féle tisztben, kinél az emberek mást nem kívánnak, mellyet ha kaphatnak, azzal sem elégednek meg, mást kívánnak. Megrögzött szokások ez az embereknek, hogy soha az jelenvalót ne kedvelje, jövődőt kívánjon, elmúltat dicsérjen. Innen vagyon, hogy a' közönséges emberek szeretetit és betsületit a' régi Bölcsék olyanoknak szokták mondani mint a' Tengeri csendesség, nyári szellő, és téli verőfény, mellyeknél állhatatlanabb semmi nem lehet. Ezeket csak a-

zért írom Kegyelmednek, hogy Kegyelmed se örüljön felettébb az emberek új szeretetének, melyet tisztelkedéleink mutattak Kegyelmedhez, hanem nagy vigyázó, és szorgalmas gondviselésre - való ösztönnek tartsa Kegyelmed, ki szüntelen ösztökélje Kegyelmedet olly dolgokra, melyekből megtessék, hogy nem méltatlan szerették, és betsülötték volt meg Kegyelmedet még dolgainak elein is.

De minthogy ennyire tántorodék a' penna, noha én arra elég nem vagyok, hogy Kegyelmednek tanácsot adhassak főképen olly dologban, melyben még magam sem forgottam, 's-elmém szint tanácsra való; de az én Kegyelmedhez való szeretetem tovább nyujtató immár vélem az irást, nem azért, hogy Kegyelmed ezeket énnálamnál jobban nem tudná, hanem hogy meg esmérje Kegyelmed, hogy a' mit Kegyelmed magától mivel, én is ugyanazont gondoltam, hogy mivelni kellene Kegyelmednek. Nékem azért úgy tetszik, hogy Kegyelmednek ez mostani tisztviselésében mindenkor elméjében forogjon, és ugyan zengedezzen ez háromszó: Új ember vagyok, Váradot bírom, Géczi János volt előttem; melly szónak mindenkérdől rövideden így szólok.

Első, új ember vagyok, úgy mond: mellyről való gondolkodás erre inti Kegyelmedet, hogy ha új ember Kegyelmed a' tisztiben, ne higye azt el magában hogy mindent jól tudjon abban Kegyelmed, a' miben nem forgott. Segíti embert a' jó elme, és természeti okosság; de hogy bátorságosan cselekedhessék dolgaiban, ne bizzék csak maga eszéhez, hanem minden dolgokról szóljon, beszéljen, kérdezkedjék, tanácskozzék azok-

kal, kik azokban a' dolgokban sokat láttak, és benne forgottak. Sokféle emberek jönnek gyakorta hozzád, kik vagy hirt mondanak, vagy panaszkodnak, vagy törvényes dolgok igazítását, vagy segítséget, vagy valamit egyebet kérnek; e' félékre való választéttel soha nem jó embernek hirtelenkedni, de főképen ujjontában; mert a' mi választ ember először tézzen, gyakorta a' szerént forgattatik, és végeztetik a' dolog, kibenha vétek esik, másnak kár, néked gyalázat. Ha pedig valaki választételed után megsugálja, hogy a' féle dologban egyébkor nem olyan választ tettél, és arra való képezt válaszodat még revocálnád, természetedben hirtelenséget, szódban változást, dolgaiddban tulajdonságot vélnek az emberek. Bátorságos azért tanáccsal élni, hogy a' hirtelenségből se másnak kára, se magadnak gyalázatja ne következzen. Ha mit Tanáccsal vétkezel nem egyedül tulajdonitják néked, fedezik is a' vétket azok, kik a' tanácsban részesek de ha nem részesek örülnek gyalázatodon, és csak azért is örömet hirdetnek, vétkeidet, hogy övélek nem közlötted a' dolgot. Nem szólok még mostan Törököknek, Németeknek való választéttelről, mellyben tudom, hogy mikor az idő szenved, Gubernator Uram hire, és tanácsa nélkül nem cselekszi Kegyelmed, hanem szólok az ott-való Nemeseknek szolgáló Népei, polgári, és paraszti rendeknek való választéttelről, mellyben néha olly vagyon, ki igen könnyűnek tetszik, de vége mutatja meg, hogy jobb lett volna vagy tanáccsal élni benne, vagy elhalasztani egy kevéssé. Demind ezeket naponként könnyebíti a' szokás, az helynek, embereknek, szertartásnak törvénynek ismereti, azért rövideden ezeknek meg

gondolására inti Kegyelmedet az első szó, melly Kegyelmednek tisztbéli ujságát ujitja eszében.

Következik a' második: Váradot bírom, ugy mond, nagy tisztet bírsz, nem csak Váradí fő Kapitány, hanem Bihar Vármegyének Ispánya is vagy; mindenik külön is nagy tiszt volna, de a' földnek állapotját, és a' jó szertartásbéli csendességet gondolván, annak előtte való Fejedelmink bölcsen végezték volt, hogy ugyan azon légyen a' Vármegye Ispánya is, a' ki fő Kapitánya a' Vármegyének, és a' mint szokták mondani, nelégyen egy Klastromban két Gárgyán.

A' mi a' Kapitányság dolgát ő magában nézi abban az én ítéletem szerént első tekintet az helynek állapota, melly két szomszédság Török, és Német között vagyon. Ennek egyike igen hatalmas, másik igen practicas nemzetség; ugy viselni embernek magát ezekhez, hogy egyik miatt se valljon kárt, nem kicsiny okosság. A' Németnek nyilvánvaló kártételétől mostani időben nem féllő, az ő dolga sokképen hir, izengetés, szóhordozás, imerre amarratanácslás, a' Töröknek kétségbevaló hozás, és egyéb a' féle szóbéli practicák, mellynek eleit venni, hir helyben hirt költeni, szóért szót adni, a' kétségbevaló hozásnak hijában völtát károkkal nékik megbántatni igen szükséges.

A' Török dolgában nagyobb tekintet vagyon. Mert hogy ezzel vert Isten meg bennünket, hogy attól függ Erdély, és annak adja adóját. A' Török felől mi azt bizonynal tudjuk, hogy ő mint egyéb Keresztényt, azonképen minket sem szeret természet szerént, és nem a' mi jónkért, hanem a' maga hasznáért kedvez minékünk. Azért a' kinek az ártalomra hatalma vagyon, és hozzánk-

való barátságát maga hasznával tartja, szükség, hogy annak szántszándékkal ne vétsünk, és az Istennek reánk bocsátott ostorával ne ingerkedjünk. De ezeket mondom a' Portáról, kivel Kegyelmednek vagy kevés, vagy semmi dolga nincs maga nevével, a' végbéli szomszédokra kell főképen nézni, kikhez ugy kell Kegyelmednek magát viselni, hogy az ő nékiek való vétéssel a' Porta meg ne bántassék.

Miért hogy pedig a' Portáról parancsolatjok legyen, a' végbéli Török látja azt, hogy te is vigyázzsz, és rézsen a' füled, és ha a' kártételen kapod, ne kedvezz nékie, igen megtartózik igyekezetiben ugy annyira, hogy ha a' féle helyen kárt vall miattad, fedezi, és tagadja inkább a' Portán, hogy sem rád panaszlana. De mint-hogy jövendő gonosznak eltávoztatásáért jobb, ha lehet azt mivelni, hogy a' rabló, és kóborló ne jöjjön inkább a' te földedre, hogy sem mint ott kapjad, és kárt tégy nékie, szükség, hogy kényeid, hol titkon, hol nyilván, de valami szin alatt menjenek, jöjenek, kiktől a' mennyire lehet minden magok tartásáról, szándékokról értekezzél, ha mozdulásra való akaratjokat érted, ne disputálj arról, hogy ha a' más párt' felé megyen e, vagy tefeléd? hanem légy készen mingyárt készülétedről, menésedről, imitt amott-való lovagodnak feljebb-való számáról egy-más után hireket bocsáss. A' Német pártnak a' Török szándékát mingyárt érteni adjad, hogy ő is készen légyen, viszont a' Német párt készülétinek hírét bocsátton bocsásd a' Török felé, hogy mind tereád, 's mind a' Németre-való tekintetéből veszteg üljön.

E'féle szorgalmatosság hanem mindeukor hoz is olly hasznot a' minémút kívánnánk, de kárt soha nem hoz. Ugyan így folynak az emberi dolgok, hogy nem mindenkor mehet minden szándékunk, és tanácsunk véghez. Az halász sem vonszol annyi halat ki, a' mennyi-szer megveti a' hálót. A' kigyakorta ló a' czélhoz, nem mindenkor találja. Az okosságból-való serénység, és vigyázás soha sem árt, gyakorta használ: a' gondvisel-telenség, és tunyaság, soha nem használ, gyakorta árt.

A' Törököknek, Németeknek való irásban, izenésben, és az ő irásokra, izengetésekre-való választételben mit kelljen inivelni, mikor kelljen szinezni, tétetni, nyilván vagy homályosan írni, és izenni a' dolgok-nak, és időnek állapotja mutatja meg, mellyhez okos-ság és jó ítélet kívántatik, mellyel Isten Kegyelmede^t megáldotta. E' rövideden az helynek, és szomszédság-nak állapotjáról-való szó, mellyet első tekintetnek mon-dok a' Kegyelmed tisztiben.

A' mi az háznak belső gondviselésére néz, úgy mint élésre, hadakozó szerszámokra, őrzésnek, vigyá-zásnak, és egyéb a' féléknek módjára noha ezek-is fő, és szükséges dolgok, de minthogy közönségesek, és immár bizonyos szertartásban vagynak, hijába való-ság volna azokról irnom, főképen Kegyelmednek ki, a' féle dolgokban való tudományát fő vég-haza gond-viselésében mutatta meg a' mi kegyelmes Urunknak nagy hasznával, az ellenségnek nagy kárával, magá-nak jó hírével, nevével; azért ezeket elhagyván, lé-gyen a' Kegyelmed Kapitányságában második tekintet a' Kegyelmed emberekhez-való magatartása, melly ezzel leszen-meg, ha ember először magát tekinti-

meg, annakutána azokat, kik botja alatt vagynak. Kegyelmednek magára - való tekinteti az: hogy meggondold micsoda személyt viselsz, ném az jusson eszedben, hogy Sibrik György vagy, hanem hogy Váradi Fő Kapitány, melly Kapitányságnak nagyobb, és fő voltárol én becsületesbben nem szólhatnék, mint ha azokat számlálnám elő, kik Kegyelmed előtt a' Kapitányságot birták, kiknek én ha csak neveket sem akarom említeni, az ő nagy voltokat meggondolhatja Kegyelmed, mint kelljen a' Váradi Kapitánynak magára tekinteni, mellynél nagyobb állapatra megyen az ember annál nagyobb emberség, és természeti szelídség illik hozzája, de ugy, hogy a' mellett az ő tisztihez becsületit, 's-tekintetit megtartsa.

Az emberség azt kívánja, hogy magunkat el ne higyük, mindennek az ő tisztességét megadjuk, senkit ok nélkül meg ne gyalázzunk; meggondoljuk, hogy ideig való tisztet bírunk, nem örökös uraságot, melly tisztnek idejét emberségünk hosszabbítja, az ellen való dolgunk rövidíti. A' természeti szelídség azt kívánja, hogy gögösen, és természet ellen-való járásban magunkat ne viseljük, riogatással, emberre-való agyarkodással ne szóljunk.

A' tisztességhez illendő tekintet azt kívánja, hogy a' Kapitány magát közemberré ne tegye se szavával, se életével, méltó parancsolatját senkinek megvetni ne engedje, minden embert az ő hivataljában személyválogatás nélkül eljártasson. Rövid szóval: A' fő tisztbéli ember ugy éljen, mintha minden ember reánézne: ugy szóljon, mint ha minden ember hallaná, hogy se szavát, se cselekedetit ne féltse rágalalmazástól. Azt pe-

dig bizonynal elhigye, hogy az ő élete minden jóra, és gonoszra példa az ő alattavalóinak.

Maga tekintete után a' mint mondám tekintszen azokra, a' kik botja alatt vagynak. A' félék Váradon sok rendeken vagynak, kikhez ugy viselheti a' Kapitány jól magát, ha minden rendét határában, és hozzá illendő tisztességben tart.

A' tisztességes nyájasságot, és olly tréfát, melly embert meg nem sért innen ki nem rekesztjük, csak jól megesmérje ember, ki szereti, és ki veszi örömet a' tréfát, mint a' szegény Békes Uramtól, ki sok gonosz akarót szerzett vala magának a' mód nélkül való tréfával.

Ezt Kegyelmed felette igen megtartsa, hogy az Uramék közül senkit egyet ugy elő ne vegyen, hogy csak azzal szóljon, tractáljon, tanácskozzon, mert mind arra irigységet 's mind magára gyűlölséget hoz Kegyelmed. Soha nem használ pedig egynek tanácsa, és szereteti annyit, a' mennyit árt a' sokaknak gyűlölsége, melly gyűlölséget nem törülhetsz osztán külömben el, hanemha a' sokhoz is ugy adod tennen magadat, ki lehetetlen, a' vagy a' sokaknak kedvéért, ki tökéletességedhez nem illik; hogy azért ennek egyike se következék, szükség dolgainknak elein okosan cselekednünk.

E' pedig ugy lehet meg, ha az emberekkel megesmértetjük azt, hogy senki egyedül minálunk nem mindenható, a' mi akaratunk sem iminnek sem amannak hatalmában nincsen, sőt a' féle meghitt barátunk, kivel kinszeritetünk gyakorta dolgainkat közlenünk, ha eszes ember és minket szeret, ő magától meggondol-

ja, hogy nem jó minékünk mindeneket az ő akaratja szerént mivelnünk, nem is veszi nehéz néven, ha mi-
ben kedvét szegjük meg; ha mit az ő tekintetéért mi-
velni akarnánk-is, neha ő maga megkér, és int arra,
hogy más ember tekintetit hordozzuk a' dologban, ol-
talmazzuk mind őtet irigységtől, mind magunkat gyű-
lölségtől.

Ha kit kinszerítettünk valamiről megszóllítani,
gyalázatos, és tisztesség bántó szókat eltávoztassunk.
Azt pedig meg ne szokjuk, hogy egyet igen pirongas-
sunk, vagy meg büntessünk, mást pedig ugyan azon
rendbéli embert ugyan azon vétekért meg se szólítsunk;
mert ebből nagy zugolódás szokott mindenkor lenni.

Harmadik tekintet a' Kegyelmed tisztiben a' Várme-
gye állapotja, mellyről nem szükség sokat szólni. Rö-
vid szóval, ha azt mondják, hogy a' Törvényt igazán
szolgáltassuk - ki, mellyre Kegyelmed megeskütt, se
kedvért, se barátságért, se adományért, se félelemért,
se gyűlölségért imide amoda ne tekintsünk, a' Várme-
gyeszabadságát semmiben meg ne hántsuk, a' Nemes-
ségnek tisztességeit, becsületit mindenben megadjuk.
Igaz elég lészen rövideden erről.

A' többi között azt se felejtsük - el, és bátor ugyan
azoda fel való dolgokhoz jegyezzük: hogy ha olly tit-
kunk vagyon, vagy Urunk, vagy barátunk dolgáról,
ki nem a' mi tisztünket nézi, és kiről nem szükség, más
ember tanácsát vennünk, ne légyen bennünk olly szo-
kás, hogy valakinek megjelentsük. Mert gyakorta a'
kinek megmondjuk, az is megjegyez belőle, azt gon-
dolván, hogy a' mit őnékie más barátunk felől meg-
mondunk őfelőle-is megmondanánk azt más bará-

tunknak. Ebből a' következik, hogy nekünk sem mernek bizvást szólani. Ha pedig magunknak vagyon olly dolgunk, mellyet kívánunk, hogy más elhalsasson, tartsuk meg ama Seneca versét: *Alium silere quod volles, primus sile*: az az; valamit akarsz, hogy más el titkoljon, te magad titkoljad el először.

Megmagyarázám az három szóknak ketteit, kikről a' mint oda fel mondám gyakran gondolkodni kell. Először, hogy Kegyelmed ott uj ember, másodsor, hogy Váradot bírod, következik immár az harmadik, hogy Géczi János volt előtted, melly szónak mi ereje, és haszna légyen értelmével, így egynehány szóval megmondom. Ha az emberben a' méltatlan dicsőségnek felettébb-való kívánsága nem volna, ugyan kívánni kellene azt minden Rendeknek, mind Fejedelemnek, Tisztartónak, mind egyébnek, hogy őelőtte abban az állapotban jeles és dicséretes ember lett volna kinek csak emlékezete is önégie bizonyos vezér, és jó példa lehetne. De miért hogy gyarló emberek vagyunk, és természet szerint a' mi magunk hirét, nevét szeretjük inkább a' másénál, meg szoktunk azon szomorodni, mikor más dicséretesbben forgódik dolgaiban nálunknál, és a' más ember dicséretit magunk gyalázatjának tartjuk.

Az előttünk való jeles ember után nehéz jó nevet vennünk, a' rosz után könnyű. Sándor után-is voltak jó Fejedelmek Macedoniában, de azoknak világosságokat mind a' Sándor fogta el, ki miatt nagy dicseretre nem mehettek.

Ha Mátyás Király után nem Dobze László, hanem ama jó Lajos Király, kit a' Magyarok az ő bölcsen vi-

selt dolgaiért ördögösnek hívnak, Magyarorszáiban Király lett volna, nem maradt volna ilyen hirt közötünk Mátyás Királynak. De mi szükség ilyen nyilvánvaló dologra példát hozni? a' kétség nélkül higyük azt, hogy a' ki jó hirt, nevet akar dolgaiban venni, felleb kell a' szemét nyitni, ha dicséretes után vette fel tisztit.

Themistocles Athenásbéli fő Hadnagy, az öelőtte való fő Hadnagynak Miltiadesnek jeles dolgairól gondolkodván, nem alhatott, hanem az utszában bujdosott éjjel, és hogy Baráti kérdették mit járna az utszában? A' Miltiadesnek dolgai rántják ki, ugymond a' szememből az álmod.

Kegyelmed előtt Váradi Kapitány Gubernator Uram volt, kinek emlékezeti mint hogy Kegyelmednek alunni, nem tudom. Pálfi János Uramnak nagy elméjét, itéletit, és minden dolgokban való tudományát, tanácsát, emberségét jól tudja Kegyelmed. De egyszer, hogy öfelőlel csergetik vala a' Váradi Kapitányságot, mondá nékem: im! engemet ugy mond, az emberek szóval Váradi Kapitánnyá tettek, ők nem tudják pedig, hogy soha bizony nem volna olly tiszt, kit én Géczi János után felvennék; ennek ő sok okait adá. Gubernator Uramnak azért elméjét, gondviselésben való okosságát, vigyázását, fáradhatatlanságát, hadakozó dolgaiban való tudományát, és minden virtusit olly dicsérettel előszámlálá, hogy reménytelen volna azokat követni is, nem hogy meghaladni.

Ezeket nem azért beszéltem, hogy megijedjen, vagy kétségben essék Kegyelmed, hanem hogy ezeknek gondolatja Kegyelmedet óránként serkengesse a' Gubernator Uram gondviselésének követésére, kinél Kegyelmed

med jobb példát elő nem vehet; kinek ott - való élete emberség, józanság, gondviselés, okosság, vigyázás, törvénytétel, igazság, szava tökéletesség volt, ki nem csak Ura tekintetéért, de barátja javáért is hátra hagyta maga hasznát, hízkelkedőnek, csélcsapónak, hazugnak, soha reménysége őbenne nem lehetett, minden ember az ő kedvét emberséggel akarta keresni; mert látta, hogy őnála nem fog.

Bölcs mondás ugyan is, hogy hasonló hasonlóknak örül. Bizonytal elhigyük azért mi is, hogy csak ott lehet a' tisztesség 's az egyesség, és a' jó szertartás, az hol csak az emberségnek vagyon becsületi, és az hol, az emberek nem csélcsapással, hanem tökéletes emberséggel igyekeznek Előtökjáromnak kedveskedni. Erre pedig ő maga a' fő adhat okot; mert valamit az emberek tebenned látnak, és valaminek gondolják, hogy örülsz, minden azzal igyekezik kedveskedni, kedvedet keresni.

De elég talán most a' feljebb mondott szónak ilyen rövid magyarázatja, nem fárasztom sem magamat, sem Kegyelmedet nem szükség irással 's-annak olvasásával, főképen hogy Ugron is, kitől a' levelet küldöm alig várja, hogy tőlünk visszazaladhatna Kegyelmedhez. Én szintén úgy cselekszem ebben a' levélben Kegyelmeddel, mint Quintus Cicero cselekedett volt Atyjával Marcus Ciceróval, avagy mint Salustius Julius Császárral; Quintus Cicero arról irt egy Könyvecskét Marcus Cicerónak, mint kelljen magát viselni, hogy a' Római Consulságra mehessen, melly dologhoz ezer Quintusnál is többet tudott Marcus; Sallustius a' győzedelmes, és bölcs Imperatort Julius Császárt arra ta-

nitja, mint kelljen jó rendbe szabni a' Római birodalmat.

Azért ha ezek jó néven vették magoknál sokkal tudatlanabb embereknek jó szívből - való tanácsokat, vegye ugy Kegyelmed is éntőlem, és ne vesse a' tanácsadásnak nem szükös voltát, hanem az én szeretetemből - való igyekezetemet, mert a' Kegyelmed jó szerencséje, és jó híre neve öregbülésére, valamit tudnék, mindent örömet mondának, és cselekedném. Tartsa, és áldja meg Isten kegyelmedet. Datum Neppolowiczi, die 29 Augusti anno Domini 1585/86

K Ö Z L I

KISFALUDI KISFALUDY SÁNDOR.

HOMÉR' ILIÁSZÁNAK ELSŐ KÖNYVE.

Az Iliász' első Könyvének itt következő 572 Versei halhatatlan Révainknak († 1807. April' elsőjén) 1801-ben készült fordítása, Amaltheájából, melly Tek. Tud. Schedius Prof. Úrnál vagyon, nyertem 's közlöm ezeket saját kézírata után a' Nagy Üdvezültnek.

A' nagy Akillesnek mondd mennyei Múzsá haragját :
Néprontó veszedelmével melly annyi keservet
A' Görögökre hozott; 's benne poklokra leküldött
Sok bátor szívü hős lelket időnek előtte,
És holt testeiket prédaül adta ebeknek,

'S a' dögevő madaraknak. Ezek mind Júpiter Isten
 Kedve szerént löttek, mihelyest két félre szakadtak,
 Villongó gyűlölséggel, fejedelmi hatalmat
 Férfiakon bíró Agamemnon, 's a' nagy Akilles.

Két fő embereket melly Isten vesztete öszve,
 Hogy dühös indulattal egyik versengene mással?
 Júpiter, és Látóna ijas fija, ékes Apolló,
 Büszke Király ellen méltán felgerjede, 's annak
 Dögleletes nyavalyát az egész seregére bocsáta.
 Hullott a' sok nép: mert hogy legyalázta kevélyen
 Krizest, ő Papját, Agamemnon. Felmene Krizes
 Harczra kelő Görögök' kikötő partjokra temérdek
 Hogy kincset hozván, mellyen megváltsa leányát.
 Istene' szentséges süvegét tartotta kezében,
 És az arany pálczát, 's e' közt esedezve könyörgött
 A' Görögök tellyes hadjoknak, 's kérte leginkább
 A' két Átridest, a' népnek kérte Vezérit.

Átreus Östöknek felséges Magzati, és ti
 Fegyverben fénylő Görögök! valamennyi hatalmas
 Istenek a' ragyogó mennyben egyesülve lakoznak:
 Engedjék Priamus' nagy várát pusztá halommá
 Döntenetek 's boldog széllel haza térnetek édes
 Országtokba, Leányomnak, mert érte kesergék,
 Drága szabadságát adjátok vissza, 's vegyétek
 A' váltság' árát. Kérlek, féljétek Apollót:
Istennek Fija ő, 's tegzéből messze lövöldöz.

A' Görögök hajlának ugyan, 's egyetembe helyesnek
 Tarták mindnyájan, tisztelniék a' Papot, annak
 Fényes ajándékát elvennie. Ellene buzdúlt,
 Mert neki nem tetszett, Agamemnon: elüzte előle,
 'S hurogató moeskokkal igen fenyegetve beszéllett.

Hallod, öreg! többé seregünk meglepte hajóknál
 Itt ne találkozzál, sem most futosással idődet
 Helleetlen vesztvén; ez után sem, visszakerülvén:
 Hogy ne talám rajtad semmit se segítsen utóbb is

A' szent bot, 's patyolat. Te leányodat el nem ereszttem,
 Messze hazájától énnálam vénhedik, Argos
 Váramnak belső teremében, gyenge kezével
 Ott sző, 's ágyamnak leszen ott szép részese: menj el,
 Bosszúmat ne neveld, ép taggal hogy haza térhess.

Így szóllott, A' Pap rettegven engede gögös
 Indulatjának, 's veszteg mene, buba merülve,
 A' zúgó tenger' partján: hol az égbe tekintvén
 A' fürtös Látóna' Fiját, így kérte Apollót.

Fényes igát viselő Istenség! a' ki hazámat
 Krizát, 's a' hires Czillát, oltalmazod égből;
 'S a' Tenedus' szigetét hatalommal bírod alattad:
 Hagyha virágkoszorúimmal kedvedre kifűztem
 Ékes templomodat, 's ha öhör' vagy kecske' kövérebb
 Czombjait égettem; tedd meg kívántomat értek,
 Tedd, nyilaid' hullásokkal leveretve lakoljon
 Könnyeimért, 's keserü bűmért, a' büszke Görögség.

A' mikor így könyörög, panaszát meghallja Apolló,
 'S felgerjedt szívvél leereszkedik a' magas égből,
 Már felvette iját, 's tele tegzét: vállain a' mint
 Jött sebesen haragos mozgásban, öszvecsapódva
 Zördült a' sok nyíl: mint éj beborulva setétes
 Fellegben, úgy ment. Azután, hogy félre hajóknak
 Ellenök ült, nyilait sűrűn eregette feléjük,
 'S rettentők voltak zörgései fényes ijának.

A' barmoknak esett, 's a' gyors agaroknak először.
 Öldöklő nyilait már emberek ellen eresztvén,
 Éktelenül lecsapott benne, 's valamerre tekintett
 A' szem, holt testek gyászos farakásokon égtek.

Hányta kilencz napokig nyilait. Tizedikre Akilles
 A' hadnak minden seregét gyűlésbe hívatta.
 Hó kebelü Júnó Asszony juttatta eszébe:
 Mert gondolt vele, a' Görögök hogy szüntelen estek.
 A' mikor öszvejövén immár mind egybe sereglett

A' had' népe : sebesjárású gondos Akilles,
 Köztök nagysággal felkelvén, szállani kezdett.

Látom már, Agamemnon! igen, majd visszabolyongunk
 A' vizeken, Tróját elhagyván, még ha ugyan csak
 Életben maradunk: mert itt a' döglelet és harc,
 Egyszer'smind dűlván, seregünket fogytig emésztí.
 Mindazonáltal azért kérlek, légy érte, tanácsot
 Kérdezzünk: szálljon dolgunkra akármi Jövendő
 Mondó, Pap, 's Álomfejtő; mert Júpiter Isten
 Rűldi az álmokat is. Mire nézve neheztel Apolló
 Anyyira? vagy fogadásinkat nem tettük e? vagy hogy
 Száz ökör áldozatot kívánt? Ha megenged e halljuk,
 S bárány, 's kecske kövér szent illatjára hajúlván,
 A' rősz dögleletet ha talám elakarja e üzni.

Ezt mondotta, 's leült. Felkelt Tesztor fija Kalkás.
 Hire Jövendőlök' számokban nagy vala mindég:
 Mint ki jelenlévőt's multat tuda, láta jövendőt;
 'S e' tudományaért, mellyel kedvelte Apolló,
 Ő vala Trójáig hadi nép szállotta hajókon
 A' vezető. Most így szállalt meg lelkes erővel.

Mondjam el, azt akarod, Nagy Akilles, Júpiter Isten'
 Kedvese! hogy mit vétettünk, 's mért tölti haragját
 Rajtunk, messzelövő felség, a' fodros Apolló.
 Nyilván megmondom; de megigérd, 's énnekem elsőbb
 Arra megesküdjél: hogy rajtam szóval erővel,
 Hozzám hajlandó szívből, bizonyára segítesz.
 Mert méltó gyanakodnom: ama' nagy férfiu, a' ki
 Mindeneken fellyül hatalommal uralkodik Argos'
 Népén, 's a' ki előtt, magokat megalázva, hajúlnak
 A' Görögök, meg fog bizonyost haragudni szavamra.
 'S hogy ha nagyobb felség alacsony jámborra felindúl,
 Bátor mérgéből azon a' napon ő ki juhászik,
 Még is alattában gyűlölség bántja, 's kiönti,
 A' mit szívében forralt. Most ennekokaért
 Adj bátorságot, ha ugyan megmentesz e engem.

Erre felelt mindjárt, így szólván, bátor Akilles,
 Mondd el mind bizvást, valamit tudsz. Hallja Apolló,
 Kít nyilván kedvel nagy Júpiter, a' kít imádván,
 'S ő titkát fejtven, Kalkás! Görögökre jövendölsz:
 Mig élek, 's e' föld' hátán mig lát szemem, itten,
 Görbe hajóinkon fekszik valamennyi Görögség,
 Rajtad erőszakkal bosszúját senki se tölti;
 Ámbátor ha magát Agamemnon mondod is, a' ki
 Mindeneken fellyül sereginkben hányja hatalmát.

Ezzel már neki bátorodék a' mennyei lelkü
 Ritka Jövendölő, és így folytatta beszédjét.
 Sem mulatott fogadásinkért, se nevére nem égett
 Száz ökör áldozatért, nem vádol minket Apolló.
 Papja' gyalázatján búsult, Agamemnon kin fene tsúfot
 Dölfösen elkövetett, hogy vissza nem adta leányát,
 És el nem fogadá ő váltságának az árát.
 Messzelövő Isten csak ez okból küldé keservet:
 És még küldeni fog többet, súlyos keze meg sem
 Szünteti dögleletes nyavalyánkat; az édes atyának
 Mig váltság nélkül Agamemnon vissza nem adja
 Elragadott szép barna szemü kedvelte leányát,
 Száz ökör áldozatot mig Kriza határiba nem hajt.
 Erre megenyhödvén, csak ugyan meghajlik Apolló.

Ezt mondotta, 's leült. De ezekre az Argosi Nagy Hős,
 Tág uralást fogadó Agamemnon, felkele tellyes
 Haborodásában: i szonyún elfogta homállal
 A' harag ő szívét, szikrázott a' szeme, mint az
 Egő tűz: 's ottan Kalkást, mert ellene szóllott,
 Elsőbb is komoran nézven, dorgálta keményen.

Rettentöst felelő! vigaságost még soha töled
 Én nem hallhattam: ha jövendőt csak gonosz ügyről
 Hirdethetsz nekem, annak örülsz, 's vig benne te lelked:
 Még soha jó szót nem mondottál, 's végbe se vittél.
 Úgy hiheted most is Göröginket, mint ha Apolló,
 Messzelövő Isten, csak azért eregetne reájok

Annyi csapást: Krízisnek váltsága nagy árát
 Mert el nem fogadám; mivel önmaga naggyal is inkább
 Kedvesb, 's ő laktát akarom fedelemnek alatta.
 Szinte Klitemnesztrát, nejemül szép gyenge korában
 Kit szüzen vettem, most még is alábbra becsülöm:
 Mert ezt is megelőzi. Csodát nevel ékesen épült
 Termete testének, 's gyönyörű arczája, eszének
 Szép tüze mindenben, 's különös munkája kezének.
 Már pedig ám így is, mert jobbnak tartja tanácstok,
 Visszaadom, 's inkább akarom megtartanom épen
 A' népet, hogy sem elvesznie. Nektek azonban
 Gondotok arra legyen mindjárt, hogy ne maradjak
 Én egyedül jutalom nélkül. Nem diszesen esnék
 E' dolog, o Görögök! ti köztetek. A' mi jutalmam
 Volt eddig, kiki látja bizony, hogy enyészik előlem.

A' kinek ezt felelé gyors lábú gondos Akilles.
 Atrides, te dicsőséges fejedelme hadunknak!
 Annyira bánt a' fősvényesség? Várhatsz e jutalmat
 Mentést a' bátor Görögöktől? Nincs közös érték,
 Tudjuk, most sohol is köztünk elrejtve felesleg.
 Városokat dúlván valamit tusakodva ragadtunk,
 A' már osztva vagyon, 's nem képes visszafacsarnod
 A' néptől számodra való új préda rakásul.

Hadd oda, mint Isten kívánja, szerette leányát:
 Ezt neked a' Görögök majd megtérítik idővel
 Nyilván hármasan is: ha megengedi Júpiter Isten
 Kincses Trója' erős várát feldúlva ragadnunk.

Mindjárt megszóllalt Agamemnon ezekre felelvén.
 Hasztalanul ne ravaszkodjál, te hatalmas Akilles,
 Isteni nagy fajzat! meg nem csalsz, 's ezt velem épen
 Még el nem hiteted. Mit akarsz? neked a' te jutalmad
 Meglegyen; én pedig a' nélkül keseregve, maradjak
 Csak pusztán? 's ez okért sürgetve parancsolod, adjam
 Vissza leány rabomat? Legyen úgy: önkényeken érte
 A' bátor szívü Görögök ha jutalmat adandnak;

Mellyben hogy kedvem teljék, egyet érjen amazzal,
 Hogyha talám ebben magokat vonogatni találnák,
 Vagy tiedet viszem el, hatalommal rajtatok ütven,
 Vagy pedig Ájákszét, vagy Ulisszes nyerte jutalmát.
 Háborodott szívvél leszen érte, kit ilyen erővel
 Látogatok. De ezen máskor vetekedhetem inkább.
 Most mennél hamarább, evező jó néppel, eresszük,
 Illendő gyászban, a' mély tengerre hajónkat:
 Szállítsunk bele áldozatul száz délcegi ökröt,
 'S a' szép arczatú Krizéist. Egy pedig a' fő
 Rendből menjen előjáróul, vagy deli Ájáksz,
 Vagy nemes Ídomenéus, akár pedig a' nagy Ulisszes,
 Vagy magad is, ha ugyan tetszik, te kegyetlen Akilles!
 'S áldozatot tévén engeszteljed meg Apollót,
 Messzelövő Istenséget, dög verte hadunknak.

Erre pedig komoran nézvén megszóllal Akilles.
 Szemtelen álnokságba merült rosz férfi! ki hallgat
 Már szavaidra Görög nép közt, hogy lesre kiálljon,
 Vagy fegyvert rántván verekedjék véres erővel?
 Én ide nem jöttem, hogy Trója vitézeit öljem:
 Ellenem ők soha nem vétettek. Mert soha el nem
 Hajtották sem göbolyómet, sem völgybe lejáró
 Ménesemet: soha nem dúlták gabonámat az áldott
 Friaí termékeny földön: mivel annyi setétes
 Nagy hegyek, és zúgó mély tenger, tőlök elosztott.
 Csak téged követünk nagy haddal, hogy te örülnél;
 És Menelaus öcséd' bosszúját Trójai népen
 Töltjük kedvetekért: kutya képű szemtelen ember!
 Még se becsülsz ezekért, mindent csak semmibe hajtasz.
 'S még azzal fenyegetsz: szívem kedvelte jutalmát
 Elragadod tőlem, mellyet fáradva szereztem,
 'S a' Görögök nekem adtak. Igen jól láthatom immár;
 Hogyha Görög seregink a' híres Trójai várost
 Többől feldöntik; soha nem fog adatni egyenlőn
 Ennekem a' jutalom. Noha mindég a' hadi bajnak

Én viselem nehezebb súlyát; osztásra sietvén
 A' jelesebb zsákmányt te veszed: nekem a' mi csekélyebb,
 Untig elég; 's azzal seregem szállotta hajómba,
 Lankadtan, viadalmim után, nyugalomra betérek.
 Jobbnak tartom azért, tőled megválva szerelmes
 Fria hazámba vitéz seregimmal visszaeveznem:
 Mert alacsony lelked kincsel soha meg nem elégszik,
 Nép' fejedelme kevély Agamemnon megfelel erre.

Fuss haza, mint akarod, mert itt maradásodat értem
 Nem kérem: lesznek mások velem, engemet a' kik
 Tisztelnék; 's főgondviselőm, a' Júpiter Isten,
 El nem hágy. A' többi közül, valamennyi Királyok
 Énnekem engednek, te leginkább ellenem indúlsz:
 Visszavonást kedvelsz, háborgást, és csataüzést.
 Elbiztad magadat nagy erődben, 's nem veszed észre
 Isten' ajándékát. Menj jártasd vissza hajóid'
 És néped' seregét: uraságod' büszke hatalmát
 Mirmidonok féljék, Se veled nem gondolok immár,
 Sem haraggal; azért kereken bosszúdra kimondom:
 Minthogy Krizéist nagy Apolló elveszi tőlem,
 Csak hamar ötet ugyan már elkíséri hajómon
 Választott népem: 's azután felbontom erővel
 Sátorodat, 's magam elragadom, te jutalmadat, a' szép
 Brizéist: hogy jól értsd meg te is ennekutána,
 Engem náladnál felsőbbnek mennyivel esmérj;
 Más is rettegjen, szomorú példára, dagállal
 Hozzám mérni magát, 's mérésül szembe ne szálljon.

Így szóllott. Égő bús fájdalom ölte Akillest,
 'S kétséggel habzó szívét két félre ragadták
 A' gyors gondolatok: ha kirántsa e oldala mellől
 Villámló kardját, környüle valókat elüzvén
 Általdöfje kevély Agamemnon; vagy pedig inkább
 Megfojtván fuló mérgét elnyomja haragját.

A' mikoron búsult esze ezt forgatja, 's kivonja
 Hirtelenül kardját hüvelyéből: a' magas égből.

Megjelenik Pallás, kegyesen kit előre leküldött
 Hó kebelü Júnó, mind a' kettőre szerelmét
 És gondját egy aránt osztván, 'S a' mérges Akilles'
 Háta megé állott, 's ötöt szép sárga hajánál
 Fogta, kit annyi vitéz közepettén csak maga látott.
 Megrémült, 's bámultában, hogy hátra tekintett,
 Rettentő szemeit látván, esmérte Minervát,
 'S azt megszóllitván, sebesen folytatta beszédjét:
 O! ide mért jöttél? paizsos Nagy Júpiter Isten'
 Szent Magzatja! talám, hogy lássad minden igazság
 Es törvénybontó Agamemnon? a' ki dagályos
 Tetteivel, mondom, még vesztét fogja találni.

Így szóllott ezután a' kék szemü égi Minerva.
 Mennyből jöttem alá enyhítanem, hogyha szavamnak
 Engedsz, bús haragod' mérgét: e' végre bocsátott
 Hó kebelü Júnó, mind kettőtökre szerelmét
 És gondját egy aránt osztván. Most ennekokáért
 Szünjél olly dühösön vetekedned, kardra se buzdúlj:
 Hányj inkább keserü szavaiddal akármi szidalmat,
 Mondásomnak igaz voltát bizonyára megéred:
 Hármás ajándékkal megtér e' károd idővel.
 Mérsékeld magadat, 's kegyes intésünkre figyelmezz.

Illy feleletnek eredt gyors lábú szorgos Akilles.
 Mennyei Istenség! meg kell szavatokra hajúlunk:
 És noha forr szívem mérgében, még is azonban
 Jobb nekem így tennem. Ha ki enged az Isteni szónak,
 Ám meg fogja bizony hallgatni az Isten is ötét.
 Ezt mondotta 's erőszaknak nyult jobbja ezüsttel
 Terhelt markoláton megakadt, 's hüvelyébe ereszté
 Zördült nagy kardját, 's így engede mennyei szónak,
 Erre hamar felemelkedvén az Egekbe Minerva,
 Júpiter Istennek fényes házába belépett,
 Mennyei Társaihoz; de Akillest újra feindült
 Mérges háborodás keserü szidalomra fakasztá.

Borral megtölt kád! ebi szemmel, szarvasi szívvvel
 Biró kis lélek! mert nem mersz harcra kikelni
 Fegyverben álló neppel, sem lesre kijárni
 A' bátrabb Görögökkel: ezek mind annyi halállal
 Téged' szörnyen ölö kinok. Jobb annakokáért
 A' nagy táborban, ha ki nem mer bántani szóval
 Büszkén elvenned sok bajjal nyerte jutalmát,
 Népedet o gonoszúl megevő fene! gyáva fejeknek
 A' ki parancsolgatsz; másként bizonyára utolsó
 Volna ezen csúfság. De te halljad, előre kimondom,
 Esküszöm is szentül, bizony e' pálczára; ezentúl
 Melly soha már levelet, 's bokor ágat hajtani nem fog;
 Mint hogy az erdőben maradott töve, a' mikor annak
 Zöldellő levelét, 's héját vas fejsze lenyeste;
 Most szépen kifaragva Görög Fejedelmi vezérek,
 Híknak adott törvény védekre hatalmat az Isten,
 Kézben hordozzák; ugyan újlag esküszöm erre:
 Erkezik olyan idő, sűrű zokogással ohajtva,
 Fogják a' Görögök buzgón kívánni Akillest:
 'Sakkor, bar keseregj, rajtok semmit se segíthetsz:
 Hektornak gyilkos keze által hullani fognak
 A' sok holt testek; te pedig bús szivedet akkor
 Rágod mérgedben, mivel egykoron a' legerősbik
 Bajnokot, a' Görögök közt megcsúfolta dagályod.
 Így szóllott, és pálczáját a' földre ledobta,
 Rakva arany boglárokkal melly ékesen égett,
 'S ott ült háborodott szomorúságába merülve.
 Ellenben dült fült Agamemnon, Felkele köztök
 Kedves szállású bölcs Nesztor, régi Pilosnak
 Ellesen ítélő Fejedelme, ki szónak eredvén,
 Folyt ajakán méznél édesben tiszta beszédje.
 Már két életidőt haladott; mellette kimúltak,
 Kikkel együtt született, 's nevelődött égi Pilosban;
 Harmadikát mikor élte, Király volt nemzete' földjén.
 Őket azért intvén bölesen kezdette beszédjét.

O örök Isteneink! mi keserves bánatok érik
 Most hazaföldünket! Priamus' vigad erre valóban,
 Tapsolnak Priamus' magzatjai, 's Trója vitézi
 Mind szívből igen örvendnek, szakadástokat értvén:
 Hogy rút versengés osztott meg tikteket épen,
 A' kik, okossággal, volnátok erővel is elsők,
 A' Görögök nagy hadjokban. Engedjeteink inkább,
 Mint hogy nálamnál fiatalbak vagytok idővel.
 Mert nyájaskodtam már hajdan sokkal erősebb
 És hőlcsebb fejedelmekkel; 's ezek engem azonban
 Még se vetettek meg soha is, ha beszédnek eredtem.
 Még soha nem láttam, 's nem könnyen láthatok, olyan
 Férfiakat, mint Piritous volt régi napokban,
 'S mint a' nép' fejedelme Driás, mint Czeneus, és mint
 Ekszadius, mint volt Polifémus az Isteni magzat,
 'S Tezeus, Egéus' fija, mennyeciekkal egyenlő
 Termetben. Soha még nem voltak erősbek ezeknél
 A' föld térségén, Az erősek harcra kikelvén
 Vittak erősekkel, havasokban délezegen élő
 Centaurus fene fajzattal, kit végre kiöltek
 Ektelenül. Távul Apiából, 's régi Pilosból
 Engem is elhittak, 's társúl oda mentem azokkal,
 A' harcban tettem magamért, 's'a mostani földnek
 Emberiből szemben velek állani senki se merne.
 És, ha javaslottam valamit, szavaimra hajúltak
 Még is; nektek azért szintűgy engednetek illik:
 Hasznos az engedelem, kivánt javatokra tekintek,
 Tégedet ámbátor feljebb emel a' te hatalmad,
 O Agamemnon! azért ennek kedvelte leányát
 El ne vigyed, 's hadd meg, mint a' nép adta, jutalmát.
 Ellen erőtte se vess, keserűn vetekedve Királlyal:
 Mert pálczáat viselő olly felség mással egyenlő
 Tiszteletet nem nyert; kinek önmaga Júpiter Isten
 Adta dicsőségét. Ha erősb vagy is, Isten anyától
 Származván; de hatalma nagyobb csak még is amannak,

'S hallja parancsolatit több nemzet, 's többjeles ország.
Fojtsd haragod' mérgét te előbb Agamemnon! Akillest
Kérem majd azután eszedezve, feledje el ő is
Bosszúját: mert e' harcznak veszedelmei ellen
Itt vagyon a' Görögöknek erős bástyájok ez egyben.

Megszóllalt ezután Agamemnon ezekre felelvén.
Mind ezeket te ugyan nagyon is jól adtad előnkbe,
Jámbor Öreg! De ez itt, felhéljáz, büszke hatalmát,
'S mindenenen kiterült uraságát üzni akarja,
'S osztja parancsolatit. Úgy vélem, nem viszi messze,
Hogy neki harczra erőt, 's nagy szívet az Istenek adtak,
Vallyon ezért olly rút csúfságot hányhat e másra?

Félbe szakasztja szavát, 's felel erre serényen Akilles.
Ám ugyan én félénk volnék, és semmire kellő,
Hogy ha neked, valamit mondasz, mindenre hajúlnék.
Másoknak hüvelyezd ezeket, de nekem ne parancsolj:
Mert bizony, úgy tartom, tereád nem hallgatok immár.
Még most is mondok, megtartsd ezt hiven eszedben.
Kézzel nem vívok, se veled, mással se, leányom'
Kedvéért: mivel elveszitek, nekem a' mi jutalmat
Adtatok, Ám de egyéb vagyonomból, mellyel az égnek
Bő áldásából meg vagynak rakva hajóim,
Semmit se hántasz ragadó kezeiddel akartom
Nélkül: mert másként, kelj bár próbára, azonnal,
Hogy tudják ezek is, kardommal véredet ontom.

Villongó szókkal mikor így vetekedtenek, egymást
Sértvén felkeltek, 's a' gyűlés azzal clozlott.
Sátorihoz indúlt gyorsabb lépéssel Akilles;
Patroklus, 's a' többi vitéz követőji, sereggel
Mentek utána. Hajót hamar a' tengerre bocsátott,
Lött végzése szerént, Agamemnon: 's arra kirendelt
Hűsz evező férfit: bele szállittatta legottan
A' szánt áldozatot, Nagy Apolló' kedve' telését!
'S a' szép arczatú Krizeist önmaga fényes

Nagy disszel bevezette: bejárt legutólszor Uliisses.
'S gyorsan elindulván a' mély tengernek eveztek.

Tisztulást hagyatott azután Agamemnon. Azonnal
Mosta magát a' had, 's tengerbe vetette letörlött
Szennyét; 's a' Nagy Apollónak mind ölte serényen
A' jeles áldozatot, száz ökröt, 's kecske' kövérét,
A' tenger meddő partján: füst' fellege sűrűn
Fellebegett egyesült gyönyörű illattal az égbe.

A' mikor a' tábor mind buzgón fárad ezekben:
Forralt bosszúját Agamemnon még se feledte,
Mellyel már az előtt büszkén fenyegette Akillest,
Taltibiust, és Evribatest, szállítja magához.
Mind ketten követek voltak, 's akarátja' jelére
Gyors szolgák. Azt mondja tehát: Tudjátok Akilles'
Fényes sátorait: mentést oda menjete, onnét
A' szép arczatú Brizéist, gyenge kezénel
Fogva, vezessétek hozzám: ha nem engedí, mindjárt
Ott termek magam is többekkel, 's a' mi keservét
Majd inkább szaporítja, magam fosztom meg azért is.

Ezt mondván, hevesen nógatta, 's fejekre parancsolt
Többeket is. Fövenyes tenger' szélére kikelvén
Kénytelenül ballagtak azért, 's végtére elérték
Mirmidonok' tér sátorikat, 's a' görbe hajókat.
Kívül ültében meglátták ők is Akillest,
'S őket ez is nézvén nem örült jöttöknek. Azonban
A' követek megrettentek, 's fejedelmi hatalmát
Félvén, szó nélkül állottak. Tudta Akilles
Jártokat, és őket szállítván monda szeliden.

Emberek', és Isten' közbenjáróji! köszöntlek,
O követek! Bátran közelebb járuljatok: ebben.
Nem ti, ám de kevély Agamemnon vétkes előttem;
A' ki azért küldött, tőlem hozzája vigyétek
Brizéist. Jer elő, Patroklusom! add ki leányát,
Hogy kényéere vigyétek hozzája. De ti is idővel,
Isten 's ember előtt, 's a' büszke Hirálytok előtt is,

Erre bizonyságim legyetek: veszedelmet elüznöm
 A' néptől ha mikor szükség leszen. Ő dühös ésszel
 Nagy kárnak bódult: se jelenlévőt, se jövőndöt
 Nem lát, hogy vesztés nélkül harezolna vitéze.

Igy szóllott, Indúlt Patroklus társa' szavára,
 'S a' teremés tág sátorból kivezette azonnal
 A' szép arczatutú Brizéist, által is adta.

Visszasiettek azok; nem kényén, könnye szakadva,
 Ment velek a' búsult asszony. Siralomnak eredvén
 Társaitól megvált, kedvét vesztette Akilles:
 Partra kiült egyedül, 's a' nagy tengerre tekintett,
 'S terjeszvéen kezeit, így kérte szerette Szülőjét.

Édes Anyám! miat hogy csak igen rövid életidőre
 Szültél; már legalább megtisztelt volna hatalmasb
 Fénnel az ég' magosan dörgő atya, Júpiter Isten.
 Most mi kicsinyre becsült! Agamemnon' messze kiterjedt
 Büszke hatalmának esűfjává löttem egészen:
 Megvettetve nyögök, 's ő birja jutalmamat, a' kit
 Elragadott tölem nagy göggel. Szive szorúlva
 A' szava itt szünt meg, 's bő könnyei újra szakadtak.

Meghallotta fíját, áldott Tetis Asszony, az anyja,
 Ott ülven öreg atyjánál mélységes öbölhen,
 'S mint köd, hirtelenül kibukott a' szöke vizekből,
 És oda ült könnyekbe merült fíja' oldala mellé,
 Édesden megszöllítván czirogatta kezével.

Mit sírsz? és mi nehéz bánat sértette kesergő
 Szivedet? Oh fiam! el ne fedezd, add tudnom anyádnak.
 Erre fohászodatit szívéből mélyen cresztvén,
 Így szóllott a' gyors járású szorgos Akilles.

Jól tudod: Istenséged előtt mert mindenek úgy is
 Nyilván vagynak, azért neked én mit szólljak ezekről?
 Elmentünk Tébába, holott szent hajlaka fénylett
 Éecziónak: ezen várost feldúltuk egészen,
 'S minden zsákmánnyal ide tértünk. És ugyan ebben
 A' Görögök' fiaik mind jól osztoztanak; adták

Itt Agamemnonnak, külön választva magának,
 A' szép arczatú Krizéist. Ennekutána
 Panczélós Görögök' hadjokhoz eljőve Krizes,
 Messzelövő Nagy Apollónak szent Papja, temérdek
 Sok kincset hozván, mellyen megváltsa leányát.
 Istene szentséges süvegét tartotta kezében,
 És az arany pálczát, 's e' közt esedezve könyörgött
 A' Görögök' tellyes hadjoknak, 's kérte leginkább
 A' két Átridest, a' népnek kérte vezérit.
 A' Görögök hajlának ugyan, 's egyetembe helyesnek
 Tarták mindnyájan, tisztelniük a' Papot, annak
 Fényes ajándékát elvenniük. Ellene buzdúlt,
 Mert neki nem tetszett, Agamemnon: elűzte előle,
 'S húrogató mocskokkal igen fenyegetve beszéllett.
 Erre felindulván az öreg haza tére. Apolló,
 Minthogy igen kedvelte, nehéz panaszára figyelmes
 Lőn mindjárt, 's vesztő nyilat a' Görögökre bocsátá;
 A' veretett népek sűrűn egymásra halának:
 'S a' tellyes hadnak minden részére szakadva
 Jártak az Istennek füléneki, Ennyi gonoszoknak
 Megfejtette okát, Fébus titkába belátó,
 Egy bölcs férfi: 's azért, elsőbb is szónak eredvén,
 Intettem mindjárt: engeszteljék meg az Istent.
 Itt pedig Átridest elfogta haragja, 's azonnal
 Felkelvén olly szót ejtett fenyegetve, hogy annak
 Tellyesedő voltán magamat most búval epezstem.
 Azt ugyan, a' szép barna szeműt, már gyorsan evezve
 Visszaviszik bús Atyjához; 's vele a' nagy ajándék
 Áldozatul megyen Istennek: de leányomat, a' szép
 Brizéist, nyugovó terememből tölem is épen
 Csak most két követ elvezeté; kit drága jutalmúl
 A' Görögök' fijaik osztóván énnekem adtak.
 Már te segíts fijdón, minthogy vagyón annyi hatalmad,
 Menj fel az égbe hamar, 's kérleld a' Júpiter Istent;
 Hogyha ugyan szóval, 's teteddel is, öneki hajdan

Oltalomúl voltál, enyhítvén szive' szorúltát,
 Mert jut eszembe miként dicsekedtél sokszor Atyámnak
 Házában: hogy csak magad, a' mindenkoron élő
 Mennyeiek' nagy számokból, e' földre setétes
 Fellegeket gyűjtő, 's dörgő villámmal ijesztő,
 Júpiter Istentől iszonyú veszedelmet elűztél;
 Többiek, a' mikoron megakarták kötniek ötet,
 Júnó, Neptúnus, 's ő szülte leánya Minerva,
 Ám de te megszabadítottad, mihelyest oda értél,
 Mindjárt felhiván a' százkezűt, a' magas égbe;
 A' kinek ott mennyben Bziaréus az ő neve, nálunk
 Égeon pedig e' földön. 'S ez, minthogy erővel
 Atyjánál tehetős, ült Jupiter' oldala mellé
 Uj fényének örültében: 's irtóztanak ettől
 Mindnyájan a' Mennyeiek, 's megkötni az Istent
 Többé nem merték. Te azért hozzája borúlva,
 S térdeit illetvén, ezt említst szépen előtte.
 Trójaiaknak ezért kedvezzen, hátra szalassza
 Tenger' partjáig, 's ott álló görbe hajókig,
 A' Görögök' vert táborokat, 's kérkedjenek ottan
 Büszke Királyokkal; velek ott érezze hibáját
 Tág uralást biró Agamemnon is, a' legerősibik
 Férfiat a' Görögök közt hogy nem tudta becsülni.

Könnyei csordulván szállott Tetis Asszony ezekre
 Ah! fiam illy gonosz órában mért szültelek ennyi
 Búra? nehéz siralom, 's lelked' sérelmei nélkül,
 Vajha hajóidnál ülhetnél, mert rövid úgy is
 Életed! ime hamar meghalsz, 's inségesen éled
 Mindeneken fellyül még e' picziny életidőt is!
 Ah! ezekért mondom, szomorú végzésre születted.
 Én még is, hogy meghajtsam panaszkodra könyörgő
 Szómmal menyköveket szóró nagy Júpiter Istent,
 Hogyha reá állhatna, magam megyek a' havas éghe:
 Most te hajóidnál ülj, 's a' Görögökre neheztelj,
 S tellyességgel h arczra ne kelj, Nagy Júpiter elment

Tegnap vendégül, az öreg tengerre leszállván,
 A' jámbor szerecsen néphez; 's vele mind oda vagynak,
 Késérő seregül, a' mennyei Istenségek.

Majd ha tizenkettőd napon onnét fényes egébe
 Megtér, ott leszek én mindjárt réz szobrokon épült
 Házában; hol térdeihez leborulva könyörgök
 Erted, 's úgy tartom, fog is ő részedre hajulni.

Eltűnt ezt mondván. Ismét forralta haragját
 Bújában hagyatott fija, hogy kedvelte leányát,
 Ő nem akartával, elvitték gögös erővel.
 Már oda ért gyors jártával Krizába Ulisszes,
 Száz ökör áldozatot hozván, 'S mi időre bementek
 A' kikötőpartnak mélyébe: vitorla szedésnek
 Indultak sebesen forgódva, 's rakásra letették;
 Árboczfájokat is fekvése' helyére kötélén
 Ott lebocsátották; azután beveztek az álló
 Helyre hajójokkal, 's több vasmacskákat eresztvén,
 Azt tartós kötelékekkel megakasztva leverték.

Már magok is frissen a' tenger' partjára kijártak:
 Messzelövő nagy Apollónak száz ökreit elsőbb
 Áldozatul kitevék: **Krizéis végre kilépett**
 A' hidas álláson; kit ugyan felséges Ulisszes
 A' szent oltárhoz vezetett, 's kegyes atya kezébe
 Általadott, ő tisztje szerént, illy szónak eredvén.
 O Krizes! hozzád küldött fejedelmi hatalmat

Férfiakon bíró Agamemnon, visszavezetnem
 Édes gyermekedet, 's áldoznom száz jeles ökröt
 A' nagy Apollónak, hogy megszüntesse haragját,
 A' ki minap szörnyű dögöt a' Görögökre bocsátott.

Ezt mondotta, 's kezébe adá, Eltelt nagy örömmel
 A' mint elfogadá az öreg kívánta leányát.

Ők pedig ott hozzá fogván, a' fényesen álló
 Száz ökör áldozatot gyorsán mind rendre kioszták,
 A' szépen rakatott oltár' környéke sorában:

'S a' mikor a' kezöket megmosván tiszta marokban

Tarták a' perkelt búzát, az ajánlati sóval,
 Krizes nagy szóval, kezeit felemelve, könyörgött.

Fényes ijat viselő Istenség! a' ki hazámat
 Krizát, 's a' híres Czillát, oltalmazod égből,
 'S a' Tenedus szigetét hatalommal bírod alattad:
 Hallgass meg most is, ki ugyan már engem előbb is,
 Téged kértemben, kegyesen hallgatva becsültél
 Nyilván küldöttél pedig a' Görögökre keservet:
 Ugy tedd meg, kérlék, most is kívántomat, és a'
 Vesztő dögleletet most immár üzd tova tőlök.

Rözi

HELMECZY.

IGAZÍTÁSOK.

Az első füzet' 18 lapján: Goldsmith helyet: Gay tétessék.

Szemere Úr Szónettjének következő verseit így változtatá
 meg e' második füzetben önmaga:

A' 3dikát: Mosolygasz rám setét sohajtozóra.

Az 6-dikat: Fenn réveimtől köd, szél, hab messzeszóra.

A' 12-diket: 'S ha lelkiem e' varázskarból felszerken.

TUDÓSÍTÓ LEVELEK.

I.

LITERATURAI IGYEKEZETEK.

Mélt. Kánonok és Apátur Hene Ferencz Ur, a' Károly-Fejérváratt és a' környékben találtató római 's másféle oszlopoknak, álló, faragott képeknek, kőbe, metszett írásoknak egybe-szedésével, lerajzoltatása 's leírásával foglalatoskodik.

Fő Tiszt. Kánonok Fancsali Daniel Úr az Erdélyi és Magyar Országi, Egyházi és világi történeteket illető jegyzéseknek 's írásoknak egybe-szedésén dolgozik.

Mélt. Gróf Mikó György Úr, Bodokon, ezen Munkán dolgozik: A' nevelő és neveltető kötelessége.

Tiszt. Zabolai Kis Sámuel Ur, Gróf Teleki Urfiak Nevelője', Fesszlernek Marcus - Aureliusát fordította nyelvünkre.

Tiszt. Kozma Gergely, Sz. Gericzei Unitar. Pap Úrnál, Hamburgi volt Professzornak, Raimar Sámuelnek, a' Természeti-Vallás főbb ágazatairól írt elmékedései, magyarra fordítva, már néhány esztendeje készen állanak.

Jászberényi Prof. Szép Úrnál készen áll fordítva az egész Julius Caesar.

Sárospataki, Prof. Vályi Nagy Ferencz Ur Homer' fordításával foglalatосkodik.

II.

J E L E N T É S E K.

Az Előfizetők száma azt mutatja, hogy ezen Időszá, ki-Írás, folytában megmaradhat, de ha a' Munkák csak olly kevés számmal gyűlnek, mint eddig, igen sok fűzet nem fog megjelenni. A' Kiadó azért állítja - fel ezen intézetet, hogy ez' úton többeknek is apróbb fontos munkájik megjelenhessenek, 's a' dolgozni akarók ne idegeníttessenek - el a' munkától előre, mintha a' nyomtatás bajos volta miatt, azt úgy sem adhatnák - ki. Ime, itt út nyílt arra, 's a' dolgozásra meghívattatnak. — Tanúltjai a' két Hazának, a' buzgó munkásság verje-el a' hallgatást, terjesszéték, klasszikusi bátor, nemeszabad lélekkel írott munkájitok által a' hasznos ismé-

reteket. Legyenek a' béküldendő munkák olyanok, melyek a' Muzéumnak érdemet adjanak. Meg kell szünnünk azon hévnek örömétől, hogy elég ha az nyelvünkön van írva, ezt csak akkor érezzük, ha a' munka belső becsé örvendeztetethet bennünket, hogy az magyarul van. A' Kiadó minden darabnak a' Muzéumban kijövő nyomtatott ívéért hat nyomtatványt fog ezután az Irónak küldeni. — Emlékezzünk a' Német időszaki Irásoknak Literaturáiókba tett hasznos befolyására, 's törekedjünk, hogy nekünk is valahára egy Időszaki Irásunk folyvást fennmaradjon, melly hasonlólag jó elemeneztelt szerezzen,

---

Az első füzetben egy jónak találtatandó Szomorú-Játékra tett jutalom kihirdetésére heten jelentették magokat. Egyik magát - jelentő, úgy látszik, nem vette jól fel a megkívánt tökéletességeket. Most hát újra jelentjük, hogy nem a' hét között leendő legjobb lesz a' Jutalom, hanem, mint a' hirdetés tartja *csak egyedül azé*, kiében a' Dráma reguláji legjobban ki lesznek elégitve. Ha egyik darab se találtatik olyannak, millyent várunk, a' jutalom újra egyébre tétetik. Azonban, örvendünk, hogy a' hirdetés felelőkre talált, várjuk a' tőlünk megkívánt klasszikai munkát.

Pesti, Nemzeti Könyvnyomtató és Árosunk, N. Trattner Tamás János a' római klasszikusokat szándékozik kiadni magyar fordításban, A' ki segíteni akarja feltételét, jelentse magát a' Könyváros Urnál, vagy a' Kiadónál, küldjön a' fordításból mustrát, 's meg fogja tudni mennyi jutalmat kap munkálódásáért. A' fordításban az kívántatik - meg, hogy abban a' római Irónak lelkét, 's írása-módját feltalálni lehessen.

ÚJ ELŐFIZETŐK,

a' második Füzetre, olly renddel, a' mint neveik a'
Kiadóhoz küldeték.

KOLOZSVÁRATT.

TISZT. P. P. BUZNA LÁZÁR URNÁL,
a' Lyceumban aláírtak: tizenöten.

N. FARKAS SÁNDOR UNITAR DEÁKNÁL,

Elöre - fizettek.

Huszár György, Senior a' Kollegiumban.

Farkas Tamás Deák.

Kandál József Rhetor.

Simon Károly

KÁROLY - FEJÉRVÁRATT.

PROF. ZSOMBORI JÓZSEF URNÁL.

Elöre - fizettek.

Ujra Ketten.

SZ. GERICZEI UNITARIUS PAP KOZMA GERGELY
URNÁL.

Elöre - fizettek.

Antál Mihály Koronkai Ref. Pap,

Gombási József Karácsonfalvi Ref. Pap.

Jakab József Szovátai Járásbeli Eligazító Biztos.
 Kadár János Kelemtelki Ref. Osk. Tan.
 Kozma Mihály Ny. Gálfalvi Unjt. Levita.
 Maurer Borbála, Mélt. Iszlai István Hitvese.
 L. Báró Nalácz Zsuzsanna, Oberster L. Báro Szent Kereszti Sámuelné.

Tályai Sámuel Lukafalvi Ref. Pap.
 Zejk Borbála, Gróf Toldalagi Mihály Hitvese.
 Vályi Katalin, Gróf Toldalagi Zsigmond Hitvese.

Aláírtak.

Aranka György, Tábla-Bíró a' M. Királyi Táblánál.

Gabri József, Prof. a' M. Vásárhelyi Kathol. Gymnaziumban.

Horváth Mátyás, Orvos Doktor

Hosperg József, Sz. Háromsági Plébanus.

Madaras István Ref. Deák, a' M. Vásárhelyi Koll.

Miske Pál Úr.

Jánó József, Szószóló.

Székely Mózes Szabédi Unitar. Osk. Tanító.

Szolga János, Szószóló.

Szilágyi József, Praeceptor a' M. Vásárhelyi Kollegiumban.

Tiszt. Kozma Gergely Úrnak fáradságát különösen köszöni a' Kiadó, mivel ezen Intézetet, minden megkérés nélkül, kivánta Előfizetők szerzésével elégeíteni.

P E S T E N.

TEK. VITKOVICS MIHÁLY ÜGYÉSZ URNÁL.

Keszihóczy Dacsó Márton, több Vármegyék
Tábla-Birája.

Kún Lázár, Nógrád Várm. Tábla - Bíró.

TEK. MACSKÁSY FERENCZ NEVELŐ URNÁL.

S. Kálon, Soprony Várm.

Bakódi János Ügyész és Fiscalis.

Baricz Mihály, Gróf Festetics László Uradalmi
Tisztje.

Darázs János Soprony Várm. Tábla - Bíró.

Farkas László, Excell. Gróf Széchényi Józsegi
Inspectora.

Fülep Emél, Gróf Festetics László Uradalmi Tisztje.

Kecskés János, — — — — —

Latinovics Nina, M. Cs. K. Kamarás Szent-
Györgyi Horváth Jánosné.

Niczki Niczky József, Soprony Várm. Tábla-
bíró.

— — Niczky Ignác, Vas Várm. Fő - Bíró.

Rohonczy Marie, Kisasszony.

Tarcsai József, Lövői Plébanus.

S O P R O N Y B A N,

FŐ - TISZTEL. KIS JÁNOS, EVANG. SUPERIN-
TENDENS URNÁL,

Gödör György, Vadosfai Evang. Predikátor.

Noszlopi Noszlopy Gábor, Veszprém Várm.
Táblabíró.

SZOMBATHELYEN.

SEMINAR. PRAEFECTUS TATAY JÁNOS URNÁL.

*Elöre - fizettek.*Dese Pál, Szombathelyi Kanonok, 's Lendvai Fő-
Esperes.

Horváth József, Bogáti Fiscalis.

Jakasics József Sárvári Uradalom Fiscalisa.

Laki Károly, a' Természet Tudom. Királyi Ta-
nítója.

Novák Ferencz, Szombathelyi Nevendékpap.

Szalai Imre, Philos. Doctor, 's V. Családi Plebán.

Vas László Theolog. Doctor 's Professzor.

BÉCSBEN.

TITOKNOK SZENT-GYÖRGYI IMRE URNÁL.

Elöre - fizettek.

Ferenczi József, Udvari practicans.

Szentgyörgyi György, Zilahi Tanuló.

TISZT, LUCSKAI MIHÁLY URNÁL.

*Aláírtak.*Ócskai Ócskay Antal, Egri Megye Nevendékje
a' Pazmaneumban.Rudics István, Szatmári Megye Nevend.

KRASZNÁN.

MÉLT. GRÓF HALLERKŐI HALLER KRISZTINA,
Ő NAGYSÁGÁNÁL.

Mélt. Nagy Ajtai Cserey Farkas Ur Hitvesénél.

Baczony Józsafát, Kraszna Várm. rendszerint
való Vice-Ispán.

Berzenczey János, Csapon.

De Ligne gyalog Ezerede 6-dik Kompániáuk Szilágy Somlyón lévő Tiszt-Urai.

Gróf Haller Józsefné, szül. Gróf Koháry Theresia.

Gróf Haller Rosalie Kisasszony.

Gróf Haller Lászlóné szül. Gróf Gyulai Jozefa.

Petryevityi Horváth Zsigmond, Monóban.

Knapp András Karásztelki Plébánus.

Kovács László, Fiscalis, Szilágy Somlyón.

Komjáti Borbála) Kisasszonyok Szabolcs
Komjáti Eva) Vármegyében.

Lázár Ferencz, Arendás, Krasznán

Lipniczky Károly Kraszna Várm. Al-Jegyző.

Málnási Sámuel Krasznai Ref. Pap.

Miklósi József, Al-Esperest és Szilágy Somlyói Plebauns.

Perczel Antal, Cs. Kir. penzion. Kapitány Szil. Somlyón.

Tagen János Zilahi Plebanus.

Vályi P. Zsigmond Kraszna Várm. Királyi Percep.

Nagy Kéri Vályi P. Sándor, Szabolcs és több Várm. Tábla-Birája.

Valki András Krasznán.

Wettstein Károly Cs. Ki. Só-Proceptor Sz. Somlyón.

MÉLT. BETHLENI GRÓF BETHLEN IMRE UR.
CS. K. KAMARÁS, ÉS N. KÜKÜLLŐ VÁRMEGYE
FŐ-ISPÁNJA, N. Küküllő Vármegye számára
negyven nyomtatványokat kíván.

MÉLT. GRÓF MIKÓ GYÖRGY UR, BODOKON,
 azt adá hírül levelében, hogy a' Székely földön, lak-
 helye környékéből Előfizetőket gyűjt.

B É C S B E N.

T. MÁRTON JÓZSEF UR, AZ ÜNIVERSZITASBAN
 MAGYAR NYELV ÉS LITERATURA PROFES.

Gócs Theodor, a' Bécsi Konvictusban a' Kőrösi
 Megye Nevendékje.

P E S T E N.

T. HELMECZI ÚRNÁL.

Felső - büki Nagy Benedek Jegyző a' K. Tábl.
 Schedius Károly Filos Doct. 's K. Táb. Jegy.
 Winkler Gergely Budakeszi Jegyző.

Az első füzetben kihirdetett tit. Előfizető Urak 's Asszony-
 ságok, a' mint a' Kiadó tudja megmaradtanak.

Néhány Titt. Előfizető Uraknak neveik, (a' mint a' Kia-
 dónak értésére esett, nem jól vagynak kinyomtatva az első
 füzetben.

Ha azokat a' Béküldők tisztán kiírják, hiba nem fog len-
 ni, az ezutáni füzetekben.

A' tit. Előfizető Urak, Asszonyságok nevei elébe azért
 nem tétetik a' Méltóságos, Tisztel. Tekintetes, mint neveik

után, a' Nagyságos titulus, mivel mindenik tit. Előfizető Urnak, Asszonyságnak becses neve elébe vagy utána tett születés és hivatalbeli karakteréből, titulusa kitetszik.

Mig azon betűk, mellyekkel az első füzet nyomtattatott, itten újra fel állittatnak, addig, nem akarván tit. Előfizetőinket sokáig várakoztatni - az Erdélyi Muzéum Pesten fog kijöni. E' mellett azok, kik munkákat küldeni szándékoznak, méltóztassanak azokat Kolozsvárra utasítani.

ERDÉLYI MUZEUM.

HARMADIK FÜZET.

ERDÉLYI MUZEUM
KÖNYVTÁRA

P e s t e n ,

Trattner Ján. Tamás' Nyomtato-műhelyében.

1 8 1 5.

106354

ELEGYES TÁRGYAKRÓL

GONDOLATOK.

A' KÖLTÉS ÉS SZÉP LITERATURA' DICSÉRETE.

A' ki a' tudományokat tanulni vagy dicsérni akarja, annak mindenkor a' Költés - mesterségén és a' Szép Literatúrán kell elkezdeni. Ha ki a' Múzsák' mesterségét kedvelni tudó izlés nélkül született, az két olyan mesterségeknek vagyon híjával, mellyek nélkül a' tudományok országában, senki, nagy ember nem lehet. Ezen tehetségek a' Képzelődés és az Érzés mellyek nélkül sem valami jeleset a' tudományokban feltalálni, sem az igazságot hathatósan 's kivánt előmenetellel tanítani nem lehet. Az értelem és az esméretek, ha ezen fundamentumon nem épülnek 's ha úgy szólván ezen gyökerekből tápláló nedvességet nem szívnak, hasonlók a' fák' fennálló 's elszáradott törzsökeihez mellyek ugyan minthogy részecskéik erősen egymással öszve vagynak függve, a' magok erejéből fennállhatnak de sem nem virágozhatnak, sem nem gyümölcsözhetnek.

A' Költés - mesterségének az az elsősége van minden egyéb elmebéli foglalatosságok felett, hogy végnélkül való. Határjai egész addig terjednek, valameddig az esmérhető és esmerést érdemlő dolgok' sokasága terjed. Lefesti a' dolgok' képét és ábrázatját 's előadja természeteknek törvényét, elbeszéli a' régi 's új világ' történeteit 's lerajzolja nagy embereit; felfejtegeti az emberi sziv' érzéseit 's mint-egy izenként elszedi azokat egymástól. Már a' csillagok' járását - is leírta, 's a' földmivelésnek és a' Pásztornak foglalatosságait - is fel - jegyzette. A munkás és a' magánoséletet, a' testi és a' lelki - világ, a' külsőkép' érezhető és csak a' csupa okossággal gondolható dolgok egyeránt lehetnek tárgyai, 's egyeránt nyerhetnek tőle értelmességet, és bájos kellemetességet.

A' Költés' mestersége szebbé tesz minden tudományt minden kivétel nélkül 's minden dolgot szebb 's gyönyörűbb fényben mutat az által, hogy majd felséges és méltósággal telyes formát ruház reája, majd szíves résztvételt, gerjeszt bennünk eránta, majd nevetséges színnel festi 's úgy gyönyörködtet.

A Költők' munkájiban kettő kiváltképen az, a' mi gyönyörködtet; egy felől a' gondolatoknak könnyen érthetősége és mind egy szemmel láthatósága, más felől a' nyelvek mellyen azok előadatnak, mesterséges volta. A' Poézistól megkivántatik, hogy a' gondolatokat mennél világosabbakká tegye. Ha külsőkép érezhető

gondolatokat rajzol: azt kívánjuk, hogy mintegy szemünk elibe mutassa azokat. Ha az értelem' tárgyairól szól, akarjuk, hogy könnyen és nagy részvétellel megérthessük. Még ennél is többet kívánunk. Azt kívánjuk hogy mindent a' legszerencsésebb, és legkellemetesebben hangzó a' dologhoz alkalmaztatott, és minden kényszerítés nélkül való kifejezéssel nevezzen meg. — Az a' Harmonia és kellemetes hang, melly a' verseknek mesterséges, és még is könnyünek látszó alkotásából's a' szótagok' mérték-re vevéséből származik eleitől fogva nagy részét tette a' Poëzisébeli remek-munkák által okoztatott gyönyörűségnek. Mennél keskenyebb határok közé szoríttatik ez által a' szók' és kifejezések' választásának szabadsága, annál nagyobb csudálkozást támaszt bennünk az a' műl-tő ki mind a' mellett is mindenkor a' legtermészetibb 's leghelyesebb kifejezésekkel tud élni. Azon felül a' velős rövidség midőn bizonyos meghatározott mérték közzé szoríttatnak a' gondolatok a' dolgot sokkal mélyebben bényomja emlékezetünkbe. — 'S a' Poëzisébeli munkáknál még testi érzékenységeink is részt vesznek azon gyönyörűségben, melly tulajdonképen csak az értelem és csak a' szó számára van készítve.

A' Poëzis nyelve' hangjának kellemetességét, nem minden Nemzetek, 's akármelley Nemzetben is nem minden emberek érzik egyeránt; sőt még az értelmes és tanult emberek sem mindnyájan érzik azt egyenlőképen. Megtör-

ténhetik, mint az Olaszok között megtörténtnek is állítják, hogy valamely Nemzet a' hang kellemetességében felettébb is nagy gyönyörűségét találja, úgy hogy az abban való gyönyörködés a' Poézisnak egyéb érdemeire nem enged illendőképén figyelmezni. Ollyankor valamely költeményes munkában inkább néznek a' hang' kellemetességére vagy muzsikájára, mint a' munkában foglaltatott dologra, 's a' Poëzis, ezen isteni mesterség könnyen válhat szépen zengedező, de hijába való szószaporitássá. Ellenben más felől ha valamely nemzetnél nem fordítanak illendő figyelmetességet sem a' Költők, sem az olvasók a' versek' kellemetes hangzására, az ollyan nemzet Poézise mindenkor csak elrontott folyó-beszéd fog maradni. De ha a' költeményes munkák mind az értelmet mind a' fület megelégitik; ha a' jeles gondolatok, a' hív és eleven festések a' mértékre vett és mégis tökéletesen oda való kifejezésekkel párosítottak: akkor az ollyan munkák minden kétség kívül első a' léleknek minden szüleményei között, legmélyebben hatnak a' szívre és legmaradandóbb nyomokat hagynak benne magok után. Valamint hogy az emberi léleknek minden tehetségei együtt dolgoznak az illyen munkákon: úgy azoknak olvasása által mindnyájan kellemetesen foglalatostkodtatnak - is.

A Poézisnak egy nagy és eléggé észre nem vett elsősége az, hogy akármely esméretes és mindennapi igazságokat is tehet tárgyává, mel-

lyeket a' folyó beszéd nem választhat, úgymint a' melly azonnal unalmassá lészen, ha valami újat nem mond. Ezen tekintetben úgy kell méltán nézni a' Poézist, mint az emberi nemzetnek nagy joltévőjét mint hogy a' nyilvánóságot és kétséget nem szenvedő igazságokra, mellyek mindenkor leghasznosabbak szoktak lenni újra reá bájolja a' figyelmetességet, es a' bölcseség' régi, 's a' régiség által megavult 's a' sokszor hallásmiatt hathatóságokat elvesztett leczkéjinek olly szép szint és olly elevenséget ad, mellynél fogva viszont szivrehatókká lesznek.

De vallyon honnét van, hogy a' Poëzis becse a' mi olly igen megvilágosodott időnkben naponként alább látszik szállani? Honnét van, hogy öregségünkben kevesebbé becsüljük? Ezen kérdéseknek minden oldalról való megvizsgálása hosszas értekezést kívánna. Én itt csak egy rövid jegyzést fogok tenni. Az emberi nemzet és az egyes emberis úgy látszik mihelyt korosabbak lesznek inkább esméreteik' és gondolatjaik' gazdagítására, mintsem azoknak szépítésére vágnak. Mihelyt valaki többel bir, azonnal többet kíván 's az ollyan lélek, melly már valamennyire meggazdagodott siet mind untalan több esméreteket és gondolatokat szerezni, 's ugyan azért nem örömet tölti az időt az előtte már esméretes gondolatoknak 's igazságoknak szemlélésével, akár mint felékesítse is azokat a' Poëzis. Talán az a' panasz sem eléggé igaz, mintha a' Poëzis becsülete alább szállana. Ta-

lán az igen nagy Költők még most is olly csudálkozást támasztanak melly a' Régieknek a' Poëzis eránt való tiszteletét csak nem útól éri. De, ilyen Költő csak kevés van's igazán mondja Horatius, hogy az elmének efféle munkáji közül csak az egészen tökéletesek tetszhetnek.

'S ha szintén az olvasókra és hallgatókra nézve a' mi időnkben a' Poëzisébeli munkák valamit azt vesztek volna is szívrehatóságokból: legalább a' Költők boldogságát szintúgy előmozditják most is mint akármikor ez előtt. Jóllehet tapasztalásból nem szólhatok: még is tökéletesen általlátom, hogy a' Poëzis annak a' kinek ahoz való talentomai vagynak 's azt szerencsés előmenetellel gyakorolja, nagyobb gyönyörüséget ad, mint akármelley egyéb elmébéli munkák adhatnak. Nem elég hogy a' Költőben midőn dolgozik a' léleknek minden úgy nevezett alsó tehetségei a' legnagyobb tüzzel és elevenséggel foglalatoskodnak (mert ebben áll a Poëtai felhevülés vagy ihletés) nem elég hogy a' legfontosabb vagy legkellemetesebb dolgokat ezen felhevülés legelevenebb színekben mutatja: egyszersmind az értelem is a' legnagyobb buzgósággal hozzá lát a' képzelődés tárgyainak elrendeléséhez és kifejezéséhez. Valóban, ha valamikor van teremtő erő az emberi lélekben, 's ha valamikor éreztet gyönyörüséget: akkor minden bizonnal van és éreztet, midőn egy Virgilius Aeneist 's egy Wieland Oberont készít. —

Ugyan azért a' tapasztalás-is azt mutatja hogy a' ki egyszer ezen gyönyörűséget megkóstolta, 's annak érzésére a' természettől tehetőséget nyert, ellene állhatatlan erő által vonattatik a' Poëzissal való társalkodásra.

A' FILOZOFUS HAZÁJA.

Jóllehet a' Filozofus kárhóztatja a' nagy városokat, mégis azokban szeret lakni; minthogy ott jobban elrejtheti, mint másutt, szerencsés-jének közepszerűségét legalább ott nem kell azt szégyenlenie; szabadabban élhet a' sokaság között; nagyobb egyenlőséget talál a' sokféle rangu emberek' öszvevarodásában, mint akárhol; 's jobban megválaszthatja kikkel társalkodjék, 's könnyebben megmenekedhetik az alkalmatlan látogatóktól, kiket a' kisebb városokban nem kerülhet-el. Ide járul, hogy a' nagy városok több alkalmatosságot szolgáltatnak az elmélkedésre, tapasztalásait mindennap új és figyelmetséget érdemlő esetek gazdagítják; 's az előforduló számtalan 's külömbféle dolgok illendőképén táplálják elméjét. Ugyan azért a' Filozofus feddeni fogja az embereket azon bolondságokért hogy a' falusi mulatságokat megvetik, de ezen bolondságokat ő is meg fogja velek osztani.

Tizennyolcz esztendő s koromban, minden eröm, egészségem és bátorságom tellyes mértékben volt, igen megszerettem Rousseau' Systemáját: gondolatomban gyakorta sétálgattam egy árnyékos erdőben nem esmérvén ott sem függést sem cselédtartást, 's egyedül magam viselvén magamról gondot. A makk, a' fű és mindenféle gyökér jó ízü eledelnek tetszett lenni. Az éhség mindent megfűszerszámozott, nem féltem semmit a hidegtől, és dértől talám Canada és Grönland jegét - is könnyen elszenvedtem volna; belső hevességem szükségtelenné tett minden télüköntöst. Ezt mondtam magamban: melly boldog lennék egy illy magános erdőben; nem kellene annyi aprólékos, unalmas és csömört okozó szokásokat és czeremoniákat látnom, gyakorolnom, 's nem lennék tárgya a' rágalmazásnak 's a' kimivelt emberek ezer 's meg ezer elmés ravaszságának. Minden hajlandóságaimnak szabadon engedhetnék, a' nélkül hogy a' törvényeket megsérteném, 's akadályoztatná semmiféle teremtett állatnak sem fősvénysége sem kevélysége boldogságomat.

De csillapodván véremnek első hevessége, minekutána huszonhét esztendő s koromban a' betegségekkel, az emberekkel 's még inkább a' könyvekkel megismerkedvén, többféle gondolatok örömei és fájdalmak foglalták el lelkemet, többféle szükségek kívánták kielégítetéseket, és sok képekkel eltölt 's a' mesterségek által elpuhított képzelődésem' tüze meglanka-

dott, Rousseau Systemájában kevesebb gyönyörűséget találtam, láttam hogy könnyebb egy két pénzen kenyeret venni, mint a vadak' után egy-néhány mértföldet futni, 's jól' tévőmnek tartottam azt ki nékem köntöst, varrott, kocsin vitt, jó eledeleket sütött és főzött, mulattató könyveket írt 's olyan hajlékot csinált mellyben kedvemre melegedhettem, 's kellemtelenen társalkodhattam olyan emberekkel, kik engem ezer esméretlen dolgokra tanítottak.

Ekkor a' Polgári társaságokat egészen más szemekkel néztem 's ezt mondtam magamban: kevesebb rabság vagyon Budán és Pesten, mint a' kimiveletlen vadság' állapotjában: még a' legszegényebbek is szerencsésebbek itt, mert részesülnek vagy részesülhetnek a' mesterségek jó teteményeiben, legalább, vagy egészen vadembernek kell lenni és az erdőkben szalangálni, vagy Pesten lakni 's olyanokkal társalkodni, mint én társalkodom, ha az ember boldog akar lenni. — Így gondolkodtam huszonhét esztendőskoromban, ha most úgy gondolkozom é azt másszor fogom megmondani.

MIT NYERTEK 'S MICSODA VESZEDE- LEMBEN FOROGNAK A' NAGY VÁROSI LAKOSOK ?

A' nagyvárosi gazdag lakos mingyárt felköltekor rakva és tömve találja a' piacztot min-

dennel a' mit ötvenezer ember tiz husz mért-
földnyiről köröskörül öszvegyűjthet szájának
és szemének gyönyörködtetésére. Az ő dolga csak
a' választásban áll; minden elég van, 's ha egy
néhány garast vagy forintot ki akar adni; a'
legválogatottabb halakat, osztrigákat, fáczá-
nokokat, kappanokat, és egyéb ennivalókat
tétetheti asztalára, mellyek a' földnek egészen
külömböző tájékain teremnek. Az ő kedvéért a'
Szőlő műves megtagadja magától legjobb izü
borát, elteszi az ő számára; az ő gyönyörüsé-
gének nevelésére a' legtanultabb Kertészek ül-
tetik szép renddel a' szebbnél szebb virágokat
és fákat. Ha henyélő órájít édesen akarja töl-
teni: Képirók ecsetjek remekjeivel, a' Költők
néző-játékaikkal, a' muzsikuskok harmoniájok-
kal, 's külömbféle elmés és szép teremtések,
társalkodásokkal udvarolnak néki. Ha csak az
egektől, az unalomra nincsen kárhoytatva, le-
hetetlen hogy szüntelen újabb mulatságokat ne
tudjon teremteni. A' nagy városokban ezer ol-
lyanmester emberek vagynak, kik a' már ma-
gokban is szédítő és bájoló örömek' poharát vi-
rágokkal felékesítik vagy megaranyozzák.

De jaj a' próbálatlan és ártatlan Ifjúnak,
ki falun vagy kis városon neveltetvén, 's majd
valamelly mesterségben nagyobb tökéletesség-
re menni akar 's bölcs Mentor és értelmes jó
barát nélkül bátorkodik megjelenni a' nagy vá-
rosokban. A' baromi gyönyörüségek hálóji
minden felől meg vagynak vetve, még pedig

az örömnök szép neve alatt szíves szerelem helyett csak annak álorczáját fogja találni; a' bujaság csalárd mesterségei megfojtják a' szívnek tiszta érzéseit; az örömeket pénzen fogja vásárolni, azok is pedig méreggel elegyített és halálos örömek lesznek. Ezen Ifjú boldog lesz, ha csak egészségét fogja ideig óráig elveszteni, ha egész ereje hajótörést nem szenved, 's ha azon minden elevenség és velösség nélkül való lelkeknek számát nem szaporítja, kiket nem igen lehet többnek tartani mozgó testeknél.

Sokszor megesik hogy a' szerencsétlen Atya maga küldi - el fiját a' fő városba fényes szerencsét jövendölvén néki. A fija minden virtusokkal ékes szívet visz - el magával; de a' vétkek dögleletes nyavalyája csak hamar reá ragad. Nem sok idő múlva alig esmeri meg az Atyja ezen gyermekét, kit elébb olly igen szeretett, az már most nevetséget üz azon virtusokból is, mellyek eránt elébb a' legnagyobb tisztelettel viseltetett 's elszaggatja a' legszebb köteleket - is, mellyek ötét elébb az Atyja házához kapcsoltak, mert látta a' nagy várost, mellyben a' legtiszteletre méltóbb természeti kötelességek is vagy kinevettetnek, vagy kevésre becsültetnek.

HOGYAN KELL A' SZERENCSE'T KERESNI?

Nem ok nélkül mondják, hogy a' szerencse vak, sokszor csak egyetlen egy szóval való ajánlás nagyobbra viszi az embert, mint a' legszorgalmasabb munka. Sokszor az ifjúnak egész szerencséje attól függ, melly háznál teszi legelőször udvarlását.

Fiatal ember, addig keresd kedvét a' szerencsének, míg ábrázatodon az Ifjúság virágzik; asszony a' szerencse, az emberi életnek első esztendeit kedveli: ha tovább várakozol, soha sem fogod tetszését megnyerni.

De a' szerencse' temploma tömös tömve van nagyravágyókkal, kik egymást szüntelen taszigálják. A tolongó sokaság között kell az embernek utat csinálni, 's felette nehéz előnyomkodni. Alig gyözzük meg a' számtalan akadályokat, alig lépünk egyik lábunkkal az Istené oltárához, már azt vesszük észre hogy bajúszunk szürkül 's mindent el kell hagynunk. Én ezen bálvány felé még egy lépést sem próbáltam tenni, ugyan azért mindenkor egyenlő távolságban vagyok tőle, 's már most késő hozzája közelíteni akarnom.

HOVÁ LETT A' MAGYAR NYÁJASSÁG.

A' mái Magyaroknál nem lehet már azt a' nyájasságot fel találni, melly Eleinket olly kedvesekké, olly hiresekké tette. Ritkaság mind a' régi nyiltszivűség, mind a' mosolygó ábrázat. Nem tudom melly gondok és aggodalmak foglalták el helyét azon jó kedvűségnek, melly hajdan az együgyűbb erkölcsöknek, a' barátságosabb indúlatnak és a' nagyobb szabadságnak bélyegét nyomta kinekkinek homlokára. A' társaságokban csak igen néha uralkodik a' vidámság; a' beszélgetés többnyire szomorkás, és gyakran éles hangon foly; azt jelenti, hogy az embereknek nagyobb része vagy adósságáról vagy egyéb vesződéséről 's az abból kiszabadulhatás módjáról gondolkodik.

A' mindenféle pompával 's bujaskodással együtt járó töménytelen költség 's a' szükségtelen dolgok' kívánása, melly mái napon közös nyavalya mindeneket elszegényített 's mindenek azon mesterkednek mikép mutogathassák magokat mennél kevesebb költséggel.

A' gondot, bajt, szoigaságot 's mesterkedést csak nem minden ábrázaton lehet olvasni. Egy husz emberből álló társaságban

tizennyolczan bizonyosan arról gondolkodnak hogyan kaphatnának pénzt 's azok közül tizenötön nem fognak kapni.

A' nevetést a' kívánságok' mérséklése szüli, ez pedig ma esméretlen virtus: ugyan azért a' társalkodás közben is andalgunk, elcsendese-
dünk, utóbb megnémülünk 's az ésszel vissza-
élés még inkább akadályoztatja a' szívnek ki-
terjedését. Ábrázataink örömet akarnának vi-
dámságot mutatni; de belső nyughatatlansá-
gunk, akaratunk ellen is elárulja magát. Ha
kik még vigadnak, azok is titkot és homályt
kivánó vigságot szeretnek mellyekben magok
lehetnek 's hol a' zabolátlanság foglalja-el a'
gyönyörűség' helyét. Az ilyen vigságok né-
mellykor elvonják a' gondoktól az embert,
de boldoggá soha se teszik.

CSINÁLT SZÜKSÉGEK.

Nem az arany vesztegeti-meg a' Nemzeteket;
az, ártatlan az olyan nemzetben, hol az egy-
szerűség uralkodik: de veszedelmessé lesz mi-
helyt a' csalárd örömek felette nagyra viszik
becsét.

Midön a' Bölcs látja, melly sebes árviz
módjára rohannak az emberek, a' nagy világ-
ban, a' hijáavalóságok' tengerébe, mint me-
rülnek

rülnek - el a' fényűzés' örvényében, melly igen szeretik 's szomjuzzák az olyan úgy nevezett multságokat, mellyek nélkül Eleink olly könnyen ellehettek; melly elmésen gondolnak - ki újabb újabb gyönyörüségeket 's melly kevélyen megvetik az olyanokat, mellyket a' szükségtelen 's még nagyobb szomjúságot 's nyughatatlanságot okozó Pompa nem kísér: lehetetlen attól nem tartani, hogy az ilyen emberek minden órán nevetséget ne üzzenek a' virtusból, az okosságból, mértékletességből, takarékos-ságból. Melly könnyen megeshetik, hogy az ilyen nagy világban az ember egészen elfelejti méltóságát 's alacson bálványozója lesz a' szerencsének csak azért, hogy az ilyen újmódi gyönyörüségekben részesülhessen, mellyek csak csinált és képzelt szükségek ugyan még is hatalmasabbak a' természetieknél.

A' HAZASZERETETRŐL.

Ha a' Híztóra semmit egyebet fel nem jegyzett volna, is, hanem csak a' hazaszeretnek a' régi és új nemzetek között előfordúlt bizonyosságait, már csak azért - is megérdem lené nagy buzgósággal és figyelemmel való tanulásunkat. Mert mi lehet nagyobb, dicsőségesebb, 's tiszteletünkre érdemesebb, 's az emberi méltóság-

nak mi felel meg jobban, mint egy olyan Nemzet, melly szülő földje 's édes anya módjára tápláló hazája eránt szent tisztelettel megtelyesedvén, nyelvét erkölceit, törvényeit, jussait és szabadságait, egy szóval az általa alkotott országnak boldogságát és dicsőségét olyan közös és elidegeníthetetlen javainak tartja, mellyeknek utolsó csepp vérig való védelmezésére magát kötelesnek esmérí? nem voltak - é mind az újabb világban ilyen nemzetek, mellyeket a' Hisztoria úgy rajzol előnkbe, mint az emberi nemzet méltósága' és felséges volta' halhatatlan remekeit?

A' hazaszeretet azon meggyőződésből veszi eredetét, hogy a' mi saját hasznunk szorosán öszve van kapcsolva, azon országnak, mellyben élünk, boldogságával és állandóságával. De mindazáltal a' hazaszeretet mégis távol van azon haszon kereséstől, melly mindent csak magáért tesz, a' köz-jóért pedig semmit sem, inkább a' maga hazna feláldozását egyáltalán fogva megkívánja, 's ugyan azért az embert az ő lételének felséges céljához közelebb viszi.

Mert, ha az ember magáról és lételének céljáról gondolkodik, mennél szélesebb mezeje van a' munkálkodásra, annál kevesebbé tudja nagy, nemes és hasznos tettekre vágyó indulatját kielégíteni, hacsak különös nemzete nincsen, mellyhez magát kapcsolhatja, mellynek polgári alkotványa őtet erőssé teszi, 's a'

mellyben mint híres és közhasznú ősök örökös-
se 's mind hazafiúi indulatokkal ékeskedő mar-
radéknak őse úgy futja földi pályáját. Mint
hogy eképpen azon köztársaság, mellynek ő
tagja, minden kívánságait és reménységeit meg-
határozza, nem szükség ötet semmi balvéleke-
dések 's előitéletek által serkenteni a' virtus-
ra. Az ő virtusa a' hazaszeretetet, ezt az anya te-
jével szivja-bé, 's általplántálja egész tiszta-
ságában gyermekeire és unokájira. Ő a' haza
nagy kertjének egyik plántája, 's bétölti köte-
lességeit, ha azon nemzetnek boldogságát 's vi-
rágzását előmozdítani segíti, a' mellyben az élet
javaival él.

Félre tehát a' magahaszna vadászásával,
az emberi boldogság és tökéletesség megesküdt
ellenességével, mellyel minden vétkek szoros
egyességben vagynak, melly ma olly határ-
nélkül való hatalommal uralkodik, a' szive-
ket egymástól elszaggatja 's a' hazaszeretetet
megfojtja.

Hzaszeretet! melly nagy, melly dicső szó!
De nem mindenütt lehet tégedet; nemes lélek'
tulajdona, feltalálni! Nem a' Négerek között,
kik az Amériikai birtokosok vas igájában nyög-
nek, sem a' napkeleti allágyúlt 's elnyomott
népeknél! nem, hanem, az olly nemzeteknél,
mellyeknek köztársaságok vagyon, mellyeknek
ereje a' közhaszonra való szíves törekedésben;
's szabadságok a' meg határozott 's békével bir-
ható jusokban áll, mellyeknél a' jó törvények

előbb gyakoroltatnak 's követtetnek, mintsem írásban foglaltatnak, mellyeknek tagjai a' fedhetetlen erkölcsök által mind lelkeknek, mind testeknek egészségét 's erejét fenntartják, hol a' polgárok egyszersmind vitézek-is, 's a' vitézek egyszersmind polgárok is; hol a' Királyok nem annyiban birtokosai mint kormányosai az országnak, és magokat is a' törvények alávetik. Mert a' Monarchiai igazgatások alatt is lehetnek köztársaságok 's ha azokban a' hatalom és az engedelem úgy vannak elosztva, hogy a' thrónustól fogva a' legszegényebb kúnyhóig mindenütt lehet mindenikből valamit találni, úgy a' hazaszeretet nálak is szépen virágozhatik. De miképp' lehetnének az olyan emberek buzgó hazafiak, kiknek élete egy hatalmasnak kényétől 's kedvétől függ, ki őket lábaival tapodja, mikép' lehetne az olyan országot szeretni, mellyet csak strázsák és tömlöczök tartanak fenn.

Szerencsés Görögök! ti voltatok azok, kiknél egy Király hazájáért meg holt, ki midőn az Oraculum azt mondotta, hogy az ő népe csak a' Király halála által győzhet, kész volt életét 's mindenét azon nemzetnek feláldozni, annak a' nemzetnek, melly őtet koronával 's királyi pálczával felékesítette. Dicsőséges emlékezetű Spárta, Athéna, és Théba, hol egy anya a' harczról visszatérő fiait nem a' tisztesség jeleivel, hanem a' halál pálmájával ékeskedve kívánta látni; hol egy atya az Isteneknek áldozott, mi-

dön azt hallotta, hogy a' fiai életekkel fizették-le a' hazaszeretet' szent adóját, hol egy hadi-vezér örömmel kirántotta mejjéből a' halálos fegyvert, midön megértette hogy hazája győzedelmeskedett. Hát arról a' Spártai nagy bajnokról mit mondjak, ki egy maroknyi hazafitársaival, hazáját elnyelni akaró ellenség' számtalan sokaságának ellene-állott. „Utazó, menj Spartában 's mond-meg, hogy Spárta fiai hazafiúi kötelességeket teljesítvén, itt találták halálokat.“ Ez volt az elesett Spártaiak' koporsóírása.

Halhatatlan Római Nemzet! hol a' Codlesek Scaevolák, Curtiusok és Deciusok a' Hazáért meghalást nagyobb boldogságnak tartották, mint a' haszon vadászásban töltött hosszú életet. A' te kebeledben élt ama' zordon de erőlelkű Brutus, ki atyai szeretetét elfojtván 's szeméit a' hazára és a' jövőre függesztvén, magához méltatlan fiait, kik az országot elárúlták, megölette. Oh Camillus, o Regulus és Cato, kik hazátok szabadságát mindennél feljebb, saját életeteket pedig semmire sem becsültétek. Az újabb időkben rész szerént kereskedő, rész szerént csendes pásztori életet élő nemzetek adták a' nemes hazaszeretetnek jeles példáját; ámbár az ő republicanus igazgattatások sokszor inkább akadályoztatta azt, mintsem előmozdította volna. Mert jóllehet ott, hol egy mindent tehet, a' nép' szava ritkán hallgattatik-meg, 's jóllehet a' monarchiákban sokszor sok jeles talentumoknak

az előmenetel és felemelkedés útja el van zárva, vagy leg alább sok akadályokkal van körülvéve, még - is a' mi időnkben, midőn a' maga haszna keresés, ez a' hatalmas bálvány, olly messze terjedő hatalommal 's olly szemtelenül uralkodik, a' respublikákban még több 's még orvosolhatatlanabb hibák találatnak. Ha valamelly szabad köztársaságot erőslelkűség, maga megtagadás és tiszta 's egyszerű erkölcsök nem őriznek, hamar el kell annak romlani és enyészni. — Csak azon nemzetek, mellyek szorgalmatosság és kereskedés által vagyonosokká és hatalmasokká lettek, reméllhetik, hogy a' munkálkodás, paládiuma fog lenni az ő köztársaságoknak; az ilyenek magok' urai, mivel a' vak történetnek semmit sem, a' környülállásoknak keveset, 's csak nem mindent magoknak köszönhetnek.

Mert az ember mindenütt maga és a' magában lakó erő által léssen mindenné. Nem a' föld, nem az éghajlat, nem a' gazdagság vagy a' szegénység volt annak oka, hogy némelly vad nemzetek vadak maradtak, mások kimíveltettek, 's viszont a' kimívelt nemzetek a' durvaságba vissza - hanyatlottak, mert a' Spanyolok és Portugallusok a' legtermékenyebb földönis szegények voltak; Venetia és Amszterdám gazdag városok vízen és hídlábokon épültek, 's a' hajdon virágzó Görögök most mély tudatlanságba 's szolgaságba vagynak eltemetve. A' munka ez a' minden lelki 's testi tehetségek' kútfeje, egyedül az, mellyből valamint fejenként min-

den embereknél, úgy a' nemzeteknél is a' gyarapodás és a' csinosodás 's az ezekkel öszvekapcsolt hazafiúi indulat származhatik. 'S egyedül így, és nem máskép' támadhat és nevedhetnek a' haza' szeretete a' mi időnkben, midőn az erkölcsöknek azon egyszerűsége, és azon csendes szabadság elenyészett, melly a' régi nemzeteknél a' hazafiúi indulatot élesztette és táplálta.

A' FÖSVÉNYSÉG ÉS A' PUHASÁG ALLEGORIA.

— — — Intus et in jecore aegro
Nascuntur Domini — — — — —

Pers. Satyr. V. 129. 130.

Tirannusaid szívedben születtetnek 's ott uralkodnak rajtad.

Azon külömbféle mesterségek, mellyekkel az emberek, élelmeket keresik; legnagyobb részént, vagy a' gyönyörűség szeretetének, vagy a' nyomorúságtól való félelemnek köszönik eredeteket. Mikor ez a' kétindulat az illendő mértéket általhágja, akkor az egyik Lágysággá, a' másik Fösvénységgé változik. Minthogy az emberi cselekedeteknek ezen két hatalmas ösztö-

nei egészen ellenkező útakat szoktak követni: epen helyesen rajzolja-le azokat Persius egy olyan Ifjúnak példájában, kit a Fösvénység az ágyból felkelésre, és egy hosszú útra menésre únszol, más felől pedig a Lágyság a henyélésre kiszt és otthon maraszt. Az egész rajzolat olly szép 's olly eleven, hogy megérdemli az ide - iktatást. „Kedvedre aluszol világos reggelig: nosza, kelj-fel hamar, így szól a Fösvénység. Hát meg sem mozdúlsz? Siess kelj fel! Óh nem kelhetek-fel. Fel, megkell-lenni. — 'S minek keljek-fel? Minek e? Menj a tengerre ülj hajóra, rakodjál-meg Indiában külömbféle ritkaságokkal, és drágaságokkal, kereskedjél, csérélj berélj, esküdd-el lelkedet. —

Pars. Sat. V. v. 137. 155.

Meg büntetne Jupiter. — Óh te szegény melly esztelen vagy. Ha csak Jupiternek akarsz kedvére jární, örökké koldus léssz. Erre leugrassz az ágyról, felöltözöl, öszvekötd bútorodat küldöd a hajóra, 's kész vagy a tengerre indulni. De egy hatalmasabb indúlat, a Lágyság ismét vissza-tartóztat így szóllván hozzád. Mit cselekszel esztelen? Hová akarsz menni? Mi lelt hogy úgy falgyúladtál? Hát azért akarsz e' a tengerre menni, hogy ott paraszt köntösben sanyargasd testedet, a hajós legényekkel egy kenyeren légy, 's ezen szennyes szurtos szolgálkkal együtt a leghitványabb bort igyad? Azt akarod e' hogy pénzed, melly itt száztól ötöt hoz, ott száztól tizenegy forintot

adjon? Soha se tedd - ki magadat, olly nagy veszedelemre, élj kedvedre, lakjál vígan: csak azon napokat mondhatod tiéidnek, mellyekben örülsz; nem sokára porrá, test nélkül való árnyékká léssz, s' úgy fognak az élők rólad emlékezni, mint régen elmúlt dologról: el ne felejtöd, hogy a' halál szüntelen közelget; az idő szüntelen repül, ez a' szempillantás is, mellyben szólok, már nincsen többé. Mit cselekszel már boldogtalan? Mi tévő léssz mind a' Fösvénység mind a' Lágyság hatalmasan von magához, mellyiket követed?"

Midön valamelly ország ollyan erőre jut, hogy az ő szomszédjaitól nem kell néki félni: ollyankor természet szerént elmerül az minden gyönyörűségekben, mellyek a' Lágysággal együtt járnak: de minthogy azon gyönyörűségek sok költségbe kerülnek, kéntelenek a' lakosok egyszermind azon eszközökhöz is nyúlni, mellyeket a' Fösvénység javasol: úgy hogy a' Lágyság és a' Fösvénység egyszerre uralkodnak azon, kik csak a' könnyü életet, a' pompát és gyönyörűségeket vadásszák. Sallustius a' Rómaiaknak legfundamentomasabb Történetírójok azt írja, hogy az ő idejében, midön a' világnak leghatalmasabb birodalmi Róma jármát viselték, a' Lágyság és a' Fösvénység, ezen két egymással ellenkező vétkek mindenfelé elhatalmaztak hazájafiai között. Azt mondja továbbá, hogy Catilina egyfelől mások' jószágát szüntelen ragadozta, más felől a' magáét min-

den kímélés nélkül tékozlotta. Azt lehet mondani, hogy jegyzése minden országozról igaz, mellyekben bőség virágzik. A' lakosok ollyankor szüntelen vetélkednek miképpen haladhasák egymást feljül a' pompáskodásban, 's a' külső ellenségektől semit sem tartván, egészen nékie adják magokat minden testi gyönyörűségnek: ennek pedig természeti következése a' fősvénység; 's a' gazdagságoknak telhetetlen kívánsága szokott lenni.

Az Emberi cselekedeteknek ezen két hathatós rugóziról egyszeris mászoris figyelmetesen elmélkedvén, utóbb egy allegoriává vagy mesévé váltak gondolataim, mellyet itten közölni kívánok.

Két nagy Hatalmasságok szüntelen haborúban voltak egymással, az egyiknek *Lágyság* a' másiknak *Fősvénység* volt neve: Mindenik azon igyekezett, hogy határ nélkül való hatalommal uralkodhassék az embereken. A' *Lágyság* seregeit az *Öröm*, a' *Gyönyörűség*, a' *Pompa* és a' *Módi* vezérlették 's igen hasznos szolgálatokat tettek. A' *Fősvénység* zászlója alatt is szintén olly híres Generálisok vitézkedtek, mint p. o. az *Ehség* a' *Szorgalmatosság*, a' *Gond* és az *Éjtszakázás*. Volt azon kívül egy kedves Titkos tanácsosa is a' *Szegénység*, a' ki soha sem vált el tőle minduntalan susogott a' fülébe 's a' kinek csaknem minden tanácsát vaktában bévette és követte. A' *Lágyság* is igen függött Fő Miniszterétől a' *Bőség*től, ki őtet soha sem hagyta-el 's minden lé-

péseit igazgatta. Így lévén a' dolog, ezen két nagy hatalmasságok csak nem egészen egyenlő szerencsével hadakoztak. Ha egy szívet a' *Lágy-ság* nyert-meg, a' másik a' *Fősvénységnek* hódolt. Ha valamely Atya a' *Fősvénység* zászlója alá esküdt, a' Fija többnyire a' *Lágy-ság* részére hajolt. Sokszor a' Férjfi az egyikkel, a' Felesége a' másikkal tartott, sőt gyakorta ugyan azon egy személy ifjúsága' virágjában az egyiket követte, életének vége felé pedig a' másikhöz hajolván szoros neutralitást tartottak; de oh melly kevesen voltak az illyenek! Végre ezen két Hatalmasságok megúnván a' háborút megegyeztek abban, hogy egy magános beszélgetésre öszve-menjenek; 's oda két Tanácsosaikat magokkal elvigyék. A' *Lágy-ság* kezdette -el a' mint mondják az alkudozást, 's minekutánna a' szüntelen való hadakozásnak káros voltát lerajzolta volna, azt mondotta szokott nyájasságával, ő semmit sem ketelkedik abban, hogy ők ketten igen jó barátok ne lennének, ha az az ártalmas és álnok tanácsos a' *Szegénység*, a' *Fősvénység* birodalmával vissza nem élne's annak szívét ok nélkül való félelemmel és mindenféle hiába való aggodalommal bé nem töltené. A' *Fősvénység* erre azt felelte, hogy a' *Bőség* még sokkal veszedelmesebb Tanácsos mint a' *Szegénység*; mint-hogy szüntelen újabb gyönyörűségeket gondolkod - ki, és ugyan azért minden alapokat felforgat, mellyeken az országnak boldogsága áll. Hosszas vetélkedések után meghatározott

hogy először is mind a' ketten elbocsássák szolgálatjokból Tanácsosaikat. A' többi Czikkelyeken azután csak hamar általestek, 's egészen megegyeztek abban, hogy attól fogva jó barátok 's szövetségesek legyenek, 's minden nyereségeiket megosztják egymással. Innét vagy on, hogy már mai napon sokszor látjuk ugyan azon egy szívben majd a' *Fősvénységet* majd a' *Lágyságot* uralkodni. Megjegyzésre méltó az is, hogy mióta a' két Tanácsosok elbocsáttattak, azóta a' *Lágyságnak* szükséges költségeket a' *Bőség* helyett a' *Fősvénység* adja, és hogy a' *Fősvénységet* a' *Szegénység* helyett a' *Lágyság* táplálja.

A' MAGYAR NYERSESEG ÉS DARABOSSÁG.

Közönséges panasszok a' külföldieknek, hogy a' Magyar köznép igen durva és bárdolatlan; de ha jól meggondoljuk ezen vád dicseretére szolgál nemzetünknek. A' darabos erkölcsök, a' testnek büszkén hordozása, a' tagoknak szilaj hányásá-vetése, 's a' villám módra lövellő tekintetek szabad nemzetek' tulajdonságai, a' lélek erejének bizonyos zálogai 's a' hazafiúi indületnak hatalmas gyámolai.

Ha a' polgár az útszán felemelt fővel és úgy nem jár, mintha öklözésre készülné menni, elveszti valóságos erejét is, annyira öszve vannak a' nemzetek' nagyra látó virtusai egy bizonyos durvasággal kapcsolva. Ezen durvaság megsértheti az elaszonyosodott szemeket; de mind a' mellett is ez legjobb őriző angyalok az olyan országoknak, mellyek erejüket rettentővé akarják tenni.

A' köznép erőssége, és ha úgy kell nevezni, szilajsága mindenkor az ő egyenes szívűségének, jó lelkűségének és szeretete 's tisztelete tárgyáért halni is kész indulatjának jelensége. Mihelyt a' köznép megszűn darabos, durva és lármás lenni, azonnal gondolkodóvá hiuvárendetlen életűvé 's szegénnyé leszen, 's következőképpen megalacsonyodik.

Inkább szeretem részegeskedjék 's verekedjék a' korcsmán, mintsem szüntelen a' gond és nyughatatlanság nézzen - ki szeméből, minden előtt reszkessen 's fejét ne merje felemelni, a' legrútabb ocsmány személyeket hajhássza, 's minduntalan kész legyen adósságot csinálni, és soha nem fizetni. Az ilyen zabolátlan szabadság nélkül, tékozló, vagyon nélkül, kevély, bátorság nélkül, 's a' rabság' és szegénység' vasigájába minden órán belül szakad a' nyaka.

Khinában a' pálcza uralkodik; 's ugyan azért a' Khinai nép a' legfélénkebb, leggyávább 's legtolvajabb talám az egész földön.

A' MI NAGYANNYÁJINK.

A' mi nagy Anyájink nem jártak olly szép öltözetben, mint most feleségeink; de egyszeri tekintettel általláttak mindent, a' mi a' háznép' javára szolgálhalott: nem terjeszkedtek úgy ki, nem voltak minduntalan házaikon kívül; megelégedvén az otthoni uralkodással, a' házi gazdaságnak minden részeit úgy nézték, mint igen fontos dolgokat, a' ház' belső igazgatásában állott mind boldogságok, mind dicsőségek, a' kormányok alatt lévő dolgokban jó rendet tartottak, 's virágoztatták körülöttök a' boldogságot. Mostani léányaik ezen dicséretes erkölcstől, elfájulván a' nagy társaságokban 's a' nagy világ' lármáji között keresik az örömet. Hajdan a' háztartás körül szükséges ezer aprólékos dolgok elég foglalatosságot, 's a' barátságos beszélgetés elég mulatságotadtak nekik. A' takarékos virágzásban tartotta a' fő rendű házokat, mellyek annak nem léte miatt ma olly gyakran alászálanak. Az asszony szintén olly hasznos és munkás tagja volt a' háznak, mint a' ferje, mint-hogy a' házi gazdaságnak belső gondjait ő viselte. A' léányok jó idején szorgalmatosságra szokván jobbkezeik lettek Anyjaiknak, hathatósan segítették házaikban a' maganos élet csendes és édes örömeinek gyarapodását, 's a' házasodni akaró Ifju félelem nélkül választhatott

feleséget, 's bizonyos 'lehetett abban, hogy a' jó példák és hasznos foglalatosságok között nevelkedett leány a' gondos és minden kötelességeikre figyeimező asszonyok' számát fogja nevelni.

Melly távól' estünk mi ezen egyszerű 's olly igen bájjoló 'erkölcsöktől! A' mi asszonyaink nem esmérnek nagyobb gyötrelmet a' rendes és egyforma életnél; ök a' hiuságnak és pompának szemfényvesztő játékaik nélkül nem lehetnek elszüntelen a' társaságokat bujják, 's mindenkor gond nélkül, mindenkor mulatságban akarnak lenni. 'S életeknek ezen módja is soha nem szerezhék nekik megelégedést, mert mindég ott akarnak lenni, hol a' természet nem akarja; 's mihelyt a' háznép' igazgatását elvesztik, seholsem lesz másutt módjok igazgatni és uralkodni.

Egy másik ide tartozó jegyzés az is, hogy hajdán a' cselédek az Urak és asszonyok a' magok házaknépéhez számlálták, nem beszéltek velek olly mézes mázos szókkal, de sokkal nagyobb szívességgel viseltettek hozzájuk mint most. A' cselédek általlátták ezt háládatosságra indítattak 's hívebben szolgáltak. Olly hűséget lehetett azok között tapasztalni, millyent ma ritkán lehet látni. A' velek-bánás mind az elnyomorodástól, mind sok vételtől megőrizte őket; 's engedelmességek nem annyira pénzzel, mint jó akarattal és pártfogással fizetett-vissza. Mai napon a' cselédek egy haztól a' más házhoz szegődnek 's nem gondolnak vele

akar ki legyen urok és asszonyok, hideg vérrel látják azokat, kiket elébb szolgáltak: valahányszor magok között öszvegyülnek, nem tesznek egyebet, hanem a' ház' titkáit beszéllik, és híresítik; úgy lehet őket nézni, mint megannyi kémeket. Mi őket jól fizetjük, jól ruházzuk, jól tápláljuk, de megvetjük; ők érzik ezt, 's azért legnagyobb ellenségeinkké lettek. Hajdan sokat dolgoztattak velek; nagy fennyítékben tartották, 's szükön adtak enniek 's inniok, de csak ugyan számba vették őket, 's a' cseléd, holtáig szolgálván urát, annak házánál holt- meg késő vénségében.

A' NAGY GAZDAGSÁG, ÉS AZ AZZAL VISSZAÉLÉS.

Midőn a' gazdagságok egynehány embereknél felettébb öszvegyülnek, akkor a' fényüzést szülik azok, melly olly igen veszedelmes mind annak a' ki azzal él, mind pedig annak, a' ki azt irigyli: Ugyan ezen gazdagságok, ha több egyerányossággal volnának többek között megoszolva, a' pompának ártalmas mérge helyett a' könnyü életet szülnék, melly a' szorgalmatosságnak anyja, és a' magános élet legszebb virtusainak kútfeje szokott lenni. Nem értem itt az ollyan egyerányosságot, mily-

lyea-

lyentől mai világban némely eszelősök álma-
doztak. Csak azt mondom, hogy a' szerfelett
nagy birtokok mind a' kereskedésnek ártanak,
mind a' pénznek mindenek között való forgását
akadályoztatják. A' pénz csak az illy szertelen
gazdagok körül marad, 's a' helyett hogy az
életadó nedvesség a' fának minden ágaira elter-
jedne 's mindenüvé vinné a' termékenységet,
csak egy két helyen gyül-öszvé: Hány jeles el-
mék nem szenvednek fényekben fogyatkozást
csak azért, hogy pénzek nem léven tehetségei-
ket nem fejthetik-ki elegendőképpen:

Megvallom, nem keves gyönyörüséggel
látom ha egy ezernyi ezerrel biró gazdag-
nak örököse azon véghetetlen kincseket kevés
esztendő alatt elkölte, mellyeket az ő fősvény
és embertyomorgató Atyja rakásra gyűjtött.
Mert ha a' fiya is olly fősvény volna mint az
atyja a' harmadik ízben való unokája tizszerte
gazdagabb lenne, és husz illyen ember egészen
elnyelné az egész országnak gazdagságát. Az
országok legfőbb szerencsétlenségei mindenkor
abból szoktak származni, ha egynéhányan má-
sok felett temérdek nagy gazdagsággal birnak.
Ezen gyászos külömbség egy felől a' gazdagok-
nak törvénytelen cselekedetekre, más felől a'
szegényeknek homályba lappangó vétkekre ad
alkalmatosságot; egy ollyan belső háborút szül,
melly a' polgári háborúhoz igen hasonlít 's egyik
rendbéliekben titkos de annál mélyebb gyülöl-
séget támaszt, a' másik rendbéliekben pedig

szenvedhetetlen kevélységet gerjeszt. Minden ország, mellynek törvényei ezen rendetlen egyenetlenséget előmozdítják, kéntelen lészen büntető törvényeit sokasítani. Mihelyt valamelly országban a' pompás kastélyok felette nagy számmal vannak, ott a' fogházakat is kell nagyobbítani és szaporítani. Ellenben az olyan ország, melly arra vigyáz hogy a' pénz, ezen tápláló nedvesség mindenfelé elterjedjen, kevesebb vétkeket fog kebelében táplálni.

Az arany, úgy mond egy Író, rakáson szeret lenni, oda siet, hol több van, mennél nagyobb halommal bír valaki annál nagyobb halomra nevelkedik az. Az első forintra nehezebb szerztetni azt mondja Rousseau, mint az utolsó milliomra. Ennek igazságát naponként láthatni a' gazdagok körül.

Mit csinálnak a' gazdagok, 's mit visznek véghez minden aranyjokkal 's ezüstjökkel? többnyire semmit sem, a' mit jelesnek nagynak, és igazán hasznosnak lehetne mondani. Mint-hogy sok üres idejek van, hijábavalóságokkal gyötrik magokat, díbdábságokból magoknak fontos foglalatosságokat csinálnak; hamis örömek után nyakok' szakadtában futnak 's szánkozásra méltóképpen törik fejeket azon mint rendelhessék-el mulatságaikat.

Inkább szeretnek lovat táplálni mint embereket; hijába való pompára 's gyermek játékokra annyit elköltenek, mennyi minden hasznos mesterségek' gyarapítására elég lenne; a' fel-

ségesebb tudományokat, mellyek az emberek nagyságát és méltóságát teszik épen nem mozdítják-elé. Ha valami különös hajlandóságok vagyon, az mindenkor alacsony, homályban lappangó és vétkes. Temérdek gazdagságjokat mindenek emlegetik; jó téteményeiket senki sem emlegetheti. Akármerre vetem szemeimet sehol sem látom, hogy a' közjó' előmozdítására nevezetes áldozatokat tennének, mindent a' pompára vesztegetnek.

Némellyek közzülök emberszeretőknék, nemes szívűeknek, szolgálatra készeknek tartatnak azért, hogy az igazság' szeretésről 's a' jó-téteményekről beszéljenek. De cselekedeteik egészen egyebet mutatnak; kincseket arra fordítják, hogy a' kereskedésnek egyik vagy másik nemét egészen magokévé tegyék. Ezen tettek tiszteletes Speculationnak neveztetik, holott nem egyéb fősvénységnél. Egy egész tartománynak minden terméseit öszvevásárolják 's mindent elkaparnak, a' miből a' szorgalmatos szegénység élhetett és gyarapodhatott volna. Igaz, hogy az ilyen emberek téznek holmi aprólékos jót magok körül, de magoktól ötven 's száz mértföldnyire 's az egész országra nézve szörnyű nagy károkat okoznak. Némellyek nem másoknak, hanem csak ágyosaiknak és hízelkedőknek kedvéért élnek.

Mások halomra gyűjtik a' kincset 's megkeményítvén szíveket semmit sem bocsátanak-közre birtokokból. Hijában könyörög sirva a'

Szükölködő: érzéketlenül nézik ők mind felebarátjoknak mind az egész országnak boldogtalanságát.

A' veszendő pénzt embertársa' életénel feljebb becsülni! Embertársát restnek, gazembernek, semmirekellőnek nevezni azért, hogy az adakozástól szép móddal megmenekedhessék. Melly szörnyőség 's még is melly szokásban levő dolog! Óh megérdemli e az ilyen az emberi nevezetet?

Boldogtalan, ki füleidet a' szegények' kiáltása előtt bédugod; midőn majd egy keskeny koporsóba zarattatol, mit nyersz akkor minden gazdadságodból? Egy koporsót 's egy márvány oszlopot. Mit gondolsz, ha akkor érezni tudnál, nem bánnád e meg, hogy véghetetlen gazdag létedre még csak morzsalékokkal sem segítetted elnyomorodott embertársaidat. Óh most míg még hatalmadban van aranyodon, ezüstödön a' léleknek legszükségesebb örömeit meg szerezned, esmérkedjél meg ezekkel. Azt akarod é hogy átok száljon reád haláloed után, és ezt mondják rólad: Kertjeire, edényeire, drága köveire, kutyáira ennyit- ennyit költött, embertársaira pedig semmit sem.

Némellyek gyönyörüségeket találják abban, ha másokat vendégelhetnek. Ez-is csekélység, de mégis valami. Legalább az én gondolatom szerént nagy becsületekre szolgál a' gazdagoknak, ha mindeneket szívesen látnak asztalokhoz; 's tagadhatatlan, hogy ez által legkönnyeb-

ben meg-kedveltethetik magokat a' sokassággal. Ha asztaloktól minden szükségtelen pompát és kevélységet számkivetnének, 's a' takarékoság 's a' tisztességes mértékletesség lenne törvények: az még többet érne, 's azt nyernék azzal, hogy még többszer és még többekhez mutathatnának e' féle szívességet.

Ha én gazdag volnék, az illy vendéglésben nagy gyönyörűségemet találnám; de az én ételeim egy és keves tál-ételekből állanának, 's nagy örömöm volna benne, midőn többeket látnék velem együtt enni és beszélgetni.

Miért-is fájtunk úgy el Atyáinktól? Miért ijedünk-el vendégeinktől? A' földön mindnyájan csak kevés ideig utazunk. Az esztendőnek termései csak a' jelenvaló nemzetségnek, nem az utánnunk következőnek teremnek. Költse-el tehát a' jelenvaló nemzetség azt a' bort, mellyet a' nap az ő idejében érlelt, 's azt a' gabonát és kérti-veteményt, mellyet maga plántált. A' természet az új esztendővel megújítja jótéteményeit. Ma holnap eltűnik a' világ piaczáról, 's mégis eltiltanók é barátainkat asztalunktól, 's magunk emésztenők é meg bészárkozva jó izü falatainkat. De miképp' lehet annak jó izü az eledel, ki maga eszik? Lehet é az étel olly hasznos a' magánosságban, mint midőn társaságban, jó barátaink' mosolygása 's nevetkezése közben vesszük azt hozzánk? A' ki gazdag 's mégis kerüli a' gazdálkodást, az vagy embertelen és kemény szívü, vagy azért

vonja meg magát, mert fél lelkét másokkal meg
esmértetni.

MIÉRT SZÜKSÉGES A' TUDOMÁNYOKAT ÉS SZÉP MESTERSÉGEKET VIRÁ- GOZTATNI?

Az egészséges testben lakó egészséges lélek fun-
damentuma mind az egyes ember boldogságá-
nak, mind a' nemzetek virágzásának. Az el-
múlt századok hisztóriája világosan megbi-
zonyítja, hogy az elpuhult és elerőtlenedett
nemzetek, az erősebbek által meghódoltatván
szolgaságra jutottak csak azért, hogy a' nagyobb
testi erőnek ellent nem állhattak. A' természet
törvényei változhatatlanok. Az erősebb karja
mőst is meggyőzi az erőtlent. De az újabb idők
kimívelődése Európában nevezetes elsőséget
adott a' léleknek a' test felett mind háború,
mind békeség idején. Sok ezer erős testeknek
is hátrálni kell, ha csak élesen látó okos érte-
lem, nem rendeli 's nem igazgatja őket, 's ha
fejenként saját meggyőzések nem bírja okos
engedelmességre. A' gondolkodás, az az, a'
jónak megválasztása és az ahhoz szükséges esz-
közöknek felkeresése szükséges mind a' földmí-

velőnek, mind a' mesterembernek. Csak okos és értelmes szorgalmatosság által lehet a' fábrikákbeli és egyéb kézmíveket megnevesíteni 's a' kereskedést messzebb terjeszteni. Az Európai pallérozott Nemzeteken a' tudományok lelke nyugszik. Az által jutottak azon állapot-ra, mellyben most vagynak, 's csak az által juthatnak még nagyobb tökéletességre. Mindnyájan mintegy vetélkedve törekednek a' tudományok által való kimívelődésnek gyarapítására, és terjesztésére, mindenik közülök legfelsőbb lépcsőjére akar jutni a' lélek erejének. Egy Nemzet sem mondhat-le ezen vetélkedésről, ha a' több nemzetektől hátra nem akar maradni. A' lélek culturája olly igen fontos, hogy minden nemzetnek, melly azt elmulasztja, elmulthatlanul szolgálásra és a' többiek igája alá kell jutni.

Minden Országló széknek szent kötelessége tehát a' lélek kimíveltetését, még pedig minden tehetségeinek kimíveltetését minden úton módon előmozdítani. Az értelem országában, mindenek kölcsönösen hatnak egymásra. Ha az okosság a' felsőbb vizsgálódásokban nem gyakorlotta magát, 's nem próbálgatta erejét, az alsóbb rendű foglalatosságokban sem tud mindent jól meggondolni, 's érett ésszel itélni. Ugyan azon egy okosság teremti a' legtudósabb abstractiókat és a' legeggyűgyűbb értelmű erkölcsi törvényeket. Ugyan azon egy ész írja-le a' csillagok útját, nyomozza-ki a' testek eredetének

titkos törvényeit, csinál gátot az árvizek ellen,
és készít festékeket a' fabrikák hasznára. 'S a'
Szépnek érzése, melly a' szép mesterségeket tár-
gyazó munkák által gyarapodik, a' köz élet mes-
terségeire is elhat, 's a' mesteremberek míveit
becsesebbeké teszi.

KIS JÁNOS,
Superintendens.

BARÁTOMHOZ,
Erdélybe.

(Septemberben, 1814.)

Haszontalan! többé már el nem fojthatom
Lángba-hozó tüzét, mellytől indittatom
Édes érzésemnek.
Nem titkolhatom-el öröm könnyeimet,
Elfogták áriai érzékeny szívemet,
Mély tiszteletemnek.
Szölnék, de nem lelek hangokat nyelvemre,
Némán tekintek-fel a' magas egekre
'S el, el ragadtatom.
Hagyognak szem'im, hogy éltem' fényes napját,
Mellynek gyakran bús köd futá-meg hajnalát
Derülni láthatom.
Eddig, ha egy barát megnyitá kebelét
Írántam, már sokan a' viperák' szelét
Mérgesén hajták rám.

Nemesen lángoló virtusom' tapodni
 'S a' zengő dal hangját kezdték hárhoztatni,
 (Oh, hogy ne fájlalnék!)
 De a' sziv szaggató fellegek eltűntek,
 A' zajgó szélvésznek már lecsendesültek,
 Életem' tengerén.
 Erzem, hogy emberek 's angyalok közt élek,
 Megnyitlak szemeim, szent sugárt szemlélek
 Sorsom' volt bús egén.
 Már te is derítéd szelid nap fényemet,
 Mosolygva éllesztéd kis tehetségemet
 Útmutatásiddal,
 Erre jöttél onnan, hol narancsok érnek,
 'S festetted miveit, a' szép mesterségnek,
 Hív úti társiddal,
 A' legszebb érzéssel barátnédnak hivatál
 'S ösvényemen, mellyért égtem, bátoritál
 Merészséggel járni.
 Megmondád, hogy a' ki Hazáját szereti,
 Nemesnek, Dicsőnek utjait követi.
 Mi fogja azt várni.
 Nem elég az' soha a' nemes léleknek,
 Hogy csak maga fényljen a' szép érdemeknek
 Tündöklő sorában.
 Ha szemléli az' ész' pislogó lámpását,
 A' nyughatatlan sziv 's lélek vágyódását
 Mint haboz magában,
 Barátságos kezet mingyárt kész nyujtani,
 A' parányi szikrát langokra gyujtani.
 Legfőbb dicsősége.
 Azért nem szün szívem téged' idvezlenni,
 'S tántorithatatlan követőd fog lenni
 Barátnéd hivsége.

DUKAI TAKÁCS JUDIT,
 Dukában, Vas Vármegy.

E P I S Z T O L A
TAKÁCS JUDITHOZ,

(1814.)

Hogy a' szeliden érző szép nemét
Letiltva minden szebb pályáiról
Guzsalyra, törc, kárhoztatni szokta
A' férjfi törvény, vallyon jól van é?
Igen! ha az csak úgy tekintetik
Mint ösztöninknek szenvedő edénye
'S nyers kényeinknek játszó eszköze.

De, hát csak erre vagynak-é teremve
Azok, kik embert szülnék és nevelnek,
Hik életünknek gyenge bimbaját
Dajkálva őrzik forró kebleken,
'S véreknek édes nedviből itatják,
Hik szebb korunknak ékes napjain
Rózsás kötéllel kapcsolnak magokhoz
'S lelkünket égi érzésben feresztik,
S kik ősz korunkban reszkető fejünket
Ismét ölkbe vészik 's dajka-kézzel
Vezetnek éltünk véghatárhoz,
'S ölelve tesznek a' halál' ölébe
Mig ott is újra vélünk egyesülnek?

Oh, nagy 's dicső czél van nékik feladva,
'S rendeltetések szebb mint a' miénk!
De mint mehetnek nagy pályájokon
Bevont szemekkel 's békós lábakon?
'S kívánhatunk já tőlök olly csudát,
Hogy czéljaiknak megfeleljenek

És lelkeinkkel öszvezenjenek,
 Ha őket a' vak gyermekségbe zárjuk?
 A' míveletlen föld csak gazt terem,
 A' lélek is csak úgy emelkedik
 A' virtusokhoz égi szárnyakon
 Ha Delphi Isten önt sugárt belé,
 Melly úgy kifejti lelkünk díszzeit
 Mint éltető nap a' virág kebelt,

Midön csapongva ömledő daldod
 Klavirod érző hangjain lebeg,
 Midön nyilazva repdes ajdakon
 Az ihletett szív 's nyílt ész' láng igéje
 Melly szívet, elmét egyaránt hévit,
 Akkor Barátném, akkor érzem.
 Mit veszte a' föld durva gyermeke,
 Hogy a' Teremtő legbecsesb alakját,
 Kinek kezébe szívünk adva van,
 Játéka, kénye rabjává alázta.

Te, megboszulva méltóságtokat,
 Kihágsz nemednek szűk korlátiból,
 Mellyekbe zárva tartja vad nemem,
 Kihágsz 's merészen fényesb útra térsz,
 Mellyen csak a' nagy férfji nyomdokok
 Vezetnek a' szép tiltott táj felé;
 Hol a' vakító fénybe vont Igazság
 Ámbár szemünket kápráztatja is,
 De megmutatja a' virtusnak utját,
 Melly halhatatlan Istenekhez ínt;
 'S hol a' Poezis nyájas Istenei
 Szemünkhez illő földi öltözetben
 Enyelgve zárnak karjaik közé
 'S a' symboláknak himes fátyclában

Öleltetik meg a' Nagyot 's Dicsőt
 Belénk mosolygván rózsás szájaikkal
 Az égi szikrát 's égi tiszta fényt.

Erzed hatalmas ihletéseket,
 'S engedsz sugalmok' szent intésinek.
 'S mint a' kalitka zárát elhagyó
 Ismét szabadba lengő fölmile.
 Örökre gerjed 's harsány csattogással
 Repül az erdők' zöld árnyékiba,
 'S idvezli a' rég ohajtott galyokról
 A' tarka völgyet 's virradó eget,
 Meglelkésedve 's égi szárnyra kelve
 Lengsz vigan Aon szent virúlatin,
 Hol a' terémtő Pindar dithyrambja
 Harsogva zügle Pindus ormain,
 'S a' gyenge Sapho esdeklő dala,
 Nyögdélve reszket gyenge lúrjain
 Hol új meg újabb szépségek csudájit
 Bájolva látja repdeső szemed,
 Hol új meg újabb zengzetű melosz
 Lángolva járja által lelkedet
 'S zengésbe hozza gyenge lantodat.

De, oh, leányka még itt nincs határ'
 A' képzelődés' szép játéka
 Az érzemények' édes ömledési
 Szépitik ámbár boldogságodat,
 De nem tehetnek boldoggá magok.
 Kettősen érzed a' Jót és Gonoszt
 'S a' Sorsnak ádáz kényén függ nyugalmad.
 Nézd a' magasba fénylő bölcseséget
 Körülragyogva csillag nimbusával,
 Az Isteneknek békes sátorában

Hova nem érhet semmi földi tör;
 Ott, ott tannuld - meg a' bölcsék nyugalmát.
 Ismerni 's győzni a' föld szörnyeit,
 'S indulatinknak pusztító dühét,
 És a' szerencse' játékit nevetni,
 Használni éltünk' szűk kerületét,
 'S bátran letenni a' halál kezébe.

Int a' dicső táj! Járd zengő ajakkal!
 Vezessen érző kebled istene.
 Ölelje myrtus barna fűrtödet
 Az égi Múzsák 's Grátziák ölen
 Álmodd.el élted rózsá álmaít,
 'S védjen Minerva pályád zajjain,
 Mint Áriont a' Tenger istene
 Midőn zenegve szállt a' Delphinen.

BERZSENYI DÁNIEL,
 Miklán, Somogy Várm.

AZ ÉN BOSSZUÁLLÁSOM.

Mig Doris hív volt
 'S csak nekem hódolt
 Egy boldog kor reptébe?

Minden violát,
 Narczisszot, rózsát
 Néki szántam keblébe.

Ha a' kis Zefir,
Megakadva sir
Most a' rózsa-gallyakban.

Annak örülök,
Vigan hevülök
Tüneményes álmakban.

Úgy kell, Dorisnak
A' nagy hamisnak,
Keblét nem legyezheti.

Hertem kellemét
Eprem' füszerét
Igy néki nem viheti.

GÖMBÖS JÁNOS.

A' NÉMET PRÓZA TÖRTÉNETEI. 1)

ELSŐ IDŐSZAK.

1450 — 1550.

A' német nyelv, még *Luther* előtt tisztulni kezdett azon erőtelenségéből 's durvaságából,

---

1) Ezen czikkelynek lefordítására, barátomat Patakyt, az I-ső füzetben álló Római Poézis történeteinek fordítóját kérem-meg, 's ő, ki lángolya óhajtotta nyelvünknek jó izlés-

mellyel a' régi prózai vitézi könyvek a' Lovagokról íratnak. *Dürer Albert* alkalmaztatni tud-

szel való csinosítását, 's a' Kritikának közöttünk terjedését örömmel általvette volt. De, a' tiszta lelkű, nemes szívű férjfiú, hirtelen meghala! Mint tőle elmaradott barátja, tisztelven emlékezetét, helyette, 's az ő nevében, magam fordítottam. Láthatjuk itt a' német kritikusknak Irójikról való vélekedéseit, 's az által, miket találunk helyben hagyva, miket nem, mind a' kettőt eléhozott okoknál fogva, józan Kritikához szokhatunk, mellynek gyakorlása nélkül nyomosan nem haladhatunk. Olvashatjuk azt is, hogy a' Németek között mingyárt találkoztak olyanok, kiknek, ha valamelly újítás nem tetszett az Újitók ellen, akár győztek, akár veszettek, egyszeribe felkeltek, 's nem úgy tettek, mint a' mi magokat megvonó tanultjaink, kik a' magok körökben kaczagnak, de, azt, miképen kellene tehát a' nyelvet mívelni, tudományos jó Munkák kiadásával meg nem mutatják, nem érvén azt, hogy az ilyen titkos kritika, sokszor csak nevetséges büszkeség, vagy tudatlanság, 's a' jó ügy mellett nemesen kikelő észnek jó munkája, a' valóságos győzedelem. Látni fogják Olvasójink, hogy minden tárgynak meg van a, maga nyelve, mellyet szorosán meg kell tartani, a' mit mi a' Rhetorica tanulása mellett, is megérténi nem akarunk.

Észre vehetjük, hogy a' nagyobb elmék, Geniek tiszta kifejtésére sokféleképen kell előrejárulni, melly őket egészen kiformalni segítse, azért szünetlen alkalmasosságot kell szolgáltatnunk, a' lobogó tüzet ébrentenünk, nyelvünk iránt köteles szeretettel lennünk. Tudósaink pedig ébredjenek fel valahára, ne faluszékonykodjanak. Ezt a' serkentést nem lehet eléggé ismétlenünk, mert az a' hallgatás, mellyben mi a' tudományok mívelése körül vagyunk szegyenítő, 's olly léleknek, melly fényben akarná látni Nemzetét, kedvetlen. Nem mentség a' nem nyomtathatás, nem találnak é nyomtatókat azok, kikben a' munkálódás tüze megvan? *V i t a n d a e s t i m p r o b a S y r e n, D e s i d i a.*

2) *Dürer Albert*, a' tiszta és alkalmaztatott Mathematicáról, 's a' Rajzolás theoriájáról irt, a' 15dik Század végén. Mint küzdött, így szól felőle Eichhorn, (*Geschichte der Literatur*, 2. Band) a' nyelvyvel, mint igyekezett idegen szá-

ta a' tudományos előadáshoz. *Hutten Ulrik* megmutatta, hogy abban elég erő lehet, 's olly Genie mint Luther, már kénye szerént fejezhette ki magát. Ha csendesesen írt, 's kifejezéseinek tiszta rendbe-szedésére ügyelt (mint a' Biblia fordításában) keze alatt a' nyelv, tiszta, magas, könnyenforduló, erős, hibátlan lett, 's az akkori időkhez, eléggé nemes, természetes, megfogható, 's a' szókhelyeztetésében eléggé harmoniás. Perlő-írásaiban kevesebbé tiszta stílusa van. Ezekben is pajkos, gúnyoló ugyan, de sokszor elhagyja elméskedése, humora; heves természete pedig, melly ötet bátor tüzzel eltöltötte, indulatoskodásba, keserűségbe 's csufolódásokba megyen által, melly miatt nyelve ott darabos, tarka, 's nem tisztált. Luthernek Biblia fordítása, szent énekei 's egyéb írásai által, a' felső Szaksz nyelv egészen gyöződelmeskedett az alsó Szakszoniain, 's a' könyv nyelvévé Német Országban az leve.

Ambár a' Reformatio' idejében Luther legjelesebben írt németül, mégis sokat tettek a' német nyelv kitisztítására azon Irók is, kik az

ö

---

vak helyébe németeket tenni, 's melly sok új szavakkal, mellyeket maga csinált, gazdagította a' nyelvet; ő valóságos nyelvjobbító volt.

3. Ulrick von Hutten, 1523 előtt tüzesen költ-ki Luther tanításai védelmére.

ő idejében éltek. Az új tanítást német nyelven védelmezték akarván, hogy azt a' köznép is érthesse, megítélhesse. Az a' szabadság lelke pedig, mellyet a' Protestantismus fellohantott, a' nyelvnek is szabad, merész folyamatot adott. Új ideájak kifejezésére új szóllásokat készítettek, 's az ellenkezők meggyőzhetésére, szavaikkal meghatározva, megkülömböztetve, pontosan kellett bánniok, 's így a' nyelv meghatározottságot, praecisiót nyert. Későbbre pedig, a' Protestantismus a' görög és római klasszikus Irók mélyebb tanulására új serkentő leve, mivel bizonyításait azokból szedegette, 's ez által az Irók közelebb megismerték a' tiszta prózának minémüségeit. A' Reformatio idejében fordították Herodotust, Liviust, Tacitust, Cicerót és Vitrusiust. Nem úgy látszhatott-é, hogy illy Munkák a' német prózát tisztábbá teszik?

De a' reménység nem tölt-bé. Lutheren kívül csak két más prozaikusok lettek nevezetessé: *Frank* (1545) és *Agricola*, (1566) amaz mint Krónikaíró és Theosofus, ez, német példabeszédekét magyarázott. Utánnak, a' német próza, tízedről tízedre darabosabb, alacsonyabb, ízetlenebb lett.

MÁSODIK IDŐSZAK.

1550 — 1730.

A' Reformatio' Atyjai halálok után fijaik elhagyták a' németnyelvet, 's csak egyedül a' tu-

dósok számára, deákul kezdettek írni. Az a' nyereség, melly a' német nyelv kimívelésére, a' rajta irt perlések által eléjőve, megszűnt, 's a' Literaturák minden nemeibe új Scholasticismus rágta-bé magát. (1550 — 1580.

Német ország ekkor anyaszentegyházi megszakadások, vallásbeli vad háborúk által szaggattatott, 's elenyészett minden közhaszonra czélozó munkálkodás, el az a' készség, melly abból folyhatott volna: a' köz fontosságu tárgyak felett való tiszta és meghatározott írásmódja. A' német nyelv is magától függő lenni megszűnt. Már a' 30 esztendő háboru alatt azon idegen nemzetek nyelvéből, mellyek akkor német országot ellepték sok szavakat vett-fel, a' münsteri és pyraenaeumi békeség után pedig, társalkodás nyelvévé a' franczia lett, 's ez a' tudósokat ingerlette, hogy deák nyelveken ök is sűrűbben irjanak. A' németben, a' szavak tarkán egybe-elegyítődtek, 's ezen elegyítés hasonlított ahhoz, melly a' német nyelvet, deák szavakkal a' népekvándorlása után feltarkázta, 's tartani lehetett, hogy ez a' német elegybelegy minden kicsinosíthatását elveszti. A' német országi Gyűlések akkori Irásaik, szomorú jelei azon alacsony, erő nélkül lévő barbarismusnak, mellyben a' német nyelv a' XVII-dik Században, a' XVI-dikhoz képest mélyen esett. A' Reformatio idejében, ha nem csinósított is, legalább tiszta volt, most a' Császári Udvar 's ahhoz tartozó Tisztek által néhány Spanyol és

Olasz szavak belécsuszván, idegen szavakkal csak hamar eltölt.

Elfajulásának ezen idejében csak egy győzni-tudó Genie sem állott elé, melly a' mindég tovább harapodzó nyelvromlást meggátolta volna. Maga *Opitz* is (szül. 1597 † pestisben 1639) ki a' német poezisnek új életet adott, prózában csak közönségesen irt, 's kevésse jobban mint az idejekoriak. Bosszonkodással nézván néhány jó német hazafiak, nyelveknek, a' sok idegen szavak felvétele által való elfajulását, társaságba állottak, hogy az elparlagosodott német földet, a' külföldi elfolyó burjántól megtisztítsák. 1) Ámbar, buzgósága ezen társaságnak nagyon dicséretes, de ereje azt tenni a' mit kellett volna, nem volt. Sok tisztítgatások által zsibbasztó purismusba, 's nevetséges pedántságokba esett, 's a' német nyelvnek tiszta ékeséget akarván adni, azt fáraddtá, erőtlenné, vízessé, hosszassá, 's mesterkélővé tette. Mun-

---

1) Teutleben Gáspár, egy ebéd felett a' Weimari Hercezeg asztalánál a' német nyelv tisztítására, olly akadémia felállítását ajánlotta, mint az Olasz *Crusea*, 's más Olasz akademiák. Az Anhalti Lajos Hercege, ki jelen volt helybe hagyta a' gondolatot, 's Röhreni szaláját adta 1617-ben az egybe gyűlésre. Ezen társaság palma rendnek neveztetett. De egyedül *Opitz* többet tett a' nyelv kicsinosítására, az egész pálmarendnél.

Academia della Crusea, florentziai tudós társaság, mellynek czélja az volt, hogy az olasz nyelvet minden tisztátalantól tisztítsa. Azért neveztetett *Cruscának*, mert *Crusea* korpát tesz,

kálkodása nem is hatott-ki, társaságjok kerület-jén, 's abban, a' nyelvet kények szerint való regulák alá vetették; a' társaságban nem lévők pedig, mivel a' Sokaság azon kapott, mind tarkábban 's barbarusabb módra irt, annyira, hogy azt tartották a' leggalántabb Irónak, ki leg több idegen szavakkal élt. 1580 — 1680.

A' lelkes, és eredetiség vonásival bíró *Lohenstein* utoljára észre-vette, mennyire megcsökkent az ízlés a' német nyelvben, 's igyekezett azon segíteni. De, erölködése által, szerencsétlenül nagyon kicsavargott. A' nyelv méltóságát energiás tellyességét, pompásan zengő szavakban kereste; az egybeszerkeztetés szépségét merészen egymásba füzött periodusokban, czifrázgató tudósságban, rejtett szójátékokban, 's az elmésségnek, képzelésnek játsziságában vélte lenni. Kifejezései puffadtak, czifrák voltak, 's épen nem úgy alkalmaztatva, mint azokat tárgyának tónusa kívánta volna. De, minthogy új, szokatlan volt, tetszett, 's a' Románoknak, ha a' szépen írás' dicséretét meg akarták nyerni, 40 esztendeig *Lohenstein* manírjában kellett írva lenni. Szerették a' czifra kifejezéseket, 's a' gondolatok valóságát úgy nézték, mintha az, csak mellékes dolog lett volna.

A' XVII-dik Század végén tehát ezen három iskoláji voltak a', korcsízlésnek: *pedant puristák, galant nyelvelegyítők, 's szépelméjü virágokat 's metaforákat vadászók.* Az első, nevetséges ékesgetéseikkel, neologismusaikkal a' nyelvet

minden lelkétől erejétől megfosztották, a' más-
 sikak tarka foldozgatásaik, annak méltóságát,
 önnön magától függését elvették, a' harmadik is-
 kola, üres pompa, szóvadászás által, termé-
 szetességét rontotta-el. Ezen Iskolák Iróji, a'
 XVIII-dik Száznak első negyedéig, tizedről
 tizedre izetlenebbek, rosszabbak lettek. Melly
 minden gyönyörködtetés nélkül való a' fás
Menantes, a' füszeretlen *Picander*, az írásviszke-
 tegü *Talander*! melly izlés elmésség, képzeléstől
 üresek *Weisse*, *Uhsen*, 's *Hübner* munkáji; melly
 szárazak, oktalanok a' Holtak Országabeli Be-
 széllgetések a' XVII-dik Század végéből; melly
 fáradttak, hosszasak, unalmasak az akkori, Or-
 szág dolgairól való felenémet irások. Mikor
 a' Filozofia, Phychologia, Moral, a' Fran-
 cziák és Brittúsoknál már ki volt ragadva az is-
 kola porából, 's Irójik azokat, nemzeti nyelve-
 ken olvasásra vonzó kedvességgel kidolgozgat-
 ták, a' Németek még akkor tövises Theológiá-
 val, 's olly Filozofiával, melly csak a' termi-
 nologia falábain sántált, töltötték az időt.
 Semmijek se volt még a' Németeknek, a' mi
 prózajokat ékesíthette volna, mint pragmai 's
 az életből vett megjegyzések, psychologiai 's
 magából a' természetből kikeresett vizsgálódá-
 sok, közérthető Filozofiájok. Irójik még szent-
 egyházi, iskolai, 's Aeták körül ülő pedantok
 voltak, kik se a' világot, se hazájokat nem is-
 merték. Nyelveket a' felvett tárgyhoz alkal-

maztatni nem tudták, 's ha valaki olvashatót akart írni, deákul vagy francziául írt.

HARMADIK IDŐSZAK,

1730. —

A' jobb prózai előadásra készítő lépést végre *Thomasius* Keresztely azzal kezdette, hogy 1668-tól fogva hónapos beszélgetéseiben, kritikájit németül írta, 's majd azután filozofiát is azon tanított. De melly ügyetlen, visszás meg nem határozott volt az még, tudományos munkáiban, melly egyhe-zavart és deákos periodusai-ban! Utána *Wolf* (1709.) néhány filozofiai Munkákat német nyelven írt 's logikai szorossága által a' német prózát két fontos tulajdonságokkal gazdagította: világossággal 's meghatározottsággal, csak azt kellett sajnálni, hogy ezeket kedves, ékes előadás nem elevenítette. *Gotsched*, a' fontoló észnek ezen száraz nyelvéhez szokván *Wolf* iskolájában, midőn 1730-ban magát a' német nyelv és izlés megjobbítójává tette, nem tartotta elégnek, azt, külföldi szavak terhétől megszabadítani, hanem abból minden

erős szavakat metaforákat, idiotismusokat, új fordulásokat, minden merész és bátor vonást kitiltott. A' nyelv, az ő ilyen módja által erőtelen, nyujtott, egyforma, vizes lett, nem maradt benne érzéki kellem, nem vidámította a' képzelés mosolygása.

Szerencsére, ezen időben, *Mosheim* érteni tudta a' nyelvnek egész gazdagságát, 's mind azt, a' mi abban érzéki és erős volt, egész kiirtása előtt, felvette. A' nélkül, hogy azon perlek közé elegyedett volna, kik Gotsched szárazságait megtámadták, szent beszédeit 's erkölcsi tanításait, szép virágzó, 's az ékesszólás' vonásival elevenedő stilussal írta. Más útát választottak a' Helvetziai Művitélők *Bodmer* és *Breitinger*. Kritikákat bocsátottak ki ezek, Gotsched feszes, hideg, rettegő purista tisztáltsági ellen 's ámbár távol voltak még ők is a' prózai kifejezés tökéletességétől, még is, a' Gotschedi sántaság, és erőtlenségnek német országban felállását szerencsésen megakadályoztatták.

E' közben, mozgásba hozták a' Helvetusok, a' Német Literatura ifjú kora emlékeinek szorgalmas megvizsgálása, 's az által szép számú régi szavak, beszédformák, fordulások hozaták szokásba. Ezzel egy időben gyarapodott a' szorgalom, 's haladott az ész, mellyel a' francia Literaturának klasszikus Munkáit, fordítások és utánnazás által a' német nyelv' tulajdonivá tenni igyekeztek. Eleinte idegen hangvala ugyan ez, 's az íróknak francia tekintet.

tet adott, de a' nyelv épen ez által lett fordulásaiban gazdagabbá 's egyberakásaiban szabadabbá. Lassanként minden szokatlan, némelly csínosítások után megszokottá lett, 's a' német nyelvvel annyira egybe - barátkozott, mintha mindenkor annak része lett volna. Illyen nyelvvel írta már *Gellert* ifjúi prózáit, mellyek öt szokatlan könnyüsege, kifejezéseiben világossága által közönséges tisztelet tárgyává tették. Csak épen ékesítése nem jött még természetesen, hanem valami feszes, és pipere látszott rajta. Ennyire ment a' német próza, csínosodásának első szakában, mellyben haladását *Bodmer* és *Breitinger*, Helvetusok, 's több felső Szakosok, mint *Gellert*, *Rabener*, és *Cramer* főképen a' Brémai Hozzáadások kiadóji segítették - elé. 1730 — 1755.

1755 — 1762. A' prózai jobb próbákkal egy időben jelentek-meg a' poezisnek tökéletes munkáji is, mellyeket az Olvasók lelkesedéssel 's magas tüzzel fogadtak. Ezen szép megrészegezés közt felébredett az vizsgáló-ész is, 's kérdezte, mi az a' mi olly szép lángba hoz, 's mi oka van e' tűz felgyúlásának. Vizsgálódní kezdett a' poezis körül, igyekezett mivoltát, 's kútfejét az általa okozott gyönyörűségnek kifejteni. Ezen vizsgálásokat *Baumgarten* Sándor kezdette legelőször; mint Universzitasi Tanító, aesthetikai magyarázatokat tartott, de hidegen, szárazan; annak tanítványokat nevelt, kik azt nagy tüzzel, de kevésbé szoros móddal folytatták.

ták; 's minthogy olly munkákat irtak, mellyeket leginkább a' nyelv és kifejezés tisztasága ajánlott, vigyáztak, stilusoknak a' lehető tökéletességet adni. Igy lett a' vizsgáló ész a' német nyelven kedvesebb 's elevenebb külsőjü, az alapos tudomány most vetette-le legelőszér fesszes köntösét, könnyü csínossággal természetesen öltözött, 's megismerték, hogy a' filozofiai előadásnak is lehet kedvességet, életet adni, 's már most csak azt a' prózát becsülték, melly csinos ékességü volt.

Ezzel kezdődött azon emelkedés, mellyet a' Literaturai Levelek lelkes Íróji a' német prózának adtak. Elkezdvén ezeket *Nicolai*, hozzája állott *Lessing Mendelsohn, Abt*, 's több megtisztult izlésü férjfiak, kik kritikai makacsságok mellett is, mellyet néha mutattak, többnyire mindég jó állításokat terjesztettek-el. Ezek, a' Kritikának, nyájasan tanító tónust adtak, melly mindenüvé bémenetelt nyert, 's nagyobbára magok is, prózajokat remekül irták.

A' Szépnek Filozofiáján kezdve, majd a' Filozofiának több részeit is ékes felöltöztetéssel adták elé az Írók, 's látván, mennyit nyer szép előadással a' dolognak világossága, 's hogy az által tisztábbá kapósabbá lesz; mindent, a' mi az emberi ismeretnek körében van, rendre kedves előadással kívántak fejtegetni. Végtére pedig, mindennek, ki akarta, hogy munkáji kelendők legyének, világosan, tisztán, meghatározottan 's kellemmel kellett írni. *Wolf* Filozo-

fiáját *Mendelsohn*, jobb rendbe-szedett nyelvben, világos könnyű prózában ismertette-meg a' világgal, *Lessing* pedig kinek a' német jó kifejezés még inkább hatalmában volt, úgy élt azzal, mint a' Dialectikához leghathatósabb eszközzel gondolatjainak árnyékolására, 's az által mind a' felemelkedettet mind a' nevetségest legszerencsésebben eléadta. Ezen Prozaikusokkal egyezőleg irtak, inkább vagy kevésbé klasszikai módon, a' szép példa-beszédü *Abbt*, a' velős *Möser*, a' képekkel tellyes *Winkelman*. Ezek és mások által a' prózai tiszta izlés olly erősen megállítatott, hogy a' prózaikus Klopstockianusoknak elforgatásaik, kimargyításaik, mellyeket ők a' nyelvben, keveskedve tettek, többé nem ártottak, 's puffadt képekkel dagályos, rőfnyi hosszaságu 's idea nélkül lévő szavaik, csak hamar muló 's minden következés nélkül való módnyavalya lett.

1762. — A' hét esztendő háború után jött szerencsés idők hozták-el végtére a' német próza klasszikai kidolgozását, 's ez több tartományokban is akkor terjedett-el. Már ekkor a' Görögök, Rómaiak, némelly Napkeletiek, Olaszok és Francziák munkájinak fordítása sokkal tisztábban készült, e' mellett 1760-tól fogva, a' Brittusok jobb Munkájának tanulása, fordítása, utánnazása is elkezdődött, 's ezen kútfökből a' nyelvbe ismét sok új fordulások, öszverakások vétettek-fel mellyek tömöttebbé, velősebbé, gazdagabbá, merészebbé, szabadabbá tették, 's

azt a' nagy becsü tulajdonságot szerzették-meg neki, hogy azolta egy új, merész gondolat se lehet, melly a' szabaddá lett német nyelvben a' maga tulajdon, 's egészen kielégítő kifejezését ne találná, 's ha a' tárgy, most neki természetted kidolgozót lel, mind az, mind az Olvasó nyer. Az Udvarok is megszűntek egészen francziások lenni, 's németül beszélni többé nem szégyenlettek, 's ámbár a' Statuskörnyülállások miatt a' franczia nyelvről egészen le nem mondhattak, még is azon tiszteletet, mellyel nemzeti nyelvek iránt kötelesek voltak, megismerték, 's udvari játékszíneiken ennek adták az elsőséget. 1) A' nagyobb rendűek követték példájokat, 's kevés idő múlva a' német nyelv lett a' közönséges Irások' és könyv nyelvévé, 's a' felső német országi beszédformája a' csinos világ' társalkodó nyelve, 's végtére lehetségessé ez által lett, tulajdonképen a' német Romának 's a' nemzeti Játékszínnek felállása. Az Iskolákban, Universzításokon megszűnt a' deák nyelv egyedül uralkodni, 's a' nevelő Intézetek nagy híjánosságának tartatott, ha a' régi nyelvek tanulása mellett az anyai nyelv élmulasz-

---

1) A' Palatinatusi Választó fejedelem volt az első, ki a' franczia Szin Játzókat udvarától elbocsátotta, 's német Játék szint illitottáfel Manheimban, 1775. Ő, adatott elsőbbszer nagy Operákat, Németül 1776. Ezen hazafiúi tettnek indítója Báró Dalberg volt, ki a' Szinjátzóknak törvényeket írt, próbájikon megjelent. Itt formálta magát Iffland, L. Iffland életét.

tatott. 'S melly egészen más karaktert vettek fel azon Munkák, mellyekkel ez utolsót emelni kívánták! A' Filozofia lelke általjárván a' Tudósokat szégyenlettek volna, elébbi szokások szerint érdemeket kicsinségekben, mint etymologiai 's helyes írásbeli pedantságokban keresni azok voltak inkább, hogy a' prózának minden nemeiben remekeket allítsanak-elé, 's minden izlésbéli félszegségnek 's despotai törvényadásnak erővel ellene dolgozzanak. 'S melly szerencsések voltak mind a' kettőben! A' legnemesb lelkeknek szép száma futott versent egymással, a' német Literaturát kisebb kiterjedésű Munkákkal, Írásokkal, mellyeknek tárgyát a' Filozofiából, Kritikából, Híztóriából vették, úgy gazdagítani, hogy azok a' dolgozhoz, illő stilussal írva legyenek. Remek dolgozásaik által a' prózai előadás olly mesterséggé lett, melly azt kívánja-meg, hogy az ideák legtökéletesebb világossággal 's németül jól fejeztessenek-ki, 's kifejtésekre hozzájok illő olyan szavak választassanak, mellyek azokat a' legnagyobb hajlósággal, meghatározottsággal előállítsák, 's hogy az olvasó lelkében ne hibás, és nem oda tartozó mellék ideák ébresztessenek. Senki sem ismert-meg az Izlés dolgában egy közönségesen parancsoló ítélőszéket, nem volt Akademia, nem fő Város, mellynek végzése mindent megállított volna. Sőt inkább minden vidék megtartotta a' maga jussát hogy ő is kritizálhasson, 's vigyázott, hogy lélek és

izlésbeli szabadságát, minden félszeg és részrehajló ítélet ellen, akár Berlinben, akár Göttingában, akár Hálában, Tübingában, Lipsziában, Monakhiumban Jénában vagy Bécsben mondták volna is azt, fenntartsa. Illy közönséges művítés együttmunkálódása által, ámbár egyenként véve védelmezőjeket, sok éretlenek voltak közöttök, igaz izlést 's való tökéletességet nyert a' német próza, 's ez által tartatott meg az benne. Ezen szabad kimondásnak köszöni a' német próza azt, hogy azon korcsmodik, mellyek benne kezdődtek sokáig meg nem maradhattak; sem a' Wielandi sok beszédűség, mellyek egész lapot bétöltő periodusokból, 's csacsogó végetlen rekeszekből állottak, utánazókat nem találtak, nem a' Genienek megkurított szavakkal erőlködő bardolatlan nyelve, 's a' népnek kösségi provincialismusai fel nem vétettek, nem az új 's legujább filozofusoknak csupa száraz terminológiák, mellyeket, csak-hogy azt tegyék-ki a' mit akartak, rettegő pontossággal faragtak.

Csak ugyan a' német nyelvnek tökéletessége még felebb mehet, mint eddig van, ha a' német nemzet a' Tudományokban és művészségben még messzebb menni olly fáradhatatlannúl, mint eddig, igyekezik. Igy kényszerítik minden új felfedezéseinek, új ideákat, ezeknek egybekötésére új szavakat készíteni, mellyeket, nyelvjárásának tisztaságának 's eredetiségének erőtelenítése nélkül, abban

feltalálhat, 's így más nemzetektől neki kölcsönözni nem kell. Nagy bőséggel vagynak úgy nevezett provincialismusai, Idiotismusai, mellyek a' könyv nyelvébe való felvételt megérdemlik, 's gazdagsága mellett is találtatható hézagjait kipótolhatják. De, annak, ki ezt akarja tenni csinos nyelvérzése legyen, hogy a' nemest a' nemtelentől, a' Hasonlót a' Nemhasonlótól, a' Helyest a' Helytelentől jól megkülömböztesse, 's még, ezen újításokkal mértékkel is bánjon; különben a' könyv nyelvét, provincialismusokkal, mellyek nélkül magában ellehet, elborítja 's tisztaságától megfosztja.

Azonban, fájdalom, úgy látszik, még messze van azon idő, mellyben a' német Literatura jó izlésű prózai munkákkal nagy számban gyarapodjék. A' németek még most is felosztják erejüket, elragadtatnak a' sokattudásra-vágyástól, 's azon dicséretes hiba, hogy több fakokban is fényljenek, közöttök nagyon elterjedett. Írójikat, az alaposság és tellyes tudomány-szerzés után való törekedés, sok régi 's új nyelvek megtanulása, ügyetlenekké teszi az aesthetikai tökéletesség továbbvitelére. A' már megvizsgáltat újra megvizsgálják, 's mindég új szereket gyűjtenek. A' Genienek, 's a' legszebb eszterdőknek tüze pedig az örökké való vizsgálódás, keresés, egybeszedés alatt kialuszik még a' munka megtétele előtt, 's mikor ahhoz fog lelke, már eltompult, 's a' fantaziának elevensége ellankadott. 'S hány német tudósok élnek olyan

szerencsés környülállásban, hogy idejeknek nagyobb részét zsidbasztó hivatalbeli kötelességben nem kell tölteniek. 1).

Itten tudomány nemekre osztva következnek Eichhorn munkájában, a' Németek elemenetelének megvizsgálásai, mellyek közül a' nevezetesebbet 's minket inkább illethetöt, kisedve találja az Olvászó. Ujra eléfordulnak itt némelly már említett Irók, de munkájik megitélése bővebben eléadatik. Előre megjegyezzük azt, hogy a' német folyó beszéd történetei itt nem egészen a' mai időig van lehozva. Az újabbak megvizsgálására időt fordítanunk nem lehetett.

I.

TANITÓ-IRÓK.

Dürer Albert után, (1. feljebb) még szinte 3 fél század tölt-el, mig jó német didacticus Irók

1) Ha a' Német is panaszkodhatik, mit kell mondani a' szinte egészen elhagyatott Magyar Irónak!

Mosheim' Sittenlehre 1735 — 1770. 9. kötet.

Gellert, moralische Vorlesungen. Mendelsohn, (Berlini Kalmár) Philosophische Schriften. — Phaedon.'s 4. Lambert, Cosmologische Briefe. — Nedes, Organon. A b b t. Vom Tode für das Vaterland. — Vom Verdienste. Dalberg, über das Universum. Vom Verhältniss zwischen Moral und Staatskunst. — Aesthetik. Einfluss der Wissenschaften und schönen Künste auf öffentliche Ruhe. 's tt.

támadtak. Oka ennek az volt, mivel a' tudósok, annyai nyelvek felől balúl azt vélték, mintha tanításra olly alkalmas, mint a' deák nem volna.

Megjegyeztük már, hogy a' feszegetet és szárazságot, melly filozofusok tanítájában volt, legelőször *Mosheim* (1735) tette-le. Ő világos, gazdag és kedves stilusban tanított, de a' tanítói tónust, ékesszóllási szépségekkel akarván eleveníteni, nem találta jól el a' tanítói elé adás igaz mértékét, mellynek se igen száraznak, se nagyon czifrán ékesnek lenni nem kell, mert a' pathos csak az ékesen-szólló nyelvébe való. Ritkábban esett *Gellert* ezen hibába, moráljában, melly egy könnyügondolkodónak munkája, ki mély feszegetésekbe nem ereszkedik. Ő, minden szoros-mód nélkül világos renddel beszél, 's érzékenyit, mulattat minden rhetorikai felvirágzás nélkül. Azon idő tájban (1760.) hagyta el *Mendelsohn*, a' *Wolf* és *Baumgarten* iskolájának száraz methodusát, 's a' tudományos-rend kemény regulájit nem követvén, bizonyos tekintetben ugy irt, mint *Plato*. *Lambert* (1764) megelégedett azzal, hogy feszegetéseit, vizsgálódásait világoson eléadja, de még *Wolf*nál is szorosabban megtartván metafizikai 's Logikai eléadásában a' mathematicai rendet, csak a' Gondolkodók vehették hasznát. *Abbt* (1765) a' Hazáért való Halálról, 's az Érdemnek több nemeiről irt, 's minél kevesebbek voltak addig a' tiszta izlés által kedvessé tett cselekvő filozofiai

igasságok előadásai, annál nagyobb lett neve. Stilusának némelly darabosságait, historióból vett 's jól alkalmaztatott példák kedves elbeszélése által elfelejtette. Azonban Herczeg Primas, *Dalberg* érett meg Gondolkozónak. Új világossággal adta ez elé munkájiban, tett megjegyzéseit, mellyek őt, mint egy sokat általfogó észt, cselekvő bölcsét, a' tudományok' mély ismerőjét, felvilágosodott Hazafit mutatták.

Azonközben a' Németek a' külföldi Filozofiának principiumaival ismerkedtek-meg, mellyek a' *Leibniz és Wolf* felvételihez való szeretetet a' vizsgálódó Filozofiában kisebbé tették. Jobban kikeresték azolta az emberi lélek munkálódásait, 's ezen megjegyzésekből kihuzott alapos igasságokból fejtegették. A' Grátziák is inkább megbarátkoztak azolta testvérekkel, a' Filozofiával, 's megintették, hogy tanításait ne durván, szárazan, feszesen, hanem mélysége mellett kellemetesen adja elé. Így fejtegetteki *Feder* az ember tehetségeit, ösztöneit hajlandóságait, minden szemfény vesztő ékesség nélkül, kedves komolysággal, 's nagy becsű munkája által hasznos és cselekvő Filozofus lett. Ezen határok között irt *Garve* (1770) is, ki mindent, a' mit élesen megjegyző lélekkel az emberekről

---

Feder. Untersuchungen über den menschlichen Willen. Garve. Abhandlungen in seiner Uebersetzung des Cicero von den Pflichten. — Versuche über verschiedene Gegenstände aus der Moral, der Literatur und dem gesellschaftli-

társaságban vagy irásokban magának gyűjtött, azt példás tisztasággal 's kedvességgel előadta. *Tetens*, (1778) még nagyobb csínossággal, ékes felemelkedéssel, 's még tisztább nyelven írt. A' Filozofiának ilyen kedves módját ezen triumviratus hozta szokásba, 's több jó fők is őket követték. *Irwing* (1773) ellevenséggel, csínosan, 's hajlékony kifejezésekkel írt, *Ehlers* (1779) hasonlóképen kedvesen, csak egy kevésbé zavart periodusokban. *Engel* (1775) a' Filozofiának több ágaira kiterjeszkedett ugyan, világi filozofusában, 's érdemét nem abban kereste, hogy az emberi természet tulajdonságait mélyen kifejtesse, hanem hasznosan tanító előadásban. Ő a' metafizikai ideáknak világosságot adott, a szép művészségekről tett jegyzéseinek interessét, az életregulájinak bájt és kellemet, 's az ész tanításaival, szívre dolgozott.

Ezek és más közérthető filozofusok által a gondolkodás pontos lépése, mellyet a' németek eleitől fogva szerettek, szokatlanná lett rész-

---

chen Leben. — Vermischte Aufsätze. — Übersicht der vornehmsten principien der Sittenlehre. — Über die allgemeine Grundsätze der Sittenlehre. *Tetens*, Über die allgemeine speculative Philosophie. — Über die menschliche Natur und ihre Entwicklung. *Irwing*. Über die Lehrmethoden in der Philosophie. Erfahrungen und Untersuchungen über den Menschen. Fragmente der Naturalmoral. *Ehlers*. Betrachtungen über die Sittlichkeit der Vergnügungen. Über die Lehre von der menschlichen Freiheit. Von der Freiheit des Menschen und den Mitteln zu einem hohen Grade moralischer Freiheit zu gelangen. *Engel*, der Philosoph für die

szerint egy kevéssé csak színénjáró, 's csak vélekedések gyűjteménye. Annál nagyobb figyelmet gerjesztett *Kant* (1781) ki már elébb is bizonyításai 's kihozásai szorosságainak mélységóért becsültetett, midőn a' tiszta okosság kritikájában ismét a' szoros rendszerhez visszatért; de sajnálható, hogy eléadása nem elég világos volt, 's az ő tulajdon mesterszavaival meg is terhelve, melly miatt tanítványi között is a' tanítás értelme felett sok vítatások támadtak, 's eléadások unalmas lett. A' *Kant* pártját fogóknak, vagy az ő tőle kiindulóknak stilusa, egy szünetlenül folyó tudós tekintetű 's szépelméknél szokásban lévő kitételeknek egybe nem illő elegyítése, rhetorikai mesterkezések 's fárasztó ellentételek hosszú sora, 's nehezen járó formulákból álló, mellyek nélkül mozogni nem tud. Minden iskolai Filozofiának megvolt mindég a' maga mesterséges nyelve, de a' jóízlésűek azt, mihelyt az iskolát elhagyták, elvetették, 's azon igyekeztek, hogy Filozofiájokat a' nem épen tudósoknak is értelmessé 's kedvessé tegyék. Az új filozofusok azt hiszik; hogy ideájikat, csak az iskola nyelvén fejezhe-

---

Welt. Der Fürstenspiegel. *Kant*. Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels. Kritik der reinen Vernunft. Prolegomena zu einer künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft. Kritik der practischen Vernunft. Kritik der Urtheilskraft. Die Religion innerhalb der Gränzen der Vernunft 's t.

tik ki érthetőleg, de megcsalatkoznak, mivel a' homályos és visszás értelem felett, ők is egymás ellen, 's ő ellenek mások panaszolkodni meg nem szünek.

A' tanító-iróknak egy más osztálya, a' köz és magános boldogságról, az emberiségnek egyforma jussai és kötelességeiről, a' Status igazgatásáról, a' földművelő és polgár idealjáról gondolkodott 's irt. Ideájit elmésséggel, ironiával adta elé, hogy inkább figyelmet gerjessenek. *Iselin* (1758) szabadon felemelkedő lélekkel, érett ésszel, férjfiás nyelvben, melly csak ugyan nem egészen tiszta, adta világ elébe, az erkölcsök és törvények körül tett jegyzéseit, 's az országlás formájáról, Igazgatásmódjáról, Virtusok és hibákról, 's az emberiség hasznáról 's megsértéséről okoskodott. *Moser Friedrik*, (1763) tüzesen kikölt a' német Haza 's az emberiség mellett, 's mint megvilágosodott Gondolkodó, szabadon szólló világ ismerő, naiv Elbeszéléseket adott ki mellyekben helyes anekdotákat is rakott, 's olly elmésen, velösen irt, hogy stílusában a' már ismert ideák is eredetieknek látszattak. Csak ugyan néhol inkább fénylő mint való az a' mit mond, merészsége hősi és szinte ijesztő, kétértelmü, 's azért tehát olly olvasót kíván, ki gondolkodva itél, 's politi-

---

Iselin, der Patriot und Antipatriot. Philosophische und patriotische Träume. Geschichte der Menschheit. Vermischte philosophische Schriften. Versuch über gesellige Ordaung. Über Verbesserung der öffentlichen Erziehung

kai álmadozásaitól el nem vakíttatik. Ritkábban ragadta-el a' képzelőerőnek lobogó tüze, *Mösert*, ki hasonlóképen az emberiséget védelmezte. Ez könnyű móddal adta elé a' polgárnak's parasztnak, Tisztnek a' cselekvő igasságokat. *Hirzel* is gazdag stilusban festette az Előre látó mezei Gazdát, a' becsületes kalmárt, 's Szulzer életeírásában a' sokhasznot tevő tudóst. *Sonnenfels* munkáji, sok helyen nem egészen tiszták ugyan, de könnyű stilussal vagnak írva. *Zimmermann* minden igasságokat, mellyek a' természeti 's erkölcsi embert illetik egybeszedett, 's azokat remekül adja elé. *Stilusa* virágos, ékes, de néhol inkább ragyog, mint tanítana.

A' hét esztendő's háború után a' nevelés megjobbításáról kezdettek inkább gondolkodni a' Németek. A' practicus Filozofus Basedow, ki nem egy könnyen hagyta magát mások elő-

---

Ephemeriden der Menschheit. Moser, patriotische Gedanken von Staatsfreigeisterei. Der Herr und Diener. Beherrigungen. Gesammelte moralische und politische Schriften. Vom deutschen Nationalgeist. Patriotisches Archiv für Deutschland. Politische Wahrheiten. Manichfaltigkeiten 's a' t.

Möser, Harlekin. Patriotische Phantasien. Vermischte Schriften. Hirzel, die Wirthschaft des philosophischen Bauern. Das Bild eines wahren Patrioten. Der philosophi. Kaufmann. An Gleim, über Sulzer. Sonnenfels, Gesammelte Schriften über Polizey- Handlung und Finanzwissenschaften. Zimmermann. Vom Nationalstolz, Von der Einsamkeit. Fragmente über Friedrich den Grossen.

itéleteitől elcsábítani, hanem annál többszer csalta ő meg magát, vezér lett. (1764) Mig az észnek jusait, a' rosszúl értett Orthodoxia despotismusa ellen tüzes bátorsággal védelmezné, hogy a' természeti vallást a' kinyilatkoztatotthoz közelebb hozza, észre vette; mindenek felett a' nevelésen kell jobbitani, 's az iskolákon változtatni kezdett. Nem tagadta meg itt is karakterét, enthusiasmusával hanem megnyerte a' közönséges helybenhagyást, mivel az addig szokásban volt nevelés hibáit, magához vonzó, egyszerű, meghatározott jó izlésű írásmóddal fedezte fel. De plánumait a' tüzes kicsapongástól meg kellett tisztítani, hogy haszonvehetők legyenek. Sokat segített erre *Feder* új *Emilje*, *Campe* Nevelő-Irásai, mellyek, majd mindenütt klasszikai foglalatjokon kívül kedves előadás által is az Olvasót magokhoz vonták. *Schlosser* egybeszedte most a' Politikának, Morál, 's Paedagogika' igasságait, 's azokat szép, ékes nemes stilusban adta ki, de igen erősen vágyván rendkívül való lenni, politikai 's erkölcsi képzelődéseiben nagyon kicsavargott.

Basedow. Philaethie. Agathokrator, Vermächtniss für das Gewissen. Practische Philosophie für alle Stände. Elementarwerk. *Feder*. Der neue Emil. *Campe*. Über Empfindung und Empfindeley. Kleine Seelenlehre für Kinder. Sammlung einiger Erziehungsschriften. *Theophron*. Väterlicher Rath für meine Tochter. *Schlosser*. Katechismus der Sittenlehre für das Landvolk. *Antipope*. Poli-

Ékesen szóllásról 's Plasztikáról tanító Munkákat a' XVIII-dik századnak csak második felében kapott Német Ország, de akkor egyszerre olyanokat, mellyek a' külföldnek is Mustráji lehettek. *Winkelmann* (1775) tanította legelőször, mi szerint kell a' Régieknek szép művészi munkájikat megítélni. Ezen kritikájához maga készített magának stilust, 's olyant, melly tele volt magas egyszerűséggel, erővel fontossággal, mellyben a' szavak kedves teljben együtt állottak, hogy minden szép művet mintegy magok is fessenek, 's annak lelkét fejtegensék. Szép művekért lángoló szeretete néhányszor egy lelkesedet. Nézőnek tüzes kicsapongásaira ragadta. *Winkelmann* pályáját, az Antikok in vizsgálásaiban *Heyne* folytatta, a' kiszorosabb volt kritikájában, még is az antiquariusi szárazságot elkerülte, 's így a' filozofiai közép úton elevenséggel, elmésen tanított. Ezen Művítélőkkel egy időben *Lessing* is béereszkedett néha a' régi Plasztika mezejébe, de ő inkább szeretett az Ékesszóllás Theoriája 's kritikája körül mulatozni. *Lessing* előadása tellyes nyomos, csinos,

---

tische Fragmente. Kleine Schriften. *Winkelmann*. Über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerey und Bildbauerkunst. Über die Baukunst der Alten. Von den herculanischen Entdeckungen. Von der Fähigkeit der Empfindung des Schönen und der Kunst. Geschichte der Kunst des Alterthums, Versuch über die Allegorie.

Heyne. Antiquarische Aufsätze. Über den Kasten des Cypselus. Lobschrift auf *Winkelmann*, *Lessing* Laokoon,

stilusa akármelly tárgyra könnyen hajlik, a nyelven tett új fordulásai újak 's fényesek. Herder, az íróipályát élesen látó 's helyes aesthetikai kritikával kezdette, 's végzette is. Eleinte stilusa új, innepi, allegorikai volt, színadásai gondolatjainak szökései feltetszők, 's mérész figuráji, trópusai bámító képekkel tellyesek. A' kelletinél vadabb tűz lassanként egyszerű, csendesen égő lánggá tisztult. Prózája attól fogva klassikai becsű lett, természetes, kerek, kellemes, nyájas, 's olyan, a' millyenben még egy Német író sem írt. Most minden ékesszóllási és plasztikai Művéségeket egybefoglalt *Sulzer*, ezen jó izlésű Metafizikus, ki azt a' nehéz mesterséget jól értette miképen kell a' legvékonyabb igasságokat érzéssel, lelkesedéssel világosan, mesterkezés nélkül úgy kimondani, hogy minden szó a' maga helyén álljon. A' szép kerti mesterségről írt *Hirschfeld* (1779) 's tanításai közé, képzelődést felgyujtó lefestéseket szőtt, mellyek a' természettel társalkodásra hívnak, de stilusa sok helyen meg van terhelve képekkel.

---

oder über die Gränzen der Poesie und Mahlerei. Hamburgische Dramaturgie. Herder über die neueste deutsche Literatur. Kritische Wälder. Über Abbts Schriften. Zerstreute Blätter. Briefe zur Beförderung der Humanität. Kalligone. Sulzer. Allgemeine Theorie der schönen Künste. Hirschfeld: Theorie der Gartenkunst.

TÖRTÉNET-IRÓK.

A' Németeknek, a' hisztória körül való érdemek, csak a' XVIII-dik Században kezdődik, 's még azolta is inkább jeles Történet-vizsgálók egybe-szedők nevére törekedtek, mint szépen kidolgozók dicséretét elnyerni.

Mennyi, az előtt ismeretlen történeteket hoztak világosságra a' Krónikákból, mennyi sok mesést tisztítottak-ki olyanokat pedig mellyek Valóknak tartattak, meséknek lenni felfedeztek, melly szorosán megfontolták, hogy a' történet minél fogva hihető; a' régibb Irók érdemét kritikával megvizsgálták, 's azokat hitelre vagy nem hitelre méltóknak megmutatták. De e' mellett, a' hisztória klaszikai előadásában, az elrendelés mesterségében, szép nyelven írásban, 's valóságos pragmatismusban, az Angolokat 's Francziákat még el nem érték.

Késő kezdéseket itt is a' deák nyelvhez mód nélkül ragaszkodások, 's a' németnek egészen megvetése okozta, úgy, hogy a' XVIII-dik Század közepéig csak egy eltűrhető németséggel irt hisztória se készült. Jókor érzették ugyan, hogy a' Történetirónak, ki Olvasójit meg akarja nyerni, szép stilussal kell írni, 's ezért azt hitték hogy az, a' mint nevezték *galant* legyen, de ez még tűrhetlenebb volt a' nem galantnál. Az elsőt Francia 's deák szavak egybe elegyítésében tartották, 's furcsa kifejezésekkel éltek.

Igy irt *Hübner*, (1697) 's utánnazóji stilusokat romános jegyzésekkel töltötték - meg.

Azon közben a' két híres Hálai Professzor *Ludwig* és *Gundling* (1710) a' hisztória tanulását, annyira szokásba hozták, hogy 30 esztendeig minden Irásoknak a' német hisztória lett tárgya.

Előre, Német ország hisztóriája deákul jelent meg *Spener*től. Ez neveztetett legelőszer *pragmatica hisztoriának*, 's az is volta' mennyiben Német ország polgári alkotmányát időszakra leirta, 's minden külön tartományoknak az egész Német országgal egybe-kötéseket tökéletesen eléadta, a' mennyire ezt a' tudósítások szegény kutfeje megengedte. (1717) *Gladov* adta a' valamennyire tökéletes németül irt hisztoria' első próbáját. Utánna *Hahn* (1721) lett az első eredeti Történet író, a' kútfők kiterjesztésére 's hasznok vételére nézve, de még sokszor hibázott a' történetek kiválasztásában, éles megítélésekben, írása módja pedig nem volt tiszta. Végtére *Mascov* (1726) egyesítette a' Történet - vizsgálót az Iróval. Kútfégeit kritikusi szemmel nézte, a' valónak látszót a' nem annak vehetőtől élesen megválasztotta, az Egész, jól által gondolt plánum szerint elrendel-

Spener. Historia germaniae universalis et practica.

Gladov. Versuch einer vollständigen und accuraten Reichshistorie von Deutschland. Hahn. Vollständige Einleitung zu der deutschen Staat-Kaiser und - Reichshistorie.

te, a' magános tetteket hisztóriai ésszel állítot-
ta, 's a' kicsinységeknek is ingert adott. Nyelve
férjias, nemes, hisztóriai, ha még nem egé-
szen tiszta 's klasszikai is, 's még írásaiból az
akkori idő lelke, melly a' Status ismerésében
nem mélyen, nem egyenes pontból néző volt,
nagyon kilátszik. *Grof Büнау* (1728 — 1743) szo-
rosan megvizsgált ugyan mindent, 's egyszerű
lakoniai rövidséggel irt, de nem volt meg ben-
ne az a' mindent körül fogó tekintet, melly a'
magához vonszót és tudásra méltót érdemesítse,
's a' Status dolgait ő sem nézte mélyen. Azért
inkább csak a' háborúi tettek körül jár, 's egyéb
nevezetést, mint szokásokat 's polgári alkot-
mányt csak alig érint. Munkája gazdag ugyan
jó megjegyzésekkel, maximákkal, mellyek sok
helyen jó szivet igen, de a' Statusembere nézé-
sét ritkán mutatják. Pedig e' kettőnek a' Tör-
ténétiróban együtt kell lenni.

Alig kezdettek a' szép Tudományok Német
Országban gyökeret verni, már megismerték a'
Tudósok, hogy a' hisztóriát szépen kell eléadni.
A' Művitélők 's különösen a' Literaturai Levelek
lelkes kiadóji kimutatták a' jó izlés ellen tett
hibákat, mellyek feljebb itt is említve vagy-
nak. Észre-vételeik helyeseknek találtattak, 's
most a' hisztória-írás theoriáját kezdték fej-

Mas cov, Geschichte der Deutschen (unvollend.) Gr. Bü-
nau. Deutsche Kaiser und Reichshistorie aus den bewähr-
testen Geschichtschreibern und Urkunden.

tegetni. *Abbt* csinos írás módot ajánlott; *Hausen*, a' történetek jól megválasztását, 's egyberakását sürgette; *Gatterer* megmutatta a' Történetíró' kötelességeit, virtusait, hibájit 's planumokat készített. Azólta jött szokásba a' hisztóriai mesterségről, egyberakásokról 's pragmatismusról való beszéd, de még nehéz volt a' Német Történetíróknak a' pragmatismust jól eltalálni, 's jól is, ékesen is írni.

Végtére a' XVIII-dik Század utolsó negyedében, *Schlötzer*, *Müller* 's *Herder* kezdték-el a' hisztória klasszikai írását; az első kisebb hisztóriai rajzolatokkal, a' második Helvetzia hisztóriájával a' harmadik az Emberiség hisztóriájához való Ideájival. *Müller* munkája, legelső a' német hisztóriák között, abban valóságos hisztóriával mesterség van. *Spittler*, néhány genialis vonásokban mutatta hisztóriai talentumát, mellyet bár nagyobb kiterjedésű Munkákra is fordított volna! *Archenholz* csak néhány leraj-

---

Gatterer. Allgemeine historische Bibliothek, *Schlötzer*. Kleine Weltgeschichte (Corsica, Russland). Weltgeschichte. Allgemeine nordische Geschichte. Geschichte von Lithauen. *Johannes von Müller*. Geschichte der Schweitzer. Die Geschichte der Schweizerischen Eidgenossen. Darstellungen des Fürstenbundes. *Herder*, Ideen zu einer Geschichte der Philosophie der Menschheit, von *Spittler*. Grundriss der Geschichte der christlichen Kirche. Geschichte Wirtenbergs. Geschichte des Fürstenthums Hannover. Entwurf der Geschichte der europäischen Staaten. Gesch. der römischen Revolution 1796. von *Archenholz*, Geschichte des 7jährigen Krieges. Annalen der brittischen Geschichte. Geschichte Königs Gustavs Vasa. Kleine hist.

zolásokban szerencsés, *Posselt* csak lett volna. *Schiller* egy kevésbé rhetori ékesítésekkel írt, mivel poéta volt, de ábrázolásai mély pszichológiai karakterizálásokkal telyesek. A' német Literatura már most bír mind azokkal, mellyeknek, hogy a' hisztória legjobban irassék, előre menni kellett, bár talentumainak lehetne a' környülállás kényekre, melly nélkül nagy hisztoriai munka meg nem jelenhet.

R O M Á N.

A' Lovagromán egészen a' XVII-dik Századig talált kedvelőket Német országban. Ez majd rímes versben majd prózában volt írva; a' Sze-relem, 's háború csudálatos festéseivel. A' tárgy külömben majd Trója veszedelme majd Nagy Sándor tettei, 's más Hösöké volt. Az Irók fordítottak, vagy az idegen neveket meghazafiúsították, 's a' történetet német országinak adták-ki. Az illyenféle Irásokhoz való szeretett csak akkor szünék meg, mikor a' harmincz esztendőös háború után a' Lovagi élet fénye is eltűnt.

Schriften. *Posselt*. *Gesch. der Deutschen*. *Gesch. Karls XII.* *G. Gustavs III.* *Krieg der Franken.* *Europäische Annalen.* *Schiller.* *Abfall der vereinigten Niederlande.* *Geschichte des 4jährigen Krieges.* *Schmidt.* *Geschichte der Deutschen.* *Möser.* *Osnabrückische Geschichte.*

De ezek mellett, nagyon gyönyörködött az akkori idő, Mesékben's Legendákban is, mellyek a' Várakban, Klastromokban, műhelyekben időtöltésül szolgáltak. Illyeneket majd deák, majd Franczia, olasz vagy német kútfökből vettek. Német eredetű volt Doctor Fauszt, más ördögös legendákkal. A' Nép azután Till Eulenspiegel (1483) Ahasverus Zsidót's más ilyen az akkori tudatlan világnak csecsebecsét, kedvelte.

Montemayor Dianájának's *Sidney* Arkadiájának fordításai, a' Románt más tónusává tették. Ezek az úgy nevezett pásztorivilágba vezettek, hol Pásztorok, pásztornék szerelmeik irattak le, s ezen Személyekhez Nyμφák is adattak. 1632-

---

(Montemayor, Spanyol, Sidney Anglus Iró.)

Példák a' régi Német Románokból, a' stílusra nézve: *Historie von Herzog Leupold und seinem sun Wilhalm von Oestreich. Ein schön Hystory von einer edeln jungen Frawn Sigismunde genannt. Eine hübsche History von der königlichen Stadt Troy wie sie zerstört wurde.* 's t. *Buch der Liebe* inhaltend schöne Historien allerley alten und neuen Exempel, züchtigen Frawen und Jungfrawen, zu lesen lieblich und kurzweilig. Des durch die ganze Welt beruffenen Erz-Schwarz-Künstlers und Zauberers D. Fausts mit dem Teufel aufgerichtetes Bündniss, von einem christlich Meynenden. Ein wunderbarliche und seltsame History von Dyll Ulnspiegel, bürtig aus dem Lande Braunschweig, wie er sein Leben verbracht hat, sehr kurzweilig zu lesen mit schönen Figuren. Der immer in der Welt herumwandelnde ewige Jude aus Jerusalem mit Namen Ahasverus welcher bei der Kreuzigung Christi gewesen und bis dahin durch die Allmacht Gottes bey dem Leben erhalten worden. Eitzen, Schleswigi Superior-

1661. De, még is úgy látszik, hogy a' csudálatos Lovagtörténetek 's alávalá kösségi Legendák' uralkodó izlésétől az Olvasókat el nem térítették, 's ez bátorrá tette *Buchholz* (1659) Braunschweigi Udvari papot, hogy Herkuleszt és Valiszkáját írja 's mingyárt ezek után Herkuliszkusát is 's Herkuladiszkáját is adja ki, mellyeket jó Hazafiaknak 's becsületes keresztyén Olvasóknak számokra imádságokkal, szent énekekkel elegyített! Czélja az volt, mint maga írja „hogy Amadis nyilasai ellen felfegyverkezzenek, kik csak vakmérő szerelemre 's bűbájosságra tanítanak. Ezek helyett ő olly elmevidámítót ír, mellyen a' buzgo lelkek nem bosszonkodnak, 's minthogy Románját a' hazaszeretete facsarta ki belőle megakarná a' Spanyol dagály, az Olasz dicsekedés truczára mutatni, hogy a' Németek sem mind disznók 's medvék volnának, hanem közöttök is sok jeles Fejedelem 's Lovag lett volna“ A' feltalálás, stilus, ezen Románban minden izlés nélkül való, annyira, hogy ehhez képest Báró *Hirschfeldnek* csudásviszontag-

---

tendens azt mondotta, hogy ő ezen Zsidóval Hamburgban beszéllett 1547!!! Jungst erbaute Schäferrey, oder keusche Liebesbeschreibung von der verliebten Nimfen Amoena, und dem liebwürdigen Schäfer Amandus. Bucholz. Des christlichen deutschen Grosfürsten Hercules und der böhmischen königlichen Fräulein Valisha Wundergeschichte. Der christlichen königlichen Fürsten Herkuliskus und Herkuliska muthige Wundergeschichte. 's t,

ságu *Simplicissimusa* minden izetlensége mellett is fontos literariai ajándék volt. 1669.

Ezután a' hisztóriai Román kezdődött, mellynek Atyja *Lohenstein* volt (1689) *Arminiusa* által, kit német hazafiság 's virtusok mustrájául állított ki. Őtet utánnazták, csudálták a' Románírásban, prózájában az Irók fél századig, 's épen ez által ő a' jó izlés elkezdődését félszázadig akadályoztatta. Mert, munkájában mindenféle tudósságot egybezavar ellenére a' személyeknek, időnek 's helynek: *stilusa* puffadt, kicsapongó, hamis ékességű, mindenkor túl van tárgyán, soha se találja el mit miképen kell festeni. Utánnazóji, a' Braunschweigi *Herczeg Ulrik* (1669) *Ziegler* (1693 — 1697) *Bose* (1661 — 17..) ki 21 románt irt! egy nyavalyában kinlódtak *Lohensteinnal*.

A' XVIII-dik Század kezdetével a' Románoknak ismét más nemét kezdették a' *Robinzonozások*. Már a' *Provenczál Veiras* leírta egy Anglus kalmárnak, Afrikai ismeretlen Népek között volt viszontagságait, de még is, ezen írásneme csak *Defoenak*, *Robinson Crusoeja* által kezdett állandó kedvességbe jönni. Fordították ezt francziából, 's fél századig mind ezt utánnazták, számtalan, vizen és szárazon viszontagoskodó 's mindenféle nemzetü Höseik történetei sültelen elbeszéléssel. Minekutánna ezen *Robinsonokkal* keleti és nyugoti Indiákat keresztül vándorlatták volna, azután mint keresztyén rabszolgákat hurczolták őket, kik Afrikai tengeri

tolvajoktól elfogatták. Mind ezen költemények a' háznép számára készültek, 's ennek képzelődésébe 's izlésébe nagy befolyással voltak. De annál kevesebbé elégíték-ki a' Művészség regulájit, mert a' megtörténhetőségre nem ügyeltek, csudás viszontagságokat csudásokra halmoztak, olly országokban utaztatták őket, mellyek csak hagymázos fejekben voltak-meg, magokkal ellenkező veszedelmeknek tették-ki, de mennél különösebb volt a' történet annál inkább tetszett. Ezen költemények tehát az észnek megtévedései voltak.

A' XVIII-dik Század közepe felé, Angliában *Richardson* és *Fielding* állattak elé, mint a' Románirásnak fejei, kiknek mustrájival há a' Németek dolgozásai egybehasonlítottak, a' tompa ész is általláthatta hogy a' német eddig irt Románok csak a' legnagyobb izlés nélkül lételnek nevetséges emlékei. *Gellert* próbálta most a' legelső olvasásra méltó Románt Svéd Grófnéjával, (1746) ezután tíz esztendeig franczia 's angol románok fordítottak; a' kik eredetit akartak írni, *Richardsont* gyermeki módra utánazták. 1754-ben jelent meg *Gessnernek* pásztori románja *Dafnis*, 1760-ban *Musaeus* csúfolta-ki német *Grandisonjában*, *Richardson* majmait. 1764-ben *Wieland*, *Rosalvai Don Sylvioja* jött-ki; ez a' legelső német román, melly eredeti feltalálással 's manírban volt írva.

A' költői magától függésnek ezen első idejében még mind megvoltak az elébbeni hibák,

még nem érett volt meg, az a' feltaláló ész, melly az elbeszélést elevenen, lélekkel folytatva volna, az izlés nem tisztult-meg annyira, hogy minden gondolatot, helyhezetet a' közönségesen feljül emeljen, az Irók nem esmerték a' világot, nem az emberi szívet, 's azon mesterséget, melly a' hisztoriának karaktert és tiszta kedves színt ad. Eleinte, még ha magok találtak is fel tárgyat, előadásokban mind csak a' külföldhez kötötték magokat, mintha a' Német hazában elég tulajdon karaktereket nem lelhettek volna; nem merték a' jelenést Németországba általtetni, mivel a' magok nemzeteket legkevesebbé ismerték, 's könnyebbnek találták valamelly történetet francia vagy angol tónusban eldadogni, mint a' Német nemzet karakterét kitanúlni, 's úgy írni, hogy minden előforduló személy, szokás, hazai legyen. *)

Maga *Wieland* is idegen kosztümhez tartotta magát, mer' Don Sylvióban *Cervantes* és *Marrivaux* volt előtte. Agathon, Peregrinus Proteus és Agathodaemonban görög Filozofia, szokások, Dschinnistánjában a' Napkelet tündérezései vagynak, mintha a' honnyi legkisebb figyelem-

---

*) A' mi Román Iróink még most vagynak ezen epochában! —

Wieland. Araspes und Panthea. Der Sieg der Natur über die Schwärmerey, oder Don Sylvio. — Agathon. Goldener Spiegel. Danischmed. Die Abdeniten. Agathodaemon. Bonifac. Schleicher, Stein den Weisen, Salamandrin und die Bildsäule.

rè is méltó nem lett volna. Ezt félretéve, Wieland hosszabb és rövid Elbeszélései megérdemlették azon dicsérő, 's örvendetes elfogadtatást, mellyel munkájit vették. Tiszta, folyó nyelven kedves és könnyű Filozofiát, való életbölcséséget tanít, 's ezek mellett azt, hogy nem magas eredetiséggel, teremő erővel irt, könnyen ellehetnézni. Munkájának koronája, ezen nembn, Agathon, a' költésnek idealsága, jelenések külömbfélesége, a' karakterfestések jellesege által, 's ezen kívül azon gyengédség nemesség, az érzéseknek erőssége, elevensége 's még azon kellem által, melly az Egésznek grátziai kedvességet ad: Csak stylusa nem mindég szoros, 's már hajlik azon sokbeszédüségre, mellyet későbbi Munkájiban nagyon lehet észrevenni.

Hermes is (1766) még a' külföldit vette tárgyul *Missz Fanni Wilkesében*, mellyben Fielding-
vala mustrája, kit nem szerencsétlenül utánnazott. Genie, launa, elevenség, érzésnek, a' világnak 's emberi szívnek helyes ismérte, jó és könnyű stilus ajánlották ezen első próbáját. De még is az utánnazás nagyon látható, a' történet erősen egybebonyolított; az Interessze, karakterei által megoszlik; a' tragicumok benne halmozottak, a' szív untalan ingereltetik, 's nem talál kielégítést. Más Románjában, (*Sófia*

Hermes. Miss Fanny Wilkes. Sophiens Reise. Manch.
Hermäon — für Eltern und Ehelustige. Zwei literärische

utazásai) Richardsont utánnazta, mellyben levelezések, elbeszélések, monologusok, romános-
 esetek egymást váltogatták. De a' mesterséget
 alája rendelte a' tanításnak. Az első kiadásban
 az egész morált akarta benne eltanítani, a' má-
 sodikban erkölcsi problémákat, mellyek neki
 feladattak mellékesen beszótt történetekben fel-
 oldani. Ezen mellék tárgyak ártalmára voltak
 a' főtörténetnek, mert ez, azok által nagyon
 hosszassá, egybe-bonyolottá lett, a' belészótt
 történeteknek mingyárt elején észre lehet ven-
 ni, mint függenek egybe a' fő történettel, 's ha
 ezen egybefüggést az olvasó sejti, már félig
 eszében van a' dolog, 's a' részvétel nagyon
 gyengül. A' karakterek nem eléggé tetszetősek,
 sőt sokszor trivialisok, egyformák, az elmés-
 ség kénszerített; a' stilus sok helyeken fáradt,
 nagyon virágos. Illyen tónusu Familiaii törté-
 neteket irt *Dusch, Sophie la Roche, Müller, Wet-
 zel*, ki majd Sternét, majd Voltairet utánnazta,
 majd magától próbált. Akármelley nagyon vál-
 tozott is a' későbbi időkben a' Románok módija,
 még is leginkább megmaradtak a' Familiaii-tör-
 ténetek, mellyek majd idyllimosok voltak,
 mint *Starke* és *Lafontaineéi*, majd pszichologiai
 fejtegetéssel írottak, mint *Engelé* és *Hubéré*. Ezen

Märtyrer, Verheimlichung und Eile 1802. Dusch. Orest
 und Hermione. Geschichte Carl Ferdiners. Marie So-
 phiela Roche. Geschichte der Fräulein von Sternheim,
 Rosaliens Briefe an Marianne. Moralische Erzählungen 1785.
 Müller.

Románirók között egyiket sem olvasták olly sűrűn, mint Lafontainét a' mellett is, hogy az ő sok románjainak tárgya, formája mind karakterekben mind helyezetekben egymáshoz hasonlók, unalmas hosszúságnak, 's ismétlők. Szerencsését, a' közönséges emberi élet figyelmes ismeretének, színadásai elevenségének s' némelly szíves és érzékeny jelenéseknek 's jól elbeszélő talentumának köszönhetette.

Mások, elébb becsülték a' gúnyoló Románt, vagy inkább, lelkek azon tónusban írni volt hajlandó. Igy tette nevetségessé *Nicolai Fridrik* (1773) a' Papok között lévő felfútt Buzgolkodókat, a' Német Literatura hijánosságait, a' fordítók pizsmogásait, az Irók irigykedéseit igen jól találó vonásokkal, *Sebaldus Nothankerében*. Azután pedig a' *Vastag emberben* az ifjúság' könnyelműségének, akaratja beli meghatározatlanságának, mellyek szerencsénkkel, az éllettel való élésnek olly nagy akadályai, következéseit. Ezen Munkájában is csúfolkodik oldalaslag a' Kant Filozofiája mohó Imádójival, *Sempronius Grundibertjében* pedig épen ezek, tárgyai elmés nevetésének. Igy kaczagta le *Schummel*, Spitz-

---

Nicolai. Leben und Meinungen des Herrn M. Sebaldus Nothanker. Fordítva van Francia, angol, dán, svéd nyelvekre. Geschichte des Dicken Mannes. Leben und Meinungen des Sempronius Grundibert. Schummel. Empfindsame Reisen durch Deutschland. Fritzens Reise nach Dessau. Spitzbart, eine tragisch komische Geschichte für unser pädagogisches Jahrhundert. Der kleine Voltaire.

bartban, a' módi nevelést, elmésen és furcsa launával. Ezen munkák, a' magok idejekben sok balgatagságok kiirtására szolgáltak, a' mi, jóságokat 's hasznokat eléggé megmutatja. Ha most nincs olly nagy keleték azt magok tették, mert azon bolondságokat, mellyeken kaozagni lehetett ök szüntették-meg.

A' politikai Románt, *Haller*, öreg korában próbálta, Uzongjában lefesti, miképen kell okos előrendelések által a' despotismust mérsékelni. Alfredjében megmutatja az Aristocratiának, a' Democratiánál elsőbbségét. A' való históriából mindent megtartott Haller, a' mit céljához alkalmasnak vélt, de megengedte magának, hogy a' valóhoz még költsön is, 's azt felékesítse. Poétai mestersége a' planumnak mesterkétlen elrendelésében, az esetek természetes előadásában, karakterizáló szóllásokban áll, mellyekkel személyeit beszélteti, de az érzéki tárgyakat nem tudta elvenen leírni, nem adott az indulatoknak fényes játszó színt, 's nyelve nem von feltetsző képek által magához. Ezen tulajdonságok nem is kívántatnak ugyan meg a' politikai Románban, melly csak gondolkodó Statusembere 's okoskodó Politikus számára van írva, mert ennek az, a' mi tanít,

---

Haller. Usong, eine morgenländische Geschichte. (Magyarra fordította Őri Filep Gábor.) Alfred, König der Angelsachsen, Fabius und Cato, G ö t h e. Leiden des jungen Werthers. Vagyon Francziára, anglusra, olaszra, svéd nyelvre, 's muszkára fordítva.

gyönyörködtető is; de a' Laicus osztán az illy Munkát unni fogja; pedig jó, ha ez is gyakorolja magát a' politikai dolgokban.

A' legelső valóságos sentimentalis Román Göthenek Werthere volt (1774), ki ennek gyötreimeiben feloldotta azon problemát; egy legszebb talentumokkal, dicséretes erővel, sokféle reményekkel magát kecsegtethető Ifju, miképen tévesztheti el a' Sorstól neki kijelelve látszó útát annyira, hogy utoljára magát megölje. Nagy mesterséggel talált-fel ehhez egy rendkívül való karaktert, mélyen látó költői ésszel mutatta meg szíve és esze állapotját, indulatja eredetét, 's lassanként nevedését úgy fejtegette, hogy utoljára semmi se maradt egyéb a' következtetett katasztrófénál. Lélek, élet, melegség érzés' mélysége ragad-el abban akármelly olvasót; ellenálhatlanúl von magához az ifúnak könnyeningerelhető érzékenykedése, meleg, szerelemtől, beteg szíve, természeti komorsága, mélázó természete, melly végtére melankoliává lesz vele szeretünk, vele szenvedünk 's igazán szívből szakadt könnyekkel kísérvük minden szomorú jelenésein keresztül napjainak utolsójáig. Rendkívül való benyomat volt az, melyet ez első valóságos Német Román csinált, 's nem lett vége a' sok utánnazásnak. Némellyek annak formájához, erejéhez képzelődéséhez tartották magokat, 's kicsavargás, vad erő, durva fantasztaság által akartak a' nagy Eredetihez hasonlítani. Már néhány esztendeig üzte be-

lonságait ezen veszélyező, szorongó időszak, midőn *Miller* (1777) *Werther* materiáját elévete, annak mély érzését, Szigvarthban fájdalommal-telleyes érzelősségre változtatta, más Románjaiba pedig erőtelen, lankadt lett. Ő és a többi Utánnazók nem azt nézték a' mit Göthében csudálni kell, t. i. az olyan temperamentumnak legkisebb nüanszai jó festését hanem örökké szomorogva asszonyi könnyeket hullattak, mellyek a' férjfiságot, erőt haszontalan puhaságra vonni készültek.

A' humoristicus Román *Hippelben* találta fel mesterét, (1778) *Sterne* manírjában általadja magát launája kiömlésének, de nem annyira az érzékenység mint az életbölcseége tárgyairól, különös, kényszerítés nélkül jövő gondolatjaival, innepi stílusban bőven folyó ideajival, majd tréfásan, majd véget alig találó tüzzel mulattat. Az elméskedés azért igen is sok benne, 's még bibliai helyekkel is elegyíti tréfajit, mintha a' bibliai elmésség minden jussal a' könyv és társaság nyelvében a' jó izlés és jó tónus megsértésének régtől fogva nem nézettetnék. Egészen más természetű humoristicus *Richter*, máskép

---

Miller. Siegvart eine Klostergeschichte. Beitrag zur Geschichte der Zärtlichkeit. Geschichte Carls von Burgheim und Emiliens. *Hippel*. Lebensläufe nach aufsteigender Linie. Kreuz und Querzüge des Ritters A bis Z. *Richter* Grönländische Prozesse. Auswahl aus des Teufels Papieren, Die unsichtbare Loge. *Hesperus*. Leben des Quintus Firlein. Blumen Frucht und Dornenstücke. Biographische Belustigung. Das Kampanerthal. Titan. Flegeljahre.

Jean Paul, (1783) egy nemes gondolkodásu, szelíd érzésü, teremto képzelő erejü, kimeríthetelen elmésségü. Iró, ki minden renden lévő Olvasóknak eleget tehetne, ha különösködő eredetiséget, messzéről hozott különösködést, raffinirt játékokat, mindennemü eszes levegői szökéseket, feltetsző visszásságokat hasonlításokat nem szeretne, mellyek miatt nyelvét is kényszerítetté teszi. Igy csak kicsavargó főknek tetszik, 's a' természet, 's asszonyi szív helyes festéséért az Asszonyoknak, de sérti a' jó izlésüt, mivel szüntelen az erős és durva, nemes és közönséges közt lebeg. Lelkitestvére neki, az Arany borjú Irója *Gróf Sternau* (1802) csak hogy ez nem annyira lágy és igen is szelíd érzésekben olvadoz, hanem olvasójinak inkább több megfontolni valót ad, mint azokkal homályosan éreztetne. Irása módja hasonlít *Jean Paul*éhoz' másképen pedig, *Sternau*, csak hogy meglepjen, szemfényt vesztesen, képeit nagyon felvonja, a' valóságos világot eltéveszti, valót, hamisat, álmodottat tarkán összehány. Ha kívánna, a' természetnek valóságos festője lehetne, mert ott, a' hol valami rendkívül valót nem akar mondani, erővel és melegséggel tud festeni. A' karakterek jó kifejtésével inkább, de a' történetek' feltalálásával keveset

---

Gr. Sternau, Das goldene Kalb, eine Biographie. Gast. Jacobi. Woldemar, Eduard Allwills Briefsammlung.

gondol, 's főképen pedig a' maga tapasztalásait, észrevételeit közli. Olly genialis poeta, ki igen könnyen a' legjelesebb lehetne.

A' nagy mesterséget, Filozofiát romános előadásban érzékivé tenni *Jacobi* próbálta igen jó szerencsével, (1779) de nagy figyelmet nem támasztott. Ha azon karakterek, mellyeket előhoz a' világban nem találhatnának is, még is az, a' mit azok által előad, nagyon tanúságos 's kit nem ragadhatna-el a' természetnek 's emberi szívnek erős, helyes festése, az ő rajzolataiban lévő melegség, érzés, az ő lelkes, férfias stilusa! Nem annyira klasszikai módon vizsgálódik *Heinse*, Ardinghellójában, a' Művészség miyoltáról, 's egyéb politikai 's metafizikai tárgyak felől. Nagy hiba már az, hogy Egység, mellyet a' Románban megvárunk, nincs benne, 's Höse csak Egoista, ki egyedül érzéki Szépségeket kedvel, 's az erkölcsiekhez érzést nem mutat; azon indulatnak is nyeive, mellyen Ardinghello és szeretője beszélnek, kínszerített, dagadt. De remekül festette a' régi Róma om-ladványait; itt, az Antikokról, kritikájit olly eleven stilusban írta, hogy abban mintegy élni látszanak. A' Filozofia - politikai Románnak legnagyobb remekjét végtére *Schiller* kezdette,

---

Heinse. Ardinghello, oder die glückseligen Inseln. — Fildegard von Hohenthal. Schiller. Der Geisterseher. Göthe, Wilhelm Meisters Lehrjahre,

kísértet-látojában , de sajnálni kell, el nem végezte. Az egészről tehát nem lehet itélni, hanem egyes Jelenései mesteri kezet mutatnak, az emberi szív ismérte mély, előadása bájos, elragadó, nyelve klasszikai, eleven, erős. Ezért, a' Munkának elfogadtatása rendkívül való volt, 's alig adott-ki, Thaliában (hónapos Irás) néhány Jelenéseket, már az Utánnazóknak nagy serege kész leve kísérteteket előhozni, 's Kísértetes és boszorkányos Románokkal a' Literatúrát el is öntötte.

Majd *Göthetől* Meister Wilhelmnek tanuló esztendeji jelentek - meg, (1794 — 96) mellyekben a' Költő, szokásban lévő művészi megkívánatokon, mint a' cselekedet egységén, a' külön álló részeknek az egyetlen egy felfejtéshez való szoros egybekötésén, a' meglepő esetek külömbféleségén, túl tette magát, 's csak két fő czélt elérni látszik: az életet sokféle oldalról festeni, a' Művészség fontos materiájáról értekezni. Azért, hogy az emberi szívnek legbelsője megmutattassék, a' karakterek legkülömbféléképen állítatnak elé, 's mindegyik legbizonyosabb rajzolatokban, tökéletesen, láthatólag felfejtegettetik, olly nyelvben, melly tiszta természet 's egyszerűség. A' Művészség és Poézisről való értekezéseken Románt, a' Színjátszóknak egész törvény könyvekké tették 's művészi románokra adtak alkalmatosságot, mellyek között *Tiektől*, Sternbald Vándorlásai. *Nu-*

*valis*nak Ofterdingeni Henrikje valamennyire említést érdemelnek.

Egyik, eddig elészámlált nemü Románhoz sem lehet tenni *Klingeréit*, olly magától függő 's olly távol van ő minden utánnazástól, mind a' feltalálásban, mind kidolgozásban. Mind egyikben, való Filozofiai lélek szóll, 's tele vagynak a' legfontosabb oktatásokkal; részvételle, a' mi épen legfőbb célja a' költőnek, ébresztenek, 's épen azon érzésekre is, mellyeket az Író éreztetni akart. Nyelve erős, méltósággal tellyes; 's későbbi munkájiban, ment minden bántó durvaságtól.

Tulajdon nemüek, *Thümmelnek Déli Francia Országba utazásai* is, mellyek launás elbeszélésekből, 's érzékeny szívnek kiömléseiből állanak. Elevenséggel elmésséggel mulattatnak, szeretjük benne a' világot ismerő embernek csinos tónusát, emberek ismérte, karakterizálása pedig életbölcséségére tanítanak.

Tieck, Franz Sternbalds Wanderungen. William Lowell, Novalis, máskép Hardenberg, Heinrich von Ofterdingen. Klinger, Orpheus, eine tragisch-komische Geschichte. 1773 1780- Prinz formosos Fiedelbogen, und der Princessin Sanadara Geige. Pimphampasko, der hohe Geist, Faust's Leben, Thaten und Höllenfahrt. 1791. Geschichte des Giafars, des Barmeciden 1792. Geschichte Raphaels de Aquilas. 1793, Geschichte eines Deutschen. Der Weltmann und der Dichter. 1798. Thümmel, Reisen in die mittäglichen Provinzen von Frankreich, im Jahre 1785 — 1786.

A' prózai eléadás tiszta, 's itt, ott, hol a' tárgy kívánta poézis által elevenítve vagyon.

A' XVIII-dik Száznak utolsó negyedében, Németországban is elkezdették a' való hisztóriát, belé szöttek költeményekkel tövítetni, szépíteni, mellyből a' hisztóriai Román származott. Ez korcsneme az írásnak, mert a' hisztória szentségét megsérti. Akármelly megtörténhetőség, kedvesség legyen is *Meiszner* Alcibiadesében, *Feslernek* Marcus Aureliusában 's több ilyen félrománokban, még is ohajtanunk kell, hogy hisztória és román külön maradjanak.

A' jobb apró Elbeszéléseket Novellákat csak *Meiszner* kezdette 1778, mellyekben az elmésség vadászása nagy hiba. Ezeket irt *Wall* is, ámbar könnyen, elevenen 's néha tréfás stylumban, de belső becsek nem igen nagy. *Lafontaine*, *Huber*, *Starke*, *Mahlmann* és *Rochtitz*, némelly szerencsés Elbeszéléseket raktak, a' Dámák számára kiadatott Almanakokba, Romángyűjteményekbe 's időszakai Irásokba. *Koczue*, *Cramer*, *Spiess* jól találtak némelly festéseket egy egy

---

Meissner, Alcibiades 1781 — 1788. Masaniello 1784. Bianca Capello 1785. Spartacus 1792. *Fesler*. Marc Aurel. 1790 — 92. Aristides und Themistocles. Matthias Corvinus. *Wall*, máskép *Heine*. Bagatellen 1783 — 84. — *Rochlitz*, Erinnerungen einer rechtmässigen Lebensklugheit in Erzählungen. Charaktere interessanter Menschen. *Koczue*. Die jüngsten Kinder meiner Laune. *Cramer*. Schwänke und Erzählungen. *Erasmus Schleicher*. *Spiess*. Biographien der Selbstmörder, der Wahnsinnigen. Erzählungen und Geschichten.

helyen, de egész Munkájikkal a' Kritika meg nem elégedhetik.

Ohajtanunk kell, hogy a' mi Román fordítójink, az ilyen Kritikák által a' jobb jobb külföldi munkák fordítására térítessenek, 's megtanulják minekelötte dologhoz fognak, a' Románt melly pontból nézve kell 's lehet becsülni, így nem töltik idejeket a' nem klasszikus Irónak dicséret nélkül maradó fordítására. A' kinek pedig lelke elég erővel bír, eredetit dolgozni, az figyelmessé lehet, melly regulák szerint intézze munkáját. Örömmel telnék-el a' fordító, ha látni fogná, hogy ezen, hív emlékezetnek szentelt fordítása által az eredeti dolgozásra, akármelly tudomány-nemben is, ösztönül lehetett. Mert addig Literaturánk sincs, míg csak örökké fordítunk.

DÖBRENTAI GÁBOR.

MAGYAR LITTERATURÁT ILLETŐ
JEGYZÉSEK.

EGY SZÉPELMÉJÜ IFJÚ-BARÁTOMNAK.

Száguldozásokkal vagyon tele kedves leveled, magas tüztől élesztett lélekkel nézed a' tárgyakat, 's minden rended heves érzéssel ég. Így indul meg a' szép tudományok művelésére született ifjú, midőn lelke a' hozzája szólló munkák által repülést nyer. Csak vigyázz, édes barátom, hogy tüzedet a' legjobb igazítások szerint intézd 's ne vesztegesd-el erődöt, vad kicsapongásaiban. A' helyes útnak jókori megtalálása, 's izlésednek minél ifjabb korodban való kicsinosítása, talán néhány esztendőök elvesztegetésétől megment. Engedd tehát, hogy némelly gondolataimat veled közöljem, mellyek heves szárnyallásodban megállítván, az Irás valótsága körül vizsgálódásokra ébreszthetnek.

IFJÚI MUNKÁK.

Az ifjú kor pezsgő érzései olyanok az emberen, mint egy termékeny leendő fának buja hajtásai. Hogy a' fa erős, tartós, termőbb legyen, a' kertész csak azokat hagyja meg, mellyek illenek. Azon munkáinkban, mellyeket akkor írunk, midőn az eget is ostromolni kész ifjúkornak lángolásai, a' férjfiásuló ész bizonyosabb útra mutató intéseivel csatáznak, mindég van valami kitörlni való. A' természet örök rendje megáll, szökések abban nincsenek, 's eszünknek, tiszta ellátásokra érésének ideje lassanként sok gondolkodások után jö elé, mert elébb a' sokat egybevenni akaró reszkető érzéseknek, a' képeket képekre halmozni szerető képzelésnek, tiszta nyugalomra kell általmenni, olly nyugalomra, melly eléggé tüzes legyen ugyan, de jó igazítást kapott lélek vezérelje.

Azért, ne engedje magát az ifjú író, heveskedése által elragadtatni, munkájának idő előtt való közrebocsátására, mert kisebb mértékben lesz oka, maga előtt is elpirúlni. A' Valóság hív megtanulása által megtisztult ész sokat elnyír, a' mi az ifjúnak szépnek tetszett.

Keresse fel az ifjú azokat, kiknek izléséhez legjobban bízik, tégye Munkáját ezeknek ítélte alá, 's mind addig igazgasson, míg helyben hagyást, dicséretet nem nyert, 's maga is nem sej-

sejti, hogy az a' tónus még van benne, mellyért más munkát szeret. De vigyázzon, ne hogy önnön szeretete kijátszadja.

Szép látni olyan ifjút, ki a' Munkálkodás tökéletességére vágyik. A' Szépnek ideálja érzéseiben él ez, minden megsértődés nélkül, mellyet ő nem is ismér, fogadja-el az intéseket; 's csak azt nézi igaz barátjának, ki legeggyenesebben megmondja helyes okokkal támogatott ítéleteit. Távol léve minden makacskodástól, minden tanácsot nyereségnek tart. Szerencsés a' ki ilyen ifjúnak bizodalját megnyeri, 's erejének kifejtésében részt vehet.

Örvendjen az az új pályátfutó, ki már annyira ment, hogy tulajdon kritikája vezérléséből, törölni, égetni tud, mert ő tőle jeleset, sőt Nagyot is lehet várni. De, jaj, annak, ki meg nem tud menekedni az ifjú kor' büszkeségének magában való éretlen bizakodásától. Némellyek rosszul írnak, még is azon szerencsétlen megtévedésben nyavalyognak, hogy ők valójában jó írók, ilyenek, már ez által is kimutatják azt, a' mit munkájik: — nevetség tárgyai. A' valóságos nagy lelket mindenkor egy bizonyos magatartóztatás, fontolgotó megítélés, vezérli. Ennek ez a' kérdezgetés, ha vallyon elérte e a' magában kijelelt czélt, mellyet elérni kell, tulajdona.

De, a' mellett, hogy az ifjú hajlandó legyen a' józan kritika elfogadására, másokat vaktábsóha se kövessen. Vegye-fel elébb jól az ő meg-

szeregett Irójának, lelkejárását, maga kifejezése módját, 's vizsgáljon-meg mindent maga jól, 's tanulja-ki, miben méltó a' követésre miben nem. A' szolgálai utánnazás elvakít, 's az előnkbe vett mustrának hibájiba is könnyen belé-
esünk. Ez elnyomja lelkünknek minden szabad-
ságát, mellyet ha érzünk magunkban, nemesen
kell magától függve, igazgatnunk. Az író te-
hát legyen maga is kritikus mikor ír, 's úgy
írjon, hogy ne más tekintetét hozza elé, ha-
nem a' maga józan ellátását kövesse.

II.

P O É Z I S.

Nincs elvesztettebb idő annál, melly ízet-
len, hidegen hagyó rossz versek irására volt
fordítva. Minden egyéb munkával való fogla-
latoskodás, minden egyéb tudomány vagy ügyes-
ség hajt hasznot vagy magának a' Személynek,
vagy akármelly kis közönségnek. A' rossz ver-
sek írása megfoszt valamelly hasznos foglalatos-
ságtól is, való becsületet sem szerez, ezen egyet-
se, a' mit a' jó Poéta most várhat, *) 's csak
azzal jutalmaztatik-meg, hogy ha vétetlenség-

---

*) Apollo tua merce, tua merce santo!

Collegio delle Muse! is non mi trovo tanto,

Per voi, ch' io protsa formi un mantó. — Ariosto.

Apollo, 's Muzsák társasága! a' ti szent portékáitok nem
hoztak nekem annyit bé, a' mennyivel egy köpönyeget csi-
náltathatnék.

ből kézbe kapja valaki munkáját, kedvetlenséggel ismét leteszi, 's holmi nem kedves titulusokat ad neki. Így tehát becsületével az egész világgal játszani hágy. De, minthogy minden ügyességben vagynak lépcsők, árnyékozatok, némellyek gyönyörködnek hogy itt ők töltsék-bé az alsó osztályt, kedvek telik abban, hogy írásaiknak kinyomtatására jövedelmeket vesztegessek, azokat a' Könyváros boltjába bétegyék, 's valahányszor oda mennek, mindenkor porral ellepve lássák.

Az ilyen ítéleteknek szabad kimondása nálunk Magyaroknál, kik ezen tekintetben még régi feszes Úracskák vagyunk, nagyon illetlennek tetszik, 's büszkélkedésnek vétetik. 'S pedig midőn látjuk, miben áll a' tudományoknak csinosított Izléssel való művelése, midőn most készülő ifjainkat a' megbotlottaknak hibáikra örömet figyelmetessé akarjuk tenni, 's égünk hogy ezen Nemzet valahára haladjon, szabadabb és nemesb repülést nyerjen, a' legszívesebb igyekezetet mutatjuk. Ki kell irtani közülünk a' rozsdát *) 's szükség, mindenfelé a' jó izlésre vezető kritikát terjesztenünk. Szükség az írásra készülő ifjúnak szívére kötni, hogy tíz jó izlésűnek tetszeni többet ér, mint száz ízetlennek

---

*) The soil intended for pierian seeds, Must be well purg'd from rank pedantie weeds. Roscommon. A' Pieridák lakhelyéül kiválasztott földnek, minden bűja gáztól jól meg kell tisztitva lenni.

tudatlan tapsolása vagy pártfogása. Lehetetlen, hogy az, a' mi valósággal jó, lassanként kedvet ne leljen. A' hozzá értők ítélete által adja a' jó Irót a' halhatlanságnak, 's mind új új becsülőji lesznek, de a' sokaság tömjénezése nem hat fel az érdem templomáig, alatt területel füstje 's eloszlik. Az idő megfordúl, egy két Genie tónust ad, 's ezeknek írásaikhoz mérettelve, amazoké, — elfelejtetnek.

Az Izlés terjesztését még az Iskolákban kelene kezdeni. Minek ottan a' poezisre nem született ifjúnak arra kényszerítetése, 's vele holmi nem költői materiának kidolgoztatása, mert ezzel csak azt a' nevetséges ideát gerjesztjük-fel benne, hogy az a' vers, melly bizonyos számú szótagokból áll, 's rímekben megyen-ki. Sokkal hasznosabb volna addig a' deák klasszikus poétákkal bővebben megismertetni, azokban mindent a' mi szép, nagy és jó kimutatni, 's belé szoktatva az ifjút a' poézis szépségeibe, józan észre-adások által figyelmetessé tenni, micsoda pontból kell egy poétát megítélni, 's a' poezisnek minden nemeit mint nézni. Melly sokan elhagynák a' versírást, ha Horátnak, a' Pizókhöz írt levelét jól magyaráztatva megtanulnák, 's eszükbe vennék, mit mond a' középszerű költőkről, mit azokról, kik a' versírást affektálják. Mennyit nyernének jövőben minden tudomány nemű Irójink, ha ifjúkorokban aetheticai vizsgálódásokra taníthatná-

nak, mellyek tudása nélkül kelletlenek, ízetlenek, nehéz fordulásuak. De, inkább is elkészítve lenne az Olvasók köre, a' megjelenő munkáknak helyes megválasztására, új 's kedvesebb élet jönne a' Munkák körül, való ítéllettételekbe, többen megfognák azt, hogy a' nyelven szabad tenni helyes változtatásokat, 's nem halanók a' Játékszínben, némelly természet ellen lévő, nemtelen jelenéseknek még azok által is tapssal fogadását, kik iskolába jártanak.

Illyesekre kellene tehát az kirendelt osztályban az ifjakat tanítani. Hagyjuk a' versírást annak kit arra a' természet maga hívott. Az aetheticai leczkék alatt, míg a' többiek a' regulákat tanulják, az ő tüze lángot fog vetni, hogy valaha regulákat ő szabjon. Mert a' Genie kitör. Őt Istennéje, melly mejjében lakik felbátorítja, szeme villámlik, 's csatába jött érzései énekre olvadnak. Hall, ügyel, materia lékat gyűjt magának, 's majd mikor érzi már erejét, fájdalommal néz vissza, hogy tanítóji nem úgy vezették, mint kellett volna. Ne tanítsd bár Őt a' poézisre, érzi azt, fenyeget, kívánd eltéríteni, lopva is fog dolgozni, 's elötte, minden poézis gyalázásod, haszontalan. Így is kell lenni minden szépművészetre születettnek. Magában kell meggyulni a' tűznek, maga tudhassa azt éleszteni, lobogtatni. 'S te, ki ezt magadban nem érzed, légy hallgatója az éneknek, de fogj egyéb tudományhoz, mellyben nagyobb elemenetelt tehetsz.

Ifjú! fogj reszketve a' versíráshoz. A' Grá-tziák béfogják hunyni csillag szemeket, 's ké-nyes füleik bédugva futnak előled, ha csak kö-zönséges lélekkel jelensz meg oltároknál, Pró-báld - meg sokszor magadon, ha vallyon vagyon e' benned teremő költői ész? Ha ellentálhat-lanúl vonsz egy belső titkos hajlandóság, ha rossz verseket olvasva hirtelen általlátod a' té-vedéseket, 's fellobban képzelésed, hogy ezt így, amazt úgy lehetett kellett volna eléadni; ekkor veled született választó, érzésed van; 's ha min-denek felett égni remegni tudsz a' szépért, Jó-ért, geniusz szól benned. Ekkor igyekezzél, vá-laszd-ki magadnak a' legjobb Munkákat, társal-kodj éjjel nappal velek, 's írj. Ha a' Jót mély, de férjfiás érzéssel énekeled, melly ismét ér-zést fakaszt, 's úgy terjeszted a' szép emberi-séget, nagyokra serkented olvasójidat, örvend-nemzeted, hogy illy tagja vagyon, ha alatt maradó lelketlen verskovács akarsz lenni, ne szégyenítsd magadat 's Hazádat.

Vigyázz tehát arra, mi a' Poézis? Ez, a' legmelegebb szívnek, legömlendezőbb érzésnek nyelve, 's mikor bölcseséget elegyit e' közé, elébb elragadja az Olvasót, 's az elérzékenyített szívbe akkor oltja nemes lelke az okosságot.

De, az én fijamnak, mond a' Múza, nem kell sok magyarázgatás. Isteni szikrát vetet-tem én mejjébe, maga keresi-ki magának a' dicsőségre vezetendő útat, 's azon, belső su-gallásától elborítva, bátran megyen.

Próbáljuk, itten egy a' poézisre született ifjúnak természetét festeni. Az ő nyelve figurákkal, trópusokkal tellyes még minekelötte az Ékesen szóllásnak ezen czikkelyeit tanulta volna. Nem is állíthatunk elé senkit is, ki azok tanulása után hozhatja irásába a' különös meglepő érzékenyítő, elragadó kifejezéseket, ha azok önmagából nem jönnek. A' Költőben ezek cselekedetben megvagynak, útmutatás nélkül, elébb az ő képzelése, tüze fejezte-ki magát azokkal: a' szemelgető Grammatikus azután adott neveket, szóllása-formájának. Minden csendes mély megfontolás, elvont tárgyakkal foglalatoskodás kedvetlén előtte, mert az ő ifjúi képzelésének istenekkel társalkodó világában csak azt szereti látni, a' mi szép, a' mi a' lelkes érzéket kecsegtetheti. Materiája önnön magából ömlik-ki, úntalan teremti, változtatja, s ha mások között vagyon is társaságban, ő magával vagyon elfoglalva, hallja maga körül a' szép éneknek harmoniáját zengeni. Buja képzelése, repdeső lelke szilaj vad gondolatokban csapong mikor ír, egybe-vagyon, ő benne még elegyítve minden, czifra az ő kifejezésével élve hernyóban van elrejtve a' széppé által változandó pillangó. Nyelvével pedig nem gondol, a' legnagyobb egybe-halmozások, hosszasan fecségő periodusokban, meszszeről hozott hasonlításokban találja gyönyörüségét. Könnyen hajlik minden újításoknak megfontolás nélkül

való felvételére, fabrikálja maga is a' helytelen szavakat.

De így marad e mindenkor, ha olly tökéletességre vágyik, mellyet csak elérni lehet? Nem. Az érzéseknek ezen szép részegségéből diadalommal jö elé lelke, hül tüzéből, meg áll repülésében, 's gondolkodik. Össze - járja a' hisztoriának tágas mezeit, kitanulja a' tudományok virágozhatásának, setétségbe eséseknek, az Elmék kifejtődhetésének okait, filozofiai józan kihozásokra állítja minden tanulásait, a' régi 's új nemzetek klasszikus Munkáikkal jól megismerkedik, lelkét, érzését, 's izlését tévelyedésektől megtisztítja. Az emberi természetet, mind magából, mind másokkal társalkodásból kitanúlja, mert érzi, hogy a' poéta, az emberi érzések, indulatoknak pszichologiai hív festője. Ekkor leül munkáji mellé, mellyeket elébb a' természet lángolása szült, vizsgálja azokat, méregeti ha a' megismert idegen Munkák mellett becsülettél, megállhatnak é. Úgy van, mint a' Képiró, ki hevüléssel elkészített genialis Munkája mellett csendesen ül, 's nézegeti, ítélgeti magában a' vonásokat. Itt még világosság kell, itt több kinyomás, itt karakter vonás. Így a' Költő verseivel. Ez csak szópompa, ez itt nem eléggé világos kifejezés, ez nem a' tárgy tulajdonságát festő szó, itt nincs kedves hangzat, itt nincs erő, ez alattmászó, nincs egység a' munkában, nincs logikai rend, 's a' t. Azonban, újra reszketve ol-

vassa a' már sokak itéletén keresztül ment 's mindentől felségesnek talált Munkát, látja ott, mi a' bévégzés 's mindent a' mit bizonyos elrejtett sejdítő érzése igaz szépnek nem talál, irgalom nélkül kitöröl. Végtére feláll csendes bizodalommal, 's a' magával vívó ifjú felett lebegett geniusz isteni csókot ad neki, 's ezt mondja: Így légy fijam, és én halhatlanságot adok neked. Mint az iskolákból kikelő tanuló, ki előbb esetekben, midőn a' csínos világ tónusát még nem ismeri, pedant, fás, nevetséges, magaviseletében, igyekezetei, észrevételei 's az Illendőnek érzése által egészen mássá változik, úgy leszen a' Költőnek lelke is megtisztulva mindentől, a' mi fantaziájának aranyos-rongya volt; Teremtő lelke, éltető érzése megmarad, csendesebb de méltóságosabb gyúladás teszi azt olly szavakká, mellyek a' jobb szíveken győzödelmet vesznek. Fantaziájának merész repülése most is szabadon jár, de ítélgető érzése csak a' megpróbáltat, a' valóságos nagyot veszi bé.

III.

VERSIRÁSI NEVETSÉGEK.

I. *Leoninus versek.* Vagynak az emberi észnek, érzésnek sokféle megtévedései, mellyek a' művelődés kezdetén rája ragadnak, 's azokat csak hosszas vizsgálódások után teszi-le. Men-

nél inkább tisztákká tétettek ezek által az észnek elnézései, annál világosabb ideánk lesz a Szépről is. A' görög szép hangzásu mértékek közé rím elegyítését csak azon zavaros idő tehetete, mellyben a' Gothus izlés az épületeket mindenféle kikeresett czifraságokkal megterhelte. Palladiót, az ő helyes érzése, a' régiek izlésének tanulása, visszatartóztatta amazok követésétől, mert ezeket sokkal szebbnek találta. A' kik, későbbben a' görög és római vers harmoniáját érzeni megszokták, lehetetlen volt nekik az elegybelegyet szépnek találni.

Hogy ezen nevetséges versnemnek hozzánk is bé kellett jönni, sajnálhatjuk, 's hogy ezen szavak *ropogásának*, mint némellyek szerencsétlenül nevezik, még most is találkoznak kedvelőji, még inkább. E' felfordúlt izlés néhány esztendővel későbbre vetette sokaknál a' valóságos szép érzését. Nyiljék meg néktek a' díszesb út, ifjú Hazafiak, kik most készültök.

A' Németek literaturájának hajnala hasadása előtt közöttök is voltak illyen gyermeki hubajátékok. Egy, *Fischart* nevű versben cseveggők, furcsa hös költeményét illyen rímelt hexameterekben firkálta:

*Fahr sittiglich, halt ein mein wuthiges G'müthe
Lass dich versichern die kluge himmlische Güte
Dass du nie frefelich ohngefähr fachst auf hohem
Sande
Und schaffest ohne Bedacht dein Wisart ewige
Schande.*

Ugyan ő, ajánló levelét így kezdette.

*Dapfere meine Deutschen, redlich vom Gemüt
und Geblüte*

*Nur ewrer Herrlichkeit ist dieses hier zubereit,
Mein Zuversicht jederzeit ist, hilft mir himmli-
sche Güte*

Zu preisen in Ewigkeit ewre Grossmüthigkeit *)

Más példa Gotsched német Grammatikájából,
Cajus Jánostól, 1578.

*Lobe mit Zimbeln der ob allen Himmeln
Doch mit Heil zieret, beneidet, regieret
Noch gesund sparet, wider Angst bewahret
Lobe den Herrn.*

Igy fogunk mi mostani Leoninistájinkra valaha nézni, és igen sokan régtől fogva néztünk, mint a' Németek ezen példákra. Nem fénylik soha is koszorú a' Leonistának; becsület azon, Tanító-intézeteknek, mellyek ezen izetlenséget irtják.

A' jó hangzásu görög mértékü verseknek, magoknak elég regulájok van, 's ha még a' rímmel is megakarnók kötni, zurzavarrá kell válniok. Nem a' csengést, hanem a' felemelkedett, tisztán eléadott gondolatok folyását kell szeretnünk. Sokszor, legtöbbszer, ha az első rím megvagyon, csak azért, hogy annak társa legyen, 's a' mérték is kiteljék, a' legpoetaibb

---

*) L. Briefe die neueste Literatur betreffend. 1 Th. Berlin
1767. 1. 110.

gondolatnak is fell kell áldoztatni. De a' szabadon, magasan repülő lélek, eltaszítja magától az ilyen kettős lánczat, 's a' Nagynak felragadó érzésével túl veti magát a' fennebb tájakba, hogy poéta lehessen.

Nézzük - meg Buczy Emílnak az I-ső füzetben álló, Igazsághoz irt ódájának ezen strofáját.:

Az elme bátor képzetű között leveg

'S meglátja fényed' mellyet imád, 's szabad

Létére ismervén, az éjnek

Puszta homályaiból kiszárnyal.

Nem nyomta, szaggatta volna e' el a' rím kötele ezen gondolatot, ha tartalék nélkül ne szólhasson, és kínszerítetett volna, hogy a' *leveg* és *éjnek* szavakra rímje legyen. A' mit egy kétrendben, erővel ki tehet tenni, azt a' Leoninistának, lankasztó körülírásai miatt háromra négyre kell kinyújtani, 's dolgozása fáradttá, ismétlődő lesz. Minden kikeresett mesterkészség, izetlenséget mutat.

E' vélekedést igen illik *Gravinának* ezen szavaival béfejezni: Il numero e 'l metro erasi in un con la lingua latina smarrito, e cangiato nella rima del volgare, coll' uso rozzo de' versi Leonini. De' quai versi chi vuole ad uno, o ad altro autore attribuir la sotta invenzione, producendo in iscena, or un tal Leonio Monaco Benedettino, or' un tal Teodolo Prete a tempo del Imperador Zenone, parmi appunto, come se volesse ad uno, o ad un altro corpo infetto attri-

buire il contagio, generato da corruzione d'aria universale. *) A' deák nyelvvel együtt, annak numerosa, mértéke is elrontatott, 's a' durva Leoninus versek szokásba jövéen, e' kettő, a' köz nép beszédjében lévő rimekké változott. Akkár ennek, akár annak akarja valaki ezen versek ostoba feltalálását tulajdonítani, midőn kezdőjeknek vagy egy Benedek szerzeti barátot, Leot, vagy Zeno Császár idejébeli Teodolo papot említ, úgy tetszik nekem, mintha csak ez vagy amaz elnyavalyásodott testtől akarná azon pestist, mellyet a' közönséges levegőnek megromlása okozott, származtatni.

2. *Az alkalmatossági versek.* A' közönséges lélekkel írt név napi 's egyéb alkalmatossági versekben egy jó izlésű sem találhatja gyönyörűségét. Azokat, kik ilyen gratulálásokat szoktak írni, jobb utra téríteni már nem igen lehet, de, ifjainkat figyelmetessé kell tennünk, hogy a' mi erejek vagyon, azt jókor a' poézisnek nemesebb részére fordítsák.

Némelly versíró kész egyszeribe minden, névnap, feljebb tisztségbe emelés alkalmatosságával szórni verseit, 's nem nyugszik, mig azokat ujság levelek által mindenfelé el nem széllyeszti. Hízelkedik, 's mint sklav koldulja a' kegyelmet, csúszva emlegeti a' *szörnyű nagy érdemeket*, 's egy

---

L. Ragion Poetica, di Gianvincenzo Gravina, Roma, 1708. Art. Della rima e dela volgare e commune lingua d'Italia;

czifrán felékesített dicsérő- beszédet ír. — *Dicitate scoppiate imagini hanno, Versi, che in lodi dei Signor si fanno* — mondja Ariosto, *Orlando furioso* jában.

Mert, sokszor olyanok dicsértetnek, kik azt nem érdemlik. Az, a' ki megengedi az alatt mászó versek kinyomtatását, csak azt árulja-el, inkább örvend annak, hogy megvan tisztelve, mint arra nézve, mint van megtisztelve. Az olly lélek, melly csak az érdemnek hódol, kényes is szokott lenni tisztelete tárgya kiválasztásában. Ez, haszonkeresésből soha sem fog énekelni, hanem a' valóságos nagy ember szép cselekedetének megtisztelhetésében elég gyönyörűséget talál. Itt nem fél, hogy dicséréteért megpirúljon, 's a' szemtelenül dicsérő poeták számába tétessék. 'S ha a' legérdemesbhez irt is, a' személyt csak kevésbé érinti, de tüzzel emeli virtusát, 's olyanokat elegyít oda, mellyek a' közönségre nézve is mindenkor igazak, kedvesek maradnak.

Ha pedig valaki meghal, némelley versíró, hamar kész bucsuztatóvá lenni, 's fennyen-rívó Elegiához fog. *Oda van a' világ, (elkezdi) kősziklák sirjaitok, Szépen csergedező patatok álljotok, 's a' t.* Mélyen kell előbb éreznünk a' veszteségét, 's nem illy természet ellen valókra fakadnunk, azután veszen részt más is fájdalomunkban.

Ifjú pályafutók! szokjatok a' poézisnek igazabb principiumaihoz, 's a' legremekebb munkák szerint formálva izlésteket, vessétek-meg

bátor lélekkel az említett megtévedéseket. Minden nincs itten feljegyezve, elég, jó szándékból inteni, 's az a' ki retteg attól, ne hogy az ízetlen Irók számába tétessék, igyekezni fog az itt mondottakhoz hasonlókat is kikerülni.

Horatziust tanítják az iskolákban, töle kellene az alkalmatossági versek nemesb tónusát felvenni, 's hogy az ő példájának utmutatásainak kevés láttatja vagy on azt mutatja, nem úgy magyaráztatik, mint őt magyaráznikell. Melly felségesek a' Venusiai költőnek ezen többik között ezen odáji: *Integer vitae. — Quis desiderio sit pudor — O Diva gratum — Motum ex Metello. Nullus argento color est — O saepe mecum tempus in ultimum — Rectius vives, Licini — Otium Divos rogat — Cur me querelis — Quadam ministrum fulminis —* Pedig ezek is alkalmatossági versek; de melly filozofia, melly hazafiúi érzés, melly poétai festések vagynak ezekben.

IV.

A' POÉZIS NYELVE.

Minthogy a' Poézist a' képzelés követi, melly a' lelket feljebb szokta vinni, elhagyja a' poézis idealizáló nyelve a' prózáét, 's vagy a' gondolatért vagy mértékért, rímért szabadabban bánik azzal, illendő 's határt túl nem hágó merészségek által bővíti, 's többféle gazdagságot ad neki. Nálunk ugyan ez még szokatlan, mert

azt, hogy a' poézis nyelvét a' folyó- beszéd- től megkülömböztetni nem tudjuk. De, mikor egy Genie eléáll, az ő új világából hozván a' soha nem hallott éneket, nem hallott, szokatlan 's a' nyelven tett új fordulásokkal is szabad megjelenie. Ő feljebb emeli a' nyelvet, mivel az istenit érező mejj, ahhoz méltó nyelven beszél: Lángolva elmerülvén, tündér képzeléseiben, engedelmé lehet inkább szokatlannal kifejezni magát, mintsem a' nagyobb sereg kedvkereséseért, benn lobogó magas érzéseit azért elmulni hagyná, mivel, a' megszokott kaptához nem illenek azon szavak, mélyekkel lelkének életet adni ég. Az ilyen énekes az, ki a' nyelvnek, a' maga lelke belélehellésével dicső méltóságot ad, kiragadja elfelejtetéséből, 's azokat kik elébb megvetették, most felségessé tétele által megpirítja. Mert csak lélek, nemes érzés legyen az Iróban, a' nyelv általa jelessé leszen. A' Genie, azt a' magának hang által való kifejtését érzi, mellyet a' legelső nyelvezdők érzettek. Az ő tulajdonságaiból kihozhatjuk, hogy legelsőbbszer mikor az ember magának nyelvet próbált, a' leghatalmasb indulatoknak kellett hangban kioszlani, 's az egész élő nyelv csak azoknak kiorontásaiból támadott szavakból állott, nem lehet é mostan is, jussa némelly ujításokhoz. Ki parancsolhatja- meg azt, hogy a' mostani nyelv- nél tovább menni nem szabad, midőn lelkünkben megvan az előmenetelre vágyás, meg az hogy új ideákat teremtsen. Mindazonáltal, em-

kékez.

lékezzék arra, hogy már mostan a' hasonlók-
ból való következtetéshez vágyon kötve, 's nem ad-
hat szabadon új nevet, hanem menjen-fel a'
nyelvnek eredetéig, lássa - meg millyen szárma-
zásai, titkai vagynak, 's azok szerint intézze uji-
tásait.

V.

Ú J S Z Ó K.

Azon sok nevetséges példákön, mellyeket az
új szók készítése okoztak, nem kívánnak tanulni
némelly Irójink, 's eléggé igasságtalanok kíván-
ni, hogy rosszúl formált levegőből kapott szavai-
kat a' nemzet elfogadja. A' hiba, úgy látzik,
itt vágyon. Ezek nem igyekeznek kikeresni nyelv-
vünk titkait, kényesebb tulajdonait, mineke-
lötte írának. Pedig tanácsosabb akármelly
nyelvü Irónak is a' publikum előtt meg nem je-
lenni mig azon nyelvet mellyen írni akar gram-
matika szerint is meg nem tanúlta. Kik szá-
mára legyenek hát új Grammatikák írva, ha
nem az Iróéra? Nem kell minden Irónak gram-
matikáskodni, de azoknak vélekedéseiket, kik
azt tették, megfontolva elolvasni kötelessége,
's elsőbb tanulásai közétartozzék a' nálunk meg-
jelent nyelvtanításokat, azok felett volt pere-
ket rendre olvasni. Anyánk, Dajkánk megta-
nított kívánságaink kifejezésére, de a' csinos,
józan írásra, másoknak vélekedése, jó példája

's tulajdon eszünk oktasson. Valamint stilusán az Irónak láthatjuk, van e' Logikája vagy nincs, úgy az új szókkal éléssel kimutatja magát, ha vagyon e' csinos nyelvézése, vagy nincs, érti e jól a' nyelvet, vagy nem.

De, vagynak olyanok is, kik még a' jó új szókat sem akarják elfogadni. Nem kívánhatja ugyan az Iró, hogy az egész Nemzet egyedül az ő fejeskedése szerint készített rossz szóval éljen, de azok is igazságtalanok, kik a' jót; melly analogia szerint való, jelentése könnyen hitalálható sőt mingyárt érthető, 's jó hangzásu, fel nem veszik. Sok olyan új német szavakkal él a' mostani német ifjú, mellyekért, mikor azokat Klopstock, Wieland, Göthe kezdték úgy haragudtak a' vén Németek, mint a' mostani új magyar szavakon, a' mi Magyarjaink. Gondoljuk ezeket úgy, mint azon szavakat, mellyekkel már élünk. Mennyi sok különös szavaink vagynak szokásban, 's ezek csak azért nem tetszenek azoknak, mivel gyermek korunktól fogva hozzájuk szoktunk. Akarjunk a' jókhoz most is szokni, mint már sokakat folyamatba felvetünk, 's tisztulni, bővülni fog nyelvünk.

Se a' rossz se a' jó új szavakat kimutatnom nem szükség. A' józan Iró tudja miként kell azokat csinálni, a' józan, nem makacs Olvasó érzi mellyik szó teszi-ki jól, csinosan, röviden azt, a' mit az Iró kitenni akart. Ezeket, kedves barátom, feltalálhatd más filologiai munkákban.

VI.

F O L Y Ó - B E S Z É D.

Nálunk, a' tiszta folyó-beszéd még igen ritka, némelly Irók keze alatt mintegysír a' nyelv, nehezen, minden élet nélkül fordul, 's az a' külső kellem, melly érzést, fület nem sért, nagyon idegen. Ennek is oka az, hogy az Irók, minekelötte munkájikat közre - bocsátják, a' nyelvet nem tanulják grammatika szerint, hanem megelégesznek a' közbeszéd nyelvével. De, nem tanulják a' Stilisticának javaslásait, melyek eszerekre adnák, hogy a' könyv nyelvének, a' szokásban lévönél tisztábbnak, nemesbnek kell lenni. Vagynak ugyan tájak a' két Hazában, mellyekben a' nyelv tisztább mint egyebütt, de azokon is találhatunk kihagyandókat, A' jó hangzásra is ügyelő Iró kerülni fogja, a' sok kedvetlen nak, nek végezeteket, a' sok, a', az, hogy, volna, vala, részecskéket, 's a' t. mellyek pedig a' közbeszédben mindenütt megvagynak.

A' ki, folyó beszédben klásszikus Iró akar lenni, ismerkedjék - meg nem csak iskolai módra, hanem férjfiúi megfontolással, a' klásszikusok lelkével, hasson - bé azokéba, tanulja ki onnan, mi nemes, tiszta, alacsony, zavart kifejezés a' maga nyelvén. Lebegjen képzeletébe előtte azoknak kitisztított voltak, de lelke maradjon szabadon, úgy a' magából merített ideá-

kat, bizonyos könnyűséggel, fontosrövidséggel, magassággal fogja kitenni, ahhoz mérvén stílusát, a' mint tárgya megkívánja.

Tiszta prózánk azután akkor lesz, midőn izlésünk, érzésünk jól meg van tisztítva, ideáink jó rendbe szedve, melly tulajdonságok által minden kikeresettet elkerülünk, a' nemtelenek felvételére pedig kényességünk lesz.

Bár valaki, Hugh Blairnek Rhetorikai Leczkéjit (Lectures on Rhetorik and Belles Lettres) nyelvünkre fordítaná, mellyeknek gondos általolvasását egy ifjúnak sem szabad elmulasztani, ki magát az irói pályára adja. Németre Schreiter fordította, 1785.

VII.

FOLYÓ - BESZÉD DÍSZTELENÍTÉSE.

Például ki kell mutatnunk Székér Joákinak Magyar históriájából némelly kifejezéseket, mellyek a' könyv nyelvébe nem illenek, ha csak Davus nem mondja azokat, A' *Magyarok Eredetében* bizonyosan dísztelenítik ezek a' históriai stílus méltóságát: — *A' keresztény hitet farbarugták,* — *Talán azt gondolják Stájer Uraimek, hogy a' fejedelem csak juhász bunda, hogy arra veti a' merre tetszik, 's leteszi ha nem tetszik,* — *Szájtátva nem váraozott Hunyadi.* (Egy Hunyadiról így szólani.) *A' kuvaszból soha se lesz szalonna, se a' hol-*

lóból galamb, — Széresenre vesztegették a' szappant,
 mint az éretlen tököt összedarabolta, — az urát úgy
 becsülte mintha szalma csutak lett volna, — Nem úgy
 járnak a' Magyar tánczot. — Eddig elég, az unalo-
 mig elég!

Szekér megholt, de nem holt-ki vele az
 ilyen csínatlan kifejezésekkel tellyes stilus!

D. G.

EMLÉKEZÉS ELIZA'RA.

Alom pihent még a' mezőken
 'S ködben merengtek a' tetőken
 Az éjnek szürkületjei:
 Hüs füvalom dőlt a' hegyekről
 Könnyekként hulltak a' füvekről
 A' harmat zsenge cseppjei,

Én, elszalasztva álmadásom
 Mellyet felvert sohajtozásom,
 Ott ültem egy ákász tövén:
 Zúgott a' lombozat felülem
 Lelkek lenggettenek körülöm
 Mint lengnek ők a' sir'kövén.

'S im széllyel oszlott a' borulat
 És a' setét ködön kigyuladt

A' hajnal rózsá lángrata;
 Most, most dadogtam szivremegve
 Most kélsz te fel, fényben -lebegve
 Egnek legszebb csillagata;

Kelt ő; de tündér képzelésem
 Más napra vontá nézellésem
 Messzebb ragadva szárnyain;
 Eliza! hozzád süllyedeztem
 'S képed bájában ömledeztem
 S nem a' való Nap' bájain.

Eltűnt keletnek fényorczája,
 El a' szép aether rózsá-tája;
 Csak képed fénylett, szép alak!
 A' felpirult ég' boltozatján,
 A' Napnak lángsugárazatján
 Lizám, csak téged' láttalak,

SZEMERE PÁL.

ÉSZRE-VÉTELEK

AZ ÉLETÍRÁS THEORIÁJÁRÓL.

§. I.

Az életírásnak fő-czélja az, hogy az emberi természetet a' maga nagyságában és gyarlóságában is megismertesse; haszna, hogy a' Jóra, nemes példák által felébresszen, a' Hibástól elijeszten. Az Olvasó, míg egy magához hasonló érzésünek, indulatinak szép tetteit forgatja elméjében; boldog gyönyörűségnek örömeit érzi, 's lelke, az emberi méltóság által felemeltetik. A' lélek, lélekhez, az érzések, indulatok, ismét azokhoz szóllanak, 's így a' gyengeségek olvasása közben, magunkéira is hirtelen figyelmetesekké tétetünk, 's vígyázókká azoknak elkerülésére. Illy titkos észreadások sokszor inkább tanítják a' büszke lelküeket, Fejedelmeket, 's más hatalmasokat, mint a' mellettek lévőknek élőszóval tett megjegyzéseik, mert úgy, csak magok tudják azt, a' mit másokkal közlenni nem szeretnek.

A' nagy 's jó cselekedetek véghez vitelére, természetjénél fogva hajlandó, vagy hív vezetők által arra serkentett ifjú, halhatlan mustrákat talál magának a' Régiek' 's Újak' jólirt életírásaikban. Az a' szent tűz, mellyet a' nemes lelkeknek példája benne meggyújtanak, egész életében az egyenes nagy úton tarthatja-meg. A' szép cselekedetnek, mellyet lelkébe vett, magas érzésével indul-meg, pályáján, nemes kenyességet nyer, melly a' hibás, alávaló cselekedetektől vissza tartóztatja. Illy érzésekkel kezdve életét, nem tántorodik-el, midőn a' világban élés alatt virtusa próbára tétetik. Azt teheti benne az eszébe jutó Nagynak példája, a' mit később, tetteinek igazgatására, megérett lelki ereje. Az akadályokkal küszködő férfiú, akármelly hivatalban légyen is, új erősödést találhat ez vagy ama nagy ember életírásában, 's ha látja, annak is mennyifélével kellett megvívni, hogy nemes céljához juthasson új lelket vesz pályája hív bétöltésére. Így használnak az életen keresztül menteknek dicső árnyékaik a' síron innen maradottaknak, azon vékonyan font szálaknál fogva, mellyek az atyafias lelkeket egymás után vonják.

§. 2.

Hogy az életíró illy példányt állíthasson-fel, azon személy, kinek életeírását választja érdemes legyen; mert ki fogna egy közönséges

módra élt embernek élete olvasásában, nemes gyönyörködést találni? Ha valaki, csak valamivel a' közép-szerűn emelte-fel magát, ha valaki egy két jó cselekedetet véghez vitt is, méltó ugyan a' dicséretre, de élete még azért nem filozofusi életíró pennája alá való. Kötelessége minden embernek erkölcs principiumai szerint jót téve, élni, azon tiszteket, mellyeket hivatala, házi körülállásai 's az emberiség parancsolnak, híven megtenni, 's ekkor azt mondhatjuk felőle röviden: úgy élt, mint emberséges embernek élni illett. Az életírást megérdemlőknek vagy olyan cselekedeteket kellett véghez vinni, mellyek az egész országban nevezetes változást szereztek, vagy magokat a' közjóért, nemes, nagy karakterrel kitették, 's a' fenyegető veszedelemben lelki - nagyságot mutattak. Tetessék halhatlanná érdemes leírásai az, ki különös elmeheli - tehetséggel, a' tudományokban, szép művészségekben olly elemetelt tett, mellyben a' léleknek méltósága látszik, melly jelesen újított, 's az ész ismereteit gyarapította; adjon szép hírt az életíró azoknak, kik azon Jeleseknek különös Oltalmazójik, 's a' tudományoknak hasznos Intézetek felállítása által elésegítőjik voltak. Figyelemre méltóknak találja az életíró azokat is, kik nevezetes szerencsétlenségeket nemesen kiállottak. Ezek körül mutathatja - meg az indulatok vágyásainak következéseit, itt festheti a' körülállások játékát, melly bennünket felemel, letaszít

's az olvasókat okos maga-viseletre, vagy a' szerencsétlenségben el nem csüggedésre taníthatja. A' történetírónak kötelessége, hogy história folytában rendre vegye személyeit, a' mint következnek, jókat, rosszakat, nagyokat és gyávákat; az Életíró egyedül azokat fogja kiválasztani, kiknek életek elégge gazdagok arra, hogy Olvasóját vagy az ész' munkájinak tiszta becsülésére, vagy az erkölcs nemes szeretetére, 's hibáinkra való vigyázásra még inkább figyelmessé tegye.

§. 3.

Mivel az életírást olly munkának kell nézünk, melly az emberi lélek tulajdonságait, természetét minémúségeit világosan előnkbe adja, az életírónak jól kell ismerni az emberi természetet, 's a' léleknek bennünk munkálkodó útjait, különben, a' Lélek ismerete nem nyer. Szükség tehát, hogy az életíró, az ő elébe vett személynek lelkéhez hasonlóval és egy mérték szerint kimívelttel, 's érzéseivel megegyezőkkel bírjon, 's olly erővel, melly annak eszt ne csak követhesse, hanem egészen értse is, és tisztán megítélhesse. Mélyebben fog karakterizálni, ha ő maga magát is szorgalmasan kitánulta az ideák, mint ágaznak-el ebben amabban a' léleknek tehetségei, 's az érzés, képzelés tüzes erejének vagy lassubságának miivolta miképen vonja ezt erre a' tudományra, amazz

arra, vagy cselekedetre is. A' *sanguineo-cholericum*, és *melancholico-cholericum* temperamentumok leggazdagabbak a' pszichologiai vizsgálatra, mert legtöbb elevenség, serénység, mélység és energia munkálódik általak. Az életíró tehát vizsgálja-meg, mi volt a' természetes hajlandóság munkája, 's mint tudta az ész ennek vágyjait a' legnemesebb módon igazgatni. Ki nem kell hagyni az életírásból a' temperamentum igazítására befolyó környülállásokat, 's azon állapotot, mellyben születésünktől fogva neveltettünk, 's mik voltak a' lelki-tehetségek kifejtődésére indító okok. Szükség említeni, millyen természetü, gondolkodásu, állapottu szüleink voltak, millyen nevelő nevelt, 's másoknak, millyeneknek volt befolyások a' nevelésben, 's ezek mennyit tettek a' leendő férjfi kiformálására. Vagy mutassa-meg, hogy a' Genius lángja, valamelly alkalmatossággal magától lobbana-fel a' nagyraszületett gyermekben, 's a' koszorú-megszerzésére ő maga vala magának mestere. Mert sokan halhatlan nevet szerznek magoknak olyanok, kiket Szüléjlik, nagy gonddal, költséggel nem neveltettek, mint Düval, ki kolduló gyermek volt, 's Bécsi Császári Bibliothekarius lett, Mária Therézia alatt.

§. IV.

Az életírást megérdemlő Személynek életében, legelső figyelemre méltó pont az, midőn

még mint gyermeket valami meghatotta 's enél fogva különös hajlandóságot, akaratot, mutatott. Mert akkor látszik a' léleknek magátólajdon megindulása, mikor természeti osztónból már cselekedni kezd. Mig az ifjú, csak machina módra, ezt teszi, a' mittanítója mond, akar, addig nem lehet hozzá reménység, hogy jeles ember leszen. Elmegyem mellöle Vezetője, 's a' téhetetlen, támasza nem létében eldül. De mihelyt az ifjú magától kezd helyesen cselekedni, karakterének erejét valamelly alkalmazhatósággal különösen kimutatja, gondolkodását bizonyos nemességgel adja-elé, 's lelke eredeti ellátásokban kezd fejtődni, várhatjuk a' jövendő nagy embert. Csak alkalmazhatóság adja-elé magát, melly a' szikrát kiüsse, az minden jeles elmében jókor látszik. *Thucydides*, az Olympiai Játékoknál *Herodotus* hisztóriája hallgatásakor, 15 esztendőskorában, a' szép vágyásu lélek büszke könnyeit hullatja, 's a' Történetíró látván a' genius lángját benne, előre megjövendőli, Atyjának Olorusnak, fija nagyságát. A' tizenégy esztendőskorát elvezeti, Nevelője Sarpedon, Syllához, 's mikor az ottan meglátja több jeles Rómaiaknak levágott fejeiket, á' többiekkel, kik ezeket isszonyodva nézték, nem sohajtozott, hanem azt kérdezi nevelőjétől, mint lehet az, hogy senki se találkozik, ki a' kegyetlent megölné. 'S mikor Sarpedon azt feleli, hogy inkább rettegnek Syllától, mint gyűlölnék; miért nem adál hát, nekem egy gyilkot

kezembe, kiált az ifjú, hogy öt én öljem-meg 's a' Hazát illy fene vadtól megszabadítsam. A' republicai-szabadságra-büszke lélek, az igazságtalan 's emberi méltóságot megsértő igazgatást gyűlölő nemes indulat eléggé látszik már az ifjúban, elégge gyermek kori maga viseletében minden az, a' mi öt karakterizálja. 'S hogy több nemből álljanak itt példák: *Michel-Angelo* hamar feljül mulja tanítóját a' festésben, 's tanulhatásra nagyobb ügyességü tanítót keres. *Tasszó*, hét esztendős korában, szép verseket ír. *Cartesiust*, 9 esztendős korában, mivel mindennek okát akarta tudni, kis filozofusnak hívják. *Tycho deBrahe* tizennegyedik esztendejét tölti, mikor magát az Asztronomiára adja. Az idösb *Pitt*, más két fíját más Nevelő keze alá adja, 's a' kisebbiket maga kívánja felnevelni, mert ebben nagy talentumot lát 's azt mondja felöle, hogy az valaha a' Pitt név dicsőségét emelni fogja.

Vagynak példák arra is, hogy a' környülálások miatt késöbbre ébred-fel a' lélek maga tárgya üzésére. *Boccaccio* az Olaszok prózájának legelső jó kicsinosítója, 28 esztendős, mikor kereskedői foglalatosságokban Nápolyba megyen, ott *Virgilius* sirját meglátogatja, 's annyira felgyúl a' körül a' dicsőség tüze benne, hogy a' kalmárkodásról azon órában lemond 's magát a' legszorgalmatosabb tanulásra adja. Több példákat se itt, se ott nem szükség említeni.

Mikor a' gyermek vagy ifjú kijelenti a' maga különös hajlandóságát, kövesse az életíró útjában, fejtegesse mi adott ismét új rugót, 's égve a' tökéletességre mentül előbb juthatás gyúlasztgatásaitól, mint csapong, míg az észnek valóságosabb ellátásait magának felfedi, 's csalattatásainak levegői képeire már megerősödve a' való' fénye köréből mosolygó méltósággal tekint. Sok ifjú tanulhat másnak tévelygése, önnön erejével való vívása' festegetéséből, 's jól eshetik neki ha jókor kapja ezt kezébe, hogy tanulásait jó rendben tegye. Tekintse-meg azután az életíró, mint vette hasznát vizsgálódásainak 's tévelygéseinek.

§. V.

Az életírás eladásának valamint a' historiáénak egymás után folyó, jó rendbe-hozott 's a' cselekedeteket természetes rendben állítónak kell lenni. A' szökdösés mindenkor hiba az írásban. Mikor az életíró munkájához fog, mingyárt kezdettől fogva tartsa szeme előtt, hogy egynek életét írja, azért, olyan dolgok elészámolásában, mellyekkel csak tanultságát akarja fitogatni, ne veszítse - el magát. Más személyeket, környülállásokat csak annyiban említsen röviden, mennyiben azoknak megtudása a' festendő karakternek bővebb megmutatására vezet. A' közbe-vetendő erkölcsi, psychologiai megjegyzések pedig olly rövidek legyenek, hogy

azok csak mint az Olvasó figyelmét, érzését megnyerő ékesítésül szolgáljanak. De ójja magát az életíró az oratori felékesítésektől 's általjában minden szópompától, melly különben is a' hisztóriai prózában helyet nem foglalhat, minthogy ott a' fantázia tündéres játékaitól el nem foglalt észnek kell írni. Hanem, ennek elkerülésén való igyekezete ne tegye szárazzá, hideggé, mert ismét eltéveszti célját. Az eleven, való festés, nagy és fontos megjegyzéseknek méltósággal beleszővése teheti ötöt olyan életíróvá kinek munkáját unalom nélkül újra elolvassuk, 's abban mindenkor gyönyörködünk.

§. 6.

Ennek fejtegetéséből megláthatjuk, ha a' festendő személynek ideálizálnak szabad é lenni vagy nem. Az idealizált karakternek a' hisztóriában nincs helye, mert itten a' valósággal voltatot kell leírunk. Minden megérett ítéletű ész, a' véghez ment történeteket keresi itten, ki akarja tanulni azoknak természetünkben vagy a' környüállásokban lévő okait. A' hisztóriai román a' fantaziának 's itélő észnek összekeveredéséből született korcs, mindenik akarja benne a' maga hatalmát mutatni, 's egyik sem éri célját.

Az idealizált karakterek megcsaló tűzbe lobbantják 's álmodoztatják az ifjút, mivel heves

képzeldőse, azokban álmaikat felleli, 's nyers korát leginkább csiklandoztatják. Ezen ifjú, ki ilyen a' valóságon túl vitt, nem a' természeti megtörténhetőség szerint festett karaktereket olvas, azok által megszokja a' világot idealizálva látni, 's melly kínos neki onnét leverettetése a' valóságos világban tett tapasztalásai által, melly nehezen szokik hozzá, 's pedig ebből ki nem mehetünk. Mennyi kedvetlenségeken megyen keresztül, hány helyeken ütközik-meg 's melly nagy vívással kell neki magát újonnan elkészíteni. Az exaltatióból a' mélyen-érző hamar setét magába vont 's magát reményeiben megcsalatottnak tartó válik, 's újra kell neki kezdeni, hogy a' közep útát megtartsa, hogy a' nemes cselekedeten tudjon lángolva örvendeni, 's maga attól soha el ne térjen, de a' világot, mind derék, jó gondolkodásuakból állónak ne tartsa. Ha számlálásában megcsalatozik is, azt mint férjfi elviselni tudja, 's ha mind gyávák, lelketlen mulatságban magokat elvesztők, egyedül önnön hasznokért fáradoók közt él is, ő fogadja-meg lelkének lassúbb, erősebb intéseit, éljen olly nemességgel, hogy azon kevés Jók, a' jövődő díszéért munkálódók, kik csak tengő emberek ezernyi seregében itt ott magánosan élnek, nevét tisztelettel nevezzék. Az ilyen nemes indulatú ifjút jobb, hasznosabb mingyárt az emberi természetből kijöhető nagy cselekedetek követésére szoktatni.

§. 7.

Az jö-ki tehát a' feljebb mondottakból, hogy az életírás karaktere, a' személy hűséges rajzolatja legyen, 's tónusát, annak lelke-járása, cselekedeteinek minéműsége tegye. Az életírónak olyan férjfinak kell lenni, kinek kedvesen-komoly ítélete a' fantaziának virágokat teremtetni akaró ékesítgetéseit maga alá hajtsa. Megüljön szíve a' jó karaktervonások írása alatt tudja érezni azon véghetlen gyönyörűséget, mellyet személyének jelessége által másokkal is éreztetni akar, 's a' szerint válassza mindenüve, alkalmas és épen oda illő szavait. Tudja érezni a' lelki nagyságnak minden nemét, 's ne hagyjon-el semmit, mellyben Személyének lelke járása ha csak mintegy megrejtve 's kevesektől érthetve mutatja is magát. Így tesz bennünket a' velős Tacitus Agricolának csendesebb virtusára is figyelmetessé, mellyet édes bámulással olvashatunk, midőn azt mondja fölöle: *Ceterum ut militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus: adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem aestimare mos est, viso adspectoque Agricola, quaererent famam, pauci interpretarentur.* Ezen rendekből pedig látszik, melly a' cselekedetek voltaképen festő, 's előadó szavakkal kell élni. Mert, a' nemes cselekedetnek

magának annyi vonszó ereje van, hogy kifejezésére pompás, dagadozó szavak nem kellenek. Elég azt világosan eleádni. A' Való, nemről nemre eléfordúl az emberek között, 's minél inkább az vagyon festve egy munkában, annál inkább bizonyos, az ő mindenkor megmaradó becsültetése.

§. 8.

Ment legyen az életírás minden személyes interesszétől. Se a' felvett Hős iránt való enthusiasmusnak melegsége melly néha a' szép és nagy keresésében kicsapong, se az irígységnek mindenben könnyen akadozása ne vezérelje. Az enthusiasmus nagyító üvegen néz, részeg szemei nem hatnak a' dolog mélyére, a' gyűlölség, hamar fekete színnel fest. Legyen tehát az életíró egészen csendes elmebéli állapotban, ne hogy egy másnak leírása alatt, a' maga individualitása mig észre is alig venné, irásába csússzon. Vegye magának fő törvényül azt, a' mit a' történetírónak venni kell, hogy ne lehessen irásában látni, melly nemzetnek tagjai se, azt, véletlenül mellyik vallásban született. Az illy félre csapás, részre-hajlás elveszi az Író méltóságát. Ha pedig hizelkedést veszünk észre munkájában, akkor épen meg nem érdemli figyelmünket.

§. 9.

Az embernek a' privatéletben is mindenkor feljebb kell magát érezni, mintsem hízkelkedhes-
 sék, mert a' hízkelkedés a' legalább való lélek
 jele. Erkölcsi kiformáltatásunk 's eszünk pa-
 rancsolja, hogy csak azt tegyük a' mit ő vizs-
 gálódva helyben hagyhat. Lássunk bár máso-
 kat csapodárkodva titkosan hintegetni a' hamis-
 kodó hízkelkedést, mi rettenjünk vissza attól, 's
 minden illetlen cselekedet észrevételénél még
 inkább erősítsük magunkat, adjunk felemelke-
 dést lelkünknek, 's a' Valónak nemes érzéset ar-
 tóztasson a' Csélcsap útjára menéstől. Az Iró-
 nak pedig hízkelkedni épen nem szabad. Neki
 a' világ tévelygéseit irtani kell nem követve
 terjeszteni, 's nem az Ismerősök kedve megnye-
 réséért írni, hanem hogy a' nemesen gondol-
 kodók mindenkor megnyugvást találhassanak,
 munkájában. A' részre hajlani nem akaró tiszta
 lélek csak egy részre-hajlást, a' Jónak pártfo-
 gását ismeri. Ez szinte úgy ejti a' könnyet a'
 régi világ valamelyik nagy emberének csele-
 kedete olvasásakor, kitől semmi hasznot nem
 remélhet, hanem abban csak a' Valót, lélekben
 tisztán öleli, mint a' mostani még élők ne-
 mes karakter-vonását, maga alávaló elvetése
 nélkül dicséri. A' most élő Alávalót pedig szint-
 úgy megveti, ámbár ez árthatna neki, mint
 egy elhúnytnak rosszaságain, távolságban is
 nemes bosszonkodást érez. — Szomorú tekintet

az emberiség históriájában, hogy a' Valóság-
nak leírása 50, 's 100 esztendőök elmúlása után
időre utasítatik!

§. 10.

Az élő ember nem lehet tárgya az életírás-
nak. Életében cselekedni kell jelesen, halála
után való az egyenes dicséretadás és gyenge-
ségeinek felfedezése. Léfesteni, ismertetni éle-
tében is lehet, de az nem életírás. Sok sze-
mélyekről olvasunk még életünkben, 's látjuk,
hogy ott a' hol szólni nem szabad, melly meg-
pirítás ejtetik az Igasságon. Unalom a' prag-
mat szerető észnek olly históriát olvasni, hol
a' féltékenység, a' hízelkedés a' cselekedetnek más
színt adnak, mint valósággal volt. Meggya-
láztatik az Igasság, mellyet a' históriai Irónak
imádva kell tisztelni, mikor kegyelemnek van
mondva az, minek voltaképen meglenni kellett
volna, 's mikor a' kicsinyeket, nagyoknak ol-
vassuk.

§. 11.

A' karaktert festvén az életíró mélyen bé-
tekíntsen a' cselekedet indító okaiba. Titokban
vagnak azok a' legnagyobb rész előtt, 's az
ember maga, ha egyszer valóságosan igaz meg-
vallója akarna lenni természetének, tudná csak
felfedezni. De a' mindenekre vigyázni tudó

embert vizsgáló a' kicsiny 's lopva tett vonásokat is észreveszi. Az ő igaz érzése, józan lelke mindenbe megütközik, a' mi nem igaz, nem józan, itél, 's tiszta szózatját mondja-ki azon bennünk lévő vonzó 's eltaszító érzésnek melly az illendőt, az illetlentől, a' valót a' nem valótól, megkülömbözteti. Vigyázva lesse-ki ezen belső vezér sugallása által az életíró, ha Höse csak a' pompás név megszerzéséért vagy egyedül a' Jónak tiszta szeretetéből cselekedett ő. Amaz felfuvalkodva egoista, csak azért cselekszik, hogy neve hangozzék. Ebben szent tűz ég, melly melegít mindent, 's kívánna akár-melly jó, hasznos, dicsőséges dolognak elésegítésére másokba is ahhoz szükséges munkásságot önteni 's mind e' mellett, nem a' maga fényére gondolkodik, hanem a' legnemesb cél-nak elérhetése, ideálja. Az első maga akar tündöklenni, a' másik azért ég, hogy az Egész' dicsőségének sugárában lehessen. Az Egoista könnyen abban hagyná a' cselekedetet, ha félhet-ne, hogy úgy sem tudja-meg senki is, jól tesz é! A' közönséges fény eléhozására törekedő, jutalmát nem a' mások dicséretére bizza, hanem a' Nemes felől meggyőzetett szíve' helybenhagyását kérdezi. Túl megyen lelkében az allyos, nép éretlen ítéletein, 's a' meg nem halható Erdem intésein függnek szemei. Nem hirdeti tetteit, mint amaz, nem veszi megtiszteltetését gyermeki kába örömmel, hanem azt szeméremmel fogadja. De vigyázzon az embert vizsgáló

hogy a' valóságos és tettetett szeméremet jól megkülömböztetni tudja. Az allattomos büszkeség némellykor azért veszi-fel a' szemérem tonusát, hogy megtiszteltetése fényesebb színt kapjon. A' ki a' dicséretet se mohón nem vádássza, se tettezéssel nem fogadja, az marad meg az érdem nemes természete mellett.

Dicsőség szeretete nélkül ugyan, jeles, magát kimutatott embert nem találunk. Annak ragyogó tükörébe pillantgatva gyönyörködik a' maga tetteinek látásában, 's az égeti a' még messzebb haladásra. Csak az a' kérdés miben találjuk a' dicsőséget, 's annak útján miképen viseljük magunkat.

§. 12.

Ne ítélgesse hosszú észre-vételekkel az élet-író azon személyt, melyet fest, mert valaminő a' szélesebb kiterjedésű Történet-írónak, úgy neki is nem kell se a' nemes cselekedetre halmozott dicséretet rakni, se a' hibásoknál a' gyalázásnak mássalérthető szavait bőven felhordani. Az Olvasó nem elégedhetik-meg a' pusztá, jónak vagy hibásnak mondással, ő látni akarja környülállásosan, miben áll mind a' kettő. Irja-ki tehát azt a' mivel karakterizálni akar, úgy a' mint; 's azokat mellyek nevezetesek, a' hogy ezt a' historiai-kritika parancsolja, 's hagyja az ítéletet az Olvasóra. Ha mindent felrak, a' mit jónak karakterizál, ha sem-

mit se hágy el a' tanúságos gyengeségekből, készen áll a' kép a' néző előtt. Valamint a' genialis Művész, nem írja a' kifaragott szobor, vagy festés alá azt, a' mit munkája által értetni, éreztetni akar, úgy ha az életíró is jól el tudta osztani a' világosságot és árnyékot a' festett karakterben, nem szükség, hogy maga is a' festés magyarázásába elegyedjék. Hagyja tehát az életíró cselekedni előttünk, azt a' kit leír, 's az Olvasók, kiknek eszek és szívek lesz érteni 's érzeni, megfogják a' cselekedetből voltaképen ismerni azt, a' kit mintegy magok előtt látnak. Külömben a' hisztória csak politikai újság levél, az életírás pedig közönséges beszéd.

§. 13.

Életének maga által való leírásához csak az fogjon ki méltóképen érezheti, hogy cselekedetei nevezetes és sokakat interesszáló változásokat szerettek akár politikai akár tudományos tekintetben, 's gondolhatja, hogy sok dolgok felől egyedül ő tud adni világosításokat, mellyek az ő elhallgatásával eredetikepen közre nem jönnének. Ha az ilyen életírás tiszta, lelkiismeret szerént iratik, némelly tekintetben, hasznosabb lehet annál, mellyet más ír-le. Az Írónak maga felől megvallásai, magának említése módja határozza-meg, ha kedves lehet éírása vagy nevetséges. A' dicsekedést senki se fogja örömmel olvasni, kinek illendő érzése van,

sőt nem fogja kedvelleni maga a' dicsekedni szerető is, mert a' hibákat csak magunkban szoktuk nem azoknak venni, 's másokban még a' magunkéit is sokszor, kárhoztatjuk.

Franklin, mint egy nemes-csendességű öreg, nyájasan, kedves természetiséggel beszéll-el maga felől mindent, 's annyira magához vonsz, hogy őt lehetetlen nem szeretnünk. Az ő egyszerű stilusa, egy jó lelkű, az emberiség jusait önnön haszon nélkül kereső 's védelmező nemes szívű embert fest, kit minden foglalatosságai-ban örömet kísérünk.

Minden Irónak temperamentuma, gondolkodása módja más, más tónust ad Munkájának.

§. 14.

Minekelőtte valaki életíráshoz fog, elkerülhetlenül szükséges, hogy az Irásnak ezen neme remekjeit megolvassa. Mennyit nem nemese-dik annak lelke az írásra, ki egy nevezetes kivonást is észre vevés nélkül el nem szalaszt. Melly sokat lehet Plutarchusból, sok helyen Corn. Neposból, *Tacitus*nak *Agricolájából* Sturznak Bernstorffjából Middletonnak Cicerójából tanulni. *)

---

*) Sturz, Erinnerungen aus dem Leben des Grafen Bernstorff. Leipzig. 1736.

The Life of Cicero, by Middleton, Lond, 1767.

De, mikor lesz ezen klasszicitas lelkével táplált erejű hozzáfogás? Híres férjfiaink, kik megérdemlik, hogy a' hisztoriából külön vétesse- nek, 's neveknek nemes tónusu kidolgozás által új fény adassék, sok vagyon, remekül eléállított életírásunk, még nekünk Magyaroknak, egy sincs.

DÖBRENTAI GÁBOR.

MEGELÉGEDÉS.

Azért, hogy a' szerencse hozzám mostoha,
 Panaszkodjam? Barátaim.
 Nem! Boldogabb az én együgyű életem
 Mint száz meg annyi gazdagé.
 Ott nézd mikép húz von, hogy ősi földjeit
 Haszonnal elmunkálja az,
 Jobbáginak mint szopja vérét, hogy magár
 Láthassa bőség 's fény között.
 Hány éjtszakákat nyughatatlan töl-el ő
 Rebegve, hogy zsiányokat
 Lázasztanak halomra gyült arannyai.
 'S vérebe mártsák késeket.
 És hogyha egy nem vélt eset megfosztja Őt
 Nagy birtokától, vele hal.
 Engem' hives völgyemnek kedves ernyei

Híven fedeznek ott, hol egy
 Forrás szökik-fel a' hegy oldalából és
 Kristály vizével csordogál
 A' szép virágos réteken, 's nem messze egy
 Szilosban a' fölmile zeng,
 'S melly égi bájlással ragadja-el hevem'!
 Érzésem a' felhők felé
 Repül 's elégedetten álttekinti, mint
 Folytak halandó napjaim.
 Nevetve nézem mint esenkednek sokan
 Erdemjegyért, hogy kérkedő
 Mejjekre függesztvén, neveknek isteni
 Imádtatást szerezzenek,
 Páfus jeles márványival legyen körül
 Kerítve büszke lakhelye,
 A' gazdagoknak, nékem szalmával fedett.
 Házam nem ismer gondokat.
 A' béke, csendes nyugalom, baráti szív
 A' szép középzer' oldalán
 Elégedetten nyugszik és nem les, vadász
 Drágán adott fényt 's gondokat,
 Csak azt, még azt adjad-meg Istenem, nekem;
 Hogy vén koromban ép legyek,
 És el ne hagyjon szűz Camoenám, 's Kedvesem',
 Hölgyem gyanánt öleljem, ah,
 Ekkor tetézz másokra mindent, én elég
 Boldog leszek hü karja között.

HORVÁT ELEK.

I.

P S Y C H E I D E Á L J A.

Kéért esdeklek úgy?
 Olly szív szakadva kit szeret
 Lelkem, — kit óhajt?
 Ah, nincs talán nincs az sohol.
 De mindenünnen ő mosolyg rám —
 Ő mindenünnen,
 A' mi szép, a' mi kedves
 A' tündér képzeletnek,
 De hozzá férhetetlen,
 Ez éleszt engem' és epezst
 E' tart ébredve szüntelen.
 Oh, hogy meg nem ragadhatom!
 Olvadnék öszve bár örökre el,

II.

P S Y C H E Á L T A L V Á L T O Z Á S A.

Téged kerestelek,
 Oh, téged Psyche, mindenütt,
 Sohajtózó lehelletim
 Feléd lengettenek; feléd
 Nyujtottam vágyó karjaim'
 Hála Cyprisnek,
 Itt vagy már egyszer, itt vágy.
 (Illy szemtől-szembe látni 's illy közel

Psychét remélve sem reméltem.)
 Lángoltam megragadni,
 Lángolva megragadtam.
 De melly szörnyű csalatkozás!
 Psychét gondoltam karjaim közt,
 'S hát Dafne *) van ölemben.

SIPOS PÁL

I.

A' SZENVEDŐHÉZ.

Malvinának.

(O. Andrásfalván, Küküllő Várm. 1810.)

'S te zúgysz, midőn szép szivedet a' csalárd
 Festett szavának mérgei vérezik?
 Mejjed panasszal feldagadva
 Égre emelt szemed ázva könnyel?

Oh, fáj ha tudjuk, hogy soha tetteink
 Nem jöttek álnok ész tüzelésiből,
 'S midőn nyugalmunk' várjuk értte
 Azt gonoszok' szava elragadja.

*) Wieland Agathonjában, Dafne, ellenképe Psychének.

De csendesedj? — Nem fél az Igaz soha
 Hatalmasan szóll benne az Ég' fija,
 A' tiszta lélek, 's bátoritva
 Túl viszi ellene költ irigyén.

Nap ez magának, melly örökön ragyog,
 Bár ellenében bus ködök álljanak,
 Szép fénye pompásan lövellvén
 Elveri széllyel azok homályát.

Fellegbe-mosdó fenyveseket kitör
 Éjszak csatázó rettenetes szele,
 Tengerbe hajló szikla bédől,
 Menyköve rája ha sujt az Égnek.

Mindent ledönthet a' rohanó erő,
 Ő a' világgal fog csak enyészni-el.
 Ha bár lenyomják a' kigyóknak
 Nyelvei eltapodás nem éri.

Nincsen dicsőebb győzödelem, midőn
 A' tiszta tettnek fénye világra jő.
 Isten beszéll a' por' fiában
 És eget ad neki lelke, akkor.

II.

GRÓF DFSSEWFY JÓZSEFHFZ,

midőn a' Nemzeti nyelv mellett a' Pozsonyi Ország Gyűlésén
 beszédet tartott.

(N. Bún on, April. 1812.)

Esküdtem, a' lant mellyet az Istenek
 Mint kincset adtak, a' mikor elragad,

'S elhánvva a' föld terheit gyúl
Bennem az aetheri szikra, nem zeng —

Másnak, csak a' kit érdeme bémutat
A' halhatatlan Múza előtt, 's kinek
Fénylő nevét áltadja késő
Századok' éveinek csudául.

Dessewfy, néked hangja repesve gyúl.
'S bár hangzanék mint kellene, ah, de ő
Elhal szavadban, melly Hazámról
Szórja vészéelyeit értte küzdve.

Voltam Szepesnek égbe-nyúló hegyén.
A' völgybe a' szél fergeteget csápot,
Hallám az esső zajt alattam,
'S rám az eget mosolyogni látám.

Szép lánggal így van a' magas elme, ki
Mig a' közember 's nép szeme hályogos
Fenn repked és lát, 's a' Jövendő'
Fényeiért tusakodva megvív.

Mint a' sebes víz nagy rohanása zúg,
Úgy zúg neved bé Dácia völgyire,
'S a' Jó szemében könny van, a' ki
Félteni tudja Hazája hunytát.

A' Jókban a' Jó ég leomoltig él.
Csókolja Rousseau a' küszöböt, ledül
Buffon nyomára. — A' Való Nagy
Szánakozik 's mosolyog kajánján.

A' hősi tettért gyuladózó fiú
Mig társi Frynék keblibe donganak,
Elmegy porához a' Nemesnek,
'S szívja magába az égi lelket.

Dessewfy Néked gyulva zeneg dalom,
 'S azoknak, a' kik a' Haza székiről
 Fényt küldenek szélytt a' Hazába
 'S nem, piperét fátogatva, némák.

III.

CSÁSZÁR ANDRÁSHOZ,

az Emberbárát és jó Hazafához.

(O. Andrásfalván, 1811.)

Kaczagd, gyyüöld azt, a' ki hizelkedik,
 Mocskolja ő a' mennyei érdemet,
 És a' Valónak kedvelője
 Elfut előle ijedt szemekkel.

Lelkünknek egy szép húrja vagyon, keres
 Ez véle hangzót, 's hogyha reá talál
 Mint lángol akkor szent hevében,
 Messzire nyujt kezét és köszönti.

Melegszik a' Jó' szive akárkinek
 Szép tette hirén. Könnyeket ejt neki
 Ha sirba' van, 's reszketve vágyik
 Nyomdokain koszorút szerezni.

Ha véle él, melly nyugalom az neki.
 Ez fog, magában mondja, segíteni
 Az elnyomotton, a' Hazán, ha
 Fergetegek tolakodva jönnek.

Oh, boldog, a' kit a' Nemesebb szeret,
 'S nem tudja ő azt, hogy neve áldva van.

Majd tiszta lelkek egybe-folyva
Össze-füződnek örökre hiven.

Együtt vetik - meg 's gyűlölik a' gonoszt,
Együtt ohajtják fojtani magvait
Fáradnak együtt, hogy segítve
Boldogokat tegyenek körültök.

Császár! kivívtad a' rohanó idő
Homályba sodró szárnya alól neved?
Hála! nem éltél a' dicső szép
Honny pulya lelkeinek körében.

IV.

A' SZÉP MŰV KÉSZÍTÉSÉÉRT LÁNGOLÓ 'S AZ
AHHOZ ERTŐ. 1809.

E L S Ő.

(Midőn nagy tüzzel készített munkáján, 's darabos vonásain, mellyeket az ifjú Művész genialitásnak néz, az Ertő kifogásokat tesz. Az Ifjú a' Legszébb után lángolva, felkiált:)

Hogyan tehát?

Ha így nem, szólj miként? —

Megöl tüzem, melly vad lánggal lobog

Hogy azt elérje a' miért hevül;

A' Szépet a' Legszébbet, „a' szerint

A' mint te mondod, vágyom én kitenni:

Hogy tiszta legyen a' dal és erős,

Hogy lélek és szív egyesülve légyen.
 Olvasszon, elragadjon és tanítson
 'S csak az legyen benn' a' mi illhetik.'
 Ah! sirva nézek e' szép czél felé,
 Midőn borostyánom messzebb teszed,
 Hogyan hát, kénszerítelek?
 Így? nem így? jól érzem, de képtelen
 Vagyok kitenni tüézrésimet.
 Ah! éltemet hijában töltöm-el,

M Á S O D I K.

Csak egy kicsinyt oltsad tüzed'
 'S rozsdájid így lehullanak.
 A' nagy havas-patak ha feldagadt,
 Kicsapva árkain morogva zúg,
 Zajogva ágot törzsököt sárt hajt magával;
 Nem láthadd benne a' szép Eget, virágot
 És elhagyod vizét kedvetlenül,
 Mert semmi Tisztaság nem vonsz feléje.
 Értsd ezt akármelly míveidre 's ügyelj.

A' Múza kényes lyány, dagadt heved
 Hajára köntösére hinti-el
 A' csókot, 's ő azt, ki alávaló
 Móddal 's csinatlanul, merészkedik
 Előtte megjeleni, ellöki,
 És a' nem fékezett duló elől
 Szemérmertes hajlással távozik.

Tüzzel de nem vak 's vad tüzzel hajolj
 Feléje 's ő megall, 's szép érzetű
 Szívedből fejti azt a' mit kívánsz.
 Szemének szép tüzet ha rád veti

'S meggyújt, vigyázz, te csendesen
 Dülj a' hevitő mejjre, csendesen
 Csókold az ajkát, melly midön
 Tiédhez ér, tüzes lehellete
 Ezer csillagzaton túl elragad,
 'S harmoniás dal zengésére gyújt.

DÖBRENTÉI GÁBOR.

V A D A K É N E K E I.

(L. Herders Stimmen der Völker in Liedern. Bécsi
 Kiadás VIII. D.)

Minekelötte ezen természet hangján dallott
 énekeket közlenök, próbáljuk megvizsgálni, mi-
 képen lehet és kell annak lenni, hogy a' míve-
 letlenség állapotjában lévő embereknek is poe-
 zisek legyenek.

Az emberi lélek egy, hanem munkálódásai-
 nak külömbféleségei igen sokak, majd szinte
 megszámlálhatlanok. Bámulás fogja - el a' Vizs-
 gálot, midön annak munkáját elágazásiban
 nézegeti. De a' lélek vagy értelem úgy elvagon
 rejtve az emberben, mint az arany a' földben,

's milliomok halnak meg, kik sugárzó fényét nem láthatták. Mert szendereg az a' csak külső érzékeknél fogva vezettető emberben, 's azokban, kik természeti állapotban vagynak. 'S mikor a' legelső megindulást tette is a' vadságból vetkezni kezdő nép kimiveltségében; a' léleknek kifejtődése akkor se terjedhetett-el közönségesen. Sok ezerek között egyben, egyben ha meggyúlt az isteni láng, 's megpillantván a' magából kiömlő fényél, a' léleknek dicső voltát, másoknak is felébresztésére dolgozni kezdett, mutatta nekik tulajdon lelkeik' nemességét, 's az útat mellyen arra mehetnek. Ezt, akkor a' még aluvó sereg, melly el nem volt készítve a' lélek munkáját megfogni, balgatag megtévedéssel Istenének nézte, 's részegen bukott-le az annak emelt oltárhoz, pedig ő benne is megvolt azon lelki erő, melly abban magát kimutatta, csak-hogy nem lépett megérésre, 's a' helyett, hogy folytatta volna emelkedését, képtelen kicsavargásokra vetemedett. Majd, a' lélek tisztulása 's új visszaesése, és sokszor setétebb oktalanságba rohanása közt újra támadott egy másik, kinek lelke, a' vezetni kezdőnek megtett lépésein túl ment, 's az esztendőknek századjai alatt az ész így haladgatott. De ezen elemenetelhez, az egész emberi nemzet számához képest, kevés népeknek lehetett szerencséje.

Másképen vagyon az Érzés' állapotja. Ez is egy az emberben, 's valamint a' léleknek sokféle világosságai, árnyékai vagynak, úgy érzé-

se is soknemű. Ez minden emberben, akár úgy nevezett vad legyen, akár kimívelt hatalmasan kijelenti magát, 's a' gyermek kortól fogva, a' tárgyakhoz von, vagy eltaszít. Az érzés munkája, hogy a' természeti legelső állapotban voltak egymáshoz vonszódtanak, 's ő az a' kapocs, melly az emberi társaságot együtt tartja. Az érzés, mint kútfeje a' külömbféle vagyásoknak, indulatok és kívánságoknak, ohajtozik viszont érzés-után, 's nem találja - fel a' szívnek feleletét sehol, csak ismét más emberben, tartotta-meg az embert a' vadon, az egyedül lakástól, 's egybe-állásra indítgatta. 'S minthogy a' poezis, az érzésnek nyelve, melly minden korú 's állapotúakkal közös, a' nélkül hogy a' lelkierők kivólnának fejtve, a' Vadak között is az, a' kit a' természet többeknél érzékenyebbnek szült, 's az ettől el nem válható képzelést is megadta neki, feltétele nélkül éneket zeng. A' természet ilyen fijának az önkéntjő, 's akaratja ellen alkot. Daljaiban feltalálván, vad-társai, történetöket szokásaikat, önnön érzéseiket, örömmel gyűlnek melléje a' hallgatásra, 's minthogy az legjobban megmarad elménkben, a' mihez hasonló bennünk is vagyon, a' hallás által az énekeket megtanulják, ismét elmondják, 's így firól-fira magok között fenntartják.

A' poezis az a' legelső elbájoló hang, melly a' szíven keresztül hat, 's feltüzesítvén azt, az észet is gondolkodni 's erejivel élni serkenti. Az érzés által kezdi tehát a' vad-ember kiemelni

magát a' baromi állapotból, 's ha tovább vezet-
tetik, tovább megyen, ha nem, megmarad fél
vad 's fél emberi állapotja között. Az illy nép-
nek poezise csupa természet, és még sokszor
vad természet, 's nagyon különbözik attól melly
az észnek fennebb kimívelésétől nyeri felemel-
kedett tisztasággal folyó hangjait.

Az előtt, ki az embert akárhol legyenszere-
ti, 's kedves neki a' különbféle éghajlatok alatt,
szokások között való emberi érzések kinyomásai
módjának vizsgálása, a' ki gyönyörködik an-
nak elnézésében, mint kapnak azok a' környül-
állások foglalatosságok által új meg újszíneket,
nem lesznek kedvetlenek a' Madagaszkariaknak
néhány dalaik. Ezeknek jobb megértésekre,
jegyezzük - meg a' következőket.

Madagaszkár szigete, igen sok apróbb tar-
tományokra van felhasogatva, mellyek közül
mindeniken külön Fejedelem uralkodik. Ezek,
szünet nélkül hadat viselnek egymás ellen, 's
fő céljok, hogy hadifoglyokat kapjanak, 's
azokat az Európaiaknak eladhassák. Ha tehát
az Európaiakat nem ismernék, az Anya nem
sírna nálak, elragadott gyermekéért, nem az
otthon maradott kicsinyek eladott Atyjok után!
A' kimiveltségre-büszke Európai ragadja-el bé-
keségeket, szerencséjeket.

A' Madagasszok ügyesek; józan eszüek, be-
csületesek, az idegent szívesen látják. A' par-
ton lakók alapos okokból nem hisznek az Ide-
geneknek, 's minden azokkal való egyezéseiket

okosan kötik - meg. Természetjek vig. A' férj-
fiak nálak henyék; az Asszonyok visznek vég-
hez mindent, mint ez Tacitus szerint a' néme-
teknél is megvolt, 's megvan más bárdolatlan
Nemzeteknél is. A' Muzsikát 's tánczot indúla-
tosan szeretik. Verseik nincsenek, pőzsisok csak
nemesebb próza. Muzsikájok egyszerű, szelíd,
's mindég szomorkás. Herder fordítása szerint
ezen énekeket teszem ide, mellyekben, csalódom
é, vagy nem, Ossziáni hang vissza ütődését ér-
zem.

I.

A' KIRÁLY A' HADBAN.

Mellyik vakmerő bátorkodik, Ampanánit, csa-
tára hívni? Megragadja ő dsidáját, mellynek
végire egy hegyesített csont van feltéve, 's nagy
lépésekkel lépik keresztül a' teren. Oldala mel-
let lépik fia, úgy emeli ez fel magát, mint az
ifjú pálma fa a' hegyen.

Zúgó szélvészrek, kiméjljétek - meg a' pálma
fát a' hegyen.

Számosak az ő ellenségei. Ampanáni csak
egyet keres - ki közülök, 's rátalál. Vitéz ellen-
ség! ragyogó a' te híred. Dsidádnak első szu-
rása, vérét ontotta Ampanáninak. De, vére
nem foly meghosszúllás nélkül. Elese! 's ele-

sésed hadakozóidat meg fogja ijeszteni. Szaladnak vissza kunyhóikba 's még ott is üldözi őket a' halál. Lángoló szurok meggyújtotta az egész falut, már hamvába van.

Békével tér vissza a' győzödelmes, hajtja maga előtt az ordító sereget, a' megkötözött foglyokat, 's a' síró Asszonyokat. — Ártatlan gyermekek, mosolygtok, pedig rabok vagytok.

II.

HALOTTI-PANASZ A' KIRÁLY FIJÁÉRT.

Ampanáni.

Elesett a' fiam a' csatában! O, barátaim, sirassátok vezéretek' fijasát. Vigyétek el testét a' holtak lakhelyére. Magas fal védi ott ötet, a' falra bikák fejei vagynak téve, fenyegető szarvakkal. Irtózzatok a' holtak lakhelyétől. Rémitő az ő haragjok, 's bosszújok kegyetlen. Sirassátok fijasamat.

Férjfiak.

Nem pirosítja ezután karját, az ellenség vére.

Asszonyok.

Nem csókolnak ezután ajakai, más ajakokat.

Férjfiak.

Nem érnek ezután gyülmölcsök számára.

Asszonyok.

Nem nyugszik többé szelíd kebelen.

Férjfiak.

Nem fog énekelni, leülve a' sűrű levelű fák alatt.

Asszonyok.

Nem suttog új édesgető szavakat kedvesének.

Ampanáni.

Elég a' panasz, fijam felett. Vígasság váltsa-fel a' gyászt. Talán holnap mi is oda megyünk, a' hova ő ment.

III.

A M P A N Á N I.

Ampanáni.

Ifjú fogoly leány, mi neved?

Vaina.

Vaina.

Ampanáni.

Vaina, te szép vagy, mint a' nap első sugára. De miért hullanak könnyek szemedből.

Vaina,

O, Király, egy kedvesem volt.

Ampanáni.

'S hol van?

Vaina.

Talán elesett a' csatában, talán megszabadult futás által.

Ampanáni.

Haljon vagy fusson! Válassz, engem kedvesednek.

Vaina.

O, Király, könyörülj e' könnyeken, mellyek lábaidra hullanak.

Ampanáni.

'S mit akarsz?

Vaina.

Az a' szerencsétlen szemeimet, számat megcsókolta, szunnyadott keblemen, szívemben van, és semmi se veheti-ki onnan.

Ampanáni.

Vedd e' fátyolt, takard-el keeseidet, 's menj.

Vaina.

Engedd, a' holtak vagy élők között megkeresnem.

Ampanni.

Menj, szép Vaina. Haljon-meg az a' nemember, ki csókokat tud elragadni, mellyek könnyekkel vagynak elegyítve.

IV.

Egy anya a' partra hurczolta leányát, hogy a' Fejéreknek eladja.

O, Anyám! kebeled hordozott, első gyümölcse vagyok szerelmednek, mivel érdemlettem-meg a' rabszolgaságot? Enyhítettem korodat, miveltem helyetted a' földet, gyümölcsöt szedtem neked, kergettem a' víznek halait számodra, őriztelek a' hidegtől, a' melegben balsamzó árnyékba vittelek, vigyáztam melletted mikor aluttál, elűztem a' bogarakat orczádról. O, anyám! mi léssz nálam nélkül! A' pénz mellyet érettem kapsz, nem ad neked más leányt helyettem. Nyomorúságban halsz-meg, 's legnagyobb fájdalom az lessz, hogy rajtad nem segíthetek. O, Anyám! ne add-el egyetlen-egy leányodat.

Sikeretlen könyörgések! Eladta az Anya,
a' leányat, lánczon vitték szegényt a' hajóra, és
elhagyta örökre a' kedves, az édes Hazát.

DÖBRENTAI GÁBOR.

Jegyz. Levoltak ezen dalok és még kettő fordítva, 's
a' bévezetés megírva, midőn ugyan ezen dalokat egy Nevet-
len a' Muzéum számára megküldötte. A' Béküldöt, irásá-
ról megismertem, 's szívesen becsülöm. Engedjen - meg,
hogy a' már megessett munkát egészen ki nem hagytam. Itt
következnek az ő fordításai, adott engelmé szerint, némelly
változtatásokkal.

1.

A' K I R Á L Y.

Mi neve ez Ország Királyának? — Ampanáni.
Hol van? — A' királyi kalyibában. — Vezess
hozzája. — Nyílt szívvel jössz é? — Igen, mint
jó barát. — Bémehetsz hozzája.

Szerencsét a' Királynak. — Neked is, fejér
ember, jó szívvel látlak. Mit keressz nálunk?
Ezen Országot akarom megnézni. — Menj 's

nézz-meg mindent bátran. Hanem, nyúlnak már az árnyékok, közelít a' vacsora ideje.

Rabszolgák, terítsétek - ki a' gyéként a' földre, 's fedjétek-bé Bananáz-fa széles leveleivel.

Hozzatok rizst, tejet, 's ért gyümölcsöt. Eredj Nehále, leányaimnak legszebbike, szolgálj ez Idegennek 's többi szép testvéreid mulattassák tánczaik 's daljaikkal.

II.

NE HIGYJETEK A' FEJÉREKNEK.

Ne higyjetek a' Fejéreknek, ti lakosai a' partoknak. Atyáink idejébe kikötöttek a' fejérek ezen szigetbe. Mondották ezek nekik: Itt van ezen Ország, miveljék feleségeitek, legyetek igasságosok, legyetek rokonaink.

Megigérték, 's még is sánczokat hánytak-fel. Fenyegető várat építettek, a' menydörgést ércz lyukakba zárták, egy Istent akartak adni, kit mi nem ismerünk, 's végre engedelmességről 's rabszolgaságról beszéllettek.

Inkább halál. Rettenetes volt a' vérontás, de menydörgéseiknek, mellyek egész seregeket izre-tagra zúztak ellenére is, semmivé tétettek. Ne higyjetek a' fejéreknek.

Új, erősebb, számosabb népü tyrannusok' zászlójit, láttuk a' parton lobogni. Az ég harczolt mellettünk. Felhőszakadást, mennyköveket küldé rá.

jok, nincsenek többé, mi élünk, 's szabadan élünk.

III.

A' KIRÁLY HARAGJA.

Hol vagy te szép Yana? Felébred a' Király, 's szerelemmel terjeszti-ki utánad karjait. Hol vagy te, büntetésre méltó Yana.

Csendes, édes örömöket kóstolsz te most egy új szerető karjai közt. Fuss, leány, mert ezek utolsók, életedben.

Irtóztató a' Király haragja, Örök, siessetek, fogjátok-el Yanát, 's azon vakmerőt ki szerelmeit elfogadta.

Jönnek, mezítelen, lánczokban. Szerelem és rettegés van tekintetekben.

Halált érdemeltek mind ketten, 's meglettetek.

Vakmerő ifjú, fogd e' dsidát, verd keresztül kedvesedet.

Az ifjú megszornyedett, 's három lépéssel hátra botorkált, 's befedte szemeit kezével. A' gyenge leány tekinteteket vetett rá, édesbbeket a' tavasz mézénél, tekinteteket, mellyekben a' szerelem könnyeken keresztül ragyog. Dühödvé ragadja kézbe a' Király a' dsidát, Yana keresztül van döfve; lerogyik, szép szemei bészáródnak, 's jö az utolsó sohajtása, haldokló szájából. Vigasztalhatlan szeretője eliszonyodva sikolt,

hallottam a' sikoltást, visszahangzott lelkemben, 's a' ráemlékezés borzadással tölt-el. Megkapja ő is az utolsó vágást, 's lerogyik kedvesének teteire.

Szerencsétlenek! szendergjetek együtt, szendergjetek békével a' sír csendjében.

EGY KÉT ÉSZRE-VÉTEL A' MAGYAR NYELV' MOSTANI ÁLLAPOTJÁRÓL.

Tu quid ego, et populus mecum desideret, audi!

Horat. de Arte Poetica.

Egy olyan Nyelvmívelő Tudós Társaságot, millyennek rajzolatja Erdélyben, az 1791diki Országgyűlés' alkalmatosságával megjelen vala; és a' millyenről Magyar Országban is sokan gondolkodtak, kétség kívül úgy lehetne tekinteni, mint a' Nemzeti Nyelv' Literatura' és közönséges kimilvelődés' igen hathatós eszközét. Ez a' lelkes gondolat köz helyben hagyással fogadtatott akkor: gyarapodni-is kezdett 's nem sokára hajnalát felderülni láttuk egünkön. De az idő csak hamar befellegzett, és mostohább környülállások fordultak elő, hogy sem egy könnyen feltisztulhatott volna. Húsz esztendő alatt

sok századok' történeteit láttuk befolyjni szemünk előtt! Azonközben pedig, figyelmetességünk oda vonatott, érzésünkkel együtt, 's harczolni kellett.

Mindazonáltal, ezen homályos, és villongó idő árnyéka alatt is, az elhintett hazafiúi jó gondolatok' magvai sokakban csirázni indultak: — Sokakban szépen virágzottak 's gyümölcsök is termettek: — másokban ismét egy boldogabb jövőre reménységet nyujtottak. Annak-okáért az 1791-dik esztendő, ha egyébért nem csak azért is örökké nevezetes marad előttünk, hogy akkor már honnyi Tudósaink merni kezdettek.

De vallyon már most, minekutánna a' zürzavar eloszlott, midőn minden a' mi körülettünk vagyon, int, hogy az idő' és Békeség' jótéteményeit pallérozódásunk' és Boldogságunk' előmozdítására használjuk; most már szabad é ama félbe - szakadt reménységet egy tudós Magyar Társaság' felállása eránt megújítanunk? * Ennek megfejtése régóta függőbe tart sokakat. Az alatt mig ebbéli reménységünk így, vagy amúgy teljesednék, nem illik szunnyadoznunk. Int az idő, hogy a' multakra emlékeztvén, a' jövőkre kinezzünk **) A' Tudomány, és virágzó nemaze-

---

*) A' környüállások ismét megváltoztak, 's ezt más időkre kell értenünk.

**) Tu rumpe quietem!
Pronus, et in melius gaudens convertere
fata — Claudian.

ti nyelv, Hazánk' boldogságának talpkövei. Kicsoda kételkedhetik arról? Ez a köz ügy nemzetünknek legnemesebb ügye, szólít és hí mindnyájunkat, hogy azt Észszel, Szívvel, Értékkel, a' kitől hogy lehet, előségéljük! És mellyik Magyar az, kit ez a' tárgy nem érzékenyít? — Én részemről nagyobb buzgóságot érzek magamban, hogysem titokban tarthassam azt. — Azért, az olvasó közönséggel, Nyelvünk állapotjára nézve, egynéhány észre-vételimet közlöm. — Helyesek é azok vagy nem? mennyire lehetnek szükségesek, vagy hasznosak, és mennyire nem? ítélje meg a' ki olvassa. — A' mi engemet illet, jobbak' elfogadására itt kész vagyok mindenkor.

Ha nyelvünk' mostani állapotjáról, a' későbbi időkben kijött magyarkönyvekből kellett itélnünk; vagyon, a' mi öröme indíthat: van a' mi szomorúságra. És ha azt csak ezen utolsó oldalról tekintené az igaz Magyar, nem állhatná-meg, hogy édes-anyai Nyelve mellett panaszra ne fakadjon. — De a' jobb résznek elgondolása vigasztalást nyújt; 's illik, hogy azzal a' panaszos érzést elfojtsa kebelében. Külömben is Nyelvünk még csak tavaszi korban vagyon, 's nem sokára a' fog történni vele, a' mi egy virágos fával. Majd a' felesleg való virágok lehullanak, és míg a' termés' ideje elközelít, a' hasztalan fattyujvések kiasznak. Ha a' gyümölcsözés' idejét maga utján siettetjük, igen jó; de soha a' dolgot ne erőltessük, mert így

töb-

többet fogunk ártani, mint használni. Minden dolognak meg-van a' maga ideje Minden növény maga nemiben, idejében, földjében, egében, természetéhez illő tápláló szerekkel: tulajdon erejének vezetése, nevelése, nem pedig tekerése facsarása által gyarapodik és teljesedik. Így a' Nyelv-is!

Lehetetlen, itt mingyárt előre észre nem vennünk azt, hogy több afféle, mind fordított, mind eredeti könyveket, és futó irásokat olvastunk légyen már, mellyek épen nem valának méltók a' Nemzet' színe eleibe. Valójában sir némeltyekben a' fordítással együtt a' Magyar Nyelv is. Másokban pedig, akármelly tudományos ízzel szerrel légyenek is meghintve, csömrört okozó minden beszéd. Vannak már több olyan munkácskák, mellyekben a' Nyelvmivélés, rontássá vált, és a' mellyek magyarosan, de nem magyarul vannak írva. Ugyan azért, ha kezébe veszi azokat, a' mértékletes helyes ízlésű és józan itéletű Olvasó, kéntelen bántani, bosszankodni, és hogy kelletinél többet ne mondjak, egy setét szegletbe félrevetni. Jó igen jó volna, minden Magyar Irónak, előre meggondolni azt, hogy a' Nyelv nem az enyim sem nem a' tied, hanem édes miénk. És ha valaki bátorságot venne magának, 's Tudósaink' előtt így szóllana: A' Nyelv egy Nemzetnek nem csak köz birtoku kincse, hanem egyszersmind frigy szekrénye-is, melly által egyesül és fennáll. Nem szabad azt senkinek vakmerően illetni. Csino-

sítani, tökéletesíteni azt, igen is jussa vagyunk kinek-kinek; de nem a' maga inye' és kedve' mentire, hanem a' Nyelvnek természete, és a' Nemzetnek közönséges helybe-hagyása szerint. És mivel a' Nemzet' Nyelvét, 's az által gondolkodása' és érzése' módját csinósítani nagy dolog, ahhoz készületlenül ne fogjon senki. — Ha valaki így szóllana, szentül hiszem a' Nemzet' szavával szóllana! Mind ezek egy általjában valának mondva; illik hogy közelebbről is érdekeljük a' dolgot.

Hármas az út és mód, mellyen Nyelvünk a' maga kimiveltségéhez közelíthet egyszerre; t. i. a' *bővítés csinósítás és az ismeretek' gyarapítása*. Főbb rendű Literatoraink' előtt, mind okosságoknál, mind a' pallérozattabb Nemzetek' példájánál fogva-is, tudva' vagyunk mindenik út. De vannak Sokan, kikre nézve hasznosnak és szükségesnek látszik, valamit szóllani mindenikről. A' mit azok ha nem is akarnának használni, legalább az utánnok tévelygőknek útba igazítására szolgálhat.

A' Bővítésről. A' Magyar Nyelv, természete szerint, és mivelődésének idejéhez képest, elég bőv Nyelv; csakhogy bővebben kell megismerkednünk vele. De még-is, ha azt gondolná valaki; hogy a' ma szokásban lévő szók, és kifejezések elegendők, 's annál fogva nincsen semmi szükség a' bővítésre, nagyon hibáznék. Ugyan-is a' Tudományok, Mesterségek; játékok és mulacságok körül, sok nevezet és helyes ma-

gyar kimondás hijával vagyunk, 's már ennyiben a' bővítés szükséges. — Ezen kívül, mind a' kötött mind a' folyó beszéd' könnyebbítésére és ékesítésére igen jó, ha ugyan azon egy dolgot több féleképpen is nevezni, és kiejteni tudjuk. De nem is lehet semmi természetesebb' mint az, hogy ismérteink' szaporodásával, szavaink és kifejezéseink is számosodjanak.

A' mi a' szavak' bővítését illeti, az kétképpen eshetik meg: *először*, a' *régi*, jó, de a' szokásból már vagy épen kiment, vagy csak némelly változásokban, és egybetételekben fenmaradt szók' egész felvétele által p: o; *állat, állatja, béke, fel, feleim, ig, tár, s' t.* a. Ugyan is ha jó: álatjára, állatjában; miért nem állat? ha jó békével, miért nem jó béke? Efféléket pedig a' régi írásokból, és magából a' Nyelvből, sokat lehet kifejtegetni, sokat lehet a' különböző Beszédmódokban is (dialectusokban) kiváltképpen a' Székelyekében találni, és közönségesé tenni. Mivel az ilyen féle szavak, vagy félig meddig a' köz élésből, vigyázatlanság, vagy deákos, és más féle idegen szók helyett kiestek, most tulajdon jussaikba visszatétetvén, újaknak tetszenek ugyan de valójában régiek. Azonban, noha méltó és igazságos dolog, hogy az illetén régi szók ismét felvétessenek, azt még-is vigyázatlanúl, és választás nélkül nem kell cselekednünk. Illik, hogy az ilyen szók könnyen érthetők: az írásban ritkák legyenek, lassan hozattassanak-bé, és olly módon, hogy

óságokkal inkább kedveltető újságot, mint unalmas avultságot mutassanak.

Másodszor bővíteni Nyelvünket új szók által. Ilyeneket lehet elsöbben is a' dolog' esméretiböl formálni, különösen egybe-tétel által. A' millyenek p. o. ezek, *allap (basis) égtáj, éghajlat, (clima) egyarándlat (aequilibrium) lathatár (horizon).*

Lehet továbbá, jó új szókat eléállítani fordítás által más Nyelvekböl; mint p. o. *Számvetés (Arithmetica) Füzet (Heft) (Szókönyv) Wörterbuch) mejjkép (Brustbild) mártalék (sauce) Metsző (graveur)* 's t. e.

Azomban, akármelley úton módon feltalált új szónak, itéletem szerént, a' mennyiben lehet *rövidnek, könnyen érthetőnek, illendőnek*, mások előtt is *helyesnek*, és a' beszédben, annál inkább az írásban ritkának kell lenni. Ollyanok legyenek az új szók; hogy azokat a' nyelv analogiája megengedje, 's az Olvasó magától is kitalálhassa, mit tesznek. Ha hosszú az új szó, az olvasónak szemét nyelvét, a' hallónak fülét, figyelmetességét elfárasztja, 's annál fogva kevés haszon, és semmi szépség nincs benne. Ha bajoson érthető, akkor az író, vagy beszéllő nehezen érheti-el célját. De hülömben sem vagyunk már ma azon állapotban, hogy akárminémü hanghoz hozzá kössük a' dolog értelmet p. o. mi a' *gyökéhiszem, sugorgatott, számtalan, napirmány?* Abban a' hiszemben, de még sem *principiumba* vagyok; hogy ezeket, 's más hasonló szókat egy új szókönyv; vagy legalább re-

kesztékbe tett, magyarázatok nélkül; kevés Magyar érti-meg; megértvén pedig nevetni 's boszankodni fog. — Ha csak a' feltaláló előtt; és talám még egykét hizelkedő előtt, kedves az újdonság szó, úgy jár valamint a' bagoly, fiaival járt volt. Ha nem illendő —, az az nem csak a' dolog természetéhez nem illik az új szó hanem más alávaló, nevetséges képzeletre is vezet, akkor megvetést, és kinevetést húz maga után; mint: *Tudákosság, dámadeszka, lepkekatona*, 's t. a.

Ha sűrűen állanak az írásban, vagy gyakorlata fordulnak-elé a' beszédben az új szók, legyenek bár jók lehetetlen hogy kedvességet nyerjenek. Ha valahol, itt kiváltképpen uralkodni kell, a' mértékletességnek, és nyelvbéli jó izlésnek.

Ugyanazért, meg kell azt is jegyeznünk, hogy a' fenn említett módok szerént sem vihetjük azt véghez, hogy minden dolognak kiejtésére külön szavunk legyen. De arra nem is kell törekednünk; mert efféle fogatkozásoktól más pallérozottabb nyelvek se menttek. Van a' Magyaroknak is sok olyan szava, mellyet nem könnyen tud más idegen kimondani egy szóval: p. o. *álmélkodom*; e' tulajdonképpen annyit teszen: mint álva mélyen gondolkodom. Még bajósabb lenne kimondani: *álmélkodhatom, álmélkodtatom, ápolom, ápolgatom, áncsorgok, hallagok, kullogok* 's t. Illyen kényszerítő esetekben mit csinálnak a' nemzetek? Egymástól kölcsönöztek 's kölcsönöznek. A' Francia, Anglus, Német egymástól; 's mindenik a' Rómaitól, ez a' Görög-

től, a' pedig a' régi Egyiptomi nyelvből — vagy pedig a' mit egy szóval nem lehet, többel mondják-ki.

Miért nem volna szabad nekünk is szükségben ezt vagy amazt cselekednünk, a' helyett, hogy idéetlen, dib dáb csuda szókkal a' dolgot homályba és az olvasót unalomba, 's bosszankodásba hozzuk? Mi sem tudjuk egy könnyűszerrel jól kiejteni imezeket: *Grammatica, Poësis principium genie*, 's t. Mert, noha a' Nyelvmester jó, és bévehető szó, de tulajdon értelemben nem Grammatikát hanem a' szerént tanítót térszen, a' Poësis se nem versezet, se nem lelemény, se nem költemény, se nem képzelmény! hanem mind ezeknél több — a' Principium se nem gyökérhiszem, se nem hiszem gyökér; hanem a' gondolkodásnak, cselekyésnek, és munkálkodásnak fő régulája, mellyben inkább a' meggyöződésnek, mint a' hiszemnek vagyon helye. — A' Genie, nem remek-elme, nem elme-remek, nem ész-láng, nem teremtő ész, nem rátermettség; hanem sokkal több: Mi tehát? egy valamely csudálatos lelki tüzzel párosodott jeles elme mellynek bizonyos tárgyakra, különös vonszódása vagyon; 's azok körül, mintegy lángszárnyakan, repdes mellynek alkotó ereje és munkálkodásának módja, olly különös, hogy tökéletesen sem követhető, 's így előre nagy bámulást indító. Mi tehát a' genie, értem, de nevezni nem tudom; — minden eddig próbált nevezeteknél többet térszen. Prussziában, az előtt

egynéhány esztendővel, jutalom tétetett-fel annak, ki jól kiejti a' geniet németül, de a' Németek még mind eddig a' Genie szóval élnek ha jól nem lehet, rosszul ne erőlködünk.

Külömben is, már ma, mikor hozzá vetni a' dologhoz nem elég, az új szók' koholásában szerfelett erőlködni, ok nélkül való káros és nevetséges dolog. Miért kellene p. o. nyelvünk-ből ki gyomlálni, ama római, német vagy tót eredetű szókat, mellyek immár a' mindennapi köz-élés által megmagyarosodtak, és épen háziakká lettek? mint: *oskola, lecke, matéria, forma, regula, czél, drót, font, fris, hámor, huta, pail-
lér, prém, korbács, lajtorja, ostrom, ablak, abrosz, borotva, takács, vacsora, udvar, 's t. a'* Igy miért Károly helyett Korlát. E' valójában nem csak ok nélkül való, hanem káros törekedés is lenne. Azoknak pedig szertelen buzgósága, kik a' jó, és már szokásba is vett magyar nevezetek mellett is, újak' faragásával fárasztják magokat, igen nevetséges. Ha jó: *Országgló-szék, országglás, Uralkodó-szék uralkodás*, mire való az Országlo-mány? Az illyetén Nyelvmivelőknek, talám orvosságul szolgálna a' többi közt, megolvasni vagy olvastatni az 1807-diki Orsz. Gyűlés 43 ülésének írásait. Innet láthatni, mit kívántak legyen e' részben a' Nemzet' Képviseelőji. A' bizonyos, hogy a' szerfelett való ujúgatásnak visketegsége ellen kikeltek, és hogy kiki ójja magát attól, azt kívánták. A' Poétának ugyanitt is, valamint egyebütt többecske szabad mint

másnak; de ha jeles és kedves akar lenni (pedig mellyik nem akar?) illik, hogy szeme előtt tartsa *Popenak* emez intését: „Ne légy te az első, ki az újszókkal eléálj, értsük ide: többszöri megfontolás nélkül, se az utolsó, ki a' régieket fenntartsad. (Kritik. Elmélk.)

A' Csínosításról. A' mi továbbá nyelvünk csínosítását illeti a' szókra nézve, azon nem érthetjük, a' mint már a' feljebb mondattakból kitetszik, a' minden régi, új, és idegen szóktól való tisztaságot; mivel a' szükségtelen-is, lehetetlen-is. Én a' csínosításon értem itt, a' paraszt játszi, borzos, durva, darabos, igen hosszú, szükségtelen félszeg szavaknak nevezeteknek, csak bizonyos helységekben bévett, és többnyire hibás szójárásoknak (provincialismusoknak) főképpen az írásban elkerülését: értem e' mellett, a' szóknak józan itélettel és helyes ízléssel teljes megválasztását, a' dolog természetéhez, az értelemhez, szájhoz, és füllhöz való illetését. Azért, látni való, hogy ide sok kívántatik, a' többi között hosszas vigyázás és gyakorlás.

A' mi pedig a' mondások, kifejezések valóóságos bővítéséhez és csínosításához tartozik, az tulajdon kötelessége az Íróknak. Alább szót tesszünk ezekről-is.

Az ismértek' terjesztéséről. E' harmadik fő helyet foglal nyelvünk' pallérozásában. A' Nyelv, a' szép, és hasznos ismértek terjesztésének eszköze ugyan; de ez maga is ennél fogva bővül,

csinosodik. és gyarapodik. Mert ezekben a' Nyelvnek, nem csak már kifejtődött természeti ereje gyakoroltatik, hanem addig titokban volt tulajdonságai és szépségei világosságra jönnek, 's mint gondolatoknak, képzeteknek formái elé-állanak. Midőn a' dolognak lelke születik az elme tárházában, észre vehető ugyan; de Nyelv nélkül elé nem állható. Ez által foganszik, testesül, és formálódik; azután jő a' beszéllő' ajakira, vagy az író' tollára. Gyakorta, a' gondolatok és képzetek születése alkalmatosságával, ha szók nem-is; de új kimondások, festések, leírások származnak. Másszor ismét egy szó, egy mondás okot ad, vagy újaknak feltalálására, vagy épen magában foglalja magvát azoknak. Ha illendőleg párosodnak a' gondolatok a' szavakkal, úgy szépséget és erőt kölcsönöznek egy mástól. Így változik az érzés a' kifejező szavak szerint, béveszi azoknak méltóságát, 's viszont a' magáét ajándékozza amazoknak. És így kölcsönös munkálkodások lévén a' Nyelvnek, és az esméreteknek; látni való, hogy akármelly Nyelv-is az isméretek' bővülése, csinosodása közlése és terjedése által kapju-meg maga való-ságos életét, és kellemetességét.

A' szép és hasznos isméretek terjesztőji minálunk a' nemzeti Irók. Azért általjában véve, akármelly Magyar Irót illetnek a' következő észre - vételek.

A' mit a' Józan okosság önnként hoz magával nyelvünk ügyében lehetetlen, hogy abban;

épen a' ne légyen a' Nemzetnek is kívánsága. Megegyezik abban velem minden, hogy akár-melly Irónak jól kell tudni azt a' nyelvet, melyen könyvet akar írni. Hogyha azért reá vészi magát valaki, akár idegen munkának fordítására, akár eredetinek készítésére, nem elég csak annyira jártasnak lenni a' nyelvben, a' mennyire azt a' bölcső körül; vagy a' közönséges társalkodásból megtanulta; hanem szükséges annak természetével, és tulajdonságival állatjára megismerkednie.

Azomban, noha nem egy feszes grammaticusi iparkodást de még is fundamentomos nyelvbéli isméretet kell értenünk itten. A' ki pedig ilyen esméret' megszerzésére törekszik jókor vegye észre: hogy nem a' Nyelv készült a' Grammatikából, hanem az amabból. Azért nem kell a' Grammatikából nyelvet csinálni, hanem csak ismérni és csinósítani - Jegyezze-meg azt is, hogy a' Grammatika a' Nyelv természetén épül ugyan de természetté vált közönséges szokás-is. Annak-okaért úgy kövesse a' Grammatikai regulákat, hogy a' szokásnak-is példáját illendően számba vegye; továbbá tegye regulául magának azt is, hogy az apróságokban szörszálhasogató, és visszavonó nem léssen, különben a' Nyelvnek külső kergein fog rágódni mindörökké.

Az ugyan kívánatos dolog volna, hogy Nyelvünk mindenben egyforma pontosságra jöjjön, de azt soha egy Nyelv sem érhet-e, a' miénk sem fogja elérni soha; mert a' különböző han-

goztatás, írás, beszéd módok, és szokások, minden kicsinységekben az egyformaságot meg nem engedik. Azonban az illendőség és egység szeretete azt hozza magával, hogy az ilyenekben is, a' mi közönségesen helyesebbnek és szebbnek látszik, azt kövessük.

Továbbá, jussa a' Nemzetnek, maga Iróitól megkivánni azt is, hogy írásaikban minden szükségtelen tarkaságot elkerüljenek. Egy görög római és olasz, franczia, német, czikornyás szókkal megtözzött magyarság, mi egyéb az Ezópus nevetséges madaránál? — egy fótton-fót fársángos öltözetnél? Némelly tudósocská emberek ha egy idegen nyelvet megtanultak, ennek annyira rabúl adják-magokat, hogy zavarékjai nélkül (pallérozottságok mútogatása véget) se írni, se beszélni nem akarnak; 's így minden órában azt bizonyítják, hogy igazában egy nyelvet sem tudnak. Szánakodjunk rajtok, és ne kövessük példájokat! Vannak ugyan olyanok-is, kik ezt nem más okból, hanem valamelly vigyázatlanságból, túnyaságból cselekszik. De a' tarkaság mindenkor tarkaságnak, 's a' hiba hibának marad. Majd talám eljő az idő mellyben mi-is elmondhatjuk jeles Iróinkról azt, a' mit La-Bruyere a' maga Nemzete Ékesenszólólójiról. „Volt idő u. m. mikor Ékesenszólójinknak sok Nyelvet kellett tudniok, hogy rosszul; ma pedig elégséges egyet, hogy jól beszéljenek.“

Észre kell azt is vennünk, hogy a' rómaival szomszédos, vagy épen annak romladékiból származott Nyelvek, szókat, és szóllásformákat bővebben kölcsönözhetnek egymástól; de a' mi nyelvünk az idegen nyelvbéli szóllás formájit csak kéntelenségből fogadhatja-el, 's csak épen ottan, hol a' Magyarban folyamatban lévő, jobb kifejezést nem találunk. Külömben-is minekutánna Poétáink' nagyobb része (valamint más Nemzetekéi is) a' Mythologia setét országának hivséget esküdt, minekutánna, a' *Múzza* nógátása, a' *Pégazus* ugratása, *Helicon* és *Pindus* mászása, *Kasztália* hörpölése *Fébus* segítségül hívása 's t. a. sokakra nézve szent kötelességgé vált: minekutánna így sokan a' Görög és Római Poéták' majmai lettek, s' azokból nem a' Nagyot, nem a' Szépet, hanem csak a' neveket veszikki, azután több, sokkal több idegen módra van szüksége nyelvünknek hogy sem kellene. Tetszik ugyan ez nekünk, mivel úgy szóllván, benne születünk, és nevelkedtünk, de emelkedjünk csak magunk és szokásunk felébe egy kevéssé; 's nézzünk szerte a' tiszta jó izlés, szemeivel, sokat fogunk látni helytelennek, a' mit talám az előtt helyben-hagytunk. Melly igen rosszul jö-ki p. o. ha a' Poéta majd a' *Természet*' *Alkotójához*, majd *Fébus*hoz, majd ismét *Márshoz* *Venus*hoz 's több effélékhez folyamodik egy ugyan azon munkájában! E' pedig csak nem mindennapi dolog az alsóbb rendü Poétáknál. De az illetén zavarások nél-

kül is, azt gondolom, hogy a' mythologiai képekkel jól megválasztva, és mértékletesen kell élnünk. *) Mert, (hogy elhallgassuk azon számtalan Pogány babonaságokat, mellyek ezen képekhez voltak kötve; 's annál inkább más ék-telenségeket) noha a' Poézisnek hatalmában volt az indulatokat erkölcsököt, és vétkeket meg-személyesíteni, nem következik, hogy azokat mais megmásolhatatlan örökség gyanánt elkel-jen fogadnunk, annál is inkább, hogy a' Poézis-nek hatalmában vagyon józanabb és tisztább vonásokkal mind azokat újra festeni. Ha szava-lehet az okosságának ezen dologban, kérdjük-meg azt is.

Én részemről nagyon ohajtanám hogy Lite-ratoraink, a' régi pogány világ' homályaiból még számosabban költöznének, az újabb és tisztább világba; idegen országokról, he-gyekről, forrásokról, és vidékekről tér-nének haza: hogy nemes szabadságokról e' részben is le nem mondván, az idegen szolgál-at helyett itthon uralkodnának — Vannak a' Magyar-nak hazájában-is erdők, berkek, hegyek, völgyek síkmezők, kősziklák, omladékok, szö-lőhegyek, nagy vizek, tiszta források, szebbek mint másutt. Van minden a' mi Poétának kell,

---

*) Herdernek \erről való, itéletét, Lásd: Fragmente zur deutschen Litteratur. II. III. Sammlung. Wien. 1813. I. 231. — 262. A' Kiadó.

és pedig felséges minden, csak azért is mivel honniak nem idegenek. De vallyon nem lenne é kegyetlenség, a' Tudósok' sergét, olly sok, és régólta tisztelt kedves bálványaitól megfosztatni kívánni? Közel sem azt akarom mondani, hogy a' régi és pallérozott Nemzetek világával közösülésünk' útait bévágjuk, sőt illik hogy ott is jártasok légyünk, de szükséges hogy itt-hon lakjunk, szabadon, és a' mennyiben kitelhető, hazaiból építsünk. Lehet helye az idegen ékességeknek is a' szegletekben, vagy egyebütt, a' hova leginkább illenek.

Még azt is méltán megkívánhatja a' Nemzet a' maga Iróitól, hogy a' helyes mondásokra, és szóllás formájira ügyeljenek: az idegen szójárásokat, mellyek a' Nyelvet tulajdon természetben megrontják, ne csak ne szaporítsák, hanem a' helytelenül becsúsztakat is kerüljék p.o. *Ő Felsége a' Király — ő Nagysága a' Gróf. Felszegi Kapitány. Felvinczi Báró, a' könyvet felütni, a' várat bé venni.* Mind ezek, és hasonlók idegen, 's többnyire németes szóllás formák. Ezeket így mondjuk magyarul: a' Király ő Felsége, a' Gróf ő Nagysága, Kapitány Felszegi, B. Felvinczi, a' könyvet felnyitni, a' Várat elvenni, elfoglalni. Azomban egy más ellenkező hibába esnénk, ha azt vélnők, hogy igaz helyes magyarbeszéd az melly a' köznép szájából felvett közmondásokkal, példabeszédekkel, egybekapcsoló, vagy egy dologról másra általvivő kifejezésekkel tele legyen. Általjában azokat megvetni, se szere szá-

ma nélkül vélek élni nem szabad az Irónak, csinoson megválogatni azokat pedig, kötelessége.

Közönséges kívánság az is, hogy még ezek felett, a' Nyelv erejére és méltóságára figyelmezzzen az Iró — E' pedig gondolatom szerint, különösen abban áll, hogy a' mondás a' dolog természetéhez mérsékelve, érzékeny, és gyengéded legyen, de lágyság és puhaság nélkül; erős, és kemény, durvaság és darabosság nélkül; legyen egyszerű; de nem parasztos, ékes, de nem erőltetett, nem czikornyás. E' végre a' szóknak megválasztása után, egy bizonyos út azoknak helyheztetése, melly szerint kedves egybehangzás következék. Ez, a' beszéd' erejére és méltóságára igen sokat tészén, kivált-képpen, ha a' mondás' végén, olyan jól hanzóige, vagy más szó áll, melly a' dolog minémiségéhez képest, a' kimondásnak hangjában mintegy uralkodik. Fő gondunk legyen arra, hogy az értelem világosodjék a' beszédben; de vigyáznunk kell arra is, hogy nyelvünk ne bukják, gyenge selypségre ne lapuljon: fülünk ne sértődjék, sőt a' mennyiben kitelik, a' hangoknak egymást felváltása, a' nyelvnek lehető könnyűséget, a' fülnek gyönyörűséget okozzon. E' nyelvünknek azon szép tulajdonsága, melly a' Romaiaknál *numerusnak* neveztetett, a' kikkél valamint egyébben, úgy e' részben is *Cicero* és *Horatius*, különös példák, mindenik a' maga nemében. Szükségesnek látszik azért, hogy csinos Iróink, nevezetesen orá-

toraink, Nyelvünknek ezen méltóságos tulajdon-
ságát számbavenni el ne felejtsek.

Végre, lehetetlen észre nem vennünk, hogy tizenöt, húsz esztendő alatt támadott Iróink között; noha sokaknak érdemek és dicséretek, mindenkor fennmarad, 's tiszteletünknek ma is tárgyai, de találatnak nem kevesen olyanok is, kik vagy éretlen ítéletből vagy helytelen buzgóságból Nyelvünk' zavarásában messze mentek: annak épségit és tisztaságát megsértették; sőt példájokkal másokat is rossz útra vezettek. — Ez ugyan nem kicsiny hiba, de a' Nemzet' ügye e' részben is sokkal méltóságosabb, nekünk pedig kik ezt szívveljük, emberségeseknek kell lennünk, hogy sem valakit megsérteni kívánjunk. Szabad azomban ohajtanunk, sőt ha hozzájuk lehet férnünk, kérnünk is kell az ilyen nemzetfijakat, hogy állapotjának fontos voltáról, és a' szép mértékletességről meg ne felejtkezzenek. Úgy gondolom, hogy egy illendő kérés mellett az említettek a' legigasságosabb és legközönségesebb kívánságok, mellyek akár melly nyílt, Nemzetét okosan szerető, egyenes szívből származhatnak.

Prof. ZSOMBORI JÓZSEF.

A' TÖRVÉNY KISZOLGÁLTATÓJÁHOZ.

1810.

Tekints a' világnak zaigó tengerébe
 Lélekkel, melly megtud Jót, rosszat fejteni
 'S nyulj mint bölcs a' szívnek minden rejtekébe
 Majd elhűlve látod, melly csúf, melly isteni.
 Látod mennyi bolyong lélek nélkül
 Ezer közt Valóért csak egy hevül.

Ott repül egy dicsőn fellengző elmével,
 Itt egy mennyei szív osztja malasztjait
 De, mellették hány nincs, ki pulya lelkével
 Dulja azok' jóval nyert, boldogságait
 'S csalfaságot rejtő, szép hangjával
 Játszik az Igasság szent szavával.

Te, kit törvény-örnek választ a' Sors szava,
 Hogy annak felségét hiven védelmezzed;
 Hogy általad legyen az Igaznak java,
 És az álnok lelküt porba nyomja kezéd :
 Hogy a' kígyó nyelvet megnémítsad,
 'S a' szükölködő Jót bátorítsad.

Van é lelked? a' melly, homályon erővel
 Mint villám a' setét felhőn keresztül vág,
 Melly meg mer küszdeni rosszak' seregével
 'S az ember gyalázó tettnek elébe hág.

Van példád? melly a' Jót melegíti
'S hogy hű polgár legyen felhevíti.

Van é szived? melly tud a' Haza romlásán
Erzeni, 's hatalmas szóval segíteni,

Van é melly tud ember társad elnyomásán

Nemesen felgyúlva, egy két könnyt ejteni?

Van é, melly bosszú nélkül cselekszik

'S a' szép tett' hallásán felmelegszik.

Ha nincs, melly hasztalan bolygasz az ég alatt,

Hijában terem a' szép mező számodra,

Mint egy üres felhő élted ha elszaladt

Hideg megvetéssel néz a' Jó sirodra.

Embernek, te csak elvétve lettél,

Es e' szép világon mocskot tettél.

A' legtisztább lelkek örök nagy példája

A' részre nem hajlást égesse mejjedbe;

Dicső az Igasság' sugárzó pályája,

Menj itt, 's Arisztidest tartsd mindég lelkedbe.

'S bátor szemmel, nézhedd a' rosszakat

Kik méregbe mártják meg vádjokat.

Mit ér Királyok' fénylő adománya.

Melly csak az éretlen' szemeit vakítja:

Mit a' Heraldika pompás ragyogványa,

Ha, — midőn a' halál sirgödrünk kinyitja,

Vagy hamar elfelejtnek benünket

Vagy irtózva mondják - ki nevünket.

Vágd emlékkövedet használatos nemes

Tettid által ember társidnak szivekbe,

'S nem kell képfaragó. Te, mint nagy, érdemes

Léssz az Unokáknak emlékezetekhe.

S a' Múzza a' Nagyok' szent sorába
 Öröm-reszketve tesz templomába.

DÖBRENTAI GÁBOR,

S Z A F Ó É N E K T.

G ö r ö g b ő l.

Boldog! ki sohajt melletted,
 Az, kit nézsz kegyes szemekkel,
 Kinek éneked' énekled
 Nem cserél istenekkel.

Egy eremből más erembe
 Vékony lang nyargal mejjembe'
 Ha látlak, habozom lelkemben,
 Akadok beszédemben.

Oda ván hallásom,
 Kőd fedí látásom,
 Andalgok,
 Édesen lankadok,
 Elhalok,
 Oda vagyok.

Báró Nalaczi István.

TUDÓSÍTÓ LEVELEK.

I.

BÁRÓ ORCZY LÖRINCZ EMLÉKE, *)

Annak, a' ki valamelly Nagy-ember képét akarja festeni, hogy azt a' Mára déknak ismeretségébe juttathassa, két ellenkező végszélről kell óvni magát: egytől attól, hogy a' festésből holmi apróságos vonásokat, attól tartván, hogy azok a' kép méltóságának ártani fognak, ki ne hagyjon; mert az illy miveknek a' legnagyobb interessét épen ezek az apróságos vonások adják-meg: mástól pedig attól, hogy velek a' képet bővebben ne hintse-el, mint illik, külömben az a' Nagy Ember, a' kit köz-tiszteletnek akart kitenni tárgyává, olyanná leszen mint egy miközzülünk, 's azt kérdehetni, hogy az illy mindennapi ábrázatot mi szükség volt festeni. Mint futom-meg futásomat e' két veszedelmes szikla között, a' Publicum ítélje-meg; az igyekezet bennem jó volt, 's legalább tudtam mit kellett volna, ha megbukom is, kerülöm.

BARÓ ORCZY LÖRINCZ született 1718. Aug. 9-dikén Már 1741-ben a' Felkölt seregben szolgálta a' Hazát; 1756-ban

---

*) Szemere Pál Gyűjteményéből.

Jász, Run és Hajdú Ifjából egy Lovas Ezredet állita-fel; Drezdánál magát megkülönböztette; Hadikkal Berlinben volt. Azután sok polgári dicső tettek's foglalatosságok által vont fényt nevere. Abaújnak elébb Adminisztrátora, majd Fő Ispánja leve; 1782-ben II. Jó'sef által a' Szent István Rende Commandőri keresztjével tiszteltetett- meg.

Verseit barátjának, Oberster Barcsai Abrahámnak, verseivel együtt, Prof. Révai adta-ki két kötetben. Holmije tállatitk Bessenyei Györgynek Társaságában is, 's a' Kassai Muzéumban, és az én Orpheusomban. Minden darabjában élet' philosophiája Iehell (ilyen a' Bugaczi Csárdához irt Epistolája) mellyet Mestereitől, a' francia Poétáktól vett, és igen szerencsésen, noha sok helyt kevés gonddal, tett által.

En Orczyt legelébb Cancell. Gróf Pálffy Károlynak Zemplényi Fő - Ispány béiktatásakor láttam. A' nagy melegben vendég-haj nélkül volt, Generalisi Fejér mentéjében 's veres nadrágában, melly a' kövér kisdéd testen bugyogó bővségben állott. Eleven szikrázó kék szemei a' legfejérebbe homlok alatt boldog meglegedést mosolygottak; orczáját az egész' piros szine fogta-el 's bajuszos ajakin a' Sváda ült. Az a' mosolygó száj, azok a' szikrázó szép szemek, az a' lángoló orca látszik Donátnak festésein is; csak hogy a' festő, a' ki azt hitte, hogy Orczyban a' Generalist kell festeni, képéből egy Herculest csinált, 's egészen elvesztette a' philosophusi nyugodalmat kedvellő Bölcsét és Poétát. Azután csak hamar ismeretségebe jutottam. Egy egész napot töltöttem nála Tisza-Örsön. Kabinetjében, hol keresztles mellyel, de mente nélkül ült, a' Francia Poeták' 's Barcsaijának verseikkel töltöttük az időt, 's ott a' köz tiszteletű ember a' kis fiúval 's kis barátal leereszkedve szóllott: de ez a' tónus egyszerre megváltozott, mihelyt Júnó mutatta magát.

Egy nap idegen ruhába öltözködve jutottam elibe. Kötődött velem esztelenségemen. 'S mit mondana erre anyai Nagy atyád Bossányi Ferencz, úgymond, ha a' sírból feltökint-

hetne 's így látna-meg? Ám jó, minthogy veszni indúlatok legyen hát a' —tek az a' minek ruhátok mutatja, de szive, tek magyar maradjon!

Még szemem előtt lebeg mindég, melly elgyengüléssel nyúlt erszényéhez, midőn, Miskolczon hová mint Királyi Biztos 1783 táján küldve volt, a' Vármegye' tömlöczét vette vizsgálat alá, 's engem, a' ki épen nála megjelentem, magával levitt, egy szenvedőt láta-meg elnyulva szalmáján. Parancsolta, hogy mind ennek, mind más betegeknek vegyenek a' pénzen takarót, 's nyújtsanak nékik enyhülést. — —

1784-ben, öregségére nézve, Józsefnek kezeibe tette-le Fő Ispáni-méltóságát, 's azt nyerte-meg, hogy tulajdon maga ültesse kiürült székébe másod szülött fiját, Lászlót. Ez Octoberben meg is lett. Nyugodalmát, mellyre vágyott keserítette annak látása, hogy azok, a' kik alatta szolgáltak, egészen elfelejtkezni látszottanak róla, mert éltünkben tartatni megholtak, valóban keserves. — Fényen nem kapott, mert mind érdeme volt, mind igen sok pénze. László fija már Excellenciás Ur volt: nem ő holtiglan. Ismérte a' dolgok' becsét, 's tiszteltetett még azok által is, a' kiket piritott példája.

Megholt 1789: Tetemei Tisza - Örsön fekszenek, a' Templom kriptájában. Emlékezete áldott leend, valamig a' maradék Nemzetünknek ősi karakterét 's az igaz bölcseséget becsülni fogja tudni.

KAZINCZY FERENCZ,

II.

J E L E N T É S

SALLUSTIUSNAK MAGYAR FORDÍTÁSA FELŐL, BARONYAI DECSI JÁNOS ÁLTAL. 1596. kisded 8 rétbén.

Decsinek Sallustiusa előttünk mind eddig ismeretlen volt, Hallgat felöle mind Horányi ki Decsinek, egyéb munkájit

elő számlálja, mind a' Széchényi Indexe, mind Jankovich Miklós, gazdag birtokosa az illy kincseknek, a' Szent-Györgyi Gellért Sallustiusa előtt álló Isméretekben. En a' könyv' biztokát egy nagy-reményű ifjú barátom' jóságának köszönhetem, ki azzal engemet azon nap' ajándékoza-meg, mellyen Egret's iskoláját elhagyá (1814. Aug. 26. d.) a' Cs. K. Consiliarius Primóczi Szent Miklós László Ur' Aloyz fijaénak. Erdő-Tarcsán, Nógrádban, Hatvanhoz nem messzére. — A' könyv czimje ez:

„Az Caius Crispus Salustiusnak két Historiája. Elseo Lucius Catilinariac az Romai birodalom ellen való őrszága rulasarul. Masodic. Az Numidiai Iugurta kiralynac, az Romaiaac ellen viselt hadairul. Had viselőknec és minden rendbeli embereknek hasznokra, deakbol magyarra fordittat. Baronyai Detsi János által. Cum Gratia et Privilegio Illustrissimi Principis Transilvaniae etc. Ad decennium. Nyomtatott Szebenben, Fabricius Janos által. 1. 5. 96.

Lap 3. és 4. áll egy rövid és semmi literarius tudósítást magában nem foglaló Ajánlás az akkori nyomorult Báthori Sigmund fejedelmhez deák nyelven.

Ezt követi lap 5 — 12 egy Előbeszéd magyar nyelven. Bérekesztése ez: Datum die Diui Michaelis Archangeli, 1595. Az Előbeszéd üres.

Catilinában az első Részt így fordította: Minden embernek valakie igyekeznek egyéb oktan állatokat fellyül haladni, minden erővel azon kel lenni, hogy életeket olyan halgatással által ne uigyec mint az oktan állatoc, az mellyeket az természet alá nézőké, és hasoknac engedőieuc teremtet. De minden mi emberi erőnc az elmében és az testben helyeztetett: inkább elünk az elmene parancholattyával, és az testnek szolgattyaual.

A' munka egész, hija nincs, szintén a' Jugurtha XCIII-dik Részének utolsó soráig a' 80-dik levél hátulsó (az az 160-dik) lapján. „Az Marius azzal az Ligurral egy nehanyat az iclen“ — a' többit megemésztette a' gondatlanság inkább mint az idő.

KAZINCZY FERENCZ,

A' KANI'SAI IBRAHIM BASANAK.

LEVELE CSEBI.

POGÁNY 'SIGMONDHOZ.

Adassék ez Levél az Vitézlcö Pogany Sigmond Uramnak szallavarj Kapitánnak, mint vitész szomszed Ur Barátomnak keszebe.

Köszönetemet ajánlom Kegdnek mint vitész szomszed Ur Barátomnak, adgya megh In Kegdet minden jó szerencsekefél.

Kegdet mint vitész szomszed Ur Barátomat Levelem által megtalálom megérttem hogy egy rossz szolga Giermek vagion Kegdnél az melly Giermek három hónapigh szolgált engem azt is meg érttem mit kirien kedmed erte az Boszniai tyatya In hogy három fl. vettem most is egy vagion azt is három fl. vettem mint Boszniabul az ollian Giermeket el hozsak kiért csak egy nadrágot adnak úgy veszik megh olli oleu Boszniai Giermek nálunk akor sem voltam itthon mikor az Geszteniesi miatt 's úgy foltak el azért ha Kegd úgy tartana mint annak modja innemet tekintvén gondolkodnám nem hadnam de az mint tatiya Kegd gondolkogyék felole mert ha Inemet nem tekintenem csak io szott sem Tenek felole hanem megys Int tekintvén im hatvan kü sott adok erette ha Kegd kü adgya iol hol penigh fellicbb Tarttya Kegd. Tartatja mind örökkéttigh Kegd én biszoni soha sem adok Tobet enell kit igerek mint azt is csak In kedvért adnam erette mert sem apya sem ania nincsen Kegdtul mint Vitész szomszed Ur Barátomtul Valaszt varok ugian eszen Level vivo embertul mert itthon nem leszek ha kissik In éltessen Kegdet

mint Vitéz szomszed Ur Baratomat Kült Kanisan ma Vasar,
nap' Anno 1634.

Hegd Vitéz szomszéd
Baratja,
Ibrahim oda Bassa.
Közli Berzsényi Daniel.

RÉGI TÁBORI PARANCSOLATOK.

I.

FEJEDELEM BETHLEN GÁBORÉ.

Edicta omnibus ordinibus obseruanda.

1. Minden rend felseo keozep es Also renden valo fizeteth szolgálk szemely valogatas nélkül mindeneknek felette az mi beczületünketh szemek eleot viselvin, nekünk tartozó hüsegeknek keotelesege szerint valahol jarnak, ugy chielekedgyenek, hogy az egymás keozeot valo veszekedest, bechyulletlensegeth, szitkozodasokath, vaghdalkozasokath, verkedeseketh elkerulluen, tisztessagesen jarjanak egy másnak illendeo bechiületeth aduan: Valaki ez ellen chielekedik három palczauul veretik megh,

2. Se boszusagból se irighseghbeol Urakat, feo Emberketh, Nemeseketh, Szekelyeketh, Szaszokath es semmi idegen emberth megh ne szidokasson senky, meg ne feniegesen, heaban valo szok nélkül el legienek, hanem minden ember turtuan magát hataraban, hivatalliará visellien gondoth, ha kiuel kinek my szerzedese, Igazgatassa leszen, teruenyel keresse: Valaki ez ellen czelekedik, megh palczal-
tatik,

3. Sereghben se mezeon, se vton, se szallason, senky haraghban kardoth ne vonnion mas ellen, mert fel keze esik el erette, vérth ne onczion, mert megh hal erte.

4. Ualakinek mire fizetese vagion, annid magatal kopias-tul jarjon zaszloia alath, masut ne jarion, szolgálaiat senky eleol ne jartassa, ha teob szolgálja annal es mire fizetesse vagion ninczien, mert valaky ez ellen czelekedik meg palchaltatik.

5. Senky feje vesztese alat szalasok kapuiara fel irt neveketh el ne merjen teorleni, hanem minden azzal az szallal elegendgyek megh melliet az mi Szallas osztonk adath: Mert valakki ez ellen czelekedik megh hal erte.

6. Senky szallas osztonkra ne tamadgion, mert megh hall érte.

7. Senky Gazdgyath megh ne vaghdallia, mert megh hall érte, megh ne verje, mert megh veretik erette ereöszakot senkin ne chielekedgiek senky mert meg hall erette. Ereje feleth valo gazdalkodasra senkj gazdajath ne ereoltesse, ne itassa akarattia ellen, hazat, kamarajat, fel ne ronczia, marhajat el ne vonnia, lopja, mert bizoniosson megh büntettetik erette Annak erdeme szerinth.

8. Az Asztalnakok, etek Fogok, es az bejarok, az Udwarlo Iffiak és a' Postak, az uton mindenuth az my szallasunkon aytonk eleött hallianak fejenként, senky szallasan ne merez ellien halnj keozeolluk mert ha keoleomben chieliekeznek, minemü büntetesek legien udvary Kapytanunknak meg hattuk.

9. Az feo emberek es minden szaszbeol az feo legenicak az szerint az mint ide fel megh irtuk az mi szallasunk eleott hallianak, az szerint az mint az Kapitany rendely. Datum in Civtte nra Cibinien die 18, Mesis February Anno Dni 1614.

Gabriel Bethlen.

mp.

P. H.

II.

FEJEDELEM II-dik RÁRÓCZY GYÖRGYÉ,

Georgius Rakoczi Dei graa Princeps Transilvaniae partium
regni Hungar. Dns et Siculor. Comes. etc.

Edictum militare in Castris ad Deva positis.

1. Valaki nemes ember házára, papára, Falura megjen
kóborlani, prdálni meg hal.

2. Valaki foszt, orosz, tolvaioi meg hal,

3. Valaki Kapitannya tiszti hire nélhül zaszloia alol el
megjen, meg hal.

4. Valaki ördógh adta, ordógh teremtette, az rettenetes
rut szitkok nemeivel szitkozodik, elsőben szörnyen meg
palczattassek, az utan ha abba talaltatik meg köveztessék.]

5. Valaki taborra menő elest - penz nelkul el veszen, an-
nal inkább fel-ver, meg hallyon erette.

6. Ha ki hamis hirt kolt, ellenseggel beszél, ellensegh
koze irogat, emberçket kuldoz meg bizonyosodna meghallyon
erette.

7. Valaki erőszakot teszen meg hallyon erette.

8. Kard vonásért keze vágattassék el, vér bocsátásért
meg hallyon.

Datum in Civitate nra Szasz Sebes die 29. Aplis. Ao. 1660,

G. R á k ó c z y.

P. H.

A' kiadó ezen Tábori parancsolatok' eredeti kéziratját,
ifjabb Gróf Bethlen GergelyÚrnak néhány régi levelei között ta-
lálta, 's elkérte, hogy az olvasókkal közölje. A' Fejedelmek ne-
ve tulajdon kezekkel van aláírva. Az írásmódja ilyen, mint itt
van nyomtatva. A' psychologus vizsgáló, ezen parancsola-
tokból észre-veszi mind a' két Fejedelem természetét mindmü-
ségét.

Cs, Királyi Fő - Herczeg,
JÓZSEF

Nádor - Ispánnak'
MAGYAR BESZÉDE

az érdempénzt érdemlett Pest Vármegyei Felkelők előtt Nov.
13-dikán 1810.

Azon Katona Biztosság, mellyet ő Felsege a' múlt háborúi vitéz tettek' megvizsgálására kirendelt, ezen vitézket az ezüst érdempénzekre méltóknak ítélte, 's azokat a' Király Ő Felsege számokra ki is adatta.

Vegyék-el tehát vitézségek jeleit kezemből. Erzékeny örömmel adom azokat által, kinek törvényes vezérsége alatt magokat ezen kegyelemre érdemesítették.

Rivánom, hogy a' közönséges tisztelet önnön érzésedet élessze, 's vitézségeknek dicső emlékezete pajtásaikat a' Király 's a' Haza oltalmazásában hasonló tettekre serkentse ! 1)

H A Z A F I Ú I Ö R Ö M
J Ó Z S E F

Nádor Ispány Ő Királyi Fő - Herczagsége azon szavain, hogy
magyarul jól ért.

Hogy magyarul értesz, azt Te magad mondád

'S bátorságot ezen versekre e' szód ad !

Dicső szó volt! — Tartsd — meg nyelvünket kedvedben

'S éleszd-fel andálgó Múzsánk kebeledben!

Engedd e' nagy szónak hirdetője legyek,

'S erről Nemzetemnél bizonyágot tegyek !

Édes érzés, szádban nyelvünket tisztelni

'S illy nagy Hazafiban becsünket emelni. 2)

GRÓF TELEKY LÁSZLÓ.

1.) 2.) Szemere Pál Gyűjteményéből,

Méltós. Petrityevity Horváth Károly Ur Ferrandnak,
L' esprit de l'histoire munkáját nyelvünkre lefordította,
's szándékozik kiadni.

AZ ERDÉLYI PROFESSZOR URAKHOZ.

Mivel még Erdélynek magyarul irt jó földleírása nincs,
mert a' Kis Tükröt annak nem tarthatjuk azon kell lennünk,
hogy egy olyan legyen, melly a' tanuló-ifjúságnak, 's hazá-
jokat földleírasi tekintetben megismerni akaró mindkét nem-
beli más Olvasóknak, kézi könyvül szolgálhasson.

Ezennel megkéri a' Kiadó, az Erdélyi minden valláson
lévő Professzor Urakat, hogy a' kiknél Erdély földleírása ta-
lán már megvolna kézírásban, azt ide Kolozsvarra a' kiadó-
hoz béküldeni ne sajnálják.

Ha több kidolgozások is az ohajtott czél szerint ide meg-
érkeznének, azokat egy Tarsaság megfogja vizsgálni, ítéle-
tét megtenni, 's ha ennek valami pótolást kívánó észre-vé,
telei lennének, ezeket egész becsülettel az Iróval közleni,
hogy azok megjobbitassanak. Az illy mód szerint legjobbnak
találtatandó földleírást azután a' kiadó általveszi, 's azt az
Erdélyi Muzéum fundusa költségén, melly a' betükré egybe-
volt adva, kinyomtatattja.

Ezen fundus mindenkor, hasznos Magyar Munkák kinyom-
tatására fog fordítani. Azért, hogy az a' végre egész ma-
radhasson, a' földleírás nyomtatására teendő költséget, a'
példányokból a' kiadó az említett czélra, visszakivánja. Az
ezen költséget behozott nyomtatványokon feljül a' mennyi
fenn marad, az mind, a' földleírás Szerzőjének a' maga hasz-
nára való eladhatás végett, által adattatik.

E' jelentésre való választ, a' jövő November végére ezen
esztendőben, a' kiadó kikéri, a' mikorra ha kész Munkát nem
küldhetnének is bé a' földleírást tanító Professzor Urak leg-
alább tudósítsák a' kiadót a' felől, hogy dolgozni fognak.

A' jelentés egészen válasz nélkül csak nem fog maradni? Mert ki nem érzi azt elevenen, hogy nemzetünket azon méltó és mindedig, fájdalom igasságos vád alól, hogy iskolai hasznos könyveink nyelvünkön írva ninosenek, ki kell a' legnyomósabb törekedéssel mentenünk. Örvendhetünk ugyan annak, hogy ha valaki idegen nyelven is ír Hazánkról, de szégyenlenünk kell, hogy mi magunk nemzeti nyelvünkön, de egy időtől fogva deákul is nem dolgozunk.

Lelket! Hazámnak magzatjai, 's tüzet, a' tudományok terjesztésére. Emelkedjünk-fel, léleekben, 's nézzük a' csak önnön haszonért való éleést úgy, mint az emberi természet egyik legnemtelenebb indulatját, 's a' lélek méltóságának meggyalázóját.

A' philosophiára vezető Ertekezések folytattatnak a' Muzéum' negyedik Füzetében. A' Muzéum' második Füzetében kijött Ertekezésekben esett némelly szembetűnőbb nyomtatásbéli hibák így jobbitassanak-meg: lap. 53. sor. 18. igyekeretünknek, olv. igyekezetünknek, lap. 55. sor. 13. vizsgálja, olv. vizsgálja. lap. 55. sor. 28. ezen szó után: cselekedeteknek, olv. neveztetnek. lap. 56. sor. 13. ezen szó után: adhatnak, olv. valakinek. lap. 56. sor. 14. mellyek, olv. mellyeket. lap. 60. sor. 2. gondolhatna, olv. mondhatna. lap. 64. sor. 14. megvolnának, olv. megvolnánk. lap. 65. sor. 29. gondolhatnék, olv. gondolhatna. lap. 66. sor. 1. munkálodjék, két izben jö-elé, az utolsót, olv. munkálodik, lap. 68. sor. 22. természetére, olv. teremtőjére, lap. 71. sor. 14. Ezekre, olv. Erejekre, lap. 71. sor. 20. is, olv. és. lap. 72. sor. 4. sem. olv. nem, lap. 74. sor. 16. ezen szó után: olyan, olv. magában, lap. 78. sor. 24. harmadik, olv. negyedik, lap. 79. sor. 17. igaeság, olv. igasság. lap. 82. sor. 15. jobb, olv. több. lap. 86. sor. 18. mellynek, olv. mellyben. lap. 86. sor. 32. képnek, olv. képeknek. lap. 87. sor. 2. matériáia, olv. materia. lap. 90. sor. 3. nzm, olv. nem. lap. 91. sor. 18. ezen szó után el-

követésére, olv. mellyek a' czélnak elérésére, lap. 93. sor. 11. és 14. magányos, olv. magános.

SZABÓ ANDRÁS.

A' második füzetben több nyomtatásbeli hibák is estenek. A' szembetünőbbek közül való ez a' 131 dik lapon, hol, Az Olaszok helyett, Az Oroszok áll. Ennek 's másoknak, a' textus értelméből kihozható megjobbitásokra, Olvasójink kérettetnek.

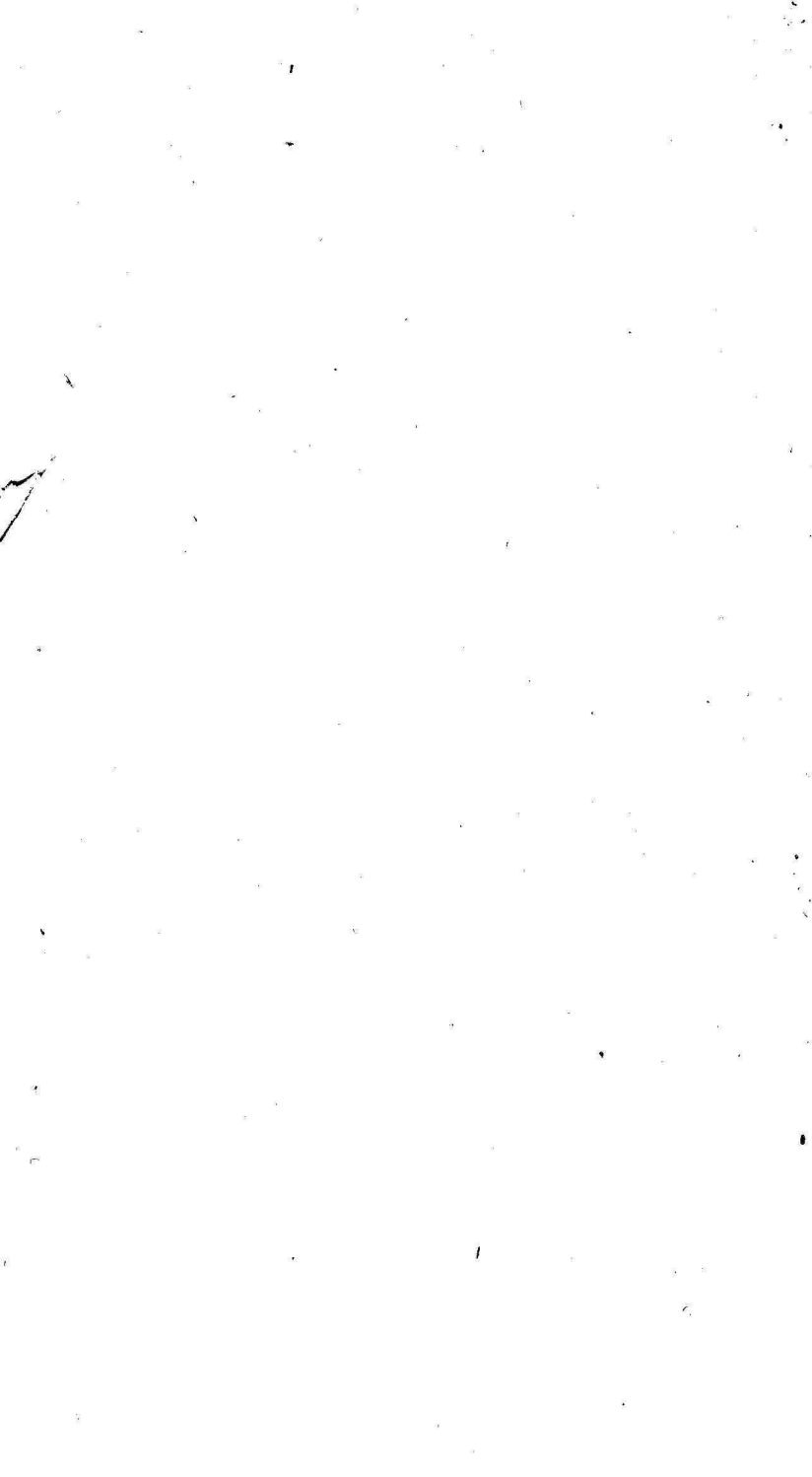
Fájdalmas érzéssel fejezi bé a' Kiadó ezen Füzetet annak jelentésével, hogy Pataky Mózsés, ki a' Múzeumnak buzgó Munkás társa volt, ezen esztendőnek, Januariusa 25-diken, 8napig tartott betegségben Kolozsváratt megbolt életének 31dik esztendejében, Tanítvány barátja, ifjú Báró Wesselényi Miklós, a' Megdicsöültnek hideg tetemeit, Zsibóra vitette 's az ő Atyjának néhai Mélt. Hadadi Báró Wesselényi Miklósnak koporsója mellé tétette, hogy annak hamvai, ki néki a' gyermek korban nyájas útmutatója, 's mint ifjunak mindenben résztvevő barátja volt, azon hely' vidékén nyugodjanak, hol életének legszebb részét, körülötte való hiv gonddal töltötte.

Ezen tiszta lelkü 's nemes szivü barátunknak, Hazafiúnak emlékezete egyszer bővebb irásban meg fog jelenni,

---

Az új Tittl. Előfüzetők nevei a' IV-dik Füzetben lesznek kinyomtatva. — A' harmadik Füzethez a' Kép el nem készült, bizonyos akadályok miatt.

ERDÉLYI MUZEUM.

NEGYEDIK FÜZET.

P e s t e n,

Trattner János Tamás' Nyomtató-műhelyében.

1815.

Nyomtatási hibák.

Mínt hogy ezen IVdik Füzethen, a' Pesti Által-
néző vigyázatlansága miatt, sok olly hibák estek,
mellyek az értelmet egészen elforgatják, Erdélyi ol-
vasóinkra nézve, a' Kiadó, itt Kolozsvárott nyomtat-
tatta ki a' hibák jobbitásait. s kéri az Olvasókat,
hogy a' munkákat ezen helyre - hozások ízerént ol-
vassák.

Lap.	Sor.	Hiba.	Olvasd:
VI.		segíthették,	segíthetnék,
6.	25.	előzik	előlik.
10.	17.	Aestetica	Aesthetica
13.	21.	eredetüképen erő	eredetüképen egy erő.
19.	3.	Szakespeare,	Shakespeare
19.	17.	Halamikor	Valamikor.
20.	32.	a' virága	virága.
24.	16.	Készítettünk	Készítettünk.
27.	33.	Schaftebury,	Shaftesbury.
27.	34.	Protius	Grotiusz.
29.	17.	hir maradék	hir a' maradék.
30.	24.	bévezzi	bévési.
31.	9.	Filosofiának	Filosofiának.
32.	23.	állaljaban	általjaban.
34.		intelligentiát	intelligentiát,
34.		kialharjuk	kialharják.
37.	6.	látzanik	látzik.
39.	3.	helyből	kelyből.
39.	14.	Hitem	Hítem.
41.	9.	bajad	hajad.
46.	7.	némellyeket,	mellyeket
48.	10.	természet,	természetet.
53.	27.	mind	mond
65.	25.	tanultalan	tanulatlan.
66.	35.	harmonie	harmónia.
83.	14.	tölle	töle
86.	3.	mind	mint.
98.	2.	menny - szerette	menny - szerette
94.	5.	annyai	anyai.
94.	17.	a' kalapja	alapja.
94.	21.	allat	alatt.
94.	32.	kereskedni	kereskedői.
95.	12.	magoknál,	magokénál.

Lap	Sor	Hiba	Olvasd.
95.	a'	jegyzésben, principes,	principles
—	—	—	—
—	—	—	—
96.	2.	knowsége	knowledge.
96.	8.	örökké valóság	(ez elmarad)
96.	8.	csudálatosság,	csudálatos
96.	14.	nyelveknek	nyelvnek.
97.	13.	vánják	vonják.
97.	35.	Spartatiakkal	Sparraiakkal.
98.	9.	Olasz ország	Olaszország.
98.	16.	pélbák	példák.
99.	2.	Petracchaét	Petrarchaét.
99.	6.	észrehajlás	részrehajlás.
100.	10.	fulminar scom:	fulminar la
100.	16.	múnica,	scommunica.
101.	18.	Vindicator	Mars Vindicator.
102.	30.	módi	módjaik.
102.	34.	mezőnek	mezőken.
102.	35.	Roma	Rome.
102.	35.	cite	cité.
103.	2.	neouveau	nouveau.
103.	9.	igazgatják	igazgatják.
105.	32.	Rómaiak	a' Rómaiak
106.	23.	Ezt: a' kifejezésből kell származni a' tulajdon gondolatnak:	olvassd: a' tulajdon gondolatból kell származni a' kifejezésnek.
108.	8.	ezzen szó után,	mutatni, tedd ezt: valamint azon katonának, ki nem pajtása mejjvasát 's köntösét —
108.	11	reménylhetni,	reménylheti
109.	a'	Jegyzésben: ki nem akarja a' tudományok terjesztést. olvassd, ki az a' ki nem akarja a' tudományok terjesztését?	
110.	2.	mosologj	mosolyogj.
111.	2.	Voltarie	Voltaire.
112.	a' 16. dik. sor után tételsek:	Egyéb munkái ezek;	
112.	23.	nouveles	nouvelles.
112.	24.	általlató	alatt álló.
112.	27.	legjobb francia költöt	legjobb francia mese költöt.
117.	32.	életét	életét.

Lap.	sor.	Hiba.	Olvasd
119.	13.	erősítette	eröltette.
122.	26.	lesz	lész.
124.	18.	demonstráltam	demonstráltam.
126.	5.	semmi	senki se.
128.	7.	sejtését	fejtését.
132.	8.	De	Be.
138.	16.	haluass	halgass.
143.	3.	anyja	anyija.
144.	5.	Istenek min	Istenek nem
		denkor	mindenkor.
144.	15.	bájlot	bájolt.
144.	19.	rószaid	rózfájid.
145.	1.	kialtás	kilatás.
152.	1.	jól	jó
158.	14.	nevetetes	nevezetes.
163.	21.	és	az az.
170.	16.	vér	vére.
171.	21.	Hadba	Hadra.
172.	22.	Proba	Porba.
174.	8.	Pyraeeuci	Piraeufzi.
177.	2.	Te vágy szép	Te nem vágyíz
			szép.
178.	4.	miket	minket
181.	25	kiket	kitkit.

Némelly, a' betük gondatlan elrakása miatt esett hibákat, s' az egybe-hányt interpunctiót az Olvasó maga is könnyen megjobbithatja.

1941 1942 1943 1944

Year	1941	1942	1943	1944
Jan	100	100	100	100
Feb	100	100	100	100
Mar	100	100	100	100
Apr	100	100	100	100
May	100	100	100	100
Jun	100	100	100	100
Jul	100	100	100	100
Aug	100	100	100	100
Sep	100	100	100	100
Oct	100	100	100	100
Nov	100	100	100	100
Dec	100	100	100	100

1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960

E L Ö - B E S Z É D.

Ezen negyedik Füzettel, a' négy Füzet bizonyos megjelenése felől tett ígéret teljesedik, 's Azoknak, kik négyre fizettek-előre, elég vagyon téve. Hogy későbbre jöttek-ki egymás után a' Füzetek, annak nem a' Kiadó oka. Feltételeink, mellyeknek a' szép elgondolás gyönyörködve kíván lételt adni, hányszor nem késnek-meg, vagy egészen el is maradnak, a' nem vélt akadályok előnkbe szegeztetése által. De, külömben is, mingyárt az első Füzetben ki volt hirdetve, hogy a' Füzetek megjelenése, bizonyos időhez nem köttetik.

Itt, az Olvasók előtt köszöni a' Kiadó, fáradságokat Azoknak, kik az ide felvett munkákat vagy önként küldötték, vagy az ő megkérésére némelly czikkelyeket tőle általvettek 's kidolgoztak. Bár csak még több Együtt dolgozók is találkoztak volna, vagy ezután találkoznának.

Élesszen Benneteket, jelesb tanult Hazám-fijai, a' tudományok közöttünk terjesztésének tiszta szeretete, vegyétek elé akadályai közül a' közönségesebb művelődés terjesztése eszközét, a' nemzeti nyelvet. E' Nemzet szabad. E' Nemzet nyelvének élni kell 's azt virágoztatni törvényes kötelesség.

A' tudományok műveléséből származott nemzeti fényt becsülő, fáradhatatlanúl kíván munkálódni. Mélyen meggyőzöttetik a' Jónak, a' közönségesen Hasznosnak szentsége felől, egyedül annak meleg érzésében él, magas indulattal teszi magát feljebb a' gáncsoskodón, az éretlen ítélő beszédein. Tudja ő, hogy csupán azon tett érdemli a' szép nevet, melly fényességét a' sokféle kedvetlen egybeütközéseken való bátor keresztül-menés által nyeri. Aldozni kell é? Mihelyt abból a' Közönségre áradható Hasznót, dicsőséget sejti, arra készen van, 's benne a' lélek a' maga nemessége méltóságos nyugalma érzetében emeli magát.

Pirul az, egyedül önnönhasznáért cselekedni, önnönhasznát a' másokéban is leli, fájdalmasan szégyelli önnöndicsőségét érzeni, ha az Egész Nagy, dicsőségben nincsen.

Legyenek sokan közöttünk, kik el nem ijednek. Az, a' ki a' Hozzáértőnek tisztára képzett lélekkel adott kritikáját örömmel nem fogadja, magát a' megmutatott Jobbra, helyes

•koknál fogja vezetetni nem engedi, nem született a' Legszebbnek, a' Legjobbnek elérhetésére. A' tudományi 's művészégi tökéletesség csendes fényét vad büszkesége előle visszaveri. A' ki a' helytelenül okoskodón megindul, neheztel 's munkáját e' miatt elhagyja, maradjon rejtve nevével, olyan mint egy gyermek, ki sir, ha nem kapja-el a' mit makacson, keskeny határu észel kívánt. Vágyni a' Jelesebbek dicséretére, a' magunkról való sokat állítástól el nem fogódva meghallgatni a' Hozzáértő vélekedését, a' hibást készséggel jobbítani, 's a' Jóért nyert dicséret tüzétől még feljebb emelkedésre lángoltatni, ez alatt a' Kritikasztert kevélység nélkül megvetni, ez a' Tökélletesre lépni kívánónak nemes tulajdonsága.

Erdélynek jelesebb Tanultjai! újra hívunk Titeket Együttdolgozásra. Sok tudományos fővel ismerkedtem-meg e' kis Hazában, melly érti, mint kell a' Literaturát elésegíteni. Sokan ígérték a' segítséget. Miért van még is ezen elhallgatás? Azt, a' mit tenni tudunk, a' mit a' Közönség hasznáért megtanultunk, tegyük-le a' Haza oltáránál. Legyünk fáradhatatlanok a' tudományok' terjesztésében, álljunk ellene hatalmasan a' Nemzetet megalacsonyító korszakosodásnak.

Hányan nem fájlalják e' Hazában is azt, hogy Azok, kik a' nemzeti nyelv műveltetését

nyomosan segíthették, inkább a' külföldre költö-
 tenek. Melly sokan nem hagyják helybe a'
 nevelésben azon felfordult új szokást, melly-
 nél fogva a' gazdagabb Ifjúság a' Magyar Ha-
 zában is, külföldinek, annak dicsősége-haszna
 iránt hidegnek neveltetik. De ezen hibákat el-
 háríthatjuk-é csak az ellenek tett privát-szóval?
 Irjanak Tudósaink jó munkákat, merjenek a'
 jó ügy mellett a' Közönség előtt is szólni,
 igyekezzenek annak védelmére helyes felvilá-
 gosítások által józan védőket nyerni; mutas-
 sák-meg vagy tanító vagy hasznosan mulatta-
 tó irások kibocsátása által, hogy közöttünk is
 fellehet találni azon tudományos vagy mulat-
 tató munkákat, mellyeket a' mivelte Külföld
 gazdagon nyújt.

Olvasójink bizonyosakká tétetnek, hogy
 az V-dik és VI-dik Füzet még megjelenik. Ezek
 egyszerre fogják elhagyni a' sajtót. E' két Fü-
 zet már alkalmasint készen van, 's mihelyt
 nyomtatás alá küldetik, ujságainkban hirde-
 rést tészen a' Kiadó.

DÖBRENTAI GÁBOR.

A' SZÉP TUDOMÁNYOK' BÉFOLYÁSÁRÓL A' FELSŐBB TUDOMÁNYOKRA.

Herder' Pálya - írása

Vt hominis decus ingenium, sic ipsius ingenii eloquentia.
Cicero.

GRÓF GYULAI LAJOSNAK.

Mindenek előtt azt kell kicsinálnunk mint ve-
gyük a' szót: Szép és Felsőbb Tudomá-
nyok? Ha az elsőbet nem egyebek, mint a'
mit fiatal henye Olvasóink akarnának alatta ér-
teni: mint múlattató játékos olvasást, galád Ver-
seket 's Románokat, kritikai Leveleket és Jour-
nálekat: úgy valóban befolyásokról sok jót nem
igen mondhatni. 'S minekutána a' szónak ez a'
rosz értelme, a' mi időnkben alkalmasint közön-
ségessé lett 's a' tisztelt Akadémiának kétség ki-
vül az az óhajtása, hogy a' feltett kérdés megfej-
tése haszonra vezető legyen: Értekezésünknek ele-
jén, a' dologgal visszaélés 's ennek ártalmas béfo-
lyása felől kell szólnunk, úgy hogy osztán az
azzal helyes élés 's hasznos volta felől szöllhas-
sunk.

Semmire nem hajlandóbb az ifjú-kör mint arra, hogy a' nehézzől a' könnyűre ugorjon, kivált midőn ez mulattató-is, 's szép felülete van. Örömet illetetlenül hagyja tehát a' régi Irókat, kik való remekjei a' Szépnek, a' Philosophiát, Theologiát, 's más egyéb alapos Stúdiumokat, hogy anyai nyelven irt mulattató Könyvek által gyönyörködtesse magát, 's képzelődését azokkal tömhesse-meg. Ezt tapasztaljuk alsóbb és felsőbb iskoláinkban, 's minthogy az Izlés az életnek gyengébb esztendeijében kapja a' maga intézetét: a' haladás olyan mint az indulás volt, 's az a' következés, hogy azon esztendőben 's karban-is, mellyben nem véltük volna, mindenszerte a' sok Belletristát 's Artistát leljük, a' millyeneket örömet szeretnénk nem lelhetni; aestheticázó 's poétikázó Prédikátorokat, elmés Törvény-tudókat, festegető Philosophusokat, Poeta-hisztóricusokat, hypotheziseken építgető Mathematicusokat 's Orvosokat. A' könnyű győzedelmet veve a' nehezen, a' képzelődés elfogta az értelem' helyét, 's minél több ingerje 's alkalma vagyon kívülről, melly az emberi lélek' erejének 's a' szép Literatúrának ezen idétlen fajzásait elősegéllik, annál inkább tenyésznek, 's a' soványt, a' nehezet buja növéseik által előzik.

Az innen háramló kár részént magokra nézve, mellyet mivelnek vagy mívelnének, alkalmas, és gyakorta sokáig megtéríthetetlen. Fáradtság és gyakorlat által leszünk mind azzá, a' mivé lenni óhajtunk. Akármelley ürügy alatt müllassuk-el ezt tenni, kivált ifjabb esztendeinkben, mindég valljuk már legalább azon kárát, hogy inaink gyakorlatlan, erönk ki nem fejtve maradván, bár melly gazdag légyen külfelől a' szerze-

mény, magunk belőlről szegények és gyengék vagyunk. A' melly ifjú egyedül a' szép tudományokkal töltötte idejét, elkényeztetett gyermeke az Armida' kertjeinek, vagy épen elvarázslott lakosa a' Calypsó' barlangjának, soha öbelöle bajnok vagy más érdemmel tündöklő férjfi nem vál, hanemha a' komolyabb való, szabadítására, mint Telemachosznál a' Mentor' képe alá rejtezett Minerva, néki megjelen 's az elbódítottat megragadja. Az a' mit ő keresett a' szép Tudományokban, ez az ő szépje csak szín, csak felület; úgy kap hozzá mint a' madár a' színekhez, úgy öleli azt meg mint egy szép felhőt. A' szép látvány elfoszlik karjai közt 's semmije marad.

Ezen felül nem mind arany a' mi fénylik, 's nem mind szép a' mit a' tapasztalatlan ifjú 's az elkényezett asszony annak vél. A' mi korunk módiolvasása gyakorta Sodomai-alma-termő kert; kívülről szépek ezek, de levetlenek, hamusak. Azon ifjaink, kik mihelytt valami szép munka a' sajtót elhagyja, mohón ragadják azt, felette egészségtelen ebédeket csinálnak magoknak, jót, rosszat egybe esznek, 's minthogy többnyire édes a' mit esznek, izlések elvásik, elromol belé. Tudományoknak országa, ha olly szűk mint az idejek, nem adhat nekik jobb gyümölcsöket mint ez ad, 's nem főzhet jobb leveket belöle, mint a' mellyeket a' gyümölcsök adnak. 'S ha ehhez osztán még az járul, hogy az így táplált legényke Biróvá lészen a' Szép Tudományokban, minekelötte hallgató; 's mesterré, minekelötte tanítvány volt volna: mentsen-meg bennünket az Ég az illetén befolyástól. A' mik a' Sophisták voltak Socratesz idejében, azok nekünk ezek: mindent tudnak, mindent megítélnék. A'

mindenfelett-csácsozás' mesterségét tanulták; 's mi volna az, a' mi felett nem lehetne csácsozni! Leginkább az felett, a' mihez teljességgel nem értenek és nem értünk. Az ilyen dolgok körül meg nem fogott portékákat lehet óhajtani; lehet elméskedni 's belletristáskodni.

Minden Tudomány, mellyhez az igy megromlott elme nyúl, ennek egészségtelen lehellete által nyavalyát kap, 's bíbelődő bánásától erejét elveszti, megromol. Melly nem tiszteletes teremtés az elegant Theologus a' legutóbbi szabás szerént! Nem Isten' igéjét predikálja ő, hanem ezifra phrasisokat, hexameteri tirádákat tele dagálllyal, és egy szépen - irt könyvekből öszvekoldulgatott Morált; Nem Isten' igéjét olvassa ő, hanem az abban találtató hisztóriát, leveleket 's énekeket tesz által az új Aestetica' formájiba; Mózeset, Dávidot és Jánost a' szerént magyarázgatja, mint Ariostot, Milont és La Fontainet. Az ő hittudománya egy liberalis Philosophia, az ő Pastoralis Theologiája egy Aesthetikai nyájas türedelem minden uralkodó vélekedések és hasznot-hajtó vétkek eránt. A' ki hivatalját úgy viseli, hogy annak tiszteletet adni nem tud, a' ki szoros határt nem tud vonni abban, a' mit gondol, akar és keres, az ilyennek a' Szép Tudományoknak minden ringye rongya csak kenőcs, vagy egy olyan toldott foldott köpenyeg, melly csak bolondra illik.

Elmellözöm a' Törvénytudót és Orvost, hogy egy két vonással azt a' nyomorékot fessek, a' ki, mintegy úgy nevezett szép-fő a' Philosophiában, Hisztóriában vagy még a' Mathematicában is! üzi bohóságait. Midőn az ilyen nekünk a' maga tudománya felől holmi gyönyörű módí-

szókat, képeket, festéseket, hasonlatosságokat, elmés gondolatokat 's történeteket ad; mikor az ilyen nekünk nem azt mondja a' mi valósággal történt, hanem mi és miként történhetett volna, mikor nekünk nem azt mutatja, miként van a' dolog, hanem elhinti virágokkal, hogy kitalál-tassék, — oh milly Philosophus ez! milly poétai Történetíró, millyen enyelgő Mathematicus, melly nagy-tudományu Kritikus! Mind ezek 's minden felsőbb Tudományok el vannak rontva, mellyekben illy majmok a' Mesterek 's példaadók. A' Biblia nem Biblia többé, ha aetheticai képes könyvvé, a' Katekizmus nem Katekizmus többé, ha a' különböző Vélekedések' kisimitott, kikenőcsölt zsibboltjává tétetik, 's a' Philosophia sem Philosophia többé, ha az, a' helyett hogy tanítson, tréfát üz, 's a' helyett, hogy valót keresen, színt és aranyfüstöt keres. Mi a' Hisztória a' való nélkül? Mi a' Tudomány bizonyosság és szoros körülrajzolat nélkül? Mi a' Moral a' gyakorlásnak inghatatlan alapjai nélkül? Mi az a' Bölcsesség, mellyet bábozás és szép esztelenség undokít-el? Ezek a' vajmadarak minden foglalatosságot megcsípkednek, bépizkolnak: könnyeden szivnak levet belőlek, 's a' mit hátra hagynak, pusztító hernyók' magvai.

A' legfőbb Tudomány minden kétség felett az Élet' mestersége; és hányan vannak, a' kiktől szép Tudományaik ezt az egy, ezt az isteni mesterséget egészen kicsikarták! Az a' Szerelem melly boldogakat tézsen, ritkán támad Románok által a' szívbén; a' Románbajnokok 's bajnoknék a' való világban ritkán lelik a' mit kerestek, 's igen gyakran egészen egyebet találnak mint álmodtak. Lángoló képzelődések zsibbadásba esik

az igaz tárgyak körül, 's nem tud azon boldogsággal élni mellyet bir; elpuhult erőtlen kezeik az élet' materiájából nem tudják azon Művészalakat képzeni, a' mit elébb megkészíteniek kell. Mint lehet egy mindég csak gyönyörüségeket hajházó ifjú derék férjfivá, mint legyen érdemes férj és atya, mint legyen munkás tisztviselő, fáradszorgalmas szolgálója a' köz-jónak, figyelmes és igazságos Bíró, alkalmatos Orvos, szorgalmatos Bölcs, Igazságnyomozó, 's az emberi nemnek a' maga körében boldogítója? Mind ezekre komoly készület, eszes neveltetés, kedv a' munkához 's fáradsághoz, állhatatos szív, józan ész, tiszta szándék, és az eltökélt akaraton feljül a' tárgyhöz elvezethető szerzett erők is kívántatnak. Ha az együtt meg nincs, ha mindenben csak a' kedvesnek, könnyűnek, tetszetősnek 's szépnek pillongó aranya körül lebdesünk, ha azt, a' mi munkába kerül 's vizsgálatot kíván megvetjük: — az Istenek nekünk ingyen 's fáradság nélkül semmit sem adnak, drágán árulják adományait 's legdrágábban azt, a' mi ezek közt legbecsesebb, a' csendes lelki méret' jutalmának koszorúját. Annak érzése, hogy megtettük a' mit tennünk kellett, és a' mit érettünk senki nem tehetett, nem a' mások' nyelveiknek 's tollaiknak magasztalásaik, nem kül kenőcsözgetések, nem csacsozás és szép mesterkélések által szereztetik-meg; az a' legfáradszorgalmasabb iparkodás' gyümölcse, az életnek legfőbb tudománya és mestersége. Valami ide nem vezet, haszontalanság és gőz, egy szép színű, de bódító 's talán fulasztó köd. Országlásaink', Rendeink', hivatalaink', munkásságainknak fogyatkozásait 's fonákságaikat igen jól ki lehet azon boldogtalan bujálkodás 's puhult-

ságból fejteni, melly nevelő-házainkba, iskoláinkba, templomainkba, 's palotáinkba bécsúszott, 's ártalmas következéseit mindenszerte érezteti.

A' legjobb itt-is: a' jobb nyomot tettel és példával, valóbb gondolkozás és cselekedetek által kimutatni; 's ide czélt a' kérdés: Melly befolyása lehet a' Szép Mesterségeknek, helyesen fogva 's helyesen gyakorolva, a' felsőbb ismeretekre?

Szép Mesterségek azok, mellyeknek az a' tisztetek, hogy a' léleknek úgy nevezett alsóbb tehetségeit, az érzéki (sensualis) ismereteket, az elmésséget, a' képzelődést, az érzéki ösztönöket, a' gyönyörűséggel-élést, a' hajlandóságot és heves indulatokat nemesítsék; 's így már ez a' magyarázat eléggé mutatja, hogy nékiek a' felsőbb Tudományokra, mellyek az értelemmel és ésszel, az akarattal és indulattal foglalatostkodnak, igen szép és igen jó befolyások vagyón.

1. Lelkünknek minden ereje eredetiképen csak erő, mint a' hogy lelkünk csak egy lélek. Felsőbb és alsóbbnak azt nevezzük, a' mi csak összevasonlítva 's egymásra nézve olyan, de mindent összevévén, a' helyes ész, helyes és jórendű érzékek nélkül, a' józan értelem a' jól elrendelt és a' maga szolgálására alkalmassá csinált képzelődés, a' helyes akarat és karakter rendbeszedett hajlandóságok 's indulatok nélkül lehetetlen dolog. Tévedés tehát és balgatagság, a' felsőbb Tudományokat a' szép Tudományok nélkül mívelésbe venni, a' levegőben szántani 's parlagon hagyni az ugart.

Ki esmért valaha helyes értelmű embert, kit érzéki ítélete mindég félre vezetett? Kik látott valaha jól az eszével, ha szemével 's phantaziájá-

val mindég hibásan látott? Ki volt valaha ura a' maga akaratjának, ha indulatai néki nem engedelmességek, ha phantaziája parancsolt, a' ki minden titkos hajlandóságai köteleket érzett, mellyek által, mint Sámson, hét söt ezer szerte körül vala fonva, 's más erő által fel nem oldatott? A' szép Tudományok tehát az érzékeknek, a' képzelődésnek, a' hajlandóságoknak 's kivánságoknak elrendelőik, néző-üvegek az Igazság felé, melly magát nekünk halandóknak mindég csak tört-fényében mutatja, 's dajkák, kik lelkeinknek mezejét mivelik, hogy abba a' Való és Virtus lebocsátkozhassanak; — ezt teszik ők vagy legalább ezt tehetnék; 's védelmekre 's mentésekre alig lehet felőlek többet mondani.

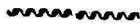
2. Az Érzékek 's az érzéki ismeretek, titkos hajlandóságok 's kivánságok ébrednek-fel lelkünkbe legelsőbbszer; az ész később' jő, 's a' virtus ha érzéki gyakorlások által nem ültettetik szívünkbe, közönségesen még később'. Az ifjúsággal tehát ifjúi módon kell tenni a' kezdetet; érzéki tehetségeinkkel érzékisen kell bánni, azokat könnyű regulák, és a' mi még jobb, jó példák által kell formálni. A' szép Tudományok mind a' kettő körül foglalatoskodnak, a' velek-élés tehát az emberi lélek' természetével és rendjével tökéletesen megegyez, és így minden más Tudományokra hasznos befolyások eléggé kitetszik, 's méltán ajánltathatnak.

A' kiben, míg még gyermek volt, az emlékezést, az érzékeket, az elmésséget, phantaziát, a' kedvet és hajlandóságot eltompították; elfojtogatták, mit fog ennek esze az érettebb esztendőben materiálékképen birni, hogy feldolgozza, mit formák es formulák' képében, mellyek

szerént magát gyakorolja? Mit fog tehetni akarata, ha azon tehetségei, mellyekkel helyesen kellene képzelődnie, akarnia 's cselekednie, fel nem ébresztve, kimivelve vagy talán elmívelve vannak? Az ilyen, enyvetlen öszve meg öszve firkált papirosra ír; életlen fegyverrel akar szabadkozni, 's alkalmatlan elrozsdásodott szerszámokkal, vagy épen minden szerszám nélkül akarja az élet' legfőbb művészi remekét, lelke' képzesét végre-hajtani.

Mint a' hajnal mégyen előtte a' napnak, 's a' vetés' ideje 's a' tavasz, az aratás előtt: úgy a' felsőbb Tudományok előtt a' szép Tudományok. Ezek vetik azt a' mit azok aratnak: ezek adnak szép külsőt, ezek melegítnek, és fénylenek egész igasságokban.

3. Az Érzékek és Szenvedelmek, (passio) a' phantazia és hajlandóságok bizonyos értelemben, a' Jónak és Valónak legveszedelmesbb ellenségeivé válhatnak. Ha meggyőzöttetnek, 's ha a' megkötött frigy után barátjaiva tétettek a' Valónak, helyre van hozva a' dolog: a' felsőbb Tudományoké a' diadalom. Az egyedül az igaz bölcsesség, melly az érzékeknek nem csak teljességgel ellent nem mond, hanem azokat inkább javítja, rendbe-szedi 's javallja. Az egyedül a' Történeteknek szép előadása, mellyhez a' cselekedet mintegy önn-maga választotta-meg a' kifejezést, mellyben ő, mint a' lélek a' maga testében, él. Az az igaz Jus, melly minden külön esetre, tökéletesen, egyetlenül és egészen, reá-illik, 's annak mintegy eleven szemlélése (intuitioja.) Az az igaz Vallástudomány, melly a' maga érdemének teljességében, igassággal és egyszerűséggel hat az emberi szívekre. A' felsőbb Tudományok

tehát az egészséges lelki-organisationak gyümölcsei, mellyeknek szép természetes virulását, az ő rokonaik, az úgy nevezett Szép Tudományok apolgatták.

Érzem én 's igen jól érzem, melly sok az, a' mit ez által mondtam, és hogy ezt lehet tőlem kérdeni: de hol vannak tehát az illetén Szép Tudományok? Nem engedem magamat útamnak folytatásától elijesztetni, 's azt válaszlom, hogy, ha vannak Szép Tudományok, azoknak illetének kell lenni, e' haszonnal kell birniok, külömben e' nevet meg nem érdemlik. Nem szép hanem undok Tudomány az, melly a' phantaziát felébreszti 's megtéveszti, holott azt rendbe-szedni, 's az igaz útra vezetni a' tiszte; melly a' játékos elmével vissza-él, holott azzal a' Valót kellene felfedni, melly a' szenvedelmeket gyermekeken felcsiklándja 's fellázasztja, holott azokat elcsendesítenie 's jó célokra kellene intéznie. Bizonyos vagyok a' felől, hogy a' Régieknek e' tekintetben is nagyobb mértékben volt Szép Tudományok, mint nekünk vagyon, nekik tudniillik, 's azok' tulajdon helyén. Az ő Poezisek 's Ékesbeszédjek, nevelések és culturájok, több bölcseséget és életre-ható czélt mutat, mint a' mi olvasásaink, 's iskolai csecsebecsés phrasiszaink. Tehát ezen oldalról véve-is, a' Régiek olvasása, jól és jó renddel kezdve, igaz Tudománya a' Szépnek a' felsőbbekre készületül.

Mert hol leljük az úgy nevezett szép kifejezéseket, hol a' Valónak azt a' tökéletesen eltalált 's természetes képét úgy, mint a' Görögök-nél 's Rómaiaknál? a' ki a' természet' nyelvét akarja tanulni, hol tanulhatja inkább 's nagyobb gyönyörűséggel mint a' Hellász' első Poetájitól?

a' ki polgári bölcseséget akar hallani, hol hallhatja több örömmel, mint az ő Orátorjaiknál 's Hisztorikusaiknál? Homér első Philosophus, 's Plátó néki tanítványa volt, Xenophon és Polybiusz, Liviusz és Tacitusz minden bizonnyal nagy emberismerők, 's országlás' tudományához értők voltak, kiknek írásaikból a' később időkben a' legnagyobb Politicusok meritgették bölcseségeiket. Demosthenesz és Cicero Orátorok, kiktől valami nagyobbat is lehet tanulni, mint periodusaiknak gyönyörű görgését; 's vallyon kit nevezhetnénk az újabb idők' nagyobb fejeik közt, a' ki nem jügyan ezen Régiek' Studiuma által vált a' maga felsőbb Tudománya Reformátorává? —

A' Theologusnak, p. o. a' Biblia' ismételére 's fejtegetéseire van szüksége: ki fejtegette azt valaha nevezetesen 's szerencsével a' Régieknek bővebb esmérete 's a' szép Tudományok tanulása nélkül? Míg ezek míveletlenül hagyattak, hátramaradva volt a' Bibliának tudományos tanulása-is, ez amazzal együtt ébrede-fel, 's azolta együtt haladt mind a' kettő csak; nem azon egy lépésekkel. Egy része a' Bibliának Poëzis; ki magyarázta valaha szerencsésen amazt, ha nem birt érzéssel az eránt, a' mi a' Poëzisben Szép és Való? Melly nagy sereggel vagynak azon Magyarázók, kik a' Prophétákat és Zsoltárokat dogmaticae és grammaticae irtóztatóképpen elcsavarták; elmagyarázták, minthogy őket a' felsőbb poétai szóllás' kelleme soha sem ihlette-meg, minthogy nem érzették mi a' poétai természet' kifejezése! A' Bibliában még az-is tele van képpel és érzéki ábrázalásokkal, a' mi történet és indító oktatás; senki nem érti-meg, senki nem alkalmaztathats

ja, a' ki előtt a' képzelésnek ez a' módja idegen és azt nem gyakorlotta.

A' Predikálónak a' néphez kell szólni; de miként szóljon ahhoz, ha azt nem ismeri, ha sem elméjéhez, sem szívéhez nem lel útat, mert magának szíve, tanulása nincs? Néki elmúlt idők' történeteit 's morálját a' maga idejének tulajdonává kell tenni: hogyan teheti azt, midőn sem amazt sem ezt nem látja a' magok igaz fényjében, 's a' kettőt egymással igaz értelemben összehasonlítani nem tudja? Azon botlásokat 's eltévedéseket, mellyek e' tudatlanságból 's gyakorlatlanságból erednek, egész halom példákba lehetne előhordani, ha a' hely és szándék engednék.

A' Törvénytudóságról eléggé megmutatták mások, hogy annak nem kárára hanem hasznára vagyon, ha azt a' méltányság' (aequitas) érzésével a' józan tiszta ész 's a' való' egyszerű módja éleszti mind dologban, mind kifejezésben. Hogy a' Hisztória 's Politica a' felsőbb culturával 's azon szép emberiséggel, mellyet humanitásnak neveznek, igen jól öszvefér, senki nem fogja kétleni. Minek kellene inkább emberisen érezve 's írva lenni, mint az Emberiség'-Történetének? 's hol kellene az emberek' ismérétenek és a' humanitas' érzéseinek inkább uralkodniok, mint azon Tudományban, melly szerint az embereken kell uralkodni? Az úgy nevezett Tudósok 's a' Tisztviselők nagy részént érettebb koraikban úgy is elhányják a' Múzáknak csupán csengő-bengő portékaikat, 's abban gyönyörködnek a' mi a' Poézisben 's Hisztóriában józan bölcsesség és emberi. Az olly emberélet a' mellyet Homer fest, az olly sorsváltozások a' mellyeket Aeschylosz és Sophoklesz adnak előnkbe, az olly Karakter a' millyet

Tacitusz tart szorosán, az olly indulatok 's történetek, a' millyeket Szakespeare legtitkosb szövényeiben fejteget, 's hibák és bolondságok, mint azokat Aristophanesz és Lucianusz, Buttlernek Hudibrásza, Swift és Sterne (Yorick) rajzolnak, az a' szép élet' mellyet Horátnak és Addisonnak, Montaignének és Fenelonnak írásaikban lelünk — ha ezekben nem gyűjthetni emberek' ismeretét, házi és polgári bölcseséget, hol tudnók azt találni? A' legnevezetesebb világdúló (Nagy Sándor) Homert hadikönyv gyanánt olvasta; 's nem csak egy országló merítette a' régi Híztóriographusok' 's Orátorok' munkájikból a' maga bölcseségét.

A' Szép Tudományoknak 's Philosophiának szükséges és hasznos öszvekapcsolásokra tanú az egész híztória. Halamikor és valamig mind a' kettő barátja vala egymásnak, virágzott mind a' kettő: valamikor meghasonlottak egymással, valamikor egymást üldözték, mind a' kettő földre terült. Plátó mint egy méh szállongott Homérnek virágtáblájin, 's maga Aristotelesz is bizonyosan nem volt útálója a' Múzáknak. De midőn a' közép korban a' Scholasticusok elvonák magokat, a' napnak és nappalnak fénye elől, 's tudós odújokban barbarus szókat koholtak, 's a' szavak' hangjait külömböztetgették, mi leve Logicájokból 's Metaphysicájokból? Nem elébb mint csak akkor tére vissza az Abstractiók' Tudományaira a' világ, midőn a' Szép Tudományok közinkbe vissza-jövének, a' kettő nem elégedett meg azzal, hogy békével éljenek együtt, hanem megtörtént gyakor izben, hogy ugyan azon jó fő ebben is abban is Találó volt. Bácón kezdve Leibnitzig minden tiszta fejű Elmélkedő, a' Phi-

losophiában egyszersmind a' Mulattatónak 's Szépnek is barátja volt, írásaik tiszták voltak mint eszek, és még elmejátékaik is gyakorta kalaúzókká lettek a' Való felé.

Ha el kellene mondanom mind azon nagy emberek' neveit, kik a' Szép Tudományokat a' felsőbbekkel, és épen nem ritkán, nem csak egyikkel a' sokak közül, szerencsésen öszveköttették melly hosszú sor állana előttem! Kedvem volna állítani, hogy csak nem minden nemesebb Főeknek elsősegi közzé tartozik, hogy magokat egy 'Tudomány' vagy mesterség' korlátjai közzé nem zárták, hanem az egyiknek a' másik által adtak életet, 's azoknak mellyek a' lelket formálják egyikében sem voltanak épen idegenek. A' Tudományok' országa, végig minden tartományain, egy ország, mint az emberi lélek, minden ő tehetségein végig, azon egy lélek. Ama' tartományok egymáshoz közelebb vagy távolabb fekszenek, de külön szakasztva, szigetesen egyike sincs, 's mindenikéhez van járulat. Az emberi lélek' történeteiben, ugymint az emberi Tudományokéban; a' gondolatoknak felette különös egybeköttetésekbe találtattak, és épen ezek által jött minden Tudományból 's minden Tudományba tulajdon új jó. A' Poéta 's Orátor, a' Philosopher és Politicus, Theológiát vévén-elő, ezt más meg más módon tekinti 's tractálja; 's a' maga tulajdon módja által mindenike olly hasznot hajthat néki, a' millyet a' másik nem hajthatott. Így a' Tudományoknak minden egyéb mezejiben: mindenikén teremhet a' Szépnek a' virága, azon nem szerént mellyhez tartozik, 's azon hely szerént, a' melyet betölt. Közönségesen a' Szép Tudományok a' felsőbbeknek, világosságot, életet,

érzéki igasságot, gazdagságot adnak; 's ezt mind a' Matériának megadják mind a' formának, mind a' gondolatnak, mind a' kifejezésnek, sőt azt várhatni tőlek, hogy ezt annak, a' ki azokat igaz módjaikon üzi, eszének, Karakterének, szívének 's életének adnak. Az olly ember, a' ki szépen gondol, és nem szépen cselekszik, olly megbénnított, tökéletlen teremtés, mint az a' másik, a' ki valóan 's helyesen gondolkozik, 's magát görbén 's nyomorultúl fejezi ki. Eggység teszi a' tökéletességet mind a' tudományokban, mind az emberi lélek' erejiben, mind a' materiában, mind a' formában, a' gondolatban 's kifejezésben.

Mélyebben lehetne tárgyamba ereszkednem, 's külön fogván a' Tudományokat, a' szépeket és felsőbbeket, kimutathatnám, miként támogatja 's emeli egyiket a' másika; de azt tenni nem látom azon célra, mellyért irok, szolgálándónak. A' helyett azon rend és methodus felől akarok szólni, mellyel az én vélekedésem 's tapasztalásom szerint a' gyenge koruak' tanítását leghasznosabban lehet elintézni, melly mellett mind a' két féle Tudományok egymást leginkább segíthetik, gyarapíthatják.

1. A' szép Tudományoknak a' más rendbélieket meg kell előzniek, de úgy hogy amazokban is a' Való tetessék alapúl.

Ezt az útát kimutatja az a' rend. mellyel a' nap és esztendő szakok az emberi élet' osztályai 's lelkünknek tehetségei kifeszlenek. Valamint hajnal előzi-meg a' delet, 's tavasz a' nyarat, valamint az ifjúkorban, a' tavaszában az életnek; legelőbb a' lélek' virulmányai, érzékek és érzéki isméretek, ébrednek-fel: úgy kell a' nevelésnek,

mellynek követni kell a' természetet, ezeket mindeneknek előtte egymás után elrendelni. A' természetnek szép és kedves Története, ez a' szemlélés' országa, az Isten' teremtményeinek képes tára, minden kétségen kívül elébe-lép az elvont (abstracta) Physicának, melly emberi gondolatok' 's speculatiók'; 's így a' könnyü és gyönyörködtető emberi történetek tudománya az elvont Metaphysicának 's Morálnak. A' Logica mellynek tárgya a' világos ismeret, a' conceptus, tétel, és tudós következtetések, készítessek előre egymás Logica által, melly a' józan eszet és phantáziát vezérelje; 's minthogy ezt jobban lehet példák mint oktatások által tenni, ime ismét a' régi Irók szép útjokra jutunk. Ha ezeket a' gyermekek' kezeikből kikapkodjuk, hogy helyettek az úgy nevezett felsőbb ismeretekkel ajándékozzuk-meg őket, nem tudom, bogy, ha mind megmaradand-is emlékezetekben az ő beléjek tömött scientificum; az említett veszteség ki fogná-é azt pótolhatni? A' mire az ifjacska korán tanítatik, azt nem tanulja-meg jól. A' metaphysicus kised a' systematicus gyermek matériálék nélkül, minden virágzatja nélkül az ismeretnek, egy fiatal vén, ki elhervadt minekelötte virágzott volna. Gyűjtesd a' gyermekekkel elébb dolgok' gazdagságát 's külömbféle érzéki bizonyosságot; a' tudós ideák' világossága ezekből, mint a' gyümölcs a' virágból, a' maga idejében bizonyoson elő fog kelni.

Könnyü általlátni, hogy régieknél 's újaknál szót és gondolatot, kifejezést és dolgot elválasztani nem kell; az üres szó, a' legszebb üres kifejezés csak elhervadt virág. A' ki a' régiekben csak phrásisokat fogdos, lepkéket sem fogott;

csak szárnyaik' porát kapdosta. A' ki az újaknál csak formulákat 's kifejezéseket gyűjt, tanítványainak fejeiket pókhálóval tömte tele. De helyesen mondott jó dolgokat állítani eleibe, szépen előadott dicséretes példákat előttek kifejtteni, szép elrendelésű képeket 's phantáziai játékokat gyönyörű beszédben rakni elméjékbe, az képz, az használ egész életékig. A' melly ifjú ezen gyakorlásokban hátra maradt, ezen tudományokba bé nem avattatott, későn 's igen nehéz fáradsággal fogja azokat megszerzeni; ellenben az az úgy nevezett felsőbb ezeknek alapjokra önn magától épül-fel.

„Csak hogy a' Szép Tudományokban is a' Való tétessék alapúl!” A' melly Tanító járatos a' felsőbb Tudományokban, szeme előtt fogja ezt tartani, 's e' szerint fogja intézni oktatásait, ha forma szerént nem ezeket látszik is tanítani. Mert nem kell-e annak a' ki olvas, mihelyt túl van a' syllabizáláson, tudni, mit olvas? 's mikor írásban kell dolgozni, nem kell-e tudnia mit ír? Gyalázat volna üres szalmát csépelni, midőn a' Literaturának minden mezeji tele vannak kalászos főkkel, 's midőn a' termésnek étellé kell változtatni, tegyünk különbséget az egészséges 's egészségtelen étel között. A' jó és szép példák által gyakorlott ifjú, midőn érzeni fogja már erejét, nem marad sem dolog' sem szó' hijával. A' materiával együtt fog beléje nyomódni a' forma; észre nem véve azon úton fog emelkedni: írni, 's ha úgy akarandja szerencséje cselekedni-is. Olvass jól előtte 's a' nélkül, hogy észre-veszi sőt talán akarja, ő-is jól olvasni tanul-meg. Gyakoroltasd ötet jó példányok' után, ne engedd hogy a' rosszakat esmérje valamig a' jókhoz de-

rekasan hozzá szokott, 's a' felsőbb tudományokban-is jól fog elmélkedni 's így egyszersmind jól írni-is: mert a' legszebb öltözete a' gondolatoknak mindenkor a' legszűkebb, az egészen reá simuló öltözete a' Valónak

2. A' Szép Tudományoknak helyesen véve, az az elsőségek, hogy minden karban, mindennemű foglalatosságban van hasznok, holott a' felsőbbeknek külön fogott mezejek vagyon, azokat tehát, kivált az ifjúsággal öszve fogva kell tanultatni.

Életünknek gyengébb esztendeiben, senki sem tudja inkábbára melly végre tanul; nem mindég tetszésünktől 's hajlandóságunktól függ megválasztani jövő állapotunkat, Ha tehát igen környűlirva készítettünk egyik felsőbb Tudományra, egyik sphaerájára a' közönséges életnek, 's a' szerencse a' szándéknak nem kedvez, elvagyunk veszve. Nem lehetünk a' mik lenni akaránk, 's ezen kívül semmik nem valánk.

Ide járúl, hogy tulajdonképpen egy Tudományt, egy sphaerát sem nevezhetünk, melly annyira el volna szakasztva más társaitól hogy azokkal semmi köze ne légyen; a' teljes egyoldaluság a' csak egy tárgy körül útálatot 's gyűlölséget szül, 's nem méltó megvetést, 's siket ügyetlenséget minden egyéb eránt, a' mi talán legközelebbi szomszédunk. A' pure pute Jurista kevélyen tekint a' Theologusra, 's ez viszont bosszúságból amaszt becsmelli. A' Metaphisicus, mint eretneket káromolja a' Poétát, valamint ez kaczagja őtet valóban épen nem becsületére a' Tudománynak 's a' köz jónak nem hasznára, mert ennek mindenikre vagyon szüksége, 's az érdemest a' maga nemében tudja becsülni. A' Szép Tudomá-

nyok és a' józan ész úgy szólván az a' közmező, mellyen minden felsőbb ismeretek együvé gyűlnek, 's magokat együtt múlatják, mellyen kikiközzülök a' maga külön tisztéről megfelejtkezik, 's az emberiség' legközönségesebb célját veszi tárgyul. Ha ifjúságok ólta együtt látogatták és mivelték e' mezőt, iskolai barátjaikká lettek egymásnak: az életnek egy formájú Philosophiáját tanulták, 's egy iskolában készültek különböző foglalatosságaik üzésére.

'S minthogy az akademiák, a' Tudományoknak gyűlö-helyeik, mellyekből annak idejében a' tanítványok minden karba 's szolgálatba lépnek: e' közös mezőket, e' minden kar' és szolgálat' elkészítő helyeit, nem lehet elég részrehajlatlansággal 's vigyázattal mívelni. Nem jó ha az iskolák csupa Theologusoknak állittattak 's a' tanítás azokban úgy esik mintha onnan csak Theologusoknak kellene kilépni, de épen ilyen rossz volna, ha akármelly más Tudomány 's Facultás maga magát tenné egyedül célnak. A' Szép Tudományok a' Humaniora nevet viselik, ezek az emberiség szolgálatjára valók, 's ennek szolgálnak minden karban 's formában. Az ő céljuk valamivel több mint, azt mutatni ki, hogy mint kellessék aesthetikai törvények szerént predikálni, 's az Anacreon' módjában versezni; a' jövendőbeli Ministernek is nem csak múlatni kell magát velek, nem! általok kell magát nagy tisztéhez készíteni; nálok kell a' Philosophusnak 's Geometrának is maga józan érzését erősíteni. Mindnyájan emberek vagyunk, mindnyájunknak kell szeretni a' Humánitás' Tudományait, 's látjuk hogy minden időben 's minden karban azok vol-

tak az emberiség' díszei, a' kik ezeket szerették 's gyakorlották.

3. De innen az-is foly, hogy tulajdonképpen mik azok a' Szép Tudományok, mellyek e' nevet érdemlik: — a' Humaniorák a' Tudományok 's gyakorolmányok, mellyek által bennünk az emberiség' érzései formáltatnak. A' mi által ezek formáltatnak, az Szép Tudomány; a' hol ez nem esik, az sincs, akármelly czifra nevezettel ragyogjon.

Nyelv, Poëzis, Rhetorica, és Hisztoria, ez a négy szokott az ő számokba vétetni; de minden attól függ, hogy a' Nyelv és Poëzis, 's a' Rhetorica és Hisztoria miként tanítatik? üzettetik? Külömben utálatos 's haszontalan tudományok lehetnének. Őket az emberiség' érzése (sensus humanitatis) teszi azzá a' minek lenniük kell, 's ha azok, akkor a' Philosophia sem idegen tőlek, 's velek nincs ellenkezésben, sőt mind a' négynek egy bizonyos Philosophia által kell üzettetnie, 's általa kell Humanításra élesztetnie. Az illyetén Philosophia minden bizonytal doctrina humanitatis. Tagadhatatlan, hogy a' régi Theoristák, Aristotelesz és Quintilianus ezt az emberiség' érzését a' magok leczkéik alatt inkább tartották szem előtt, mint igen sokan a' mostani Theoristák közül. Aristotelesznek minden tárgyra ki nem terjedett Poeticája, a' görög Tragoe-diát bonczolgatja, 's még az indulatok' megtisztítását is czéljává akarja tenni. Az a' Tanító, a' ki Homeroszt és Sophocleszt e' célból magyarázná leczkéjén, nagy ösvényt látna maga előtt, Aristotelesznek Rhetoricája a' szerént van tele az emberi lélek' és indulatok' ismérétevel, mint azon polgári czélokéval 's foglalatosságokéval,

mellyhez szólni kell. Plutarchosznak mind értekezései, mind Biographiái az emberiségnek e' gyengéd érzésében vannak írva, 's ebben ötöt maga Cicero sem éri utól. Quintilianus rakott csürje a' bölcseség' tiszta 's. arany buzafejeinek. Az új Theoristák! közül nevezetesen Rollin képzezte magát a' Régiek' izlése szerint, 's a' Németek közt Sulzer az, a' ki a' jónak 's Valonák izletébe theorizált. Azon segéd szerekkel mellyeket itt megnevezénk, és a' mellyek megnevezés nélkül maradtak a' mi időnkben könnyű volna, a' Szép Tudományoknak olly theoriáját tanítani, mellyről elmondhatnók, hogy a' felsőbbeknek lelkesen szolgálnak.

De Theoria egyedül nem teszen még mindent, 's legtöbbet azoknak példájok basználhatnak, kik a' felsőbb Tudományokban az emberiségnek igaz érzésével, a' Szép Tudományokban pedig a' felsőbbeknek értésében 's előérzésében írtak 's forgottak. Dalomat nem akarom kétféleként énekelni 's újra magasztalom a' régi Poétákat, Oratorokat, Historicusokat 's Philosophusokat, kiknél szerencsére minden még azon egy volt. Az újabbak közt-is minden felsőbb Tudománynak voltak szép Geniejei, kik azt az emberiségnek igaz szellemében (Geist) írták, valamint más részről olly Poétájik-is voltak, kik egyebek-is voltak, mint csak Poéták, 's ezt az egyebet bényomták verseikbe. Elég ezek közül a' Danté', Petrarcha', Tasso', Milton', Swift', Pope', Haller' Witthof', Lichtwehr', Lessing', és Kästner' neveiket említenem: valamint az olvasót Thuanra és Montaignere, Sidneyre és Schaffetburyra, Marchiavellre és Sarpira, Erasmuszra és Protiuszra, emlékeztetnem, hogy ez által azon más sokak tiszteltesse-

nek, kik egyéb felsőbb Tudományokba voltak nagyok. Az a' Professor humanitatis, a' ki ezen férjfiak' szellemében tanít, mindenik hallgatójának fog tanítani, ha iskolájában, mint a' Trozendorfében, a' mindennemű hivatalra 's karba vágyakodó ifjaknak egész csoportjaik gyűlnek-is fel. Az ilyen nem fog hányni, mellitos verborum globulos, dictaque papavere et sesammo sparsa; qui intra haec nutriuntur, non magis sapere possunt, quam bene olere, qui in culina habitant: hanem materiát és formát együtt ad nékiek, hogy tanítványaiknak lelkeik világos phantaziájok és érzékek rendhez-szokott, 's beszédek a' Való által szép és az Egyszerűség által ékes légyen; leginkább pedig hogy benne az a' kedv támadjon, hogy az emberiséget mindenütt szeressék, 's ennek igaz javát előmozdítani vágyjanak; mert a' legjobb befolyása a' Szép Tudományoknak, mind a' felsőbb Tudományokra, mind az élet' nagy mesterségére, — ez.

Ford. KAZINCZY FERENCZ,

A' K Ö L T Ö.

Kinek szelidebb szív juta isteni
Kézből, 's dicsően mennyei lánggal ég;
Ép lelke annak messze futja
Azt, mi gonosz, 's tele mejjel őrzi

A' szépet. Ifjú korban elandalog
Vidám tavasznak zsenge virágain;
Edesdeden búsong ligetben
Zengedező filoméla' dalján.

Heblébe' szent tűz gerjed, előmlenek
 Erzési, 's lantján boldogon énekel
 Az új tavasznak, 's rózsá szálnak
 És kinek ezt szedi, Kedvesének,

Erősb korában bajnoki tetteket
 Zeng a' Hazának, 's Róma' vitézeit
 Kik a' szabadság' gyámoláért,
 Elteket áldozatul letették.

A' vakhitűség' régi homályait
 Oszlatja, bárdus hangjaival puhult
 Lelkekbe bátorságot öntvén,
 Hiresen érdemek által élni

Indit, 's örökké hinni csak a' Valót.
 Megvetni kincset, melly alacsonyra vonas,
 Szívhez beszéll 's fellelkesítve
 Emberi társait idvezíti.

Meg nem haló hír maradék előtt
 Fenntartja múltó századok által is
 Becsült nevét, bár semmi márvány,
 Nem fedi évletiporta sirját.

Hirdetni meg nem szűnik az élesebb
 Eszű előtt, melly égve szerette volt
 A' szent szabadságot, miként mert
 Értte veszélybe rohanni lelke,

A' sok hibáktól megmenekedve, mint
 Nevette, a' köz nép' levasaltatott
 Gondolkodását, 's balhitűek
 Nyelvdüheit mi merön veté-meg.

S magasra vágyott, mint fejedelmi Sas,
 Ki a' ködön túl, a' kies ég alatt,
 Kedvvel repülvén, Boreásznak
 Zordoni fergegére nem bajt.

~~~~~

A' KÉTFÉLE NAGYSÁGOK.

(Németből.)

Az emberi nagyság kettő ide alatt,
 Emberét mindenik külön öltözteti:
 Mindeniknek érdem nyújtja a' fonalat,
 Csak hogy a' nyüst, 's a' szín másként szövetteti.
 Egyiket kitetsző fényes tűz ragyogtat,
 Hol a' másik nyájas színeket mutogat,

Mint a' nap az egyik fényesen sugáról,
 Világokat hevit, 's heve süit tüzesen,
 Másik, veszi képét a' hold világaról,
 Csak éjszaka tesz jól titkon és csendesen.
 Amaz, világosit felette nagy tüzzel
 Emez, szemfényt nem vesz, hanem homályt üz-el.

Amaz, csattogással zugat köszirtokat,
 Hömpölyg, irtózva foly, habozva le felé.
 Emez, csak keringi lassan a' bokrokat,
 Mint kis patakocska csergedezve elé.
 Amaz, zuhog, 's zajjal borit sok mezőket
 Emez, csak itatja, 's megenyhíti őket.

Az, a' dicsőségnek épít oszlopokat
 Felprédált félvilág' omladékaiból,
 Ez, érzékeny szívvvel építi azokat,
 A' háladatosság' könny cseppi számiból,
 Amaz, hirét nevét metszi a' kövekbe,
 Ez béveszi azt az emberek' szivekbe.

Az, jutalmát csengő hirrel kívántatja,
 Neki csak a' thronus illendő lakása.
 Ezt, konyhába - is az ember találhatja
 'S jutalma egyedül természet' áldása.
 Amazt a' szerencse játszódása teszi,
 Ez, létét tulajdon crejétől veszi.

Csengő dicsőségnek nagysága! forgásod
 Kiterjed mint roppant égnek boltozatja,
 De olly bizonytalan 's ingadozó állásod,
 Hogy azt mindég igen kevés szám bírhatja.
 Csendes nagyság! nálam te vagy imádandó,
 Téged, csak akarjon elér a' halandó.

R.

R E C E N S I O.

Anthropologia (,) vagy-is az Ember' esmérte-
 tése. Fejér György (,) a' Szép Tudomá-
 nyoknak és Filozófiának Doctora által.
 Budánn. A' Királyi Magyar Universitás'
 betű(j)ivel 1807—490 lap.

Nincs egyben szebb, gyönyörködtetőbb és hasz-
 nosabb Tudomány az emberi természetnek kívül
 és belől való esméreténél. Elégséges okaink-is
 vannak rá, hogy az embert vizsgálódásink' 's el-
 mélkedésink' legfontosabb és interesszansabb tár-
 gyává tégyük. Jóllehet pedig ama' bölcs mondás:
 „γνώσις σεαυτοῦ” már Apolló' templomának homlo-
 kára arany betűkkel feljegyeztetett, és a' Régi-
 ek' nyelvén-is gyakorta forgott: mindazonáltal
 az emberesmértetés' kimiveltetésének, 's tulaj-
 don tudományi karba lett helyheztetésének di-
 csősége csak ugyan az újabb időkort illeti. Mig
 néhány tizedtől fogva, e' részben minden csíno-
 sabb nemzetek jeles előmenetellel dicsekedhet-
 tek, és sok ide tartozó tudós munkákat mutat-
 hattak-elő: mi Magyarok az alatt mind egyre hí-
 jával voltunk egy közönséges és haszonvehető

Anthropologiai kézi-könyvnek mind addig, míg azzal minket ama' dicséretesen esmértt derék Literátorunk, Fejér György Úr meg nem ajánlékozott. Ezért néki a' magyar Publikum; nevezet szerint pedig a' Nemes tanuló Ifjúság, melly a' munka közben leginkább szeme előtt lebegett, méltó köszönettel tartozik. Szerencse a' Literatúrára nézve, hogy ezen munkát egy olly férjfiú vállalta-fel, ki a' Tudományoknak ezt az ágát, a' mint előbeszédje tartja, különös hajlandósággal, és bizvást hozzá tehetjük, rátermetséggel-is művelte. Mert ámbár a' külföldi munkákba jártas valódi Tudós itt, nem szinte sok új felfedezésekre 's eligazításokra tarthat számat: mégis megmarad a' Szerzőnek az az érdeme, hogy több nevezetes Német, Deák, 's némelly Francia Anthropologiai 's filozofiai írásokkal megbárátkozván, azokból azt a' mi céljához szükséges és haszonvehető volt, kiszedegette, elmunkálta és mint gondolkozó Fő egy rendes Egészbe vagyis Systemába öszvefogalta. A' munka Fő Méltóságú Úrményi József Ország Birája' ő Excellenciájának van ajánlva, 's azt állaljában véve nemes velős kifejezések, felvilágosodott 's előítéletektől mentt elme, az igasság' szeretete 's kinyomozására törekedés és logicus rend bélyegzik. Az egész Könyv két fő részekre, ugymint Somathológiára, vagy a' testről, és Psychológiára, vagy-is a' Lélekről szólló Tudományra oszlik. Amaz ismét 4 szakaszokat 's mindenik szakasz több §§-kat foglal magában. Az ide tartozó tárgyak illy renddel adattatnak elő. i. Mechanica Corporis humani, vagy-is az emberi testnek alkotó részeiről, 's azoknak öszveszerkeztetésekről. Itt még az ember csak mint

egy élet nélkül való Műszer úgy vizsgáltatik. 2. *Organomia corporis humani*: az emberi test' élő eszközeiről és az ő elrendeltetésekről. Itt az ember a' Plántával hasonlítottatik össze. §. 69. 3. *Zoonomia*, vagy-is az emberi test' állati erejéről és ezeknek munkájikról. Itt egybe-vettetik az állatokkal, mellyeken azonban, okossága, nyelve 's kitökélletesedhetése által vég-hetetlenül feljül emelkedik. 4. Az emberi test' Tudományának *Filosofiája*. A' *Filosofiában* ezen Szakaszok fordulnak elő I. *Dianoilogia* vagy-is az értelemhez tartozó tehetségek. II. *Thelematologia*, az akarathoz tartozó lelki munkák III. *Philosophia Psychologiae humanae*, az emberi lélekről való bölcselkedés.

Mind azon állítások, mellyek az emberi természet' tehetségeit, változásait, kimiveltetését vagy elallyasodását okaival együtt tárgyazzák, külömbféle múlattató példákkal, anekdotakkal vannak megvilágosítva 's fűszerezve, mellyek az olvasást nem csak gyönyöködtetővé, de hasznossá is téstik. *Recensens* örömet közlené e' kézben lévő könyvnek bővebb foglalatját, ha lehetséges volna; de hiszem úgy azt csak nem egészen ki kellene írni. Ezt azonban szükségesnek sem tartjuk, mivel feltésszük, hogy ez már úgy is sok kezekben vagon, és hogy ezt a' *Filosofiának* barátjai még ezután is megszerezni elnem mulasztják. Az első részben a' többek között az ember valamelly növényvel egybevetve rajzoltatik le, a' második részben pedig a' 166—170 §§-kat, hol a' Szerző a' szülői, nembéli, baráti, és hazai szeretetről bizonyos elragadtatással szóll, úgy tekinthetni, mint az ékesen szóllás' mustráját. Ellenben a' *Filosofiába* való beavattatásra, 's éles

elmésségre mutatnak a' II-dik résznél előforduló sok tudós jegyzések, polemicus észre vételek és megczáfolások általjában, nevezet szerint pedig a' 180 's következő §§, mellyekben F. Ur a' szabad-akaratot a' Fatalisták, és a' lélek' létét a' Materialisták és Idealisták ellenvetései ellen helyes okokkal igyekezik megmenteni 's bizonyítani. Maga az Érdemes szerző a' rationalis empyriához látszik hajolni. — Már most F. Ur sem fogja Recensensnek rossz neven venni, ha minekutánna munkáját, illy kedvező oldalról előadta, egyszersmind annak némelly fogyatkozásairól is említést teszen olly jó czélból, hogy arra a' második kiadásnál, mellyet e' kétség kívül megér, szemügyet venni ne terheltezzék. Hellyel 's közzel olly' szokatlan szók 's kifejezések jönnek elő, mellyeknek valóságos értelmét csak nehezen lehet eltalálni, 's kiváltképen ha a' Deák vagy Német neve oda nincs mellékelve, csak gyanítani kell. — Igy p. o. ki gondolná, hogy módosítás a' mi igen gyakran előfordúl, modificatiót; tétemény subjectumot, erőség 's értelmesség, Intelligentiát, mérséklet majd proportiót, majd temperamentumot, álmány, 's vallás, állítást; 's vélekedést jelentsenek. A' nagy' purismusra való szaggatás gyakran homályt 's unalmat szül, kivált ha esmeretlen, helytelen rossz és még polgári szabadsággal meg nem ajándékozott szókkal élünk. Ha pedig csak ugyan meg nem álhatjuk, hogy irásunkban holmi magunk, vagy mások által faragott szókat fel ne vegyünk, szükséges azoknak igaz értelmét, valamelly más nyelven is melléjek tenni, 's az időtől elvárni, ha kiállhatjuk-e a' próbát vagy sem? De nem is kell szinte na-

gyon idegenkednünk egyéb nemzetek' példája szerént nyelvünkbe idegen mester szókat felvenni, ha azokat anyai nyelvünken világosan 's érthetősen ki nem tehetjük. — Ezt sűrgeti Kazinczy is a' Dayka versei előtt lévő előbeszédben. A' föld alatt való lakókat (Antipodes) 194 l. talán egy szóval Lábfordítóknak nevezhetnők ezen analogia szerént; hátat fordítók.

Csudáljuk, hogy F. Ur ezen szókkal, kell 's tetszik természetek és minden szokás ellen passive él. Ki hagyhatná azt helybe? „Kellertik 343 l. és tetszettetük néki magunkat” 349 l. holott a' kedveltetem szó mind egyiket ki pótolhatta volna. Egy szóval, imitt amott a' stylusra nem ártott volna nagyobb gondot fordítani. Az ortográfiával sem mindenütt elégedhetünk meg. — Így p. o az időt, egyet, egészet, természetesen, Nagyainkat, következendőképen, (analogia szerint szépen, épen,) F. Ur folyvást üdönnek eggynek, egésznek, természetessen (kettős s) következendőképpen (kettős p-vel írja: a' ser, per, veres, becsület, Keresztyén, nála mindég-sör pör, böcsület, vörös, Keresztény 's a' t.

A' j; suffixum helyett is mind a' nominális, mind a' verbalis szóknál y ír; p. o. állapottya, látattya, készülettye, uttya, tóldgya, hasittya, láttya, tudgya, 's a' t.

A' négy tudva lévő Temperamentumokat F. Ur még más kettővel megtoldotta t. i. a' tompa paraszt nehéz (boeoticum) és a' lankadt vagy öszvevonultt (hypochondricum sive hystericum) temperamentumokkal, de ezeket amazokra is lehet reducálni. A' kettős 's hármas gyermekek' származásáról nincs szó, mellyet az 58 lapon jó módjával meglehetett volna érinteni. Lássd Bernou

illis Versuch einer physischen Anthropologie I. Theils 274 E. F. Ur a' 63 lapon a' kényes nemzoptató anyák, és pólyák vagy bölcsők ellen, mint méltán kikél, 's megjegyzi, hogy a' csecsemő korban a' halandóság legnagyobb — 's hozzá lehet tenni, hogy leginkább a' természeti himlő miatt. A' tehén vagy mentő himlőről itt jó lett volna rövideden szólni. Még Gáll' Craniografiája felől is szeretttük volna a' szerző itéletét hallani, de ezt egészen elmellőzi, holott azt az újabb Psychologiák és Antropologiákban felszokták venni. Egy ép és megállapodott korú embernél a' szív verését 69-ra teszi, de azt az újabb tapasztalások 70 's 80 között állapították meg; a' vér' mennyiségét pedig 30 fontra számolják, a' többek között Bernouilli is az elébb említett munkájának 214 l. —

A' 131 lapon vagyon: „Azért olly egészségtelen Batávia szigete' tartománya.” 's a' t: A' mennyire Rec. jártas a' földleírásnak esméretében, Batávia szigetét sehol sem tud, annyira kevesebbé Amerikában: Hanem Batavia, Java' szigetének fő városa Keleti Indiában, melly előbb a' Hollandusok' birtoka volt, de 1808. az Anglusok kezére került, 's ennek a' Városnak környékében sok álló vizek poshadtt csatornák lévén, a' levegőt nagyon egészségtelenné teszik, melly miatt az idegen tengeri Útasok ott rövid idő múlva betegek lesznek 's közülök sokan meghalnak, a' mint ezt a' többek között Cook' föld körül való utazása is bizonyítja.

A' 403. lapon mondatik. Minden valami csak a' természeti ösztönnek kielégítésére való, szemérem alá van borítatva. Azért a' ki mivelte emberek általnak

az evésről, ivásról, alvásról is nyilván szót tenni, kivált bővebben." Rec. nem látja által, miért kellene az illy' természeti dolgokról való beszéllést átallani. A' 405 l. a' külömböző Filozofiai vélemények miatt való meghasonlást tagadni látszatik, a' mit azonban 348 l. maga is megenged. Ki is nem tudná, minő mérges gyűlölségre fakadtak 's tüzes haragra keltek egymás ellen a' legnagyobb Elmék, mint a' Kantianusok és Nem-Kantianusok. F. Ur nehezen esmérletes Schelling' munkájival, mivel azokat sehol sem említi, sem azoknak foglalatja ellen polemizálásaiban nem tapasztaltatik kikelni.

Mind ezen csekély hibákat, ez előttünk lévő könyv egyéb becse jóval is feljülhaladja; mi pedig szívünkből kívánjuk, hogy ez a' mint igen meg is érdemli, mentől több Tanulóknak 's Tanúltnak kezeiben forogjon.

N.

EPIGRAMMÁK

A' FÉLIX-BÁNYÁRA,

NAGY-VÁRADNÁL.

E' liget' árnyai közt ége a' szép Náisz Apollért;
 'S asszonya vette nyilat, 's a' szeretőre lövé:
 Szentelen, égj, úgy monda, de vessz! 'S a' Nympha vesz és ég,
 'S hév habokat buggyant, 's hirdeti keble' tüzét.

~~~~~

E G Y F E R D Ő B E N .

E' busa nép kártyát 's lakomát kér , Nympha : nekem te
Nyújts orvos vizeket , és mikor égek , homályt.

H E L I O D O R Á H O Z .

Tartsa-meg Európát , Lédát , Szemelőjit , Iójit
A' nagy Zeüsz : az enyim , Héliodora , te vagy.

V E N U S Z K A L L I P Y G O S Z .

Mind , mind , lyánka ! nem ezt egyedül ! 's nagy Júpiter , engedd,
Váljon hármassá nékem is eggszer az éj.

P Ó R K E V E L Y S É G .

A' geniális nép ! hamuban lakik , izzad az ülön ,
Nyúz , csal , lop , koldúl , adja cseréli lovát.
Eggy gyengéie vagyon : szeret Úrnak látszani , Boldog ,
Hogyha nyakán elavúlt cifra ruhácska fityeg. —
Könnyedkén tűröm ha n a g y érzeti vélem hogy ő nagy :
Nem tudtam soha még tűrni , ha t ö r p e mered.

A Z Ö Z V E G Y .

Elmaradás , te vagy a' keserű . Ah ! együtt halni
'S a' szeretett férjjel szállani sírbe nem az.
Ezt kértem 's nem adák - meg az Istenek . Így leve ezentúl
Nékem az élet halál , bánat az édes öröm.

B I H A R N A K K É T N A G Y J A .
B A R A N Y I G Á B O R É S B O S S Á N Y I F E R E N C Z .

Elsápadva tekint , szent Férjfiak , a' pulya rátok ;
Erzi hogy e' nagyság ötet homályba löki.
Bár ! ugymond ; nékiek csak erő juta , fény juta nékem ,
'S ez jóval szebb rész . Látszani nagynak elég.

H É B É H E Z.

Vénül, 's vénüljön, testem! De te lelkeket ittasd,
Hébé, a' szent helyből, és soha elaggni ne hagy!

A' V Á N D O R É S A' H E L Y' G É N I U S Z A.

A' V Á N D O R.

Kit fedez e' szent sir, név és jel nélkül? örök diszt.
Önte-ki rá Chlórisz, *) 's a' csapodár Zephyrek
Nyájas csókjaikkal nyitogatják gyenge virágit;
'S Sylphek' 's Sylphidek' népe seregli körül.

A' G É N I U S Z.

Jel 's név, o Idegen, nem kell e' sirnek. Ha lelked
Tiszta, ne félj itten késni, de fuss, ha nem az.

V Á D É S B É K E.

Hitem az esknek **) ah! azt a' hold és cillagok hallák,
'S értte kezessé lön, 's mennyi gyönyörrel! az éj.
'S im játszattva vagyok. Menj! menj! En kába, ki minden
Boldogságomat egy lyánka' kezébe tevém!
Mit? nem igaz? lássad levelét; elfogtam. Igaznak
A' legszemtelenebb sem meri vetni cselet. —
Ah! de te sirsz, nyakamat karod általölelte, könnyűtől
Arczomat ázni érzem — Csalfa, feledve hibád.

T H E M I S T O C L É S Z. ***)

Üss, csak szóllani hagyj' mond! — hiv és nagy vala,
— Bántó

Honnja ellen nem költ — hiv vala: nem vala nagy,

HAZINCZY FERENCZ.

*) Chloris eram, quae Flora vocor. Ovid.

**) Es és esk clavúlt szavaink, most Esküvés.

***) Ez az Epigramma homályos, érthetetlen. De csak azoknak kik a' történetet nem tudják, 'S mi uem homályos, mi nem érthetetlen az ilyeneknek! — A' történet ez.

SZIRMAI JÁNOSHOZ,
Kerekréten, Sáros Vármegyében.

SONETT.

Olasz dalt német drombon énekelni —
Melly gondolat! az ének' lány hangzatja
Elbájolja a' fület, a' dromb szaggatja.
Kint s' bájta ki tudjon együtt elviselni?

'S dörgettyűd még is tűzbe hagyja kelni
E' fásült szivet, Érató' magzatja!
Mert hogy te az vagy, e' szent ág mutatja,
Mellyből itt látom fürtjeidet fcselni.

Oh, hagyd a' drombot, 's térj egy szebb ösvényre,
Hol nem fenyőt fog Muzád földre szedni,
'S halld mit jövendől rólad mézes ajka:

A' Salamiszi nagy napon a' Görögök' Vezérjei tanácsot tartottak, mint kelljen a' hazát a' Xerxesz' rettentő ereje ellen megtartani. Themistoclesz is elmondá a' maga vélekedését. Az nem lele javalást. Azomban Themistoclesz, a' ki érzette hogy ez legyen a' legalkalmasabb mód Xerxesznek megfelelni, a' tanácsástól el nem állott. A' Szpártai Vezér látván hogy ez az ellenkező vélekedéseknek nem enged, pálczát foga Themistocleszre 's ez azért meg nem szünt állítását vitatni. Παταξόν, μὲν ἀκούσων δὲ (üss de hallgassd a' mit mondok, kiálta. — Ugyan ez a' Themistoclesz a' hálátalan haza' üldözései ellen Xerxesznél talált védelmet. A' barbarus azt hitte, hogy a' megbántatott Themistoclesz kész leszen magáért bosszút állani az ő, screegivel, 's megcsalta magát reményében; Themistoclesz készebb volt mérget inni, mint istentelen kezeket emelni anyjára, a' hazára.

A' ki ezt megoldvasta, megérti' az Epigrammát. — „A' ki hazája' szeretete miatt kész botot szenvedni, hív is, nagy is: a' ki a' bántó haza ellen fegyvert nem ránt, az hív, de nem nagy — mert az, a' ki nem akar istentelen lenni nem nagy, hanem csak jó. — Nagy-e az, a' ki az anyját meg nem öli? —

„Fiamnak vágyást adtam tiszta fényre,
 'S intéseimnek légyen kész engedni,
 S ő léssz az újabb Himfy az újabb Dayka"

KAZINCZY FERENCZ.

A' M A R G I T S Z I G E T É N.

1800. Jul. 30-d.

Szompolygva tértem félre. A' gyermeket,
 Mondám, szabad volt akkor még szeretni.
 Tekintsd bajad', 's lásd im e' kecsket,
 Mernéd a' Felvirultat most illetni?

Öt kinban töltött év orczád neked
 Gyakor redővel eltudá lepetni.
 N i n o n talált több olyan sziveket,
 Kik néki, mint te, vágytanak tetszhetni,

Kilép a' partra. Lelke' bánatjában
 Alélva dől-el bátyja' hiv karjában,
 S a' szép mely lélekzést alig veszen.

Él! él! felpillant! 's társaim' sorában
 Engem keres-fel! N i n o n n á leszen,
 'S e' hév, e' szent csók Istenné teszen.

KAZINCZY FERENCZ.

N I N A.

(1810.)

I.

T e hoztad újra tűzbe már nem érező
 Mejem', oh remekje az Érzésnek és
 Kegyeknek. Oh hány titkos unalom
 Marczangozott midőn a' Szépet és Nemest

Majmozgató csalárdnég engemet
 Hösség közé számlálva vitanak,
 Gyülöltem én a' színeket, 's no hogy,
 Megesaljanak a' Szépet és Nemest.
 'S elhervadt Czilim intc melly kevés
 Az öröm Megistenült árnyéka! nem
 Éreztem én már. — A' midön ezen
 Szépet és Nemest megláttam akkor oh!
 Akkor borúlt új tűzbe érzést
 Nem ismerő mejem, és megbájola,
 Ha öröm repesett szemein 's dobogó mejém
 Sorsom felejtve hevezett a' vig öröm,
 Ha fájdalom emelte az Égre szép szemét
 Fellázzadt keservem él'temen
 Veszélyezett. Oh! láttam öt midön
 Üldözte az Irigység' ördöge.
 Kerüld, kerüld a' gyilkosok' törét
 Kerüld az állatás színmaszlagát
 Zajogta bennem érzésem' Istene.
 'S oh Nina megszabadittatál,
 Megörizett érzésem Istene —
 'S Czilim istenült árnyéka megengedett.

II.

(1810.)

Nem úgy oh halhatatlan Istenék
 Nem úgy teremtitek az embert, hogy egy
 Csapások megfojtsa benne mind
 A' boldogulást, mind az öröm' szelid
 Szikrait elnyomult mejébe. Hajh,
 Elaléltatott csapások 's megint
 Örömré váltá fene fájdalmaim,
 Irgalmatok. Midön Czilim enyelgett velem
 És ált' ölelt dobogó mejém,
 Ajakam ajakára forrott 's elbaló
 Lelkembe életet lehelt.
 Karamon feküdt ezen Isten Asszonya
 Mindennek a' mi körülöttünk vala,

Midön nehéz esapások megint
 Elvette tölem. Nincs öröm!
 Zokogtam én 's hatalmatoktól
 Rebegtem oh, halhatatlan Istének,
 Nem tiltja szent végzések el 'a' könnyeket
 Tölem 's keserveimnek árjait
 Mondám zokogva 's hangra költek
 Fájdalmaim. — Egy kies ligetbe vitt
 A' képzet' Istenasszonya:
 Oh! Nina, messze messze a' liget
 Nymphái közt megláttalak
 De nem merék közelíteni.
 Elválva Társaidtól csak magánosan
 Futottad észve a' liget' rejtekeit
 'S előttem állottál szemeim reád
 Szemeid reám-függesztve szótalan.
 — Tégy engemet hát halhatatlanná. —
 Tégy engemet, oh Nina, Te, egy csókkal Istenné,
 'S én halhatatlanságot adok neked.

III.

(1801.)

Úgy tünnek éltünk' mostoha napjai
 Az öröm' szelid mosolygására, mint
 A' Nap jövetre széllyel- oszlik az
 Ej' homálya — és a' hajnal is.
 Egy perczenet kibontja sokszor azt
 A' mit hijába vártak holnapok.
 'S a' nyugalom szelid karokkal ált'ölel,
 Hogy súlyosabb esapása légyen a'
 Keservnek és a' visszemlékezet
 Apolja mejünkbe' a' sebet, hogy a'
 Remény ne hagyjon újra minket el
 'S az élet' édesít 's keserveit
 Elbirja egy arányu érzetünk,

~~~~~

Á L M A D Á S.

(Folytatása a' III-dik Füzetben álló Psychének- L. 133. lap.)

III.

Szem'it béhunya volt reám
 Egykor az engem üldözö sors.
 Boldog valék mig szunnyadott
 Ah! boldogabb mint én reméltem.
 Psyche jelent-meg angyal arczulattal
 Mosolygó színbe 's a' mint nem szokása
 Fátyol letéve. Máskor szótalan
 Most nyájas, kérdezősködő.
 Magát felejtve nyájasabban
 Felém hajlott. Egy harmatos csók
 Lepett-meg arczul. Ah, hogy voltam én!
 Nem hinni féltem, féltem hinni is.
 Előre sajdítám már álmomat
 'S azonba, jaj! felebredék.

L A U R A ' H A L Á L Á R A.

Laura! az Istenek is könnyezték volna halálad
 Hogyha halandóért sirni lehetne nekik.
 Még is mint lehetett fájlalták: Hymen eloltá
 Fáklyáját, 's tegezét Amor is öszve-töré
 Mindenek érezték kora elhunytod'; de kiváltkép'
 En sirok mindég, a' ki valék jegyessed.
 Boldogok a' Lelkek, kik örök nyugalomba követtek,
 Es ott láthatják Isteni kellemidet.

D.

K I V Á N S Á G. *)

Álmosd, Jun, 18-d. 1812.

Tiszta miként Éősz érzésem 's mint csalogánynak
 Éneke, szent légyen 's kedves örök tavaszom.
 Éltemet esti homály' kékellő leple borítsa
 Gyenge szerelmeimet védje viszont szerelem,
 'S egykor az andalgót, sirhalmom néma kövénél
 A' Szépnek vidám érzete lengje körül.

KÖLCSEY FERENCZ.

S Z É P L A K Y,

az alkalmatlan látogató.

Nincsen időm mostan, szűnj-meg szaladozni nyakamra
 Bővebben, hidd-el, szóllani nincsen időm.
 Nincsen időm, látod, jőjj másszor nincsen időm most,
 Gondom ezer mostan, Széplaky gondom ezer.
 Hogyha időm leszen, foglak hivatni, beszélünk
 Mennyit akarsz, mostan Széplaky nincsen időm.
 „Hát soha sincsen időd? de mikor fog lenni vagy egyszer sincs
 Egykét szóra való, mond-meg előre” --- Soha.

N. —

*) Szemere Pál gyűjteményéből.

PHILOSOPHIÁRA VEZETŐ
É R T E K E Z É S E K.

M Á S O D I K F O L Y T A T Á S.

Ha valaki a' philosophiától emberi értelmet feljülhaladó dolgokat kívánna, vagy ha maga a' philosophia efféléknek tudásával dicsekednék, az egyik épen úgy esztelenkednék, mint a' másik. Erölködni olyan ismereteknek megszerzésén, mellyekre mostani tehetségeink elégtelenek, azokat ellenben, némellyeket tudni lehet, szükséges és hasznos, nem tudni pedig veszedelmes és káros; mint alávaló dolgokat megvetni, a' józan okosság magához illő foglalatosságnak soha nem nézi és nem isméri. Ismértessen-meg a' philosophia tulajdon természetünkkel, célunkkal, célunk' elérésére megkívántató kötelességeinkkel, kötelességeink' teljesítésének módjával, egy szóval tanítson-meg az emberiségre, és ekkor eleget tett, maga nevének megfelelt. A' végre pedig, hogy mind ezekkel megismérkedjünk, fellelte mély és szélesen kiterjedett tudomány nem kell, még az emberi indulatokat' felhevítő képzeleteknek eleven festése sem kell. (Értem a'

szépen hangzó, de süketlen Románokat) Mind ezek a' valóságos cél felé vagy épen nem vezetnek, vagy ha némellyek vezetnek is de bájosló tündéres úton hordozván, 's magok is tündökleni akarván, szemfényvesztő ragyogásaikkal a' valót, nemest, és igazat előttünk elfedik, értelmünket megvakítják. Melly szerencsétlen volna az emberi nemzetnek legnagyobb része, ha a' maga valóságos céljának 's rendeltetésének elérésére szükséges eszközök, e' féle mély 's csak némelly emberek előtt esméretes tudományokban állanának! De a' Teremtő azon dolgokat, eszközöket, és módokat, mellyek teremtményeinek hasznosak, szükségesek és jók, tőlek meg nem vonta, előttük el nem titkolta. Hogy a' csupa tudomány igaz érdemet és méltóságot az embernek nem ad, és nem adhat, megtetszik abból is, hogy egy tudományokban nem jártas, de azonban minden cselekedeteiben igassággal 's jó lelkiességgel járó ember, még ebben az életben is többre becsültetik mindenektől, mint akár mellyik óriási elmével 's legnagyobb tudománnyal bíró, de tudománya mellett igasságtalan tudós; az igasságtalannak maga az igasságtalan sem hiszen, és abban nem bizik.

Hogy az igasságra és tökéletességre, vagy is inkább, igasság által elérendő tökéletesedésre való törekedés, az emberi lélekben egy olyan természeti tulajdonság, mellyről semmiképen le nem mondhat, mellyet magában soha meg nem fojthat, a' mult alkalmatossággal láttuk; itten azért, mint bizonyos dolgot, és kétséget nem szenvedő igasságot feltésem.

Mind az igasság, mind pedig a' tökéletesség, mellyre az emberi lélek törekedik, egyfe-

löl értelem' és esméretbéli, más-felől pedig erkölcsi. Az erkölcsi tökéletességet úgy kell nézni, mint fő czélt, az isméretbélit pedig, mint ezen fő czélnak elérésére szükséges eszközt törekedni mindenikre szoros kötelesség. Törekedni az elsöre kötelesség, mert attól függ 's abban áll valóságos érdemünk, emberi méltóságunk, és igaz nemességünk; a' másodikra pedig azért, mert minél világosabban értjük, és minél jobban esmérjük mind a' természet 's annak munkáit, mind pedig tulajdon okosságunkat 's okosságunknak törvényeit, akaratunkat és cselekedeteinket vezérlő gondolataink 's képzelődéseink is annál neme-
sebbek.

De ha azon legfelsőbb és legnemesebb czél, mellyre törekedni minden embernek, mint okos erkölcsi valóságnak, fő kötelessége, 's mellyet emberi méltóságának csonkulása 's kisebedése nélkül senki el nem hibázhat, nem egyéb, hanem erkölcsi tökéletesség, úgy tudunk 's ismérnünk kell azon módokat, és eszközöket is, mellyek ezen czélnak elérésére megkívántatnak, 's mellyek nélkül azt elérni nem lehet.

Arra, hogy valamelly valóság magának célokat tehessen-fel, és feltett céljait el is érhesse, egy felől okosság, értelem, és szabad akarat, másfelől pedig munka és cselekedet kívántatik. Valamint czélt kigondolni értelem nélkül, úgy azt elérni munka és cselekedet nélkül teljes lehetetlen. Gondolhatja, p. o. valaki, hogy egy pusztá hegy-oldal szöllöt teremjen, vagy, hogy egy darab márványból asztal formálódjék, és értheti mind a' szöllő mivelésnek, mind pedig a' kőpailérozásnak módját, de ha azokban munkás nem léssen, sem a' hegy-oldal szöllöt nem te-
rem,

rem, sem pedig a' márvány, asztallá soha nem változik. Mert arra, hogy ezek meglégyenek, a' czélnak kigondolásán, akarásán, 's elérése' módjának értésén kívül, még munka és cselekedet kívántatik.

Mint minden munkálódó 's munkálódásaiban bizonyos czéloknak elérésére törekedő természeti erő, úgy az emberi lélek is bizonyos módok, formák, és törvények szerint munkálódik, 's munkálódásaiban meghatározott regulákat követ; melly módok, formák, törvények, és regulák olyan szükségesek a' munkálódásra, mint a' munka a' czélnak elérésére. Ezen módok, formák, törvények és regulák annyifélek a' hányféle czélokat valaki magának feltészen. Mindenik feltett 's meghatározott czélt csak úgy lehet elérni, ha a' czélnak elérésére megkívántató munkák és cselekedetek azon módok, formák, törvények és regulák szerint mennek véghez, mellyek szerint munkálódni kell, hogy épen a' feltett és nem valami egyéb, czélt lehessen elérni; p. o. nem azon módok, formák, és regulák szerint, kell dolgozni az üveg-készítésében, mellyeket követni kell egy könyvnek kinyomtatásában. Mind a' munkálódást, mind pedig a' formákat, törvényeket és regulákat azért úgy kell nézni, mint olyan módokat és eszközöket, mellyek nélkül czélt érni lehetetlen.

Az eddig mondottakból ezt akarom kihozni: mivel az erkölcsi tökéletességet úgy kell nézni, mint czélt, és mivel minden czélt csak bizonyos módok, törvények és regulák szerint esendő munkálkodások és cselekedetek által lehet elérni; azon módok, és eszközök is, mellyek az erköltsi tökéletességnek, mint czélnak elérésére szükségesen

megkívántatnak, egyebek nem lehetnek, hanem egy-felől az erkölcsi tökéletesség' elérésének módját előnkbeadó, 's bennünket arra megtanító törvények és regulák, más felől pedig azon törvények és regulák szerint véghez menendő cselekedetek. Felkeresni azért és tisztába hozni legelsőben is ezen törvényeket és regulákat, azután pedig cselekedeteit azokhoz alkalmaztatni szükség minden maga emberi méltóságát szerető, 's azt nem megkisebbiteni, hanem öregbíteni akaró embernek.

Midőn ezta' részszerént látható részszerént pedig láthatatlan Világot mind véghetetlen számú egymástól mind különböző, 's a' munkálódásra alkalmas teremtményekből álló tökéletes egész, a' Teremtő eléállította, mind a' tehetségeket, mellyek által, mind pedig a' törvényeket, mellyek szerént teremtményei munkálódjanak, mindeniknek tulajdon természetébe béoltotta. Ezen természeti törvényeket azért úgy kell nézni, mint a' Teremtőnek teremtményeiben lakozó akaratját; mert hogy teremtményei azokkal birjanak, 's azok szerint munkálódjanak, a' Teremtő akarta. Ezen természeti törvények szerént munkálódván, mindenik teremtmény jó Teremtőjének akaratját teljesíti, magát pedig boldogítja 's tökéletesíti.

A' Teremtőtől, valamint minden egyéb teremtményeknek magok tulajdon nemek' és természetekhez képest, úgy az emberi nemnek is kirendeltetett, 's tulajdon természetébe béoltatott törvényeket, nekünk embereknek kinyilatkoztatja, megmondja, 's tudtunkra adja, egyfelől az okosság, mint a' léleknek törvénytévő tehetsége, vagy

is természeti törvénye, megmondja mindenünknek és mindenkor, mind azt, a' mit hinnünk, akarnunk, és cselekednünk kell, mind pedig azt, a' mit hinni, akarni és cselekedni nem kell, hogy Teremtőnk' akaratját teljesítsük, magunkat pedig boldogítsuk 's tökéletesítsük; a' lelkiesméret, mint belső érzékenység, az okosságnak törvényeit nekünk kinyilatkoztatja, az az, velünk érezteti 's tapasztaltatja. Az okosságot épen úgy lehet gondolni minden emberben, és az egész emberi nemből is, mint egy napot a' maga plánétájának Systemájában. Nap nélkül a' planéták magok kiszabott helyeken meg nem állhatnának, és a' napnak beléjük természeti életnek erejét öntő világa 's melege nélkül élőállatokat nem táplálnának, egy szóval magok czéljoknak meg nem felelhetnének. Valamiképen a' plánták nap nélkül, úgy az emberi Nem is okosság nélkül fenn nem állhatna, 's czélját, mellyre rendeltett, el nem érhetné. Okosság nélkül oktalan állatok, nem pedig emberek, és az okosságnak törvényei nélkül minden jóságos cselekedetekre tehetetlenek volnánk, 's az igasságnak esméretére soha el nem juthatnánk, mert az okosságon 's annak törvényein kívül, ha örökké keresi is valaki, de soha az igasságot fel nem találja. Sokszor egy ártatlan kis gyermek közelebb jár az erkölcsi igassághoz, mint sok mély tudományú akár philosophus, akár Theologus; mert a' gyermek az erkölcsi igasságot nem keresi, hanem érzi szívében, a' tudós pedig keresi, de többnyire ott, a' hol nincsen.

Mit kellessék érteni egy magában állandó, közönséges, és az okosságban fundálódó okosságon, a' Muzeum' második Füzetében láttuk. Mind azo-

kat, melyeket akkor a' magokban állandó 's az okosságban fundálódó igasságokról közönségesen mondtunk, keskenyebb határok közzé szorítván, 's csak az erkölcsi igasságra alkalmaztatván, magában állandó, közönséges és csak az okosságban fundálódó erkölcsi igasságnak mondjuk azt, a' mit minden embereknek úgy kell hinni és akarni, hogy valameddig a' józan okosságot, 's annak erkölcsi törvényeit meg nem tagadják, és a' jó lelkiismeretnek erejét magokban meg nem fojtják, nem hinni 's nem akarni lehetetlen; vagy másképen mondva, közönséges, magában állandó és tökéletes erkölcsi igasságnak mondjuk azt, a' miben minden józan okosságú 's jó lelkiismeretű emberek' akaratjoknak szükségképen meg kell egyezni; p. o. hogy senki ártatlanul halálra ne ítéltessek és ne büntetessék, akarni kell minden józan okosságú 's jó lelkiismeretű embernek, nem akarni lehetetlen; ez tehát közönséges magában állandó és tökéletes erkölcsi igasság.

Az embernek, mint okos erkölcsi valóságnak legfőbb 's legnemesebb célja, mellyre mindenek felett törekednie kell nem egyéb, hanem erkölcsi tökéletesség; azon út és mód pedig, mellyet az embernek, hogy erkölcsiképen tökéletessé legyen, mint törvényt és regulát, minden munkálódásaiban, követni kell, ismét nem egyéb, hanem erkölcsi igasság. A' mennyivel nemesebb és szükségesebb minden kigondolható [cél]oknál, az embereknek maga tulajdon erkölcsi tökéletesedése, a' mennyivel nagyobb vesztes ezen erkölcsi tökéletesedésnek, mint célnak elhibázása és eltévesztése; annyival szükségesebb az is, hogy azon cselekedeteinknek, mellyek által magunkat

erkölcsiképen tökéletesítjük, legfelsőbb törvénye, principiuma és sinór-mértéke, egy magában állandó, az okosságban fundálódó, közönséges és tökéletes erkölcsi igasság légyen azért, hogy minden egyéb erkölcsi törvények, regulák és maximák, ezen magában állandó tökéletes erkölcsi igasságtól magoknak igasságot, erőt és állandóságot kölcsönözhessenek; az okosságban fundálódják azért, hogy azt minden ember olyan bizonyosan tudja és esmérje, a' milyen bizonyos az, hogy ő okos erkölcsi valóság; közönséges pedig légyen azért, hogy minden egyes emberi személy, a' ki cselekedeteit ahhoz alkalmaztatja tökéletesen meggyőződjék arról, hogy cselekedetei minden emberektől és okos erkölcsi valóságoktól helybehagyattatnak, 's azok erkölcsiképen jók.

Magában állandó, közönséges és tökéletes erkölcsi igasságot nekünk embereknek csak az okosság mondhat, mint az emberi léleknek törvénytevő tehetsége. Az okosságnak törvényei, akár az értelem', akár pedig az akarat' munkálódásaira alkalmaztassanak, mindenik esetben különbözők egységének, az az, harmóniának és tökéletességnek törvényei. *) Mellyre nézve, azon magában állandó, közönséges és tökéletes erkölcsi igasság is mellyet nekünk az okosság mind,

---

*) Jegyzés. Ha az okosságnak legszebb 's magokban állandó törvényei nem egyebek, hanem egységnek és különbségnek, vagy különbözőket egyeztetésnek törvényei; és ha mind az értelemnek, mind pedig az akaratnak, mint munkálódó tehetségeknek, minden munkálódásaikban, az okosságnak ezen törvényeikhez kell magokat alkalmaztatni: úgy bizonyos az, hogy mind az értelem, mind pedig az akarat, midőn mind

egyéb nem lehet, hanem valami erkölcsi egység, hármónia, és tökéletesség; melly erkölcsi egységet, hármóniát és tökéletességet egyéb alkotó részek nem formálhatják, hanem csak különböző okos erkölcsi valóságok, mert ha egyebek formálnák, azokból 's azoknak megegyezések által, nem erkölcsi, hanem valami egyéb egység, hármónia, és tökéletesség származnék.

Az értelemnek munkálódásaira nézve, ebben a' részben semmi kétség nem lehet; mert a' Logica, mint az értelem' munkálódásainak, 's munkálódásaiban követni szokott törvényeinek tudományja, világosan tanítja, hogy midőn az értelem munkálódik, az az, közönséges ismereteket formál, ítél, és okoskodik, nem különben, midőn valamit megbizonyít, akár a' megbizonyítandó dologon kezdvén, felmenjen a' már bizonyos, vagy magában állandó igasságra, akár pedig a' bizonyos és magában állandó igasságon kezdve leszáljon a' megbizonyítandó dologra, semmit egyebet nem esinál, hanem vagy egyeztet, vagy különböztet. Sőt az értelem csak akkor talál igasságot minden maga gondolataiban, ítéleteiben és okoskodásaiban, midőn olyan gondolatokat vagy dolgokat egyeztet és köt-egybe mellyek valósággal is egyeznek, ellenben azokat különbözteti-meg, mellyek valósággal is kü-

---

munkálódnak egyebet nem esinálnak, hanem vagy különböztetnek, vagy egyeztetnek, és azon czél is, ugy mint, az igasság és tökéletesség, mellyre mind az értelem, mind pedig az akarat törekednek, nem egyéb, hanem egyfelől, vagy egyezés, vagy különbözés, mellyet nevezünk igasságnak, másfelől pedig különbözök egysége, 's ezt mondjuk tökéletességnek.

lömböznek; mint mind ezeket a' Logica bőven és világosan tanítja.

Az értelemnek természeti munkálódása azért nem egyéb, hanem különböztetés és egyeztetés, úgy hogy, ha nem különböztethetne, és nem egyeztethetne, még csak nem is munkálódhatnék. Azon jegyek, mellyek által mi a' tárgyakat egymástól megkülömböztetjük 's megkülömböztethetjük részszerint olyanok, mellyek magokban a' tárgyakban találatnak, 's mellyeket érzékenységeinek által tapasztalunk; p. o. figurája, színe, nehézsége, keménysége, ize 's a' t. valamely dolognak; részszerint pedig olyanok, mellyek az értelem' természetében vagynak-meg, mint a' valóságos különbözésnek előre tudva lévő és esméretes jegyei vagy jelei. Ezeket az értelem természetében lévő, és a' tárgyak' megkülömböztetésekre szükségesképen megkívántató jegyeket úgy kell néznünk:

1. Mint olyan jegyeket, mellyek arról, hogy a' tárgyak egymástól valósággal különböznek, minket tökéletesen meggyőznek; mert az egymástól különböző tárgyak, ha minden tapasztalható jegyeikben tökéletesen megegyeznek is, de az értelem' természetében lévő különbség' jegyeikben teljességgel meg nem egyezhetnek.

2. Mint olyan módokat és eszközöket, mellyek nélkül az értelem teljességgel nem különböztethetne; mert ezekből 's ezek által tudja vagy esméri meg az értelem, még minekelötte semmit nem is tapasztalt, hogy millyeneknek kell lenni minden egymástól különböző tárgyaknak. Ha az értelem a' különbségről előre semmit nem tudna, 's nem esmérne, úgy azt a' tapasztalt vagy tapasztalendő tárgyakban is soha fel nem találná.

Leibnitz azt akarván megbizonyítani, hogy két egymással tökéletesen megegyező tárgyakat sem a természetben találni, sem pedig mesterség által eléállítani nem lehet, ezen állatását illethető minden ellenvetéseknek elhárítására, ezt mondotta: ha két tárgyak minden tapasztalható jegyeikben megegyeznének is egymással, de vagy a' helynek, vagy pedig az időnek pontjaira nézve szükségesképen különbözniök kell, 's egyszersmind, az az, ugyan azon időpontban, ugyan azon helyen teljességgel nem lehetnek. Azon jegy tehát, mellyben a' különböző tárgyak teljességgel meg nem egyezhetnek, vagy ha megegyeznek, az értelem azokat meg nem különböztetheti, semmi nem egyéb, hanem egyfelől, a' helynek, másfelől pedig az időnek pontjai. A' melly tárgy mind az időnek, mind pedig a' helynek ugyan azon egy pontjában, az az, ugyan azon időpontban, ugyan azon helyben is esik, azt mi is csak ugyan azon egynek esmérjük, de különbözést benne még csak nem is képzelhetünk.

Ha a' tárgyak között különbséget tenni nem lehetne, ugy megegyeztetni is azokat lehetetlen volna. Mert a' melly tárgyakat egyeztetni akarunk, azoknak már az előtt különbözniök kellett; ha nem különböznének úgy egyeznének vagy ugyan azon egyek volnának. Mivel pedig különbözni egymástól annyit tézzen, mint vagy a' helynek, vagy az időnek különböző pontjában lenni, egyezni pedig annyit, mint mind a' helynek, mind pedig az időnek ugyan azon egy pontjában, az az, egyszersmind ugyan azon egy helyen lenni: látni való, hogy hely és idő nélkül különbözés és különböztetés, különbözés

nélkül pedig az egyeztetés lehetetlen volna. Mivel továbbá az értelem midőn munkálódik, egyebet nem csinál, hanem vagy különböztet vagy egyeztet, látni való az is, hogy helynek és időnek előképzete nélkül, az értelem nem munkálódhatnék. Mind az idő, mind pedig a' hely azért olyan módok és eszközök, mellyek arra, hogy az értelem munkálódhassék, szükségesen megkívánatnak 's mellyek nélkül nem is munkálódhatnék.

A' puszta 's minden materiától üres helyet és időt, az emberi értelemnek szükségesképen képzelni kell, még pedig mindeniket úgy, mint végetlent! véges csak úgy 's csak az által leszen mindenik, ha az elsőt valahol, az utolsót pedig valamikor az értelem meghatározza; meg kell pedig határozni mindeniket, mert különben tökéletes egész az értelem nem gondolhat 's nem képzelhet. Ez az oka, hogy a' világnak véges vagy végetlensége iránt az értelem magamagával ellenkezésbe jő. Mert a' világot, mint tökéletes egészet végetlennek nem képzelheti, de miért légyen véges, és hol kelljen végezödni vagy meghatározödni által nem láthatja. Az értelemnek ezen maga-magával való ellenkezései neveztetnek Antinomiáknak. Illyen Antinomiali vagy magával való ellenkezései vagynak az értelemnek többek is, mellyek mind abból származnak, hogy az értelem a' maga esméreteiben véges, az az, meghatározott helyhez és időhez vagyon kötetve, 's csak azt értheti tudhatja 's esmérheti, a' mit meghatározhat, vagy határok közé szoríthat, azonban pedig gondolatai 's képzelődései végetlenek.

Helynek és időnek képzelete nélkül, nem csak a' tapasztalható tárgyakban, hanem tulajdon képzeleteinkben is semmi rendet, hármóniát proportiot, symmetriát és systemát 's a' t. nem gondolhatnánk 's nem képzelhetnénk, egy szóval különbözőket nem egyeztethetnénk. Az emberi léleknek ezen puszta 's minden materiától üres természeti képzeletén épül és fundálódik az egész Mathesis. A' hely hármias, az idő pedig csak egy mértékű. A' helynek és időnek egybehasonlítása által meghatározhatjuk 's megmérhetjük a' mozgást, és annak különböző nemeit. A' Mathematicai pont' linea' és kiterjedés' természeti mivoltokról egyebet nem tudhatunk, hanem hogy azok az emberi léleknek puszta képzeleti.

A' hely és idő neveztetnek tapasztaló tehetéseink formáinak is; mert a' lélek munkálódásainak formáin nem egyebet értünk, hanem azon módokat és törvényeket, mellyek szerént a' lélek munkálódik 's mellyekhez mint formákhoz, törvényekhez és regulákhoz munkálódásaiban magát alkalmaztatja 's alkalmaztatni kell; már pedig az értelemnek helyhez és időhöz kell magát alkalmaztatni minden munkálódásaiban. Az értelemnek azért helyben és időben, vagy legalább valamelyikben kell gondolni és képzelni mind azt a' mi volt vagyon vagy lészen, az az, minden tapasztalható tárgyat, és különben nem gondolhatja 's nem képzelheti. Ha volt vagyon, lészen, vagy történik valami, annak szükségesképen valahol, az az, valami helyen és valamikor, az az, valamely idő pontban kellett és kell lenni vagy történni. Mert hogy valami légyen, vagy történjék. 's még is sehol és soha ne legyen 's ne történjék lehetetlen. Akár azt mondjuk

azért hogy a' külső tárgyak hely és idő nélkül nem lehetnek, akár pedig azt, hogy mi azokat hely és idő nélkül nem gondolhatjuk 's nem képzelhetjük, mind egy; a' mit mi nem gondolhatunk 's nem képzelhetünk az reánk nézve nincsen és nem lehet.

A' külső érzékenységek' tárgyaikra nézve az emberi lélek helyhez 's egyszersmind időhez is vagyon köttetve a' belső érzékenység tárgyaira nézve pedig csak időhez. Mert a' magunk belső állapotunkat, az az, kedvünket vagy kedvetlenségeinket midőn érezzük, azt szükségesképen valamikor, az az, valamelly időpontban kell éreznünk; de sem a' kedvet, vagy örömet, sem a' kedvetlenséget, vagy szomorúságot, valami helyet elfoglaló külső tárgynak gondolni 's képzelni nem lehet. A' külső tárgyakat helyben 's egyszersmind időben is gondolnunk 's képzelnünk azért kell, mert azok nem csak külső, hanem belső érzékenységünket is illetik, az az, bennünk vagy kedvet okoznak vagy kedvetlenséget; p. o. egy zöld és virágos szép környék gyönyörködtet, ellenben egy sietve felénk közelítő fenevadnak meglátása elijeszt és rettent. — A' Spatiumot nem azért neveztem helynek, mintha ezen szót annak kifejezésére legjobbnak találnám, hanem azért, mivel én ezen szó által magyarázhattam és érthettem meg legjobban a' magam gondolataimat.

De menjünk vissza oda, a' honnan kitértünk. Magában állandó közönséges és tökéletes igazságot nekünk embereknek csak az okosság mondhat. Az okosságnak törvényei egységnek és különbségnek, vagy is különbözők egységének és

hármoniának törvényei. Mellyre nézve azon magában állandó az okosságban fundálódó közönséges és tökéletes erkölcsi igasság is, mellyet nekünk az okosság mond, egyéb nem lehet; hanem valami erkölcsi egység hármónia és tökéletesség. Melly erkölcsi egységet, hármóhiát és tökéletességet, egyéb alkotó részek nem formálhatják, hanem csak különböző okos erkölcsi valóságok; mert ha egyebek formálnák, azoknak megegyezések által, nem erkölcsi hanem valami egyéb egység, hármónia és tökéletesség származnék.

A' különböző okos erkölcsi valóságok, mivel mindnyájan tulajdon szabad akaratjokkal birnak, csak úgy egyezhetnek-meg, és egységet csak úgy formálhatnak, ha akaratjokat egyesítik, egyet-akarnak. Az erkölcsi egységet hármóniát és tökéletességet alkotó részek azért, még szorosabban is meghatározva, egyebek nem lehetnek, hanem különböző okos erkölcsi valóságoknak akaratjaik; és erkölcsi egység, hármónia's tökéletesség egyéb módon nem származhatik, hanem különböző okos erkölcsi valóságok akaratjaiknak megegyezések által.

Azon erkölcsi egységet; hármóniát és tökéletességet, mellyet az emberi okosság, mint különbözők' egységének törvénye, formál, 's mellynek formálódására, az egész emberi Nemben lévő minden különböző személyek' akaratjoknak olly bizonyosan és szükségesképen meg kell egyezni, a' millyen bizonyos az, hogy minden emberi személy okos erkölcsi valóság, meg nem egyezni pedig csak úgy lehet, ha valaki tulajdon okos erkölcsi valóságát megtagadja, 's a' jó lelkiismeretnek erejét magában megfojtja, ezen

erkölcsi egységet, harmóniát és tökéletességet mondom, szoktuk nevezni emberiségnek.

Ha magában állandó, közönséges, és tökéletes erkölcsi igasságnak mondjuk azt, a' mit minden józan okosságú embereknek szükségesképen hinni és akarni kell, nem hinni 's nem akarni, az okosságot 's annak erkölcsi törvényeit meg nem tagadva lehetetlen; (lásd a' *Muzeum* második Füzetjét lap. 84.) úgy az emberiséget minden bizonnal magában állandó, közönséges és tökéletes erkölcsi igasságnak kell néznünk. Magában állandó igasság az emberiség azért, mert azt minden józan okosságú embereknek szükségesképen hinni és akarni kell, nem hinni 's nem akarni az okosságnak szava 's erkölcsi törvénye szerint vagy is erkölcsi képen lehetetlen, közönséges erkölcsi igasság pedig azért, mert az emberiség nem egyéb, hanem a' minden emberekben meglévő okosságnak törvénye szerint formálódott, 's azért minden emberek előtt esméretes erkölcsi egység vagy is tökéletes erkölcsi igasság.

Valamint az egész emberi Nemben lévő különböző személyek akaratjoknak szükséges megegyezésekből származott tökéletes egységet emberiségnek, úgy az egyes emberi személy' akaratjának, ezen erkölcsi tökéletes egységgel úgymint, az emberiséggel való megegyezését szokták mondani erkölcsi igasságnak. Az emberiség egy magában állandó és tökéletes erkölcsi igasság, az egyes emberi személynek erkölcsi igassága pedig, ezen magában állandó igasságtól, úgymint, az emberiségtől, és az emberiséggel való megegyezés által kölcsönöz magának állandóságot, erőt és igasságot. Az egyes emberi-

személy azért csak akkor akarja azt, a' mit tőle józan okossága megkíván, és cselekedetében csak akkor vagyon erkölcsi igasság, midőn akarhatja és cselekedete azon erkölcsi egységbe és harmóniába, mellyet emberiségnek nevezünk, mint alkotó rész béillik; béillik pedig, úgy ha azt akarja és cselekszi, a' mit tulajdon józan okosságának szava 's erkölcsi törvénye szerint, minden jó lelkiismeretű embernek szükségesképen akarni és cselekedni kell.

Mind ezeket előre megjegyezvén, nincsen már egyéb hátra, hanem hogy egy olyan legfelsőbb erkölcsi törvényt és principiumot gondolkjunk, keressünk, és mondjunk mellytől, mint magában állandó, közönséges, és tökéletes erkölcsi igasságtól, minden más erkölcsi törvények, regulák, és maximák, magoknak erőt, állandóságot, kölcsönözthessenek, és a' mellyhez ha akaratumkat és cselekedeteinket alkalmaztatjuk; bizonyosok légyünk benne, hogy azok az emberiséggel igazán megegyeznek, 's hogy erkölcsiképen valósággal jók. Ezen legfelsőbb erkölcsi törvényt és principiumot pedig gondolatom szerint, jobban el nem találhatjuk, 's helyesebben ki nem fejezhetjük, mint ha ezt mondjuk: „akaratomat, szándékodat és cselekedeteidet olyan törvényekhez alkalmaztassad, és azoknak teljesítéseken olyan erkölcsi regulákat kövess, melly törvényeket 's erkölcsi regulákat, hogy minden embereknek és okos erkölcsi valóságoknak szükségesképen akarni kell, jó lelkiismeretednek bizonyítása szerint, tökéletesen meggyőződjék semmit ne kételkedhessék; és a' melly törvények 's erkölcsi regulák, hogy az egész emberi nemzetre nézve közön-

„séges törvényekké és erkölcsi regulákká légyenek, megkívánni, tulajdon józan okosságoknak szava szerint, méltó jussod légyen.”

Ha kívánunk erkölcsiképen tökéletesek lenni, akaratunkat, szándékunkat 's cselekedeteinket ehez a' most előadott, 's az egész emberi nemzetnek közakaróján és helybe hagyásán épült legfelsőbb erkölcsi törvényhez kell alkalmaztatnunk, mint sinór mértékeihez; melly legfelsőbb erkölcsi törvényről jegyezzük-meg e' következendőket:

1. Azon legfelsőbb erkölcsi törvény és principium, melly minden mi akaratunknak, szándékunknak, és cselekedeteinknek sinór-mértéke, nem egyéb, hanem az egész emberi Nemzet formáló különböző személyek' akaratjoknak egyesülések által származott tökéletes erkölcsi egység, melly egységet, mint az egész emberi Nemzet erkölcsi tökéletességének Ideálját, nevezni szoktuk emberiségnek. Az emberiség azért nem egyéb, hanem az egész emberi Nemzet erkölcsi tökéletességének Ideáljának nevezete. Az emberiséggel megegyezőleg véghez-ment cselekedeteket minden embernek helybe kell hagyni, 's azoknak erkölcsi érdemeket még a' legnagyobb gonosz-tévő sem tagadhatja.

2. Abban, hogy ez a' principium az egész emberiséget, az az, minden embereknek akaratjokat foglalja magában azt pedig, hogy minden emberek mit akarnak, az egyes ember nem tudhatja, megütközni nem kell. Mert nem azt kell tudnunk, hogy mit akarnak minden emberi személyek, hanem azt, hogy józan okosságnak 's jó lelkiismeretnek szava szerint, mit kell akarni minden embernek, vagy is, az egész em-

beri nemzetnek. Az emberi nemzet egyebet nem akarhat, hanem a' mit az okosság 's jó lelkiesméret javasol; mért ha egyebet akarna oktalanságot akarna. A' mit pedig az okosság javasol, megtudhatja minden egyes ember, mert tulajdon okossága 's lelkiesmérete megmondja mindennek. Az okosságnak szava és törvénye szerint cselekedni azért annyit térszen, mint az emberiségnek törvénye szerint cselekedni.

3. Az egész emberi nemzetnek közönséges akaratján és helybehagyásán, úgy mint az emberiségen épült erkölcsi principium, nem csupa gondolat 's nem csak vélekedés, hanem olyan természeti tulajdonsága lelkünknek, mellyet még belső érzékenységünk által is tapasztalunk, 's mellyet hol becsület' érzésének, hol pedig szemérmetségnek nevezünk. Becsületünk' mások előtt való fenntartásának kívánása hennünk nem egyéb, hanem a' közönséges helybehagyásnak kívánása, az az, kívánása annak, hogy akaratunkat, szándékunkat 's cselekedeteinket más emberek is helybehagyják; a' szemérmetség pedig nem egyéb, hanem becsületünk' féltésének érzése. Juvenalis azt mondja, hogy inkább életét veszesse-el az ember, mint szemérmetségét és becsületét, midőn így szól:

Esto bonus miles, tutor bonus, arbiter idem
Integer; ambiguae si quando citabere testis
Incertaeque rei, Phalaris licet imperet ut sis
Falsus, et admoto dictet perjuriam tauro,
Summum crede nefas animam praeferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere causas.

Jegyzés. Anima teszi itten a' jelen való életet, a' szemérmetség pedig (pudor) a' mint feljebb

jebb is mondám, nem egyéb, hanem becsületünk' féltésének érzése. Becsületünk az emberek előtt nagyon akkor, midőn azok cselekedeteinket helybenhagyják, helybenhagyhatják pedig akkor, midőn látják, hogy cselekedeteink az emberi nemzetre nézve jók és hasznosok. A' ki szemérmességét, az az, becsülete' féltésének érzését elveszti, az emberi nemzet' javával nem gondol, azért nem is méltó, és semmi helyes oka nincsen hogy éljen. Az igaz szemérmesség, az az, midőn valaki tulajdon lelki esmérete előtt szégyenli hibáit, megmenti 's megoltalmazza az embert minden erkölcsi hibáktól. Ezen szemérmességnek elvesztése azért, annyival nagyobb kár az élet' elvesztésénél, a' mennyivel nemesebb az okos lélek a' földnek porából lett testnél; mert szemérmességünk' elvesztése által az okosságot maga méltóságától megfosztjuk 's a' lelkiesméretnek erejét magunkban megfojtjuk. Megfosztjuk az okosságot maga méltóságától azzal, hogy törvénye ellen cselekedni nem szégyenljük, 's a' lelkiesméret' szavát megvetjük.

4. Minden nép 's nemzet beszél magáról tulajdon anyai nyelvét, a' nélkül is hogy tudná annak grammaticai reguláit, a' tanultalan ember ítél és okoskodik, a' nélkül, hogy tudná azon regulákat és törvényeket, mellyek szerént az értelem munkalódik. Az emberi nemzet is követte az okosságnak különbözők' egységét kívánó erkölcsi törvényeit mindenkor a' maga cselekedeteiben még addig is, míg azoknak világos esméretére nem jutott. Követte pedig azért, mert azoknak követésére az emberi lélek maga természeti tulajdonsága által ösztönözöttetett. Szövetségek, alkuvások, és frigykötések, nem voltak-e

az emberek között öröktől fogva szokásban? Már pedig mind ezek nem egyebek, hanem különböző emberi személyek' akaratjoknak egyeztetések, egységekből. Az okosságának egységet és egyességet kívánó természeti törvénye indította, vette és oktatta az embereket arra is, hogy a' vad magánosságról lemondván, eleinte kisebb és nagyobb házi, végre pedig polgári társaságba egyesüljenek, bátorságot, békeséget és boldogságot magoknak abban keressenek. Megésmérték, megvallották 's tulajdon példájik által meg is bizonyították a' régi nemzetek azt is, hogy csak egység és egyesség adhat állandóságot, erőt, és boldogságot minden polgári alkotmánynak, 's hogy egyenetlenség által még a' legnagyobb 's legerősebb birodalmok is felfordúlnak, leromlanak. Micipsa Numidiának hajdani Királya az egyességet ajánlá mindenekfelett elmaradandó két fíjainak, 's utolsó órájiban ezen szókkal kötö szívekre: „erős birodalmat hagyok néktek, ha jók lesztek, ha pedig rosszszak, igen erőtlent, mert „egyesség által a' kicsiny dolgok nagyra nevednek, egyenetlenség által pedig, a' legnagyobbak is széllyel oszlnak és elenyésznek.” Nem tapasztalták-e hasznát és erejét az egyességnek, hogy egyebet elhalgassak, hajdan a' Görögök és a' még nagyra nem emelkedett Rómaiak, 's nem érezték-e veszedelmes következéseit az egyenetlenségnek is, mind a' Görögök, mind pedig a' Rómaiak? Egység és egyesség nélkül nem csak társasági és polgári, de még házi bátorságot, békeséget és boldogságot sem lehet találni, mert hogy ezek lehessenek szükségesképen lenni kell egyességnek is. A' kol egység, rend, harmonie és egyesség nincsen, ott zürzavar és ren-

detlenség vagyon, ez pedig valamint a' polgári és házi társaságban, úgy akármelley tudományban és mesterségben is elszenvedhetetlen.

5. Az emberiségen, vagy is az egész emberi nemzet' közakarattján és helybehagyásán épült erkölcsi principiumnak akaratumkra 's cselekedeteinkre való alkalmaztatása' módjáról igen sok és szép regulákat lehet olvasni a' régieknek írásaikban; p. o. úgy cselekedjetekek másokkal; a' mint akarnátok, hogy hasonló környülállások között, minden más emberek is veletek cselekedjenek: Socratesnek egy tanitványa az élet' folytatása' módjáról megkérdeztetvén, ezt felelte: úgy kell élni, mintha mindenek látnák cselekedeteinket, tudnák gondolatainkat és szándékunkat. Ha tudni akarja valakí, hogy valamelly cselekedet erkölcsi képen bevehető és helybehagyható-e vagy nem, ezt kérdje magától: jó volna-e közönséges erkölcsi törvénynek és regulának tenni, hogy minden emberek épen azt cselekedjék, vagy pedig nem; p. o. jó volna-e közönséges erkölcsi törvénynek tenni azt, hogy minden emberek hazudjanak és csaljanak? Által lehet látni legottan, hogy ha minden emberek hazudnának és csalnának, sőt ha törvény szerint mindennek hazudni és csalni kellene, úgy sem hinni valakinek, sem pedig valakiben bizni teljességgel nem lehetne. A' szabad erkölcsi cselekedetek' jóságoknak megitélésében, minden emberi személy az emberi nemzet' törvénytévőjének és Itélőbirájának nézheti magát, de épen azért, mivel ezen méltósággal bir, ugyan vigyázzon arra, hogy ítélete próbára vonatván, az okosság' erkölcsi törvényének megfeleljen 's annak próbáit kiállhassa.

6. A' magunk tökéletesítése és boldogítása erkölcsi principium gyanánt fel nem vétethetnek. Azok, kik az erkölcsi tökéletességet, vagy pedig ezen tökéletességből származó és következő lelki örömet és boldogságot vették-fel erkölcsi principiumnak, egybezavarták 's meg nem különböztették az erkölcsi principiumot az erkölcsi indító okoktól. Erkölcsi principiumnak mondjuk azon erkölcsi törvényt, mellyhez akaratunkat és cselekedeteinket, mint sinórmértékhez alkalmaztatnunk kell, hogy azok erkölcsiképen jók legyenek, erkölcsi indító oknak pedig mondjuk azon tárgyat, vagy czélt, melly tárgynak és czélnak kívánása akaratunkat valamely olyan cselekedetre indítja, bírja, és határozza-meg, melly cselekedetnek következése, a' kívánt tárgy és cél legyen. Az erkölcsi tökéletességet, 's ezen tökéletességből reánk következő lelki örömet, jutalmat, és boldogságot (mert csak erről a' virtusból származott, vagy származó lelki és belső, nem pedig a' világi és külső boldogságról lehet itten szó) úgy kell nézni, mint következéseiket az erkölcsi principium szerént véghez ment cselekedeteknek.

Az erkölcsi tökéletességet, 's ezen tökéletességből reánk háromló lelki örömet és boldogságot, ha úgy nézzük, mint olyan célokat, mellyek akaratunkat az erkölcsi principiummal megegyező cselekedetnek teljesítésére indítják és bírják, és a' melly célokra törekedni minden erkölcsi valóságnak kötelessége, erkölcsi indító okoknak, és motivumoknak fel lehet venni, 'de erkölcsi principiumnak nem. Mert erkölcsiképen tökéletesek úgy lehetünk, 's ezen tökéletességnek jutalmából részt csak azután vehetünk, midőn az erkölcsi principiummal megegyező cselekedeteket

már véghez vittük 's teljesítettük. Ezen cselekedeteknek teljesítése előtt sem az erkölcsitökélleteséget nem esmérjük, sem pedig az abból folyó jutalmat és boldogságot nem érezhetjük. Már pedig minekelőtte erkölcsiképen tökéletesekké lennénk 's annak jutalmát érezhetnők, tudnunk kell azon útakat, módokat és eszközöket, melly módok szerint ha élünk, erkölcsiképen először tökéletesek, azután pedig boldogok leszünk. Egy szóval, hogy erkölcsiképen tökéletesek és boldogok lehessünk, tudnunk kell előre ezt, hogy minémű és micsoda cselekedeteknek kell lenni azoknak, mellyek által ezen tökéletességre 's boldogságra eljuthatunk, vagy is a' mellyekből ezen tökéletesség és boldogság következik, foly, és származik. De hogy ezen cselekedetek millyenek legyenek, nem az elérendő cél, az az, nem a' tökéletesség és boldogság, hanem az erkölcsi útmutató törvény és principium mutatja-meg. Mert ha szintén esmeri és tudja is valaki azon nagyító üveget, mellyet magának megszerezni kíván, még azért nem esmeri és nem tudja a' nagyító üveg csinálásnak módját.

Hogy a' magunk hasznunknak és boldogságunknak kívánása, ha szintén az a' legtisztább 's csak a' virtusból reánk háromolható lelki meglegedésnek kívánásából áll is, mindenkor interessét foglal magában, tagadni nem lehet. De a' magunk hasznunk, interessénk, és boldogságunk' helyes kívánása az okosságnak törvényeivel semmit nem ellenkezik, sőt hogy kívánunk is kell, az okosság maga mondja. Lemon-dani erkölcsi érdemünknek jutalmáról tulajdon természetünk ellen való véték, és valóságos erkölczstelenség volna. Ezt a' rettenetes magunk'

megtagadását sem a' régi, sem pedig az új józan philosophia nem tanítja. De valamiképen nem azért élünk, hogy együnk, hanem azért eszünk, hogy éljünk, úgy a' jót is nem csak azért kell cselekednünk, mivel az által boldogok leszünk, hanem boldogok leszünk, úgy, ha jót cselekedtünk és cselekszünk. Megesnék benne, ha az emberi nemzetre nézve közönséges törvényt lenne, hogy minden ember csak úgy és akkor mondjon igazat, midőn abban magára nézve hasznot lát, mikor pedig az Igasság' kimondásában semmi haszna nincsen, akárki hazudhat. A' jót cselekednünk kell nem haszonért és jutalomért, hanem az okosság' törvényeihez tartozó kötelességből; és épen úgy a' roszt is nem büntetéstől való félelemből, hanem az okosság' törvényeihez tartozó kötelességből kell nem cselekedni, ezen régi közmondás szerint:

Oderunt peccare boni virtutis amore,
Oderunt peccare mali formidine poenae,

Minden erkölcsi tudományoknak, mellyek az emberi nemzetnek valóságos méltóságát, tökéletesedését, és boldogságát eszközlik, minémük: az erkölcsnek philosophiája, a' természetnek, polgári társaságnak, 's a' nemzeteknek közönséges törvényeik, ezen az egész emberi nemzet' közönséges akaratján és helybe hagyásán, úgymint, az emberiségen kell épülni, mint erkölcsi principiumon, hogy azon tudományokból az emberi nemzetre valóságos haszon háromoljék. Midőn ezek a' tudományok, nem idegen 's az emberiségre nézve káros, hanem a' magok saját és valóságos fundamentomaikon, úgymint, az okosságnak egyességet és igasságot, egy szóval

emberiséget kívánó törvényein fognak épülni; midőn az emberek ezen törvényeket a' magok elméjében tisztán kifejtik 's cselekedeteiket azokhoz önként alkalmaztatják; midőn minden polgári társaság maga magában, és a' földön lévő minden polgári társaságok együtt, az emberiségen épült tökéletes egységet formálnak: akkor leszen az emberi nemzet is az, a' minek tulajdon okosságának szava 's törvénye szerént lennie kell, az az, maga nemében tökéletes; akkor leszen az egész emberi nemzet egy akolnak nyájja, melly nyáját egyesít, őriz, és boldogít az okosság 's az okosságnaktörvénye, az emberiség. Mosesnek egy új maradékot kelle várni, hogy az Aegyptomi szolgálatból kihozott 'Sidókat egy maga ereje által fennálló nemzetté formálhassa. Még a' mái legpallérozottabb Európa is annyira borítatik az erkölcsi hibás balvélekedéseknek sűrű homályától, hogy az emberiséget azon keresztül nem láthatja. Csak egy új nevelésnek módja által formálódott jövendő maradéktól lehet és kell várni, hogy magát az okosságtól 's annak törvényeitől vezéreltetni engedje, 's a' maga erkölcsi épségének 's állandóságának fundamentomát maga magában feltalálhassa.

Az okosságnak egyességet és erkölcsi igasságot kívánó törvényét akarták világosságra hozni hajdon mind Plátó a' maga Republica nevezet alatt esméretes munkájában, mind pedig Ciceró a' Scipio' álmában. Mert midőn látta mind a' kettő, hogy az erkölcsi igasságot úgy kell nézni és gondolni, mint valamelly erkölcsi valóságokból álló tökéletes egészet egybefoglaló 's egyezett kötelet vagy kötelességet annak megvilágosítására 's megértetésére, egy igasságos polgári

társaságnak leírásánál jobbat nem találtak. Az igasságot csak úgy gyakorolhatjuk, ha vagynak olyan valóságok, kikhez és kik iránt igasságosok legyünk. Igasságos pedig sehol nem lehet az ember inkább, és annak olyan példáját sehol nem adhatja, mint a' polgári társaságban, mellyben a' kölcsönös segedelemre legnagyobb a legtöbb szükség vagyon. Mind Plató, mind pedig Cicero azokat itélik a' mennyei boldogságra érdemeseknek; kik a' Haza' közjáváért éltenek, annak fenntartásában, öregbítésében, és boldogításában híven fáradoztanak. Az emberiséget és annak lánczát vagy kötelét, úgymint, az erkölcsi igasságot maga szívében nem érző 's nem tapasztaló ember, egy Hazát valóságosan boldogítani nem alkalmas; mert az ilyen ember maga tulajdon hasznán 's interesszén kívül egyéb igasságot nem esmér, és a' közjóról semmi képzelete nincsen,

---

Az emberi értelem' esméretének tárgyai, azon módra nézve, melly szerént a' mi értelmünk azokat gondolja és esméri, kétfélék:

1. Olyanok, mellyeket nem csak gondolhatunk, képzelhetünk, hihetünk, és akarhatunk, hanem azokat tapasztalhatjuk is, mert vagy a' természetben feltaláljuk, vagy mesterség és szabad cselekedet által eléállíthatjuk; p. o. hogy a' mi földünk gömbölyü a' régiek csak gondolták 's némelleyek hitték is, de ezen ök gondolatjokat már ma a' tapasztalás is bizonyítja, a' képfestő képzel magának egy emberi ábrázatot, és azt lefestvén, mestersége által tapasztalhatóvá, az az láthatóvá teszi.

2. Olyanok, mellyeket gondolni képzelni, és akarni lehet, de tapasztalni nem; mert sem a' természetben fel nem találjuk, sem mesterség által elé nem állíthatjuk; p. o. az emberek gondoltak repülő szárnyas lovakat, és akarnának készíteni halál ellen való orvosságot, de sem szárnyas lovakat a' természetben nem tapasztalt, sem pedig a' halál ellen orvosságot nem készített még senki.

A' csak gondolható, képzelhető, hihető és akarható, de nem tapasztalható tárgyak közül némelyek olyanok, mellyeket szükségesképen gondolni, képzelni, hinni vagy akarni kell, nem gondolni, nem képzelni nem hinni, 's nem akarni lehetetlen; [p. o. ha vagynak teremtmények, szükségesképen lenni kell Teremtőnek is, és ha vagyon gondolat, szükségesképen lenni kell gondoló tehetségnek is; de mi sem a' Teremtőt, sem pedig a' bennünk gondoló lelket vagy tehetséget, a' maga természeti valóságában nem tapasztalhatjuk, hanem hogy lenni kell mindeniknek szükségesképen gondoljuk, nem gondolni lehetetlen. A' csak gondolható, képzelhető, hihető és akarható, de nem tapasztalható tárgyakról jegyezzük meg ezeket:

1. A' gondolható, képzelhető, hihető és akarható de sem a' természetben nem tapasztalható, sem pedig mesterség által elé nem állítható tárgyakról mi csak annyit tudunk és tudhatunk, a' mennyit és a' mit az okosság nekünk azokról mond. Az okosság nem azt vizsgálván a' mi volt, vagyon vagy léssen, hanem a' mi lehet vagy nem lehet, és a' minek lenni kell vagy lenni nem kell, a' nem tapasztalható tárgyakhoz is épen úgy szólhat, mint a' tapasztalhatókhoz mert akár tapasztalhatók, akár pedig nem

tapasztalhatók legyenek a' tárgyak, az okosság azokra nézve csak azt mondja-meg, a' mi lehet vagy nem lehet, és a' minek lenni kell, vagy lenni nem kell.

Jegyzés. A' Muzéum' második Füzetjében, lap-54. sor 21. Ezen szók után: adja tudtunkra, még ezeket kell pótolni: a' mi lehet vagy nem lehet, és. Épen azt kell pótolni lap 52. sor 11. ismét ezen szók után: adja tudtunkra.

2. A' tapasztalható dolgokban látjuk, hogy valamit az okosság azokra nézve előre megmond, a' tapasztalás is idővel épen azt bizonyítja, p. o. az okosság megmondotta az embereknek minden időkben előre, hogy egyesség, és egyetértés nélkül emberi társaság sem egybe nem állhat, sem pedig erős, boldog és állandó nem lehet, és ezt a' tapasztalás idővel számtalan példákkal megbizonyította 's ma is bizonyítja,

3. Ha a' tapasztalható dolgokban igaznak találjuk mind azt, valamit az okosság előre megmond, miért ne adhatnánk hitelt az okosság' szavának azokban is, mellyeket még most és mostani tehetségeink által nem tapasztalhatunk; Akár tapasztalhatók, akár pedig nem tapasztalhatók legyenek a' tárgyak, mellyeknek az okosság' szava szerént vagy lenni kell, vagy pedig lenni nem kell, annyi bizonyos, hogy ha mi azokra nézve az okosság' szavát hisszük, a' mit javasol akarjuk és teljesítjük, azt pedig, a' mit nem javasol, mi is nem hiszük, nem akarjuk és nem cselekszük, azt hisszük, akarjuk és cselekeszünk, a' mit nekünk embereknek hinni akarni és cselekedni kell: ellenben azt nem hisszük, nem akarjuk 's nem cselekeszünk, a' mit okosságunk' szava 's' törvénye szerint hinnünk, akarnunk, és

cselekednünk nem kell; következésképpen emberi kötelességeinknek, eleget teszünk, megfelelünk. Az okosság, p. o. azt mondja, hogy lenni kell jövő életnek, mellyben maga megérdemelt jutalmát elvégye mind a' virtus, mind pedig a' vétek; ezt nekünk, mint okos erkölcsi valóságoknak hinnünk kell, és minden cselekedeteinket a' szerint kell intéznünk 's alkalmaztatnunk; bételyesedését pedig épen olyan bizonyosan lehet reménylenünk és várnunk, a' millyen igaz az, hogy okossággal birunk, 's hogy a' bennünk lévő okosság azt mondja és megkívánja. Ha hisszük 's cselekedeteinket a' szerént intézzük, emberi hivatalunknak, tisztünknek 's kötelességünknek megfelelünk, ha nem hisszük, magunk tulajdon okosságunkat meghazudtoljuk, mellyért a' lelkiismeretnek büntetését magunkra vonjuk.

Valamelly idegen tartománynak esméretlen vidékein utazván, ha történetből egy szép pompás várost távolról meglátnánk, még csak eszünkbe sem jutna az a' gondolat, hogy abban lakosok nincsenek; hát midőn a' természetnek országában épen illyent látunk, kételkedhetünk-e? Az ég' boltozatjának egy tiszta éjjeli megtekintése, számtalan csillagoknak seregét terjeszti előnkbe; mellyeknek, mivel azokat úgy kell néznünk, mint megannyi a' mi napunkhoz hasonló napokat, kétség kívül plánétáik is vagynak. Ezekben a' számtalan sokaságú és roppant nagyságú égi testekben, vagy laknak okos valóságok, vagy pedig nem laknak. Ha nem laknak, vagy egészen puszták, vagy csak oktalan teremtményeknek lakhelyeik. A' csak puszták, és semmi élő állatoknak lakhelyül nem szolgáló égi testekből

álló csillagos eget, úgy kellene néznünk, imint egy megszámlálhatatlan kisebb és nagyobb pompás, és a' benne lakásra mind igen alkalmas épületekből álló nagy várost, mellyben még csak egyetlen egy élő állat sem találatnék.

De lakjanak az égi testekben oktalan élő állatok, okos valóságok pedig a' mi földünkön kívül egyikben se; akkor a' mi földünk, melly az egész csillagos éghez képest kisebb, mint a' mi földünkhez képest egy más szem, többet érne a' esillagos égnek roppant alkotmányánál. Mert egyetlen egy okos valóság többet ér akármelly sok ezernyi ezer oktalan teremtményeknél. Ha azt tennők-fel azért, hogy a' több égi testekben okos erkölcsi valóságok nincsenek, úgy a' világnak roppant alkotmányában nem tökéletességet, hanem a' legnagyobb hijánosságot kellene feltennünk.

Azon minden képzeleteinket feljül-haladó rend, tökéletesség és hármónia, melly nem csak a' természetnek egész alkotmányában, hanem a' legkisebb fűszáltól és férgecskétől fogva fel az emberig, mindenik különös és magános teremtményben is, tapasztaltatik, tagadhatatlanul bizonyítja, hogy az egész természet egy legtökéletesebb bölcseségű Valóságnak remek munkája. De ha a' természetnek azon részében, mellyet tapasztalhatunk, a' legnagyobb tökéletességet látjuk és szemléljük, micsoda okoskodás volna, a' Teremtőnek azon munkájiban, mellyeket mostani tehetségeinek által nem tapasztalhatunk, a' legnagyobb hijánosságot feltenni. Lenni kell az emberi nemén kívül még sok más okos erkölcsi valóságoknak is a' természetnek országában,

mert az okosság, a' világnak tökéletességére nézve, azt szükségesnek látja.

Hogy valamint a' külső és látható természet, úgy az okos erkölcsi minden valóságok is egy tökéletes erkölcsi egységet és egészet formáljanak, gondolni épen nem lehetetlen, a' világnak tökéletességére nézve pedig, az okosság szükségesnek látja; mert a' mi értelmünk az erkölcsi világban tökéletességet, különben nem is gondolhat. Ennek a' tökéletes erkölcsi egységnek, az egész emberi Nem egy tagja, az egész emberi Nemnek pedig tagja mindenik emberi személy. Valaki azért maga cselekedeteit az okosság' legfelsőbb erkölcsi törvényéhez, úgymint, az emberiséghez alkalmaztatja, maga viseletének 's cselekedeteinek helybehagyattatását, nem csak az emberi Nemtől, hanem minden okos erkölcsi valóságoktól, sőt a' Teremtőtől is bizonyosan reménylheti és várhatja; mert az okosság egybeköt bennünket minden erkölcsi valóságokkal és a' Teremtővel is.

Az erkölcsi világnak egyességét és egységét úgy nézték eleitől fogva minden valóságos bölcsék, mint valami Szentséget. Szentség, tökéletesség és szépség a' teremtményekben csak ott találhatik, a' hol vagyon harmonia és egység; a' véges okos valóságoknak erkölcsi tökéletesedések pedig abban áll hogy egymás iránt való kölcsönös szeretet és igasság által, a' szentséghez, az az, a' legtökéletesebb erkölcsi egyességhez és egységhez közelíteni mind inkább-inkább törekedjenek. Ellenben micsoda a' gonosz lélek egyéb, hanem versengésnek, háborúságnak gyűlölségnek, magánakvalóságnak, és egyenetlenségnek lelke, melly midőn a' természetnek egyességét és tökéletességét kívánja elrontani, magát teszi boldogtalanná.

A' tökéletességnek egyességet és igasságot kívánó törvénye, melly törvényt nekünk az okosság ad tudunkra, minden tagot arra kötelez, hogy ha tulajdon méltóságát és helyét elveszteni nem akarja, az egésznek épségét fenntartani törekedjék. De mivel egy tökéletes egésznek épsége, az alkotó tagoknak és részeknek épségeiben áll, (p. o. az emberi test, mint egész csak akkor ép, ha annak tagjai épek — bizonyos az, hogy mi is emberek tulajdon erkölcsi méltóságunkat csak úgy tarthatjuk-fenn, ha az okosságunk egyességet és igasságot kívánó törvényei szerint, minden emberi személyekhez, mint velünk ugyanazon egy erkölcsi tökéletességet alkotó tagokhoz igasságosok leszünk, őket boldogítani 's tökéletesíteni igyekezünk. Ellenkezőleg cselekedvén, tulajdon emberi méltóságunkat megalacsonítjuk, és mint arra érdemetlen szolgák elvesztjük.

Az emberi méltóság igen szép és dicsőséges, mert a' Teremtő bennünket erkölcsi tökéletesedésre rendelt. Lemondani ezen méltóságunkról, nem eszközölni erkölcsi tökéletesedésünket, Teremtőnk iránt háládatlanság, magunkra nézve pedig a' legrettenetesebb veszteséget okozó gondatlanság. Minden mi, nem csak lelki hajlandóságaink, indulataink és kívánságaink; hanem a' testiek is tökéletes kielégítést kívánnak de ha azoknak kielégítésekben semmi határt nem esmérünk, az az, mértékletesek nem leszünk, vagy tulajdon testi és lelki erőnknek épségét elrontjuk, vagy javainkból magunkat kifogyasztjuk, vagy másokat természeti igaz jusaikban megsértünk. A' nemző indulatban, ételben, és italban való mértékletlenség az elsőt, a' pénzt vesztegető játékok,

's egyéb ok nélkül való költések, a' másodikat, a' magunk akár természeti, akár pedig polgári jussainknak olyan kiterjesztése, hogy az által más embernek természeti és polgári jussaik elnyomattathnak, szülik a' harmadikat, mint megannyi emberiség ellen való, 's az emberi méltóságot megalacsonító vétkeket és hibákat. Az állatokra nézve ebben a' részben is a' természet szabott és szab határt, az embernek pedig okossága által 's okosságának törvényei szerint kell magát mérsékelni. A' hajlandóságokat, indulatokat és kívánságokat magunkban egészen megfojtani nem kell, mert a' Teremtő azokat jó célból 's jó végre adta az emberbe. Ezek ösztönök a' munkálodásra, 's olyan eszközök, mellyek által mi a' természetnek javaiból részesülünk, boldogságot érzünk; de azokkal nem a' Teremtőnek célja szerint, hanem vissza élni, oktalanság, puhaság, erkölcsi alacsonyság. Indulataink, hajlandóságaink és kívánságaink, ne legyenek ártalmasak sem magunkra, sem pedig másokra nézve; külföldben az okosságnak törvényétől eltávozzunk, 's cselekedeteinkben harmonia, tökéletesség, és erkölcsi szépség nincsen. Az erkölcsi tökéletességet meggátoló indulatoknak 's kívánságoknak ösztöneit meggyőző 's azokat mérséklő, ellentétlást teszi az embernek valóságos maga meggyőzését és igaz virtusát.

Az okosságnak egyeséget, igasságot, és emberiséget kívánó törvénye szerint minden erkölcsi valóságnak hasonlónak kell lenni a' naphoz. A' nap világosít, tökéletesít, és boldogít minden teremtményeket; épen ezt a' mindenekre kiterjedő, mindeneket tökéletesítő és boldogító erkölcsi igasságot kívánja-meg az okosság és annak

törvénye minden okos erkölcsi valóságtól is. Az ember, mint okossággal, értelemmel és szabad akarattal bíró valóság, mind más vele ugyanazon egy természetű valóságokhoz, mind pedig egyéb teremtményekhez, tudva és önként léssen és lehet igasságos, és mivel szabad akaratja szerint munkálódhatik, tőle függ, hogy cselekedetei másokra 's egyebekre nézve jók 's igasságosok legyenek-e, vagy pedig rosszak és igasságtalanok. Midőn az ember érezteti más magához hasonlókkal a' magaerkölcsiképen igasságos cselekedeteit, akkor felebarátját szereti és boldogítja, magát pedig erkölcsiképen érdemesíti: ellenben valahányszor az ember ezt a' közönséges erkölcsi igasságot, mint az okosságnak és természetnek törvényét megsérti, az az, valahányszor, akár egyéb teremtményeket, akár pedig ember társait megutálja, gyűlöli és méltatlansággal illeti, mindannyiszor a' maga tulajdon méltóságát alacsonítja és kisebbíti. A' legkisebb férgescskének megutálása 's megvelése, egy madaracskának ok nélkül való kínzása, ennek az erkölcsi közönséges igasságnak megsértése nélkül nem eshetik. Ne gondolja pedig senki, hogy a' Teremtő erőszakoson kívánná az embert erkölcsi tökéletesedésében feljebb-feljebb vinni. Mert egy okos értelmes és szabad cselekedetekre alkalmas erkölcsi valóságnak természetével inkább meggyezik, hogy erkölcsi tökéletesedésében nem csak elé, hanem vissza is mehessen, mint hogy akaratja ellen és erőszakoson abban elévitessék. Ha a' Teremtő ezt cselekedné, úgy az ember tulajdon okosságának, értelmének 's szabad akaratjának semmi hasznát nem venné, 's a' Teremtő ezen tehetségeket az emberbe híjába 's minden ok nélkül

nélkül nem adta volna. Már pedig a' Teremtő azokat híjába és ok nélkül nem adta; az ember pedig maga tulajdon okosságát, értelmét 's szabad akaratját használni úgyannyira kívánja, hogy legnagyobb méltatlanságnak 's megbántódásának azt nézi, ha ezen tehetségeit nem használhatja. Még a' gyermeknek is kedvesebb és jobban esik az a' játék, mellyet maga esze 's okoskodása által talált-fel, és szabad akaratja szerént folytathat, mint a' mellyet más gondolt-ki 's, másnak útatisítása szerént kell követni. Érti az ember 's még a' gyermek is magában, hogy néki, mint okos értelmes és szabad cselekedetekre alkalmas valósnak, tulajdon okossága, értelme, akaratja és cselekedetei által kell megérdemelni mind azt, a' mi reá nézve jó és hasznos. Akármelly nagy légyen is azért vagy a' jó, melly számára rendeltetett, vagy pedig a' rossz, melly reá méretett, de ha azt nem maga szerezte és érdemlette az ember magának, hogy tulajdon érdemének esmérje lelkiismerete soha meg nem engedi. Ez az oka, hogy még azon gyümölcs is, mellynek fáját magunk plántáltuk, a' többeknél kedvesebb ízű 's jobb, 's hogy a' szenvedés, mellyel ostromoztatunk, ha azt nem magunk okoztuk, csak érzékenységeinket érdekli, de a' lelkiismeretnek nem keserű. Ámbár szenvedni az erősakos halálnak kinjait, még is vidám ábrázattal, csendes lélekkel, bátran, és józan elmével bucsuzik barátjaitól Socrates, mert lelkiismerete mondja, hogy azokat meg nem érdemlette.

Egy tulajdon emberi természetünkre fordítattott, 's annak megvi'sgálásában, ha csak kevés ideig is megállapodott figyelmezése lelkünknek, lehetetlen, hogy ezt a' gondolatot ne juttassa

eszünkbe: az embernek, minden végeessége 's múlandósága mellett is; mellyet a' mindennapi tapasztalás bizonyít, csak ugyan egy örök életre rendeltetett végetlen valóságnak kell lenni. Az a' gondolat ugyan, hogy a' mindennapi tapasztalás szerént nem csak életére, hanem mind értelem' és esméretbéli, mind pedig erkölcsi tökéletességeire nézve, felette keskeny határok közé szorítatott és véges ember, egyszer'smind végetlen is légyen, első tekintettel ellenkezést látszik foglalni magában. De vegyük az embernek fogantatásától vagy születésétől fogva halála' órájáig lefolyt idejét úgy, mint lételenek azt a' bizonyos és meghatározott módját vagy formáját, mellyben úgy jelent-meg, mint ember, miért ne lehetnének ezen mostani módon és formán kívül, még több a' jelenvalótól mind különböző, de mennyiségekre nézve számtalan egymás után következő módjai vagy formái az ember' lételenek, 's mind a' mellet is, hogy mostani meghatározott formájában az ember véges, (mert hiszem végesnek is kell lenni, mihelyt bizonyos meghatározott formában vagyon) miért ne lehetne létele' módjainak számára nézve végetlen, és örökön örökké miért ne élhetne? Lehet a' maga mostani meghatározott formájában véges ember létele nézve végetlen, abban semmi lehetlenség nincsen; de hogy valósággal arra is rendeltetett mutatják az emberi természetnek, különösen a' léleknek tulajdonságaiban találtató sok jelek és okok. Ugyan is az emberi lélek igazságra és tökéletességre, vagy is másképen mondva, igazság által elérendő esméretbéli és erkölcsi tökéletességre törekedik, 's ezen törekedés egy olyan természeti tulajdonság az emberi lélekben, mellyről soha le nem mondhat, mellyet

magában teljességgel meg nem fojthat. A' maga esméretbéli 's erkölcsi híjánosságát, ha kén-
telen is az ember magában elszenvedni, de hogy
azzal meglégyen elégedve, és kipótolni ne kí-
vánja épen olyan lehetetlen, a' millýen lehetet-
len egy szomjúhozónak az italt nem kívánni.
Épen abból magyarázhatjuk-meg azon lépéseket
és elömeneteleket is mellyeket az emberi nem-
zet, mind a' Tudományokban, mind pedig a'
mesterségekben tett, hogy az ember a' maga tö-
kéletesítését kívánja 's arra alkalmas.

Azon esméretbéli és erkölcsi tökéleteséget,
mellynek elérésére az emberi lélek törekedik, 's
mellyet tölle tulajdon okossága minden kifogás
nélkül megkíván, mind értelembéli esméreteire,
mind pedig erkölseire nézve, el kell valaha ér-
ni, külömben az arra ösztönözö természeti in-
dulat és hajlandóság az emberi lélekben minden
haszon 's helyes ok nélkül volna. 's az okosság
az embertől lehetetlenséget kívánna, mellyet az
okosság soha senkitől nem kíván.

Arra az esméretbéli és erkölcsi tökéleteség-
re, mellyet az embertől maga tulajdon okossá-
ga megkíván, e' jelenvaló életnek igen rövid
idejében, és mostani tehetségcinél fogva szert
tenni lehetetlen. Ugyanis a' tapasztalható ter-
mészeti dolgoknak tulajdonságaikba minél mé-
lyebben bélát valaki, annál jobban veszi észre a'
maga esméretének híjánosságát, tudománya' tö-
kéleteségétől annál messzebb lenni látja ma-
gát, 's tudatlanságát annál inkább megvallja;
úgy hogy ezt az életet nem az esméret 's tudom-
ánybéli tökéleteség' elérése, hanem csak a'
tudni méltó és szükséges dolgok' sokaságán való
bámulás' idejének lehet mondani.

Hijános a' tapasztalható természeti tárgyaknak esmérésére nézve még a' legnagyobb tudós is; de mennyivel híjánosabb azon dolgokra nézve, mellyek nem tapasztalhatók, 's mellyeknek megesmérésekre az embernek mostani tehetségei egy örökké tartó élet által sem lennének alkalmasok és elégségesek. Arra, hogy az ember olyan esméretbéli és erkölcsi tökéletességre tehessen szert, minémüt tulajdon okossága tőle megkíván, a' jelen valonál hosszabb élet 's a' mostaniaknál alkalmatossabb tehetségek kívánatnak. Az emberilélek' tökéletesedésének azért megszűnni a' jelenvaló életnek végével épen olyan lehetetlen, hogy az emberi okosság igazságtalanságot, és az ember magának fogyatkozást 's híjánosságot kívánjon. Lenni kell jövő életnek, az okosság mondja, és mi emberek vagy az okosságnak szavát hazugságnak vesszük, vagy ha nem, a' mit mond elhisszük.

Az ember, mint nem csak most véges, az az, meghatározott esmérő tehetségekhez, 's ezen tehetségeknek meghatározott törvényeikhez vagy formájikhoz köttetett, hanem lételének következő időszakasszaiban is mindenkor végesnek maradó valóság, mindenik meghatározott formájában a' maga lételének elérheti, ha igyekezik, azon értelembéli és erkölcsi tökéletességet, mellyre akkori tehetségei által alkalmatossá tétetett; de egy olyan pontra, mellynél a' tökéletesedésben feljebb ne mehessen, soha nem érkezik. Azt a' pontot, mellynél esméretbéli tökéletesedésére nézve feljebb ne mehessen, egy véges valóság, minémü az ember is, csak akkor érné el, midőn az egész természetnek alkotmányát 's alkotatásának módját úgy esmérné, és értené, mint

maga a' természet' országának Ura, Alkotója, és Igazgatója. De a' természetnek alkotmánya egy véghetetlen bölcs Valóságnak lévén remek munkája, azokat, a' természetben, mint valamely iskolában tanulni való dolgokat, mellyeket a' Teremtő e' Világnak teremtésében, elrendelésében és igazgatásában teremtményeinek, magok tökéletesítésekre, kinyilatkoztatott, egy véges valóság csak véghetetlen időig tartó létel és élet által tanulhatja-ki. Örökké tanulhat az ember, mert tanulni valók lesznek örökké, 's még is valamint mostani, úgy lételének mindenik jövődöbéli időszakasaiban is maga tökéletességére nézve, tulajdon okossága előtt szüntelen híjánosnak fog látszani. Mert lesznek mindenkor tárgyak, mellyeket nem esmér és nem tud, de esmérni, tudni és érteni kíván. Megesmeri még a' Seraph is tökéletességének híjánosságát, 's Teremtője előtt alázatosság' 's tisztelet' fátyolával fedezi orcáját.

A' világ' alkotmányának elrendeléséből és igazgatásából véghetetlen bölcsesége tündöklük-ki a' Teremtőnek; de nem két annyiszor többször nagyobb bölcseséget tézünk-e fel a' Teremtőben akkor, midőn róla azt mondjuk, hogy nem csak eléállította és elrendelte a' világnak alkotmányát, hanem még azon útakat és módokat is mellyek szerént minden teremtményei magokat örökön örökké tökélesíthessék, tulajdon természetekhez képest meghatározta.

Eljuthatni azon dolognak megértésére, mellyeknek tudását már ebben az életben is szükségesnek látja, de esméretekre mostani tehetségeinél fogva nem elégséges, elérhetni azon erkölcsi tökéletességet, mellyet tulajdon okossága megkí-

ván, elvehetni az igasságért és emberiségért kiállott szenvedéseinek 's fáradozásainak természetes jutalmát, mind olyan méltó kívánságai az emberi okosságnak, mellyekről teljességgelle nem mondhat, de a' mellyeket még is ebben az életben el nem érhet. Mind ezeknek teljese-
ket azért egy jövődő életben méltán és igaz jussal reménylheti, hiheti és várhatja az ember. A' jövődő életnek reménylése természeti tulajdonsága lévén az emberi léleknek, épen azért nem találtatott az egész földnek kerektségén sehol és soha olyan nép és nemzet, melly azt nem hitte 's nem reménylette volna. —

Minden élő erő munkálódik, 's minden ilyen munkálódás által valami készül, származik vagy következik. Így munkálódik a' természet, midőn a' maga számtalan egymástól különböző formájú productumait készíti; munkálódik a' mezei gazda, midőn földjét mivelvén, az életreszükséges eledelket természeti és megszerzi. A' productumok és eledelök következéseik a' természet' és mezei gazda' munkálódásaiknak.

A' maga szabad akarata szerént 's tulajdon ereje által munkálódó okos erkölcsi valóság' szabados cselekedetének következése, tulajdona és sajátja a' munkálódó okos erkölcsi valóságnak; p. o. a' szorgalmatos tanulónak tulajdona és sajátja a' maga munkálódása, úgymint tanulása által megszerzett tudomány; mert azt maga érdemlette és szerezte-meg magának. Egy ilyen szabadoson munkálódó valóságnak, maga saját munkálódása által magának szerzett és megérdemlett tulajdonát szoktuk nevezni jutalomnak, p. o. a' Tudomány jutalma a' tanulónak.

A' virtust úgy kell gondolnunk és néznünk,

mint az okosságnak erkölcsi törvényeivel megegyező, és azért jóságos, a' vétket pedig úgy, mint az okosságnak erkölcsi törvényeivel ellenzőleg véghez-ment, és azért rosz vagy is vétkes cselekedetet. Mind a' virtusnak, mind pedig a' véteknek, mint szabad akarat szerént véghez-ment cselekedetnek, vagyon bizonyos következése: melly következés a' szabad akaratja szerént, vagy jót cselekedő, vagy pedig vétkező embernek tulajdona és saját jutalma. Ha a' virtusnak, mint már véghez-ment jóságos cselekedetnek következését és jutalmát nevezzük lelki örömmek, a' véteknek, mint a' virtus' ellenkezőjének következését és jutalmát kell neveznünk lelki gyötoremnek.

A' virtus' igaz és valóságos jutalmának, úgy-mint, a' lelki örömmek, természeti tulajdonságát csak azok esmérik és érzik, 's csak azoknak is lehet megmagyarázni, kik az okosság' egyességet, igasságot és emberiséget kívánó erkölcsi törvényeinek megfelelő kötelességeiket, mind magok mind pedig felebarátjuk, 's következés szerént Teremtőjük iránt is a' magok részéről híven teljesítették. Minden jutalmak közül, ezt választotta-ki a' virtus olyan jussal, hogy azt maga adhassa magának. Erre egyedül maga az okos erkölcsi valóság tehet szert magának, más töle különböző valóság néki nem adhatja; de bizonyos az is, hogy ha megérdemli, senki azt töle el nem veheti, mert ezen jutalmat tulajdon maga jó lelkiesmérete adja minden okos erkölcsi valóságnak, és az embernek is.

A' virtusnak ezen jutalmát már ebben az életben is, jóllehet sok keserőségekkel elegyítve, tapasztalja a' magát arra érdemesített ember; ha-

nem minden jelek azt mutatják, hogy, annak tisztán, egész erejében, és teljes mértékkel való bírását, az emberi természetnek alkotója, egy jövőendő életre halasztotta. Igasság szerint csak akkor is vagyon az egész jutalom' elvételének ideje, midőn az ember egész kötelességét teljesítette. Ez a' jutalom' elvételének ideje pedig az emberre nézve, csak a' jelenvaló életnek utolsó szempillantásakor jöhet-el; mert a' megjutalmaztatás csak akkor kezdődhetik, mikor a' jutalmat megérdemlő kötelességeknek teljesítésére rendelt idő végződik.

Hogy lenni kell jövőendő életnek, a' józan okosság nem csak lehetségesnek és helyesnek, hanem az erkölcsi világra nézve olyan szükségesnek látja, hogy nem lenni erkölcsiképen lehetetlen. Ugyan az okosság erkölcsi igasságot és tökéletességet kíván az embertől, mint okos erkölcsi valóságtól, és azt, minden kifogás nélkül megkívánja. De az igasságnak követésére, 's az erkölcsi tökéletességnek megszerzésére a' legtöbb fáradság, vigyázat, békeséges türelem, maga-megtartoztatás, szenvedés, és áldozat kívántatik. Mellyre nézve, ha minden munkának és cselekedetnek meg vagyon a' maga természetes következése, a' szabad akaratja szerint munkálódó valóságnak sajátja 's tulajdon jutalma: lehetne-e az erkölcsi világban nagyobb híjánosságot és igasságtalanságot még csak gondolni is, mint az, hogy egy okos erkölcsi valóságnak, épen az okosság' erkölcsi törvényeivel megegyező és erkölcsiképen jószágos, de azomban sok küszködések fáradozások, és szenvedések által eshető cselekedeti megérdemlett jutalmakatt soha elnevegyék. Ezt, a' minden dolgokban igasságot és

tökéletességet kereső 's megkívánó okosság meg nem foghatja és soha jóvá nem hagyhatja. De ha ezen jutalmat minden arra érdemes erkölcsi valóságnak el kell venni, úgy a' jelen valón kívül még más jövődö életnek is szükségesképen kell lenni: mert semmiben olly nagy hijánosságot tapasztalni nem lehet, mint a' jóságos cselekedeteknek e' jelen való életbéli megjutalmaztatásokban. A' jövődö életet azért, épen ollyan bizonyosan kell hinni és várni, a' millyen bizonyos az, hogy az okosság igasságot és tökéletességet kíván, 's hogy az igasságtalanságot 's hijánosságot teljességgel helybe nem hagyhatja.

Midön a' virtus, mint a' az okosságnak erkölcsi törvényeivel megegyezőleg véghezment jóságos cselekedet, a' maga megérdemlett jutalmát, a' lelki örömet, elveszi teljes mértékkel és tisztán, az az, minden keserüségtől és bánattól megtisztulva; akkor el kell venni a' virtus ellenkezőjének is ugymint, az okosságnak erkölcsi törvényeivel ellenkezőleg véghezment rossz cselekedeteknek a' maga tulajdon jutalmát, az az, a' lelki gyötrelmet tisztán, vagy is minden örömtől elválva. A' mennyivel nemesebb azért minden földi teremtményeknél az ember, annyival rémitőbb és rettenetesebb lehet előtte azon szempillantás, ugymint, a' halálnak órája, mellyben tulajdon lelki esmérete, a' végső sententiát réa kimondja, vagy is midön maga az ember megítéli 's egyszer'smind meg is jutalmaztatja magát. Ne gondolja senki, hogy ezen gondolatok csak ama levegőből leragadott puszta képzelődések volnának, mellyekben semmi valóság nincsen. Hol vagyon ollyan ember, ki a' lelkiesméretnek vizsgáló, intő, vagy vádoló erejét már ebben az

életben is nem tapasztalta. Mondjunk-le az okosságról és annak mindnyájunktól emberiséget kívánó törvényeiről, fojtsuk-meg magunkban a' lelkiesméretnek munkálódó erejét, ne tegyünk sem a' virtus és vétek, sem pedig azoknak következéseik, vagy jutalmaik között semmi különbséget, ne reményljünk jövő életet, és ekkor elszagattuk a' társasági életnek minden fentartható köteleit vagy kötelességeit, lerontottuk a' polgári jutalmaztató vagy büntető törvényeknek erkölcsi fundamentumokat; ekkor a' vallásnak legszentebb igazságait a' vétek és erkölestelen-ség bátran sőt dicsekedéssel fogja nevetni.

Az embernek, mint okos erkölcsi valóságnak, szoros kötelességében áll mind céljával, melly-re rendeltetett 's törekednie kell, mind a' tehetségekkel és eszközökkel, mellyek lételének mostani meghatározott formájában 's időszakaszában, a' maga tökéletesítésére néki adattak 's hatalmában vagynak, mind pedig azon módokkal és úttal, mellyeket maga valóságos céljának elérésére követni kell, jól és igazán megismerkedni. De épen olyan szoros kötelességében áll az embernek az is hogy maga lelki és testi tehetségeit azon dolgoknak teljesítésére fordítsa és használja, mellyeket azokosság 's jó lelki esméret helybe-hagynak, javasolnak, és megkívánnak; nem pedig olyanokra, mellyeket ezek tilalmaznak. Életünk' rövid idejének csak egy szempillantását se töltsük-el úgy hogy abban emberi kötelességeinket ne teljesítsük. Ezt mind az okosság és lelkiesméret, mind pedig keresztyén Vallásunknak erkölcsi törvényei mindnyájunktól szorosan megkívánják.

~~~~~

A Z E S T V E ' I N N E P L É S E .

Be szép ez a' kinyílt vidék!
 A' ködsoportok a' hegyek' serényén
 Ált' szűrök a' lehaldokolt napot
 'S az annál szinesebb arannyal ég,
 Mint a' Nagyok', mint a' Geniek' világa'
 Visszá koporsón túl tüzelg
 Mint a' Vitéz' magaslelke,

Mig én csudálva nézem ezt, azonban
 Kinyújtva lomha szárnyit a' vad éj
 Leszönyegelte a' napot, hogy Űr
 E' széles téren ő legyen.

A' föld felett gyász inneplés vagyok, mint
 Midőn halálban fekszik a' Monarka.
 Hallgatnak a' meleg mozgásban elhunyt
 Ezer lakóji a' földnek. Magam
 Meghallgatom majd itt a' hallgatást.

Kömer hullással ott miként borongnak
 Az eltakart világosság'
 Arczán a' barna karpitok.
 Oh szent oltárok! felragyogva csillaglő
 Fátylak! tirajtatok meleg
 Lelkem lángokban olvadoz.

Repüljeteek - le rám ti éj' Zefirjei
 Ti harmaton ifjult rózsai lehelleteek:
 És öntsetek szín balzsamot
 Hogy értekezve önmagammal
 Repülve könnyü képzetimmel
 Lehessek én még boldogabb.

Ezer teremtetett dolog
 Nem olyan, o, mint én, nem boldogabb,
 En a' Teremtő', a' Mindenhatónak
 Munkájiban eget lelek.
 'S egemben én Isten vagyok.

Sohajtsatok ti, a' szerencse' vert arany
 Békőjiban világ-hazudta Istenek,
 A' halmozott kincs, pénz penész között;
 Magány egem szent olvadó öröme
 Költ lelkemet felvonta a' por közül;

'S ha semmi pénze, érce nines
 A' mennybe 's a' Mindenbe' dúzs,
 Boldog, kinek rút önnhaszon
 'S vádtól szabad jó lelke, tisztán
 Emelkedik fel,
 A' Menny kerek boltján lefolyt
 Ragyogva csüggő csillagok során túl.
 Ott a' setétes éj tolyongva fut —
 Le 's a' remény ezer napok'
 Sugárain, hév lelkénuk tüzelg
 Gyümölcsseit teremteni
 'S teremtetett gyümölcsit édes
 Méz harmatokkal áldani.

Szeretlek én téged magoss halom,
 Mellyen az Estve' templomát ledölvé
 Idvezlenem lehet. Te adtad ezt,
 Hogy érzetím lebegjenek.

Tölt szívvvel és meleg kebellet
 Letérdepelve nézem itt az Éj'
 Kárpitjain lerezzenő
 Csillag sugárokat, mint a' lenyügött
 Napnak halotti mécseit. Imigy
 Ragyog vissza lehúnyt reményem is.
 Légy idvez, oh, kinyilt vidék!
 Te is bezöldellett halom tető!
 Hol a' ragadtatás trónust emelt.
 A' harmat és az éltető nap-ár
 Lakozzanak nevetve itt.
 A' reggel adjon újult szint reátok
 És a' szerelmes este' karja
 Adjon-meg a' virradt' ezer színének.

Légy idvez oh, szerelmes Éden!
 Hol a' gyönyörködés' gyümölcsseit
 Szakasztanom szabad leve.
 Ne csússzon itt, se kigyó,
 Se a' goromba nagyra - vágyás
 Ne hányja vesse gondolatját
 A' nemtelen kívánon,
 Ártatlanul keressen itt
 A' szív tökéletességet, 's nyugalmat

Mint e' termékcny este, szép ölében
 A' menny-szerzette természet vidéke.
 Majd engemet már nyúgalom borit,
 Mig a' magoss terjedt egek kinyilnak
 A' hajnal' érkezésekor.
 Mig a' felöltözött virágok édes
 Kenetje, 's a' Monárka nap
 Harmatba hált rózsás mosolygta
 Felbalzsamozva éleszt, akkor én
 Tisztult szemléletekkel ámulok
 Viszont reátok.
 Oh este, oh arany Vidék;

FÜZESI JÓZSEF.

AZ ANYAI NYELVEN IRAS SZÜKSÉGES VOLTA-
 NAK MEGBIZONYÍTÁSA.

Algarotti szerint, Olaszból.

Atque ego cum Graecos facerem natus mare citra
 Versiculos, vetuit me tali voce Quirinus,
 Post mediam noctem visus, cum somnia vera:
 In silvam non ligna feras insanius, ac si
 Magnas Graecorum malis implere catervas.

Horat. Sat. L. 1. 5. 10.

Nem kevés fizikai 's erkölcsi okoknál fogva akarják a' Tudósok azt megmutatni, hogy a' tudományokban, főképen Poezisben, Ékesszóllásban, a' Régiek az elsőséget tőlünk elveszik. Itt több okok között figyelemre méltó az, hogy ők annyifélébe, mint mi, nem fogtak; nem kellett erejeket olly sok különböző nemű tudományokra felosztani, 's főképen, idejeket, több más

nyelvek' jó megtanulására nem fordították, hanem mindenkor csak a' magokéban éltek.

A' Görögöknél, a' köz és tudós nyelv ugyan azon egy volt, nem tudták mi legyen a' holt nyelv, mellyet az anyjai mellett gyermek koroktól fogva tanulniok kellett volna. Az a' megvetés, mellyel minden görögül nem beszélők iránt viseltettek, kétség kívül az ő büszkeségekből folyt, ugyan ez egyik fő oka a' magokéban való ügyességnek. Kevés olvasni valójok lévén, sokfelől gondolkodhattak, 's azon időt, mellyet nem a' szavak' megtanulására kellett fordítaniok dolgok' megvizsgálásában tölthették, azokat minden oldalról megfontolhatták, 's tulajdon nyelveknek pedig azon műveltséget, tiszta szépséget, melly a' Poézisnek 's Ékesenszóllásnak a' kalapja, megadhatták.

A' Rómaiak, igaz ha elé akartak menni a' tudományokban kéntelenek voltak megtanulni, nyelvét a' Görögöknek, kik azon időben, mellyben a' Rómaiaknak allat valóikká, azoknak tanítóivá is lettek. De, ámbár kezekben voltak a' görög példányok, 's azokból tanultak mindent, nem érte őket az a' viszketegség, hogy görögül irjanak. A' Romai büszkébb volt, minthogy idegen nyelven irjon, ő csak a' maga győzedelmes, és uralkodó nyelvével élt, mellyen a' Kapitoliumból az ő alatta volt világnak törvényeket diktált.

A' maiak ellenben kényszerítetve találják magokat, hogy több nyelveket tanuljanak, mivel most, kereskedni, tudományos, 's egyéb foglalatoskodásbéli egybe-kötésben olly Nemzetek, élnek együtt, mellyek se az Igazgattatásra nézve egymástól nem függenek, se az ész kimíveltségében egy

másnál, bizonyos tekintetekben, nem alább való. Ezekon kívül jártasoknak kell lennünk a' görög és romai nyelvekben is, mint az emberi tudásnak kincs-tárában. *) Ennyit kíván-meg tölünk, úgy szóllya, egy bizonyos literarai szükség, 's az Országoknak mostani politikai alkotványa.

A' tudományokra nézve, a' régiek 's mostaniak között innen sok különbözőéseknek kellett származni. Egyik kitetsző az, hogy azok egyedül anyai nyelveken irtak, közülünk pedig sokak elébb becsülnek valamelly idegen nyelvet, mivel ezt vagy csinosabb vagy a' magoknál közönségesebnek hiszik. Azok pedig, kik valósággal által adják magokat a' tudományoknak, 's tölünk Literatori névvel tiszteltetnek, épen nem méltoztatnak gondolatjaikat egyéb hanem csak a' megszentelt nyelveken eléadni, mellyeknek mint ők mondják azon előségek van, hogy azokat minden tartományban megértik 's a' régi Irók azokat egészen megállították annyira, hogy sem-

---

*) A' régibb időkben (így ír egy Anglus) nem kellett egyebet tanulni néhány életmax imájinal, 's ezek kevesek, könnyen megfoghatók lévén, megtanulások, gyakorlások is könnyű volt. Mikor a' tudományok, művészségek jobban kezdettek elterjedni, a' Görögöknél, a' kinek tetszett, azoknak Encyclopaedia-jokat jól megtanulhatta. A' Rómaiak is még kisebb nehézséggel juthattak a' görög nyelvhez, mert az szomszédságjokban volt. Két három holt nyelv' tanulása, a' későbbi időknek jutta. Mi, legnagyobb részében azon időknek, mellyben a' régiek gyermekeiket arra tanították, mint legyenek jó hazafiak, a' mieinket arra szoktatjuk, hogy a' papagájoknál valamivel többek legyenek. — A' new estimate of manners and principles, or a comparaison between ancient and modern times, in the three great articles of knowssedge, happines and virtue. Part III.

mi változtatást szenvedni nem fognak, 's bizonyos tekintetben az *Universum*' örökké valóság' nyelveivé lettek.

Akármilyen fényeseknek tessenek is ilyen okok a' *Literátorok* előtt, kik könnyen hajlanak hívésére annak, hogy, ha a' tudós nyelven írnak, régi tanítójik szép hírében osztozni fognak, csudáltatását ragyogóbb fényre emelik, még is, valósággal nézve, rossz tanács után járnak, kik nem a' magok született 's nemzeti nyelveken írnak. A' különböző *Nemzeteknek*, *gondolkozásaik*, *képzeiteik*, *képzelőerejek* is különbözők, úgy azon módok is, mellyekkel azokat felfogják, elrendelik 's kifejezik. Innen, egy egy nyelveknek *geniusza* minden más nyelvtől különbözik, mert ez, az *égalj'* *tudományok'* *minémüségéből*, *vallások'* *igazgatások'* *formájából*, *kereskedések'* *nagyobb* vagy *kisebb kiterjedéséből*, az *Ország'* *nagyságából*, 's mind abból, a' mi egy *Nemzetnek* *geniuszát*, *karakterét* teszi, természetesen foly. Épen ezen okból, mivel a' *Népek között a'* *nyelv'* *külömbösége által a'* *legszembetünőbb megkülönbözés jö-elé*, tartják igen természetesen a' *Politikusok ellenségeknak* azokat, kik másnyelvet beszélnek mint ők,

A' nap keletiek *metaforizálása*, ellehet mondani, olly heves, mint *égaljok*; mellyben *születtek*, A' *Római nyelv* mivel *katonás nemzeté* volt, nem olly *kerekded kedves* mint a' *görög*; de épen azért *merészebb*, *szorosabb* annál. *Horátz* egyiket a' *Falernumi erős kemény*, másikat a' *Scioszi bátorító 's egyszer'smind kedves izű borhoz hasonlítja*. *) A' mi *nyelvünk*, (mondja

---

*) *Sat. I. 10.*

Algarotti az Olaszról) könnyen hajló, képpel teljes, harmoniás: a' francia; fordulásaiban nemes, kényes. Mind ez mind amaz, mutatja azon nemzet' természetét, melly azon magát kifejezi. A' büszke Spanyol Grandeszek' nyelve komoly, méltóságos. Az Anglusok, sok szóllásformájikat a' kereskedésből vitték által, még tudományos nyelvekbe is, 's főképen a' hajókázás terminusaival élnek, melly nálak divatban van. 'Sezen nyelv épen olly szabad geniuszu, mint magok azok, kik azon a' szadadságnak szent lángjával Parlamentumjokban, minisztereiket számadásra vánják. Épen e' szabadságot szerető nemzetnek természetéből jő az, hogy nyelvek minden egyebek között legkevesebbé szenvedimég az olly zabolát, mellyel a' német, duzzogó Grammaticusok a' magok Iróikat rángatják. A' Magyarokat ismerve, illyes mit mondott volna Algarotti nálunk is azokról, kik a' fantaziának a' nyelvvel való szabadabb játékát nem szívelhetik, 's azt a' ki azon új fordulásokat kezd, sokat, a' mi dísztelen, elhagy, nyelvrontónak, kiáltják.

Megmutatván ezt, így annak, ki nem a' maga nemzeti nyelvén ír hogy helyesen írhasson, Proteuszi átalváltozhatással kellene bírni 's azon munkalódás formája, égalj minémüése, a' köz dolgok sistemája szerint való természetet, formát szükség felöltöznie, melly az ő általa írásra választott nyelvnek nemzeti tulajdona, lekellene vetkeznie egészen a' maga természeti alakját, mert külömben az a' mi írásával ellenkező mindenütt ki fog tetszeni. Ugy kellene neki tenni, mint az a' Görög tett, kiről azt a' rendkívül való csudálatosságot olvassuk, hogy az Atheneiekkel csinos elméséggel, a' Spartatiakkal kemény-

séggel tudott vetélkedni, az Ázsiáknál pedig úgy viselte magát, mint ha közöttök született, nevedett volna, 's így minden tartomány polgárjává magát által változtathatta. Ennius, három nyelvet beszéllvén, azt mondotta maga felől, három szíve van. *) *Diis geniti potuere.*

Nem kevés, francia szép-lelkek próbáltak a' mult században Olaszúl verselni; mikor az Olaszország, az alpeseken túl olly becsben tartott, hogy azt ki jmanírjainkat nem tudta, nem hitték csinos társalkodónak; 's nem nézték tudós-nak, ki Iróinkat jól nem ismerte. Tetszettek akkor a' Francziák magoknak abban, ha valamit, az Olaszok utánnazásából egybe-szedegelve, olaszúl írtak. Ezt valamennyire el is találták. Több példák között, mellyeket itt eléhozni lehetne, ilyen *Dufresne*, ki *Leonardo da Vinci*, és *Leonbatista Alberti* életét olaszúl írta-le, 's főképen említeni lehet *Menage-nak* némelly darabjait. Még Olaszok is keyesen értették úgy az Olasz nyelvet, mint ez utolsóbb. De, egy Francia sem volt olly szerencsés az Olaszúl-írásban, mint *Regnier* **) ki az *Academia della Crusca*t nevezetes tréfai csalással ki tudta ját-

---

*) *Ennius tria corda habere sese dicebat, quod loqui Graece, Osce, et latine sciret. Aul. Gell. Noct. Att. Libr. XVI. Cap. 17.*

**) *Regnier* 1573-ban szül. † 1513. Szatirákat írt, mellyek által magának sok ellenségeket csinált. Kardinál *Joy'euse* elvitte magával Rómába, hol egy ideig lakott. Ezen kívül még egyszer meglátogatta Olasz Országot. Szatirájit francziául írta, *Persius* és *Juvenal* tónusában. *Stylusa* ritkán tisztált tréfája alacson, talám mivel még az elsőbb kezdő időben élt. Az elsőbb kezdőknek pedig még botlani kell. A' Kiadó.

szani, úgy hogy egy maga által készített Canzonét a' Petraccháié helyett adott által neki, 's meggazdagította az Olasz Litearturát Anakreon' fordításával, melly az Olaszoktól magoktól készített fordításokról, a' borostyánt magára tette. Még is: észre hajlás nélkül véve, Regnier olyan volt az olasz poézisben, mint Poussin *) a' festésben; írására nézve Olasz, de természete' tónusa francia maradt. Illyen nagy igyekezettel tanulta ő az Olasz Irókat a' mellett, hogy közöttünk hazánkban lakott.

Minden tekintetben nem olly nehéz úgy írni a' mint kell, ha nem született nyelvünk is, még egy élő nyelven mint egy olyanon, melly csak a' könyvek' néma papirosain él. Mert a' mostani Nemzetek között még is csak van valami a' mi a' másikáéhoz, vagy az Igazgatásban vagy tanulásmódjában hasonló. Ezen kívül nagy segítségdre lehet azon élő nyelvnek, mellyen írsz mindennapi hallása, 's ha így azon nemzet között élsz, szokásaihoz, geniuszához is lassanként inkább hozzá szokol.

De, másképen van a' dolog egy holt nyelvvel. Vegyük például a' rómaid, mellyen a' tudó-

---

*) Poussin híres francia Festő, hazája fíjaitól francia Rafaelnak neveztetett. Szül. 1594. Normandiában † 1665. már szép hirt szerzett magának, mikor 1624-ben Rómába ment, hogy ott magát még inkább tökéletesitse. 1640-ben Francia Országba vissza hivattatott, Királyi első Festőnek. Valamelly perek miatt, ismét elhagyta hazáját, Rómába ment, 's ott élt haláláig. Poussin leginkább a' Szép Ideált kereste elérni, 's ebben az Antikék' studiumának sokat köszönt. Az iudulatok' ki nyomásában Domenicho után dolgozott. L. C o n s e r v a t i o n s L e x i c o n,

sok közönségesen szeretnek írni. A' Rómaiak' neveltetése egészen más vallás tanítás, tudomány, szokás principiumain fundáltatott, mint a' mienk. Onnét nálak épen azoknak megfelelő kifejezéseik származtak, mellyeket a' mi tanításainkba 's szokásainkhoz alkalmaztatni nem lehet. *Litare Diis manibus*, ezt Bembo *) így tette ki olaszul *celebrare la messa dei morti*, a' holtaknak misét tartani, *interdicere aqua et igni*, így: *fulminar scomunica*, excommunicatiót menydörgeni, a' *Collegium Augurum*-ot így: *Concistoro dei Cardinali*, a' Kardinalok Consistoriuma. De ez épen olly illetlenség mint az lenne, ha *Facultas*beli *Doctoraink* a' Római tógát ölténék-fel, 's oltárainkra *Venus Anadyomenét*, vagy *Vindicatort* tenők.

Non mihi mille placent, non sum desultor **)
amoris.

Spectatum satis et donatum jam
rude quaeris

Maecenas iterum antiquo me inclu-
dere ludo. ***)

A' Romaiaknál ezek eleven képek voltak, egyik annak jelentésére, hogy a' szerelemben

*) Bembo, szül. 1470. † 1547. X-dik Leonak apostoli Titoknokja, III. Pál Pápa alatt Kardinál, 's Püspök. Az Olasz Poeták között a' Petrarchistáknak Feje volt. Mind a' Deák, mind az Olasz nyelvben a' tisztaságot terjeszteni segitette.

**) *Desultores*, azok voltak a' Rómaiaknál, kik két egymás mellé fogott lovakon lovagoltak, és sebesen egyikről a' másikra szöktek. Innen *desultor* vagy *desertor amoris* (Ovid. *Amor.* l. 3.) szökdösöt, csapodárt tett, A' Kiadó.

***) Horat. *Epist.* l. 1.

nem szökdöső 's csapodár, másik, hogy a' hosszú szolgálat, fáradság után nyugalomra vágyik. De, mi ezeket, mivel nem szoktuk a' Gladiátorok' vivását nézni, 's a' régi lovagi mesterség nálunk nincs divatban, nem értjük-meg ha magyarázatját is nem olvassuk. Így tehát haszon nélkül élne ezen képekkel a' mai költő, mert a' mi képzelő erőnkre igen fáradt benyomást tennének; valamint ismét a' Szamojéda 's Lappon előtt egy mi költőnknek festése egészen elveszne, midőn azok számára így verselne.

„Mikor a' Májusi szellő a' fűvek' friseségével, virágok' illatjával eltelve lebeg, 's magát a' megújult fák' levelein jelentgeti.”

A' Rómaiaknak birodalmok' nagyságához hasonlólág olly magas, felemelkedett kifejezés módi formájik származtak, mellyek, valamint birodalmokhoz képest a' mostaniak kicsinyek, úgy kifejezéseik mellett a' miéink terötelenek. Az ő kifejezéseiknek egy, olly Nemzet képzeatinek megfelelő formát kellett felvenni' mellynek tagja érezhette azt, hogy neki polgártársai, azok kik előtt engedelmeskedő királyok főt hajtottak, melly az ő belőle is álló Népnek, ugyan azon egy időben a' világ' három részein győzödelmes hírei hangzását hallhatta. Ezért mondá egy szép lélek, midőn a' Rómaiak, tetteit olvasta, hogy neki úgy tetszett akkor mintha egy veréb olvasná a' Sasok' hisztóriáját. Melly egybe nem illőség tehát az új hisztóriát Liviusz' Caesar fraziszeivel írni? Annyi, mintha egy pedantot hallanánk gyermekeihez olly méltósággal szóllani, mellyel a' Konzúl a' Szenatusban beszédjét harsogtatta. A' mostani országos dolgokban ezen ki-

fejezést; *Regna adsignata* hogy lehet kiten-
ni, vagy ezeket; *Orbis Restitutori, pace*
terra marique parta Janum clausit 's
egyéb régi kifejezéseket hogy lehet alkalmaztat-
ni, hogy lehet a' *Populus Rex* nyelvével a'
mi tetteink' kicsinységeiben élni.

Hanem azt mondjuk, hogy annak, a' ki most
deákul ír lesz annyi esze, a' régi Római nagy
hangú szóllástól, melly a' valóságos római Irók-
nak mintegy természetek, mostani irását megkü-
lömböztetni. De, hol az az új Iró, ki a' *Juruli*
is sellába ülhessen, 's a' Római nyelv felől
azt végezze, a' mi neki tetszik. Most minden-
kor maradhat valami gyanúnk, hogy valamely-
lyik szóval nem egészen természete szerint, nem-
annak tulajdon helyén éltünk, ez pedig az irásban
legfontosabb dolog. Mert épen azon ideát kell
olvasónkban felgerjeszteni tudnunk, mellyet ma-
gunk gondolunk kinyomni, a' mi munkánknak
azon helyére illik. Ebben olyan legyen az Iró
mint a' Muzikus. Ennek is, hogy disharmoniát
ne szerezzen, a' megkívántató legtökéletesebb
hangoztatást kell eltalálni, melly a' maga he-
lyén kedvesen lebegve a' halgatót magával elra-
gadja. Egy francia Szatirikus megakarván azok-
nak, kik francia létekre deákul irtak, magokról
való képzelődések' ürességét mutatni, 's egyszers-
mind szúrni is őket azért, Horatzot beszéllette
francia nyelven, előre bocsátván mintha ő azt, az
Elysaeumi mezőnek francia Irók olvasásából 's a'
legjobb francia grammatikák szerint megtanulta
volna. Horatz minden nagy esze 's megfeszített
szorgalma mellett is nem kicsiny hibákat ejt fran-
cziául, p. o. *la ville de Roma* helyett ezt
mondja, *la cite de Rome* (Ország fő városa)

helyett , püspöki várost) 's a' hol így kellene mondani le pont neuf, ö le pont nouveau-val él. Így esik több barbarismusokba, mellyeken a' vele beszélő franczia jó izüen kaczag. A' Franczia tehát megakarja jobbítani a' hibákat, Horatz azokat védelmezi. A' franczia meg felel, 's a' deák költőtől maga oltalmára eléhozott minden autoritásokat, a' folyó szokás parancsoló törvényeivel, mellyek a' nyelvet igazgazgatják, czáfol meg.

Quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi.

Így Horatz a' maga hajdaní fegyverével meggyőzöttetve, látja, hogy veszt, abba hagyja a' francziáskodást, 's megyen vissza az Elysaeum boldog tájaira, hazája' fiai mellé.

Azon veszélyhez, hogy deákulirva nem mindenütt élhetünk a' tulajdon 's illő szavakkal, egy nem kisebb is járul; a' stilusban nem lesz természet, nem egység, melly az elsőből foly. Köteleztetvén némelly kevés holt, 's egymással különböző geniuszu Irók szavait egyenként, mint a' csepeket, víztartókból egybe-szededetni, mivel az élő Népnék beszéde forrásából nem merithetünk, deák frazisek egybe-állítgatása jő-ki, de a' melly nem valóságos tiszta római. Unus et alter assuitur pan nus, 's ennek resultatum nem lehet egyéb rongált, kénszerített nehézségü, lelketlen stilusnál egyéb. Azért méltán lehet a' Latinisansokról mondani: annyit tesznek a' mennyit tehetnek, de írásaikban nem lehet azt a' tisztaságot, stilusokban azt az erőt, melly valóságos Római Iróknak tulajdonok feltalálni 's még egy sem felejtette-e velünk egészen a' Rómaiakat.

Kevés számú Irókba lévén a' deák nyelvnek minden gazdagsága egybe-szorítva, annyi magoknak a' Rómaiaknak se volna most elég minden képzeitek' kifejezésére, annál inkább nem lehet elég nekünk, kiknek olly sok újonnan megjelent, feltalált dolgokat, mellyek a' tudományokban, igazgatás-módja 's vallásokban, azolta származtak, miolta a' deák nyelv holtá lett. Szabadságunkban pedig nem áll, mivel már elenyészett az azt beszéllő Nemzet, úgy hozzá ragasztani 's valamit bővíteni, mint nekünk tet-szenék. A' nyelvek, azt mondja Bernardo Tasszó *) szegényen születnek, 's mint a' fejedelmek megajándékozzák a' Status' privilegyiomaival, adomány levelekkel az embereket, úgy adnak egy egy nyelv szavainak, szóllás módjai 's figuráknak, az irás más ékességeinek privilegyiomot azon elmék, mellyek szabadon feltudnak emelkedni, a' bővítés hasznát érzik 's tisztaitéletük. Ezek, adományaikat (donatio) Századok számára magok autorításokkal szentelik-meg. Ilyen gondolatokkal bátorította az említett tiszta 's messze lászó Ész, Caro-t, **) hogy az olasz

---

* *) Bernardo Tasszó, a' Torquatónak, ki a' megszabadított Jeruzsálemet írta, Atyja, szül. 1493- † 1569. Leveleit 1553-ban adta-ki Velenczében. Ezeken kívül irt egy dissertatiót a' Poezisről. 1562. széles tudományu, derék ember volt. — Irt verseket is.

***) Annibal Caro szül. 1507. † A' legjelesebb Olasz Poéták 's Prozaikusok közé tartozik. Virgil Eneiszét fordította Olaszra, melly munkája ugyan nem épen hűséges mássa az Eredetinek, mivel sok bővítései 's körül írásai által fordításában 50000 versnél több van mint a' deák Eneiszben. Legszebben jött ki a' fordítása, Párizsban 1760. A' Kiadó,

nyelvet, új szépségek, új szóllások formájjal bővítse, gazdagítsa. A' deák nyelvre nézve ezen tanácsot nem lehetett volna neki adni. Az, nem a' miénk, hatalmunk 's jusunk tehát nincs hozzája hogy változtassuk, bővítsük. Abban, mint más holt nyelvben is csak azt illik 's kell megvizsgálnunk, mik annak privilegyionmai mellyeket a' Régiek magok benne köz meg egyezéssel megengedtek, 's magunkat szükség azokhoz tartanunk. 'S ha nyughatlankodnánk is valamit azon régi pergamenekhez tenni, azt az ítélő ész mint hamisat, belécsúszottat, apokrifust elvetné.

Nagy meggyőzendő nehézségei vagynak e' szerint a' deák Prózát írónak, de még nagyobbakkal küszködik a' deákul verselő. Mert a' Poézisben a' legelevenebb, legkényesb szóllás módokat 's minden tárgynál a' kifejezésnek legtetszőbb virágát kell elékeresni. Ezt másképen el nem éred, ha csak a' nyelv szóllás formáji metaforájinak kincse, bősége képzeleted előtt egész fényében, kiterjedésében egybe-seregelve előtted nem áll. 'S az még nem elég, a' mit más mondott, már mások is tudnak. Egyszer szükség, hogy a' költő mintegy új nyelvet formáljon magának, mert az a' láng idea, melly lelkét nyughatlanítja, égi ragadtatásba emeli, nem elégedhetik-meg a' közönséges vagy csak színén járó kifejezéssel, mind addig zúg az lobogtában, míg egy új ötet megnyugtató harmoniás kifejezésében törí-ki magát. Tudjuk azt, hogy ezen dolgozás formáját, Rómiaiak nem nyelvek szegény 's még miveletlen korában tették, hanem csak Augustus alatt, midön a' nyelv arra már elég gazdag lett, 'S képzeiteknek (conceptus) nagyobb

elevenséget adjanak új szavakat készítettek, a' kifejezés lelkesítésére több Hellenismusokat kölcsönöztek, 's tulajdon magoktól eléállított metaforájak, verseikben, mint az észnek új villámjai úgy fénylenek. De, hogy tehetnék ezt azok, kik olly nyelven poetizálnak, mellynek határait a' régi Irók magok szabták-ki, mert azt legjobban ők érzették, meddig mehetnek. A' mostani nem bocsáthatja ott szabadon a' szárnyalló észt, hol semmi merészség nincs megengedve, sőt tartania kell, ne hogy hibát ejtsen, 's magát mindig Calepinus és grammatika szabásai közt találja, úgy, mintha ülő és kalapács között volna.

A' deák költőknek mai seregéből azok is, kik nálunk a' legnagyobb lármát csinálták, ha régi mustráik mellé tétetnek, kevés tiszteletet érdemelnek. Ha van is valami ékesség, kedvesség benne, azt is a' régiektől lopták, 's más tollai adják nekik a' szint. Ezt minden, a' ki a' római poézisben jártas, könnyen észre-veszi. Észre azt is, hogy a' mostani új deák költőnek érzéseit a' régi költők szép, helyes kifejezéseik vezetik pedig a' kifejezésből kell származni a' tulajdon gondolatnak. És így, az az Iró, ki az Olaszban, vagy más maga nyelvén, szemérmes, és Platonicus, a' deákban illetlenkedő Epicureus lesz, mivel Katull és Ovidnak mint mestereinek fraziseiket mintegy erővel huzza, alkalmaztatja tárgyaira.

Ha mások egyedül csak tulajdon bényomásaikat akarnák kifejezni, 's csupán a' magok elméjek képzetek módjait eléállítani, ők se lennének szerencsések. Követni is a' maga elméje természetét, egy régen kiholt nyelvben arra kifejezéseket is találni, lehetetlen. Mert, a' mint feljebb megmondottuk, annyi dolgok megváltoz-

ván azolta, ezeknek új neveket nem lehet adni. Mikor a' képet a' színekhez 's nem a' színeket a' képhez kellene alkalmaztatnunk, akkor minden festés fáradt, homályos lenne.

Nem ragyogna Ariosztó' *) neve közöttünk, ha Bembo' tanácsát megfogadta volna, ki arra akarta bírni, hogy hagyja-el az Olasz múzát 's adja magát egészen a' Római' karjai közzé. Dante **) stilusa sem volna olly eleven, 's nem változnék azon dolog sezerint, mellyet fest, ha versezetjét deákul, írja. Igazán ellehetett volna akkor róla mondani, *che la dritta via era smarrita* (***) hogy az igaz utat eltévesztette, ha deákul folytatta volna a' mit el is kezdett, így:

Infera regna canam supero contermina mundo.

Ámbár Petrarchát Africa nevü deák versezet-jéért koszorúzták-meg a' Campidoglion, illik megfontolnunk, hogy ez olly időben történt, mellyben néhány deák versek egybe szerkeztetése csudának tartatott, a' tudósabbá lett mostani világ pedig, Petrarchát, mint deák költőt elfelejtette. Ellenben olaszül irt Szonnettójit csudálva, és

---

*) Ariosztó, szül. 1543. egy romantos Epopoeát irt *Orlando furioso* név alatt. Az Olaszok isteni Ariosztónak, Ferrarai Homérnak (mivel a' Ferrarai Hercegnél, Alfonsusnál lakott) nevezték. Munkájában sok genialis vonások vagynak, de vagynak sok olly helyek is, mellyeket a' jó izlés helyhen nem hágy.

**) Dante Alighieri, szül. 1265. † 1324. munkája: *La divina Commedia*, mellyben, a' Poklot, Purgatoriumot, 's Menyországott leírja, 's abba sok szatírai vonásokat tett a' Veleélttek ellen. A' *la divina Commedia* nevet, az Olaszok entuziasmusa adta Munkájának.

***) Ezen vers a' *divina Commedia* elején van. — A' *Híadó*.

gyönyörkedve, és iránta tiszteletet érezve olvassa.

Válassza tehát minden költő, főképen azon munkában, melly a' fantazia játékát [megkívánja, mivel a' nélkül genialis villámlásai nem lehetnek, a' maga anyai nyelvét. Csak egyedül abban van neki megengedve minden erejével élni, azt egész fényben ügyesen mutatni 's könnyösét veszi-fel, hanem azt, melly épen az ő testéhez van készítve. Csak egyedül ennél fogva reménylhetni a' Görögök, Rómaiak classicitása elérését, mert anyai nyelvéhez gyermek korától fogva szokott, azon tanulta kifejezni legelső érzéseit, ezen kezdett gondolkodni, azon is gondolkodik legtöbbet, ha csak korcsá nem vált, csak azzal élve alkalmaztathatja magára Danténak szavait: Én magamnak ugyan azon egy vagyok, 's magam értem magamat legjobban, 's a' melly módon diktál belőlről lelkem, a' szerént magyarázom azt. — Ez az egyetlen egy út vezethet a művészség legmagasabb pontjára. *)

DÖBRENTÉI GÁBOR

---

*) Nem fogja senki is gondolni, hogy ezen cikely megismertetésével a' régi Klasszikai Literaturához, 's a' deák nyelv irásához való kedvet akarnók kicsinyíteni. A' tudományi örömeinek legnemesebbjait nem érezheti az, a' ki a' Régiel' energiával tellyes munkájikat a' magok lelkeik teljességében nem ismeri. Ha bár az újnak Klasszikai munkái által is lehet az Izlést kicsinosítani, még is csak ezeknek a' régiekkel egybe hasonlítása után kap az bizonyos erőt. Az újabb Időnek nagy Íróji is csak úgy lettek nagyokká, ha a' régi Jelesbek lelkét a' magokéval atyafiságba hozták. 'S a' mostani idők-

I.

1806.

Ah, melly borongó felleg emelkedik
 A' kék vidéken. — Zápori hullanak,
 A' kellemeknek pusztaságot
     Hoz Boreász vad agyarkodása.
 A' rózsa busan hajladoz elrepedt
 Ágán. ki virult szép keblébe a'
     Zápor csapott, a' Liliomnak
         Tetszetes ágai öszve törték,
 Részekre oszlott a' violácska már,
 Nem hinti kedves illatit a' liget'
     Csermellyi mellett; hajh! enyészik
         Kelleme a' gyönyörű tavasznak

nek elpuhult tonusát nem a' régi Iróknak magas nemes gondolkodásaik törik-e meg?

Bár úgy folya nálunk is a' Római Literatura' tanítása, 's tanulása hogy az Olasz, Francia, Hollandus, Anglus Német Filologusok mellé mi is éles magyarázó Filologusokat tehetnénk, 's azok, a' mieink jegyzeseit czíthatnák, de minden deákoskodásaink mellett is minden deák Irók Kritikai Kiadásait, a' nem annyira deákos külföldről kell hozatnunk. Ezen hijánosságunk' oka ugyan tudományos Intézeteink' elrendelése minémiségében van, hanem gondolkodnunk kell, valahára, hogy e' részben is haladjunk.

De, szükségesnek itéltük más tekintetből ezen cikkelyt ide tenni, 's a' külföldi példából megmutatni hogy minden Nemzet csak akkor haladott, mikor az Irók a' magok nemzeti nyelvekkel éltek. Ez a' más dicső haszon, a' mellett, hogy a' Nemzetet nem fenyegeti gyalázó elenyészes, ha tudja nyelvét védelmezni. Ki nem akarja a' tudományok' terjesztést? Senki. Akarnunk kell tehát, pszichologiai okokból, az azon nyelven való írást.

Engedelmessebbekké tétethetünk Algarotti' vélekedései' nyomos megfontolásai után a' nyelven lett józan 's helyes okokon épült ujitások iránt is.

Ezt szükség vala külföldi példával bizonyítani, 's épen ez birt a' fordításra.

döttek tehát Ferneybe, 's Florian net, mint Voltarie elnevezte, eleven 's helyes feleletért, megtetszett. Azután Párizsban, külömbféle ügyes tanítók' keze alatt nevededett. Nem lévén reménysége sok birtokra, Nagy-Apja' adósság tételei miatt, 1768.ban mint udvarló-Urfi Herczeg Pen'hiévre udvarába állott. Itt egyszer predikatiokról volt beszéd mellybe ő is merészen belézőllott, 's azt mondá; predikatiót írni nem volna nagy dolog, sőt, ha kívántatnék, ő is tudna írni. A' Herczegnek megtetszett az eleven ifjú, 's 50 Lajosaranyba fogadott-fel vele, hogy a' predikatió irásban semmire se menne. Florian néhány napok mulva által ada egytet, a' Halálról, melly felolvastatván, A' Herczeg maga megvallá, hogy fogadását elvesztette, 's a' Sz. Eustachiusi Papnak is, ki a' megítélésére vala rendelve annyira megtetszett, hogy megyéjében elolvastatta. Florian akkor 15 esztendő volt.

A' levegőben-járó Románok sok ifjút üres képzelődésekre ragadnak, 's ha Floriánt egészen azokkal nem töltötték is el legalább, Katonává a' Lovagrománok tették. A' Bapaumi Katonaintézetben készült a' Királyi Pattantyusok közzé, 's itt Mathezist kellett volna tanulnia, de abban igen nagy élémenetelt nem tett. Az ezen Intézetben uralkodott csintalanságok sokszor adtak verekedésre alkalmatosságot, 's kettős viadalban ő is néhányszor kapott sebet. A' Bapaumi Iskolában (melly a' sok verekedések miatt eltöröltett) rá ragadott durvaságokat egy szerelme simította-meg, Maubeuge-ben, hol mint Kapitány, Ezeredje egyik Osztályával feküdt. Elis akarta venni a' leányt, de Szülei nem engedték-meg mivel jószágot azzal nem kapott volna, a' mi ma-

gának se volt, 's hogy hajlandóságát felejtse Hertzeg Penthievkrét kérték, venné udvarába, ki azt szokás ellen is megtette, 's nála mint Udvari Nemes volt, a' nélkül hogy a' tisztí rangban való feljebb léphetésben hátráltatott volna. Igy Párizsban, időt nyert, 's kevés foglalatossága lévén neki, a' Szép tudományok pályájára lépett. A' Spanyol nyelvhez való szeretete — Anyja Spanyol volt — felébredett benne, 's feltette magában hogy egy Spanyol Munkátfordítani fog francziára. Ezen célra, Cervantes Spanyol költőnek Galathea pásztor románját találta választani, mellyen Nemzete geniusza szerint való változtatásokat tett, egészen új énekeket szőtt belé. A' munka tetszett az olvasóknak, 's kedve jött még egy pásztor románt írni Estelle név alatt.

1. Les deux billets, a' két bilét, Ebben Arlekín játszodja a' fő személyt, mellyet barátjai között maga Florian is tréfából sokszor játszott. Írt több játékszíni darabokat is, de mivel a' Herczeg nem szerette, hogy azok' irásával foglalatostkodják, abba hagyta.

2. Nouvelles, Elbeszélések. Ezek közül nagyon véve az általlató Szelmur.

3. Fables, Mesék. Ezekben leginkább kimutatta magát, 's ha benne Lafontainet, a' legjobb franczia költőt feljül nem mulná is, minden más franczia Meseköltőknél jobb.

4. Numa Pompilius, egy, Fenelon Telemakja manírjában írt román.

5. Don Quixote, spanyol jeles román jó fordítása, mellyben sokat kurtított.

6. Voltaire et le serf du Mont Jura, Voltarie, 's a' Jurai jobbágy.

Guillaume Tell; vagy a' megszabadított Svájtz.

A' Revoluzió alatt Floriánnak is sokat kellett szenvedni. Tömlöczbe vetették, 's hijába cizáltatta a' maga mentésére egy konventbeli Küldött előtt; Numája Ildik könyvét, meséji közül, a' majmot és Leopardot, 's Voltairet és Tellt, mint olly darabokat, mellyekben pártütői gondolkodását mutatta volna; hijában, senyvedni kellett neki, 's csak későre hocsáttatott szabadon. Alig lett ez meg, falura sietett. A' vele igasságtalan bánás miatt való boszorkodásában, 's a' tömlöczbéli rosz levegő 's ételtől, megbetegedett, 's 14 nap alatt megholt 1794. Franciaország egy olly Irót vesztett-el benne, kinek munkái sokáig a' francia Literatura' díszei közé fognak tartozni.

Prózája' becse az előadás' szépségében, az érzések' csinos kifejezésében, 's eleven képzelésben áll.

Mint ember is szeretetre méltó volt. Megvetette az alávaló haszonkeresést, 's kevés jövedelme mellett is sokakkal jóltett. Azon honorarium' egy részét, mellyet a' Könyvárostól munkájiért kapott, mindenkor a' Szegényeknek adta. Feljebb már említve van, hogy barátjai' társaságában nagyon víg volt, — Ismeretlenek előtt magáttartóztató 's komoly.

A' francia Akadémia' tagjává 33 esztendőskorában választatott; ezen kívül tagja volt, a' Madridi, Florentzai tudós Társaságoknak is.

Az Anglus Nemzet derék és tiszteletre méltó. Európának egyarányuságában mindenkor megtartott nagysága, mély belátása a' politicába, fontos felfedezései a' tudományok' mezején, dicsőségének elég bizonyosságai lennének ha szinte azokkal egybe nem kötné-is az emberi boldogság' két legfelségesebb javait a' Filozofiát és Törvényt. Nem élt ő vissza ezekkel holott oly könnyü lett volna; nagy bölcsesége tetszik-ki abbólis, hogy a' tökéletesedést nem kívánta egyszerre magáévátenni, melly mindenkor csak hosszas tapasztalásnak lehet gyümölcse. Meggondolta, hogy az okosság, talám maga a' virtus, és minden kétség kívül a' szerencse nem volna egyéb mértéknél; továbbá a' legszebb jótéteménynek, mellyel halandó bírhat, a' szabadságnak nagy nevét öszveköttötte több magos ideákkal, a' törvény iránt való engedelmességgel, a' hatalmasoknak törvénytől megállitatott tekintetével, 's a' törvényt, ne hogy az megsértessék, egész vallásos félelemmel tiszteli. Innen hamar kiformaltatott nála a' közjó iránt való indulat, 's ennek erős segédje a' szabadság, 's melly a' nép' boldogságának fundamentoma. Egyedül ez az oka hogy azon két sziget, mellyben sokkal kevesebb számuak a' lakosok, mint Franciaországban, gyakran ítélő biráji és rettentői voltak a' hatalmasoknak, közbenjárói Európának, ez az oka, hogy flottájok, mint a' tenger' Urai elhatottak a' két Indiákra nagyságokat terjeszteni, kincseket keresni; ez az oka, hogy Anglia boldog bátorság-

ban lévén az idegen bérontásoktól, a' belső megoszlásoktól, él a' szép mesterségek' nagy fényével; övé a' világnak gazdagsága, örömmel szemléli kikötő helyeiben megérkezni a' világ' terméseit.

Kétség kívül ez forrása a' magokról való jó vélekedésnek, magok nagyra-becsülésének, mások kirekesztésével, a' mit ottan ottan más nemzetek az Anglusoknak szemekre hánynak. Tudván, mit érnek; nem igen méltóztatnak azon jó tulajdonságokat, mellyekkel más nemzetek bírnak, megtekinteni. Ezen másokkal nem gondolás virtusoknak egy bizonyos büszke tekintetet ad, melly a' magához való édesítést megkisebíti. Kicsibe veszik ők a' mások helybe-hagyását, és ítéletét, csak azon egyetlen egy módra, mellynél fogva magokat szerettetni kívánják, építenek legtöbbet.

Csak ugyan ismertem egy Anglust, ki, hogy ezen hibát elkerülje, az ellenkezőbe esett, nem csak igen nagyot csinált a' mások' vélekedéséből, sőt ez szívének első szükségévé vált. Nem tartotta jól cselekedni elégnek, helybe-hagyásra is vágyott. Céljai, kívánságai regulájit úgy kívánta intézni, hogy cselekedetei senkitől se gyaláztassanak. De még többet akart, erősen ohajtott, hogy minden embernek tessenek, melly kívánság akarmelly szerencsáját csak az emberek' gondolkozásoktól függesztette fel.

Ezen ifju Midleszex tartományában, ámbár egy híres familiának utolsó unokája, még is csak nem minden vagyon nélkül született; hanem gondja volt a' természetnek ezen szerencsétlenségén segíteni. A' szépség' ajándékival ékeskedett, azonnal felemelkedett lelket, jó indulatot, s igen

nyájas magaviseletet kötött-öszve, melly tulajdonságainak a' fontos és kemény bölcsesség még új fényt adott. Atyjától és Anyjáról tíz esztendőskorában maradt-el. Egy igen gazdag bátyja ki különös kötelességének nézte az ifju árva' boldogsága' előmozdítását, gondosan neveltette. Szelmur Eduard, tanulását dicséretesen végezte, 's jóltévőjének tekintete által egy Lovas Ezeredbe vétetett be.

Világba lépésétől fogva észre vészi, hogy jószág, familia nélkül van, nincs más segedelme jóltévőjénél, ki néki csak két hibáját sem akarta elnézni. Szelmur megígérte, hogy magát jól fogja viselni, 's szavát meg is tartotta. Ámbár igen ifju volt, 's a' veszedelmes példák gyakran körülvették, még is soha a' legcsekélyebb kötelességéről is meg nem felejtkezett. Egyedül kötelességét, és a' szükségesebbnek tanulását jó véghez vinni igyekeztén; munkássága, bátorsága, 's talentumai által, hamar az első rangra jutott. Azonban el nem kevélyedett a' nyert dicséretetek által, mellyeket néki véle szolgáló pajtásai is kéntelenek voltak megadni. Mosolyodva így szólott ezeknek: csekély előmeneteletem egy hibámnak köszönöm, mellyet magam-viselitemmel igyekeztem helyre-hozni. Szelmurnak egyedül való hibája, a' fennebb említett gyengeség volt, mellynek nagy játékot engedett az ő magaviseletéről való mások vélekedésében: kétség kívül menteni lehet e' gyengeséget mivel sok virtusoknak lett forrásává. Hanem vagy szelidségből vagy kevélységből egyedül lelki esmérete' megnyugtatóásával soha sem elégedett-meg. Csak egy rágalmaztatása, egy csekély gyanúja, hogy

mások jámborsága és erkölcsé felől nem úgy gondolkodnak, mint ő akarja, legszerencsétlenebbé tehetette. De midőn hírét senki sem bátorkodnék megsérteni legkisebbé-is, ámbár sok irigyeket támasztott, 's midőn látná úgy tiszteltetését, a' mint valójában azt érezte megérdemlenni, Szelmur elhitette magával, hogy az igaz virtus parancsol a' hírnek, hogy a' közönség gyakran kemény de igaznak lenni meg nem szünik, 's a' kit az becsül, mindenkor van érdeme, a' kit gyalázzal illet, méltó a' megvetésre.

Szelmur egész télben, mellyet Londonban töltött, kerülte a' sokaságot és a' lármás gyönyörűséget; egyedül jóltévőjével ült legtöbbit, 's némelly barátainál, vagy egy ifju özvegy asszony Hartley Elizánál, kinek tetszeni szerencséje volt. Ezen özvegyet, szépsége, esze, ezer szeretetre méltó tulajdonsági igen kedves tárgyatették Eduárd előtt, mivel egészen az ő szívét kielégítő tulajdonságokra talált benne. Eliza szerette látni őtet, 's iránta naponként bizodalmasabb barátságot mutatott, 's észre vévé azt, hogy a' félénk Szelmur érzékenységet maga iránt egészen felmelegítette. De mind e' mellett Szelmur, érzéseit vigyázó kényességgel rejtegette; imádta ugyan Elizát hanem mivel Elizának 300 font Sterling jövedelme volt, mi érte volna Szelmurt, ha a' közönség egy gazdag özvegy menyecske' szerelmével vádolhatta volna?

Elizának egy pere volt, mellytől szerencsésének nagy része függött. Eduárd várta az ítéletét, hogy örökre eltávozzon Elizától ha perét megnyeri; ha pedig elveszti iránta való szeretetét kijelentse. Az ügy szerencsésen elveszett. Szelmur nem tartóztatta magát tovább, szíve

titkát felfedezi. Elízának tudtára adja, a' mit az különben is úgy tudott mint ő: 's a' szeretetre méltó özvegyvel érzékenyedve szelid hajlandóságától, annak egy kedves rövid feleletével, 's elpiruló halgatással eleget tett.

Az egymásnak hívségéről bizonyos szeretők, középszerű vagyonok mellett, azon tiszta boldogságtól, mellyet a' szerelem ajándékoz, vigasztaltattak, 's csak az volt hátra, hogy egybekérések' idejél határozzák meg. Mind ketten szabadok lévén, legkisebb ellentállást sem találhattak. Szelmur kívánta még is megjelenteni bátyjának Mekelfort Urnak, ki hozzája erőltetés nélkül minden időben atyai jóságot mutatott, minthogy vele is lakott, Eliza senkitől sem függött, hanem a' barátság, engedelmesség, tisztelet, mellyel viseletett mindenkor egy öreg rendű Pikle Ur iránt, ki első férjének idősebb testvére volt, kötelességévé tették állapotja' változásának megjelentését.

Pikle Ur igen rendkívül való ember volt, karaktere épen ellenkező Szelmuréval. A' mint ezen ifjú nagyot csinált a' mások vélekedéséből 's atól félt, úgy az öreg Pikle minden ítéletet megvetett, a' mi nem az övé volt; a' mit pedig kigondolt, a' mit egyszer megmondott, reá nézve megmutatott igassággá, principiummá. szent törvényé vált, 's meg nem foghatta, hogy minden emberek az alá magokat ne vethetnék. Legkisebb nyughatlanság nélkül megvallotta, hogy egész életében soha sem csalattatott-meg, szándékát soha semmiféle dologban meg nem változtatta. Hetven esztendő' elfolyása alatt mindég néki kellett igazának lenni. Külömben becsületére nagyon vigyázó, megvesztegethetlen, szemé-

re sem lehetett semmit vetni, jó Atya, hív barát, hanem örökös vetélkedő. Meggyőző módja az volt, hogy szüntelenül beszéljen és erős mebbe lévén mind addig vitatta a' dolgot, míg mások a' beszédet már meg is unták, 's minden ellenmondás nélkül elhalgattak. Pikle Ur ilyenkor azt hitette-el magával, hogy vetélkedő társait valósággal meggyőzte, 's azzal hízelt magának, hogy Európában bizonyosan a' legelső vetélkedő. Ifjkorában megházasodott, 's úgy élt feleségével mint legemberségesebb férj, hanem egy átaljában megakárván tanítani a' dialectikára, az szegény, úgy megerősítette magát férje halgatásában, hogy utóljára siketen holt-meg. Csak egy fija maradt, ez is tanulását az Oxfordi Universzitasban folytatta. Atyja azt akarta, hogy 31 esztendőskoráig Londonba vissza re térjen, 's akkor ujra elkezdeti vele Logikáját. Ezt várván, Londonbaa, leginkább csak hugával társalkodott, ki mindég bámulta az ő igen nagy tulajdonságit, vele soha sem ellenkezett, sokszor még tanácsot is kérdett tőle, 's ezekért Angliában legokosabb asszonymnak tartotta. Elíza megmondotta Szelmur iránt való érzéseit, 's azon szándékát, hogy azzal magát örökösön öszve akarná kötni, kinyilatkoztatta. — Pikle ezen házasságot helybe-hagyta. Rég az ideje így szól hogy Eduárdot becsülöm és szeretem. Ő érdemes ember, ámbár karaktere gyenge, 's jóllehet igen nagyon kíván tetszeni, de nincs meg azon nemes megvetés benne, melly által magokat az erős lelkek megkülömböztetik. Ez megjő rövid időn, reménylem, ha együtt lakunk. Vagynak neki principiumai 's pedig ez a' fő; ha az én tanácsomat meghalgtja, mindenek előtt tekintet-

ben fog lenni. Elíza mosolygott 's a házasság megállítatott. Szelmur fogadása teljesítéséért csak hamar ír a bátyjának, ki hat holnaptól fogva Londontól 60 mértföldnyire volt. A levél elküldése után más nap egy hirmondó azon kedvetlen újsággal megérkezik, hogy Mekelfort Ur szelüetésben hirtelen megholt. Atyjafijai igen nyughatatlanok lévén csak hamar elmentek megtudni, olly sok javaikban ki lenne az, kit örökösének hagyott. A megholtnak testamentomát sietve felnyitják; 's kíváncsi atyafijai fájdalom miatt szinte megholtak, midön azt olvassák, hogy Mekelfort Ur törvényes örökösének Szelmur Eduárdot hagyta.

A' testamontomos levéllel még egy sok pecsétü levél is együtt volt, 's arra reá írva, hogy csak Szelmur bonthassa-fel; ez el is küldetett a' másikkal együtt Eduárdnak. Minden atyafiak eloszlottak, de sokkal szomorabban, mint oda mentek volt: 's a' Mekelfort Ur' temetésének tanúji csak szolgákból állottak. Eduárd, épen ollyan elérzékenyedve mint elbámulva, igaz könyecseppeket hullatott jóltévőjének emlékezetére, kinek mindenét köszönhette, 's kit igen szeretett. Fájdalmait következképen, azon kincsek sem könnyebbithették, mellyek néki voltak hagyva. Gondolkozott csudálkozva vallyon mit foglalhatna magában azon jól bépecsételt levél, mellyet csak Elíza' és Pikle Ur' jelenlétekben akart felnyitni. Hozzájok megyen hát, sirva jelenti a' történetet, elhalgatván azon gazdagságot, mellynek birtokosa fogna lenni, 's minekellötte bizonyos lenne a' Levélben irtakról, kérte őket hogy semmit valakinek ne szólljanak. Feltöri pecsétjét a' levélnek. Az így volt írva:

„KEDVES EDUÁRDOM”!

„Nem hordom elő itten azt, a' mit veled gyermekségedtől fogva cselekedtem, szived azért nekem eléggé meg fizetett. Tiszteltél engem barátom, igaz dicsőségnek tartottam tégedet úgy nézni mint fiamat; köszönöm hogy virtusidban gyakran részeltetni kívántál”

„Néked hagyom minden vagyonomat. Miólta megesmértelek néked szántam, személy szerint egyedül néked. A' jövedelem felmegyen 20,000 font Sterlingre. Előre való intézeteket is tettem, hogy azt senki tőled ne kívánhassa. Az tulajdon fáradságomnak gyümölcse lévén úgy gondolom, azzal szabadon bánhatok. Ha nagy emberséged arra venne, hogy jószágomhoz való jussodat által engednéd familiámnak, vagy akarkinek is, akkor nyilvánságosan ellene mondassz kívánságimnak és akaratomnak.”

„Testamentomom vagyonomot minden kifogás nélkül tenéked adja. Ezen levél, Barátom semmi kirekesztő feltételhez nem köt, hanem csak egy kérést foglal magában”

„Atyja vagyok egy 18 esztendőös Leánynak, kit bajjal neveltem fel. Megérdemlette szeretetem', szép okos, szeretetre méltó, és hogy egy férj szerencsés lesz vele, abban bizonyos vagyok. Anyja, kit sokáig szerettem, arra vett, a' mit lehetetlennek hittem. Órízzenek az egek kedves Eduárdom, az illy szerencsétlen indulatoktól! Azok gyakran háborgatnak, mindenkor meg alacsonyítanak: a' legtűrhetőbb szempillantatok azok, midőn csak pirúl az ember. A' meggyőzőhetlen akadályok állottak ellent ötöt feleségül elvennem. Neve Forwárd, Leánya Fanni mint

testvére' leánya úgy vagyon nála, Oxfordhoz közel lakik vele Óveni kicsi földjén. Forwárdné számos ajándékaim közül csak ezt nem pusztította még el esztelenül."

„Kérlek mint Barátomat, hozd helyre leányom iránt tett hibámat, adj neki olly állapotot és nevet, millyent én nem adhattam, veddel feleségül, fizesd-le tartozásomat. Még egyszer mondom kedves Eduárdom, hogy ez a' kérés épen nem parancsolat, nem főképen való feltétel, egyedül a' mellynél fogva jószágaimhoz juthatnál, hanem szívesség, mellyért alkalmatlankodom bárátomnak és fijamnak, jótétemény, mellyet várok kegyességedtől. Ezen magammal sirba vittremény, utolsó szempillantatomat megédesíti, sokkal elevenebbé kedvesebbé teszi azon szeretet, mellyel minden időben viseltetett irántad Bátyád és jó Barátod.

Mekelfort György."

A' levél' elvégzésével Szelmur elbámult, némán 's fájdalmat mutató szemekkel nézett Elízára. Ez is hasonlóképen a' nélkül, hogy szóflott volna. Pikle Ur figyelmezett Szelmurra. Mind a' hármokat mély halgatás fogta-el mellyet Pikle bontott-meg elsőbben. Mit fogsz csinálni? szólla Eduárdhoz; félek hogy kétséges lesz: Nem, felele Szelmur, megiletődött, de habozó nem vagyok, jóltévömnnek jusa volt jószágával azt tenni a' mit akart, de szívemmel nem bánhatott szabadon, 's hogy fogadásomat megszegjem és örökre szerencsétlen legyek, senki sem mondhat ellent ezen igasságnak. Épen azon állapotot választom magamnak, mellyben halála előtt voltam. Lemondok ajánlásáról, 's jobb szívvel maradok szegény, de szabad. Így azt gondolom még ez-

zel nem igen drágán vásárlom-meg azon szerén-
rsét, hogy egy olyan asszonymnak lehetek férje,
ki nékem mindenek felett kedvesebb.

Elizának minden felelete egy tekintet volt,
de Pikle Ur szemöldökét rángatván, mit mon-
dasz? kiálta, hát nem figyelmeztél a' levélre?
az világosan meg tiltja. hogy azon örökségről
lemondj, 's a' környülállásokra megtanít. Bátor-
kodnál é Jóltévődnek illy nyilvánságos szándékát
megvetni? Említi, hogy légy férje leányának;
örökösévé tett, nem azon feltételnél fogva, ezt
jól meg kell különböztetni: e' szerént tökéllate-
sen szabad vagy, fogadod szavát vagy nem: ja-
vait néked hagyta, azután pedig egy szívességre
kér, mellynek bé nem teljesítését senki háladat-
lanságnak nem nézheti, ellened nem szólhat
senki: feloldozott azon kötelezés alól, mellyre
a' törvény kényszerítene, 's minden törvényeknél
erősebb kötelezőre lelki esméretedre hagyja a'
dolgot.

Igen de lelkem' esmérete levolt kötelezve, fe-
lele csendesen Szelmur: és semmi sem te — — —

Ne szakaszd félbe beszédemet szólla Pikle Ur
erős hangon, hanem felelj ezen kérdésre, melly-
ből dilemma lesz: ha még élne jóltévőd, 's neki
megjelentened, hogy leányát nem akard elven-
ni, úgy hiszem, ajánlását még sem változtatná-
meg 's vagyont épen nem adná más valakinek,
ki bétöltené kívánságát. De minthogy megholt,
hogy változtatná-meg már nincs jusod válasz-
tani. Akaratjának engedni kell, 's kérésének
melly parancsolat, 's emlékezz arra Szelmur,
hogy a' becsület és kötelesség meg tudja vetni a'
szerelem' aggódásait.

Meglehet szólla Eduárd kevéssé elbámulva: én azt hittem, hogy Barátim ezeket más pontból vészik, és nem olly keményen magyarázzák. Oh Szelmur! felele Pikle, a' jámborság, igasság, virágos stylussal nem él, 's mind azok kik más-ként gondolkoznak, beszélnek, mint én, gyenge lelkek, gaz emberek. — „De csak ugyan engedj hinnem jó öreg, hogy a' világon vannak ollyan megvilágosodttak mint te, 's bár egész tisztelettel vagyok is fontos béléátásod, és erkölcsi principiumod iránt: tanácsot kérdek azoktól is, 's ha mindnyájan veled éreznek, fájdalmimat a' halál fogja elvenni. Ezzel hirtelen kimegyen, Pikle kiáltja utánna, ” szép halálod fog lenni azzal semmit sem fogsz demonstrálni de erre Szelmur nem hallgat gyakran könnyebb meghalni, mint kötelességét teljesíteni, szól még Pikle én már százszor is demontsráltam. — Szelmur már utban volt, 's Pikle mind egyre hordta-elő Ciceró kötelességeit (L: de Officiis)

Eduárd sokkal inkább megvolt zavarodva, hogy sem őt most tekintetbe vegye, elment barátjaitól tanácsot kérdeni, 's egyszersmind kérte őket, hallgassanak. Ezek javallásokban különböztek, némellyek ajánlották az atyafiak között a' vagyon' felosztását, 's egy részt pedig tartson magának, 's Elizát vegye-él, mások hogy az egész örökséget engedje által Fánninak. Kéves számu rigoristák Pikle' vélekedésén voltak. Sok világiak 's szbadabban gondolkodók azt támogatták, hogy Szelmurnak Elizával való első egyezése felszabadítsa Bátyja kérése alól, 's bátran elveheti mátkáját, kezénél az ajánlott örökséget megtarthatja. Illy sokféle vélekedések között, a' szegény Eduárd, ki egész életében, a

legkisebb gyaláztatást is kerülte, kezdett elcsüggedni, hogy most épen annak tárgya legyen.

Mind inkább nyughatalankodott, szerencsétlenebb mint valaha sietett Elizához megkérdeni, mit kellessék néki cselekedni, hogy az ő szavának feláldozza mind azon vélekedéseket, mellyeket felgyűjtött. Könyeitől elázva egyedül találta, Szelmur térden állva az eget hívja bizonysgul, semmi sem erőltetheti őtet fogadását felbontani, 's csak csendes maga viseletre kéri, ajánla mindent megtenni, kivéven hogy Fannit elvegye. Az elérzékenyedett Eliza, sokáig tartóztatta magát, kívánta elébb tudni mit akar na valójában Szelmur cselekedni, hogy így jusa lehessen, neki is ítéletét megmondani. A' különböző vélekedéseket meghányván, így beszéllett: Nem hiszem hogy köteles volnál, a' legtisztább erkölcsiség szerint is megcselekedni, megholt jóltévődért, azt a' mit soha sem tettél volna annak életében. Mi volt kinézése? kettő úgy tetszik, egyik hogy két személynek hagyja birtokát, kiket leginkább szeretett, Léányának, és néked mint fogadott fiának; néked, kit azolta örökösének szántt, miolta megesmért, másik szándéka léányát egy becsületes férjnek adni, és jó állapotba helyheztetni, 's néki megtartani azon jókat, mellyeket nem bátorkodott a' Fanni' anyjára bizni, azon félelemből hogy el ne vesztegesse. Ezekre megfelelni ilyen formán lehet. Osztózz-meg leányával, mint fiu a' hugával: az első kívánság bé van töltve. Keress néki olyan férjet, kinek hasonló tulajdonságai legyenek azokhoz, mellyeket Mekelfort benned becsült; kételkedem ha kaphatsz é olyant; hanem Fáni-nak, ki téged nem esmér, más szeme lesz mint

nékem. Azt a' mit Fánninak fogsz adni, mind addig tartsd kezednél, viseld gondját, mint becsületes Gyám, míg számat adsz róla az árvának. Úgy gondolom bátyád élve is nem cselekedett volna másként, következésképen semmi kívánja tőled Fánnira nézve, hogy többet vigy véghez; a' mit Atyja sem cselekedett volna.

Egy asszony szájából jövő helyes okoskodásnak kettős győző ereje vagyon, Eduárd reá vétetvén ezek által mivel ilyen tanácsot, mellyben megnyughatnék maga is nagyon várt, más nap elmegyén Forwárdot bizonyossá tenni nemes szándékáról. Az anyaleányával együtt, mondotta magában az úton, igen szerencsésnek fogja magát tartani. Épen nem várják azon nagy ajándékot, mellyet nékik viszek, Forwárdnének egész életre nagy penziót rendelék. Fánni 10,000 Font Sterling jövedelmével bizonyosan férjet kap. Szabaddá teszem választásába. Kettőt teszek boldoggá, magam is az leszek; és azt hiszem, senki sem gyalázhajta magam viseltemet, midön azokat, kiket e' jószág illet, látni fogják, hogy engemet áldanak. Oh kedves Elízám! a' te bölcseséged, jól bélátó eszed mentett-meg azon rettentő szenvedéstől, melly engemet kinzott! Milyen jól esik, hogy boldogságom' néked köszönhetem!

Szelmur megérkezett Forwárdné lakhelyére. Az udvar nem volt nagy készületü, a' hozzá tartozó épületek rossz állapotban. Egy rongyos köntösü szolga az ajtóban kérlette nevét. Szelmur egy kis megdöbbenéssel kérte hogy jelentené-bé úgy mint öccsét Mekelfortnak; kinek halálát kétség kívül tám hallották. A' szolga azt mondá, hogy Forwárdné arról már tudósítva

van; bévezeti egy alacson szálába, hol egy szép ifju leány valami levél' figyelmetes olvasásába volt elmerülve, melyet Szelmur' megérkezése félbe-hagyatott vele, 's kebelébe lopva elrejtette. Eduárd nagy mélyen köszöntötte; az ifjú személy is őtet, kevéssé megzavarodott kedvességgel, 's kérte, hogy üljön-le 's kimegyen Nénje' felkeresése' színe alatt, Szelmur nem kételkedett, hogy az Fánni ne volna, még sem bátorkodott visszatartóztatni. Forwárdné tüstént bájött, de Fánni künn maradt.

Forwárdné' legelső tekintete megkettőztette Szelmur' természetes félénkségét, annyira, hogy elfelejtkezett azon beszéd' formájáról, melyre készült. Az asszony 45 esztendő volt, de ábrázatján még látszottak azon szépség' maradványi, melly valaha igen nagy mértékben ékeskedhetett hanem azon szépség még a' maga fényében is megillető nem lehetett, kedvesség nem tette hódítóvá. Nagy, fekete, eleven, és tüzes szemei valami bizonyos kevélységet mutattak, melly miatt nem tudott valakire egyenesen nézni: szava, magaalkalmaztatása, fordulása, mindene, iránta inkább valamelly félelmet, mint tiszteletet gerjesztett.

Minekutánna Szelmurt hideg komplementel elfogadta, mély csendességgel kívánta hallgatni a' mit az néki mondani akart. Eduárd kevéssé zavarodva, magát kifejezte a' mint lehetett. Mekelfort Ur, így szóllott, egyedül való örökösének nevezvén engemet, észre vettem a' Fánni iránt való hajlandóságát, erre nézve szent kötelességnek tartottam Forwárdné öccsével azon örökséget megosztani, 's hozzá tette még, hogy semmi háládatosságot nem kíván ezért, csak hogy

környülállásai nem engednék meg néki, addig által bocsátani azon örökségnek felét, míg hűgának egy hozzá méltó férje nem leszen, mellynek megválasztásában, hogy néki is szerencséje lehessen, kikéri.

Elvégezvén nagy bajjal ezen terhes maga ki-sejtését, 's mindannyiszor pirulván, a' mennyi-fzer a' néne és öcse nevezetet kimondotta; Forwárdné pedig legkisebbet sem, Szelmur elbámult, millyen kevésbé illette-meg beszédje Forwárdnét. Az így szóllott megvető hangon; nem foghatom-meg hogy lehet olly titokban előtted Me-kelforttnak intézete, mellyel egész életében fog-lalatoskodott, 's a' mellyről nékem sokszor be-széllett, holott olly nagy bizodalómmal és szere-tettel viseltetett irántad. Te vagy az a' kit Fanninak rendelt, téged választott férjéül. A' melly napon utóljára láttam, akkor beszéllette miket szána néked, csupán ezen házasság' ked-véért, vald-meg tehát nékem, minekelötte be-szédedre felelnék, kérlek, kinek egyenességéről nem akarok gyanakodni, ha semmit sem tudsz-e jóltévődnek ezen kinezéséről.

Ezeket szóllván keményen nézett Szelmurra, ki azt nem állhatta ki elpirulás nélkül; szemle-sütve kiveszi zsebiből a' testamentomot, 's által adja bizonyságul hogy nem ollyan szorosan van kívánva a' Fánnival való egybe-keles. A' háza-ságtól való rettegése miatt ennél világosabb fe-leletet nem tehetett; hanem az elmés Forwárd-né, ki ábrázatjából tudott magyarázni, a' leve-let elolvasta 's általadta. Jól látom így szóllott hideg tonuson, hogy Fánninak nincsen jusa se vagyonodhoz, se kezedhez, sőt ezen esetben né-ked sincs jusod minket ajándékkal megalacsoni-tani.

áni. Azt, megvetem öcsémnek nevében, bizonyos lévén felőle, hogy ő is helybe fogja hagyni: Néki nem lehet 's nem is tartozik semmi jótéteményt elvenni, hanem csak az Urától. Ha az akarsz lenni, talán lelked' ismérte csenedesebb lesz; nem akarsz, hosszabb beszédünk felesleges. — Elrettenvén ezen szókra, Eduárd semmit se felelhetett. — Forwárdné felkölt, engedelmet kért, 's a' házban egyedül hagyá.

Szelmur ezen szempillantásban csak azon illetlenségen tünődött, mellyel fogadták ajánlását. Szekérbe ül 's Oxfordba megyen, melly két mért földnyire volt ezen házhoz: Alig hogy a' fogadóba megérkezett, azonaf ír Forwárdnénak, hogy, mivel Fánit nem esmeri, következésképen nem is szeretheti, 's az sem őtet, és mivel egyik nincs megegyezve, elég szerencsétlen az egyesség. Egész emberiséggel jelentette, hogy a' mit akar véghöz vinni, arra semmi sem kötelezte egyéb a' becsületnél 's igérte más estvére oda való menetelét az asszonynak utolsó határozását megtudhatni.

A' levelet elküldi. Szegény Szelmur' éjszakája nyughatatlan volt. Forwárdné, gondolta magában, tudja minden titkomat. Mit fog mondani, ha ajánlásomat el nem fogadja? Lakhelye Oxford mellett van; ott mind rólam fognak beszélni, a' rágalmazás kész leszen süvölteni. — Angliának minden ifjai, kik tanulás végett ide jönnek, engemet úgy fognak nézni, mint kegyesség, háládatósság nélkül való embert, 's ezen vélekedés minden felé el fog terjedni. Gyalázzattal illetnek majd, megutálnak a' három birodalomban, nem merek többé más eleibe kerülni, kétségbe esve halok meg, és miért? csak hogy egy

megátolkodott asszony nem ákar meg egyezni abban, hogy tölem 10,000 font Sterling jövedelmet elfogadjon.

Más nap is mind ezen gondolatok emésztették: Szelmur várta az estvét, mint levelibe megírta, reméllvén, minél több időt engedne Forwárdnénak, annál tovább hizelkedhetik magának, hogy az, gondolkozását meg fogja változtatni. Nap' lenyugvása után szekérébe ül, 's épen olly csendesen akarván megérkezni mint elsőben, a' bemenő hely' szélén lovait megállítja: ott leszáll, magára gyalog közelít az Udvar felé 's új beszéd-ről gondolkozik.

Midön egy cserje mellett menne csak nem a' ház mellett, Eduárd éneket hall, 's még pedig asszonyi hangon. Az ének hangjának lágy szelídséggel panaszló zengése, elevenen festették ez éneklő szerencsétlen állapotját, 's ez Szelmurt arra bírta, hogy végig kihallgassa ezen ismertes románczát.

R O M Á N C Z A.

Midön juhok hajlék alatt,
Nyúgodnak a' szalmában;
Melly boldog az emberi szív
Elmerülve álmában!
De én éltem' keserveit
Mind zokogva siratom,
Itt mellettem öreg férjem
Enyhítgeti bánatom'. —
János, ki engem szeretett,
Birta szívem' jutalmúl
Kedves! azt megérdemlette
Jaj: de a' jó hamar múlt!
Semmije sem volt szegénynék!
El kellett hát mennie

Indiákra, hogy kincsekre
 Szeret lehessen tennie;
 'S azt mondotta, ha vissza jő
 Akkor engem' majd elvesz
 'S pénze mellett, én általa,
 'S ő általam boldog lesz.
 Esztendőre szép tehenünk
 Oda leve hirtelen,
 Atyám egykor törött kézzel
 Csak bájöve véletlen;
 Anyám Szegény, keservében
 Elcsüggedt 's beteg leve
 Ekkor jöve hozzám Robin
 'S hogy szeret vallást tevé.
 Ez' elhagyott állapotban
 A' szegénység kinozott,
 De csak hamar kís házunkhoz
 Robin mindent meghozott:
 Könnyes szemmel így szól hozzám
 Szép leányka ne vess meg,
 Legalább jó szüleidre
 Nézve, kérlek szeress meg.
 Felelek, hogy nem tehetem,
 Mert Jánosért pihegek,
 De talán a' habok között
 Jaj elvesztett, oh Eggek!
 En pedig még nem holtam meg
 Élek csak ezt mondani:
 Szerencsétlen szegény fejem
 Hogy nem tudék meghalni!
 Atyám, csak hogy segíthessen
 Magán, házasságról szólt,
 Anyám nem is sokat beszélt
 Arról, hanem parancsolt.
 Szegény szívem halva volt már
 Bús sorsom' veszélyébe',
 Rezem megvált, és azt adá
 Anyám Robin' kezébe.
 Egy holnapra ajtóm előtt
 Varogattam székemen,

Jánost látom! - - 's megdöbbsentem,
 'S nem hittem hogy ő légyen.
 Én vagyok, így szölla hozzám:
 Hiv maradtam szivedhez
 Mért bámulsz hát el annyira?
 Szorits forró mejjedhez,
 Mind kettőnknek szemeikből
 De sok könyek hullának,
 Egy csók hosszas sohajtással
 Végbúcsuink valának;
 Mind kettőnk elkeseredve
 Csak ezt tudók zokogni:
 Szerencsétlen szegény fejem
 Hogy nem tudék meghalni!
 Megtagadom a' világot
 Kedves édes Angyalom,
 Elfelejték, ha csak lehet,
 Egek, minő fájdalom!
 Már ezután azon lések,
 Hogy jó asszony lehessék!
 Egy hiv Férjet, mint Gray Robin
 Szrencsésse' tehessék!

Ezen utolsó vers' végével Eduárd megindul a' fák között keresztül, egyszerre rá talált az éneklő személyre. Ez vala Fánni cgyedül egy buk alatt ülve zöld gyepen, 's kezkenője kezében, hol a' fának nagy leveles ágai a' szürkületet még jobban homályosították. Fánni megretten, észrevévén Szelmurt feléje közelíteni, hirtelen felugrik, egyenessen Szelmurnak, 's neki zokogva mondja: Hát Robert csak ennyire engedsz kéréssemnek? kétszer irtam ma rggel, 's kértelek hogy ide ne jöjj, tudtadra adtam azon keserűségemet, mellyet Néném-től kell szenvednem, mivel ő épénséggel feleségül akar adni Mekelfort' azon utálatos örökösének, ki e' szempillantatban is a' nénémmel vagyon. Újra esküszöm néked

Robert, inkább meghalok, mint ígért hűségemet felbontsam, de kérlek térj vissza most minyárt Oxfordba, 's akkor jöjj ide, ha ezen szerencsétlen házasság elbomol, mert úgy is hiszem, hogy Szelmur megvettetését majd nem tűrhétvén, tőlem örökre eltávozik.

Fánni így beszélvén, mind csak közeledett Eduárdhoz, melléje is érkezett, megtekinti, 's megesméri a' kit gyűlölt, félre csapja magát nagy sikoltással, 's szeme elől eltűnik.

Szelmur felejtí az utánna szaladást, inkább megijedt mint megilletődött ezen történeten, nem tudta megállítani magában, vallyon bémenjené Főrwárdnéhoz, Fánni' meglátásától, 's az abból következhető kedvetlen történettől való félelme arra vették, hogy térjen vissza tüstént Oxfordba, honnan azt írá Főrwárdnénak, hogy egy véletlen történet visszahívta a' városba melyért alázatosan engedelmet kér: továbbá már úgy se lévén néki semmi mondani valója, mivel szándékát egészen kijelentette, csak válaszára fogna Londonban várakozni. Csendesebb volt azután, és sietett még akkor ejszaka elindulni, hogy Elizával találkozassék. Erre ő nagy szükségét is érezt. A' távol-létnek keservei mindenkor kegyetlenek a' szeretőkre nézve, 's Eduárdnak mennyi mondani valója volt mostan! Az érzékeny szívű, és rettegő szerelmes mindég jobban érzi a' szerelem' boldogságát. Az erős lelkek elegek magoknak, gondolkodnak, 's szüntelen munkálódnak: az érzékenyek elcsüggednek, mihelyt azon tárgytól, melly rajtok uralkodik távol vagnak, közel ehhez mindenre készek, ha egyedül vagnak, csak tengenek. Ollyanők mint a' futó borostyán, melly minden fa nélkül elkónyad 's

elszárad a' porban, ha pedig valamelly tölgyfa mellett van, azzal együtt magosan felnő.

Elíza helybe hagyta Szelmur' magaviséletét, tanácsolta Forwárdné' válaszát csendesesen elvárni. Az az ő néki kedvesen hangzó dicséret, melyet Elízától kapott oszlatta előbbeni nyughatlanságát. Egész nap Hartleynél volt, 's csak estve ment-el Pikle Urhoz, hogy útja' következését, a' cserjébe való történetet néki elbeszéli. Az öreg Pikle nem volt otthon; Szelmur egy szomszéd kávéházban akarta megvárni, bémegyén oda, asztalhoz ül, puncsot kér. — E' közben hallgatja az újságot, mellyet egy legényke fenn szóval olvasott.

Mi lesz a' szegény Szelmurból midőn abból tulajdon történeteit olvasni hallja? az újság író is ezt igen pontosan és tréfáson adta elő: beszéllett azon rendkívül való tünődésről, mellyben volt Szelmur azolta, hogy szerencsétlenségére nagy birtok szállott rá, azon számos tanácskéresekről, mellyeket Londonban terhes állapotjából való kimenekedhetése végettett: Oxfordi útjáról, melly azzal meg volt toldva, mintha Szelmur lelki esmérete' megnyugtatasára az Oxfordi leghiresebb Professzorokat is megkérdezte volna: mind ezek fel voltak czifrázva, a' legnagyobb szatiriai vonásokkal, mellyek a' bohóskodóknak nagyobb vagy kisebb mértékben élelmek, 's a' millyeneket épen olly könnyen lehet költeni, mint megvetni.

Eduárd csak nem elájult ezekre. Félelmesen és reszketve jártatta szemét maga körül, ha valyon nem volna-é ott valaki, a' ki őtet ismérné. Boldog volt legalább, hogy senkit sem talált. Készült kimenni, tartván valami ismerősetől,

azonban megérkezik szolgája, egy magos, szép, ifju emberrel, kinek tekintetéből terhes szorongattatás látszott. A' szolga, Urát megmutatja a' azzal visszatér. Az ifjú közelít felé, kevély nagy hangon, melly az egész kávéház' figyelmét oda fordította, így szólítja meg: az Urát hívják Szelmur Eduárdnak?

Ezen névre, mind azok, kik olvasták, vagy hallgatták a' Szelmur' történetét, megütödvé felszöknek, vizsgáló szemeket vetnek rá, 's asztala körül állanak. Szelmur magán kívül lett a' sokaság' nézésére, nevét el nem titkolhatta, felelt az Ifjúnak, hogy ötet annak hívják. Ah! mondhatom, felele az ismérletlen, igen nagyon örvendek, hogy az Urral, találkozhatom. Oxfordtól fogva mind nyughatlan vagyok. — — Én nem ismérem az Urat, mi bajunk lehet nekünk együtt? — — nem kell hosszas magyarázat. — Én — — — Ha innen kimegyünk sokkal könnyebben beszélhetünk egymással — Épen nem-hisz az eső esik. — Nem bánom hát, én a' dologból titkot csinálni nem akarok. Oxford' szomszédságában régtől fogva szeretek egy ifjú Szép leánykát. Nénje az Ur egyik barátjának akarja feleségül adni, kit egy nem tisztességes történet, egy olyan jószágban tett örökösnek, mellyhez semmi jusa sincs. Nem szeretem az örökösöket: ez olyan antipathia, mellyet magamból soha ki nem tudtam verni; azért azt se szeretem kiről szó vala. Nem tudná é végbe vinni az Ur hogy azzal négy szem között beszéljek? — — Igen könnyen; az az örökös kiről az Ur beszél, szereti a' négy szem között való beszédet, és ha követni akar engem, ezen szempillantatban eleget teszék kívánságának. — Most nem, éjszaka van, pe-

dig szeretek tisztán látni, midőn valamit meg kell vizsgálnom — Holnapreggel ha úgy tetszik. — Mikor akarja az Ur. — Reménységem felett megvagyok elégedve az Urral — Ezen szava bizonyossá teszen az Ur felől. — Megengedi az Ur, hogy Puncsát bévégezzem? Egész örömmel. — Egességéért az Urnak — hasonloképen Eduárd.

Majd, mind ketten ugyan azon egy székre leülnek, együtt esznek 's megegyeznek, hogy másnap egy helyen meg fognak jelenni, azonban a' kávéházban lévők jeleit adják cselekedetek' helybe-hagyásának. Első gondja volt Szelmurnak barátjai közül kettőt keresni, kik bizonyságok legyenek. A' viadal reggeli 6 órára volt téve pistolyal. Eduárd haza ment, kevésbé gondolkodott a' kettős viadalról, mint arról, hogy a' világ mit fog mondani. Cziyódásom közhelyen volt minden meg fog győződni arról, hogy egy Oxfordi ifjú leánykáért duelláltam. Azt fogják mondani Elizához háládatlan vagyok, 's minden becsületes ember megvet. Mit fog mondani maga Elizám is? Ha meghalok, nem érdemlem-meg, hogy értem csak egy könnycseppet is ejtsen: ha én ölök, magam elől kell elszaladnom. 's többé nem láthatom, le kell mondanom szívéről, mellyhez enyim nem méltó, Egek; most egyszeribe elveszthetem Elizámat, életemet, világi becsületesemet! Irnom kell kedvesemnek: ha meghalok, ez a' környülállást néki felfedezi mellyben vagyok, ha győzök, az talán tőle számomra engedelmet nyer.

Irni kezd tüstént: de alig fogott hozzá, midőn zörgetést hall külső szobájában, 's megismeri Pikle Ur' szavát, ki bémenni akart. Szelmur elébe fut. Mihelyt az öreg Pikle észre veszi, ki-

terjesztett karokkal öleli-meg. Ah Barátom! monda te vagy ki éltemet visszadod — Azt hallottam, hogy holnap — — Beszéljen az Úr lassabban kérem, szólj Szelmur, 's szobájába bévezeti. Mit akar az Ur? Mi a' baj? — Ah! a' legszerencsétlenebb ember vagyok felel Pikle — Mond meg nekem igazán, igaz az a' mit egy kávéházban ezen estve? — — — Igaz, Egy szeles bohó, kit nem esmérek, Oxfordtól fogva, mind utánnam nyargalt, felkeresett, hogy velem ellenkezzék. Fanni szeretőjének mondotta magát. Valójában nem irigylem tőle kedvesét: az, ötét szereti tudom, hanem az ő kihívása, esztelenkedése közönséges helyen történt, erre nincs semmi más javító szer. Reméllem, holnap helyre hozom azon részeg ifjút. — Helyre hozod! az az megölnöd! Tudod ki az az ifjú ember? — Épen most mondám, a' Fanni' szeretője — — A' fiam szerencsétlen — !! Elizának öcse, egyetlen egy fia régi barátodnak, és holnap megölnöd! Eduárd! nincs most kérdés a' hecsület' azon szánákozásra méltó megbizonyításáról, melly eleink' vadságágából réánk maradt. Erőd ismeretes, a' fölől gyanús senki sem lehet, és legutolsó léssz az emberek között, ha megsérted a' szeretetet, barátságot, természetet, öregségemet, atyai nevemet, mellyek mind a' legkedvesebb érzések, legszeretebbek, még a' vadaknál-is.

Szelmur némán állott, 's bámulás' és fájdalom' hidege futotta keresztül tagjait. Hát semmit sem felelsz kérdé az öreg hathatósabb társasón, kételkedel szavadotj adni, hogy kezedet fiának vérébe nem fogod mártani, megakarsz fosztani azon egyetlen egy segédemtől, mellynél több nincsen? hogy hogy! egy Atya, egy öreg,

barátod, feleséged' bátyja sirva kér ne kövess-el
 oll gyilkosságot, melly engemet a' sirba taszít,
 's te kételkedel Szelmur! nagy Isten! ilyen a'
 'virtus' az az ember, ki, hogy életét, kedvességét,
 becsületét megszabadítsa, soha sem akarja ma-
 gáéva tenni másnak javát, az az ember, ki egy
 csalfa becsületért, egy szánakozásra méltó elő-
 ítéletért kegyetlen, érzéketlen, mellytől maga is
 irtózik, nem sajnál megfosztani egy barátot,
 egy öreget, egy Atyát fiától, egyetlen egy fiá-
 tól, legbecsebb [vagyonjától, attól kit csak az
 Isten adhat, lehet é az szent a' halandók' szeme
 előtt! És ez az ember, ez a' gyilkos lenne virtu-
 sos, érzékeny! az illy ember kívánja hogy be-
 csültessék! — —

Az egekre kérlek haluass-meg Eduárd, Róbert
 tégedet megsértett azt monddod, közhelyen gya-
 lázott: jól van! ezért én kérek tőled engedelmet,
 esdeklem kegyességédért, és ha ez nem elég vad
 becsületednek, vigy el a' hova akarsz; nevezd ki
 Londonban azon helyet, hol kívánod, hogy tő-
 led engedelmet kérjek, úgy mint itt teszem! e-
 lödbe borulva könyocseppeimmel lábadot áztassam,
 a' földig megalásván ezen ősz hajszaalakot, mel-
 lyek téged legkisebbé is meg nem illetnek.

Ezeket mondván az öreg, Szelmur lába eleibe
 rogyik. Szelmur ki mind eddig mélyen hallgatott
 sietett az öreget felemelni, 's mejjéhez szorítani,
 's csendesedvén megindulása, melly elébb elfogta
 szavát, így kezdette: Barátom, barátom, légy bi-
 zonyos, légy eléggé meggyőződve, hogy véghez-
 viszem mind azt, a' mi hatalmamban van megcse-
 lekedni, szentül ígérem, hogy fiadnak életét el
 nem veszem: Tarts számot ezen beszédemre. Csak
 arra kérlek, ne elegyítsd magadot e' dologba,

nyughatlankodásod, beszéded, beléavatkozásod káros lehet. Ne beszélj Roberttel, ne keress a' vele találkozásra alkalmatosságot: maradj csendesen otthon holnap reggelig: nyolcz óraker jöjj ide. Reméllem még akkor itt találsz, 's egybekéltethetsz bennünket. Az ellenkező esetben, imé már elkezdett leveletem, melly asztalomon van, add által Elizának, abból meg fogod látni mind azt a' mit cselekedtem 's fogok cselekedni. Ne kívánj többet. Minden esetre azt felelem, fiadat semmi veszedelem nem éri. Ha csak legkisebb lépést is tészel, nem felelhetek: Isten hozzád jó öreg: bátorkodom igérni, hogy vélema megléssz elégedve. Éjfél vagy, térj haza, 's engedd kevés óráimat, a' nékem most nagyon szükséges nyugalomra fordítanom.

Az öreg megilletődve azon Nemes és érzékeny beszédekre, megszorítja kezét, 's Szelmurt magára hagyá: ki mingyárt leült levelét folytatni, megírja meggyaláztatását, fajdalmát, szándékát, 's azon esetben ha meghalna elbúcsuzik Elizától, 's megesküszik, hogy mint Eliza' imádója úgy holt meg. Levele érzékenyítő, okos, 's ékes; gyakran hulatta belé forró könnyeit. Bepecsételvén, csendesebben feküdt le: 's várta a' más napot. Öt óraker talpon volt fegyveressen kimégyen bizonyságit felkeresni, hat óránál kévéssel előbb kiment a' tudva lévő helyre. Róbert már ott várta két barátjával. A' bizonyságok vetélkedni kezdnek, mellyik kezdje a' lövést. Eduárd hamar megegyeztette őket, hogy a' meghatározás ötletet illetné, mivel ő van megtámadva, 's kijelentette e' mellett, néki nem szokása, nem kívánsága elsőben löni. Akkor a' két ellenség tíz lépésre távozik egymástól, 's a' nyughatlan Róbert fe-

jét czélozza Eduárdnak, lő 's annak kalapja négy lépésre szökik fejeről. Ez utánna megyen hidegen kalapját felveszi, 's vissza teszi fejébe, 's ez után Szelmur is célba vesz egy csemetét, melly Róbertnél messzebb volt, az ő állásával ugyan azon egy linéába, a' gyenge fa azonnal derekba ketté szakad. Az Ur, monda Robertnek, még löhet. —

Nem foghatom-meg az Ur miért kiméli életemet. Ezen nemesség, 'gyalázás' neme, kérem kérem löjjon rám vagy magyarázza-meg ezen rend kívül való fogását. — Előbeszéllem mond az ifjúhoz közelítvén: az Ur az öreg Pikle' fia, ki nekem 20 esztendő olta barátom, nem hogy életét el akarnám venni, de a' magamét is azért feláldoznám. Az Ur hívott-ki engemet, mocskos szókkal illetett megakadályoztatására azon személy' elvételének, kit hogy elvenni nem akarok, nyilvánságosan is kijelentettem. A' becsület nem engedte ezen viadalt elmellőznöm, a' becsület indított, életemet veszedelmeztetni, de hogy életét el végyem arra nem. Épen nem haragszom okom sincs a' gyűlölségre; hanem minthogy a' kettős viadaltól való országos balitélet eszemet, hideg megfontolásomat, dühösségének alávetik, kezdjük elől ismét, ha bódulása meg nem szünt, ha pedig kételkedik bennem, újra mondom, hogy Fánnit elvenni nem akarom, 's az öreg Pikle' fiát megölni — kimagyaráztam magamot: határozzá meg mit akar?

Engedj meg Szelmur, kiálta önnön maga előtt megborzadva Róbert, kérlek ezen urak előtt engedj meg esztelenségemnek és ifjuságomnak: a' szerelem 's a' gyenge idő-kor szédített el. Nagy, nemes magad viselete hibámért megszégyenít.

Írtózva tapasztalom hogy- ez épen meg nem mutatója az igaznak. A' harag hamar kész a' bevett előítéletnél fogva, a' balgatagul vélekedők előtt az által megmutatni. — 's imé mi jö ki a' dolgból. Melly ártatlanul holtál volna meg ha találjalak. Fogadd-el kérésemet Eduárd: ha pedig hirtelen való de igaz megbánásom, nem elég, hogy sértésedet elfelejtse, tégy velem a' mit tetszik.

Eduárd a' négy bizonyságokhoz fordult, kik már a' pistalyokat magokhoz vették, megvagnak az urak elégedve? így szól. Ezek bámultak. Légyen úgy! Róbert kér engemet hogy tégyek vele mint nékem tetszik; de ezt mondom: az Urak mind tudják a' Londoni Ujság-írók kegyességéből Mekelfort' híres testamentómát, Fanniért való nyughatlanságomat. Azon léányka' nénje megvetette a' rám szállott, 's tölem néki ajánlott örökség' felét, azt mondván hogy Fanni csak férjétől vehet el valamit. Megkérdem Róberttől ha akar-é férje lenni, és kívánom megsértésem helyre állításáért fogadja-el tölem a' Fanni' Nénjének haszontalanul ajánlott 10000 font sterlinget.

Ezen szókra megöleli Róbert Szélmurt, a' bizonyságok tapsoltak. Bémánnek Szelmurhoz, hol a' szerencsétlen Pikle őket halálos küzdések között várta. Róbert csak hamar előbeszéli a' mik történtsék. A' jó Öreg könyezett, 's egy darabig senkivel! sem vetelkedett régi szokása szerint, megégyezett a' Szelmur' elrendelésével, ki őket oda hagyta, hogy a' történetet megbeszélje Elizájának. Az elérzékenyült özvegy még azon nap ivánta kezét általadni, Pikle Oxfórdba ment dialecticájával Forwárdnért rá beszélenni: célját,

mihelyt Szelmur' házasságát megjelentette, elérte. Róbert és Fanni egybe kelések is csak hamar azután tökéletességre ment. Együtt éltek a' négy házások, 's boldogok voltak, ámbár Pikle és Szelmur gyakran vetélkedtek. Szelmur idővel meggyezett, hogy bizonyos környülállásokban, bajos minden embernek tetszeni.

B.

F E S T É S E K.

A' M E Z E I V I L Á G B Ő L.

I.

A' J Ó L T E V Ő S É G.

1802.

Atyját, 's Anyját rövid idő alatt egymás után elvesztette Dórisz. Egyedül maradt tizenöt esztendőskorában, 's Szüleiről szállott kevés földjét, egy egy jó falusi szív segítetté mívelni. A' szelíd, szorgalmatos leányt szerette minden.

Sokszor elgyengült érzéssel nézett a' jó leány Szülei' sirhalma felé. Egykor Innepnapon leüle a' diófa alá melly régi ágait, magános kalibája hátulso részére terjesztette. Felébredett benne az emlékezet, elgondolta egyedül maradását, 's szíve' néma panasszai orcáján folynak le néma könnycseppekben. Elbágyjadvá hajtá fejét, a' köre, mellyen ült, 's háborgott érzéseinek elgyengülése lassanként csendes szendergésbe ment ál-

tal. Az Istenek megszánták az ártatlan terem-
tést, 's az esti szellők szárnyai hozták néki, az
enyhítő álmát.

Épen vigasztalni kívánt hozzá jöni Kloé, 's
barátnéját az úti füveken, gyepen, pongyolán
elterülve találja. Látja a' csendesen alvó leányt,
's megdöbbene 's elérékenyedett. Kezeit egybe-
kucsolva hajlott feléje. Mennyei volt ezen állás'
nézése, mellyet a' két leány formált. Melly csen-
desen nyugszik a' szegény elhagyott, gondolta
magában Kloé, mert suttogni nem akart, ne hogy
felébresztené, mi szép a' nap haló sugára, si-
rástól megpirosodott orczáján. Oh, Istenek, be-
boldogtalan, a' ki árván marad, oh tártstok-
meg az én Szüleimet! - - - Ezt gondolta, 's
csendesén húzta helyre a' nyakán függött ken-
döcskét, mellyet a' szellőske nem akarva rán-
tott félre, szép mejjéről. — Ah, Dórisz, ha én
úgy segíthetnék rajtad, mint azt én akarnám!
Nézte még 's egyszerre felsohajtva fordul-el tő-
le. Láb hegyen ment mind addig, míg gondol-
hatta, hogy neszt nem csinál lépésével. Futott
azután, mert Alexisnek, az ő bátyjának, Dó-
riszt meg akarta mutatni.

Még mind alutt a' leány, mikor mindkétten
ismét mellette állottak. Remegni kezdett Ale-
xis'keze, testvére kezében. A' nap felé tekintett
hamar, ha nem megy é még el sugára, Dórisz
orczájáról. Várhoztak, 's Alexis így susogott
Testvérem még illyet soha nem érzettem.

Édes Anyám, Atyám - - - - - schajta
fel Dórisz álmában, 's egy kis idő múlva fetvetet-
te szemeit. Megdöbbent szegény Kloé Alexis' ott
látására, Gyönyörű lehetett álmod, monda Klo-
é., Ah Gyönyörű! édes Anyámat, Atyámat lát.

tam, s' olly könnyen érzettem magamat. Ezt monda, 's hamar egybe-szedte köntösét. Remegni kezdett ajaka, 's egy köny gördült-ki mindénik szeméből.

Felemelte Kloé, 's így szóllott: Jer, velem, jer az Atyám' kalibájához, testvérem vigyázni fog juhaidra az éjszakán. Alexis ott maradt, a' leányok elmentek, 's utánnak nézett, míg a' kertelésén által nem léptek, melly őket szeme elől eivette. Az öreg Menalkász hajléka' ajtaja előtt üle. Kloé karját Dórisz nyakába öltve vezette a' leányt Atyja eleibe. Atyám, monda a' gyermeki bizodalom nyugolmasan lebegő hangjával, engedd meg, hogy Dórisz velünk lakjék. Kedves Atyám engedd-meg, Ő el van hagyattva, ismérted Szüleit, millyen jók voltak.

Az öreg, nem akarta kedvét szegni a' jó leánynak. Szelíd elgyengüléssel nézett mind a' két gyermekre, megfogta Dórisz' kezét, eltartalak, édes leányom, el, monda jó szívűséggel, úgy légy mint gyermekem, vigyázni fogok hajlékodra, földjeidre, Kloé, Atyjára borult, 's bevezette örömmel- eltelve, a' leányt.

Dórisz jól viselte magát, 's nevedezésével mind inkább nevededett szorgalma, 's szépsége is. Szelíd barátsággal élt együtt a' két leány, 's Kloé sokszor örvendett magában. Kedves lett Menalkasz előtt Dórisz, 's boldognak mondta gyakortha az Anyát, melly illy gyermeket hágy maga után.

Sokáig tartotta magában Alexis az ő titkát. — Atyám, mond egyszer, midőn munkájok után az árnyékban együtt ültek, engedd-meg, ámbár szegényebb Dórisz mint mi, de ha ő is úgy szeret engem, mint én őt engedd, hogy egymásé lehessen-

tehessünk. Az öreg maga is gondolkodott néha e' felől, 's kívánta fiját Dórisz szívével boldogítani. Dórisznak nincs anyja mint néked, felel, de ő szorgalmatos, engedelmes, háládatos. Arra tanítottalak mindenkor, hogy az Istenek mindenkor azt áldják meg boldog étellel, a' kinek számosak szántóföldjei 's nyájai. Légyen Dórisz a' tied.

Kloé félre vonta magát, magába mosolygva font koszorút a' legszebb mezei virágokból, azzal Dóriszt meg lepte haja közé fűzte, 's ismét mosolygott. Dórisz orcáját szelíd elpirulás festette, lesütött szemmel állott. Az öreg maga adta öszve őket. Mindeniket megcsókolta, megáldotta, örült és sírt. Ha az én tetemeimen nem sokára föld lészen is, mikor én titeket - - - - ismét mindenikre csókot nyomott, többé nem foglak is látni, tartsátok-meg intéseimet.

A' gyermekek megtették ezt, 's éltek olyan lett, mint a' kicsiny és nagyobb pataknak egybe-folyt tiszta vize, mellynek habjai csendesesen egybe-keverednek, 's zúgolódás nélkül egyaránt öntözgetik a' füveket.

II.

T H Y R Z I S R E G G E L E.

1810.

Ha tudnád, ha tudnád Dafné, hogy az éjszaka rólad álmodtam. Soha, soha nem volt még olyan álom, mert Dafné! veled enyelegtem. Úgy tetszett mintha gyermekek lettünk volna. Bujósdit játszodtunk, a' kalibánk mellett lévő lugosban, 's az a' ki leghamarább megtalálta a' másikat, egy csókot ka-

pott. Bujósdit játszottunk, de ismét hamis voltál. Dafné, nem adtál annyi csókot, a' mennyit kellett volna. Te sokszor nem is akartál megtalálni, noha jól láttál, de én felugrottam, 's ajakadra loptam a' csókot. Te sokszor elfutottál, 's sikoltottál. Atyám meghallotta, 's mit csináltok gyermekek? kérdezé. Te megdöbbenél, 's elpirulva sütötted szemeidet a' földre. Mikor az Atyám elment, rám pillantottál, 's fenyegetél. Én ugrottam feléd, még egyszer megakaralak csókolni, 's felébredtem.

Atyám tudja, édes Dafné, hogy szeretlek. Kedves vagy előtte is. Minap dicsért, 's jónak kell annak lenni, kit ő megdicsér. Engem is egyedül ez bájlot meg. Dafné, szép is vagy te, sokszor bámultalak, mikor melletted ültem. A' jó szív, a' szép orcza melly gyönyörű egyességben vagynak Dafnénál, gondoltam magamban. Örök szép lészesz te Dafné, ha rószaid megfogának majd halaványodni, mert szép a' te szíved.

Ah, bárcsak hamar jönnél. A' forásról viszel minden reggel Anyádnak, hogy jókor merített friss vize legyen, mikor a' nap hevet süt is, míg te juhaidnál vagy. Hamar, hamar Dafné, a' nap melege terjedni fog, 's Anyád nem kap friss vizet. Jö — ah, jö! — — Istenek! Bárcsak bétellyesednék az álom. — Elbuvom hamar a' bokor mellé, 's meglepem. Mint fog sikoltani, 's rám elpirulva nézni.

III.

KIALTÁS EGY KÖSZIKLÁRÓL.

1810.

Egy köszikla darabon ülök itt, mellette nagyobbak csügnek-le fejem felett, nézem a' Körös aranyos folyóját, melly erdős halmok alatt, illatozó rétek között kereng, 's eleveníti a' tájéket: hallgatom a' Pásztor bátor füttyülését, ki ama domb oldalában juhait őrízi. Egy szép tájék meglátása felemeli érzésünket, 's lelkünkben olly valami éled, melly hirtelen bámulás hangjain rohan-ki, de mélysége ezen szép meglepettetésnek bennünk marad, mert a' Teremtő művei szép harmóniáján való elragadtatásunk kifejezésére elakad a' nyelv. Nagysága miatt elnémult érzés lángja fűz egybe a' Mennyeivel, 's lelkünk felfelé szédelg.

Gyönyörű, gyönyörű a' Vidék! miért, o, emberek, miért nem olly szép a' ti szívetekbe tekintés, mint a' természetbe pillantás. Be áldott világ volna ez, ha egy Jó után, más jót szülnétek, mint a' természet egy jótéteménye után újat, megint újat osztogat. Nála minden önként jó, kedves, kicsiny szél nyitja-ki a' gyümölcsöt rejtő bimbókat, nálatok mennyi kényszerítés nincs? Nem tudván ő kinn kellene leginkább segíteni, közönségesen általadja javait, 's ti azokkal hány-szor nem éltek vissza, megtévesztvén a' való czélt, 's elnyomván az ész' tanácsát, o, mennyiszer meg nem vetitek a' szánakozás' felmelegedett érzéseit. Egyszerűbb, szelídebb, tisztább szívü, az a' ki körülöttes lakik, kegyes természet! A' pom-

pás városok' lakosai, hányszor nincsenek szegyé-
nére az emberi hemnek!

Milly csendesen foly a' Körös! Nem csatto-
gatják-ki fodros habjai, hogy aranyat visz ma-
gával. Ő is véletlenségből kapja vize közé a' he-
gyek' belsőjéből kincsét, mivel épen vaktába
aranyat rejtő hegyek közül ered, mint a' gazdag
is véletlenül, tudta nélkül születik kincsekkel
bíró szüléktől, 's a' vak sors engedi neki által,
hogy azokkal magát felékesitse — — Ti nemes
érzésűek! kik az ösöktől kapott gazdagságokkal
magatokat felfúva nem dicsekedtek, sőt azt a'
fáradsággal szerzett pompátlan személyes ér-
demnél alattabb nézitek. A' ti halgatástok ha-
sonlíthatatlanúl nemesb a' Körös hallgatásánál.
Ő természeti néma, ti egy magos lélek' felsőbb
sugallásából hallgattok gazdagságaitok felől.

Mint kellett azon embernek bámulva örül-
ni, ki benned csendes folyó, legelső találta meg
az aranyat. Folyóvizben azt nem is képzelte 's
kapott. Nem lepsz-é meg bámítóbb örömmel, te
ki érdemeiddel lármát nem csinálsz, ha az észet,
jó szívet, virtust, benned külső fitogatás nél-
kül, sokszor tán nem is vélve, megtaláljuk.

Egy egerfa hajlik a' Körösbe, 's legörbedt
ágai kerekbe hajolva fenn boltozott üreget for-
málnak. Hives van az üregben, csak az ágak
közt lévő hizakon által ütő napsugári vetnek a'
setétes vízre egy két világos pontot. Zefirek
huzták az ágak alá magokat, 's a' nap két világos
pontját, az ágak közt játszodva, kergetik ide 's
tova a' vizen. Majd ha a' nap lemegyen, eléle-
begnek onnan, 's azt, a' ki e' vidéket nézi, kö-
szöntgetik. Eljönnek, játszani fognak hajfürtöm-
mel, 's mind addig pajkoskodnak körülöttem,

míg hajlékomhoz érek. — Im' egy már kicsapott hozzám. — Mint hívogat egy kis pinty az egerbokor' ágán kedves teremtmény! miért nem illy hívek az emberek is egymáshoz.

Most megyen-le a' nap. Szelíden terül-el egy sugára amott a' csendes falu' fatornyán, míg a' zajgó város tornyainak aranyozott párkánya vele vételkedve ragyog. Talán több ártatlan indulatu megyen a' puszta, mint az aranyozott alá. A' városban megvesztegeti a' fénykeresés a' szívet, 's álnokságokra szoktatja. Majd haza felé jő a' mezei munkás, ki nem töpreng többért, mint a' mennyivel megéri, 's csendesebb lelki esméretü kevesé mellett, mint a' telhetetlensége miatt embertársait minden úton csaló. Mennyivel különböznek az ő kívánságai a' pénzesekéétől. Boldog megelégedés! be sok haszontalan töprenkedéstől mented-meg a' föld gyermekét.

Most a' nagy városokban mindennemü mulatságok kezdődnek. Sokan keresve keresik az idő ölést, az unalom miatt melly egész napi dologtalanságokból származott, 's maid a' csendes álm' idejét vétkes pajkosságokkal hányan nem töltik. A' faluban, a' rövid vacsora' után, imádkozik a' földmivelő, 's munkájában elfáradva, édes nyugalomnak dül, háznépével együtt. Szerencsés, kit a' munka úgy elfoglal, hogy az unalmat nem isméri, csak azután választja az időtöltést, midőn érezheti magában, hogy minden dolgait elvégezte.

Oh, természet' és ész' szava, bár én mindenkor követhesselek! ne legyen bennem természeti ártatlan egyszerűségünkre való emlékezetem, hasonló egy gyönyörű álmhoz, mellynek ellebbe-

nését csak sajnáljuk. Ti, vezessetek is engem mások megtévedései között.

IV.

A' R E G G E L.

1810.

Istenek! millyen szép a' reggel! Dafne, Dafne, jöjj hamar 's nézzed. A' homály, melly tegnap minket kalibánkba küldö, elmúlt, jö egész felségében a' nap. Jöjj Dafne, nézd miképen kezd a' jövését jelentö pír a' hajnal felhőjét biborozni. Isteneink, javunkat akarják, harmatot csepegtettek mezeinkre. Bimbója hasadékjában rózsádnak, mellyet a' minap ültettél, egy gyönyörű csepp reng. Barátságos fecskénk csevegni kezd fiai előtt 's szárnyai' rebegtetésével költi öket. Jöjj Dafne jöjj, szívjad a' balzsamzó természet' kedves lehelletét. — Megyek megyek, felköltelek tégedet. —

Te alszol Dafne! Melly igen szeretnélek csókkal felébreszteni, hogy az előtted olly kedves természetet látnád, de mennyei álmakban szunnyadsz, 's azokat félbe hogy szakasszam? Dafne, millyen szépen alszol. Dafne, millyen szép vagy! ollyan ábrázatod, mint a' bimbóból félig kipattant rózsamellynek föbb ékessége egy hártya alá van dugva, mint most szemeid. A' reggel' lágy szele, mellyet én már megújulva szívok, bélebegve ágyadra a' kinyitott hajlékon, halkal leng körülötted, 's kényesen emelgeti hajfürtjeidett. Nem, Dafne, nem költelek-fel.

Már emelkedik a' nap. A' setétség megijed tőle. 's fut. Fekete szőnyegétől megdőbönt madárkák eléhúzzák eldugott fejeket, hallom a' Teremtőnek szolló hymnuszokat. Minden visszanyeri tulajdon színét, 's az egy színt adott éj megpirúl, hogy annyi természeti szépséget takart-el, mint a' rosszlelkű ember, midőn annak, kinek jóságára homályt húzott, tisztasága világra jő. — A' hajnali pirral elegy nap sugárai rád lövellnek Dafne, 's orczád' rózsájival játszodoznak.

Te olyan jól alszol Dafne! Így szunnyadnak a' Jók! Csendes az ő belsőjek, nem ijeszti-el szemeikről az álmot, a' belső furdalás. Nem, balsamos szárnyakon eljőve fogja-el a' jókat a' nyugalom, 's jóságos cselekedeteiknek édes képei lengenek lelkek előtt, mellyek mindég azt sugják nékik, szunnyadj, szunnyadj csendesesen. Úgy vagy, Dafne, te jó vagy, igen jó vagy. Örömmel töltöd-el életedet; miolta veled élek, minden könnyem, örömkönny; ha megindult szívem jóságod melegítette megindulásra. A' te szelíd lágy hangod elüzi az orczára. ülni akaró bánatot, az a' könnyen lebegő víg játéka elmédnek, 's az a' kellem, mellyel az ártatlan lelkekből eléjő, szívet öröme olvasztó ingert, ád.

Ébred - - - - ébred - - - - Így tündöklék elé a' hajnal csillaga, mikor az őt fedett felhőcskét róla egy szél elemeli, mint az ő szeme most mingyárt a' barátságtalan pilla alól eleragyog.

'S felébrede Dafne, 's látván kedvesét maga mellett, szelíden elmosolyogva vette annak kezét a' magáéba. Csak hamar mintegy levegői kép álla Thyrzis mellett. Oh, az a' szívesség, mellyel egyik a' másiknak jó reggelt monda!

Karjába fogódzva a' boldog Thyrsisnek,
 ment Dafne is nézni az újjá szült természetet.
 Édesen nyílt-meg ezüst szava, midőn rózsáji'
 kellemét meglátta. A' virágok illatja kedvesen
 folyta körül, 's kimondhatatlan örömet érzett a'
 reggeli természetben. Miért, miért nem költöt-
 tél-fel, monda Thyrsisének. A' boldog, men-
 nyet érezve mosolygá: ki üzhethé-él a' Grátziá-
 kat mellőled, mellyek, midőn alszol, ringatnak.

Most jártak a' kertben, 's Dafne, a' mint
 mentek, így énekelt.

Elyziom az életünk,
 Ha egymástól 'szerettetünk,
 Ha kedvünket, napink folytában,
 A' természetnek leljük bájában - . . . .

Még többet is éneklet és szebbet. — De nem
 merem én azokat utánna festeni, mert éne-
 kére a' csattogó fülemüle elhallgatott, 's a' vi-
 dék Elyziommá varázsolta önnmagát.

V.

A' JÓ GYERMEK KÉRÉSE.

1810.

Az Ifjuság legvirítóbb korában vala Alexis, mi-
 dőn azon mosolygó tájról, messze földre szakadt,
 hol Atyjának jámbor társaságában felnevekedett.
 Epedő vágyással háborogva fekvék néha egy domb
 oldalába, 's az ohajtott táj felé fordította szemeit.
 Mély elkeseredéssel érzette annak távollétét, 's
 a' mezei sípon gyakor panaszkodó hangokban
 kesergette ki szive lágy hullámaint.

Bé ment egykor a' Szent ligetbe, hol a' mezők Istenének tempele tiszteletes félelemben állott. Lelkének azon helyen való hirtelen magosbra emelkedése, felvitte gondolatját, 's szent borzadás közt imádta lelkében az Istenit. Reszketve ment mind beljebb, 's elérzékenyülve hajlott az oltár elébe, 's a' fiui szeretetnek egy szép könnye ragyogott szemében, 's az Istenség előtt ezeket dadogta:

Mezők jóltévő Istene! ismered a' jó Menalkasz gyermekét. Mindenkor elhozott elődbe, valahányszor áldozott. Bizodalmasan fogtam kezét, mikor oltárod elébe ballagott, 's gondatlanul szöktem akkor mellette, mint az ártatlan bárány' a' legelőn anyja mellett. Megszoritotta olyankor kezemet; 's azt mondá: Gyermekek készülj az áldozathoz, a' mi mezeink Istene oltárához megyünk. Jámboroknak kell lennünk, 's akkor az Istenek' áldása reánk száll.

Jóltévő Istenség! oltárod elöt van most az ifjú, e' szent borzadással eltöltő ligetben könnyörög, hallgassd-meg.

Messze, messze van most tőlem a' jó Atya, arra felé, merre a' nap áldozik *) A' tőled titkos tekintettel kimért végezet tette, hogy ez idegen hegyek között áldozzam oltárodon. Mindég azt gondolta a' szegény öreg, hogy az én karjaim lesznek azon támaszok, mellyekre hajolva hozzád mégyen. Atyai könnyek voltak szememben, midőn ezen karok' szorításával búcsúmat jelentettem, nem szólhatott egyebet ennél: Fi-

---

*) Pest Vármegyei szóllás; Áldozik a' nap, az az elnyugszik, lemegyen.

jam, légy jól tiszteld az Istenséget — a' bánatelfogta szavát.

Elborítá a' könny orczáimat, 's nem szólhattam. — Elfog most-is a' fájdalom, engedj meg — ha félbe szakasztom. —

A' jóltévő Isten bátorító reménységet csepegtetett a' jó gyermek' szívébe, 's erősítetvén ez által, ismét folytatá könyörgő szavait: „ Ötször volt már tavasz, miólta nem láttam. Sokszor képzelgettem magamnak tisztos ábrázatját, hevesen vágytam látni, de a' várt örömmek megnyilt szív, fájdalommal záródott. O, talán soha sem fogom őt látni, Istenség! kedves előtted ha utánna sohajtozom, mert az olly tiszta lelket, mint neki van, Te szereted, Istenség! — Vedd el e' kinzó gondolatot tőlem.

Fejérré válhattak eddig hajszálai, mert Alexisét siratja. Karjaim nem lesznek támaszai. — — —

Elzúzza ez a' szó, szívemet, Isten! vigasztald-meg a' könyörgőt. Fogom-é még valaha látni? Eddig ő kért helyettem, őt meghallgattad, halgasd meg a' vágyakodó gyermeket-is.

Szomorúan üle az Oltár mellé Alexis, 's fejét térdjére tett kezében tartva elhallgatott. Az Istenség mennyei álomra vitte által. Megjelent néki Atyja' jámbor tekintete, melly a' jó fiúra diszes vidámsággal mosolygott, szelíd beszéddel enyhítette, 's midőn e' boldog szenderedésből felébrede, egy mennyei kegyes szózat ezt hangzá: Megölel még téged a' jó Atya, mint most megölele.

NAGY-AJTAI

CSEREY FARKAS

ERDÉLYI UDVARI TANÁCSOS
ÉS REFERENDÁRIUS

É L E T E.

Nagy-Ajtai Cseréy Farkas tagadhatlanul egy azon nevezetes Férjfiak közül, kik Mária Theresia fényes és bölcs uralkodásakor, a' mi korunkban annyira hűlni kezdett tiszta Hazafiságok, a' thronushoz nem külső fény-vadászástól, hanem egyenes meggyőződésből eredett-hívéségek, 's lélek 's szívbéli erejek által fénylettek. Felejtessenek-el a' nem így élők, de az ilyenek méltók hogy nevek a' késő maradék előtt is a' hív emlékezet 's tisztelet' tárgya legyen.

Született a' Csíki székely-székben régi Ösei házánál 1719-ben. Atyja, János, az akkori idő szokása szerint katonai pályát az Erdélyi Császári Hadak' azon időbeli fő-Generalisa Marchio Cusani mellett követvén, Spanyol Országban, a' mint Magyar Király III-dik, mint Czászár VI-dik Károly részén Barcellona városa védelmé-

ben 1706-ban magát példásan megkülönböztette. Itt a' vártörésén bérohanó Franczia zászló-vivőt önnön kezével elejtvén, a' győzedelemre serkentő ellenséges jellel, mellyet olly dicséretes emberkedéssel nyert, ajándékozottatott-meg a' vitézséggel egybe-kötött hívséget becsülni tudó Császártól. A' Spanyol földről Belgyiomba jött Császári Hadakkal több csatázásokban jelen lévén, Maubegenél, egy ellenséges golyóbis jobb lábán keresztül ment 's a' balba akadott-meg. Fejedelméhez^A-való hívségének e' jelét koporsójába vitte. A' hadi-élet viszontagságaiból honnjába térve, ősi lakhelyére telepedett, 's gyermekei helyes intézetü nevelésében kívánt megfelelni mind annak, a' mi szülői legelső kötelessége volt mind annak, a' mivel nemzetéhez e' részben is annál többel tartozott, mennyivel miveltebb tehetségekre juttatták volt ötet sok Országokban 's Nemzetek közt nyert tapasztalásai.

Erdély' fő-Oskolája, Kolozsváratt, ekkor a' tudományi mivelődés' gyarapításában ismeretes szorgalommal fáradt Jesuita szerzet ügyelete alatt lévén Farkas' fiját, ott taníttatta, 's a' Nemesek Convictusában az elhíresedett tudományü Kaprinai által neveltette, hol, oskolai pályáját 1742-ben végzette-bé. Lelki-tehetségei minő elemenetellel fejlődtek-ki, 's eleve milly reményt nyujtottak arra, hogy Hazájának hasznos tagja, a' tudományok' barátja, sőt gyakorlója leend, bizonyítja ez: a' Philosophia bévégzésével ezen Facultas Doctorságát nyerte-el oskolájiból kikelelésekor pedig Nevelő-Elöljáróitól az iránt való bizonyításra érdemesítette magát; hogy mind az erkölcsök tisztaságában mind a' tudományok szorgalmatos gyakorlásokban, nevét másokéi felett

megkülömböztette. Két olly tulajdonai a' léleknek, mellyek nagyjá teszik az embert, ha az ifjúi kor' igyengeségei, ész vezérlése nélkül nem maradnak. Jövendőre nézve a' legjobb remény szép jeleivel indult azon úton, mellyen Hazája szolgálatjára szükséges, bővebb ismereteket, tapasztalásokat szerezhett magának. Azon időben élt nagy Hazafi, 's egyeneségéért szintúgy, mint tudományaiért köz tiszteletben 's szeretetben lévő, ugyan ezen magasztalt tulajdonaiért a' maradék tisztelő emlékezetére is érdemesedett Itélő-Mester, Báró Henter Dávid mellett lépett azon pályára, mellyen az oskolai korból kikelve szokták ifjú magyar Hazánkfijai bővebb törvényi ismeretekben tökéletesíteni magokat. Oskolájiban kifejtődött lelki tehetségeit, a' tudományok külömb ágaiban szerzett elemeit, miként egyesítette azon szükséges hazai dolgok ismeretével, mellyek nélkül annak szolgálatját sükeres javára a' Nemzetnek, 's önnön érdemeinek is megbizonyítására senki se folytathatja — ha csak mindent a' születés fényének nem tulajdoníthat — bizonyítják maradékinál érdemlett tiszteletben lévő azon időben készített munkáji. Ezek egyszer'smind arra is mutatnak, hogy ő korának még zsengejében is törekedett a' mindennapiságon feljül emelkedni, 's megvettette azon igazi némes érzésekkel nem egyeztethető szokást, melly szerint csupán a' mellett maradjon a' mi elébe tétetik követésül, vagy cselekedésül, a' mit sorsosai is ha épen rosszak nem akarnak lenni, egyformálag követve teljesítnek. Az említett Itélő-Mester mellől a' Kiralyi-Táblánál nyert csak hamar előmenetelt. 1753-ban Csík Szék részéről, a' Szebenben tartott Ország-Gyűlésére mint követ

küldetett. 1754-ben az Erdélyi Udvari Cancellarián Registrator, azután Titoknok lett; 1761-ben pedig Referendariusi Tanácsosságra lépett.

Emlékezetét a' legkésőbb maradéknak általadni ohajtó életirója, tökéletes ismeretségében van nemes tulajdoninak, cselekedeteinek, és így azok' rövid említésével akarván az arra érdemesedett nagy férjfiunak tisztelt emlékezetét örökösíteni, annyival kevesebbé vádoltathatik azzal — hogy egy hív tiszteletű fiú tollából kerül az — mivel a' miket summásan említ, azoknak bizonyító valóságai részszerint már is közönségesen ismeretesek, részszerint közönségessé törekedik tenni, ugyan az életiró dicsőült Atyja hamvait tisztelő', fiúi kötelessége. Mind két magyar Hazában sok nagy férjfiak élnek, kik a' Dicsőültet személyesen ismervén bizonyítást tehetnek, ha itt a' fiúi érzés, tisztelet a' valóságot feljül haladja é?

Meghatározott végre törekedni, ez az életvaló aránya, a' Karakter ereje, 's az önnön érdem becsülése. Csoportosak az élet viszontagságai 's azon akadékok, mellyek nagy arányra sietőket tartóztatnak eleikbe vett pályájok szabados futásában, de a' ki meghatározottsággal lépik a' pályára, el nem retten annak hív követésétől; sőt az őtet ollykor érdeklő mostoha csapásokban megtalálja azon vigasztalást, hogy épen ezeknek szoktak olly követkevéseik lenni, mellyek az arányhoz juttatnak bennünket. A' virtus majestása, 's érdem' fénye a' csekély talentumokat el szokta homályosítani, és ekkor éled az emberiség érdemének utálatos mételye az irigység a' kicsiny szívekben kárt szomjuzó lángokra, mellyek' mérge a' mi Csereynket is érdeklötte, de az ész és

tiszta szív nagy tehetségű paizsát vetvén ellenébe, meg nem csüggedt hív követésében annak, a' mit nyílt lelke 's tiszta szíve Jónak, Igaznak talált. Tudva van, hogy azon időbeli nevezetes factiók, nem kevés alacsonyságok kezdették volt üzőbe venni a' fedhetetlenséget. Ezen ellenkezések nem kis számmal érdekeltek jeles Hazafiakat, hanem a' Királyi széket egy nagy és bölcs Fejedelem Asszony díszesítvén annyival arányosabban tudta ezen kárt tévő alacsonyságot elenyésztetni, mentül bölcsebb 's hívebb Tanácsosok gyámolították hatalmát. Illy Tanácsosa volt Mária Theresiának Cserey Farkas, kinek nagy talentumaira, hivségére, tántoríthatlan egyenességére csak hamar ráismervén az éles látású Királyné, melly nagy bizodalma vetette benne, mennyire becsülte, 's minden fontos tárgyakban mennyire kívánta légyen az 'okos, igasságos Tanácsost benne feltalálni, arról még máig sokan tehetnek bizonyítást. Bizonyítják is feles olly intézetei e' Hazának, mellyeknek fennállásai következése annak, hogy ő Királynéja megkülömböztetett kegyelmében nem szédítő dagályra hanem valóságra ismervén, úgy tudta intézni tanácsát 's dolgoit, hogy ezekben megegyeztetve feltaláltassék a' Fejedelem és Haza java.

Nem csak Erdélyt, hanem Magyar Országot tárgyzó nevezetes dolgokról tartott különös differentiákba, — mellyekben vagy maga a' Királyné vagy József Császár vitte a' külömbféle udvari Dicasteriumokból egybe-állított székezésnél az elől ülést, — többnyire mindenkor ki volt a' Királynétól nevezve Tagul Cserey. Nem egyszer történt itt az, hogy az ő vélekedésére hajlott azon

legfényesebb érdemü 's bölcseségü férjfiakból álló választott Tanács.

Tántoríthatlan volt feltételeiben, az Igassághoz viseltető egyenessége olly nagy, hogy azt tartózkodás nélkül ki merte a' legnagyobb helyeken, sőt a' thrónus ellőtt is mondani. Több-ízben szégyenítette-meg ő a' Királyi kegyelmekkel vissza élő alacsonyokat, kiknek a' Haza vagy egyes ártatlanok romlására koholt gonosz intézetek megsemmisítetett az által, hogy benne az Uralkodó, bölcs Tanácsost, igaz Hívet egyenes Hazafit megpróbálva ismervén, bizodalommal viseltetett ahhoz, a' mit ő tanácsolt 's javaslott. Sőt, egy nevetetes perben észre-vévén Cserey, hogy annak igaz ügye ajándékok, familiai tekintet, 's ezek mellett járó alacsonykodások által elnyomattatott annyira, hogy az Igazság az ártatlan rész örökös kárára megmásolhatlanul eltemmetik, ha csak Fejedelmi hatalom nem tesz határozást abban, a' mit a' gonoszság, a' törvény igaz értelme 's Igasság sarkaiból félre facsart, elmegyén a' Királyné gyóntató Papjához, ennek lelkére köti, Ő Felségének megmondani, hogy olly ítélet alá irván nevét, mellyben a' legszentebb igazság homályosított-meg, lelkiesméretet érdeklő dolog, abban fejedelmi hatalma által igazítást tenni. Az Igasság-szeretet, ez a' thrónusnak legelhalhatlanabb fényü diadémája, 's a' vallásosság meghatá szívét a' Nagy Fejedelem Asszonynak, tüstént parancsolá Cserey megjelenését, megvilágosíttatá magát a' dolgokban, 's meghallgatása után azonnal teljesíté tanácsát.

Feles példákat lehetne elő hordani karakterének azon nemességéről melly által Hazájának egészben, 's minden felebarátjának különösen,

gedhetlen 's önnön java' megvetésével szolgált. Hogy se értékét, se fáradozásait se talentúmain ne kímélje, nem kellett egyéb, csak valamely ártatlan ügy' elnyomatását hallja vagy lássa, bizonyosan' elkövetett mindent a' hibátlanság' felsegítésében. Ennek valósága' gyámolításául felhozható példák közül legyen elég említeni egyet. Ez, bizonyosan valamint minden éles elmét meggyőz arról, hogy ő olyan Tanácsos volt, a' milyennek lenni kell, olly ember; ki a' vallást, erkölcsiséget, Hazaszeretetet idoluminak tartotta, úgy az érzékeny szívet, a' cselekedet' szépsége 's nagysága, által is hatja.

Egy Major Gregor nevű görög unitus Bazilita szerzetes volt Bécsben az Illyriai Könyvnyomtató-műhely mellett egy nyílt eszű, 's nagy culturájú Férjfiu. Ezt az irigység megtámadván, a' maga kerületébe hatalmasokat tudott férkésztetni, kik legnagyobb álnoksággal arra tudták bírni a' kegyes Fejedelmet, hogy koholt okoknál fogva az ártatlan embert Munkácsi fogságra íteltessék. Major több esztendőig szenvedett méltatlan raboskodást; míg 1770-ben; József Császár; utazásában; Junius 3-dikán Munkácsot is megnézvén; ott szokása szerint mindenekről tudakozódott; magának mindenről ismereteket szerzett, ezen raboskodó Szerzetest is kikérdezvén; meghatotta szívet annak sorsa, 's Bécsbe visszatérésével egyik volt első gondjai közül; arról Anyját, a' Királynét értesíteni. Cserey hivattatván, minden tartózkodás nélkül; semmitse hajtva Major' hatalmas üldözőjire, felfedezé az egész álnokságot. Az ártatlan' szenvedéseinek eleven színekkel festésére elérzékenyedett a' Királyné, 's parancsolá vélekedését adni az iránt, miképt-

Hetné jóvá ezen hibátlan' sulyos raboskodását. Épen akkor ürességben lévén Erdélyben a' Fogarasi Unitusok' Püspöksége azt javallá adná azt neki, sőt még ezen feljül enyhítse szenvedett lelki 's testi gyötrelmeit. Maria Theresia teljesíté is ezt 's szabadságával a' Püspökséget adta Major-nak, ki Bécsbe érkezvén legelsőbb is Csereynél jelent-meg. Ez, úgy, a' hogy' hosszas rabság által elme-csevészve rongyosan érkezett, vivé 's mutatá-bé a' Királynénak, ki ez által újabb kegyelmekre éledve Status titkos Tanácsosi czim-mel, drága értékű köves keresszttel, gyűrűvel, egész Püspöki ékességgel, hintóval ajándékozta-meg, 's azt rendelé, hogy az egész udvar' jelenlétében az udvari Kápolnában mondja-el a' magaritusa szerint való misét. (*

---

*) Legyen nekem szabad Majornak Jóltévőjéhez irt levele-ből az itt következő sorokat kiírni:

Illustrissime ac pretiosissime Domine Consiliarie et Referendarie, Domine Patrone venerandissime gratiosissime,
 Statueram equidem apud animum meum, Patrone maxime! in patientia mea residuos vitae dies concludere, et malle tacendo sic anathema pro Fratribus esse, itaque damnatus perire, quam cuiquam pro mei restitutione unquam perorare. Verum sanctor Augustissimi Imperatoris hac diversio statutum invertit, et occasio fuit ut ego Majestati suae rem meam ab ovo denarraverim pluribus verbis, auscultavit totam attente, atque tunc supplicem libellum, quo acta mea fere continebantur de manu benignissime accepit, Augustissimae Matri Reginae detulit, et sic me tandiu vim patientem jam non absolvere modo ac restituere, verum honore quoque plusquam, unquam, veluti Roma Marium ornare et nova Provincia donare clementissime dignata est. Hodie, veluti mater, postquam fetavit oblitus dolorum omnium ante perpessorum, libens dimitto omnibus omnia propter eum, qui dixit: Dimittite et dimittetur vobis. Atqui certissima relatione habeo, (quod meas

Egy az emberiség' legszentebb érzéseivel díszes férjfiat, olly Tanácsost, ki fejedelme' kegyelmét minden alkalmatossággal arra tudta használni a' mi hivatalakötelességeinek szebb 's fontosabb része egy olly keresztényt ki sors', személy' válogatása nélkül emeli-fel az elnyomott ártatlanságot, ki önnhaszon keresés nélkül törekedik a' valóságra, ismerhetünk ezen plédából Csereyben. Fő törekedésének aránya is volt az, hogy hivatala' tárgyait épen olly csüggedhetlen buzgó-

---

hujus humillimae ad Illmam D. Vestram nunc primo primae
 scriptionis finis fuit) Augustissimam, Te praecipue motore,
 mediatore, intercessore, Referendario haec mihi minime fecisse. O, an-
 gele meus, liberator meus, restitutor meus! Ego dormiebam; tu pro me vigilabas nequidem de TE
 somniantem. Quid ipse sum? Quid merui in vita? Quid boni
 coram TE unquam feci ut haec hodie de Virtute tua au-
 dire merear; Memini me, — lachrymis scribo Favitor aeter-
 num adorate! — memini me adhuc in urbe legisse Metellum
 innocentem illum, sed expeditum, populari factione patria
 pulsum et Mytilenis in Asia exulantem, in qua ei ludos forte
 eorum spectanti litterae redditae fuissent, quibus scriptum
 erat maximo Senatus Populique Romani consensu reditum illi
 in urbem datum, non e Theatro prius abiit, quam spectacu-
 lum ederetur, non laetitiam suam proxime sedentibus ulla ex
 parte patefecit sed summum gaudium in se continuit: eum con-
 stat utique pari vultu et exulem fuisse et restitutum. Uti-
 nam ipse sic me temperare possem! sed a quo tempore haec
 mihi advenerunt; jam et edere et bibere et dormire, et vox
 et oratio prae tanti vehementia gaudii defecit, quo pro tanto
 beneficio pares Illustriss. D. Vestrae scirem reddere grates,
 nec nunc subito scribenti quicquam suppetit praeter volun-
 tatem. Illtas Vestra verè hominem mortuum et per inviden-
 tiam sepultum mirabiliter resuscitavit una Referada, et actio-
 ne nunc sua. Meum iam erit agere ut nunquam se poeniteat,
 neu pudeat me tandem recreasse. In monte Csernek ad Mun-
 kács die 10-ma Novemb. 1770.

sággal folytassa, milly készséggel törekedett embertársinak segedelmeke lenni, 's legkisebb alkalmatosságot se mulasztott-el, mellyben humanitásának, felebaráti szeretetének bizonyításait adhatta. Midőn egyfelől minden hivatalát érdeklő tárgyakat ő maga folytatott, 's legkisebb részben sem engedett-csak egy betűt is vagy alatta valói, vagy épen idegenek által leírattatni, más felől mások dolgaiban egész foliantokat írt, 's készített önnön pennája által. Tégyenek bizonyítást az Erdélyi udvari Tanács Leveles-tárjával ismereteseke, micsoda szorgalmatosságu, egyszersmind melly miveltségü Tanácsost mutatnak az ott feltaláltató töle eredett csoportos munkák. Referadájiban a' törvénytudó, a' Hisztoricus, a' Theologus, a' Statista gyönyörködtető 's tanító tárgyakat talál-fel, mert az igasság' nyilvánosságos felfedezésére elkövetett mindent, a' mi azt tisztába hozhatta. Nem igazat 's annak követőit gyűlölte. Egy alkalmatossággal, egy valaki fedhetlenségét próbára akarván vetni, nagy csomó pénzt letéve íróasztalára, hogy azzal gyáva kinézése szerint becsületét, 's az igassághoz tántoríthatlan egyenességét megvásárolhassa. Megértvén az Alacson' akaratját, felövedzi kardját, veszi kalapját, 's a' pénzt, 's meghajtva magát kiindul a' szobából. A' késértő megháborítatva fekete szívére szállt nyughatlanságtól, kérdezi, hová menne 's mit akarna. „Egyenesen a' Királynéhoz, ugymond bényujtani ezen pénzt, mellyel hívségemet 's egyenességemet az Ur próbára vetni merészlette, 's kérni Ő Felségét, hogy ezen alacsony intézetü pénzt valamelly célra fordítsa. A' megdöbbsent Alacsonynak kétségbevesséssel küszködő esdeklései, és Csereynek senki

romlását nem kívánó tisztasága győzhette meg feltétele' nem teljesítésében, sürgette azonban, hogy a' kísértő pénzesztül tüstént eltakarodjék.

Hívatala' buzgósággal folytatása mellett végig tisztelője 's gyakorlója volt a' Tudományoknak: Nevezetesen karakterizálja Nemzetéhez viseltető szeretetét azon fáradozása, hogy hivatala' terhei mellett is fontos munkákat irt anyai nyelven, mellyek rész szerint ki vagynak nyomtatva, rész szerint egyik fijának megmásolhatlan feltétele szerint nem sokára kijönek. Munkáji, ime ezek:

Mint ismeretes jó Keresztyén a' Boldogságos Szűz' tiszteletét magában foglaló Lauretanumi Litaniát magyar versekben, ahhoz alkalmaztatott rézmetszésekkel nyomtatta-ki Bécsben 1772. Farkas neven lévő fija, a' Magyar és Székely Asszonyok' törvénye, cím alatt készült munkáját adta-ki, Kolozsváratt, 1809. Nyomatás alá ugyan ezen fija készíti; Magyar Valerius Maximus, és A' Magyar Nemzet' békjövételétől fogva naponként viselt nevezetes dolgairól irt munkájit. Ezeken kívül feles, mind folyó mind kötött beszédü dolgozásai vagynak, csak hogy nagyobb részént bévégezve nincsenek. Szorgalmasan gyűjtötte a' régi kéziratokat, tudományi izléssel a' könyveket, nevezetesen a' magyar históriát illető, minden nyelveken az ő koráig kijött munkákat nagy költséggel egybeszedte. Válogatott könyvtára maradákinak kezében van most is.

A' mi, fő fény nimbusával környékezteti őtet, az azon nagy szeretet, mellyel Hazájához, Nemzetéhez viseltetett. A' legszebb értelemben Magyar volt egészen. Tolerans minden Nemzet

tek iránt, becsülője, tisztelője és követője minden más Nemzetek' helyes dolgainak, cselekedetinek, — majmozója egynek sem. Ifjúságának erejében ment-fel a' fényes Bécsbe, öreg koráig volt ottan, de annak semmi gyengeségei szívében Nemzetéhez forrón lángoló szeretetét meg nem hűthette. Anyai nyelve volt az, a' mit minden más nyelvek felett becsült. Nagyobb szülött fijasát Lörinczet — ki a' nemzet' kárára ifjantan, Kolóniában a' Rhenus mellett, utazásában meghala — Bécsben neveltette, még is a' tiszta magyarság iránt olly indulatot élesztett 's táplált ennek szívében, hogy első, magát a' Nemzettel megismertető lépése, a' Budai Királyi Főiskola' felállítása' innepére készített azon ékes magyar beszéde volt, mellyet mind a' két magyar Hazában gyönyörűséggel olvas máig is az igaz Magyar. Megtaníttatta ő ezen tulajdon felvi-gyázata alatt nevededett fijasát minden míveltebb Nemzetek nyelvére, hogy az által is több tökéletességekre jusson, de önön kifejezése szerint nem azért, „ hogy szajkói módon azokon csak csevegni tudjon, hanem nemzeti nyelve csinosítását azok' segedelmével annál inkább tökéletesíthesse. ”

Különösen 's állandólag kedvelt híve volt a' Királynénak; érdemeiért az udvari legfőbb Méltóságoktól becsültetett, Nagy, fényes társaságokban jelent-meg, még is a' nemzeti öltözethez olly megmásolhatlan szeretettel viseltetett, hogy tés-tén egész életében, az idegen Nemzetek között is soha nemzeti öltözetten kívül más nem volt. A' csínosságot, tisztaságot annyira 's olly egy formálag szerette, hogy falusi jószágaiban is épen úgy öltözött mint a' pompás Bécsben.

A' kik ismerték, megvallják, hogy a' véle-
társalkodás nagy tudományára, gyönyörködtet-
ve tanító, a' mellett igen nyájas indulatjaira
nézve ohajtott volt. Ha a' legfontosabb munka
mellett fáradozott is, mihelyt valami ismerője
jött, vagy akármilyen rendű ember járult hozzája fel-
derült 's magához vonzó kedvességgel fogadta.
Igy soha rajta mély gondolaktól elnyomott ko-
morságot látni nem lehetett. A' társalkodás, kel-
lemeire nézve ezen olly szükséges tulajdonaiért
minden jobb izlésű kereste a' veletelt, 's ajta-
ja nyilva állván derék emberek előtt, nála min-
denkor a' legszebb gyülekezetet lehetett feltalál-
ni. Kik hazájokból Bécsbe felmentek, azok majd
mindennapiak voltak házánál.

A' nagy tudományu Iesuiták Hell, Pray, Pal-
ma, Katona, volt Nevelője Kaprinay, más tu-
dományi műveltséggel jeleskedő számos ferjfiak-
kal, 's ezek között nevezetesen General. Báró
Orczy Lőrincz, a' volt Korona Őr Gróf Teleki Józ-
sef, a' mostani Erdély udvari Cancellar. Gróf
Teleki Samuel Urakkal, ezen díszeivel a' Hazá-
nak, 's tudományi műveltségekért is tisztelt nagy
Férjfiakkal lelta a' társasági 's barátsági szövet-
ségnek élesztő örömeit. Ezeken kívül az akkori
időnek nagyobb 's legnevezetesebb mind két ma-
gyar Hazabeli Hazafijaival szorgalmas levele-
zést folytatott, mellyből a' jövőendő kor is tanul-
hat mind a' tudományokat mind a' Hazát 's nem-
zetet illető tárgyakra nézve.

Különös vigyázattal viseltetett pedig a' hazai
ifjuságra. Nem vélte se méltóságát keskenyítő,
se számos fáradságaival meg nem egyeztetető-
nek akkor a' Bécsi Therezianumban feles szám-
mál nevedő Erdélyi 's Magyar Országi nagy

házakból való ifjakra, ezek közül nevezetesen a' három testvér Gróf Zichyekre, kik nagy méltóságokban fénylenek különös ügyelettel lenni. A' nagyra menendőt mind iskolájiban mind azok' bevégezésével is megkülömböztetett figyelemmel tisztelte a' mostani Gubernatorban Gróf Bánffy Györgyben, kinek Atyjával Diénessel szoros barátságban volt.

Ha valamelly uri-ifjú akár tapasztalás' kedvéért akár hivatalviselés végett felment, oktató-barátját 's azon nagy fényes városban ifjusága' szemes gyámolítóját találta fel benne. Sok szerény magyar ifjakkal szerzett ő a' Királynétől esztendei fizetést, kik az által a' Hazának hasznos tagjaivá nevedtek. Illyen volt Doctor Rác, ki mint Professor a' Pesti Universzitasban, és munkái által elhiresedett tudós holt, meg: illyen Ajtay Mihály ki a' rézre-metszésben, rajzolásban tett előmeneteleiért Kolozsváratt Calographiát tanított.

Az akkor egész Európa előtt fényben ragyogó Magyar Testörzői Sereg' legjelesebb tagjai pedig mindennapiak voltak nála, nevezetesen Barcsay 's Báróczyval legszorosabb barátságban élt, kikkel, 's főképen Baracsayval későbbre is levelezést folytatott.

Mind Nemzete, mind a' thrónus iránt csoportos érdemekkel jelesítvén magát az érdemet 's hívséget, 's ezekkel egybe-kötött hoszszas igen hasznos szolgálatját a' valamint becsülni, úgy jutalmaztatni is tudó Maria Therezia, 1777-ben, a' Krasznai 's Tasnádi Urodalmokkal, és Szokolyi-Jószággal örökösen, Zilah városával pedig lekötés mellett (incriptionaliter) elegyes adománnyal (mixta donatione) ajándékozta-meg, 1779-

ben pedig, hogy új jószágaiban nyughassa-ki fáradozásait egész fizetéssel penzióba bocsátá. De, nem sokáig gyönyörködhetett nyugalmában, mert 1783-ban Maria Theresia, halál által kiszóllítatván, nagyra született fija, József, ki Csereyt, mind személyére, mind érdemeire nézve ismerte 's tudta hogy a' Királynénak kedves Híve volt, Bécsbe menetelét parancsolá. Ott midőn ujabban egy nagy tekintetű hivatalba akarná iktatni, gyulasztó nyavalyában 1782-ben, December 9-dikén, élete' 64-dik esztendejében megholt. Érdemeihez 's méltóságához illő fénnel temettetett ugyan Bécsben a' Skotus név alatt ismeretes Benediktinusok' kriptájába a' Freyung nevezetű piazcon. Az ő, haláláról tudósítást vivőnek ezen, ötteméltókép' dicsőítő kifejezést mondá, József: Sajnálom, benne a' Status' egy igen hasznos tagját, én egy hív és érdemes szolgámat vesztettem-el.

Farkas fija, Krasznai kertjében egy emlékkő által kívánván édes Atyja' dicső hamvai iránt aldozni tiszteletével, megkérte Obester Barcsayt, hogy néhai Rokona' 's barátjának ezen érdemlett emlékezetét ő becsülhetvén legjobban, készítsen az emlékkőre feljül irást. Teljesíté is ezt, megírván a' kérőnek, hogy themául a' Loudon' oszlopára irt rövid, de sokat mondó szókat vette: Nec Caesar nec Patria, sed Conjugis osuit,

NÉHAI REFERENDARIUS
 CSEREY FARKAS' LEVELE
 BARCSAY ÁBRAHÁMHOZ.

BÉCS DEC. 10-dikén 1773.

—————

Szerelmes Kedves Öcsém,

Nevem' napját feláldó szép verseidet vettem kedves édes Öcsém, atyafiságos szeretettel. Olvastam nagy örömmel, kilátván, azokból szíved' állását, hogy távollétedben sem felejtethsz engem', e' mellett pedig fegyverek' zörgése között is gondolsz Hazád' nyelvével, hogy füleket sértő bojtorjánok helyett ékes szólásának mezeje virágokkal kedveskedjék mind olvasóknak mind halóknak. Ennek gyakorlására nem is akarlak ösztönözni, mert arra elengedő érzékenységet örökösített beléd születésednek régi jó vér most csak az a' czéлом hogy hozzám megtartott szeretetedért köszönetet mondjak. De ha megengeded küldök én is valamit irásimból. — — — —

~~~~~

A' H A L Á L R Ó L

Halál vége életünknek
 Nincs az ellen mit tennünk,
 Törvénye Születésünknek
 Ki kell világból mennünk,
 Személy válogatás nélkül
 Urat, szegényt gazdagot
 Viszen tartózkodás nélkül,
 Kicsinyt középsőt, nagyot,

Szövetségét megszaggatja,
 Egybe forrott sziveknek,
 Édes izét jajgattatja,
 Anyai szerelmeknek,
 Bűval váltat vig kedveket,
 Arany időt homályal,
 Szemen indit keserveket,
 Orczát borit köny-árral.

Bátor szívü nagy erejü
 Tanult híres Vitézek
 Vas-szaggató, kemény kezü
 Hadba-termett legények,
 Reájok ütö halálnak
 Erejét nem győzhetik,
 Sirba hullnak, porrá válnak
 Nevököt is elvesztik.

Dicsőségre emelkedő
 Nagy tekintetü Házak,
 Kedvességre nevedő
 Gyönyörü virág szálak,
 Gyászra jutnak elhervadnak
 Halál fúván reájok,
 Halmok alá borittatnak,
 Füst sem látszik utánnak,

Nemes dali szép ifiák,
 Szemek' szivek alaki,

Elmés tanácsos férjfiak,
 Országoknak oszlopi,
 Oda vannak, mihelytt halál
 Kezdi nyomni fejőket,
 Mert hegyetlen 's a' mit talál
 Megemészt mindeneket

Vidám szemek, piros orcák,
 Mosolygó szép ajakak,
 Jaj! mint szánlak, mert mint rózsák
 Tü is majd elhervadtok :
 Herit töre fortélyára
 Nyakatokat öleli,
 'S lésztek jutván kaszájára
 Férgeknek eledeli.

Vannak e' törvény' terhére
 Itélve Királyok is,
 Nyilat halál, mint többire
 Bocsátja reájok' is.
 Drága' kövek fényje alól
 Kirothasztja testököt,
 Arany' kényes terhe alól
 Proba rázza fejököt.

Nincsen rejték hol lest nem áll,
 Számot tart mindenekre,
 Vaktába vág, még is talál
 Nem ügyel érdemekre,
 Papokat is kik másokat,
 Elszoktak temetgetni
 Halomba hány 's munkájokat
 Így szokta fizetgetni.

Nem tud bánni kedvezéssel
 Sebesit véletlenül
 Nem fárad annyi öléssel,
 Kaszál kiméletlenül,
 Tapodtatja setét boltja
 Udvarok' ékességét,

Mint szél gyertyát fujja oltja
Hatalmak' erősségét.

Miként nap támad és halad
Úgy van ember' élete,
Virággal tart, azzal hervad
Végét éri kezdete
Nem is lehet megmaradni
Állandóul semminek,
Kell e még is hitelt adni
Világ' ígértinek?

Ne adj', mert akármit mondjon
Halál vége dolgának,
Akarmeddig magasztaljon
Csak pora lesz lábának.
Életedtől meg kell vállnod
Ne is vedd ezt kérdőre
Mert föld vagy, földé kell válnod
Vagy elébb vagy későbbre.

Mivel azért hol 's mint akadsz
Halálra nem tudhatod,
Meddig nyulol, mikor szakadsz
Azt ki nem tanulhatod.
Birj jó lelki ismerettel,
Ugy bátrabban várhatod,
Magadat ebben egyébbel
Nem is vigasztalhatod.

AZ EMBER' ÉS FEJEDELEM' KÖTELESSÉGEI.

KETTŐS BESZÉLGETÉS

Vernet *) Munkája.

SZOKRATESZ ÉS EVAGORÁSZ. **)

SZOKRAT. Lehet é tőled, Evagorász kérde-
ni, mit néztél tegnap előtt olly figyelmetesen a'
Pyraeeuci út mellett fekvő nagy kertben?

EVAGOR. 'S te is ott voltál, Szokratesz?
Elhagytam volna ~~mingyárt~~ tárgyam, ha észre
vegyelek. ***)

SZOKR. Feleleted csinos és barátságos. 'S mi
volt az a' mit érettem elhagytál volna?

*) Vernet, Genevában szül. 1689. † 1789. Egyéb Munkáji
között nevezetes: Dialogues Socratiques, mellyeket
a' Szaksz. Góthai ifjú örökös Herczeg' tanítására irt. Ezek-
ben (mint ezen itt felvetiben) Socratesz' methodusát követte,
melly által a' Böles, tanítványait mindenféle eleikbe tett kér-
désekkel véletlenül, valamelly igazság' kitalálására hozta, 's
azt mintegy magokkal találtatta-ki. A' Kiadó.

**) Evagorász, Szalamiszi jövőendőbeli Uralkodó.

***) Székely szóllás módja, 's méltó, a' két volna elke-
rüléseért, az írásnyelvébe felvenni. A' Kiadó.

E V A G. Csak egy páva volt a' mit' néztem.

S Z O K R A. Egy páva! Ez a' legszebb madár a' természetben. Köszönöm hogy azt érettem elhagytad volna.

E V A G. Az igaz, semmi sincs szebb, mint ezen madárnak formája! magaviseletében, járásában valami nemes és felséges van, zöld tollai különbözőféle árnyéklással tarkásak, nyaka változó kékségű, 's ezen a' nap' sugarainál a' legszebb arany, azúr és viola színek ragyognak. Fején egy szép bokréta van, melly a' Nagy Király *) diadémját feljül mulja. A' Farka pedig Argosz szemeivel van megrakva, 's ha kiterjeszti, az a' legszebb tafotánál is ékeesebb.

S Z O K R. Minden szépségeit elmondád e' madárnak, de semmit sem szóllasz énekléséről.

E V A G. Oh énekléséről ne is szólljunk, az nem egyezik ja' többivel, mert csak fület sértő idéetlen nyávogás.

S Z O K R. Látod, minden tökéletességeket nem lehet együtt találni. A' természet mindenüve igasságos pótlásokat tudott adni. De, talán a' hattyút inkább kedvelled.

E V A G. Igen, ha igaz volna, a' mit a' költők felöle mondanak, hogy igen harmóniás éneke van. Gyakorta csudáltam különös fejérségét, 's azon nemes, csendes-módot, mellyel fejét, a' vizen lebegve hordozza. De énekét egyszer se hallottam.

S Z O K R. A' Költők' képzelő ereje sokat hoz elé, a' mi a' természetben nincs meg. Tehát inkább szereted az éneklő madarat?

*) Így nevezték a' Görögök a' Perzsa Királyt.

***) Argosz, Iónak százszemű Örje, kit Juno pávává változtatott.

EVAG. Kétség kívül inkább. Mert ámbár a' szép forma, szép tollu eleinte tetszik, de azt az ember egy fertály óranyi nézés után megutálja, mert addig, a' mi azon látható volt, mindent meglátott. Ha a' páva szerencsétlenségére száját felnyitja, vagyon mitől elfutni, örömet mondaná neki az ember; mutasd magadat de hallgass. Van nekem oda haza egy fülemilém, ez - - -

SZOKR. 'S abban hát inkább gyönyörködöl?

EVAG. Bizonyosan. Ez téged is gyönyörködtetne. Valósággal az igen szép. Az az egyszerre magához vonó éneke, mellynek hullámzó hangja emelkedve: szállva terjed mindennap új örömmel tölthet-el.

SZOKR. Mond-meg kedves Evagorász, ha előtted egy pompás köntösü, 's kívülről nagyot mutató ember mutatná magát, elég lenne e' az, a' neked tetszésre?

EVAG. Oh nem. ~~E' könnyen hasonlíthatna~~ a' fényes tollu, 's rút énekü pávához, Hogy való becséről ítélhessek, elébb beszédjét kellene hallanom.

SZOKR. Az az, ha rosszul beszéllené, magát tudatlannak, hijába valónak, hazugnak, oktalannak árulná el, 's te úgy e, ügyet se vetnél szép hajfürtjeire, sem Frigyiái hímezetejére?

EVAG. Ezekkel csak a' bolondok szemeit lehet vakítani, de, valósággal egy ilyen ember semmire se való, 's nagyon szomorú lenne egy illyennel tölteni az életet.

SZOKR. Mivel olly kevésbé ragaszkodol a' külsőhöz, mi az, a' mi neked tetszhető?

E V A G. Az , a' mit benned találok , Szokratesz. Te vágy szép lenni , nem bosszonkodol , hogy a' természet töled a' szépséget megtagadta , 's a' felett sokszor tréfálsz. De ha azzal nem bírsz is , minden ember keresi társaságodat , te mindenről olly okosan , olly gyönyörködtetőleg beszéllesz , hogy egész napokat ohajthatunk veled tölteni , egy balgatagnak , bár melly szép , czifra legyen is , jelenléte pedig csak egy óráig is kiállhatatlan. Nem hízlekedem , de nekem úgy tetszik , ez a' páva és fülemüle egybe-hasonlítva.

SZOKR. Ne mentsd magadat. Az egybe-hasonlítás helyes , 's a' melly értelemben te veszed , becsületedre van. Csak azt engedj megjegyzésem , hogy egészen nem érted , mit akarsz.

E V A G. Meglehet , hogy könnyelműségem megtréfált. Szerencsémre itt vagy , útba igazíthatasz. Miből áll ellenvetésed?

SZOKR. Mikor találkozám veled , a' pávát dicsérted , bámulással irtad-le szépségeit , 's most egészen megvetéd azon embereket , kik ahhoz hasonlítanak ; így kell-e az egyenlő mértéket megtartani ? Meg kell vala ezeket is egy bizonyos pontig dicsérni , 's akkor hozzá tenni , hogy még is az elmének elevenségével , 's a' csinos magaviseletnek hijával vagynak.

E V A G. Oh , Szokratesz , e' tekintetben , nem gondolom hogy hibáztam volna. Hát az embert is azon minéműségekért kell dicsérni , mellyekért egy állatot ? A' mi egyre nézve is ? Ugy hiszem az embernek más oldalról kell magát megkülömböztetni.

SZOKR. 'S micsoda oldalról kérlek ?

E V A G. Ollyan dolgok által , mellyek hozzá illenek.

SZOKR. Talán, az ő futásbeli könnyűségével, vagy vadászatban gyakorlottságával.

EVAG. Nem, mert ezekben az állatok fejjül mulnak miket, a' szarvas a' futásban, az ölyv a' vadászatban.

SZOKR. De kétség kívül csak többet tartasz egy gyakorlott Birakozóról, millyen Miló, ki mostanában olyan nagy hírt támasztott.

EVAG. Ez egy olly minéműség, melly a' maga jutalmát megérdemli, de még is. - - -

SZOKR. Mit még is? 'S nem csudálad, ha az ember egy ökröt a' vállán hordozhat?

EVAG. Engedd megmondanom, nekem úgy tetszik, ezen esetben kevés a' külömbség, a' terh és azon ember között, ki azt hordozza.

SZOKR. Igazad van, 'slátom, hogy te egyedül az elme jelességéért akarod az embert dicsérni. Igy hát egy Csillagvizsgáló, egy Költő szemeid előtt igen érdemes emberek.

EVAG. Várákózz. Ebben van valami igaz, de nem akarom még kimondani. Nekem úgy tetszik, hogy egy valóságos érdemes ember felől való képzelet valamit többet foglal magában.

SZOKR. Tán azt akarod mondani, hogy ezeknél szükségesebb minéműségeknek kell tenni az érdemes embert.

EVAG. Igen is, mert vagynak érdemesek, kik se nem Csillagvizsgálók se nem Költők, 's vagynak Csillagvizsgálók 's költők, kiknek személyek nem becsültetik.

SZOKR. Szükség tehát, hogy más valóságosabb minéműségek is legyenek az emberben.

Próbáljuk azokat feltalálni, E' végre: csak azt kell meglátnunk, mi nélkül nem lehetne el

'az ember? Hiszed é, példának okaért, hogy az ember a' józan okoskodás nélkül ellehetne?

E V A G. Nem, mert akármire adja magát az ember, helyesen kell okoskodnia. E' szükség az életnek minden nemü foglalatosságaiiban 's pillantatjaiban. Okosság nélkül nem lennének feljebb a' barmoknál.

S Z O K R. Jól okoskodhatik é az ember, midőn tellyességgel tudatlan?

E V A G. Nem, ha nem érti a' dolgokat melyekről okoskodik, szüntelen csak tévelyeg. Nem te mondtad e magad, hogy okoskodni annyit tesz, mint ideákat egybe-hasonlítani. Már pedig ezen hasonlítást hacsak az észben több féle ideák, nagy számban nincsenek, nem lehet tenni.

S Z O K R. Azt hiszed hát te, hogy az okosság hasznávétele, megkívánja némünémü ismeretek 's tudomány együtt létét.

E V A G. Ez épen olly szükséges, mint a' szabónak a' matéria, hogy dolgozhassék.

S Z O K R. Felteszem már, az ember jól tudja a' dolgokat, azokról helyesen okoskodik, de mi volna az ember vallás és erkölcsök nélkül érdemes embernek mondanád é azt?

E V A G. Közel sem, azt annyival inkább megvetésre méltónak nézném, mivel önnön magát meghazudtolná, nem használván elméjét a' végre, hogy magát jobba tegye.

S Z O K R. Megegyezel hát, hogy a' jámborság, egyenesség, szemérem szükséges minémüség az emberben?

E V A G. Bizonyosan. Mert, mi volna egy igasságtalan, erőszakos, feslett, felfuvalkodott ember. Millyen zavarodottságban nem élne az?

Mennyi rosszat nem okozna a' világon? Ki szeretné azt? Iszonyodnának attól az Istenek 's emberek.

SZOKR. Szeretlek látni tűzbe lobbanva e' czikkely felett mert ez, jó 's nemes szív jele. De engedd, hogy még beljebb vezesselek. Ugy találók, hogy a' közönséges ismeretek bizonyos mértéke, helyes okoskodás, jó erkölcsök mind megkívántató minémüségek az emberben, hogy érdemes lehessen, 's a' mellyek nélkül megvetésre méltó, 's nagyon szerencsétlen. De, hinnéd é azt, hogy, p. o. egy képiró megelégedhessék azokkal, mellyeket mondottál?

E V A G. Ugy tetszik, minekutánna magát a' képiróságra adta, törekednie kell, hogy másokat fellülhaladjon.

SZOKR. Azt hiszed hát te hogy azon minden emberben megkívántató érdemen kívül, nagyon még egy különös érdem is, melly minden állapothoz különösen tartozik.

E V A G. Ez épen, a' mit vártam. Igazán mondják azt felőled, hogy te az embert gondolkodásában elésegíted.

SZOKR. E' szerint, hogy valakinek érdeméről ítélhess, micsoda kérdéseket tennél neki, 's mit gondolsz, melly ponton kellene megállanod? Elég lenne é csupán azt tudni, hogy minden minémüégei, mellyek egy emberséges, jó érzésü embert tesznek, megvagynak, vagy még tulajdon állapotjához, foglalatosságához megkívántató tulajdonságokkal is bír?

E V A G. Ugy tetszik, nem kell ezen két dolgot elválasztani. 'S így, minekutánna az embertől megkérdezném, tud é valamit? józanon gondolkodik é egyenes szívü é még azt is megkérdezném bír é azon tulajdonságokkal, mellyek tőle, álla-

potjában szükségesek. Vitéz é ez a Vezér? ez az öreg okos é? ez az anya gondot visel é háza népére?

SZOKR. Ezigen jó okoskodás, Kérlek, mondd meg már most, egy Fejedelem foglalatossága vagy hivatala olyan é melly hasonloképen különös neki való minémüségeket kíván?

E V A G. Minden kétség nélkül; egy Fejedelem kötelessége az, hogy jól uralkodjék.

SZOKR. Mit értesz a' jó uralkodáson?

E V A G. Azt cselekedni, hogy az egész nép megnyúgott és boldog legyen.

SZOKR. 'S mit kell e' végre cselekedni egy Fejedelemnek.

E V A G. Jó törvényeket szabni, azokat megtartani, meg büntetvén a' vétkeket, védelmezvén az ártatlanokat, 's megjutalmazván az érdemeket. Ösztönt kell szolgáltatnia, hogy Alattvalóji vallásosak, józanok, munkások, békességek legyenek, azonban megtanítani őket arra is, hogy az igasságtalan megtámadók ellen magokat védelmezni tudják. Virágoztatni kell neki a' földmivelést, más mesterségeket, meg kell tartatni a' közönséges rendet, vigyázni kell neki az Ország minden familiájira, tagjaira, végre, kiket a' maga kötelességének tellyesítésére szorítani.

SZOKR. Nem lehet egy Uralkodónak kötelességeit ennél jobban kimagyarázni. Dicsérlek, hogy idődhez képest ilyen jól gondolkodol: ez igen jó jel a' jövendőre. Te nem hiszed hát, hogy egy Fejedelem közönséges érdemmel megelégedhessék.

E V A G. Közönséges érdem, közönséges állapothoz illik. Jól értem, hogy Fejedelemnek feljebb kell keresni becsületét. Nagyobb tellyesíteni

való hivatala lévén, feljebb valónak kell neki lenni másoknál, a' virtusban; 's mennélmagasban van rangja és méltósága által kötelessége, hogy esze tisztaságára nézve is annál feljebb legyen másoknál,

SZOKR. Jussanak jól eszedbe, Evagorász, ezen igasságok, mellyeket most magad megvallál. De hogy azokra eljuthasson az ember, elég é azt csak kívánni, 's csak jó szándékkal lenni?

E V A G. Az, már sok, a' mint magad mondad, mikor erősen akar az ember valamit, már akkor utján van a' boldogulásnak. Azonban, ha az embernek a' véghez vitelre tehetsége nincs, legjobb szándékainak is nincsen sikere. Itt a' göcs. De, hogy már én is kérdést tegyek, mondd meg Szokratesz, mikép szerezheti-meg az ember magának e' tehetséget?

SZOKR. A' legügyesebb Tanítók leczkéji által, mikor azokra figyelmez, 's a' nyomos tanulásra kész. Segítenek a' válogatott könyvek is, mellyek ugyan annyi nagy Iskolák. De azt adom értésedre, hogy semmi sem alkalmatosabb a' szív 's ítélet formalására, mint a' jó példák, józan tiszta gondolkodásu barátok, 's a' jó társaság.

Ez, észre nem vett, de szüntelen való oktatás, 's a' jó vég eszközlését el nem hibázza. De ez a' rész minket igen messze vinné, ha ebbe is bé akarnánk ereszkedni. Elég ez mára, ugy veszem észre, az óra híva téged.

E V A G. Engedelmet kell tőled már most kérem, a' Fülemüléhez volt egybe-hasonlításért. Eleinte, csak a' veled való társalkodás kellemeiről gondolkodtam, most látom, társaságod nagyon hasznos, nagyon oktató is.

Abrudbányai SZABÓ SÁMUEL
vált Professzor.

SZÍVES KÉRELEM ERDÉLY' HISZTÓRIÁJA' BARÁTIHOZ.

Megújítom *) kérelmem', nem szemteleuségből, sem nem bizodalmatlanságból; sőt inkább már eddig elé is némelly nagy lelki Hazánkfiainak ígéretjeik, másoknak pedig még segítéseik által is bátorítatván a' köz-jót tárgyazó igyekezetemben.

Tán nem lézsek háladatlan azok iránt, kik Erdély' Hisztóriája körül való dicséretes fáradozásaiknál fogva a' legké-sőbb maradék' háladatosságát is megérdemlik, ha azt mondom, hogy az még egészen, 's a' dolog' méltóságához illőleg, nem hogy magyarul, hanem még deákul is kidolgozva nincsen. — A' Hisztória ugyan akár mint irva is gyönyörködtethet, mint-hogy az Emberek természetjeknél fogva kíváncsik tudni min-dent: de már millyen gyönyörködtetőnek, millyen oktatónak kell lenni az olly Hisztóriának, melly a' körülállásos előbe-szélés által az elmúltat egészen jelenvalóvá tudja tenni, sőt ennél is többet; mert a' jelenvaló dolgokat is, kivált ha sok, kevés ember veheti fel egyszerre, még kevesebb egyesitheti egészzé; nevezetes Történetek okait sokszor csak az idő hozza napfényre, 's hányak vagyon annyi készsége, hogy még a' maga szeme előtt megesett dolgokról is helyesen ítélhetne?

Némellyek valamelly részét, mások ha egészen is, de fe-lette röviden dicséretesen megírták; hanem minden erőlködés

---

*) Lásd a' Magyar Kurir ezen esztendőbeli Honnyi Tudó-sításait. Nro. 36.

mellett is még nem jött vala el az idő, hogy egy Hisztória annak módja szerént, megíródhassék. Még most is igen jókor lenne azt megvárni, 's annyiival is inkább ne gondolja valaki, hogy talám éppen én ajánlanám arra magamat. De nagyok, kicsinyek vetekedjünk a' jóban egymással, próbáljuk a' pragmatismust elérni, azt a' tökéletességet, melly a' Hisztóriának éltető lelke.

'S ugyan miért nem íródhatik meg még most Erdély' tökéletes Hisztóriája? — Közönségesen a' Magyar Hisztóriára nézve az a' nagy baj, hogy olly Hisztóriák, és egyéb Hisztóriai darabok 's apróságok, mellyeknél fogva új dolgokat tudhatnánk meg, a' tudva-lévőket környülállásosan bővíthetnők, és a' nem igazakat megczáfolhatnók — nevezetes pontok ezek a' Hisztóriában külön-külön is, hát még együtt véve? — nem csak Nemzetünk kissebbségével, hanem az egész tudós világ' kárára még csak kézírásban hevernek. — A' XVI-dik és XVII-dik Századokban a' vallásbéli meghasonlás számos nyomtatóműhelyeket állita fel a' két Hazában, ezekben olly könyvek is nagy számmal jöttek ki, mellyek bátran örökre elmaradhattak volna; a' Históriai munkákra pedig hogy nem a' legnagyobb ügyelet volt, az azon időkről maradt sok kézírások bizonyítják. *) Holott nagy kár hogy az akkori nyomtatásbeli szabadság a' keresztyén Valláshoz illetlen czivódásokra, 's nem az igazat merészen kimondó Hisztóriáinkra használtatott.

Eddig-elé legfeljebb annyi a' gondoskodás ezen becses kézírások iránt, hogy némelly tudós Hazánkfijai **) ezeket is összegyűjtögetni iparkodtak: Hi előtt nincs tudva hogy most másokat elhallgassak, a' nagy Teleki' és a' hasonló Széchényi' buzgósága? Valósággal, mint a' Maros-Vásárhelyi B. Théca Fundálójával, úgy a' Fundáló is B. Thécájával méltán

*) Jacob, Ferdinand, de Miller Fragmenta Typograph, Magno Varadiensis. pag. 17.

**) Név szerént előszámlálja Engel Keresztyén, Magyar Országnak általa irt Hisztóriája eleibe bocsátott, Bemerkungen über die ungrische Geschichtsforschung, und Geschichtschreibung — jában.

dicselkedhetnek, A' nemzeti Muzeum ebben a' részben is igen nagyra nevededett. Vajha e' dicső példák mentől több követőkre találának; de még csak öszvegyűjteni nem elég. — Ir-tódom meggondolni is, hogy az illy drága kincsei Nemzetünknek valaha elveszthessenek. Hol Budáról Hunyadi Mátyás Király' B. Thécája? Hol Gyula-Fejérvárról Bethlen Gábor Fejedelmé? —

Nyomtatás által szükség tehát Hazánk' dolgait világosító irásokat közönségesebbé tenni: így mind az elveszéstől nem félhetjük annyira, mind többen is használhatják. Az első lépés erre az öszvegyűjtés által szerencsésen megvagyon téve. Egyéb aránt is az irogatással a' hibák szinte elkerülhetetlenül terjesztődnek, nagy költséggel jár, 's tám éppen annak nincsen módja leiratni valamely darabot, a' ki leginkább tudná használni. A' külömben is nagy bajt még nagyobbá teszi sokszor a' Birtokosnak vagy Örzőnek a' közlésre nem készsége, 's nem csak hogy magok nem használják, hanem eléggé irigyek, hogy mások se használhassák. Még csak a' Thécákhoz közel lakók akadályai ezek, a' távolabb lévőket bizonyosan többek terhelik.

Alig hiheti el az Ember, mennyi sok bajba, mennyi sok költségbe került azoknak dolgozása, kik a' rendszerent való Firkálókan feljül emelkedtek; és pedig Tudományosságunk' (Literaturánk') olly pontjában, mikor a' könyv-írás Nemzetünknel hasznot semmit, 's költséget eleget okoz. — Kivánni lehet, hogy a' ki e'féle köz dologhoz fog, a' szegény Benkő Jószefet elfelejtse, ha csak tudós munkáji elfelejtetni engedik. — Tégyünk jót Nemzetünkkel minden jutalom-várás nélkül, és az a' legszerencsésebb, ki legtöbbet tehet; de tapasztalhassuk Nemzetünknek is nagy lelkűségét, minekutánna már jót tettünk, és arra szorúltunk.

Mellyre nézve sajnálhatni 's igen nagyon, hogy a' kik mind eddig a' Híztóriai irások kiadásával biztatták Nemzetünket, vagy csak ígéreteikkel maradtak, vagy a' dolog' kezdetin megállapodtak. Hihető a' szükséges pártfogás hibázott. Annyival inkább óhajtjuk tehát most, hogy midőn egy Fő Tudósunk Rumi Károly György e' részben is Nemzetünk' ügyét felfogta, a' köz-jó tégye állhatatossá szándékában,

Hozzá foghat ahhoz más is, hozzá többen is, a' nélkül, hogy tisztelt Tudósunkhoz bizodalmatlansággal vádoltathatnánk, mert a' sok kiadni való irás, elég sok 's több Kiadók is elég irásokat találhatnak. Én magam is akarok egy Gyűjteményt Erdély' Históriája' gyarapítására megindítani Históriai darabok és apróságok czim *) alatt. Ha ezen szándékomat reménységem szerént kivihetem, annakutánna Erdély' Históriája' megírásához kezdek. De minthogy megérdemlik a' nagy emberek, hogy az egész História folyamatajából kiragadtassanak, és közelebbről is megismértessenek, erős feltételem, hogy Iktári Bethlen Gábor Erdélyi Fejedelem' életét különösen is megírjam. E' munka már el is vagyen kezdve.

Literaturai dolgozásaim' azért jelentem jökor előre, hogy tudós Hazánkfiyaitól segitetve, annál nyomosabban, annál hamarabb végezhessem, külömben sokkal tanácsosabb lett volna halgatnom: ne hogy az előre formált elő-ítélet a' megjelenendő munkákban, vagy többet keressen, vagy kevesebbet találjon, mint sem kellene, és ha terhes körülállásimtól gátolatva késni fogok, a' késedelmet a' munkán való gondolkodásra magyarázza, 's annál tökéletesebbet várjon Nemzetünk. —

Hogy egyéb kérésem' is ez úttal megtegyem; a' kinél nyomtatásban megvayon a' *Rerum in Transylvania anno Domini 1613. toto mense Octobri gestarum ordo et series etc. etc.* úgy Paskó Kristófnak A' Nemes és régen híres Erdély Országának keserves és szomorú pusztításáról irt siralma. — Kérem egész Hazafisággal, — semmivel nagyobbbal nem kérhetem — közölje velem, hogy Gyűjteményembe ujra kiadhassam. — Az első Munka Kolosváratt Heltainál nyomtatódott, annakutánna Klöz Jakab is kiadta Bártfán; és ez a' második kiadás az elsőnél annyival tökéletesebb, hogy benne megvayon Zkender Basának Erdély Országhoz irt igen nevezetes levele is, melly az elsőben nem találtaik, én ugyan bírom e' darabot kézírásban

---

*) E' Gyűjteményről bővebb tudósítást találhatni a' Magyar Kurir' feljebb említett darabjában. Ugyan magának a' Gyűjtemény első Csomója Előbeszédében,

három párjában : de hogy annál nagyobb pontossággal adhas-
sam, szeretném nyomtatásban megkeríteni.

Nékem a' jelentett munkákra való magam elszánásában,
noha csak sok bajjal és költséggel készülhetnek el semmivel
több hasznom nincsen; mint lehet akármelly Magyarok; a'
Hazafiúi pártfogást tehát annál bizodalmasabban remélhetem,

Szászvároson, Octob. 15-kán 1815.

HEREKES ÁBEL,
Tanító a' Reformátusok'
Szászvárosi Gymnasiumában.

Ú J E L Ő F I Z E T Ő K.

K O L O Z S V Á R A T T.

A' Kiadónál.

Gróf Heresztszegi Csáky József.
Néhai Gróf Czegei Vas Samuel Özvegye, Gróf Bethlen Rozália.
Galanthai Gróf Eszterházy László, a' Mélt. Kir. Táblánál rend-
kívül való Táblabíró.

S Z Á S Z V Á R O S O N.

Ponori Török József, Poéták Tanítójánál, a' Ref.
Gymnaziumban

Előre fizettek,

Alvinczi Alvinczy János, Poéta.
Béltelki Vadas István, —
Cserna - Keresztúri Furka József, Poéta,
Déli Tóth Ferencz, Theol. Deák.
Holozsvári Buczy István, Poéta.
Magyar - Sárosi Maksay István, Poéta.
Ponori Török István, Rhetor.
Ponori Török Miklós —
Rettegi Tóth József, Poéta.
Toronyfalvi Tornya Ádám, Poéta.

A' Szászvárosi Ref. Gymn. Bibliothekája számára

Aláírtak.

Bajesdi Vitán István, Cancell. a' Kir. Táblánál.
 Barátosi Porzsolts Ferencz, Poéta.
 Rákosdi Farkas Péter, Theol. Deák.
 — — Farkas Zsigmond — —
 Rákosdi Jakab Benjamin, Grammatisták Tanítója,
 Toronyfalvi Tornya Elek, Historicus Deák,
 Feltorjai Kovács Antal Theol. Deák.
 Horváth Bálint Conjugisták Tanítója.
 Hermán László Element. Tanítója.

D É V Á N.

T. Salamon István Ref. Pap Úrnál.

Baló József, Gyógyi Ref. Pap.
 Benkő Mózes Dévai Rector.
 T. Dózsa Péter Úr.
 T. Deési József Úr.
 Németi Ferencz Rápolti Ref. Pap.
 Segesdi József Illyei Ref. Pap.
 Véres János Cancell. a' M. Királyi Táblánál.

K Ö R Ö S - B Á N Y Á N.

T. Veres László Ref. Pap Úrnál

Aláírtak húszan.

S Z É B E N B E N.

T. Buczy Emil Profeszszor Úrnál.

Domby Úr, Kincstartói Concipista.
 Keresztes Antal - Biztossági Cancell.

P E S T E N.

Eggenberger József Pesti Könyv-áros Úrnál.

Báró Barkóczy, Egerben.
 T. Boldog N. Úr.
 Báthori Gábor, Ref. Superintendens, Pesten.
 Borzay József, Káplán.
 Boronkay György (Tek.)
 Czinke Ferencz, Magyar Literatura Prof. a' Pesti Kir. Uni-
 versitásnál.
 Désy István, a' M. Királyi Táblánál Ügyész, Pesten.
 Báró Fellner Xav. Ferencz, Budán.
 Gierney János, Deák.

Halász László, Kapitány.
 Hajnal János Evang. Predikátor, Kecskeméten.
 Horvath János (Tek.)
 Jankovics Miklós, Pest Várm. Tábla-Bíró.
 Kreutz József, Filozofia Hallgatója, Pesten.
 Ilosvai Ilosvay Sámuel, több N. Vármegyék Tábla-Birája.
 Jakó István, Fiscalis.
 Rigyiczai Kovács József, a' Filosofia Doctora, 's Törvények
 Hallgatója 3-dik eszt.
 Karácsonyi Lázár, Kalocsai Érsekség Perceptor.
 Molnár Károly Evang. Pred. Tápjő Sz. Mártonban.
 Moldoványi Antal, (Fő Tisztel.) Kalocsán.
 Pauer Antal, Székes-Fejérvármegyei Tábla-Bíró.
 Póka Albert (Tek.)
 Báro Prényi Károly, Kathol. Püspök.
 Báro Prónay Simon.
 Péterffy József, Szala Vármegyei Perceptor.
 Simoga István, M. Gróf Karolyi Familia' Tisztje.
 Téli Takács József, több N. Vármegyék Tábla-Birája.
 Szücs István, Téli Evang. Predikátor.
 Gróf Teleki László, a' M. Királyi Tábla-Bárája, Somogy Várm.
 Administrator, 's Királyi Kamarás.
 Gróf Zichy László, Pozsonyban.
 Valther László a' M. Kir. Táblánál Juratus.
 Fegyverneki 's Felső-Penczi Vida László, több N. Vármegyék
 Tábla-Birája.

TER. HORVÁTH ELEK FISCALIS ÚRNÁL.

Ivanczon, Vas Várm.

Felső és Alsó Surányi Gróf Zsigray József, Cs. Kir. Kamarás.

A' NÉGY FÜZET FOGLALATJA.

EL S Ó F Ü Z E T.

	Lapj
E lőbeszéd.	
A' Magyar Literatura Történetei. Töredék, Irta Kazinczy Ferencz	1—10
A' Dicsőség. Kis János	10
Barcsay Abrahám. Döbrentei Gábor	17
Barcsay Abrahám' Emlékezete. Excle I, Gróf. Haller Gábor.	33
Horvát Istvánhoz. Vitkovics Mihály	43
Az eltűnt Ideal. M.	46
I. Bajvívás Erósszal. II. A' gondatlan Iró Gróf Dessewfy József.	46 47
Az Igazsághoz. Buczy Emil	48
I. Az Emlékezet. II. A' Titkos Vidék Szemere Pál	49 50
Szivemhez. Horvát István	51
Baró Alvinczy József élete. Döbrentei Gábor	52
I. A' Múza 's a' Vágyó Ifjú, II. A' Szív' Vágyása. Döbrentei Gábor.	64 67
Epigrammák. Kazinczy Ferencz	69
Himfy Szerelmei recens. Kazinczy Ferencz	72
Filozófiára vezető Ertekezések. Szabó András	90
A' Hedvesnek Sirja. Kölcsey Ferencz	113
A' Római Poézis történetei. Pataki Mózes.	114
Eredetiség 's Jutalom.tétel. Döbrentei Gábor	142
A' Nemes Lélek. Döbrentei Gábor	162
Tudósító Levelek. — —	164

M Á S O D I K F Ü Z E T.

Az Erdélyi Muzeum megindulhatása.	
Gróf Haller Kristina Ö Nagyságához, M. Cserrey Farkas Cs. Kir. Kamarás és Major Ur Hitveséhez.	
Gróf Batthiáni Ignác élete. Döbrentei Gábor	1
Herczeg Libu Történetei, Polynézia rövid ismertetésével. Pr. Molnos Dávid	9
A' Tavasz' bája — Y.	46
Az ő Dicsősége — Y.	47
Erkölc — Szabadság. Sipos Pál	48
I. A' bájos Kehely, II. Chlóc ajaka. III. Szépmhez, Primóczi Szentmiklósy Aloyz.	49
A' Reményhez. — Szemere Pál.	50

	Lap.
I. Minihez. II. Epigrammák. Vitkovis Mihály	51 52
Filozófiára vezető Ertekezések. Első Folytatás	53
Gróf Török Lajoshoz. Kazinczy Ferencz	93
Nagy Gábor, Barátomhoz. Kazinczy Ferencz	97
A' Tisztválasztás. Ungvár-Németi Tóth László	100
Száz József Emléke, 's hátra-maradott versei. Döbrentei Gábor	102
Az Elmesség és Tudomány. Allegoria Kis János	116
A' szép Szemek — Y.	122
A' Magyar Verselésnek négy nemeiről. Kazinczy Ferencz	122
A' Hexameterrel élés kezdete a' régi 's új Nemzetek között. Döbrentei Gábor	128
Gyulai Pál Felelete Sibrik György Váradi új Kapitány Levelére 1585. Közlötte Kisfaludy Sándor	
Lásd Wolfgang de Bethlen Historia de Rebus Transylvanicis, Editio, II. Tom. II. pag. 421. Cihinii 1782.	140
Homer Iliaszának 1-ső Könyve, Révától. Közlötte Helmecki	154
Tudósító Levelek	172

H A R M A D I K F Ü Z E T.

Elegyes tárgyokról gondolatok. Kis János. A' Költés és szép Literatura dicsérete	3
A' Filozofus hazája	9
Mit nyertek 's micsoda veszedelemben forognak a' nagy városi Lakosok	11
Hogyan kell a' szerencsét keresni	14
Hová lett a' magyar nyájasság	15
Csinált Szükségek	16
A' Haza Szeretetről	17
A' Fősvénység és a' Puhaság. Allegoria	23
A' Magyar nyersség és darabosság	28
A' mi Nagy Anyáink	30
A' nagy gazdagság, és az azzal visszaélés	32
Barátomhoz — Takács Judit	40
Episztola, Takács Judithoz, Berzsenyi Dániel	42
Az én boszszuállásom, Gombos János.	45
A' Német Próza' történetei. Döbrentei Gábor	46
Magysr Literaturát illető Jegyzések. Döbrentei Gábor	95
Emlékezés Elizára. Szemere Pál	117
Eszrevételek az életírás théoriájáról Döbrentei Gábor	119
Megelégedés. Horvát Elek.	132
I. Psyche Idealja. II. Psyche Altalváltozása. Sipos Pál	133
I. A' Szenvedőhez	134
II. Gróf Dessewfy Józsefhez	135
III. Császár Andrásához	137
IV. A' szép műv készítéséért lángoló, 's az ahhez értő. Döbrentei Gábor	138
Vadak Enekei. — Döbrentei Gábor	140
Egykét észre-vétel a' magyar nyelv mostani állapotjáról. Prof. Zsombori József	152
A' Törvény kiszolgáltatójához. Döbrentei Gábor	171

	Lap.
Szafó Éneke. Báró Naláczai István	173
Báró Orczi Lőrincz Emléke. Kazinczy Ferencz	174
Salustius magyar fordítása 1596-ban. Kazinczy Fe- rencz	176
A' Kanizsai Ibrahim Basának Levele Csebi Pogány Zsig- mondhoz. Hözlötte Berzsényi Daniel	178
Régi Tábori Parancsolatok	
I. Fejedelem Betlen Gáboré	179
II. Második Rákóczy Györgyé	181
A' Nádor Ispán Magyar Beszéde	182
Hazafüi öröm. Graf Teleki László	182
Az Erdélyi Professor Urakhoz	183

N E G Y E D I K F Ű Z E T .

Előbeszéd: Döbrentei Gábor.	
A' szép Tudományok' Bélyásáról a' Felsőbb Tudomá- nyokra. Ford. Kazinczy Ferencz	7
A' Költő. Vitkovics Mihály	28
A' kétféle Nagyságok. B.	30
Recensio	31
Epigrammák a' Félix-Bányára, Nagy-Váradnál 's a' t.	37
Szirmai Jánoshoz, Kerekréten, Sáros Vármegyében. Ka- zinczy Ferencz Sonett.	40
A' Margit Szigetén. Kazinczy Ferencz Sonett.	41
Nina Sonett.	41
Laura' Halálára. D.	44
Riváság. Kölcsey Ferencz	45
Széplaky az alkalmatlan látogató	45
Filozofiára vezető Ertekezések	46
Az Estve' Inneplése Fűzcsi József.	91
Az anyai nyelven irás szükséges voltának megbizonyítá- sa. Döbrentei Gábor	93
Hét Oda Buczy Emiltől	109
Florián	110
Szelmur	114
Románcza. B.	130
Festések. A' mezey világról. I. A' Jóltévőség	142
II. Thirzis Reggele	143
III. Riáltás egy köszikláról	145
IV. A' Reggel	148
V. A' jó Gyermekek kérése	150
Nagy-Ajtai Cserey Farkas Erdélyi Udvari Tanácsos és Referendárius Élete	153
Néhaj Referendárius Cserey Farkas' Levele Barcsay Ábrahámhoz	170
A' Halálról	171
Az ember' és Fejedelem' kötelességei	174
Szives Kérelem Erdély' históriája' írójához	183

